

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Disertační práce

**Obraz evangelické liturgie na území
Čech a Moravy od Tolerančního
patentu do 80. let 20. století
na základě bohoslužebných agend**

Michal Chalupski

Katedra církevních dějin

Vedoucí práce: Mgr. Ota Halama, Th.D.

Studijní program: Teologie (P6141)

Studijní obor: Historická teologie a teologie náboženství 4letá

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci s názvem *Obraz evangelické liturgie na území Čech a Moravy od Tolerančního patentu do 80. let 20. století na základě bohoslužebných agend* napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne

Michal Chalupski

Bibliografická citace

Obraz evangelické liturgie na území Čech a Moravy od Tolerančního patentu do 80. let 20. století na základě bohoslužebných agend [rukopis] : disertační práce / Michal Chalupski; vedoucí práce: Ota Halama. – Praha, 2018. – 472 s.

Anotace

Tato práce, jež nese název *Obraz evangelické liturgie na území Čech a Moravy od Tolerančního patentu do 80. let 20. století na základě bohoslužebných agend* se zabývá zkoumáním českých a moravských evangelických bohoslužebných agend a liturgických příruček ve vymezeném údobí. Nesnaží se podat vyčerpávající obraz o liturgické situaci českého a moravského evangelictví v daném období, nýbrž zpracovává omezené množství pramenů a zaměřuje se na to, jaká liturgie je v nich zachycena i na to, z jakých zdrojů jejich tvůrci přejímali materiál nebo jakými zdroji byli inspirováni. Nejde tedy o to, jak přesně liturgie ve skutečnosti vypadala, ale jak ji předepisují zkoumané texty. V našem zkoumání jsou použity různé druhy pramenů: rukopisné i tištěné, soukromé i oficiálně schválené, autorské i anonymní bohoslužebné knihy. Ty pocházejí z prostředí luterského i reformovaného a později také z prostředí sjednocené Českobratrské církve evangelické. Počátek práce je věnován liturgické situaci na počátku vymezeného období a také vzniku a rozboru obsahu luterské Vídeňské agendy, která představovala po jistou dobu pro naše, nejen luterské, prostředí významný pramen.

Klíčová slova

Agendy, bohoslužebné formuláře, evangelické sbory, Čechy a Morava, 18. – 20. století

Summary

This thesis called *The Picture of the Evangelical Liturgy in the area of Bohemia and Moravia from the Patent of Tolerance to 1980s based on worship*

agendas is focused on research of Czech and Moravian evangelical worship agendas and liturgical handbooks during the defined period. It does not claim to provide an exhaustive picture of liturgical situation of Czech and Moravian evangelical Christianity in this period, but deals with limited amount of sources and focuses on what kind of liturgy is captured in these books as well as from what sources their authors drew the material or from what sources were they inspired. It is not focused on how the liturgy looked like in reality, but how these documents prescribe it. Various types of sources are used in our research: printed, private as well as officially approved, anonymous as well as non-anonymous liturgical books. These books come from Lutheran as well as reformed milieu and later from the united Evangelical Church of Czech Brethren. The first part of this thesis deals with liturgical situation at the beginning of the defined period and with creation and analysis of the content of Lutheran Wien Agenda which represented for our, not only Lutheran, milieu important source for a certain time.

Keywords

Agendas, worship forms, protestant congregations, Bohemia and Moravia, 18th – 20th century

Poděkování

Na tomto místě děkuji všem, kdo jakýmkoli způsobem přispěli ke vzniku této práce, nejen těm, kdo jsou zde jmenováni. Děkuji svým rodičům za všestrannou podporu, děkuji svému školiteli Otovi Halamovi Th.D. i konzultantovi prof. Davidovi R. Holetonovi Ph.D., Th.D. Děkuji též faráři Jiřímu Doležalovi. Poděkování náleží rovněž zaměstnancům Knihovny ETF UK a Ústředního archivu ČCE za jejich ochotné služby. Oběma institucím děkuji i za možnost publikovat reprodukce agend, nacházejících se v jejich vlastnictví. Patří se také s úctou a díky vzpomenout památky dalšího konzultanta, prof. Pavla Filipiho.

Obsah

Úvod	11
1. Liturgická situace po vydání Tolerančního patentu, Vídeňská agenda	14
1.1. Nástin liturgické situace po vydání Tolerančního patentu	14
1.2. První vydání Vídeňské agendy	20
1.3. Přepracované vydání Vídeňské agendy	31
1.4. Zhodnocení Vídeňské agendy	45
2. Agendy z prostředí církve Augsburského vyznání	46
2.1. Agenda česká Jana Molnára	46
2.2. Bohoslužebný řád v tzv. Leškově zpěvníku z roku 1796	61
2.3. Agenda Martina Mallata	75
2.4. Agenda D. T. M.	85
2.5. Agenda K. E. Lányho	96
2.5.1. První svazek agendy	96
2.5.2. Druhý svazek agendy	103
2.6. Zhodnocení luterských agend	110
3. Agendy z prostředí církve Helvetského vyznání	116
3.1. Tvorba Jana Végha	116
3.1.1. Agenda	116
3.1.2. Krátká příprava k svaté večeři Páně	122
3.2. Agenda podle G. J. Zollikofera	123
3.3. Agenda exulantů v Pruském království	128
3.4. Agenda ÚA ČCE inv. č. 64	147
3.5. Přípisy k Véghově agendě	152
3.6. Agenda Jana Molnára	154
3.7. Agenda Josefa Salatnaye	163
3.8. Agenda Samuela Nagye	169
3.9. Agendy Josefa Nešpora	173

3.9.1. Agenda aneb způsob vysluhování svatých služebností	173
3.9.2. Agenda manualia pro functionibus privatim peragendis	180
3.10. Agendy Jana Kašpara	183
3.10.1. Agenda aneb rozliční způsobové vykonávání církevních povinností	183
3.10.2. Agenda česká	188
3.11. Agenda Matěje Krčála	207
3.12. Agenda Pavla Španiela	213
3.13. Agenda Pravoslava E. Szalatnaye	222
3.14. Evangelický církevní pořádník Heřmana z Tardy	227
3.15. Janatova agenda	251
3.16. Agenda Karla Nagye	255
3.17. Agenda to jest způsoby posluhování svatými služebnostmi zřízenými v církvi Kristově	262
3.18. Agenda Eduarda Japchena	266
3.19. Agenda čili způsoby církevního přísluhování pro reformované sbory v Čechách a na Moravě	271
3.20. Agenda Knihovny ETF UK IIK 8418	285
3.21. Agenda Josefa Kubeše	296
3.22. Agenda Josefa Dobiáše	300
3.23. Agenda Jana Veselého	307
3.24. Agenda J. Szalatnaye a K. Nagye	312
3.25. Agenda J. P. Szalatnaye	317
3.26. Agenda z Černilova	322
3.27. Modlitební kniha	325
3.28. Zhodnocení reformovaných agend	327
4. Bohoslužebné knihy a materiály Českobratrské církve evangelické ...	331
4.1. Vznik církve a komitétu pro Jednotu v učení a bohoslužbě, agendární odbor	331
4.2. Příručka bohoslužebná	331
4.2.1. Příručka bohoslužebná I	331

4.2.2. Příručka bohoslužebná II.....	350
4.3. Kniha modliteb a služebností ČCE	369
4.3.1. První vydání Knihy modliteb a služebností ČCE	369
4.3.2. Druhé vydání Knihy modliteb a služebností ČCE.....	386
4.4. Agenda ČCE	393
4.4.1. Agenda ČCE I	395
4.4.2. Agenda ČCE II	429
4.5. Zhodnocení liturgických materiálů ČCE	436
5. Celkový obraz	442
Závěr	447
Seznam pramenů a literatury	449
Seznam zkratk.....	463
Slovníček některých výrazů.....	465
Přílohy	467
Mapa míst, odkud byly významněji ovlivněny sledované domácí agendy	467
Obrazová příloha	468

Úvod

Bohoslužebné jednání patří k základní charakteristice církve. Klasická zásada „Lex orandi – lex credendi“ staví k sobě liturgii a věrouku a ukazuje tak na propojení bohoslužeb s dalšími prvky života křesťanských společenství. V roce 2018 si Českobratrská církev evangelická připomíná sto let od svého vzniku. Při pohledu do minulosti si kromě jiného můžeme položit také otázku, jak slavili bohoslužbu čeští a moravští evangelíci minulých staletí. Lze se ptát i dále: slavili bohoslužbu opravdu, nebo ji jen „konali“? Byla jejich shromáždění naplněna duchem radosti, byla inspirativní? Jaký obraz o Bohu, o světě, o druhých i o sobě samých si na základě bohoslužebného dění mohli učinit? Ubíral známý odstup domácích evangelíků vůči liturgii jejich shromážděním něco na duchovní kvalitě? A lišilo se v této souvislosti prostředí reformované od prostředí luterského? A je teze o neliturgičnosti českého evangelictví opravdu platná?

Některé agendy a bohoslužebné knihy se jistého zájmu v odborných kruzích dočkaly, avšak tato práce má podat rozbor bohoslužebných formulářů ve větším měřítku. Přestože se jedná o oblast málo probádanou, zájem nejen o mladší agendy zde do jisté míry byl, alespoň v případě Pavla Filipiho, který mi prozradil svůj plán agendy prozkoumat. O jeho činnosti patrně svědčí listy s poznámkami, které jsou do některých svazků ve fondu knihovny jeho domovské fakulty vloženy. A také doplnění paginace v *Agendě české*, sestavené možná Janem Kašparem.

Původním tématem tohoto dizertačního projektu byly dějiny liturgie ČCE. Téma však bylo posléze zúženo na práci s texty bohoslužebných agend od doby, kdy se evangelická společenství na území Čech a Moravy po vydání Tolerančního patentu mohla do určité míry rozvíjet, a to i v bohoslužebné rovině. Základními pomůckami pro nalezení a výběr agend se mi staly informace o jejich výskytu v knihovně ETF UK, poskytnuté mi mým školitelem Mgr. Otou Halamou, Th.D. a také seznam agend nacházejících se v Ústředním archivu ČCE, jak jej podává publikace *Luteráni v českých zemích*

*v proměnách staletí.*¹ V práci se však nevěnuji všem titulům z obou zdrojů, některé z nich jsem z určitých důvodů nezařadil, na druhé straně jsou ale některé další agendy a bohoslužebné knihy přidány.

Práce, kterou máte před sebou, se pokouší sledovat bohoslužebné úkony evangelíků v Čechách a na Moravě (potažmo i ve Slezsku, avšak na toto území se dostává jen na začátku práce a pak s ním v našem kontextu můžeme počítat v době existence ČCE) od vydání Tolerančního patentu až do roku 1988, zahrnuje tedy období více než dvou stovek let. Toto zkoumání vychází především z obsahu agend a bohoslužebných knih. Ty zahrnují texty, podle nichž se měly jednotlivé obřady vykonávat a jistě se dle nich tu více, tu méně i vykonávaly. Avšak nejedná se o přesná svědectví o tom, jak tyto úkony probíhaly, jaká atmosféra je naplňovala nebo jak ovlivnila ty, kdo jim byli přítomni. Ovšem v těchto knihách lze najít také další obsah, jako jsou modlitby, promluvy, vysvětlující oddíly, které tak mohou pomoci při vytváření úplnějšího obrazu. Samozřejmě nelze také považovat bádání na omezeném vzorku textů za vyčerpávající a vydávající svědectví o celkové liturgické situaci na daném území a v daném období.

Tato práce se však soustředí především na formuláře obsahující bohoslužebné pořádky a příp. také na vysvětlující oddíly jednotlivých titulů, nikoli na rozbor obsahu modliteb, promluv a jiných částí. Měla by tak podat především obrázek o struktuře a průběhu bohoslužebných úkonů a případně také ukázat na předlohy, kterých bylo při tvorbě těchto pořádků použito či které měly na tvůrce našich agend vliv (samozřejmě lze vzít v úvahu i to, že autoři agend nemuseli mít k dispozici přímo ty zdroje, než na které při srovnávání obsahu odkazují, ale zdroje těmto předlohám blízké). Porovnáním předloh a na nich založených formulářů či textů se může projevit to, nakolik byli či nebyli tvůrci agend liturgicky či myšlenkově originální a kreativní. Tato skutečnost však sama o sobě nemusí vypovídat nic o kvalitě jejich počínání.

Zde se dostáváme k některým problémům. Je třeba vzít v úvahu, že knihy, a u rukopisů to platí ještě výrazněji, mohou být stále upravovány a dotvářeny formou vpisků, škrtnů apod. U rukopisů tedy nemusí být autor a datace vždy

¹ JUST, NEŠPOR, MATĚJKA et al., *Luteráni v českých zemích*, 175, pozn. 262.

zárukou toho, že byly napsány pouze dotyčnou osobou pouze v dotyčném roce. Některé rukopisné agendy tak ukazují práci více rukou a v delším časovém rozmezí, o čemž svědčí někdy i uvedená data, ač je jistě třeba počítat i s tím, že rukopis jedné osoby se může měnit. Škrty, úpravy či vložené listy apod. zajisté svědčí (ač to nemusí platit vždy) o tom, že texty byly používány. Pokud však není uvedeno jinak, jedná se v této práci o snahu postihnout původní podobu konečného textu, ačkoli ani zde nemusí být vždy jisté, zda úpravy provedl původní pisatel a zda hned či později, anebo jedná-li se o zásah jiné osoby.

Snad tedy tato práce pomůže více osvětlit jednu z oblastí dějin českého evangelictví a třeba i napomůže při promýšlení bohoslužebné otázky v současnosti i budoucnosti.

1. Liturgická situace po vydání Tolerančního patentu, Vídeňská agenda

1.1. Nástin liturgické situace po vydání Tolerančního patentu

Po umožnění fungování evangelických církví na základě Tolerančního patentu byla aktuálním tématem také otázka jejich bohoslužebného života. Císař Josef II. se nevyhýbal ani zasahování do oblasti liturgie luterských sborů, přičemž měl v tomto směru zájem na zavedení názorů racionalisty z Erlangen Georga Friedricha Seilera.² Pro sbory augsburského vyznání vznikly nejprve různé soukromé a oficiální liturgické pořádky, např. Seilerův *Versuch einer christlich-evangelischen Liturgie*. Formulář večeře Páně vídeňského superintendenta a konzistoriálního rady Focka, který byl užíván ve Vídni, přejal Seiler do *Liturgisches Magazin* a pak do *Allgemeine Sammlung I/1*. Tento formulář se pak objevil ve značně pozměněné formě jako úvodní formulář večeře Páně v tzv. Vídeňské agendě z roku 1788.³

Na konci března 1782 byl dvorským dekretem stanoven pro sbory a. v. slezský bohoslužebný řád. Bohoslužby v neděli ráno probíhaly podle něj takto: ranní píseň, duchovní začne zpěv písně *Sláva Bohu na výsostech*, píseň *Samému Bohu sláva, čest*, duchovní: „Požehnejž nás Bůh“, kůr: „a bojtež se jeho všecky končiny země“, zpívaná modlitba, kůr: Amen, Epištola, hlavní píseň, duchovní: „Hospodin budiž s Vámi“, kůr: „a s jeho duchem“, Evangelium, písně *Věříme všickni* a *Milý Jezu*, přístup ke kázání, zpěv několika veršů, modlitba Páně, Evangelium, kázání, duchovní pronáší zpověď, církevní modlitba, zpěv, vzdechnutí, zpívané požehnání, zpěv poslední sloky písně *Nuž*

² PETRÍK, Dejiny, 205. Georg Friedrich Seiler byl nejvýznamnější liturgik německého osvícenství. Vytvořil liturgii pro pražský vojenský sbor. PAHL (vyd.), *Coena Domini II*, 10.

³ PAHL (vyd.), *Coena Domini II*, 23–24. Stručnou charakteristiku osvícenského přístupu k liturgii nabízí FILIPI, *Pozvání*, 62–63. Více informací o liturgii v době osvícenství a romantismu podává SENN, *Christian Liturgy*, 538–608.

*Bohu děkujeme, přijímání.*⁴ Tento liturgický pořádek, který se používal v Těšíně a byl obsažen v Olešnické agendě ovlivněné Saskem, však uspěl patrně jen ve Slezsku, kdežto v Čechách a na Moravě nikoli.⁵

V Těšíně vznikl nástin jednotného bohoslužebného pořádku, kterému se dostalo schválení v září 1783. V Těšíně a Modre měly probíhat další práce. Zatímco v Modre se vůči těšínskému návrhu vyskytly jen snahy o jeho zkrácení, materiál vzniklý na základě Seilerovy práce zasláný z Uher nebyl v Těšíně přijat. V roce 1785 se na příkaz císaře adresovaném těšínské konzistoři dostalo úkolu pracovat na liturgii superintendentovi Bartelmußovi. Práce byla dokončena až po přesídlení konzistoře z Těšína do hlavního města říše. Pak byl do Vídně dodán i liturgický řád z Modre, oba materiály obdržely vzájemné dobrozdání. Další práci vykonali konzistorní radové Fock a Cnopf a výsledkem tohoto úsilí byla tzv. Vídeňská agenda.⁶ Liturgie dle této agendy však byla v Čechách a na Moravě zjednodušována a agenda také z velké části postupem času ztrácela na aktuálnosti. Když přestala být uspokojivou, začaly si od 1. poloviny 19. století patrně sbory vytvářet vlastní liturgické pořádky a agendy.⁷

Podle slezského řádu se v hornorakouských sborech měly držet čtyři dny modliteb a pokání. V pozdější době byl stanoven kající den pro luterské sbory ve všech německých dědičných zemích na 8. prosince, u reformovaných připadal na první adventní neděli. 13. října nebo o následující neděli se dle ustanovení z roku 1783 připomínalo udělení náboženské svobody a svobody svědomí a přitom se slavilo i posvěcení chrámu.⁸

⁴ FRANK, Toleranční patent, 74–75. Kniha dostupná z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=2347753&mcp=&author=&s=djvu> (cit. 21. července 2017).

⁵ JUST, NEŠPOR, MATĚJKA et al., Luteráni v českých zemích, 174. SPRATEK, Právní poměry, 121–122. Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/21-29/22-cele.pdf> (cit. 21. července 2017).

⁶ FRANK, Toleranční patent, 90. Podle PETRÍK, Dejiny, 211, však biskup Torkoš z Modre nechtěl přijmout Bartelmußův návrh do uherského prostředí. Podle JUST, NEŠPOR, MATĚJKA et al., Luteráni v českých zemích, 174 Bartelmuß provedl v těšínském pořádku zjednodušení a další práce ještě vykonali J. Fock a E. F. Cnopf. Takto vznikla Vídeňská agenda.

⁷ JUST, NEŠPOR, MATĚJKA et al., Luteráni v českých zemích, 175.

⁸ FRANK, Toleranční patent, 75.

Z prvních let po vydání Tolerančního patentu máme k dispozici informace o podobě bohoslužeb v pražském českém sboru augsburského vyznání. První bohoslužby v nové modlitebně v květnu 1784 byly zahájeny antifonálním zpěvem (verš započatý duchovním dokončil lid). Poté následovalo opět střídavým způsobem *Gloria Patri* (kazatel i věřící se zapojili dvakrát). Kazatel poklekl a pronesl hlasitou modlitbu. Pak se zpívala píseň, načež duchovní pozdravil shromáždění zpěvem: „Pán Bůh budiž s vámi“, věřící mu zpěvem odpověděli: „I s duchem svým“ (sic!). Následovala modlitba vhodná k biblickému oddílu proslovená duchovním, jenž zpěvem přednesl tento úryvek z Písma. Pak byl na řadě zpěv další písně a následně kázání, jež však bylo po předmluvě opět přerušeno zpěvem písně. Po skončení kázání se zpívala jedna sloka písně, duchovní opět začal zpívat salutaci, na kterou mu lid odpověděl, duchovní se pomodlil a zazpíval požehnání. Na závěr se dozpívala započatá píseň.⁹

Běžné bohoslužby se měly konat podle téměř shodného pořádku, změny zahrnovaly volbu odlišných písní (hned na počátku *O Ježíši* nebo úvodní sloka písně *Přijdiž Duchu svatý*, u obou se odkazuje na Pražský kancionál, či se změnil začátek antifonie na verše: kazatel: „Pane Bože, ku pomoci naší pohled“, lid: „O Pane! aby nám spomohl, pospěš.“ Následovalo *Gloria Patri* a vynechání úvodní modlitby, místo níž se měla zpívat první píseň. Po čtení biblického textu se zpívala druhá píseň a zachovat se měla se čtením související modlitba.¹⁰

O průběhu českých bohoslužeb v pražském luterském sboru máme i další informace. V letní době začínaly bohoslužby o hodinu dříve nežli v zimě a po zazpívání písně byla konána katechizace, která v zimě odpadala. V obou případech se na počátku hlavních bohoslužeb (tedy v létě po katechizaci)

⁹ Pořádek, podle kteréhož se první služby Boží, 3–14.

¹⁰ Přídavek aneb zpráva kterak se budoucně služby Boží nedělní před poledním v této církvi vykonávati mají, in: Pořádek podle kteréhož se první služby Boží, 15–16. Podrobně též HREJSA, Dějiny české evangelické církve, 81–84. Podle Hrejsy jsou všechny písně použité při slavnosti posvěcení modlitebny, kromě písně po předmluvě kázání, zřejmě výtvozem kazatele Markovice. Po skončení běžných bohoslužeb se podle Hrejsy ještě konala sbírka. Ibid.

zpívala píseň, duchovní četl žalm z kazatelny a modlitbu, kterou shromáždění tiše odříkávali ze svých knih (zpěvníků). Po další písni se duchovní opět odebral na kazatelnu, kde započal kázání, jež však bylo po úvodní části přerušeno krátkou písni a kazatelem hlasitě pronášenou modlitbou Páně, kterou se věřící modlili tiše. Po kázání následovala obecná zpověď, absoluce a ze zpěvníku čtená nedělní církevní modlitba, oznámení, další předříkávání modlitby Páně, kterou věřící potichu opakovali, udělení požehnání a závěrečná píseň.¹¹

Po příchodu do chrámu se čeští věřící modlili modlitbu, jejíž text nalézáme v dílech vydaných Josephem von Rieggerem i Ferdinandem Hrejsou a při odcházení modlitbu podobnou a přitom se proti nepozornosti bránili tím, že si zakryli oči kloboukem, rukávníkem, vějířem či knihou. Při posvěcování eucharistických živlů zpíval kazatel modlitbu Páně a slova ustanovení, po přijímání četl obvyklé kolekty a požehnání. Při přijímání klečeli věřící před oltářem ve větším počtu. Místo hostií užívali většinou kvašený chléb, avšak mohli si vybrat. Nicméně i těm, kdo hostiemi běžně pohrdali, byly v případě jejich nemoci na lůžku hostie podávány místo chleba, a to kvůli obavám, že by chléb nemuseli snést. Čeští věřící při zpovědi a rozhřešení klečeli. Od roku 1787 se při českých bohoslužbách nepoužívaly varhany, čímž se mělo navázat na tradici českých bratří. Zdejší kazatel Markovic také konal v postní pátky české bohoslužby.¹² Kromě hostií měli čeští nekatolíci většinou negativní vztah i k dalším z katolicismu skutečně či údajně pocházejícím zvykům. Tak odmítali zpívané kolekty, varhany či oltáře. Někteří si raději prodlouží cestu, aby se vyhnuli stínu křížifixu. Pastor Markovic během německých bohoslužeb i při svátostech používal znamení kříže, ač i německý duchovní je opomíjel, avšak

¹¹ RIEGGER, Archiv, sv. 2, 384–385. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=L6heAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 22. července 2017). Nadpis obsahuje dataci 1787. Srov. HREJSA, Dějiny české evangelické církve, 85-86. Nejprve se liturgie konala podle výše zmíněného pořádku, pak ale byla, zřejmě na žádost věřících, zjednodušena do této podoby. Ibid. 85.

¹² RIEGGER, Archiv, sv. 2, 385–387.

při českých bohoslužbách je neuzíval kvůli obavě z přestupu některých členů sboru k reformovaným.¹³

Český sbor slavil stejné svátky jako vojenská církev. U té je uvedeno, že neslavila svátky Jana Křtitele, archanděla Michaela, Navštívení Panny Marie aj., které byly ještě svčeny v jiných protestantských zemích, v rakouské říši však nikoli. V loňském a nynějším roce však byla pro německé civilisty konána večeře Páně na svátek všech svatých a na Boží tělo, neboť v neděle a obvyklé svátky k tomu není čas a stejně se v tyto dny evangelíci nemohou věnovat svým zaměstnáním.¹⁴

Duchovní pražského německého sboru J. C. F. Götschel udává, že se v Čechách ve sborech a. v. (myslí patrně ale spíše německé prostředí) zavádění dobrých liturgií nesetkalo s odporem, mj. proto, že v nových sborech nebyly zažitě tradice, jejichž rušení by vyvolávalo pozdvižení; také zde bylo mnoho cizinců, kteří věděli, že liturgické pořádky se již dříve na různých místech lišily. Nově přestoupivší do evangelických společenství neznají sporné otázky mezi cizinci a nemají s přijetím nových věcí potíže. Zavedení vídeňské liturgie, jejíž kvality jsou všude ve známosti, proběhlo v poklidu a se souhlasem. V některých českých sborech se používala slovenská, avšak na pramenech z Německa či na *Agendě české* založená Krmanova agenda¹⁵ (zvláště proto, že některé sbory vznikly již roku 1782, Vídeňská agenda však byla vydána až později), jejíž zkrácenou a částečně pozměněnou verzi pořídil A. Plachý roku 1789;¹⁶ ne všichni kazatelé totiž umějí dostatečně německy na to, aby se mohli řídit c. k. agendou. Superintendent Leška pořídil český výtah Vídeňské agendy

¹³ Ibid., 387–388.

¹⁴ Ibid., 384 a 388.

¹⁵

Dostupná

z

https://books.google.cz/books?id=Zd5jAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gb_s_e_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (cit. 31. ledna 2018). Oproti racionalistické Vídeňské agendě se zde objevuje např. publikace exkomunikace a znovupřijetí do církve či kolekty (a případně i antifony – „versiculi“) pro svátky svatých. Krmanova agenda měla vliv i na jiné slovenské agendy. PETRÍK, Chránové agendy, 114.

¹⁶ Vyšla ve Sv. Martine. Obsahuje 54 stran (bez předmluvy), byla Krmanem ovlivněna. PAHL (vyd.), Coena Domini II, 344.

a dával jej budoucím duchovním; tak byla slovenská agenda vytlačena. Kazatelé mohou užívat i jiné než určené formuláře, avšak musejí o tom uvědomit konzistoř.¹⁷

O tom, že po vydání Tolerančního patentu v českém a moravském luterském prostředí měla význam Krmanova agenda, svědčí také informace J. Borotta.¹⁸ Borott si pro své potřeby přeložil částečně obsah Seilerova *Versuch einer Liturgie* a zčásti též obsah agendy vídeňského superintendenta Focka. Po vydání oblíbené vídeňské liturgie tiskem ji přeložil celou. Pro české a moravské sbory (jejich počet činí deset, resp. dvanáct) však nestojí za to ji tisknout.¹⁹

O tom, že si kazatelé ze Slovenska přinesli do svých nových sborů Krmanovu agendu a že používali i Seberynim upravené vydání Hamaliarovy agendy se dozvídáme také z referátu Karla E. Lányho. Tito duchovní podle tehdejšího seniora východního seniorátu a. v. zachovali alespoň základní části evangelické bohoslužby: zpívány *introit Nejsvětější Bože Otče všemohoucí* či *O Ježíši pro své narození (umučení) rač všech hříchů dáti odpuštění*, *Kyrie* (lid je zpíval jako kající píseň), duchovní zpíval *Gloria* a pozdrav, následovala kolekta a čtení textu. Takový pořádek se ještě dle Lányho dodržuje v některých sborech.²⁰

Naši toleranční luterští věřící užívali liturgický pořádek Jiřího Třanovského, uveřejněný v jeho zpěvníku *Cithara sanctorum*. Liturgické způsoby, které

¹⁷ GÖTSCHEL, Liturgische Aufsätze, VI–XII. URL: <https://books.google.cz/books?id=EWxkAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 22. července 2017).

¹⁸ Jan Borott byl od roku 1783 duchovním v Habřinách a poté v Krabčicích, odmítl povolání za superintendenta. Byl v kontaktu s emigranty v Drážďanech a v roce 1793 nastoupil jako kazatel v českém sboru v Žitavě. TOUL, Jubilejní kniha, 43.

¹⁹ BOROTT, Liturgische Correspondenz 3., 422. URL: <https://books.google.cz/books?id=ltevwe6dcUkC&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 22. července 2017).

²⁰ LÁNY, Liturgie, 238.

k nám dorazily spolu s duchovními přicházejícími ze Slovenska, byly v tuzemském prostředí upravovány.²¹

Reformovaní kazatelé z Uher, kteří přicházeli do českých sborů, měli vlastní agendy. Racionalistická doba přála svobodě v bohoslužebných řádech. Nebyla zde nutnost vytvořit společnou bohoslužebnou příručku. Slovenští luterští duchovní používali slovenské agendy.²² Setkáme se však také s názorem, že nejprve užívali kalvinističtí duchovní agendu přeloženou Janem Véghem a až později si pořizovali agendy vlastní.²³

1.2. První vydání Vídeňské agendy

Tato bohoslužebná kniha měla vliv na evangelické kazatele i na našem území. Její první vydání pod titulem *Ordnung der Handlungen und Gebete bei dem öffentlichen Gottesdienste der Kirchen-Gemeinen Augsburgischer Confession, in den Kaiserl. Königl. Erblanden*²⁴ vzešlo z prostředí vídeňské konzistoře a. v. roku 1788. Jsou v ní patrné osvícenské sklony.²⁵

Obsah: s. - Vorbericht, (1) Erstes Kapitel. Von der Ordnung des öffentlichen Gottesdienstes; 16 Zweytes Kapitel. Von der Taufhandlung; 35 Drittes Kapitel. Von der Konfirmazion der Kinder, die zum erstenmale zum heiligen Abendmahle zugelassen werden; 48 Viertes Kapitel. Von der Beicht- und Abendmahls- Handlung; 84 Fünftes Kapitel. Von Einsegnung verlobter Personen zur Ehe; 96 Anhang. Von Aufbietungen oder Verkündigungen der Personen, die in den Ehestand treten wollen; 98 Sechstes Kapitel. Von der Ordinazion der öffentlichen Religions-Lehrer oder Prediger; 108 Siebentes Kapitel. Kollekten oder kurze Gebete: I. Nedělní kolekty před kázáním a po kázání před požehnáním, II. Sváteční kolekty – adventní, vánoční, na

²¹ Agenda ČCE II, 389.

²² SMOLÍK, Das gottesdienstliche Leben, 225.

²³ JUST, NEŠPOR, MATĚJKA et al., Luteráni v českých zemích, 175.

²⁴ Agenda je dostupná z následující internetové adresy: http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PID=PPN659504030|LOG_0001&physid=PHYS_0003 (cit. 14. června 2017).

²⁵ PAHL (vyd.), Coena Domini II, 24.

Svátek obřezání Páně (Nový rok), na Zjevení Páně, Představení Krista, Zvěstování Marii, pro postní dobu, na Zelený čtvrtek, na Velký pátek (viz postní kolekty), na Velikonoce, na Nanebevstoupení, na Letnice, na Svátek sv. Trojice, III. Kající kolekty, IV. Kazuální a týdenní kolekty – kolekty chválicí a děkovné, v čas sklizně; prosebné kolekty – o duchovní a tělesné potřeby, o mír, o denní chléb, o požehnání polních plodin, o pomoc a záchranu ve všelické nouzi, V. Pohřební kolekty, při pohřbu starých osob, při pohřbu mladých osob, při pohřbu malých dětí; 177 Ahtes Kapitel. Sammlung von weitläufigern Gebeten: 1. Modlitby nedělní a sváteční – nedělní před kázáním, po kázání – s přimluvami (s přídavkem pro vojenské prostředí); sváteční modlitby - adventní, vánoční, novoroční, na Zjevení Páně, postní, velkopáteční, velikonoční, na Nanebevstoupení, svatodušní, na Svátek sv. Trojice, na dny apoštolů, na svátek sklizně, na svátek tolerance, na závěr církevního roku, 2. Kající, kazuální a týdenní modlitby; kající modlitby pro veřejné kající dny, pohřební, týdenní modlitby (při týdenních modlitebních hodinách a při čtení Bible ve sboru)

V předmluvě se uvádí, že dílo, označené jako návrh křesťanské liturgie, vzniklo z císařského rozkazu. Snahou redaktorů bylo vynechat takovou mluvu a obrazy, jež by mohly být nesrozumitelné, jež neslouží pravému vzdělání. Přihlíželo se k návrhům soudobých slavných bohoslovců. To se dělo s ohledem na situaci sborů. Úmyslem bylo také vyvarovat se nešvarů a zamezit okleštění křesťanské svobody. Obecná liturgie však nemůže a nemá vše předepsat tak přesně, aby tím zcela zbavila kazatele jejich iniciativy a odkazovala je na mechanické fráze, avšak mělo by se dosáhnout jisté shody v podobě obřadů. Možnost zaměnit uvedené formuláře za jiné vhodné není zapovězena. Případné změny je však třeba hlídat, konzistoř je má mít pod kontrolou, a proto je třeba, aby kazatelé o změnách uvědomovali své superintendenty, kteří o nich mají informovat konzistoř.²⁶

²⁶ Ján Petřík má přesto za to, že liturgická iniciativa byla přenechána duchovním. PETRÍK, Dejiny, 222.

Bohoslužby

Úvodní kapitola se zabývá podobou bohoslužeb.²⁷ Je uvedeno, z čeho se skládají bohoslužby (společné modlitby, zpěvy, kázání, slavnostní úkony křtu a večeře Páně) a že kvůli vzájemné rozdílnosti není možné dát všem sborům stejné pokyny ohledně času bohoslužeb a řádu jednotlivých obřadů. Sbory jsou zde rozděleny na rozptýlené a celistvé. Rozsah bohoslužeb je závislý i na roční době.

Liturgické řády pro část bohoslužeb před kázáním pro neděle a sváteční dny se mohou volit podle okolností z následujících možností. Nejprve se jedná o rozptýlené a najednou se nescházející sbory. Průběh je následující: píseň (poučná nedělní a sváteční nebo ranní nebo velebící a děkovná), kolekta (pronáší ji kazatel, ovšem v části věnované modlitbám jsou jako kolekty uvedeny modlitby sestávající z úvodní antifony – kazateli by tedy měl někdo odpovědět – po níž následuje modlitba; je použit tvar „spricht“, ale dle s. 176 mohla být kolekta i zpívána), hlavní píseň, Evangelium či Epištola (text, na nějž se nebude kázat), krátké vysvětlení přečteného textu, krátká píseň či část písně, kázání.

V případě sborů sevřených je uveden tento pořádek: píseň (nedělní a sváteční nebo ranní nebo velebící a děkovná), kolekta (opět zřejmě nezpívaná), text (podle způsobu uvedeného výše, patrně tedy i s výkladem), hlavní píseň, kázání.²⁸ V zimě či při velkém počtu komunikantů se mohou bohoslužby i v rozptýlených sborech zahájit podle tohoto pořádku.

Aby se předešlo zbytečnému prodloužení bohoslužeb a přerušení „přednášky“, může se vypustit píseň během kázání, před modlitbou Páně a čtením textu a kazatel po modlitbě či přístupu pokračuje v kázání.

Po kázání se ve všech sborech vypouští někde zavedená všeobecná zpověď a absoluce (aby se neztratila slavnostnost, kterou požívá zpověď ve spojení

²⁷ K první Vídeňské agendě a především k bohoslužbám v ní obsaženým srov. *Ibid.*, 222–225.

²⁸ Kázání v této době představovalo nejdůležitější část bohoslužeb. GRAFF, *Geschichte*, 124. Co to znamenalo pro architekturu a uspořádání bohoslužebných prostor ukazuje SENN, *Christian Liturgy*, 541.

s večeří Páně; hlavní obsah zpovědi lze stručně zakomponovat do církevní modlitby, důvodem je také zbytečně neprodlužovat bohoslužby).

Hned po kázání následuje všeobecná církevní modlitba (je uveden příklad, který ale může být nahrazen jinou modlitbou; taková modlitba musí vždy zahrnovat vládce, vrchnost a sbor), po této modlitbě následují ještě další přímluvy a děkování, jednotlivé odstavce těchto proseb a díky mají být zakončeny krátkým povzdechem a lid má mít možnost zapojit se (snad se jedná o aklamaci), ohlášky (oznámení nařízené politickými či církevními úřady, snoubenci, nastávající svátky, pobožnosti či jiná pro sbor důležitá bohoslužebná oznámení; méně důležité věci se mají oznamovat jiným způsobem, neboť se nehodí pro bohoslužebný prostor a narušují klid), modlitba Páně (modlí se jen kazatel), požehnání z kazatelny (lze použít požehnání biblická či vlastní, může se použít také áronské požehnání, avšak kazatelé by věřícím měli vysvětlit jeho smysl; také by se nemělo áronské požehnání v téže bohoslužbě vyskytnout dvakrát; je třeba předejít tomu, aby se áronskému požehnání připisovala zvláštní moc, proto je dobré požehnání střídat), krátká píseň (o důležitých svátcích a významných místních svátcích ambroziánská píseň *Herr Gott dich loben wir* či písně nacházející se v nových zpěvnících pro velké svátky složené na stejnou melodii).

Pokud se nekoná večeře Páně, následuje buď katechizace (musí se konat, jestliže se neдрží katechizace odpoledne) či krátká modlitba (snad kolekta), požehnání a sloka písně; pokud se koná večeře Páně, následuje hned po zpěvu. Není ovšem zcela zřejmé, zda se jedná o píseň po požehnání z kazatelny či o závěrečný zpěv, snad ale večeře Páně byla ještě součástí bohoslužeb, jak by mohla dokládat poznámka o požehnání na konci úvodního formuláře večeře Páně.

Pokud se má v neděli či ve svátek konat křest, následuje, pokud to okolností dovolí, po všech ostatních bohoslužebných úkonech.

Průběh bohoslužeb (bez večere Páně)

Rozptýlené sbory	Sevřené sbory
Píseň	Píseň
Kolekta	Kolekta
Hlavní píseň	Text
Text	Hlavní píseň
Krátký výklad textu	Krátký výklad textu
Krátký zpěv	
Kázání	Kázání
Všeobecná modlitba, přímlyvy, díky	Všeobecná modlitba, přímlyvy, díky
Oznámení	Oznámení
Modlitba Páně	Modlitba Páně
Požehnání	Požehnání
Píseň	Píseň
Katechizace či modlitba	Katechizace či modlitba
Požehnání	Požehnání
Zpěv	Zpěv

Nedělní nebo sváteční odpolední bohoslužby (nešpory) zahrnují formu s kázáním, jež obsahuje píseň, kázání, Otče náš, požehnání a krátkou píseň anebo formu s katechizací, která je tvořena písní, vyučováním katechetou, krátkou modlitbou, požehnáním a krátkým zpěvem.

V den početí P. Marie, 8. prosince, se má podle nejvyššího rozkazu zachovávat den pokání a modliteb. Texty pro kázání v tento den bude každoročně předepisovat konzistoř. Pořádek dopoledních bohoslužeb: krátká kající píseň, krátká modlitba (zřejmě kolekta), krátké čtení z Bible, výklad, kající píseň, kázání, kající modlitba místo všeobecné modlitby, zakončení bohoslužeb jako v neděli.

Památka udělení svobody náboženství se má připomínat v neděli po 13. říjnu, či přímo 13. října, pokud toto datum připadne na neděli. Pořádek bohoslužeb je stejný jako v neděli, pouze vysvětlující text (tedy patrně text pro kázání) určuje konzistoř.

Pro týdenní pobožnosti se kvůli rozdílné situaci sborů nedává žádný obecný předpis. Pokud se zachovávají denní modlitební hodiny, má se na počátku zpívat píseň, následuje modlitba kazatele a končí se zpěvem písně. Tam, kde je to možné, má se během týdne (ve středy či čtvrtky) konat čtení z Bible či výklad celých biblických knih, zvláště novozákonních, a katechizace mládeže. V postním období se má zohledňovat pašijní příběh. Někde se při těchto shromážděních vysluhuje večere Páně (postupuje se dle čtvrté kapitoly, ačkoli je, patrně chybně, uvedena kapitola šestá).

Křest

Křestní úkon dle běžného pořádku je zahájen pozdravem, pak následuje promluva, v níž se objevují slova ustanovení křtu dle Mt 28,19. Dále se zde objevují také slova podle Tt 3,5b-7, Ř 6,4 a Mk 10,13–16.²⁹ Prostřednictvím křtu jsou udělována dobrodiní, avšak křest znamená i závazek. Podíl na obojím dostávají i děti, když jsou křtěny. Pak byla vyslovena výzva ke společné modlitbě. Na tuto modlitbu za dítě navazovala modlitba Páně a bylo vysloveno požehnání, určené křtěnci. Dalším bodem obřadu bylo oslovení kmotrů, jimž bylo vysvětleno, že jsou svědky, kteří budou moci potvrdit, co se zde odehrálo, zavazují se také přispívat k výchování křtěnce. Kmotrové měli pečlivě vyslechnout krédo (jeho text je uveden v plurálu), jako souhrn toho, co má jednou vyznávat i křtěné dítě, a zodpovědět tři otázky (vůle ke křtu na tuto víru, slib péče a pomoci při výchově v této víře, odřikání se hříchů a nesvatých skutků na místě křtěnce). Poté proběhl křest za vyslovení křestní trojiční formule a dítěti bylo uděleno požehnání. Následovala děkonná modlitba, jež obsahovala obnovu slibu poslušnosti a věrnosti, tedy jakousi verzi obnovy křestních závazků, a ještě zaznělo závěrečné požehnání.

²⁹ Odkaz na Mk 10 uvádím v křestních formulářích jako základní text, v některých případech lze ovšem vzít v úvahu rovněž použití paralelních textů i tam, kde je neudávám.

Průběh běžného křtu: pozdrav, promluva, modlitba a modlitba Páně, požehnání, promluva ke kmostrům, krédo, otázky, křest, požehnání křtěnci, děková modlitba, požehnání

Pro křest v případě nouze, který konají laici, nelze předepsat formulář. Pastoři měli poučit osoby, které se mohly při těchto situacích vyskytovat, aby se křest nekonal před úplným porozením dítěte, aby bylo vysloveno jméno dítěte a křest se vykonal polítm hlavy s vyslovením křestní trojiční formule a aby se podle okolností před křtem nebo po křtu vykonala modlitba.

Pokud nouzový křest koná pastor, může se obřad konat podle okolností takto: pozdrav, krátké oslovení přítomných s výzvou k modlitbě s kazatelem, modlitba, modlitba Páně, dále následuje podle běžného formuláře promluva ke kmostrům, krédo, křest a modlitba.

Potvrzení křtu vykonaného laikem může být uspořádáno tak, že začne stručnou řečí kazatele a pokračuje otázkami na osoby, které jsou o průběhu vykonaného nouzové křtu informovány. Otázky se týkají bodů, o nichž měli být poučeni laičtí vykonavatelé křtu (křest po úplném porození dítěte, provedení křtu vodou, provedení křtu ve jménu tří osob Trojice, udělení křestního jména). Pokud nebylo jméno ještě uděleno, dá si je kazatel oznámit a pokud byly předchozí kroky provedeny řádně, udělí jméno dítěti za pronesení slov o jménu jakožto doživotní připomínce přijetí do křesťanství. Následuje opět krátká promluva, v níž se mluví o tom, že dítě má být vnímáno jako člen církve, jenž je rovnoprávný s ostatními přítomnými. Následuje výzva k modlitbě za křtěnce a modlitba, po níž je uvedena krátká řeč ke kmostrům s pobídkou k plnění daných úkolů a udělení požehnání.

V případě nejmenších pochybností o pravosti vykonaného křtu má být křest proveden znovu podle prvního formuláře.

Při nečetných křtech proselytů může superintendent ponechat vypracování formuláře pro tento úkon na konkrétním pastorovi (má však onen pořádek chtít vidět), či mu jej předepsat.

Konfirmace

Konfirmační slavnost je zahájena promluvou k dětem. Konfirmace dle ní představuje obnovu křestního slibu. Promluva končí pobídnutím konfirmandů k vyslechnutí a zodpovězení následujících otázek a krátkým zvoláním k Bohu. Pak následuje konfirmační zkouška (nelze pro ni stanovit zvláštní pokyny, má obsahovat hlavní články křesťanské víry, nemá se však prodlužovat až k únavě konfirmandů i ostatních), po níž zase kazatel promlouvá ke konfirmandům. Pak vyzývá věřící, aby se s ním modlili za děti. Po modlitbě vyzývá děti, aby se přiznaly k náboženství Kristovu a veřejně mu přislíbily věrnost a poslušnost. Následuje část se třemi otázkami na konfirmandy a jejich odpověďmi, potvrzení se vykonává kladnou odpovědí každého konfirmanda a podáním ruky kazatele s každým konfirmandem, každému z konfirmandů také pastor uděluje požehnání. Pak je na řadě další promluva k dětem, která obsahuje napomenutí (mj. se vyzývá k dennímu zkušování se před Bohem, k častému zaobírání se Písmem či k častému přijímání večeře Páně). Objevuje se také napomenutí k ostatním přítomným. Následuje vyprošování požehnání k těmto úkolům, modlitba Páně a požehnání.

Průběh konfirmace: promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy, otázky, odpověď s podáním ruky a požehnáním, promluva ke konfirmandům, promluva k přítomným, prosba, modlitba Páně, požehnání

Zpověď a večeře Páně

Zpověď se koná vždy společně, nikoli individuálně. Pokud to situace sboru dovoluje, koná se zpověď společně s večeří Páně před započítím dopoledního kázání (tedy snad před započítím bohoslužeb). V případech, kdy nelze oba úkony spojit, se koná zpověď před kázáním (tedy snad před zahájením bohoslužeb) a večeře Páně po kázání (podle poznámky o obměně požehnání na konci prvního formuláře večeře Páně lze snad usuzovat na to, že byla začleněna ještě do bohoslužeb), jen když se hodovníci nerozejdou před přijímáním.

Pokud to umožňují okolnosti a čas, lze veřejnou zpověď zahájit kající písní. Pokud je málo času, zahajuje duchovní přípravnou modlitbou a krátce promlouvá ke shromáždění (pro promluvu není možné vytvořit formuláře; je třeba, aby se kazatel vymeziil vůči nesprávným názorům o odpuštění vin, o síle a smyslu večeře Páně aj. a aby vedl věřící ke správným postojům ke svým vinám apod.). Poté duchovní pronese vyznání vin – zpovědní modlitbu, obsahující mj. odřikání se zlých skutků (lze použít i jiný formulář, než je uveden). Pokud je to zvykem, pokládá kazatel po krátké řeči (mj. s výzvou ke zkušování, zda postoj věřících je v souladu s obsahem předešlé zpovědi a k zodpovězení následujících otázek s anticipací odpuštění) věřícím zpovědní otázky, po jejichž zodpovězení následuje rozhřešení a požehnání.

Pokud se někde udržel zvyk, že po obecné zpovědi a zvěstování odpuštění duchovní každému jednotlivci toto přiřknuv vzkládáním rukou, má se tento způsob opustit, neboť spíše napomáhá pověrám a zbytečně zabírá čas.

Při zvěstování odpuštění nemají kazatelé používat formuli, v níž odpouštějí viny na místě Božím.

Průběh zpovědi: (kající píseň), přípravná modlitba, promluva, zpovědní modlitba, (otázky), rozhřešení, požehnání

Večeře Páně se dle prvního způsobu koná takto: kazatel nejprve promlouvá od oltáře k věřícím. Poté se obrátí k oltáři, aby provedl posvěcení chleba a vína prostřednictvím modlitby Páně a slov ustanovení. Za zpěvu písně o večeři Páně se rozdílí chléb a víno, nejprve mužům, poté ženám, přičemž se pronášejí slova určená pro tento okamžik. Po přijímání a zpěvu se pastor opět otočí tváří k oltáři a pronáší děkovnou modlitbu. Pak se obrátí ke shromážděným a pronáší požehnání. Pokud se koná večeře Páně po nedělním kázání a pokud již po kázání použil kazatel áronské požehnání, může zde uplatnit některé z dalších požehnání.

Průběh večeře Páně (první formulář): promluva, posvěcení živlů (modlitba Páně a slova ustanovení), přijímání (za zpěvu), děkovná modlitba, požehnání

V dalším formuláři večeře Páně jsou uvedeny tyto části: promluva (opět s výzvou ke zkušování, zmiňuje se křestní smlouva), modlitba za komunikanty, jež ústí do modlitby Páně, která je uvedena jako by se jednalo o modlitbu společnou. Snad se ale na základě předchozího formuláře jedná o modlitbu posvěcující a po ní se patrně pokračuje jako ve výše uvedeném případě.

Třetí formulář večeře Páně začíná modlitbou, dále obsahuje promluvu (v každém formuláři je použito jiného textu promluvy) s pozváním ke stolu, patrně ještě jednu modlitbu a modlitbu Páně.

Zdravým a na místě bydlícím lidem se nemá snadno sloužit soukromým slavením večeře Páně, mají se účastnit veřejného vysluhování. V jiných případech jako u cestujících lidí, vojáků či těhotných se uplatňuje výjimka z tohoto principu.

Ohledně posluhování večeří Páně nemocným se zde nestanovují žádná obecná pravidla. Provedení promluvy a přípravy nemocného se ponechává na kazateli.

Uzavření manželství

Obřad je započat modlitbou a pokračuje proslovem ke snoubencům. V ní se připomíná příběh o stvoření muže a ženy a o jejich spjatosti, mluví se rovněž o Kristovu postoji k manželství, je zmíněno i to, jak by měli manželé jednat. Poté mají snoubenci veřejně vyjádřit svůj postoj, kazatel se obrací s otázkou a výzvou k hlasité odpovědi na ženicha a posléze i na nevěstu. (Dle stavu snoubenců se mohlo oslovení „Ihr“ změnit na „Sie“). Pokud to bylo na daném místě obvyklé, následovala výměna prstenů, představená duchovním jako další potvrzení ústního slibu a jako znamení jejich svazku. Po výměně prstenů si oba měli podat pravice a pastor položil svoji pravici na jejich spojené ruce anebo jim vložil ruce na hlavy a potvrdil uzavření manželského svazku. Pak jim vyprošoval požehnání a uděloval napomenutí. Posléze byla na pořadu výzva k modlitbě, modlitba za novomanžele, dále ještě modlitba Páně a požehnání.

Svatební ohlášky se konají po kázání třikrát po sobě o nedělích a svátcích kromě adventu a postní doby (je uvedeno, jaké informace o snoubencích se

mají oznámit). Uvedený příklad zahrnuje i výzvu k oznámení případné překážky pro uzavření sňatku a vyprošování požehnání pro manželský svazek.

Průběh uzavření manželství: modlitba, promluva, otázky, (výměna prstenů), podání rukou, vložení ruky či rukou, potvrzení svazku, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Ordinace duchovního

Na základě nařízení konzistoře provádějí ordinaci superintendenti. Jedná se o veřejný akt. Předchází mu zkouška kandidáta, který také musí konzistoři písemně slíbit, že se bude v učení řídit vyznáním evangelické církve.

V den ordinace přednáší ordinovaný zkušební kázání na přidělený text, poté se zpívá krátká píseň a kandidát spolu se superintendentem, a dle okolností i se dvěma dalšími kazateli, vstupují k oltáři. Superintendent krátce osloví ordinovaného a modlí se mj. i za něj, následuje modlitba Páně. Poté superintendent svou řečí napomíná ordinovaného a předkládá mu body, jejichž plnění má potvrdit (má mj. čistě zvěstovat „náboženství“ dle Písma a Augsburgské konfese a sloužit svátostmi dle Kristova ustanovení). Na potvrzení svého úmyslu měl ordinovaný odpovědět a podat superintendentovi ruku. Ordinovaný poklekl a superintendent spolu s výše zmíněnými kazateli vložil ruce na jeho hlavu. Superintendent pronesl ordinační formulí (používá plurál „wir“), požehnal ordinovanému a ještě mu v krátké modlitbě vyprošoval požehnání.

Průběh ordinace: zkušební kázání, píseň, příchod k oltáři, oslovení ordinovaného, modlitba, modlitba Páně, napomenutí, body ke stvrzení, slib s podáním ruky, vkládání rukou a ordinační formule, požehnání, modlitba

Kolekty aneb krátké modlitby

Nejprve je uplatněn antifonální princip: po úvodu (zřejmě kazatele) následuje odpověď (není uvedeno, zda shromáždění či sboru zpěváků), pak je zde výzva k modlitbě a poté stručná modlitba, na s. 176 se nachází poznámka, že pokud

se tyto kolekty a modlitby říkají zpěvným tónem, zakončí je chór slovem Amen. Patrně tedy kromě kantilace³⁰ mohly být přednášeny i běžným mluveným způsobem.

Zhodnocení

První vydání c. k. agendy nabízí poměrně jednoduchou podobu liturgických obřadů. Bere ohled na různou situaci jednotlivých sborů a nechce být nepřekročitelným předpisem. Těžiště nespočívá na liturgii, nýbrž spíše na intelektuálním obsahu. Věřící nemají příliš prostoru k aktivnímu jednání. Jako pozitiva můžeme zmínit to, že se nezapomíná na přímluvné (i děkovné) modlitby; lze vyzdvihnout i snahu, aby se lid mohl těchto dvou druhů modliteb účastnit a snahu o to, aby se ti, kdo mohou, účastnili společného, nikoli soukromého, slavení večere Páně.

1.3. Přepřacované vydání Vídeňské agendy

Toto vydání Vídeňské agendy vyšlo ve Vídni roku 1829 pod názvem *Kirchen-Agende für die evangelischen Gemeinden des Oesterreichischen Kaiserstaates*.³¹ Podle podtitulu byla agenda vylepšena a značně rozšířena. Vydána byla na příkaz c. k. konzistoře a. v. Také toto vydání ovlivnilo naše kazatele.

Obsah: s. – (III) Vorrede zur vorliegenden Ausgabe.; (V) Vorbericht zur ersten Ausgabe.; (1) Erster Abschnitt. Von der Ordnung des öffentlichen Gottesdienstes.; 6

³⁰ Jedná se o „zpěvní přednes biblických čtení a modliteb“. FILIPI, Pozvání, 78.

³¹ O vlivu této agendy na české sbory se zmínil senior východního českého seniorátu a. v. Karel E. Lány roku 1894. Ve svém negativním hodnocení tolerančních luterských bohoslužeb poukázal na to, že „(...)tak vypadaly i u nás služby Boží v toleranční době pod vídeňskou c. k. ev. konsistoří a. v. dle Glatzovy agendy, kterou si čeští faráři a kandidáti pilně do [č]eštiny překládali, a tak chudě vypadají bohužel podnes ještě i v některých sborech našeho seniorátu(...)“. Liturgie. Výňatek ze zprávy, Evanjelický církevník 25 (1894), č. 9, 238.

Zweyter Abschnitt. Collecten oder kurze Gebethe. I. Nedělní kolekty před kázáním a po kázání před požehnáním, před katechizací a po katechizaci, II. Sváteční kolekty – na počátku církevního roku, pro advent, na Vánoce, na závěr roku, na Nový rok, na Zjevení Páně, na Očišťování Marie neboli Představení Krista v chrámu, na Zvěstování Marii, pro postní dobu, na Zelený čtvrtek, na Velký pátek (lze užít i postní kolekty), na Velikonoce, na Nanebevstoupení, na Letnice, na Svátek svaté Trojice, na Navštívení Marie, na svátek sklizně, na slavnost konfirmace, na slavnost tolerance, na slavnost posvěcení kostela, při posvěcení nového kostela, na dny apoštolů, na všechny svaté, na závěr církevního roku; III. Kající kolekty; IV. Kazuální a týdenní kolekty – chválicí a děkovné kolekty, na svátek pokoje (míru), prosebné kolekty o duchovní i tělesné potřeby, o pokoj, o denní chléb, o požehnání polních plodin, o pomoc a záchranu ve všeliké nouzi; V. Pohřební kolekty – Obecné, Při pohřbu starších osob, Při pohřbu mladých osob, Při pohřbu malých dětí; 34 Dritter Abschnitt. Längere Gebethe. I. Nedělní modlitby – před kázáním, po kázání, II. Sváteční modlitby – na počátku nového církevního roku, adventní, vánoční, na Nový rok, na Svátek zjevení Krista, postní, na Zelený čtvrtek, na Velký pátek, velikonoční, Na nanebevstoupení, na Letnice, na svátek svaté Trojice, na dny apoštolů, na svátek žně v dobrých či průměrných letech, na svátek žně v neúrodných letech, na svátek tolerance, na slavnost posvěcení kostela, na závěr církevního roku, na jmeniny či narozeniny zeměpána (císaře), na narozeniny či jmeniny choti panovníka; III. Kající modlitby; IV. Modlitby ve zvláštních případech – Po škodách způsobených počasím (zařadit do obecné modlitby), po požáru, na slavnost pokoje, při posvěcení nového kostela, po nástupním kázání, po kázání na rozloučenou, přímlyvy: za komunikanty, za nemocného, modlitba u lůžka nemocného, modlitba k předřikávání nemocnému, modlitba při umírajícím; V. Modlitby při pohřbech – obecná modlitba, při mladém člověku, při pohřbu dítěte, při smrti domácího pána (Hausvater), při pohřbu staré osoby, při pohřbu trpitele, Při pohřbu sebevraha, jenž si v nemocném stavu těla či ducha a mysli vzal život, Formule požehnání při pohřbech; VI. Týdenní modlitby: kratší ranní modlitby; delší modlitby k užívání při týdenních pobožnostech a při čtení Bible ve sboru; VII. Tři opisy (parafráze) Ježíšovy modlitby;³² 145 Vierter Abschnitt. Von der Taufhandlung und der Einsegnung der Wöchnerinnen.; 180 Fünfter Abschnitt. Von der Confirmation der Kinder, die zum ersten Mahle zum heiligen Abendmahle zugelassen werden.; 191 Sechster Abschnitt. Von der Beicht- und

³² Opisy modlitby Páně nebyly v době osvícenství a racionalismu výjimečným jevem. GRAFF, Geschichte, 137.

Abendmahls- Handlung.; 218 Siebenter Abschnitt. Von der Einsegnung verlobter Personen zur Ehe.; 230 Anhang. Von Aufbiethungen oder Verkündigungen der Personen, die in den Ehestand treten wollen.; 231 Achter Abschnitt. Von der Ordination der öffentlichen Religions-lehrer oder Prediger.

Dle předmluvy dostal Jakob Glatz úkol vydat znovu agendu z roku 1788 od c. k. konzistoře a. v. Byl brán ohled na připomínky některých „učitelů náboženství“ (tedy patrně kazatelů) a byla zde snaha vyplnit nedostatky vzniklé v prvním vydání, mělo se přistoupit k nutnému vylepšení a rozšíření. Počet nových formulářů není nepatrný a kromě tištěných materiálů byly použity také písemné příspěvky. Část agendy pochází z redaktorovy tvorby. Pokud se zde některé potřebné pokyny nevyskytují, budou si jistě duchovní v takových případech vědět rady. Jakob Glatz je zde uveden jako c. k. konzistoriální rada a. v.

Bohoslužby

Evangelické bohoslužby jsou tvořeny společnými modlitbami, zpěvem, kázáním a také slavnostními úkony křtu a večeře Páně. Sbory jsou různé, ani nyní se pro ně nestanovují jednotná pravidla. Bohoslužby jsou ovlivněny i ročním obdobím. Lze je podle situace sboru a roční doby utvářet dle jednoho z následujících způsobů, ale lze je dle okolností také zkrátit.

V neděle a sváteční dny část bohoslužeb předcházející kázání v rozptýlených sborech začíná zpěvem písně. Poté pronáší duchovní od oltáře kolektu, načež se zpívá hlavní píseň. Následuje čtení Evangelia či Epištoly od oltáře (text, na nějž se nebude kázat) a tento text může být velmi krátce objasněn. Pak se krátce zpívá a koná se kázání. V případě sevřených obcí se začíná rovněž zpěvem písně a kolektou a poté se čte text podle výše uvedeného pokynu (snad tedy i s možnou k němu se vztahující promluvou). Následuje zpěv hlavní písně a kázání. V zimě při velkém chladu či při velkém množství komunikantů se může podle tohoto způsobu postupovat i v rozptýlených obcích.

V části po kázání se opět setkáváme s tím, že na některých místech obvyklá zpověď s rozhřešením, konaná po kázání, se má zrušit; podstata zpovědi se může krátce vložit do hlavní modlitby.

Hned po kázání má následovat církevní modlitba, buď vybraná ze třetí části agendy či dobře vybraná nebo vytvořena kazatelem. Modlitba má však být oproštěna od mystických frází a hrubých představ a musí zahrnovat zeměpána, vrchnost a sbor. Po ní následují přímluvy a děkování (nezmiňuje se prostor pro účast lidu). Poté se ohlašují důležitá oznámení, zasnoubení aj., nikoli však záležitosti méně významné. Kazatel se modlí Otče náš a uděluje požehnání z kazatelny, z níž se odebírá (smysl áronského požehnání je třeba lidem vysvětlit, nemá se opakovat během jedné bohoslužby, pro zabránění nesprávnému vnímání je vhodné požehnání střídát). Pak se zpívá krátká píseň, avšak při obecně či místně významných svátcích se užívá ambroziánský zpěv.

Pokud se v některém sboru v danou neděli neslaví večeře Páně, přistoupí kazatel k oltáři a koná buď katechizaci (musí se konat, pokud nebude odpoledne) nebo končí bohoslužbu krátkou modlitbou (zřejmě kolektou) a udělením požehnání, po kterém se ještě zpívá verš písně. Případná večeře Páně se koná po písni. Pokud se má v neděli či ve svátek provést křest, následuje, když to okolností umožní, po všech ostatních úkonech.

Průběh bohoslužeb (bez večeře Páně)

Rozptýlené sbory	Sevržené sbory
Píseň	Píseň
Kolekta	Kolekta
Hlavní píseň	Text
Text	Hlavní píseň
(Krátký výklad textu)	
Krátký zpěv	
Kázání	Kázání
Všeobecná modlitba, přímluvy, díky	Všeobecná modlitba, přímluvy, díky
Oznámení	Oznámení
Modlitba Páně	Modlitba Páně

Požehnání	Požehnání
Píseň	Píseň
(Katechizace)	(Katechizace)
Modlitba	Modlitba
Požehnání	Požehnání
Zpěv	Zpěv

Nešpory zaměřené na kázání mají tyto části: píseň, promluva, modlitba Páně, požehnání a krátká píseň. Nešporní shromáždění zaměřená na katechizaci sestávají z písně, vyučování, krátké modlitby, požehnání a krátkého zpěvu.

Slavnostní den pokání a modliteb se koná každoročně 8. prosince, texty ke kázání předepisuje konzistoř či superintendenti. Dopolnední bohoslužby mají tento průběh: krátká kající píseň, krátká modlitba (patrně kolekta), krátký text z Písma s výkladem, kající píseň, kázání, kající modlitba (místo církevní modlitby), konec bohoslužeb probíhá podle nedělního pořadu.

Svátek náboženské tolerance se slaví v neděli po 13. říjnu či přímo o tomto datu, pokud připadne na neděli. Bohoslužba má nedělní strukturu, text k výkladu určuje konzistoř nebo superintendenti.

Pro týdenní pobožnosti nelze kvůli rozdílné situaci sborů vydat jednotný pokyn, musí být uspořádány různě. Tam, kde je obvyklé držet denní modlitební hodiny, mají se skládat z písně, modlitby a písně. Tam, kde je to možné, má se některý den v týdnu (středa či čtvrtek) věnovat předčítání Písma či postupnému výkladu celých biblických spisů, zejména novozákonních, a katechizaci mládeže. V době postní se má věnovat prostor týdenních pobožností zvláště pašijnímu příběhu. Oproti prvnímu vydání zde chybí zmínka o konání večere Páně.

Kolekty nebo krátké modlitby

U nedělní kolekty je poznámka (ale zřejmě to platí nejen pro ně), že každá z těchto modliteb je uvedena slovy: „Modleme se“ („Lasset uns bethen“; patrně až po antifoně) a pokud jsou modlitby zpívány, pak je pěvecký sbor zakončuje aklamací Amen.

Kolekty mají podobu antifony (patrně kazatel a věřící či chór), a následující modlitby. Antifony jsou někdy uvedeny ve dvou variantách. U kolekt pro katechizaci je však antifona pouze v prvním případě. Některé části antifon jsou uzavřeny zvoláním, např. „Lobet den Herrn“ či končí jinak nebo aklamaci postrádají.

Křest

Křtu v obyčejném případě je věnováno pět formulářů. Dle prvního způsobu je obřad zahájen pozdravem a pokračuje promluvou (s textem ke křtu dle Mt 28, se slovy podle Mk 10), dále je zde výzva k modlitbě a modlitba za dítě, na niž navazuje modlitba Páně a požehnání křtěnci. Dále se kazatel obrací ke kmostrům, k nimž promlouvá a vyzývá je k pozornému vyslechnutí kréda (vyznání víry je formulováno v množném čísle). Poté jim kazatel položil tři otázky (vůle ke křtu na tuto víru, slib péče o dítě a jeho výchovu v této víře, odřeknutí se hříchů a nesvatých činů) a ještě před vykonáním křtu se otázal na to, jaké jméno má křtěnec obdržet. Pak tedy bylo dítě pokřtěno za vyslovení trojiční formule.³³ Následovalo udělení požehnání dítěti (je uvedeno několik možností), děkovná modlitba s obnovením slibu poslušnosti a věrnosti a požehnání přítomným.

Struktura běžného křtu (první formulář): pozdrav, promluva, modlitba a modlitba Páně, požehnání, promluva ke kmostrům, krédo, otázky, otázka na jméno, křest, požehnání, děkovná modlitba, požehnání

Druhý pořádek křtu je uveden modlitbou za křtěnce, po níž následuje promluva (mluví se o Velkém poslání a o přístupu dětí k Ježíšovi dle Mk 10) a výzva k prosbě za dítě. Modlitba je uzavřena upravenou modlitbou Páně. Poté je řečeno, že při přijímání nového údu je vhodné připomenout hlavní křesťanské pravdy, jež má jednou i toto dítě vyznávat. Mluví se o odřeknutí se všech bezbožných způsobů a Bůh je žádán, aby se jich s jeho podporou toto dítě stále zříkalo, aby se vystříhalo veškeré zlé a zhoubné světské slasti a

³³ Ve formulářích se vyskytují vazby „im Nahmen“ i „auf den Nahmen“.

vyvarovalo se všeho, co je proti Bohu a jeho přikázání. Následuje Apostolikum v upravené formě a pak otázka na vůli ke křtu na tuto křesťanskou víru. Udělení jména má sloužit jako památka na toto jednání. Poté je již vykonán samotný křest, po němž je proneseno požehnání určené křtěnci. Na závěr je uvedeno pobídnutí k děkonné modlitbě a modlitba.

Na počátku třetího pořádku je vysloven pozdrav, po němž se koná promluva i s přivítáním dítěte a dalším oslovením křtěnce. Pak následuje modlitba (a patrně i další prvky) podle úvodního formuláře.

Čtvrtý formulář je uveden pozdravem a promluvou (opět obsahuje i slova k dítěti), následuje modlitba (a snad i dále) dle úvodního formuláře. Je však uvedena i modlitba za křtěnce, která může posloužit k obměnění pořádku. Tato modlitba je zakončena verší (možná se jedná o píseň) a modlitbou Páně.

Poslední způsob běžného křtu začíná krátkou modlitbou a pokračuje promluvou. Jako modlitba může být použita modlitba uvedena výše, či modlitba z prvního formuláře. Snad se má dále pokračovat jako v úvodním formuláři.

Následují dva formuláře pro vykonání křtu ve zvláštních případech. Nejprve se jedná o křest nemanželského dítěte. Obřad začíná pozdravem, po němž je pronesena promluva, posléze kazatel dává pokyny kmotrům ohledně jejich úkolů při péči o dítě; dítě je třeba považovat za rovnocenné s jinými dětmi. Pokračuje se výzvou k modlitbě před křtem, modlitbou za dítě a modlitbou Páně, poté je na řadě krédo a je proveden křest. Na konci formuláře je uvedena modlitba opět hlavně za křtěnce.

Rovněž ve formuláři pro křest nalezence jsou nejprve proneseny pozdrav a promluva (opět jsou zde slova k dítěti). Poté následuje modlitba Páně, promluva ke kmotrům jako v prvním formuláři, křest, oslovení kmotrů, modlitba nejen za dítě a požehnání.

V části věnované nouzovému křtu vykonanému osobami mimo duchovní stav se opět pojednává o poučení příslušných jedinců o pravidlech tohoto konání: křest až po úplném narození, vyslovení jména dítěte, provedení křtu polítním hlavou a pronesením trojiční formule, modlitba před křtem či po něm.

Nouzový křest provedený duchovním se může dle situace konat na základě tohoto pořádku: pozdrav, krátké oslovení přítomných a pobídka k modlitbě, modlitba za dítě, modlitba Páně a dále dle běžného pořádku: promluva ke kmotrům, krédo, křest, závěrečná modlitba.

Potvrzení nouzového křtu provedeného křesťanským laikem lze vykonat takto: oslovení přítomných, otázky na osoby obeznámené s tím, co se při křtu odehrálo, které zjišťovaly, zda se vše odehrálo řádně, sdělení a udělení jména, pokud dítě již jméno neobdrželo, či v opačném případě proslovení požehnání, krátké oslovení přítomných, modlitba za dítě i jeho vychovatele, oslovení kmotrů, požehnání. Pokud se objevují i malé pochybnosti, má se křest vykonat dle úvodního pořádku, aby vše bylo jisté.

Nacházíme zde také část věnující se vykonání křtu židovského (izraelského) proselyty.³⁴ Takový proselyta musí nejprve projít vyučováním v křesťanské víře a morálce, předtím je třeba schválení příslušného úřadu.

Křestní formulář je otevřen promluvou k přistupujícímu. Pak má křtěnec vyslechnout vyznání víry a odpovědět na položené otázky (jedná se např. i o to, zda se chce stát křesťanem z vnitřního přesvědčení, nikoli z nesprávných vedlejších úmyslů či zda je rozhodnut vytrvat ve víře i pokud by se vyskytl mezi nekřesťany). Ještě před vykonáním křtu se duchovní otázal křtěnce na jméno, které chce jako křesťan nést. Pak byl vykonán křest, křestní formule je poněkud delší, je tvořena i jakýmsi požehnáním či napomenutím. Nato se promlouvá ke shromážděným věřícím (mají přijmout křtěnce s upřímnou láskou) a koná se modlitba především za křtěnce a modlitba Páně. Na závěr bylo vysloveno požehnání.

Požehnání šestinedělek

Jedná se o úkon nekonající se sice všude, ale na mnoha místech ano. V c. k. agendě z roku 1788 není toto jednání zahrnuto, avšak zde se dočítáme, že téhož roku byly konzistoří a. v. vydány následující formuláře, avšak pouze písemně.

³⁴ V první c. k. agendě nebyl ještě pro křest proselytů uveden žádný formulář, neboť byl považován za událost odehrávající se jen zřídka. Srov. Ordnung der Handlungen, 34.

Úvodní formulář je věnován požehnání matky zdravého dítěte. Hned na počátku promlouvá duchovní k matce, ta je pak vyzvána k modlitbě s duchovním (modlitba je formulována pro ni), po modlitbě následuje modlitba Páně a požehnání.

Druhý formulář se týká požehnání šestinedělky se zemřelým dítětem. Obsahuje promluvu k ženě, pobídnutí k modlitbě a text modlitby, která je uzpůsobena k pronesení ženou.

Další pořádek je vztažen k požehnání nemocné matky v domě, která porodila mrtvé dítě nebo jejíž dítě zemřelo a která žádá být uvedena. Struktura je následující: promluva k ženě, výzva k modlitbě s kazatelem, modlitba formulovaná pro ženu.

Čtvrtý formulář se věnuje požehnání matky, která porodila nemanželské dítě a chce být uvedena. Zahrnuje opět promluvu k ženě, výzvu k modlitbě a modlitbu formulovanou pro ženu.

Konfirmace

Začátek formuláře je věnován promluvě ke konfirmandům zakončenou výzvou vztaženou k následující zkoušce a zvoláním k Bohu. Pak se má konat zkouška konfirmandů, jež není přesně předepsána, avšak má zahrnovat hlavní části křesťanského učení a nemá být natolik dlouhá, aby unavila děti i posluchače. Po vykonání zkoušky následuje oslovení dětí, výzva shromážděným k připojení se k modlitbě za milost a požehnání pro konfirmandy, modlitba, výzva k zodpovězení otázek, jež jsou formou vyznání, a otázky kladené konfirmandům, jejichž odpovědi jsou stvrzeny rukoudáním (děti přitom klečí před oltářem, dostávají požehnání, zatímco zpívá chór či celý sbor píseň ze zpěvníku vydaného ve Vídni *Erhöre, Gott, erhöre* nebo *Blick auf uns von deinen Höhen*). Dále pronáší kazatel promluvu k dětem, v níž je zahrnuto jejich přijetí do církve, a slova napomenutí (děti jsou vyzývány mj. k dennímu zkušování se, k častému zabývání se Písmem i k častému přijímání), napomenutí ostatních přítomných a k ní připojené požehnání a požehnání, směřující k dětem. Dále byl na pořadu zpěv dětí, na nějž odpověděli věřící či kůr (měla se zpívat buď píseň ze zpěvníku *Gottes Gnade sey mit euch* nebo

poté uvedený text na melodii písně *Werde munter mein Gemüthe*). Pokud se neslaví večeře Páně, následuje modlitba Páně a požehnání.

Pokud se však hned konala večeře Páně, pronesl opět duchovní promluvu k dětem, vážící se k vysluhování této svátosti (byla v ní i pobídka ke zkušování se), následovala výzva k tiché modlitbě s kazatelem, modlitba (formulovaná pro konfirmandy), slovo milosti, modlitba Páně, slova ustanovení a rozdělení večeře Páně.

Průběh konfirmace bez večeře Páně: promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy, otázky, podání ruky a požehnání (vkleče, za zpěvu), promluva ke konfirmandům, promluva k přítomným, požehnání, požehnání konfirmandům, zpěv, modlitba Páně, požehnání

Zpověď a večeře Páně

Zpověď se nekoná soukromě s jednotlivci, nýbrž hromadně. Ve sborech, kde je to možné, má se k ní připojit večeře Páně a oboje se má odehrát před dopoledním kázáním (zřejmě před započítím bohoslužeb). Pokud to někde nelze takto provést, může zpověď být zařazena před kázáním a večeře Páně po kázání, jen když se dříve komunikanti nerozutečou.

Pokud je dostatek času a dovolí to situace, lze zpovědní část zahájit kající písní. Pokud je nedostatek času, začíná kazatel shromáždění přípravnou modlitbou a pokračuje krátkou promluvou (pro níž nejsou žádné formuláře, avšak jisté rady – kazatel má věnovat pozornost hlavně falešným míněním ohledně odpuštění hříchů, moci a záměru večeře Páně a přípravy k ní aj., má vést věřící k poznání jejich vin a lítosti nad nimi atd.) a vyslovením vyznání vin. Uvedeny jsou dva formuláře vyznání vin (ty však nejsou závazné). První z nich obsahuje modlitbu, krátké uvedení zpovědních otázek s výzvou ke zkušování se, zda úmysly přítomných souhlasí s tím, co bylo řečeno v modlitbě, s výzvou k zodpovězení následujících otázek a s předjímku vyhlášení slova odpuštění. Pak mají přítomní odpovídat na otázky a poté je vyhlášeno slovo

odpuštění a proneseno požehnání. Ve druhém formuláři se po uvedené modlitbě má pokračovat dle předchozího formuláře.

Má se jako nadbytečný zrušit zvyk potvrzovat zvěst o odpuštění vin vzkládáním rukou na jednotlivé kajícíky, pokud se ještě někde vyskytuje. Kazatelé nemají při absoluci používat formuli, v níž odpouštějí viny na místě Božím.

Průběh zpovědi: (kající píseň), přípravná modlitba, promluva, kající modlitba, uvedení, otázky, rozhřešení, požehnání

Pro vysluhování večeře Páně je uvedeno několik formulářů. Avšak pouze úvodní pořádek podává celý průběh tohoto úkonu. Na jeho počátku stojí promluva kazatele, po níž se dotyčný otočí tváří k oltáři a vykoná posvěcení živlů modlitbou Páně a slovy ustanovení. Přijímání se odehrává za pronášení příhodných slov a za zpěvu písně k večeři Páně – nejprve přijímají muži, poté ženy. Poté se duchovní modlí tváří k oltáři a na závěr pronáší, obrácen tváří k lidu, požehnání.

Průběh večeře Páně (první formulář): promluva, posvěcení živlů (modlitba Páně a slova ustanovení), přijímání za zpěvu, děkonná modlitba, požehnání

Druhý formulář uvádí toto pořadí: promluva (s výzvou ke zkušování se), modlitba za komunikanty, modlitba Páně.

V dalším způsobu slavení večeře Páně nacházíme úvodní modlitbu, promluvu s pozváním ke stolu a modlitbu Páně.

Následující pořádek slouží pro případ, kdy večeře Páně bezprostředně navazuje na zpověď. Na úvod je zařazeno krátké slovo, pak následuje výzva k modlitbě s kazatelem, modlitba a modlitba Páně.

Pátý formulář je dle popisu určen pro případy, kdy večeře Páně bezprostředně předchází zpovědi, avšak snad se tím myslí pouze pozdrav a promluva. Začíná se pozdravem, pak je na řadě promluva včetně jakéhosi verše a pobídky

k modlitbě, dále následuje zpovědní modlitba, absoluce, modlitba Otče náš a slova ustanovení nebo po absoluci čtvrtý formulář.

Zdraví a místní lidé se mají dle Kristova ustanovení účastnit společného slavení večeře Páně, nemá se jim jen tak vysluhovat soukromě. Avšak z tohoto pravidla jsou vyňati cestující, vojáci, těhotné apod.

Ohledně zvláštního vysluhování večeře Páně nemocnému v soukromí nejsou dány žádné všeobecné předpisy. Provedení promluvy a přípravy nemocného se ponechává na duchovním. Ostatně níže následují pro oba případy formuláře.

Soukromé vysluhování večeře Páně zdravé osobě je zahájeno suspiriem, po němž kazatel pronáší promluvu (opět se hovoří o zkušování se; tato řeč snad měla nahradit i zpovědní promluvu). Pak má následovat zpovědní modlitba, absoluce, modlitba Páně, slova ustanovení, přijímání a děkovná modlitba obsažená v prvním formuláři.

Vysluhování večeře Páně nemocnému začíná modlitbou, dále se ujímá slova duchovní (pro slavení večeře Páně je třeba se zkušovat, jsou zde i některé otázky k dosavadnímu způsobu života), pokračuje se modlitbou, která je koncipována jako modlitba nemocného, po níž je mu zvěstováno slovo milosti (je zde možnost změny oslovení z „Ihr“ na „Sie“ a příslušné tvary). Poté se přechází k modlitbě Páně a slovům ustanovení, načež následuje přijímání a modlitba (formulovaná pro nemocného).

Uzavření manželství

Svatební obřad je v úvodním formuláři zahájen modlitbou, po jejímž skončení započne kazatel promluvu ke snoubencům (nehovoří se o stvoření lidí, je zde vyjádřen Kristův postoj k manželskému svazku). Nato pokládá každému ze snoubenců otázku (nejprve ženichovi). (Podle stavu zasnoubených je možné změnit oslovení „Ihr“ na „Sie“). Pokud je to na daném místě zvykem, mohou se předat prsteny, což je chápáno jako další potvrzení ústních slibů a znamení spojení. Když jsou prsteny vyměněny, vyzve kazatel snoubence, aby si podali pravé ruce, a klade buď svoji pravici na jejich ruce či položí obě ruce na jejich hlavy a potvrdí jejich slib. Tam, kde bylo běžné, aby snoubenci opakovali slova slibu po kazateli, měli potvrdit slova promluvy svou odpovědí

a podat si pravé ruce na znamení svého spojení a opakovat znění slibu po duchovním (uvedeny jsou dvě verze slibu). Pak byl slib kazatelem potvrzen. Dále zazněla slova požehnání. Následovala promluva (napomenutí) k novomanželům a výzva k modlitbě, modlitba za pár, modlitba Páně a požehnání.

Průběh uzavření manželství (první formulář, varianta s otázkami): modlitba, promluva, otázky, (prsteny), podání rukou, vložení ruky či rukou, potvrzení svazku, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Na počátku druhého formuláře stojí pozdrav, následován krátkým promluvením kazatelovým ke snoubencům, modlitbou a upravenou modlitbou Páně. Pak pokládal kazatel snoubencům otázky a vyzval snoubence k podání pravic jakožto viditelného důkazu vyslovených slibů. Pak došlo k potvrzení svazku, načež se kazatel ještě věnoval promluvě k čerstvě sezdanému páru a pronesl závěrečné požehnání určené novomanželům i ostatním. (V promluvě je však zmíněno i to, že snoubenka dala snoubenci prsten – snad se nehovoří o obřadu, nýbrž o zasnubách.)

Průběh uzavření manželství (druhý formulář): pozdrav, promluva, modlitba, modlitba Páně (upravená), otázky, podání rukou, potvrzení svazku, promluva, požehnání

Třetí pořádek oddavek je uveden pozdravem, poté je zařazena promluva ke shromáždění a následně ke snoubencům. Nato jsou snoubencům pokládány otázky jak se to děje v úvodním formuláři a následuje požehnání (potvrzení) svazku. Potom se mohou přidat napomenutí nebo pouze modlitba podle úvodního formuláře, jíž může předcházet požehnání a uvedení k této společné modlitbě.

Průběh uzavření manželství (třetí formulář): pozdrav, promluva, otázky, potvrzení svazku, (napomenutí), (požehnání), modlitba

Pojednává se také o ohláškách oddavek. Ty se konají vždy po kázání po tři neděle či svátky po sobě (kromě adventního a postního období; uvádí se, které údaje o snoubencích mají být zveřejněny). V předloženém vzoru je zmíněna výzva ke zveřejnění případné zákonné překážky pro uzavření sňatku a je proneseno požehnání pro svazek.

Ordinace duchovního

Nejprve se uvádějí úřední záležitosti. V den ordinace má ordinovaný pronést kázání na určený text. Následuje krátká píseň, po níž přistoupí superintendent s ordinovaným, a pokud to je možné, se dvěma jinými kazateli před oltář. Pak se má konat krátká promluva superintendenta k ordinovanému, načež se superintendent modlí nejen za kandidáta. Připojena je modlitba Páně. Pak má superintendent promluvit k ordinovanému, předkládá mu napomenutí. Potom byl kandidát vyzván k dosvědčení svého úmyslu (mj. při zvěstování se držet Písma a Augsburského vyznání, sloužit svátostmi dle ustanovení Páně); to se mělo stát odpovědí a rukoudáním. Následovalo vzkládání rukou na hlavu klečícího ordinovaného, čehož se ujali superintendent i zmínění kazatelé, a superintendent pronesl ordinační formuli (používá plurál „wir“). Pak následovalo vyslovení požehnání novému kazateli a krátká modlitba za něj.

Průběh ordinace: zkušební kázání, píseň, příchod k oltáři, oslovení ordinovaného, modlitba, modlitba Páně, napomenutí, body ke stvrzení, slib s podáním ruky, vkládání rukou a ordinační formule, požehnání, modlitba

Zhodnocení

Také v tomto vydání c. k. agendy nacházíme liturgicky úspornou formu obřadů. Byl rozšířen počet formulářů, což však přináší spíše jen větší počet slov. Jsou zde zařazeny také formuláře pro křest přistupujících ze židovského prostředí a pro úvod šestinedělek, jež první vydání agendy ještě neobsahovalo. Vypadla zmínka o konání večere Páně i ve všedních dnech, může se snad ale jednat o reakci na aktuální situaci, nikoli o snahu ji usměrňovat.

1.4. Zhodnocení Vídeňské agendy

Obě vydání Vídeňské agendy předkládají liturgii nepřilíš rozvinutou, ovlivněnou osvícenským a racionalistickým přístupem. Těžiště obřadů spočívá spíše v promluvách a na intelekt zaměřeném a pro intelekt srozumitelném obsahu, chybí zde větší pochopení pro liturgii jako nejen intelektuálně, nýbrž také smyslově vnímané jednání. Kazatelé dostávají prostor pro zasahování do obřadů, nejsou povinně vázáni na zachovávání agendárních vzorů, ač by měli mít schválení z vyšších míst. To platí pro první vydání agendy, avšak patrně rovněž ve stejné či ještě větší míře i pro vydání z roku 1829, v němž se vyjadřuje naděje, že si kazatelé poradí i tehdy, když v agendě nenaleznou potřebnou pomoc. Prostor pro činnou účast lidu není příliš velký, avšak první vydání např. po církevní modlitbě, v prosbách a děkováních na zapojení věřících pamatuje, přepracovaná verze již nikoli. Lid snad dle obou vydání mohl odpovídat na počátek antifony na úvod kolekty. Zdá se, že křest je zde považován za důležitý úkon na začátku životní cesty křesťana a uchovává si význam i v jeho budoucím životě (obnovení křestního slibu při konfirmaci). Večeře Páně není samozřejmým vrcholem bohoslužeb, lze ji (a patrně tomu tak v ideálním případě má být) slavit před jejich zahájením (či snad v bohoslužbách před kázáním).

2. Agendy z prostředí církve Augsburského vyznání

2.1. Agenda česká Jana Molnára³⁵

Titul tohoto díla z roku 1793 zní: *Agenda česká, zpravená podle Pořádku Přisluhování a Modliteb. od cis. král. Konzistoře augšpurgského vyznání při veřejných nábožnostech církvím evangelickým, v cis. králov. dědičných zemích k užívání na nejvyšší rozkaz předepsaného a v německém jazyku ve Vídni 1788. vydaného*. Jak je z titulu patrné, vychází Molnár z vídeňské c. k. agendy, není to však jeho jediná předloha. V agendě se vyskytuje jméno Ferdinanda I., takže se dá usuzovat na používání agendy i v této době.

Ferdinand Hrejsa uvádí jako původce této agendy Jana Molnára, duchovního ve Velké Lhotě. Dle jeho názoru měla být zřejmě agenda vytištěna, ale nedošlo k tomu. Dílo sloužilo J. Molnárovi i jeho synu, superintendentovi Molnárovi, o čemž svědčí připojené doplňky.³⁶

Jan Molnár (1765–1828) se narodil na dnešním Slovensku, v letech 1788–1798 působil ve Velké Lhotě, pak např. v Křížlicích, stal se seniorem. Věnoval se literární činnosti.³⁷

Obsah: s. (1) Kapitola první. O pořádku veřejných služeb Božích; 11 Kapitola druhá. Obsahující v sobě modlitby. I. Nedělní před kázáním při začátku služeb Božích; Ve svátek, aneb když se večerí Páně posluhuje před kázáním; II. Některé krátké modlitby, jimiž se kázání otvírá (Vzdechnutí); III. Modlitby nedělní po kázání; Následující vyznání říkají se někdy po modlitbě Páně – jedná se Apostolikum s přidanou úvodní modlitbou, k výpovědi „sstoupil do pekel“ je v závorce uvedeno: „aneb co jedno jest, byl do stavu mrtvých přeložen“; Vyznání víry v Boha a jeho opatrování; Vyznání víry o tom, co křesťanství jest; Vyznání našeho povinování k dobrému; další modlitby po

³⁵ K počátku nadpisu je tužkou dopsáno: „Jana ? Molnára“.

³⁶ HREJSA, Dějiny české evangelické církve, 154–155, pozn. 40.

³⁷ TOUL, Jubilejní kniha, 126.

kázání, uvedeny i prosby přidávané ve vojenských shromážděních; Zvláštní přímluvy: a) Za nemocné, b) Za hodovníky stolu Páně, c) Za zasnoubené; K závírce služeb Božích – propuštění a několik textů požehnání, IV. Modlitby v neděli neb ve svátek v nešpor po kázání; 65 Kapitola třetí. O přisluhování křtu svatého; 90 Závěsek O postavování se manželek po porodu v chrámě Páně, aneb tak dosti nezpůsobně nazvaném Úvodu; 97 Kapitola čtvrtá. O potvrzení dítek, kteréž po prvníkřát k večeři Páně připuštěné bývají; 109 Kapitola pátá. O zpovědi a přisluhování večeře Páně; 197 Kapitola šestá. O oddávání zasnoubených osob k manželství; 212 Závěsek O prohlašování osob, kteréž do stavu manželského vstupují; 213 Kapitola sedmá. Modlitby při pohřbování; Některé kratší modlitby, kteréž na hřbitově říkány býti mohou; Při pohřbování mladých lidí; Při pohřbování malých dítek, dopsáno požehnání mrtvému; 226 Kapitola osmá. Modlitby všední. I. Všeobecné vzývání Boha; II. Díkčinění za božská dobrodiní; III. Díkčinění za božská dobrodiní, vyznání hříchů a předsevzetí k polepšení; IV. Toužení po ctnostném, křesťanském úmyslu a životu a prosba zaň; V. Povinnosti povolání a obcování s jinými; VI. Příklad Ježíšův; VII. Slavné odřeknutí se hřichu, Po čtení. Všeobecná prosba za všecko co potřebujeme; VIII. Povzbuzení vděčnosti k Bohu, Po čtení. Za božskou pomoc k opatrnému a ctnostnému obcování; IX. Smíšeného obsahu (K času rannímu); X. Zvláštní při začínání tehdně (Ize užívat i po čtení); XI. Při závírce téhdně; Při začátku služeb Božích. + dopsáno: „Za hodné poslouchání slova Božího.“; Přisluhování křtem svatým; Závěsek O postavování se rodiček po porodu v chrámě Páně, aneb tak dosti nezpůsobně nazvaném Úvodu; zřejmě dvě modlitby po kázání (ovšem označeny jako 3. a 4.), druhá z nich: Prosby za vzrůst v známosti pravdy a v ctnosti; Před kázáním modlitba; Obsah; Někteří veršové z písma svatého vzatí; Formula introducendi puerperam infante vel sine baptismo sepulto vel per abortum eiecto; Při úvodu šestinedělky, jejížto dítě zase zemřelo.; Modlitby po kázání před oltářem; Gratiarum actis pro larga messe; Pohřeb.; Posluhování nemocným; slova před modlitbou Páně, do níž se uzavírají mj. prosby za nemocného (nemocnou); Modlitba Páně (chybí několik slov); Promulganda. ?; Benedictio – texty požehnání

Na prvních stránkách uveden asi pořádek konfirmace: krátká řeč, zkouška, krátká řeč a modlitba, otázky? ...?, jednotlivě? podání rukou, řeč

1. ofěra, 2. oplatky a ...? chleb, 3. ?, Kterak se připravovati mají rodiče odprositi.(?) Něco k sobě? ... aby nešli s žaludkem lačným(?), 5. -

Bohoslužby

Evangelické bohoslužby jsou tvořeny společným modlením, zpěvem, kázáním, křtem a večeří Páně. Nelze určit jednotný pořádek bohoslužeb pro všechny sbory. Sbory se dělí na „rozptýlené a zavřité“, na délku bohoslužeb mají vliv roční období.

V neděle a svátky začínají v rozptýlených sborech bohoslužby písní („vzdělavatelnou nedělní, sváteční, ranní aneb s chválicí a díkčinicí“), následuje hlavní píseň (oproti Vídeňské agendě zde tedy není zařazena kolekta), čtení textu (není uvedeno, že se jedná o Evangelium či Epištolu), na nějž se nebude kázat a jeho krátké vyložení (stejně jako v předloze se má vysvětlení textu zařadit vždy), kratší píseň či část písně delší a poté je na řadě kázání.

V sevřených sborech se opět na počátku zpívá píseň podobného rázu jako výše (i v předloze však chybí označení „vzdělavatelná“), následuje kolekta a čtení textu, hlavní píseň a kázání. V zimě při velikém chladu, nebo když se sejde mnoho komunikantů lze takto postupovat i v rozptýlených sborech.

Zpěv během kázání před modlitbou Páně a čtením textu, jakož i modlitba Páně (aby se v jedněch bohoslužbách neopakovala), se mohou vynechat (Vídeňská agenda patrně myslí pouze na vynechání zpěvu).

Po kázání se v obou typech sborů postupuje stejným způsobem. Někde obvyklá všeobecná zpověď s rozhrěšením se má buď vynechat, nebo se má její náplň stručně zahrnout do všeobecné církevní modlitby, neboť jejím zařazením přichází veřejná zpověď o svoji moc a bohoslužby se zbytečně protahují. Tato modlitba se koná po kázání, má zahrnovat zvláště zeměpána, vrchnost a církev (patrně se myslí sbor, v c. k. agendě čteme slovo „Gemeine“). Po skončení modlitby se ještě podle okolností dostává prostor pro přímlyvy a děkování (chybí zmínka z Vídeňské agendy o možnosti připojení se věřících k prosbám a díkům), dále pro oznámení nařízení světské a církevní vrchnosti, pro ohlášky zasnoubení, oznámení svátků a pobožností či změn v bohoslužbách. Z kazatelny se nemají ohlašovat záležitosti, jež nepocházejí od vrchnosti; lépe je vykonat je jiným způsobem. Poté se kazatel modlí modlitbu Páně, uděluje požehnání (jež nemusí pocházet z Písma) a odchází z kazatelny. Avšak níže

v oddíle modliteb nacházíme vyznání (apoštolské i jiná), která se používají někdy po modlitbě Otče náš, tedy snad v některých bohoslužbách a na tomto místě.³⁸ Také se zde nachází upozornění týkající se užívání áronského požehnání (má se dávat pozor, aby mu věřící nepřipisovali zvláštní moc, má se užívat i dalších požehnání, jeho obsah je třeba vyjasnit, neopakovat dvakrát během jedné bohoslužby). Nato se zpívá další píseň, při významných místních svátcích ambroziánský chvalozpěv *Tě Boha chválíme* či jiná píseň se stejným nápěvem nebo obsahem.

Pokud nenásleduje večeře Páně, postaví se kazatel před „svatý stůl“ a buď koná katechizaci (pokud ji nelze konat odpoledne), nebo se krátce pomodlí a udělí závěrečné požehnání (snad jen v případě, pokud se nekoná katechizace). Na závěr shromáždění se zpívá verš písň.

Jestliže se koná večeře Páně, s jejím slavením se začne po zpěvu. Případný křest se má, pokud možno, vykonat po bohoslužbách.

³⁸ MOLNÁR, *Agenda česká*, 34.

Průběh bohoslužeb bez večere Páně

Vídeňská agenda	Vídeňská agenda	Agenda česká J. Molnára	Agenda česká J. Molnára
Rozptýlené sbory	Sevřené sbory	Rozptýlené sbory	Sevřené sbory
Píseň	Píseň	Píseň	Píseň
Kolekta	Kolekta	Hlavní píseň	Kolekta
Hlavní píseň	Text	Text	Text
Text	Hlavní píseň	Krátký výklad	Hlavní píseň
Krátký výklad textu	(Krátký výklad textu?)	textu	
Krátký zpěv		Krátký zpěv	
Kázání	Kázání	Kázání	Kázání
Všeobecná modlitba	Všeobecná modlitba	Všeobecná modlitba	Všeobecná modlitba
Přímluvy, díky	Přímluvy, díky	Přímluvy, díky	Přímluvy, díky
Oznámení	Oznámení	Oznámení	Oznámení
Modlitba Páně	Modlitba Páně	Modlitba Páně (vyznání víry)	Modlitba Páně (vyznání víry)
Požehnání	Požehnání	Požehnání	Požehnání
Píseň	Píseň	Píseň	Píseň
Katechizace či modlitba	Katechizace či modlitba	Katechizace či krátká modlitba	Katechizace či krátká modlitba
Požehnání	Požehnání	a požehnání	a požehnání
Zpěv	Zpěv	Zpěv	Zpěv

Uvádí se také, jak mají vypadat nedělní či sváteční nešporní (odpolední) pobožnosti. Pokud je jejich těžištěm kázání, mají nešpory tuto podobu: píseň, kázání, modlitba Páně, požehnání, krátká píseň. V případě, že hlavní obsah

představuje výuka katechismu, se začne písní, následuje vyučování mládeže, krátká modlitba, požehnání a píseň či verš písně.

Kající den se drží vždy 8. prosince na den početí Panny Marie. Texty určuje konzistoř. Pořádek ranních bohoslužeb je tento: kající píseň, modlitba, krátký text, vysvětlení textu, kající píseň, kázání, kající modlitba (místo modlitby církevní); dále se postupuje jako v neděli.

Získání náboženské svobody se slaví každoročně v neděli po 13. říjnu, či v neděli, pokud na ni toto datum připadne. Bohoslužby se drží nedělního pořádku, jen text ke kázání je určen konzistoří.

Pro „všední nábožnost“ nelze stanovit jednotnou normu. Tam, kde je zavedeno každodenní modlení, má se na počátku zpívat píseň, pak následuje vhodná, kazatelem proslovená modlitba a končí se písní.

Pokud je to kvůli poloze sboru možné, má se v určitý den (středa nebo čtvrtek) konat čtení z Bible či kontinuální probírání biblických spisů, především novozákonních, s výkladem a má se dostat i na katechizaci mládeže. V postním období je vhodné věnovat se především příběhu Kristova utrpení. V mnoha sborech je v tyto dny obvyklé slavit večeři Páně, ta se má odehrávat na základě páté kapitoly.

Křest

Běžná forma křtu se podle prvního pořádku koná tímto způsobem: po úvodním biblickém pozdravu (shodným s Vídeňskou agendou) následuje promluva, výzva k modlitbě, modlitba (jsou převzaty z c. k. agendy, ač se nejedná o zcela doslovný překlad) a modlitba Páně. Ve srovnání s předlohou na tomto místě není uvedeno požehnání. Dále je na řadě promluva ke kmostrům, kteří pak měli vyslechnout krédo (opět se vychází z c. k. agendy, krédo je v plurálu, zde se znění kréda mírně liší od jeho znění v modlitebním oddíle, vsuvka týkající se sestoupení do pekel zde chybí). Dále byly (patrně opět kmostrům) kladeny otázky (jako v předloze) a uskutečnil se křestní úkon za pronesení křestní formule, načež dítě obdrželo požehnání (zde je poněkud delší než v předloze, ovšem je prodlouženo o požehnání či alespoň jeho část, které c. k. agenda umístila po modlitbě Páně). Přistoupilo se k děkovné modlitbě, která

je zde ještě navíc opatřena vyzváním k děkování a oproti Vídeňské agendě poněkud upravena, a na závěr k udělení požehnání.

Průběh běžného křtu (první formulář): pozdrav, promluva, výzva k modlitbě, modlitba a modlitba Páně, promluva ke kmotrům, krédo, otázky, křest, požehnání křtěnci, výzva k modlitbě, děkovná modlitba, požehnání přítomným

Druhý křestní formulář je inspirován pořádkem G. J. Zollikofera (snad se jedná o Molnárův překlad německé verze nebo o volnější zpracování českého překladu), patrně ale též obsahuje prvky z Vídeňské agendy.

Také toto jednání je zahájeno stejným biblickým pozdravem, jako tomu bylo výše (pozdrav u Zollikofera chybí, je však ve Vídeňské agendě) a promluvou kazatele (počátek možná vychází z c. k. agendy, jinak se orientuje na Zollikofera). Po promluvě následuje výzva k modlitbě (ta kromě Zollikofera může odrážet i vídeňský vzor) a modlitba (rovněž ta kromě Zollikofera možná přejala něco z Vídeňské agendy, ostatně oba vzory obsahují jisté podobnosti), k níž je připojena modlitba Páně (ta na tomto místě u Zollikofera chybí, opět se tedy může jednat o nápodobu c. k. agendy). Poté promlouvá duchovní ke kmotrům (v německém textu Zollikoferova pořádku „Taufzeugen“, v jeho české verzi jsou označeni za kmotry, zde jsou to „křtní svědkové“) a vysvětluje jim, k čemu se zavazují (upraveno podle Zollikoferovy předlohy). Pak se táže, zda je to jejich upřímné mínění a po kladné odpovědi jim krátce vyprošuje Boží milost a pomoc v tomto úkolu. Dále mají kmotrové vyslechnout Apoštolské vyznání víry (je uvedeno v plurálu, u Zollikofera krédo není zahrnuto). Pak jim ještě položí otázku, zda je jejich vůlí, aby dítě bylo pokřtěno na tuto víru (opět je na tomto místě tento prvek ve srovnání Zollikoferem navíc, může být přejet z Vídeňské agendy, u Zollikofera však stojí otázka na vůli ke křtu hned na počátku formuláře). Poté došlo ke křtu a k udělení požehnání křtěnci (upravené znění, mj. se obrací přímo ke křtěnci; tím u Zollikofera obřad končí). Nato se konala modlitba a bylo uděleno požehnání.

Průběh křtu podle druhého formuláře

Formulář G. J. Zollikofera	Agenda česká J. Molnára
Otázka na vůli ke křtu	Pozdrav
Promluva	Promluva
Výzva k modlitbě	Výzva k modlitbě
Modlitba	Modlitba a modlitba Páně
Promluva ke kmotrům	Promluva ke kmotrům
Otázka na kmotry	Otázka na kmotry
Přání kmotrům	Přání kmotrům
Křestní úkon	Apoštolské vyznání víry
Požehnání křtěnci	Otázka na vůli ke křtu
	Křestní úkon
	Požehnání křtěnci
	Modlitba
	Požehnání

Způsob nouzového křtu laiky nelze předepsat formulářem. Kazatel má poučít ty, kdo by mohli být takové situaci přítomni o tom, jak takový křest vykonat (po úplném narození, vyslovení jména křtěnce a trojí pokropení hlavy vodou – Vídeňská agenda neudává tento počet, je udáno znění křestní formule, před křtem či po křtu je třeba vykonat modlitbu).

Také zde je podán návrh formuláře pro křest v nouzi, který je vykonán duchovním: pozdrav biblickým slovem, krátký úvod, modlitba, modlitba Páně, dále dle obvyklého způsobu – promluva ke kmotrům (zde jsou již označeni tímto termínem), krédo, křest, modlitba.

Potvrzení křtu provedeného laikem se může řídit podle tohoto pořádku: úvodní slovo, otázky na provedení křtu, případné sdělení jména a pojmenování dítěte, krátká promluva zakončená výzvou k modlitbě, modlitba, promluva ke kmotrům, požehnání.

Pokud ohledně platnosti křtu panuje byt' jen malá nejistota, má se křest vykonat dle předepsaného způsobu.

Křest proselytů se koná ojedinele, proto má pro tento případ určit pořádek křtu superintendent nebo jej nechá vyhotovit duchovního, pokud ten je toho schopen.

Později uvedený formulář křtu byl patrně ovlivněn Zollikoferovým formulářem a snad i Vídeňskou agendou. Začíná suspiriem, po němž je na řadě promluva (slova ustanovení křtu jsou z Mt 28,19–20a) a výzva k modlitbě za dítě, po modlitbě ještě následuje modlitba Páně. Pak se konala promluva ke kmostrům a byla jim položena otázka, zda chtějí k řečenému napomáhat (mluví se zde v plurálu: „křtní otcové a matky“, předpokládala se tak patrně účast většího počtu kmostrů), po jejímž zodpovězení následovala prosba o Boží pomoc při plnění jejich slibu. Pak byla pronesena výzva k vyslechnutí kréda. Krédo je formulováno v množném čísle. Následovalo položení další otázky kmostrům, totiž zdali žádají, aby dítě prostřednictvím křtu bylo zapojeno do vyznávání dané víry, a padla také otázka na jméno dítěte. Nato byl proveden křest a křtěnci bylo požehnáno. Pak následovala pobídka k děkovné modlitbě a po modlitbě požehnání přítomným.

Průběh křtu (poslední způsob): suspirium, promluva, výzva k modlitbě, modlitba, modlitba Páně, promluva ke kmostrům, otázka, prosba, výzva k vyslechnutí kréda, krédo, otázka, otázka na jméno, křest, požehnání křtěnci, děkovná modlitba, požehnání

Úvod šestinedělek

Nadpis této části se staví kriticky k označení „úvod“. Zní: „Závěsek o Postavování se manželek po porodu v chrámě Páně, aneb tak dosti nezpůsobně nazvaném Úvodu“.

Formulář pro obyčejné případy začíná (rozšířeným) adjutoriem, po němž se přechází k oslovení matky. Ta je po promluvě vyzvána, aby poklekla a modlila se uvedenými slovy. K opakování slov modlitby po kazateli jsou vyzvány i

přítomné „matrony“. Pak je matka se slovy napomenutí propuštěna, jí i ostatním je také dáno požehnání.

Také nadpis na jiném místě zařazeného úvodu opět obsahuje vyjádření nelibosti nad slovem „úvod“. Struktura běžného obřadu je následující: rozšířené adjutorium, promluva k matce, výzva k modlitbě na kolenou, modlitba (jsou uvedeny dvě verze), propuštění s požehnáním. Tento formulář vykazuje značné obdoby s výše uvedeným způsobem úvodu rodiček.

Konfirmace

Nejprve je uvedena promluva ke konfirmující mládeži, zakončená krátkým zvoláním k Bohu (podle Vídeňské agendy). Pak se mělo vykonat přezkoušení dětí, k němuž není jednoduché dát přesné instrukce, mělo by se dotýkat hlavních částí křesťanské víry, nemá se nadměrně protahovat. Po zkoušce je na řadě další promluva ke konfirmandům (dle Vídeňské agendy). Následovala výzva přítomným, aby se připojili ke kazateli v modlitbě za děti. Modlitba opět vychází z c. k. agendy. Pak byly konfirmující děti vyzvány k odpovídání na předložené otázky (ty rovněž sledují Vídeňskou agendu). Odpovědi snad následovaly společně po každé otázce, ale duchovní je měl ještě vyslechnout od každého konfirmanda zvlášť, potvrzení se událo podáním ruky a následovalo požehnání jednotlivým dětem. Pak k nim opět promlouval slovy napomenutí a obrátil se s napomenutím i k ostatním přítomným (oboje opět vychází z vídeňského vzoru). Následovalo požehnání či přání „nám všem“, dále modlitba Páně a závěrečné požehnání, tak jako je tomu ve Vídeňské agendě.

Průběh konfirmace: promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, výzva k modlitbě, modlitba za konfirmandy, otázky, odpověď s podáním ruky a požehnáním, promluva ke konfirmandům, promluva k přítomným, přání, modlitba Páně, požehnání

Zpověď a večeře Páně

Zpověď se v prostředí luterské církve v c. k. dědičných zemích nemá konat s jednotlivci, ale „vesměs“ společně s celým shromážděním. Kde je to možné, má se zpověď připojit k večeři Páně a tento celek se má umístit „před ranním kázáním“, tedy patrně před začátkem bohoslužeb. Pokud někde nelze obé spojit, může zpověď proběhnout „před ranním kázáním“ a večeře Páně po jeho skončení (zřejmě se má dodat, jen aby se přistupující před večeří Páně nerozptýlili, věta však není dokončena). Pokud to čas a okolnosti dovolí, lze na začátku zpovědní části zazpívat píseň (je uvedeno, že se má jednat o píseň vzdělavatelnou, ve Vídeňské agendě se jedná o vzdělavatelnou kající píseň). Pokud se spěchá, začne se modlitbou kazatele (opět není specifikováno, že se jedná o modlitbu přípravnou jako v c. k. agendě), po níž přichází na řadu krátká promluva. Pro promluvu nelze zde stanovit žádný formulář, je ponechána na kazateli. Má se hlavně zaměřit na objasňování falešných představ ohledně odpuštění vin, večeře Páně, na vedení k lítosti nad hříchy apod. Pak předčítá duchovní vyznání vin, k tomu může použít následující příklad. Zde se jedná o kající modlitbu (je převzata z Vídeňské agendy). Tam, kde se udržuje zvyk klást poté otázky, následuje uvedení k otázkám, v němž se již, v případě upřímnosti, předjímá odpuštění vin. Položeny byly čtyři otázky, odpovědi doprovodil kazatel ještě dodatky, které potvrzovaly správnost souhlasné odpovědi. Otázky souhlasí s c. k. agendou, avšak dodatky jsou zde přidány (c. k. agenda předepisuje odpověď „ja“, zde se odpovídá na každou otázku jiným slovem). Podle připojeného vysvětlení lze, pokud to je proveditelné, dodatky, jakož i otázky vynechat (c. k. agenda nabízí otázky pro sbory, kde jsou zavedeny). V takovém případě následuje po vyřčené zpovědi rozhřešení a požehnání (opět na základě Vídeňské agendy).

Vzkládání rukou na jednotlivé věřící na znamení přivlastnění odpuštění vin se má vypustit, neboť tento úkon neslouží vzdělání, nýbrž pověrám a maří se jím čas. Nemá se užívat způsobu rozhřešení, kdy duchovní odpouští hříchy na místě Božím.

Průběh zpovědi: (píseň), modlitba, promluva, vyznání vin, (otázky),

První formulář večeře Páně je uveden tím, že kazatel přichází před stůl Páně („svatý stůl“, c. k. agenda uvádí „Altar“) a pronáší od něj promluvu (ta sleduje Vídeňskou agendu, ale konec je vynechán a zařazen v rozšířené a částečně upravené podobě – kazatel zde promlouvá k ostatním, jakoby se nepočítal mezi ně – po posvěcení chleba a vína). Potom se měl ke stolu obrátit a pomocí modlitby Páně a slov ustanovení večeře Páně vykonat posvěcení živlů. Poté, obrácen k věřícím, vyzýval hodovníky ke slavení této svátosti s vyjmenováním potřebných úmyslů a připojil i zaslíbení (jedná se o zmíněný upravený závěr promluvy z Vídeňské agendy). Nato se přistoupilo k rozdávání chleba a vína, nejprve mužům, poté ženám, přičemž se zpívala píseň o večeři Páně a pronášela se doprovodná slova (nejsou ve všem zcela shodná s Vídeňskou agendou, především verše druhé varianty jsou rozšířeny). Po přijímání pronesl duchovní tváří ke shromážděným krátké napomenutí s požehnáním či jakousi prosbou k Bohu (jež není v c. k. agendě), výzvu k oslavné modlitbě (ta v předloze chybí) a modlitbu (podle Vídeňské agendy, Molnár však nezmiňuje, že se má duchovní otočit k oltáři, jak to stojí v předloze; závěr modlitby je zde pozměněn na prosbu o vyslyšení skrze Krista) a závěrečné požehnání (opět není uvedeno, že se má kazatel obrátit čelem k věřícím).

Pokud se slavila večeře Páně po nedělním kázání a již po něm bylo proneseno áronske požehnání, má se zde použít požehnání jiné, např. Fp 4,7.

Průběh večeře Páně (první formulář)

Vídeňská agenda	Agenda česká J. Molnára
Promluva Posvěcení živlů (modlitba Páně a slova ustanovení)	Promluva posvěcení živlů (modlitba Páně a slova ustanovení) Výzva

Přijímání (za zpěvu)	Přijímání (za zpěvu)
	Napomenutí
	Výzva k modlitbě
Děkovná modlitba	Děkovná modlitba
Požehnání	Požehnání

Ve druhém formuláři je uvedena promluva, modlitba, modlitba Páně, pozvání s jakýmsi napomenutím a prosbou k Bohu, přijímání je vynecháno, následuje promluva s výzvou k modlitbě, modlitba a požehnání. Ve Vídeňské agendě obsahuje druhý formulář jen promluvu, modlitbu a modlitbu Páně, z nichž Molnár vychází.

Třetí formulář obsahuje tento pořádek: modlitba, promluva, modlitba Páně, slova ustanovení, pozvání, napomenutí po přijímání s výzvou k modlitbě, modlitba, požehnání. C. k. agenda, jež opět sloužila jako předloha, obsahuje modlitbu, promluvu, pozvání, krátkou výzvu k modlitbě a modlitbu Páně. Další formuláře již neobsahuje.

Čtvrtý formulář zahrnuje promluvu, modlitbu Páně, slova ustanovení, pozvání s napomenutím, napomenutí po vysluhování s výzvou k modlitbě, modlitbu a požehnání.

Pátý formulář je tvořen modlitbou, promluvou, prosbou o smilování a vyslyšení následující modlitby Páně, modlitbou Páně, slovy ustanovení, pozváním, napomenutím po vysluhování s výzvou k modlitbě, děkovnou modlitbou a požehnáním.

Na začátku dalšího pořádku stojí uvedeno, že kazatel se obrací tváří ke stolu a provádí posvěcení žvlů obvyklou cestou, tedy modlitbou Páně a slovy ustanovení večere Páně. Pak se obrátí k věřícím a promlouvá k nim a vyzývá je k modlitbě. Následuje modlitba a pozvání ke stolu s napomenutím a požehnáním. Dále je uvedena část po posluhování – napomenutí s výzvou k děkování, děkovná modlitba, propuštění s výzvou k dobročinnosti vůči potřebným bratrům a sestrám a na závěr měli přítomní vyslechnout požehnání.

Sedmý formulář sestává z promluvy s výzvou k modlitbě, modlitby, modlitby Páně, slov ustanovení, místo výslovného pozvání ke stolu je zde spíše instrukce

se zaslíbením. Po posluhování následuje promluva (napomenutí) s výzvou k modlitbě, děkovná modlitba a požehnání.

Na konci tohoto oddílu následují ještě poznámky ohledně soukromého přijímání, kterého se nemá dopřávat zdravým a v místě bydlicím věřícím. Výjimky mohou být učiněny v případech cestujících lidí, vojáků, těhotných žen apod. Ohledně konání večeře Páně s nemocnými nelze stanovit všeobecná pravidla. Forma řeči a přípravy nemocného je ponechána na duchovním.

Uzavření manželství

Obřad začíná modlitbou (podle Vídeňské agendy), po níž následuje promluva (taktéž vycházející z Vídeňské agendy, avšak jsou přidány odkazy na biblické verše a také biblické texty). Stejně jako ve Vídeňské agendě je pak na řadě uvedení k otázkám. Ženichovi i nevěstě je položena jedna otázka podle c. k. agendy (není zde zmíněna ve Vídeňské agendě obsažena poznámka o možnosti zaměnit podle povahy stavu snoubenců oslovení „Ihr“ za „Sie“, podobnou tendenci však nacházíme ve formulářích úvodu matek na konci agendy, kde se vychází z možností oni/vy). Objevuje se zde i ve Vídeňské agendě uvedená možnost výměny prstenů s kazatelovou výzvou k tomuto úkonu. Poté duchovní nabádá snoubence, aby si podali pravé ruce. Na jejich ruce položil svoji pravici, nebo mohl vložit ruce na hlavy snoubenců a stvrdil jejich slib. Oproti Vídeňské agendě je na tomto místě na závěr doplněna formule „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Pak pronesl požehnání (podle Vídeňské agendy). Nato se kazatel chopil slova a napomínal novomanžele (opět se vychází z c. k. agendy, k biblickým textům jsou proti Vídeňské agendě přidány odkazy). Následuje výzva k modlitbě, oproti Vídeňské agendě je poněkud rozvinutější. Modlitba opět sleduje vídeňský vzor. Poté ještě navazuje modlitba Páně. Podle c. k. agendy je na řadě již jen závěrečné požehnání, avšak zde se ještě dále pokračuje výzvou novomanželům k modlitbě. Za textem modlitby je uvedena informace o tom, že tam, kde je obvyklé novomanželům přečíst něco z Bible, lze přečíst Ž 128, k jehož vyslechnutí jsou novomanželé krátkou promluvou vybídnuti. Na závěr je proneseno áronské požehnání.

Je přiložen list s otázkou na ženicha a jeho přísahou a s otázkou na nevěstu, po níž skládá přísahu také ona. Pak je kazatel vyzval, aby po něm pronesli prosbu o pomoc Trojice a následovalo zřejmě podání rukou.

Průběh uzavření manželství: modlitba, promluva, uvedení k otázkám, otázky, (prsteny), podání rukou, vložení ruky či rukou, potvrzení svazku, požehnání, napomenutí, výzva k modlitbě, modlitba, modlitba Páně, výzva k modlitbě, modlitba, (pobídka k vyslechnutí a přednes Ž 128), požehnání

Ohlášení budoucího sňatku se má konat podle toho, jak je to uvedeno ve výše stojícím pořádku bohoslužeb a podle „zemského předpisu“, pokud nedošlo ke zvláštní dispenzaci, po kázání, po třikrát v neděle či zasvěcené dny (kromě adventu a postu). Vyslovit se má jasně křestní jméno, příjmení, místo původu („rodu“) a stav snoubenců. Následuje příklad oznámení, kde je vyslovena výzva k ohlášení případné překážky k uzavření manželství a je vysloveno i požehnání pro toto manželství.

Následují zřejmě části doplněné D. B. Molnárem, uvedeme zde některé z nich (více v obsahu). Jsou zde verše z Písma pojaté jako antifony (bez uvedení, kdo je pronáší), zřejmě, alespoň většinou, pro pohřby. Je zde rovněž úvod matky, jejíž dítě zemřelo nepokřtěno nebo se narodilo mrtvé („Formula introducendi puerperam infante vel sine baptismo sepulto vel per abortum eiecto“). Struktura je tato: suspirium, promluva k ženě, výzva k opakování slov modlitby po kazateli, modlitba, modlitba Páně, krátké slovo, požehnání. Dále uvedení šestinedělky, jejíž dítě zemřelo, zahrnuje promluvu k ženě s výzvou k modlitbě, modlitbu a modlitbu Páně. Sleduje formulář uvedený v c. k. agendě z roku 1829, avšak vydaný již roku 1788, v němž však chybí modlitba Páně. Nacházíme zde ještě strukturu pohřbu, která zahrnuje zpěv, modlitbu, promluvu, modlitbu a požehnání. Na hřbitově: poděkování na evangelickém hřbitově a patrně aplikace (tedy promluva) na katolickém, poté pouze modlitba a požehnání (možná však poděkování i aplikace na evangelickém hřbitově,

modlitba a požehnání na hřbitově katolickém). U posluhování nemocným je uvedeno navštívení a modlitba.

Zhodnocení

Molnárova *Agenda česká* je závislá na prvním vydání tzv. Vídeňské agendy, ovšem není jen jejím prostým opisem, nacházíme zde však také inspiraci reformovaným kazatelem Zollikoferem. Oproti c. k. agendě je mezi formuláři navíc řád pro úvod matek po porodu. Ani tato agenda tedy nepřináší zásadní změnu ve způsobu bohoslužebných jednání.

2.2. Bohoslužebný řád v tzv. Leškově zpěvníku z roku 1796

Bohoslužebný pořádek je součástí zpěvníku *Nová Kniha Zpěvů Křesťanských, s připojeným Řádem Evangelickým Církví Augšpurského vyznání v Království Českém, sepsaná a vydaná od Štěpána Lešky, Církví Evangelických A. V. v Království Českém superintendenta z roku 1796 v části Řád Evangelický Církví A. V. v Království Českém.*

Štěpán Leška (1757–1818) byl potomkem moravských emigrantů narozeným ve Vrbovcích. Jako farář působil v Černilově, Křížlicích, Krabčicích, Praze. Roku 1786 se stal superintendentem. Byl aktivní na poli literárním. Jan Toul jej charakterizuje takto: „Byl muž vzdělaný (...) nejčilejší kazatel a spisovatel toleranční a. v.“³⁹

Obsah: s. - Připomenutí; (1) Kapitola první. O pořádku veřejných služeb Božích; 8 Kapitola druhá. O křtu svatém; 12 Kapitola třetí. O konfirmaci aneb Potvrzení dítek, jenž ponejprv k stolu Páně se připouštějí; 14 Kapitola čtvrtá. O zpovědi a svaté večeři Páně; 20 Kapitola pátá. O oddávání zasnoubených osob v manželství; 22 Kapitola šestá. O ordinaci to jest zřízení a posvěcení kazatelů aneb duchovních pastýřů; 24 Kapitola sedmá. Rozličné nové pronikavé modlitby (jedná se o výběr modliteb z c. k. agendy) I. Modlitby nedělní a sváteční; II. Na den křesťanské tolerance; III. Modlitby kající, k užívání v kající dny; IV. Modlitby při téhodních službách Božích a při čtení

³⁹ TOUL, Jubilejní kniha, 111.

Písma svatého v církvi k užívání 1) Všeobecné Boha vzývání; 2) Děkování za božská dobrodiní; 3) Pokoření se před Bohem, vyznání hříchů a předsevzetí polepšení života; 4) Rozličného obsahu; 58 Příkladů. I. Modlitby k každodennímu domácímu užívání; II. Modlitby při večeři Páně

Štěpán Leška uvádí, že předkládá výtah z agendy, kterou roku 1788 vydala c. k. konzistoř a. v. Nejen podle jeho názoru (odvolává se na hallský *Journal für Prediger*) je c. k. agenda jedním z nejlepších nových německých počínů v této oblasti. Leška předkládá ukázkou této liturgie. V sedmé kapitole pak uvádí, že celou c. k. agendu vydá, když se ozvou zájemci.⁴⁰

Bohoslužby

Nejprve se opět vypočítávají prvky evangelických bohoslužeb (společné modlení, zpívání, kázání, křest, večeře Páně). Znovu jsme informováni, že není možné ustanovit pro všechny sbory totožný předpis vztahující se na čas a průběh obřadů. Jsou uvedeny i rozdíly mezi sbory rozptýlenými a těmi, jejichž členové žijí blízko centra sboru. I roční doba má vliv na délku bohoslužeb.

Dále se oproti předloze Leška věnuje českým poměrům. Veškeré zdejší sbory jsou rozptýlené, a proto je v nich oblíben konzistoří stanovený způsob bohoslužeb pro takové sbory. Ten je ale možno dle konzistořní instrukce podle okolností (např. velká zima, velký počet přijímajících) zkrátit tím, že se zpívají kratší písně či vynecháním jedné písně.

Je zde uveden jen jediný pořádek bohoslužeb. Pro nedělní a sváteční bohoslužby je na počátek předepsán zpěv (vzdělavatelná ranní či Boha chválící píseň, dle časových okolností), nato má být zařazena hlavní píseň, vztažená ke kázání. Po zpěvu se kazatel modlí a čte Evangelium či Epištolu, ten oddíl, jenž nebude použit pro kázání, aby se tentýž úsek neopakoval. Toto čtení mělo být krátce vyloženo. Při čtení stál kazatel před stolem či před oltářem, což je zřejmě přizpůsobení domácím podmínkám, neboť Vídeňská agenda uvádí pouze „Altar“. Také se mělo konat cvičení či katechizace s dětmi; pokud se nemohlo konat odpoledne, nemělo zde chybět. Potom následovala další píseň,

⁴⁰ Řád Evangelický, 25.

mohlo se jednat o píseň sestavenou podle kréda, jako příklad jsou uvedeny i písně *Samému Bohu sláva, čest* či *Otče náš, milý Pane*. Po písni se konalo kázání.

Vynechává se zpěv během kázání před čtením textu, protože je rušivým prvkem, a modlitba Páně, neboť následuje ještě po církevní modlitbě. Modlitba Páně byla zařazena ještě na konci církevní modlitby. Podle Lešky je vhodné, že se „obě u nás“ na tomto místě vypouští (možná se tedy jednalo o již zavedenou praxi alespoň některých domácích luterských sborů, zřejmě však jde pouze o uvedení instrukce Vídeňské agendy). Kazatel se tedy měl pomodlit či pronést předmluvu a přečíst biblický text a pokračovat v kázání.

Někde zavedené vyznání vin s rozhrěšením se po kázání nekoná a téma vyznání hříchů lze spojit s církevní modlitbou; nemusí se tak prodlužovat doba shromáždění a zpověď netratí na své důstojnosti, kterou ji dodává spojení s večeří Páně. Po kázání následovala všeobecná církevní modlitba a díky, prosby a přímlyvy za různé lidi a situace; vládců země, vrchnost a církev museli být povinně zastoupeni, to vše patrně náleželo do církevní modlitby (c. k. agenda přímlyvy a díky zařazuje za ni) a připojila se i modlitba Páně. Každý větší oddíl modlitby se měl ukončit „s krátkým vzdechnutím“ a přítomným se měla umožnit spoluúčast. Snad to tedy mohlo znamenat, že věřící pronášeli aklamaci příp., že po „vzdechnutí“ modlitebníka následovala tichá modlitba.

Dále se dostaly na řadu ohlášky nařízené světskými či církevními úřady, oznámení o budoucích svatbách, svátcích, bohoslužbách během týdne či slavení večeře Páně apod. Z kazateln se nemají oznamovat věci méně důležité, které nejsou nařízeny od vrchnosti, neboť je to pro dané místo a příležitost nevhodné a jedná se o rušivý a rozptylující prvek. Je možné je ohlásit jinou cestou (např. připevněním na dveře chrámu, prostřednictvím kostelníka). Následovalo požehnání, i zde je možnost zachovat požehnání áronské, je ale potřebné, aby byl jeho význam objasněn a aby se nezůstalo jen u jeho používání, hrozí totiž jeho pověrečné chápání. Dále se zpívala krátká píseň (např. *Král věčný nás požehnej* či *Pochválen budiž Pán Bůh náš*), při slavnostních příležitostech (slavnosti a zasvěcené místní památky) se mělo

zpívat ambroziánské *Te Deum* či jiná píseň v tomto zpěvníku k dané příležitosti uvedená.

Po požehnání měl kazatel sejít z kazatelny, ale již se nestavěl před oltář či stůl (pokud nenásledovala večeře Páně). Další pokyny ohledně závěru bohoslužeb, pokud závěr nezahrnoval službu svátostmi, Leška nepodává, jako by bohoslužby již skončily. Účastníci bohoslužeb spěchají domů – někteří odcházejí po požehnání, někteří během písně či po jejím skončení.

Pokud se konala večeře Páně, měla být zahájena podle čtvrté kapitoly tohoto *Řádu* po zpěvu písně. Pokud se v neděli či ve sváteční den křtilo, měl se křest konat nejlépe v přítomnosti celého shromáždění, avšak s ohledem na to, že by tím mohli být lidé zdrženi, měl být, pokud to okolnosti umožnily, vykonán až po ostatních bohoslužebných úkonech.

Průběh bohoslužeb bez večeře Páně

Vídeňská agenda	Vídeňská agenda	Leškův zpěvník
Rozptýlené sbory	Sevřené sbory	
Píseň	Píseň	Píseň
Kolekta	Kolekta	Hlavní píseň
Hlavní píseň	Text	Modlitba
Text	Hlavní píseň	Text
Krátký výklad textu	(Krátký výklad textu?)	Krátký výklad textu (Katechizace)
Krátký zpěv		Píseň
Kázání	Kázání	Kázání
Všeobecná modlitba, přímlyvy, díky	Všeobecná modlitba, přímlyvy, díky	Všeobecná modlitba Modlitba Páně
Oznámení	Oznámení	Oznámení
Modlitba Páně	Modlitba Páně	Požehnání

Požehnání	Požehnání	Píseň
Píseň	Píseň	
Katechizace či modlitba	Katechizace či modlitba	
Požehnání	Požehnání	
Zpěv	Zpěv	

Nešpory měly dvě formy: buď byly zaměřeny na kázání, nebo na katechizaci mládeže. V prvním případě měly nešpory sestávat z písně, kázání, modlitby, požehnání a krátké písně. Druhá varianta měla začít písní, pak se katecheta krátce pomodlil a začal cvičení, které bylo ukončeno opět krátkou modlitbou a požehnáním, poté se ještě zpívala krátká píseň nebo pouze jedna sloka písně.

Den pokání a modliteb je stanoven na 8. prosinec. Texty kázání pro tuto příležitost vydávala konzistoř, ale od roku 1793 je volba textů svěřena superintendentům.

Při dopoledních bohoslužbách se zpívala kající píseň, kazatel pronesl krátkou modlitbu a přečetl text (tam, kde se nekonalo odpolední shromáždění, to měl být jeden ze dvou určených oddílů, na nějž pak nekázal; pokud následovalo i odpolední kázání, mohl si vhodný text kazatel vybrat sám a měl jej osvětlit). Nato se zpívala další kající píseň a pak bylo proneseno kázání. Potom následovala kající modlitba a zbytek bohoslužeb se dopoledne i odpoledne konal jako v neděli.

Výročí náboženské tolerance se připomíná v datech uvedených v agendě c. k. konzistoře. Bohoslužby se odehrávají podle nedělního pořádku, texty byly zřejmě určovány tak jako v předchozím případě.

Pro příležitosti shromáždění v průběhu týdne se kvůli rozdílným situacím sborů nemohou stanovit pevná pravidla. Při každodenních modlitebních shromážděních, která však dle poznámky nelze v českých sborech kvůli jejich rozptýlenosti konat, se na počátku zpívá píseň, pak se podle okolností kazatel modlí a na závěr se zpívá.

Tam, kde to je proveditelné, má se ve středu či ve čtvrtek konat shromáždění se čtením Písma či jeho postupným výkladem, především se má jednat o Nový zákon. Jedná se o vzdělávací shromáždění v chrámě i o cvičení mládeže.

V postním období se má při bohoslužbách zohlednit především pašijní historie a rozjímání nad tímto tématem. Pokud se při takových shromážděních vysluhuje večeře Páně, koná se podle instrukcí předložených v příslušném oddílu.

Křest

Oproti Vídeňské agendě je zde křestní formulář podán v poněkud úspornější podobě, nejsou zde uvedeny celé promluvy či modlitby, avšak Vídeňská agenda byla Leškovi vzorem. Na počátku je uvedeno, že svátost křtu je „u nás“ konána „prostě a vzdělavatelně“, jsou opuštěny nadbytečné obřady („ceremonie“). Duchovní na počátku obřadu promlouvá o křtu, o jeho ustanovení podle Mt 28,19, uvedeny jsou i odkazy na Tt 3,4–7; Ř 6,3–6 a v souvislosti se křtem dětí Mk 10,13–16. Po skončení promluvy je na řadě modlitba, jejímž obsahem je posvěcení dítěte Bohu a odevzdání dítěte do Boží milosti, načež následovala modlitba Otče náš a po ní totéž požehnání jako ve Vídeňské agendě. Poté se kazatel obrátil ke kmotrům dítěte, seznámil je stručně s jejich úkoly při výchově křtěnce a vyzval je, aby odpovídali v zastoupení dítěte. Před odpovídáním na otázky měli naslouchat Apoštolskému vyznání víry (uvedený počátek je opět podán v množném čísle). Nato byly kmotrům položeny tři otázky, jež jsou podány v rozdílném pořadí nežli v c. k. agendě, odpovědi navíc tvoří různá slova. Následovalo provedení křtu za pronesení trojiční formule. Pak duchovní vložil ruku na křtěncovu hlavu a pronesl slova požehnání (vložení ruky c. k. agenda neobsahuje a z požehnání je uvedena jen úvodní část, možná se předpokládala jeho znalost), dále se konala děkonná modlitba a obřad byl ukončen požehnáním.

Také zde nacházíme pokyny k případnému nouzovému provedení křtu laiky. Kazatel má poučit ty, jichž se to může týkat o potřebných náležitostech: provedení křtu po úplném narození, pronesení jména, polítky hlavy vodou, trojiční formule, modlitba před křtem či po jeho provedení.

Duchovní má při spěšném provedení křtu pronést krátkou promluvu a modlitbu (není uveden pozdrav), dále postupovat dle standardního formuláře:

promluva ke kmotrům, krédo, křest, modlitba, požehnání (Leška výslovně nejmenuje modlitbu Páně).

Při potvrzení křtu provedeného laikem se má kazatel obrátit ke kmotrům se slovy o tom, co se s dítětem událo a pak jim pokládá kontrolní otázky: zda došlo ke křtu po úplném narození, zda byl křest vykonán vodou, zda byl křest vykonán ve jménu Otce, Syna a Ducha sv., zda již bylo dítě pojmenováno. Poté se má obrátit na dítě a oslovit jej s tím, aby vždy pamatovalo na to, že je přijato „k náboženství křesťanskému“. Nepraví se zde, že k tomu dochází pouze v případě, kdy jméno ještě uděleno nebylo. Nato promlouvá duchovní ke kmotrům o tom, že dítě bylo podle Kristova ustanovení přijato skrze křest ke křesťanství, dále se modlí a pronáší požehnání (ve Vídeňské agendě je modlitba vložena mezi promluvy a promluva po otázkách není výslovně zaměřena na kmotry). I zde se konstatuje, že pokud se o platnosti křtu objeví i nepatrná pochybnost, má být proveden znovu.

Pro křest novověrce či proselyty, což je výjimečná událost, není stanoven formulář. Superintendent může nechat vypracování pořádku na konkrétním kazateli, pokud jej k tomu shledá schopným (avšak má vždy chtít takový formulář zkontrolovat), či jej má stanovit sám.

Pořadí a znění křestních otázek a odpovědí

Vídeňská agenda	Leškův zpěvník
Ist es euer Wille und Verlangen, daß dieses Kind auf diesen christlichen Glauben getauft werde? Antw. Ja.	Odříkáte-li se, na místě tohoto děťátka, všech zlých skutků, hříchů a nepravostí? Odp. Odříkáme.
Versprechet ihr auch, euch desselben ferner mit christlicher Sorgfalt anzunehmen, und soviel euch nach euern Kräften und Umständen möglich ist, dazu	Slibujete-li také, že se o toto děťátko po křesťansku zaujmete, oň pečovati a podlé své možnosti k tomu napomáhati budete, aby

beizutragen, daß es in diesem Glauben unterwiesen, und dabey erhalten werde? Antw. Ja.	ono v křesťanské víře cvičeno a v ní zachováno bylo? Odp. Slibujeme.
Entsaget ihr auch im Namen dieses Kindes, allen Sünden und unheiligen Werken? Antw. Ja.	Žádáte-li, aby toto děťátko v tu křesťanskou víru pokřtěno bylo? Odp. Žádáme.

Průběh křtu podle standardního způsobu

Vídeňská agenda	Leškův zpěvník
Pozdrav	
Promluva	Promluva
Modlitba + modlitba Páně	Modlitba + modlitba Páně
Požehnání	Požehnání
Promluva ke kmotrům	Promluva ke kmotrům
Vyznání víry	Vyznání víry
Otázky (3)	Otázky (3)
Křest	Křest
Požehnání	Vložení ruky + požehnání
Děkovná modlitba	Děkovná modlitba
Požehnání	Požehnání

Konfirmace

Obřad je zvykem vykonávat u dětí, jimž je kolem dvanácti či třinácti let. Jeho smyslem je obnovit křestní slib, který byl za křtěnce učiněn kmotry, osobní vyznání víry a odřikání se zla, jak to kdysi v jejich zastoupení zaznělo. Duchovní dětem podá naučení a napomenutí, podle apoštolského vzoru na ně vzkládá ruce s požehnáním na znamení potvrzení v křesťanství a vysluhuje jim večeři Páně, jakožto těm, kdo se umějí zkušovat. Při zmínce o vzkládání rukou dodává Štěpán Leška v poznámce, že se jedná o starobylou zvyklost, jak

dokládá odkazy na novozákonní texty a na spis *O obyčejích a rádech starých bratří českých* Jana Lasitského.⁴¹

Konfirmace se odehrává před shromážděnou církví. Kazatel se s promluvou obrací na konfirmandy, vysvětluje jim účel tohoto jednání a pobízí je k přiznání se ke Kristovu učení a k odpovědi na pokládané otázky. Poté následuje zkoušení konfirmandů, jehož formu není jednoduché předepsat. Zkouška má mít na zřeteli nejdůležitější body víry, nemá však trvat přespříliš dlouho. Poté následuje další oslovení dětí, jehož body sledují Vídeňskou agendu a věřící jsou vyzváni k modlitbě za děti. Následuje tedy modlitba a po ní kazatel krátce mluví k dětem a pobízí je k odpovídání a klade jim tři otázky (podle Vídeňské agendy, odpovědi zde nabízejí dvě možnosti). Odpovědi si nechá kazatel potvrdit z úst každého konfirmanda zvlášť a také podáním ruky. Nad dětmi pronáší slova požehnání a vzkládá na ně ruce (vzkládání rukou c. k. agenda, alespoň výslovně, neobsahuje). Nato ještě znovu promlouvá ke konfirmandům, avšak jeho slova patří i ostatním přítomným, doporučuje (patrně dětem jako v předloze) některé biblické texty a po napomenutí se končí modlitbou Páně a požehnáním.

Průběh konfirmace: promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy, otázky, odpověď s podáním ruky, vzkládání rukou s požehnáním, promluva ke konfirmandům, promluva k přítomným, (prosba), modlitba Páně, požehnání

Zpověď a večeře Páně

Zpověď není v evangelické církvi v c. k. dědičných zemích obřadem soukromým, nýbrž společným, který se koná s těmi, kdo se přišli účastnit večeře Páně. Na místech, kde to podmínky umožňují, má být zpověď konána společně s večeří Páně ještě před dopoledním kázáním (patrně před započatím bohoslužeb). Pokud to není proveditelné, má se zpověď odehrát před kázáním,

⁴¹ Část z rozsáhlejšího Lasitského díla je dostupná zde:

https://books.google.cz/books?id=SoJp8JE6N0AC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true (cit. 8. března 2018).

večeře Páně po kázání (patrně ještě v bohoslužbách), avšak v takovém případě hrozí, že se shromáždění ještě před vysluháním rozejde. V prostředí českých rozptýlených sborů se zpověď i večeře Páně zpravidla konají po kázání.

Pokud to je v rámci času a okolností možné, může se zpověď zahájit zpěvem písně o pokání. Pokud je času málo, začne se kazatelovou přípravnou modlitbou a promluvou. Pro promluvu nejsou vydány předlohy, její obsah je ponechán na duchovním, který může vycházet z toho, co ví o svých věřících a jejich hříších. V promluvě se měl mj. zaměřit i na nepravdivé představy vztahující se k večeři Páně. Po tomto slovu měl kazatel pronést vyznání vin, ať již se jednalo o text určený či jiný. Po této modlitbě následovala výzva k sebezkušování a k odpovědím na následující čtyři zpovědní otázky (podle vídeňského vzoru, ač ne ve všem zcela doslovně, zde jsou navíc opět uvedeny různé odpovědi, Vídeňská agenda požaduje pouhé „ja“). Pak zaznělo rozhršení a požehnání (opět na základě vídeňské předlohy).

Je zanecháno praxe, kdy kazatel po slovu rozhršení ještě na každého jednotlivě vzkládal ruce na znamení odpuštění vin, neboť tento zvyk svádí k pověře a zbytečně zabírá čas. Neužívá se způsobu, kdy kazatel odpouští hříchy na místě Božím či Kristově.

Večeře Páně začala příchodem kazatele před oltář či stůl a jeho promluvou (formuláře Vídeňské agendy jsou zde vychvalovány). Potom se duchovní obrátil tváří k oltáři (o stolu se zde nepíše) a posvětil chléb a víno modlitbou Páně a slovy ustanovení této svátosti a „po modlení“ (což patrně znamená, jak to odpovídá Vídeňské agendě, modlitbu Páně a slova ustanovení, nikoli další modlitbu), se při zpěvu vysluhovalo. Nejprve přistupovali muži, po nich ženy. Při tom kazatel pronášel příhodná slova, možností se udává více nežli v předloze. Po skončení vysluhování se konala modlitba (není označena jako děkonná), následovalo požehnání a krátce se zpívalo. Odejít dříve, než se skončí, není slušné.

Pokud se večeře Páně odehrála po kázání a na jeho závěr zaznělo již áronské požehnání, má na konci večeře Páně zaznít požehnání jiné, aby se tatáž slova neopakovala.

Ti, kdo mohli přijít do shromáždění, neměli přijímat soukromě, nýbrž veřejně na základě Kristova ustanovení. To se nevztahovalo na cestující, těhotné, vojáky, nemocné atd. K těm měl duchovní dle potřeb a možností vhodně promluvit.

Leška se hlásí k průběhu slavení této svátosti podle způsobu českých bratrů, jež označuje výrazem „naši předkové“, jak je zaznamenán u Jana Lasitského. České sbory tak nekonají jiné obřady, nežli tomu bylo u Jednoty bratrské. Tyto záležitosti spadají do kategorie křesťanské svobody.

Kazatel je oděn černým rouchem, při nahlas pronášených slovech „vzal a lámal“ bere do rukou chléb a láme jej a při slovech „vzav kalich“, bere kalich a při vyslovování slov spojujících elementy s tělem a krví Páně se jich dotýká, což se koná místo posvěcení a dobrořečení. Luterským křesťanům, kteří klečí, podává duchovní chléb a víno do úst. Protože se bohoslužeb církve a. v. někde účastní také reformovaní věřící, nečiní se jim potíže s jejich zvyky, takže je možné přijímat i ve stoje do rukou (jak stanovila i konzistoř).

Průběh večere Páně

Vídeňská agenda	Leškův zpěvník
Promluva	Promluva
Posvěcení živlů (modlitba Páně a slova ustanovení)	Posvěcení živlů (modlitba Páně a slova ustanovení)
Přijímání (za zpěvu)	Přijímání (za zpěvu)
(Děkovná) modlitba	Modlitba
Požehnání	Požehnání
	Krátký zpěv

Uzavření manželství

Svatební obřad se může zahájit zpěvem písně o manželství, což je změna vůči Vídeňské agendě, o jejímž pořádku Leška dále podává zprávu. Nejdříve se v něm nachází modlitba, pak promluva o manželství na základě Písma, jež

obsahuje informace o manželských povinnostech. Znění závěru této promluvy je již uvedeno a pokračuje se otázkami na ženicha a nevěstu. Otázky jsou nejprve utvořeny dle Vídeňské agendy, avšak místo jedné otázky pro každého jsou rozděleny na dvě s odpovědí po každé z nich, opět se nejedná o prosté „ano“ jako v předloze. Místo závěrečného vybídnutí k odpovědi uvádí Leška výzvu ke složení slibu před tváří Boží. Po vyřknutí slibu měli oba společně zopakovat duchovním předloženou prosbu o pomoc Otce, Syna i Ducha svatého. Není zde zmíněna možnost předání prstenů. Dále si snoubenci měli podat pravice a duchovní na tyto spojené ruce vložil svoji pravou ruku, nebo jim vložil ruce na hlavy a pronesl slova potvrzující jejich slib (podle vídeňského pořádku). Poté následuje opět jen stručný výčet dalších částí obřadu: kazatel novomanžele oslovil v promluvě a shromážděné vyzýval k modlitbám za ně. Na modlitbu navazovala modlitba Páně a požehnání. Na místech, kde bylo zvykem při svatebním obřadu zpívat, bylo možné zakončit toto konání krátkým zpěvem, což opět znamená dodatek vůči předloze. Podle stavu snoubenců a dle místních zvyklostí je možné používat oslovení „Ty“, „Vy“, „Oni“.

Průběh uzavření manželství

Vídeňská agenda	Leškův zpěvník
Modlitba	(Zpěv) Modlitba
Promluva	Promluva
Otázky	Otázky na ženicha + slib
(Prsteny)	Otázky na nevěstu + slib
Podání rukou	Prosba o Boží pomoc
Vložení ruky či rukou a potvrzení svazku	Podání rukou
Požehnání	Vložení ruky či rukou a potvrzení svazku

Napomenutí Modlitba, modlitba Páně Požehnání	Napomenutí Modlitba, modlitba Páně Požehnání (Krátká píseň)
--	--

Ordinace duchovního

Titul tohoto oddílu je pozměněn. Místo ordinace „veřejných učitelů náboženství či kazatelů“ se v nadpisu mluví „O Ordinaci to jest Zřízení a Posvěcení Kazatelů aneb duchovních Pastýřů“.

Uvádějí se obecné informace dle Vídeňské agendy. Ordinaci provádí superintendent na základě rozhodnutí konzistoře. Kandidát je vyzkoušen. V den ordinace se nejprve podrobí zkušebnímu kázání na text určený konzistoří či superintendentem. Má také konzistoři písemně potvrdit svoji vůli k učení odpovídajícímu vyznání evangelické církve.

V c. k. agendě následuje po zkušebním kázání ordinační akt, zde však tato těsná časová spojitost není vyjádřena, ačkoli zkušební kázání se také koná v den ordinace. Na začátku ordinace se zpívá píseň (podle Vídeňské agendy se jedná o píseň krátkou), pak vstoupí superintendent s ordinovaným, a pokud je to možné, i se dvěma dalšími duchovními před oltář (stůl se zde nezmiňuje). Superintendent krátce promluví ke kandidátovi služby, pomodlí se určenou modlitbu (její text však Leška neuvádí) a modlitbu Páně. Následně seznámí ordinovaného s úkoly jeho povolání a čte z Písma příhodné oddíly (1Tm 3,2–7; Sk 20,28, tyto texty jsou obsaženy v promluvě Vídeňské agendy). Dále kandidát odpovídá na dvě otázky, zde však Leška upravuje svůj vzor tím, že jednu delší otázku, či spíše body ke stvrzení, dělí ve dvě otázky a krátí ji a vynechává její závěr. Opět se odpovídá jinak než v předloze. Nato je ordinovaný vyzván ke zřetelné výpovědi a k podání ruky (ve Vídeňské agendě se neuvádí zmínka, že se tak děje „před obličejem Božím“) a pronáší po superintendentovi slova slibu, který obsahuje i vynechanou část otázky dle c. k. agendy. Navíc je zde uvedena prosba o pomoc Otce, Syna a Ducha svatého. Vídeňská agenda však místo slibu očekává pouze odpověď „ja“. Poté vloží superintendent i ostatní kazatelé ruce na hlavu klečícího kandidáta a

superintendent jej prohlásí za řádného kazatele. Závěr je uveden zkratkovitě, je poznamenán jen počátek požehnání s tím, že superintendent novému kazateli vyprošuje požehnání pro prospěšné vedení duší. Modlit se za nového kazatele má i shromážděná církev. Superintendent pronáší požehnání a obřad je zakončen zpěvem. Vídeňská agenda však uzavírá obřad dvěma požehnáními, v prvním se mluví k ordinovanému a druhé se zmiňuje o něm (Leška možná chápe toto druhé požehnání jako onu společnou modlitbu).

Průběh ordinace kazatele

Vídeňská agenda	Leškův zpěvník
Zkušební kázání	(Zkušební kázání)
Píseň	Píseň
Příchod k oltáři	Příchod k oltáři
Oslovení ordinovaného	Oslovení ordinovaného
Modlitba a modlitba Páně	Modlitba a modlitba Páně
Oslovení ordinovaného	Oslovení ordinovaného
Otázka	Otázky
Podání ruky	Podání ruky a slib
Vkládání rukou	Vkládání rukou
Ordinační akt	Ordinační akt
Požehnání	Požehnání
Požehnání	Společná modlitba
	Požehnání
	Zpěv

Zhodnocení

Leškův bohoslužebný řád, ač odvozený z prvního vydání c. k. agendy, se snaží, minimálně částečně, o zasazení do domácích poměrů, Leška se hlásí

k tradici Jednoty bratrské. Jedná se také jen o zestručnění Vídeňské agendy, nikoli o její celkové převedení.

2.3. Agenda Martina Mallata

Agenda pojmenovaná *Agenda aneb Pořádek jednání a modliteb při veřejných službách božských v Církvích evan. Aug. Vyz. v c. k. dědičných zemích. Dílem z německého přeložen, dílem z rozličných kněh sebrán od Martina Mallata Sl. B. K. v Černilově* je datována do roku 1826. Její autor se narodil v Humpolci, byl kazatelem v Černilově v letech 1826–1838, studoval v Bratislavě, jeho kázání nesla stopy racionalismu.⁴² Mallat se držel vídeňské liturgie, zřejmě zavedl užívání obyčejného chleba při večeři Páně. Někteří členové sboru chtěli bohatší, nehelvétskou, liturgii, Mallat však argumentoval tím, že jedná podle rozhodnutí z vyšších míst. Byl zastáncem sblížení s reformovanými.⁴³

Obsah: Kapitola první O křtu svatém; Příklad o uvádění šestinedělek; Kapitola druhá. O konfirmaci aneb Potvrzování dítek, kteréž prvníkrát k V. P. připouštěné bývají; Kapitola třetí Přisluhování S. V. P.; Modlitba k smrti se strojícího; Prosba přistojících za umírajícího. Povzbuzování jich k této povinnosti; Kratičké vyznání hříchu (v plurálu); Rozmlouvání s nemocným, kterýž po potěšení z Písma s. dychtí; Kapitola čtvrtá O oddávání zasnoubených osob v manželství; Modlitby, kteréž se při službách božských nedělních užívají – Při začátku služeb. círk.; Po kázání všeobecná církevní modlitba; Při dokonání služeb církevních; Ještě některé modlitby při začínání služ. círk.; Modlitba při zavírce roku církevního; Modlitby k všelikým případnostem a časům - V adventní čas, Na hod slavný vánoční, Na nový rok, Modlitba v postní čas, Modlitba v Veliký pátek, Na hod slavný velikonoční, Na vstoupení Páně, Na hod slavný svatodušní, Na den s. s. Trojice, V čas poděkování za žeň, Jiná modlitba adventní, Modlitba vánoční, V postní čas druhá, 2. Na hod slavný velikonoční – pouze nadpis.; Modlitby kající k užívání v kající den; Na den křesťanské tolerance; Modlitba

⁴² ŘÍČAN, Životní dílo, 13–16.

⁴³ Ibid., 20–21.

při počátku církevního roku; Modlitby, kteréž při pohřbu užívané bývají - Při domě smutku; Při pohřbu malých dítek. Při domě smutku; Při pohřbu vzrostlých lidí. Na hřbitově; Při pohřbu malých dítek na hřbitově; Požehnání, kteréž mrtvému tělu dáno bývá - Osobě dospělé; Malému dítěti; Modlitba před katechismusem. Modlitba po katechismusu s.; Při pohřbu mladých osob; Na slavnost skončené žně. Kollektky – uvedena pouze jedna. Nejprve je uvedena antifona (není uveden pastor, ani kůr či lid), poté modlitba s tématem úrody; Vysluhování S. V. P.; Úvod šestinedělky; biblické texty, verše; Požehnání, kteréž se při skonání služeb církevních uděluje lidu Božímu; biblické texty; Texty ku pohřebním kázáním; Osobě dlouhou nemocí ztrápené; Při hrobě chudého ztrápeného, Při pohřbu syna matky vdovy, Při pohřbu dítek

Křest

Standardní křestní obřad je zahájen pozdravem (jako ve Vídeňské agendě) po němž se kazatel ujímá slova a promlouvá k přítomným (podle c. k. agendy). Poté následuje pobídka ke společné modlitbě za dítě, modlitba (podle Vídeňské agendy), modlitba Páně a požehnání jako v c. k. agendě. Potom je na řadě promluva ke kmotrům (podle vídeňského vzoru), kteří mají následně vyslechnout vyznání víry (opět je v množném čísle) a odpovědět na tři otázky (podle vzoru, odpovědi jsou tvořeny slovem „ovšem“). Poté je vykonán samotný křest za pronesení křestní formule. Pak je dítěti požehnáno (jako ve Vídeňské agendě), následuje děkonná modlitba a požehnání přítomným (opět dle předlohy).

Průběh křtu: Pozdrav, promluva, modlitba + modlitba Páně, požehnání, promluva ke kmotrům, krédo, otázky, křest, požehnání křtěnci, děkonná modlitba, požehnání

Nelze stanovit pořádek křtu v případě nebezpečí smrti, pokud je vykonán laikem. Také v této agendě jsou uvedeny pokyny pro duchovního, jak má instruovat ty členy sboru, kterých by se tento případ mohl týkat (křest až po úplném narození, vyslovení jména dítěte, polížení hlavy, pronesení křestní formule, modlitba před křtem či po křtu).

Nouzový křest provedený kazatelem může sledovat tento vzor: krátké oslovení přítomných, modlitba, modlitba Páně, promluva ke kmostrům, krédo, křest, modlitba (oproti Vídeňské agendě není, stejně jakou Lešky, uveden úvodní pozdrav; oslovení i modlitba sleduje c. k. agendu).

Potvrzení křtu provedeného laikem může sledovat tento pořádek: promluva kazatele, otázky na vykonatele křtu, případné pojmenování dítěte, promluva, modlitba, promluva ke kmostrům, požehnání (opět dle předlohy v c. k. agendě). V případě pochybností se má křest raději provést znovu.

Pro křest proselytů a nekřesťanů není možné stanovit formulář, při této nepřiliš časté příležitosti se má žádat o radu superintendenta (podle Vídeňské agendy může superintendent rozhodnout o ponechání provedení křtu na pastrovi či má o formě křtu rozhodnout sám).

Úvod šestinedělek

Kazatel v prvním pořádku promlouvá k ženě, pak ji vyzývá k modlitbě, následuje modlitba, která je zpočátku chvalo zpěvem a prosba o vyslyšení modlitby a následujícího požehnání a závěrem je matce uděleno požehnání.

Další způsob úvodu zahrnuje (delší) adjutorium, promluvu k matce s výzvou k opakování slov modlitby po kazateli, modlitbu (čtyři verze), čtení z evangelia (Mt 18,2n.10), promluvu, výzvu přítomným k modlitbě za matku a dítě, modlitbu, modlitbu Páně, slovo propuštění a požehnání.

Uvedení rodičky po mrtvém plodu zahrnuje suspirium, promluvu k ženě, výzvu ženě k pokleknutí a opakování modlitby po kazateli, modlitbu, modlitbu Páně a požehnání.

Další úvod šestinedělky (s živým dítětem) obsahuje promluvu, výzvu matce k modlitbě s kazatelem, modlitbu a požehnání.

Je zde předložen ještě poslední úvod (se zdravým dítětem). Struktura je následující: pozdrav, promluva a úvod (pobídka) k modlitbě, která již není uvedena.

Konfirmace

Úvod formuláře je obstarán promluvou kazatele ke konfirmandům s výzvou k odpovídání na otázky a prosbou k Bohu (dle Vídeňské agendy), po níž má následovat zkouška, jež však nemá být dlouhá, aby tím děti nebyly přetíženy (oproti Vídeňské agendě, která bere ohled i na posluchače, se zde zmiňují pouze děti; není uvedeno, co by měla obsahovat ani to, že pro ni nelze jednoduše stanovit předpis). Po vykonání zkoušky znovu kazatel oslovuje děti a vyzývá přítomné, aby jej podpořili v modlitbě za děti (podle c. k. agendy). Po modlitbě (podle c. k. agendy), se přechází ke třem otázkám. Po nahlas pronesených odpovědích ještě dochází k dalšímu potvrzení učiněných slibů podáním rukou a k udělení požehnání každému z konfirmandů (obdobně jako ve Vídeňské agendě). Poté je na řadě další promluva ke konfirmující mládeži, napomenutí ostatních přítomných, jak mají jednat ve vztahu ke konfirmandům a k modlitbám za ně (opět na základě Vídeňské agendy), požehnání (prosba), modlitba Páně a požehnání na závěr (opět totožné s c. k. předlohou).

Pořadí a znění konfirmačních otázek a odpovědí

Vídeňská agenda	Mallatova agenda
Nehmet ihr die Lehre Jesu Christi, die euch aus der heiligen Schrift vorgetragen worden ist, als eine wahre und göttliche Religion an, und seyd ihr entschlossen, dieselbe öffentlich zu bekennen? Antwort: Ja!	Přijímáte-li učení J. Kr., kteréž vám ze Sl. B. předkládáno bylo za pravdivé a božské náboženství, a jestli hotovi to samé veřejně vyznávat? Odpověď Ovšem.
Wollet ihr, nach der Anweisung dieser Religion, an Gott den Vater, den Sohn und den Heiligen Geist glauben, durch Christum die Vergebung eurerer Sünden und die Seligkeit erwarten, euern Sinn	Budete-li dle předpisu tohoto náboženství v Boha Otce, Syna i Ducha S. věřiti, skrze Krista odpuštění vašich hříchů a život věčný očekávati, vaše myšlení a

und Wandel nach seinen Vorschriften einrichten, alles Böse meiden, durch Gottes Hülfe alles euch mögliche Gute thun? Antwort: Ja!	jednání dle rozkazu a přikázání jeho spravovati, všeho zlého se vystříhati, a s pomocí Boží všecko možné dobré konati? Odpověď: Ovšem!
Wollet ihr dieser erkannten göttlichen Lehre stets treu verbleiben, und dieselbe bis ans Ende eures Lebens bekennen und befolgen? Antwort: Ja!	Chcete-li tomuto uznanému božskému učení až do konce života věrni zůstatí, je vyznávatí a následovatí? Odpověď: Ovšem!

Průběh konfirmace: promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy, otázky, odpověď s podáním ruky a požehnáním, promluva ke konfirmandům, promluva k přítomným, prosba, modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně

Oddíl neobsahuje úvodní poznámky Vídeňské agendy, nýbrž hned je uvedena promluva.

Promluva a modlitba po ní v prvním formuláři večeře Páně vycházejí z druhého formuláře večeře Páně v konzistoriální agendě. Dále následuje výzva k modlitbě vkleče, kající modlitba (vychází z modlitby zpovědního formuláře Vídeňské agendy; ve Vídeňské agendě je chápána jako modlitba kazatele ve jménu ostatních, kdežto u Mallata je modlitba považována za společnou, avšak patrně byla opět pronesena jen duchovním). Následuje výzva ke zkušování sebe samých a k odpovědím na předkládané otázky s anticipací odpuštění pro upřímné. Poté jsou uvedeny čtyři otázky na kajícíky (jako ve Vídeňské agendě ve zpovědním formuláři), posléze je proneseno slovo milosti (na základě c. k. předlohy) a požehnání (podobné požehnání ve zpovědní části c. k. agendy).

Poté nastává chvíle pro požehnání žívlů modlitbou Páně a slovy ustanovení večeře Páně, pozvání ke stolu (to v úplném formuláři večeře Páně ve Vídeňské

agendě chybí) a pro přijímání, při němž se recitují příhodná slova (pouze částečně obdobná s c. k. agendou, avšak jsou zde obdoby s prvním formulářem Molnárovy *Agendy české*, která obsahuje poslední z uvedených možností také jako kombinaci upravených veršů z 1K 10,16 a 1K 11,26 v podobném znění), avšak neuvádí se, že by se během rozdávání chleba a vína zpívalo. Po skončení přijímání následuje uvedení a výzva k děkovné modlitbě, kterou mají podle uvedených slov věřící opakovat po duchovním (ve Vídeňské agendě chybí), dále tedy děkovná modlitba (dle Vídeňské agendy) a požehnání (jakékoliv).

Ve formuláři není uváděno, v jaké pozici vůči oltáři či stolu Páně a lidu má kazatel během jednotlivých částí stát.

Pořadí a znění zpovědních otázek

Vídeňská agenda	Mallatova agenda
Erkennet ihr, daß ihr in euerem Leben oft und mannigfaltig wider Gottes Gebote gesündigt habet?	Uznáváte-li že jste za života svého častokrát a rozličnými způsoby zhřešili? Uznáváte-li?
Empfindet ihr über euere Sünden eine herzliche Reue und Traurigkeit und heget ihr einen ernstlichen Abscheu daran?	Litujete-li srdečně, že jste se proti dobrotivému otci nebeskému hříchu a nepravosti dopustili? Litujete-li?
Tröstet ihr euch eueres Erlösers Jesu Christi und glaubet ihr, daß Gott euch um seinetwillen alle euere Sünden vergeben wolle?	Těšíte-li se ve svém Vykupiteli J. K. a věříte-li že Vám Bůh pro něho všechny vaše hříchy odpustí, věříte-li?
Habt ihr auch den festen Vorsatz, von nun an, an der Besserung eueres Herzens und Wandels beständig mit allem Fleisse zu arbeiten?	Slibujete-li také a máte-li to pevné předsevzetí, že o polepšení svého srdce i života ustavičně se vši pilností a s vážností se usilovati budete, slibujete-li?

Průběh zpovědi a večeře Páně (první formulář): promluva, modlitba, kající modlitba, otázky, absoluce, požehnání, požehnání živlů (modlitba Páně a slova ustanovení), pozvání ke stolu, přijímání, děkovaná modlitba, požehnání

Ve druhém formuláři nacházíme toto pořadí: promluva (podle úvodního formuláře pro večeři Páně v c. k. agendě), kající modlitba (neznámý původ), dále se postupuje tak jako v předcházejícím formuláři (body jsou v agendě jen naznačeny, uvedené části odpovídají zcela či téměř doslova znění prvního formuláře): úvod k otázkám, čtyři otázky, absoluce, patrně požehnání (není přímo uvedeno, avšak snad je chápáno jako součást absoluce), posvěcení chleba a vína (modlitba Páně a slova ustanovení svátosti). Dále se uvádí až díkůvzdání po přijímání (není uvedeno ani pozvání k přijímání), to je však jiné (není obsaženo ve Vídeňské agendě). Pak ještě mělo následovat požehnání.

Třetí formulář odpovídá zpočátku třetímu formuláři konzistoriální agendy: je zde krátká modlitba a promluva (chybí zde pozvání ke stolu). Oslovení před společnou kající modlitbou obsahuje výzvu k sebezkušování, ke srovnání svého jednání a myšlení s Desaterem, se zákonem lásky a s příkladem Kristovy nevinnosti a dokonalosti, k zamyšlení se nad tím, zda chování věřících odpovídalo Kristovu požadavku a k vyznání vin. Kající modlitba je opět zřejmě buď dílem Mallatovým či je přebrána z jiného pramene. Následuje (opět jen v náznacích dle prvního formuláře) uvedení k otázkám, zpovědní otázky, zvěstování milosti (a zřejmě i požehnání), požehnání chleba a vína (tedy modlitba Páně a slova ustanovení), pozvání ke stolu (uvedeno celé, podle pozvání na konci promluvy ve Vídeňské agendě), přijímání s doprovodnými slovy (uvedena jen jedna sada), uvedení k děkované modlitbě, modlitba po přijímání (nepochází z c. k. agendy, avšak mohla jí být částečně inspirována) a epištolní požehnání.

Čtvrtý formulář obsahuje pouze kající promluvu (s úvodní prosbou o požehnání), která není ve Vídeňské agendě.

Pátý pořádek večeře Páně uvádí promluvu (včetně výzvy ke zkušování se a zmínek o křestním závazku) se zaslíbením odpuštění pro správně smýšlející a

s výzvou ke společné modlitbě, kající modlitbu, díkyčinění po vysluhování a požehnání. Obsah není převzat z Vídeňské agendy.

Příprava nemocných osob k přijímání večeře Páně se nejprve vztahuje na „osoby věkem sešlé“. Formulář obsahuje promluvu (i s veršovanou částí), výzvu ke kající modlitbě spolu s duchovním, modlitbu (včetně slov ze Ž 51), přechod ke zpovědním otázkám jako v prvním způsobu běžné večeře Páně, otázky (opět jako v prvním formuláři), rozhršení (jedná se o druhou část absoluce v úvodním způsobu večeře Páně, o jakési požehnání), požehnání živlů (modlitbou Páně a slovy ustanovení), přijímání se slovy „Vezměte a jezte atd.“ a „Vezměte a pijte atd.“, veršované děkování po přijímání (formulováno jako výpověď komunikanta) a požehnání.

Další pořádek přípravy nemocných k večeři Páně má tuto strukturu: úvodní požehnání (suspirium), promluva s výzvou k modlitbě s kazatelem, kající modlitba, přechod ke zpovědním otázkám, které mají sloužit „pro utvrzení víry“, otázky (jako výše), slovo milosti (jako výše, nezkrácené), požehnání živlů a přijímání (jako v předchozím případě), díkyvdání (modlitba nemocného), modlitba za nemocného a požehnání.

Poslední způsob přípravy nemocných k přijímání večeře Páně zahrnuje adjutorium příp. suspirium (požehnání), promluvu k nemocnému (včetně slov o zkoumání předešlého života), která je patrně zakončena buď jakýmsi přáním či požehnáním nemocnému, anebo výzvou k modlitbě. Pak je na řadě kající modlitba nemocného před přijímáním (uvedeny jsou čtyři verze, v první modlitbě je i varianta pro starého člověka), úvod k otázkám (s výzvou k upřímnému sebezkušení, zda nemocný stojí za tím, co vyřkl v modlitbě a s anticipací odpuštění, pokud je jeho srdce upřímné), dále jsou nemocnému kladeny otázky (až na malé výjimky sledují standardní znění), na něž navazuje rozhršení (opět s menšími změnami jako v prvním klasickém formuláři večeře Páně, avšak bez druhé části, zatímco první část je zkrácena o slova propuštění a napomenutí), poté se přistupuje ke konsekraci chleba a vína (modlitbou Páně a slovy ustanovení), pak následuje přijímání (uvedeny stejné průpovědi jako v předchozích dvou případech), výzva k děkovné modlitbě s kazatelem a

modlitba komunikanta po přijímání; na závěr jsou uvedeny verše (dva veršované útvary), patrně jako zakončení této modlitby.

Uzavření manželství

Obřad začíná modlitbou podle Vídeňské agendy. Následující promluva se také celkem věrně shoduje s c. k. agendou. V jejím závěru jsou snoubenci vyzváni k veřejnému vyznání svého rozhodnutí. Poté klade kazatel otázky ženichovi i nevěstě podle c. k. vzoru (namísto jednoho celku byla otázka rozdělena), avšak místo stručné odpovědi na dané otázky (odpovědi zde chybí) je jako potvrzení kladné odpovědi každého ze snoubenců použito pronesení slibu. Poté ještě měli oba vyslovit prosbu o pomoc Boha Otce, Syna i Ducha. Nato si podali pravice a duchovní jejich manželství potvrdil a vyslovil požehnání. Není zde zmíněno, že by duchovní vkládal svoji pravici na ruce či hlavy novomanželů, nezmiňuje se možnost výměny prstenů ani případná změna oslovení. Tato část (od otázek) mohla být přebrána od Lešky, který zde postupuje velice obdobně (má však odpovědi na otázky) a to se týká i slovního znění (i zde jsou menší odlišnosti). Ve srovnání s Vídeňskou agendou i s Leškovým řádem je zde mezi potvrzení svazku a požehnání přidána věta: „Co Bůh spojil, člověk nižádný nerozlučuj.“ Tuto větu uvádí c. k. agenda v promluvě. Dále pronesl kazatel napomenutí novomanželům dle c. k. agendy. Výzva k modlitbě je adresována oddanému páru a následující modlitba je formulována jako modlitba jejich. Jedná se o přídavek oproti Vídeňské agendě. Pak kazatel vyzývá i ostatní shromážděné, aby se modlili za novomanžele (pobídka se odlišuje od c. k. agendy). Tato modlitba je odvozena z c. k. agendy. Závěr tvořila modlitba Páně a požehnání.

Průběh uzavření manželství

Vídeňská agenda	Mallatova agenda
Modlitba	Modlitba
Promluva	Promluva
Otázky na snoubence (Výměna prstenů)	Otázky na snoubence + sliby a prosba o pomoc
Spojení rukou	Spojení rukou
Vložení ruky (rukou)	
Potvrzení svazku	Potvrzení svazku
Požehnání	Požehnání
Napomenutí novomanželům	Napomenutí novomanželům
	Modlitba novomanželů
Modlitba za novomanžele	Modlitba za novomanžele
Modlitba Páně	Modlitba Páně
Požehnání	Požehnání

Mallatova agenda obsahuje ještě další pořádek večere Páně, jenž ovšem obsahuje pouze suspirium (požehnání) a promluvu (patrně nedokončenou).

Je uveden ještě jeden úvod šestinedělky (patrně manželské se živým dítětem), jenž obsahuje adjutorium, promluvu k ženě, vybídnutí k modlitbě s kazatelem, modlitbu a udělení požehnání matce i dítěti.

Zhodnocení

Mallatova agenda se opět přidrží Vídeňské agendy, avšak zase nikoli naprosto ve všem a jak napovídá její titul, je inspirována i jinými zdroji, patrně např. Leškovým řádem; oproti c. k. agendě je zde zařazen úvod šestinedělek. Chybí však pořádek běžných bohoslužeb. Nacházíme zde jednu kolektu, avšak označení v množném čísle i prázdné místo by mohly nasvědčovat tomu, že

mohlo být zamýšleno uvést jich zde více. Liturgie dle této agendy tedy opět nevykazuje zásadní odlišnosti od liturgie vídeňské.

2.4. Agenda D. T. M.

Svazek je označen stručně jako „Agenda“, dále je napsáno: „V Praze 1846.“ V zadu na deskách je uvedena zkratka „D. T. M.“ Tuto zkratku snad lze rozluštit jako Daniel Theophil Molnár.⁴⁴

Daniel Bohumil Molnár (1819–1889) studoval na dnešním Slovensku, působil v Krucemburku, v Humpolci, v Praze, byl seniorem i superintendentem církve a. v. „Nemálo přispěl k tomu, že se v české církvi luterské uplatňovala svéráznost luterská v učení a v řádech.“⁴⁵

Obsah: s. 5 Modlitby sváteční: 1. Advent; Modlitba při začátku církevního roku; Vánoční; Modlitba při zavírce roku; Modlitby novoroční; Modlitba na den zjevení Krista Pána mudrcům; Slavnost postavení Ježíše v chrámě (Hromnice); Modlitby postní; Modlitby na Zelený čtvrtek; Modlitby k Velkému pátku (třetí modlitbu lze použít i na počátku postu); Modlitby velikonoční (poslední veršovaná - J. K.); Na nebe vstoupení Páně, (druhá modlitba dle Vídeňské agendy 1829, s. 68); Slavnost svatodušní; Slavnost Svaté Trojice (druhá modlitba dle Glatzovy agendy, s. 73); Na svátky sv. apoštolů (Vídeňská agenda 1829, s. 74); Slavnost žně: Při šťastné žni; Při prostřední žni; Po skrovné žni; Slavnost křesťanské snášlivosti (první modlitba dle c. k. agendy 1829, s. 77); Kající den (první modlitba dle Vídeňské agendy 1829, s. 87); Památka zemřelých; Zavírka roku církevního (první modlitba dle c. k. agendy

⁴⁴ FRANK, Toleranční patent, 122 či BEDNÁŘ, Památník, 143 uvádějí u Molnára místo jména Bohumil jméno Theophil či zkratku Th.; podle BEDNÁŘ, Památník, 143 byl Molnár v srpnu 1846 nucen opustit Prahu. Podle ŘÍČAN, Mladá léta, 157–158, již r. 1844 lze zaznamenat jeho odklánění se od racionalismu (157, pozn. 103), později se setkal s rozhodným německým luteránem Wilhelmem Löhem, který jej ovlivnil. Molnár usiloval o povznesení domácí luterské liturgie. Podle podání K. E. Lányho Molnár a jeho synovci v Praze používali pro liturgii překlady dobrých německých agend a. v., avšak bez součinnosti věřících či chóru. LÁNY, Liturgie, 238. Potvrzení této identifikace by mohlo napovídat i to, že se na Löheho v agendě odkazuje.

⁴⁵ TOUL, Jubilejní kniha, 124.

1829, s. 93 - zkrácena, druhá ze Starka⁴⁶); Modlitby nedělní ranní při začátku služeb Božích (třetí modlitba podle Glatzovy agendy, s. 36; desátá podle téže agendy, s. 34); Modlitby církevní všeobecné po kázání (první čtyři modlitby patrně z Noth's Kirchengabeth, modlitby č. 5 – 7 z Kefersteins Handagende,⁴⁷ devátá modlitba dle c. k. agendy 1829, s. 37); 148 (79) Kratší modlitby, přímluvy, díkyčinění a oznámení (A., B. Přímluvy za hodovníky večere P., C. Oznámení zemřelých, D. Přání a přímluvy po přečtení ohlášek); 157 Modlitby k nešporním službám Božím; 163 Modlitby před a po vyučování dítek; 168 (89) – Intonace a kolekty sváteční: adventní, vánoční, novoroční, na Zjevení Páně, na Hromnice, postní (i k Velkému pátku), na Zelený čtvrtek (1x + pouze antifony bez kolekty), Slavnost velikonoční (nejprve pět antifon, poté tři kolekty), Pondělí velikonoční k závěru služeb Božích; 212 (111) Modlitba na slavnost reformace. Před kázáním – z bavorské luth. agendy,⁴⁸ s. 102; 213 Po kázání, z bavor. luth. agendy - Ibid., s. 104; 217 Intonace (Löhe Agenda); 220 (115) I. O křtu svatém a úvodu šestinedělek., A., O křtu svatém; B. Úvod šestinedělek; 259 II. O Konfirmaci aneb potvrzení dítek, kteréž ponejprve k svaté večeři Páně připuštěny býti mají.; 276 (143) III. Veřejné přísluhování sv. večere Páně; 300 (155) O oddávání osob k manželství zasnoubených; 318 (164) Modlitby v zvláštních případech - Modlitba za nemocného (c. k. agenda 1829, s. 106); Modlitba nemocnému k předpovídání (Ibid.); Modlitba při zemíráních (Ibid., s. 107); Modlitba s přistojícími, když nemocný skonal (Krankenbuch für Trostende u. Leidende von Steiger, 240); Jiná k témuž; Jiná k témuž – veršovaná od Kuzmányho; Modlitby pohřební - Všeobecná modlitba (dle c. k. agendy 1829, s. 108); Při pohřbu mladých osob, mládenců a panen (první dvě modlitby z Vídeňské agendy 1829, poslední z Württemberské agendy, s. 287⁴⁹ – necelá); Při pohřbu dítek (první z c. k. agendy

⁴⁶ STARCK, Tägliches Handbuch (např. toto vydání s. 101, nedoslovně, převedeno do pl.). URL: <https://books.google.cz/books?id=L18XAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q=des%20Jahrs&f=true> (cit. 24. července 2017).

⁴⁷ KEFERSTEIN, Handagende, (starší vydání, které má neodpovídající stránkování, zde na s. 40, některé změny, 44, 45), URL: <https://books.google.cz/books?id=vOBNAQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 24. července 2017).

⁴⁸ URL: <http://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV019923636/ft/bsb10524332?page=7> (cit. 24. července 2017).

⁴⁹ Entwurf einer Liturgie 287, v agendě odkaz na zdroj modlitby. URL: <https://books.google.de/books?id=ct1LAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=w%C3%BCrtemb>

1829, s. 112, modlitba č. 6 + modlitba Páně a požehnání těla, Glatzova agenda, s. 113, zde uvedeno více možností závěru); Při pohřbu otce čeledního (Vídeňská agenda 1829, s. 115); Při pohřbu otce čeledního (neb matky), jenž nezaopatřené děti pozůstavili; Při pohřbu starce (c. k. agenda 1829, s. 116); Při pohřbu křesťana, který dlouhá utrpení snášel (první modlitba dle c. k. agendy 1829, s. 117); Při pádu náhlé smrti; Při pohřbu člověka, který samého sebe v neduživém stavu těla, neb ducha a mysle zavraždil (c. k. agenda 1829, s. 118); Některé kratší modlitby, kteréž na hřbitově říkány býti mohou; Požehnání při pohřbích (podle Glatzovy agendy, s. 119); 357 K zavírce služeb Božích – A. Modlitba Páně; B. Požehnání; Opis modlitby Páně (J. Kollár); další Opis modlitby Páně (jen část); dvojlist č. 211 – předzpěvy *Nejsvětější, Bože všemohoucí* a *O Ježíši*, 212 – salutace a (zřejmě) antifona, 213 notovaná verze modlitby Páně, 214 notovaná verze slov ustanovení; poté ještě bez notové osnovy uvedeno áronské požehnání a pozdrav

Křest

Křestní obřad v obyčejných případech odpovídá až na výjimku formuláři z prvního vydání Vídeňské agendy. Začíná pozdravem, pak kazatel promlouvá ke shromážděným a pobízí je ke společné modlitbě za křtěnce; následuje modlitba s připojenou modlitbou Páně a potom požehnání, určené dítěti (tak jako v předloze). Další částí obřadu je řeč ke kmostrům, kteří pak měli vyslechnout Apostolikum (uvedeno v plurálu), načež jim byly předloženy tři otázky dle Vídeňské agendy (odpovědi jsou opět jiné než prosté „ano“). Nato bylo dítě pokřtěno a bylo mu uděleno požehnání (je uvedeno více možností, jsou však vybrány z Vídeňské agendy z r. 1829). Poté byla na řadě modlitba díky a následně požehnání přítomným (oboje dle c. k. agendy).

Průběh křtu: Pozdrav, promluva, modlitba a modlitba Páně, požehnání křtěnci, promluva ke kmostrům, krédo, otázky, křest, požehnání křtěnci, děkovaná modlitba, požehnání

[erg+agende&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjy96OayYrQAhUCBBoKHxhXCxIQ6AEIKjAC#v=onepage&q=w%C3%BCrtemberg%20agende&f=true](#) (cit. 24. července 2017).

Na počátku druhého způsobu křtu (podle čtvrtého formuláře křtu v c. k. agendě z r. 1829) stojí opět pozdrav (vůči předloze, v níž je uveden jen zčásti, je zřejmě zkrácen), pak je jako obvykle uvedena promluva kazatele, a to i s oslovením křtěnce. Pak měla být pronesena modlitba z předchozího formuláře a dále se patrně postupovalo jako v předchozím případě. C. k. agenda přidává ještě modlitbu k obměně křestního pořádku, s veršovaným závěrem a navazující modlitbou Páně, naše agenda ji však neuvádí.

Formulář pro křest nemanželského dítěte sleduje způsob obsažený ve Vídeňské agendě z r. 1829. Je uveden slovy pozdravu, následuje promluva (jejíž poslední část, patrně však celá, byla namířena na kmotry), dále byla vyslovena modlitba (k níž byli přítomní vyzváni) a modlitba Páně, následovalo krédo, křest a modlitba.

Na počátku pořádku pro křest nalezeného dítěte, jenž je také obsažen v přepracovaném vydání c. k. agendy, je uveden pozdrav (opět patrně v kratší podobě), dále promluva k přítomným i s oslovením novorozence, modlitba Páně (v závěru oslovení je stejně jako v předloze podána jako by se jednalo o modlitbu společnou), promluva ke kmotrům s odkazem na úvodní formulář křtu, křest, promluva (především) ke kmotrům (na rozdíl od Vídeňské agendy je zmíněno, že má následovat modlitba, avšak nejprve je zařazena tato řeč), modlitba a na konec je uvedeno požehnání.

Jsou uvedeny také obvyklé instrukce pro případy nouzového křtu v případě, že jej nevykonal duchovní; pro tyto situace nelze předepsat formulář. Kazatelé mají instruovat osoby, které se při takových situacích mohou vyskytnout, že křest se má provádět až po úplném narození, že mají vyslovit jméno novorozencovo a polít jeho hlavu vodou za pronesení trojiční formule a že před křtem či po něm se má, podle situace, pronést modlitba.

Kazatel, pokud je takovému křtu přítomen, může dle okolností postupovat dle tohoto pořádku: pozdrav, krátká úvodní promluva a výzva ke společné modlitbě s kazatelem, modlitba, modlitba Páně a dále jako v běžném případě následuje promluva ke kmotrům, krédo, křest a modlitba.

Skrze duchovního provedené potvrzení nouzového křtu vykonaného laikem se může odehrát podle tohoto pořádku: promluva, otázky na osoby přítomné při

rychlém křtu (křest po úplném narození, křest vodou, křest ve jménu Otce, Syna i Ducha sv., udělení jména). V případě, že mu jméno ještě nebylo dáno a při jistotě v předcházejících otázkách kazatel požádá o oznámení jména, jež udělí dítěti. Pokud již bylo dítě pojmenováno dříve, je mu nyní uděleno požehnání (tuto variantu Vídeňská agenda z r. 1788 neuvádí, je zařazena v přepracovaném vydání), následují slova kazatele o přijetí dítěte do křesťanství a výzva k modlitbě, modlitba za dítě i jeho vychovatele a promluva ke kmotrům. Oproti c. k. agendě (oběma vydáním) zde není zmíněno závěrečné požehnání – snad omylem, snad bylo považováno za samozřejmost. Pokud jsou pochybnosti o platnosti křtu, má se dítě pokřtít podle prvního formuláře.

Úvod šestinedělek

Na začátku oddílu věnujícímu se úvodu matek je přejat obsah z c. k. agendy 1829: obřad se sice nevykonává všude, ale na mnoha místech ano, proto vzešly z c. k. konzistoře a. v. roku 1788 následující, jen písemné, formuláře.

Nejprve je podán formulář pro úvod šestinedělky, která porodila zdravé dítě. Sestává z promluvy k matce, která je pak vyzvána, aby se spolu s duchovním pomodlila, modlitby matky, modlitby Páně a požehnání. Podle vpisků bylo formulář možné použít i při úvodu několika matek, či pokud se jednalo o více dětí.

Dále se podává způsob uvedení matky, jejíž dítě zemřelo. Ten obsahuje promluvu k ženě s výzvou k modlitbě, modlitbu a modlitbu Páně (modlitba Páně není v tomto případě ve Vídeňské agendě uvedena, možná však byla předpokládána, stejně jako závěrečné požehnání).

Úvod nemocné matky, která porodila mrtvé dítě, nebo jejíž dítě zemřelo po porodu, a která se kvůli dlouhé nemoci nemůže dostavit do chrámu, avšak chce být uvedena, obsahuje promluvu k ženě, výzvu, aby se žena modlila s duchovním, modlitbu a modlitbu Páně (modlitba Otče náš opět v Glatzově agendě chybí).

Poslední formulář úvodu šestinedělky je určen pro situaci matky nemanželského dítěte, která si přeje být uvedena. Je zde zahrnuta promluva k matce, výzva, aby se matka modlila, modlitba a modlitba Páně, ta opět navíc

oproti Vídeňské agendě (je otázkou, zda explicitní absence závěrečného požehnání v těchto formulářích znamená, že opravdu nebylo pronášeno, když je nalézáme v úvodním pořádku).

Konfirmace

Formulář sleduje vídeňskou předlohu z r. 1829. Začíná se promluvou kazatele k dětem, jež je uzavřena výzvou k uváženému odpovídání na otázky, které jim duchovní bude klást, ještě před nimi je na konec řeči zařazeno zvolání k Bohu. Pak se tedy konala zkouška konfirmandů, o níž nelze dát bližší pokyn; měla by sestávat z hlavních článků náboženství a neměla by trvat příliš dlouho. Po zkoušce následovala krátká promluva ke konfirmandům. Poté vyzval kazatel shromáždění, aby se s ním modlilo. Po modlitbě za konfirmandy byli tito vyzváni k zodpovězení otázek (odpovědi oproti Glatzově agendě nabízejí opět jiné odpovědi než prosté „ano“, většinou nabízejí nejen jednu variantu krátké odpovědi). Potvrzení odpovědí se konalo tak, že dítě pokleklo před oltářem a podalo duchovnímu ruku (předloha z r. 1829 uvádí navíc výzvu kazatele k dětem, aby svůj slib stvrdily podáním ruky, avšak vzhledem k tomu, že je tato instrukce uvedena i dále, byla snad v naší agendě vypuštěna jako nadbytečná). Duchovní nad konfirmandem proslovil „přání“ (požehnání). Jsou uvedena přání pro chlapce i dívky, kazatel však mohl pronést i jiné požehnání (seznam uvedených požehnání se částečně odlišuje od Glatzovy agendy, ta neuvádí ani zvláštní požehnání pro dívky). Kůrem či shromážděním byla přitom zpívána jedna z uvedených písní (v české agendě *Vyslyš Bože, ach vyslyš*⁵⁰ nebo *Popatříž na nás z výsosti*⁵¹). Poté opět následuje proslov k dětem, během něhož jsou přijaty do církve a jsou jim dávány rady a pokyny do života. Napomenutí je pak zaměřeno i na ostatní přítomné a tento úsek je uzavřen vyprošováním požehnání. Požehnání, určené konfirmandům, je proneseno i poté. Pak mohla být zpívána píseň z německého, ve Vídni vydaného zpěvníku (český překlad názvu zde zní *Boží milost bud' s vámi*, v německé agendě

⁵⁰ V Leškově zpěvníku z roku 1818 pod číslem 424, Příklad, oddíl: Písňe při konfirmaci aneb potvrzení dítek.

⁵¹ Ibid, č. 423.

označena jako „Wechselgesang“, zde možná míněno totéž), nebo bylo možné zpívat následující text („verš“) na uvedenou melodii (*Probudiž se má milá duše*),⁵² při němž zpívaly děti a poté chór. Vídeňská agenda zde obsahuje možnost zpěvu chóru či shromáždění, zde je možnost zpěvu celého sboru vynechána (i v předchozí zmínce o písních se tak patrně myslí na tento zpěvník, který se objevuje také v tomto formuláři Vídeňské agendy, jak tomu nasvědčují i názvy písní v obou agendách). Německý text této skladby je zde uveden v českém překladu. Pokud vzápětí konfirmandi neslavili večeři Páně, byla na řadě modlitba Páně a požehnání. Pokud však byla ihned slavena večeře Páně, promlouval kazatel k dětem (vyzýval je i k sebezkušování) a potom je vyzval k tiché modlitbě spolu s ním. Po modlitbě jim bylo uděleno rozhrěšení (za podmínky upřímnosti) a následovala modlitba Páně. Pak byla na řadě slova ustanovení a pokračovalo se rozdělením večeře Páně.

Průběh konfirmace (bez večeře Páně): promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy, otázky, pokleknutí, podání ruky a požehnání (za zpěvu), promluva ke konfirmandům, promluva k lidu, požehnání, požehnání konfirmandům, zpěv, modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně

Oproti Vídeňské agendě není na počátku tohoto oddílu uvedena část věnovaná zpovědi.

První pořádek (dle třetího formuláře večeře Páně ve Vídeňské agendě z r. 1829) začíná krátkou modlitbou (oproti c. k. agendě je zkrácena) a pokračuje promluvou (biblický citát v závěru je zkrácen). Ve Vídeňské agendě následuje modlitba Páně a tím formulář končí (patrně se má pokračovat podle známého způsobu), zde je (dle úvodního zpovědního formuláře agendy z r. 1829) na řadě zpovědní část, která se skládala z kající modlitby, krátké řeči k posluchačům, která uvedla zpovědní otázky (včetně výzvy k sebezkušování a předjímky

⁵² Je možné, že se v názvu písně jedná o chybu – některé zpěvníky totiž obsahují píseň s názvem *Probudiž se, má mdlá duše, bys srdečně toužila*.

odpuštění), čtyř zpovědních otázek (oproti předloze zde není přesně uvedeno, jak mají věřící odpovídat), slova milosti a požehnání (stejně jako v předloze je uvedeno několik možností). Pak následuje (zde se pokračuje podle prvního formuláře večeře Páně v Glatzově agendě) posvěcení elementů skrze modlitbu Páně a recitaci slov ustanovení, přičemž kazatel stojí čelem k oltáři. Dále se zpívala píseň o večeři Páně a patrně současně se konalo rozdělení chleba a vína, nejprve mužům, poté ženám, za pronášení slov k tomuto jednání vhodných (ve srovnání s c. k. agendou jsou upravena). Když toto vše bylo vykonáno, kazatel se pomodlil čelem k oltáři. Nato se obrátil ke shromáždění a pronášel slova požehnání.

Druhý formulář večeře Páně obsahuje promluvu (podle prvního formuláře večeře Páně v Glatzově agendě). Pak se pokračovalo zřejmě kající modlitbou z předcházejícího formuláře, asi rozhřešením a dále patrně předtím uvedeným způsobem, není však jasné, zda se zde myslí i na zpovědní otázky.

Soukromé vysluhování zdravým osobám (dle c. k. agendy 1829) začíná suspiriem (krátkou modlitbou) a pokračuje promluvou (opět se zmiňuje sebezkušování), jež přechází do modlitby. Podle c. k. agendy tedy následuje zpovědní modlitba, rozhřešení, modlitba Páně, slova ustanovení, přijímání chleba a vína a díkčinění – modlitba v prvním formuláři večeře Páně; v naší agendě se ve výčtu uvádí zpovědní modlitba, modlitba Páně, slova ustanovení, děkovaná modlitba „etc.“ (je tedy otázkou, co vše, kromě přijímání, se skrývá pod touto zkratkou).

Vysluhování nemocnému (opět dle Glatzovy agendy) má tuto strukturu: krátká modlitba, promluva (znovu se mluví o sebezkušení), výzva k modlitbě (v c. k. agendě není tato věta formulována přímo jako pobídka) modlitba a slovo milosti. Dále je opět uveden další postup, kdy následuje modlitba Páně, slova ustanovení a modlitba, pocházející z c. k. agendy. Předloha uvádí po rozhřešení modlitbu Páně, slova ustanovení, večeři Páně a zmíněnou modlitbu.

Průběh večeře Páně (první formulář): modlitba, promluva, kající modlitba, zpovědní otázky, absolve, požehnání, posvěcení chleba a vína (modlitba Páně a slova ustanovení), přijímání (za zpěvu), modlitba, požehnání

Uzavření manželství

Obřad (dle prvního formuláře Glatzovy agendy) je zahájen modlitbou. Pak promlouvá duchovní ke snoubencům (zřejmě omylem jsou na konkrétním místě uvedeny jen povinnosti manželky, nikoli i manžela). Dále pokládá otázky ženichovi a nevěstě (ve Vídeňské agendě se má odpovědět až po celém dotazu, zde je otázka rozdělena a odpovědi tak jsou, ovšem možná jen jako možnost, uvedeny i v průběhu dotazu, na jeho konci je výzva k hlasité odpovědi „ovšem“; jedná se však pouze o otázku na ženicha, při dotazu na nevěstu není uvedena odpověď ani na konci otázky, dotaz je navíc zkrácen o výzvu k odpovědi). Není zmíněna možnost změny oslovení jako v předloze. Pokud bylo místním zvykem vyměňovat si prsteny, vybídl duchovní snoubence k tomuto kroku. Pak si oba snoubenci podali pravé ruce a duchovní položil svou pravici na jejich pravice, nebo položil své ruce na jejich hlavy a potvrdil jejich slib. Věta „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“, která je v c. k. agendě zařazena do promluvy, je zde dopsána, snad mohla být vynechána omylem.

Pokud bylo zvykem, že snoubenci opakovali slib po kazateli, byl k tomuto účelu upraven závěr jeho proslovu, kdy snoubenci byli pobídnuti k odpovědi. Slova slibu opakovali po duchovním, ale ještě předtím si podali ruce (jsou uvedeny dvě verze slibu, druhá je zde proti Vídeňské agendě mírně zkrácena, je k ní ovšem přidána aklamace Amen). Pak kazatel potvrzuje svazek jako výše (či pronáší žehnací formuli), vysloví slova požehnání a slova napomenutí určená páru, jež jsou zakončena pobídkou ke společné prosebné modlitbě. Následuje tedy modlitba za novomanžele, modlitba Páně a požehnání jako v předloze, zde ovšem opět následuje zkratka „etc.“, u níž si lze položit otázku, zda ještě něco přidává.

Průběh uzavření manželství (první formulář)

varianta s otázkami: modlitba, otázky, (výměna prstenů), podání rukou, vložení ruky (rukou), potvrzení slibu, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

varianta s opakováním slibu: modlitba, promluva, podání rukou, slib, potvrzení slibu, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Druhý svatební formulář (podle druhého formuláře přepracované Vídeňské agendy) je započat pozdravem (v c. k. agendě je uveden pouze jeho počátek, jenž je shodný v obou agendách), následně zahajuje kazatel svoji stručnou promluvu ke snoubencům, po níž je zařazena modlitba, přecházející do modlitby Páně („Ty jsi zajisté Otec náš, posvěť se jméno tvé a. t. d.“). Poté vyzývá kazatel snoubence k vyjádření a klade jim otázky (i zde je oproti předloze – možná volitelně – místo pro odpověď i před dokončením celé otázky, nikoli jen po jejím doznění). Pak je duchovní vyzval k podání pravých rukou jakožto viditelnému znamení jejich slibu a potvrdil uzavření manželství. Poté promlouval k oběma a pak i zvláště ke každému z nich (tak jako v c. k. agendě se hovoří o tom, že nevěsta podala ruku a prsten ženichovi, snad ale k výměně prstenů došlo jindy) a pak opět k oběma. Končilo se vyprošením požehnání (v c. k. agendě je zaměřeno hlavně na přítomné, v této agendě především na novomanžele).

Průběh uzavření manželství (druhý formulář): pozdrav, promluva, modlitba s modlitbou Páně, otázky, podání rukou, potvrzení svazku, promluva, požehnání

I v dalším pořádku oddavek (podle třetího formuláře Vídeňské agendy z r. 1829) bylo na úvod položeno slovo pozdravu (v předloze uveden jen počátek, patrně se však jedná o shodný či téměř shodný pozdrav jako v české agendě), poté následovala promluva kazatele s výzvou snoubencům k vyjádření na závěr. Potom následovaly otázky na snoubence, požehnání (patrně se jedná o potvrzení manželství) a mohla se pronést napomenutí nebo pouze modlitba, před níž se mohla pronést slova uvedeného požehnání novomanželům, které přechází v tuto společnou modlitbu za nově sezdaný pár (nejsou zde uvedeny odkazy na čísla stránek, ale Vídeňská agenda odkazuje na otázky a modlitbu v úvodním formuláři, případné napomenutí má pocházet také z uvedeného pořádku).

Průběh uzavření manželství (třetí formulář): pozdrav, promluva, otázky, požehnání manželství, (napomenutí), (požehnání), modlitba

Zastavme se ještě u některých modliteb z této agendy, které mají liturgicky rozvinutější podobu. Intonace a kolekty pro svátky mají podobu kolekt, jak je podává např. Vídeňská agenda, tedy nejprve antifona⁵³ (pastor a chór), pak kolekta, již většinou uzavírá chór aklamací Amen (v jednom případě nacházíme pouze antifonu bez kolekty, avšak prázdné místo je ponecháno patrně právě pro ni; „Slavnost velikonoční“ obsahuje nejprve několik antifon a poté o něco méně kolekt, velikonoční kolekty, včetně té pro pondělí, nejsou zakončeny kůrem).

Je zde rovněž „intonace“ k reformační slavnosti, tedy dvě antifony (pastor a chór) a poté kolekta, již končí zpěváci slovem Amen. Je zde odkaz na Löheho agendu,⁵⁴ Löhe však v tomto případě uvádí jiné antifony (není zde určeno, kdo je pronáší) a nedává na závěr prostor chóru.

Některé stránky jsou vybaveny notovou osnovou, noty však nejprve chybí. V této části nacházíme předzpěvy *Nejsvětější, Bože všemohoucí* a *O Ježíši*,⁵⁵ salutaci (odpověď: „I s duchem svým svatým“) a antifonu (není určeno, kdo ji pronáší). Pak následuje notovaná verze modlitby Páně zřejmě pro liturgii večere Páně, závěr (od „nebo tvé jest království“) zpívá chór; dále je zde také notovaná verze slov ustanovení (pastor; po slovech „tělo mé“ a „tento kalich“ je uveden znak kříže).

⁵³ I zde se lze setkat se zakončením „Chvaltež (Chvalmež)Pána“, k tomu srov. pozn. 65.

⁵⁴ LÖHE, Agende für christliche Gemeiden, 80. Dostupné z <https://books.google.cz/books?id=S-BIAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=true> (cit. 1. února 2018).

⁵⁵ Předlohou pro předzpěv (introit) *Nejsvětější*, jež pochází ze Slovenska 16. století, byla antifona *Veni Sancte Spiritus*, jejíž autorství se připisuje Ambrožovi Milánskému. Na stejný nápev vytvořil Jiří Třanovský další předzpěv *Ó Ježíši*, který je součástí liturgie v tzv. slavnostní části liturgického roku (od adventu po neděli svatodušní). Agenda ČCE II, 389.

Zhodnocení

Tato agenda je ovlivněna Vídeňskou agendou z roku 1829, zůstává tedy poplatnou jejímu náhledu na bohoslužebné obřady a strohé liturgické formě, avšak v modlitební části je inspirována i dalšími zahraničními prameny. Na druhou stranu je zde znát jistá tendence přijímat i prvky pro bohatší liturgii.

2.5. Agenda K. E. Lányho

Karel Eduard Lány (1838–1903) se narodil v Ratiboři, studia absolvoval v Těšíně, poté ve Vídni i na zahraničních univerzitách. Jako duchovní byl činný v Černilově, stal se seniorem a také superintendentem východní české superintendence a. v.⁵⁶

Překlady z Vídeňské agendy jsou, kromě překladu Růžičkova, možná přebrány (ačkoli ne přesně opsány) z agendy D. T. M. nebo mají obě agendy společný zdroj. Kromě samotného znění textu, porovnaného na několika místech, na to ukazuje např. i vynechání totožné věty obsažené ve formuláři pro uzavření manželství v c. k. agendě v obou našich agendách.

Agenda není označena žádným titulem, chybí i paginace.

2.5.1. První svazek agendy⁵⁷

Obsah: Administrativní obsah; Formulář křestní v obyčejných pádech; Při křtu dítěte z nepočestného lože; O křtu rychlém; Úvod šestinedělek; Oddávání osob zasnoubených k manželství; administrativní, úřední obsah; text dopisu D. B. Molnára presbyterstvu do Křížlic z r. 1863; Modlitba úvodní při pobožnosti kladení základního kamene k stavbě nové evang. školy (ve Věcově v jimramovském sboru, autor patrně M. Krčál), biblický text, závěrečná modlitba při pobožnosti kladení základního kamene nové evangelické; Modlitba ve školní světnici v Bělči (před posvěcením, Szalatnay z Černilova, 1863), Modlitba v modlitebnici nad školou (Szalatnay z Černilova) – suspirium, modlitba; Kolekty postní (Křížlice); Kolekty na Zelený

⁵⁶ TOUL, Jubilejní kniha, 110. K Lányho liturgickému úsilí viz CHALUPSKI, Liturgické snahy.

⁵⁷ Rozdělení na první a druhý svazek je pracovní pro náš účel.

čtvrtek; Veliký pátek.; Vstoupení Páně.⁵⁸; Přímluvy kněze k církvi a církve odpovědi; Pořádek při kopulaci; Preces post concionem (s přímluvami, v závorce i za těhotnou císařovnu); Kolekty velikonoční (Spálov), Svatodušní, Trojiční, Adventní, Vánoční, Novoroční; Text k ordinaci, vpisek – seznam biblických textů; verše ve tvaru kříže (F. J. Šimáček 1833?); administrativní poznámky; znění povolacího listu K. E. Lányho; administrativní obsah; Intonace (přídavek) – Adventní, Vánoční, Novoroční, Velikonoční, Slavnost žně, Slavnost reformační, Kající den; Požehnání, promluva (ke starším-u i ke sboru) a modlitba při uvádění staršího či starších sboru (možná jen část); vpisky

Křest

U formuláře pro vykonání běžného křtu nacházíme údaj, že překlad z Vídeňské agendy je dílem Růžičkovým,⁵⁹ je rovněž odkázáno na její druhý oddíl, což odpovídá prvnímu či příp. dalším vydáním před rokem 1829, avšak dle obsahu se dá usuzovat na použití prvního způsobu křtu v přepracovaném vydání.

Na úvod je (jako v c. k. agendě) pronesen pozdrav, pak se koná promluva, která mj. mění text ustanovení svátosti z Mt 28 (v c. k. agendě) na Mk 16 a text z Mk 10,14b-15 je zkrácen, s výzvou ke společné modlitbě, následuje modlitba za křtěnce a modlitba Páně. Po udělení požehnání následuje promluva ke kmotřům, kteří jsou vybídnuti k vyslechnutí vyznání víry (jako v předloze je i zde formulováno v množném čísle), poté jsou kladeny otázky – formulář obsahuje i otázku na jméno dítěte (stejně jako v Glatzově agendě) – křest, požehnání dítěti (uvedeno více možností jako v předloze, ačkoli nejsou ve všem zcela identické), je zde i děkovaná modlitba a závěrečné požehnání (je zde navíc uvedena další, veršovaná varianta požehnání či prosby, týkající se jen

⁵⁸ Antifony jsou většinou odlišné či jinak uspořádané, je jich zde více, na rozdíl od Leškova zpěvníku 1865, asi tedy pocházejí z jiného zdroje a Lány zařadil do zpěvníku antifony dle své volby.

⁵⁹ Patrně se jedná o Josefa Růžičku (1808–1872), od roku 1834 katechetu a vikáře pražského německého sboru, který však působil i jako pomocník českých duchovních. Jeho aktivita se zaměřovala na vydávání časopisů a další církevní literatury i na politický a veřejný prostor, usiloval o spojení českých evangelických církví. TOUL, Jubilejní kniha, 154.

dítěte, možná se jedná o převedení úvodního verše skladby z Glatzovy agendy, s. 157).

U křtu nemanželského dítěte je jako zdroj uvedena Vídeňská agenda bez udání podrobností, ovšem její první vydání tento formulář nezahrnuje. Pořádek sestává z pozdravu, promluvy s promluvou ke kmotrům a výzvou k modlitbě, modlitby za dítě, modlitby Páně, kréda, křtu a modlitby.

Křest v nouzi je opět dle uvedeného údaje přebrán z c. k. agendy, ovšem bez bližšího určení, avšak opět se z obsahu dá vyvodit použití změněného vydání.

Pro případ nouzového křtu provedeného křesťanskými laiky nelze stanovit pořádek; kazatelé mají osoby, kterých se to může týkat, poučit, že křtít se má až po úplném narození dítěte, má být vysloveno jméno dítěte, hlava se má polít vodou a má se vyslovit křestní formule, rovněž se před křtem či po něm má dát prostor modlitbě.

Formulář, který může v případě rychlého křtu použít duchovní, má tuto strukturu: pozdrav, krátké oslovení přítomných s výzvou k modlitbě s kazatelem, modlitba, modlitba Páně, dále jako při obyčejném křtu promluva ke kmotrům, krédo, křest, modlitba.

Potvrzení nouzového křtu uděleného laiky se může konat podle této osnovy: promluva, otázky zjišťující, zda byl křest vykonán náležitým způsobem (křest po úplném narození, křest vodou, křest ve jménu sv. Trojice, udělení jména); pokud byly první tři otázky zodpovězeny s jistotou a dítě dosud nebylo pojmenováno, nechá si kazatel jméno sdělit a udělí je křtěnci, jakožto něco, co jej má po celý život upomínat na přijetí do křesťanství; pokud pojmenováno již bylo, je dítěti požehnáno, následuje krátká promluva s výzvou k modlitbě, modlitba a promluva ke kmotrům. Není zde však uvedeno závěrečné požehnání (které se objevuje v c. k. agendě). V případě nejmenších pochybností se křest provede dle prvního formuláře.

Průběh běžného křtu: Pozdrav, promluva, modlitba a modlitba Páně, požehnání křtěnci, promluva ke kmotrům, krédo, otázky, křest, požehnání křtěnci, děkovaná modlitba, požehnání

Úvod šestinedělek

Úvod šestinedělek také podle toho, co je v agendě přímo uvedeno, vychází z Vídeňské agendy, není však součástí prvního vydání. Jsou zde však použity jen dva formuláře. Tak jako v předloze, je i zde informace, že tento obřad není všude obvyklý, koná se však v mnoha sborech. Následující formuláře vydala c. k. konzistoř a. v. roku 1788.

Úvod matky zdravého dítěte má následující strukturu: promluva k matce s výzvou k modlitbě spolu s duchovním, modlitba, modlitba Páně, požehnání (c. k. agenda uvádí jen jeho začátek, avšak patrně se jedná o odlišnou formuli).

Úvod šestinedělky, jejíž dítě opět zemřelo, zahrnuje promluvu s pobídnutím matce k modlitbě a modlitbu.

Uzavření manželství

Podle údaje o pátém oddílu Vídeňské agendy by formulář pocházel z vydání z roku 1788, ovšem obsah opět ukazuje na použití upraveného vydání, konkrétně prvního formuláře oddavek. Na počátku obřadu je možné pronést pozdrav či modlitbu (Vídeňská agenda uvádí pouze modlitbu). Následuje promluva s výzvou snoubencům k potvrzení jejich postoje, otázky na ženicha a nevěstu (u dotazu na ženicha jsou odpovědi vsunuty do průběhu dotazu, snad ale jen volitelně, odpověď „ja“ je opět přeložena slovem „ovšem“; u otázky na nevěstu chybí výzva k odpovědi). Není zde přejata možnost podle stavu snoubenců užívat příhodné oslovení. Na výzvu kazatele se mohla odehrát výměna prstenů tam, kde byl tento úkon obvyklým, po výměně prstenů byla vyslovena pobídka k podání pravých rukou snoubenců, duchovní položil svoji pravici na jejich spojené ruce či vložil ruce na jejich hlavy a stvrdil jejich slib. Na místech, kde bylo zvykem opakovat znění slibu po duchovním, se promluva kazatele před slibem ukončila výzvou k hlasitému potvrzení slovem „ovšem“, pak byli snoubenci instruováni, aby si podali pravice a opakovali slova slibu po duchovním (v první variantě slibu si lze povšimnout rozdíl v závěrečné formulaci, kde Lány oproti c. k. předloze zařazuje celou sv. Trojici, avšak ve druhé variantě zkrácenou formulaci přejímá bez této úpravy). Jako ve Vídeňské agendě jsou i zde uvedeny dvě varianty slibu, druhá je zkrácena. Poté následuje

potvrzení slibu dle c. k. agendy stejnými slovy jako výše, zde poněkud pozměněnou formulí, a udělení požehnání novomanželům. Zazněla ještě slova napomenutí a výzva k prosebné modlitbě (k výzvě je přidána do závorky věta o modlitbě ve jménu Kristově), modlitba, modlitba Páně a závěrečné požehnání (jeho znění v c. k. agendě v tomto formuláři chybí, Lány uvádí požehnání z formuláře následujícího, avšak se změnou jeho zaměření především na nově sezdaný pár, nikoli hlavně na všechny přítomné).

Průběh uzavření manželství

varianta s otázkami: pozdrav nebo modlitba, promluva, otázky, (výměna prstenů), podání rukou, vložení ruky (rukou), potvrzení slibu, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

varianta s opakováním slibu: pozdrav nebo modlitba, promluva, podání rukou, slib, potvrzení slibu, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Agenda obsahuje také prvky pro liturgicky bohatší bohoslužby. Patří zde např. postní kolekty (z Křížlic). Jedná se však o antifony,⁶⁰ které v postním období postrádají zakončení aklamací.⁶¹ U prvních z těchto „kolekt“ není uveden pastor, ale odpověď je připsána chóru, u posledních z nich není zmíněn ani chór, avšak nejspíše lze u všech předpokládat rozdělení liturg – pěvecký sbor.⁶² Jedna z nich je variantou předzpěvu *O Ježíši*⁶³ v postním ztvárnění:

⁶⁰ K vysvětlení pojmu „antifona“ v smyslu zde užitém poslouží název příslušné části Leškova zpěvníku z roku 1865 v pozn. 63. Zde tedy odpovídá (přinejmenším zpočátku) chór. Kolekta představuje stručnou modlitbu duchovního. Srov. příslušná hesla v FILIPI, Pozvání k oslavě, 246 a BERGER, Liturgický slovník, 200–201.

⁶¹ Pokud se zde jako kolekta nemyslí antifonální modlitba.

⁶² Ovšem úvodní část antifonálního dialogu nebyla patrně v Lányho případě pronášena zpěvem, neboť Lány podle R. Řičana jako nedobrý zpěvák liturgii nezpíval. ŘÍČAN, Životní dílo, 150, pozn. 79.

„Pane Kriste pro tvé svaté umučení“, chór: „Rač nám dáti hříchův našich odpuštění.“

Dále nacházíme kolekty na Zelený čtvrtek, avšak jedná se o pořádek bohoslužeb s večeří Páně s antifonami, u nichž je ve všech případech poznamenáno rozdělení pastor (zkr. P.) – chór. Nejprve je zařazen zpěv, pak tři antifony, snad se jedná o souvislou antifonii, která zřejmě ještě pokračovala; následuje verš písně a další dialogická část: P.: Modlitba Páně, Ch.: „Amen“; P.: „Pán náš J. K...“, Ch.: „Svatý (3x) Hospodin...“; P.: „Tímž způsobem vzal...“, Ch.: „Bůh Otec Syn i Duch sv. Bůh...“; P.: „Modlmež se“, Ch.: Amen. Poté následuje opět část písně, kázání a vysluhování večeře Páně, během něž se zřejmě zpívala sloka písně. Po skončení rozdělení večeře Páně jsou zde další dvě antifony, ovšem patrně jich (dle zkratky a. t. d. podobně jako výše) bylo více, snad zde máme jen výběr antifon z některého pramene; závěr tvoří zpěv.

U oddílu pro Velký pátek nacházíme poznámku, že písně jsou z pašijové knížky z Pešti. Začíná se zřejmě souvislou řadou antifon, pronášených střídavým způsobem duchovním a zpěváky, jež je zahájena slovy předzpěvu *O Ježíši pro tvé umučení*. Dále je zde výzva k modlitbě, čtení a zpívání pašije, příprava večeře Páně (jako na Zelený čtvrtek), načež pěvecký sbor přednesl část písně, pak hlavní píseň (sedm slok), kázání, zpěv několika slok, vysluhování zřejmě za zpěvu, po vysluhování se pokračuje jako na Zelený čtvrtek, poté je udán údaj ke zpěvu části písně, patrně závěrečné.

Ke svátku Vstoupení Páně je při střídání duchovního a chóru nejprve uveden text předzpěvu *O Ježíši* pro danou příležitost⁶⁴ a další antifony, patrně na sebe navazující. Následuje večeře Páně, k níž nejsou uvedeny podrobnosti, snad se ale konala podle výše uvedeného způsobu.

⁶³ Avšak např. v Leškově zpěvníku z roku 1865, jehož liturgickou část Lány připravil, je předzpěv *O Ježíši* pojat mezi antifony. Srov. Antifony a verše biblické, které při službách Božích duchovní začíná a sbor zpěvem dopovídá., in: Štěpána Lešky církevní zpěvník, 1.

⁶⁴ „Ježíši to tvé vstoupení dejž ať nám slouží k spasení. Přimluviž se Otci za nás a Ducha pravdy pošli na nás. Abychom v této chvíli věrně Boha ctili těšice se tvé milosti, potom též přišli před tvář božské velebnosti. Sláva Bohu, sláva Bohu!“

Pod nadpisem „Přímlyvy kněze k církvi a církve odpovědi“ se skrývají rovněž antifony.⁶⁵

V druhém způsobu uzavření manželství („kopulaci“) obsaženém v tomto svazku agendy nacházíme tuto podobu obřadu: zpěv, antifonální část zaměřená na tuto příležitost (duchovní a zpěváci), modlitba, text, patrně akt uzavření manželství („copulace“; tyto části náleží duchovnímu), zpěv chóru, antifonální prosba za novomanžele (střídání duchovního a chóru), zpěv.

Antifony pro střídání duchovního a pěveckého sboru nacházíme i na dalších stránkách, patrně všechny jsou souhrnně označeny opět jako kolekty a snad všechny byly užívány ve Spálově, ovšem jako zdroj je označena uherská *Agenda Funebralia* patrně vydaná v Prešpurku (pokud se údaj o pramenu nevztahuje pouze na první oddíl); jsou zde oddíly velikonoční, svatodušní, trojiční, adventní, vánoční a novoroční.

Podobně i další část, označena jako „Intonace (přídavek)“, podává antifonální texty adventní, vánoční, novoroční, velikonoční, pro slavnosti žně a reformace a pro kající den. Zde není vedle liturga zmíněn přímo chór, avšak snad odpovídá právě on.

V agendě je vložen list obsahující mj. řád či osnovu pro uvedení presbyterů (či snad presbytera, původně je zmiňován i pokladník, avšak tyto zmínky jsou škrtnuty) v úřad. Zahrnuje pozdrav, text (Sk 6,1–7), který mohl sloužit ke čtení, ale také možná jen jako základ promluvy, dále jsou uvedeny poznámky zřejmě k promluvě, následuje pobídnutí ke složení slibu, který byl zřejmě duchovním pronesen a starší jej měl stvrdit podáním pravice a odpovědí, dále je dopsán ještě zřejmě náhradní text slibu.

⁶⁵ V některých antifonách v této agendě nacházíme zakončení zvoláním „Chvaltež (příp. chvalmež) Pána (příp. Boha)!\“, jež Lány zavedl do Leškova zpěvníku z r. 1865 pro pastora kvůli odporu věřících k aklamaci Haleluja. K tomu srov. dopis Lányho J. Kupkovi z 16. 12. 1864. Ovšem mimo jiných aklamací se vyskytuje i Haleluja a obě zmíněné aklamace jsou určeny pro liturga i pro ty, kdo mu odpovídají. Některé verše aklamací neobsahují.

2.5.2. Druhý svazek agendy

Na začátku je vložen lístek s poděkováním konfirmandky rodičům před konfirmací v češtině i němčině, české použité snad v roce 1893 a také v roce 1901, což může být vodítkem k určení, kdy ještě byla agenda užívána.

Obsah: Přístup (z agendy superint. Křišťůfka); Modlitba před oltářem; Po kázání. Allocutio; Modlitba před oltářem; Formula zpovědní (Bolvanský); Veřejné vysluhování sv. večeře Páně; Antifonie nedělní (z Krucemburku); Konfirmaci aneb potvrzení dítek, kteréž ponejprve k sv. večeři Páně přípuštění býti mají; Při soukromém vysluhování večeře P. zdravým osobám; Při vysluhování nemocnému; U sv. Klimenta dne 8. března. (Připomínání Cyrila a M.); Velikonoční; Otázky před večeří Páně; Vysluhování nemocnému; Modlitba za nemocného (Nagy, podle agendy K. Nagye z r. 1865, s. 299); Jiná (také z Nagyho agendy, s. 299, zde zkrácena); Modlitba před kázáním. (Solín); Modlitba po kázání; Modlitba před kázáním svatodušním; Modlitba před kázáním na den vstoupení Páně; Modlitba po kázání na den vstoup. P.; Modlitba po oznámení večeře Páně; Poděkování za žně a všecky úrody ned. XXII. po s. Tr. 1864.; Slavnost reformační v ned. XXIII. po s. Tr. 1864; Nedělní verše; Nejznámější písně (jen nadpis); lístek s ohláškami a německou liturgií z 22. dubna 1867 - zpěv, liturgie, zpěv, kázání, mužský kvartet, všeobecná modlitba, zpěv, požehnání od oltáře, zpěv (zřejmě již k večeři Páně), příprava večeře Páně, osmihlasý mužský a chlapecký sbor

Ve zpovědním formuláři (původcem je Bolvanský⁶⁶) je nejprve zařazeno krátké vzdechnutí a promluva, následuje úvod ke zpovědním otázkám, otázky s dodatky kazatele, výzva ke zpovědní modlitbě, modlitba, absoluce (uvedeny dvě varianty, v první je podmínka polepšení života, ve druhé se mluví o osobním rozhřešení, avšak oslovení je formulováno v plurálu). Dále je uvedeno, že „po této modlitbě“ – snad se míní absoluce – se kazatel obrátí k oltáři a koná posvěcení darů modlitbou Páně a slovy ustanovení (odkazuje se patrně na Glatzovu agendu), následuje oslovení přítomných a výzva k

⁶⁶ Snad se jedná o Adama Bolvanského, slovenského evangelického vojenského duchovního narozeného roku 1832. <http://www.hybe.sk/index.php/11-kultura/osobnosti/236-osobnosti-hyb-2017> (cit. 4. ledna 2018).

modlitbě, modlitba (zřejmě za hodné přijímání), pozvání (s výzvou vojákům k odložení zbraní), není uvedeno přímo přijímání, avšak jsou zde slova při něm pronášena, výzva k modlitbě s kazatelem, modlitba (děkovaná se svěřením se Boží ochraně), na závěr je uvedeno áronské požehnání.

Večeře Páně

Ačkoli je uveden odkaz na čtvrtou kapitolu c. k. agendy, což by odpovídalo jejímu prvnímu vydání, různé možnosti požehnání po absoluci v ní nenalzáme, objevují se ale ve vydání z r. 1829. Stejný odkaz nalzáme také u pořádku pro soukromou večeři Páně se zdravými lidmi a u jednoho z pořadů pro slavení večeře Páně s nemocným, pro něž však c. k. agenda z r. 1788 formuláře nepodává.

Formulář začíná modlitbou (dle třetího formuláře večeře Páně Vídeňské agendy, modlitba je však zkrácena). Pak je v závorce uvedena řeč o lásce k bližním, avšak text promluvy zde není obsažen, dle tohoto tématu i na základě uvedených poznámek lze dovodit, že se jedná o promluvu uvedenou v tomtéž pořádku Vídeňské agendy, či alespoň na ní založenou. Pozvání ke stolu (jedná se o začátek pozvání podle c. k. agendy) je škrtnuto, avšak je uvedeno (v rozšířené podobě odpovídající Vídeňské agendě) po následující promluvě (jedná se o text podle části zmíněného třetího formuláře večeře Páně včetně výzvy k sebezkušení, opět je zkrácen závěrečný biblický text). Konzistoriální agenda uvádí po pozvání modlitbu Páně, zde však figuruje kající modlitba (podle prvního zpovědního formuláře c. k. agendy). I další část je převzata z Vídeňské agendy: přechod ke zpovědním otázkám (včetně slov o sebezkušování a odpuštění), otázky (odpovídá se po každé otázce, znění odpovědi však na rozdíl od předlohy není určeno), absoluce a požehnání (uvedeny jsou všechny varianty požehnání jako v Glatzově agendě). I v dalším průběhu se formulář shoduje s postupem stanoveným ve Vídeňské agendě, neboť i zde se kazatel obrátí k oltáři a provádí konsekraci chleba a vína modlitbou Páně a slovy ustanovení večeře Páně, zpívá se píseň o večeři Páně a koná se přijímání (nejprve muži, pak ženy) za pronášení vůči c. k. agendě upravených slov (je zde jen základní varianta), následuje modlitba kazatele

stojícího čelem k oltáři a udělení požehnání, při němž duchovní stojí čelem ke shromáždění.

Průběh večeře Páně: modlitba, promluva, pozvání, kající modlitba, zpovědní otázky, absoluce, požehnání, posvěcení chleba a vína (modlitba Páně a slova ustanovení), přijímání (za zpěvu), modlitba, požehnání

Soukromé posluhování večeří Páně zdravým lidem (podle Glatzovy agendy) je zahájeno suspiriem (stručnou modlitbou). Dále je na řadě promluva (s výzvou ke zkušování se, částečně upravená) s pobídkou ke společné modlitbě, zpovědní modlitba, absoluce, modlitba Páně, slova ustanovení, přijímání a vzdání díky.

Večeře Páně s nemocným

První způsob večeře Páně s nemocným (dle Glatzovy agendy) je zahájen krátkou modlitbou, následuje promluva (opět se mluví o zkušování se), s pobídnutím k modlitbě (v předloze není toto místo formulováno jako výzva), dále je zde modlitba, absoluce, modlitba Páně, slova ustanovení, přijímání a modlitba.

Další pořádek slavení večeře Páně s nemocným člověkem je otevřen krátkou modlitbou, dále následuje promluva s výzvou k modlitbě s vyznáním vin, zpovědní modlitba, modlitba Páně, výzva k vyznání víry, krédo (v jednotném čísle), výzva k zodpovězení otázek, zpovědní otázky a slovo milosti. Poté se duchovní obrací od nemocného ke chlebu a vínu a koná jejich posvěcení modlitbou (nikoli však modlitbou Páně), podává chléb a přitom pronáší slova ustanovení zřejmě jen nad chlebem a pak i požehnání a stejně je tomu i s kalichem. Dále je zde oslovení (promluva), modlitba, poručení nemocného Bohu, požehnání, výzva k přítomným, aby se modlili za nemocného, pak zřejmě tato modlitba, modlitba Páně a požehnání.

Konfirmace

Také zde se odkazuje na číslo kapitoly, jež by odpovídalo prvnímu vydání Vídeňské agendy, ovšem opět nacházíme prvky z vydání pozdějšího, takže jako předloha zřejmě sloužilo ono.

Jako v předloze se začíná i zde promluvou ke konfirmandům s jejich vybídnutím, aby odpovídali na otázky, jež jim budou předloženy, a je zde také uvedeno krátké zvolání k Bohu. Poté následuje zkouška, o níž jsou zde uvedeny obvyklé pokyny (nejsou pro ni předpisy, jen se má týkat hlavního obsahu křesťanské víry a nemá se příliš prodlužovat), promluva k dětem po zkoušení, výzva shromážděným k modlitbě, modlitba za konfirmandy, výzva konfirmandům k vyznání, k odpovídání na otázky a poté následují tyto otázky (odpovědi jako i jindy nejsou překládány prostým „ano“). Chybí výzva k podání rukou, která není zahrnuta ani v agendě z r. 1788, avšak zde mohla být vynechána, protože o podání rukou se zmiňují následující pokyny. Při potvrzení svých slov děti klekají u oltáře a podávají kazateli ruku,⁶⁷ ten jim uděluje přání (tj. požehnání; následuje jejich seznam, který vychází z c. k. agendy z r. 1829, není však zcela identický, avšak kazatel na něj není vázán), shromáždění či kůr zpívá písně *Vyslyš Bože, ach vyslyš* nebo *Popatřiž na nás z výsosti*. Následuje řeč k dětem s jejich přijetím do církve. Dále je položena řeč k ostatním přítomným zakončená požehnáním a následuje i požehnání určené konfirmandům. Stejně jako v přepracované c. k. agendě následuje pokyn, kterou píseň z německého zpěvníku je možno zpívat (*Boží milost buď s námi*) či na jakou melodii (*Probudiž se má mdlá duše*) se zpívá uvedený verš, který je rozdělen mezi děti a kůr (v předloze je ovšem kromě dětí uvedeno shromáždění či kůr, ovšem i v agendě D. T. M. je uveden jen kůr). Pokud není hned pro čerstvě konfirmované slavena večeře Páně, následuje modlitba Páně a požehnání.

Jestliže následuje vysluhování večeře Páně, je na řadě promluva k dětem (vychází z c. k. agendy, opět se zmiňuje sebezkušeni) s výzvou k modlitbě (oproti c. k. agendě je zde zmínka o modlitbě s kazatelem v závorce), modlitba,

⁶⁷ Ve Vídeňské agendě z roku 1788 není klečení ani zpívání uvedeno, v jejím vydání z roku 1829 již ano.

absoluce, modlitba Páně, slova ustanovení a pak přijímání (jako v Glatzově agendě).

Průběh konfirmace (bez večere Páně): promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy, otázky, pokleknutí, podání ruky a požehnání (za zpěvu), promluva ke konfirmandům, promluva k lidu, požehnání, požehnání konfirmandům, zpěv, modlitba Páně, požehnání

Otázky na konfirmandy a jejich odpovědi

Vídeňská agenda 1829	Lányho agenda
Nehmet ihr die Lehre Jesu Christi, die euch aus der heiligen Schrift vorgetragen worden ist, als eine wahre und göttliche Religion an, und seyd ihr entschlossen, dieselbe öffentlich zu bekennen? Antwort: Ja!	1. Přijímáte-li víru v J. Xa, kteráž vám z písma svatého předkládána byla, za pravé a božské náboženství, a jste-li hotovi to samé veřejně vyznávat? (R. Ovšem, aneb chceme)
Wollet ihr, nach der Anweisung dieser Religion, an Gott, den Vater, den Sohn und den heiligen Geist glauben, durch Christum die Vergebung eurer Sünden und die Seligkeit erwarten, euern Sinn und Wandel nach seinen Vorschriften einrichten, alles Böse meiden, und durch Gottes Hülfe alles euch mögliche Gute thun? Antwort: Ja!	2. Budete-li dle vedení písma svatého v Boha Otce, Syna i Ducha sv věřiti, skrze Kra odpuštění hříchu a věčné spasení očekávati, vaše smýšlení i chování dle předpisu jeho řídit, všeho zlého se vystříhati a s božskou pomocí všecko možné dobré konati? (R. Ovšem)
Wollet ihr dieser erkannten göttlichen Lehre stets treu verbleiben, und dieselbe	3. Chcete-li tomuto poznanému božskému učení (pravdě) věrni

bis ans Ende eures Lebens bekennen und befolgen? Antwort: Ja!	zůstati a to samé až do života svého vyznávat i plniti? (R. Ovšem)
---	--

Agenda rovněž v tomto svazku obsahuje antifony, zde jsou již označeny jako „antifonie nedělní“ (z Krucemburku) a jsou určeny pro začátek i závěr bohoslužeb. Opět jsou svěřeny kromě duchovního i chóru.

Pod nadpisem „Velikonoční“ se skrývá antifona pro pastora a zřejmě chór, po níž následuje modlitba. V této podobě by tento útvar odpovídal pojetí kolekty podle Vídeňské agendy (připsán je odkaz na text 1K 15,1–11, snad jako čtení či základ kázání).

„Nedělní verše“ jsou určeny opět zřejmě k antifonálnímu užití, ačkoli není určeno, kdo je pronáší.

V tomto svazku se nacházejí také zpovědní otázky před večeří Páně, které kromě samotných čtyř otázek a dodatků kazatele (poslední otázka doplnění duchovního neobsahuje) zahrnují výzvu k odpovídání a po otázkách požehnání k plnění daného slibu. Tento oddíl vykazuje do značné míry shodu s formulářem večeře Páně v agendě Jana Véghe, avšak nikoli shodu absolutní, možná byla Végheva předloha upravena Lánym, možná formulář přejal z některé na Véghevi závislé agendy.

Zaznamenán je (alespoň částečně) i způsob konání dvou slavnostnějších bohoslužeb z roku 1864. Nejprve se jedná o díkůvzdání za žně a úrodu z 22. neděle po sv. Trojici.

Bohoslužby jsou zahájeny ve jménu Boha Otce, Syna i Ducha sv., vstupní slova zahrnují rovněž adjutorium, načež je uvedena odpověď (snad opět chóru, není však uvedeno, že začátek antifon pronáší duchovní) Amen. Následují dvě antifony, dále přechod k modlitbě, modlitba, která je opět zakončena odpovědí Amen, dále: „Sláva buď na výsostech panu Bohu“, R.: „A na zemi pokoj, v lidech zalíbení“, kůr (zde uveden explicitně) pronáší chvalozpěv. Nyní se (po úvodních slovech) čte Epištola (Fp 1,3–11), po čtení následuje dovětek. Poté je čteno Evangelium (Mt 18,23–35) s dovětkem (patrně duchovního) „Sláva

buď tobě Pane J. Xe.“, následuje krédo (tentokrát v singuláru), pojaté jako přiznání se k trojjedinému Bohu, s dvojnásobnou odpovědí Amen.

Další část formuláře tvoří až úsek po díkůčinění za večeři Páně: „Sláva budiž Bohu Otci i Synu i Duchu sv.“, R.: „Jakož byla na počátku i nyní i vždycky i na věky věků. Amen“ (tedy *Gloria Patri*), pozdrav: „Pán Bůh budiž s Vámi“, R.: „I s duchem tvým“, požehnání a na závěr formuláře trojitá odpověď Amen.

Pořádek pro slavnost reformace (23. neděle po sv. Trojici 1864) je uveden trojiční formulí, následuje antifonie (duchovní a kůr), slova liturga přecházející do úvodu ke chvalozpěvu („Sláva buď na výsostech...“, K.: „A na zemi pokoj...“, jako v předchozím formuláři). Po chvalozpěvu je uvedena výzva k modlitbě, modlitba a další modlitba.

Příložený (nejsou tedy přímým obsahem agendy) jsou také formuláře pro další bohoslužebné příležitosti, avšak neobsahují všechny bohoslužebné části, jež by se daly očekávat, snad se tedy jedná jen o výběr písní, antifon, toho, co si duchovní odněkud opsal či si potřeboval poznamenat. Nejprve je to pořad pro Velký pátek (dle číslování a odkazů ve formuláři chybí pořádek pro Zelený čtvrtek). Střídá se pastor a chór. Ch.: píseň z pašijové knížky; P.: *O Ježíši, pro tvé umučení*, kůr pokračuje, dále antifonální střídání, modlitba, Ch.: Amen. Následuje čtení pašijí, antifona, P.: Otče náš, poté se má postupovat jako na Zelený čtvrtek, následuje část písně, Ch.: „píseň před kázáním podle obyčeje z pašijí“, kázání, část písně, vysluhování, zpověď (zřejmě neuvedeno chronologicky), dále jako na Zelený čtvrtek (připsány jsou ještě antifony, pravděpodobně nesouvisející s touto liturgií).

Velikonoční ranní pořádek je otevřen písní, pak opět následují antifony pronášené duchovním a kůrem, nejprve *O Ježíši pro tvé vzkříšení*; pěvecký sbor zpívá část písně; duchovní vyzývá k modlitbě, po modlitbě se zpívá píseň, následuje kázání a zpěv sloky písně. Hlavní bohoslužby zahajuje zpěv písně, následuje antifonie (pastor a chór, opět se zahajuje textem *O Ježíši pro tvé vzkříšení*), modlitba, zpěv, kázání s vloženým zpěvem, Ch.: chvalozpěv, dále se zpívá část písně, pastor zřejmě stojí před stolem Páně a střídá se při modlitbě s kůrem, následuje modlitba a zpěv.

U bohoslužeb pro druhý velikonoční den se setkáváme s odkazy na předchozí formuláře. Nejdříve se zpívá píseň, dále se má přihlídnout k pořadu při hlavních bohoslužbách v předešlý den, následuje zpěv a kázání, během kázání se na znamení zpívá, po kázání se zpívá část písně, pro část před stolem Páně se opět odkazuje na formulář pro hlavní liturgii na Boží hod, dále se zpívá, večere Páně se odehrává jako na Zelený čtvrtek.

Ranní svatodušní bohoslužby obsahují zpěv (jsou uvedeny tři údaje o rozsahu slok jedné písně, snad k volbě), P.: *Nejsvětější Bože všemohoucí*, střídavá antifonie (duchovní a zpěváci), na její závěr pronáší kůr *Gloria Patri*.

Formulář pro hlavní svatodušní bohoslužby zahrnuje nejprve spíše poznámky k jejich průběhu: zpěv (zřejmě se zpívala jedna píseň a po ní ještě část další písně), v kázání má zaznít cyrilský zpěv, po Amen následuje chvalozpěv, jsou uvedeny údaje, které sloky daných písní se mají zpívat po kázání a na konci bohoslužeb. Poté jsou uvedeny antifony, nejedná se však zřejmě o chronologické řazení prvků. Duchovní začíná jako ráno, tedy patrně zahajuje předzpěv *Nejsvětější Bože všemohoucí*, na což navazuje kůr, dále jsou uvedeny střídavé antifony, včetně části u stolu Páně.

Zhodnocení

Agenda K. E. Lányho (a do ní vložený obsah) nabízí kromě liturgie podle vídeňského vzoru i přejímání z jiných zdrojů také liturgicky propracovanější podobu bohoslužebného jednání. Některé formulace v promluvách nasvědčují, že se alespoň někdy snažil o větší teologickou určitost či pravověrnost. Také ony známky bohatší liturgie lze jistě vnímat jako známky Láným pociťované nedostatečnosti racionalistické podoby bohoslužebných obřadů. Modlitby přejímal také z reformovaného prostředí.

2.6. Zhodnocení luterských agend

Výše uvedené české agendy duchovních církve augsburského vyznání vykazují vliv prvního či přepracovaného vydání Vídeňské agendy. Avšak tento vliv není absolutní a nacházíme zde různé změny. Ve starších agendách se

vídeňský vliv prosazuje značnou měrou, v posledních dvou agendách, zvláště pak u K. E. Lányho, však nacházíme známky liturgického oživení, což odpovídá zaměření Lányho a D. B. Molnára, pokud zkoumaná agenda vskutku pochází od něj, k rozhodnějšimu luterství. V Mallatově agendě a v agendě D. T. M. není zahrnut formulář pro běžné bohoslužby, u Lányho nacházíme spíše informace o bohoslužbách ve slavnostnějších případech. Oproti konzistoriálním formulářům nacházíme v některých našich bohoslužebných knihách někdy uvedeny odkazy na biblické verše.

Agenda Jana Molnára zjednodušuje nepříliš liturgicky bohaté bohoslužby dle vídeňského vzoru ještě tím, že pro rozptýlené sbory vynechává počáteční kolektu, vynechává i jednu modlitbu Páně, což c. k. agenda patrně nečiní, věřící nenechává zapojit do přímlov a díky po církevní modlitbě; redaktor patrně ani neměl snahu určit, ze které části Bible mají být vybrána jednotlivá čtení. V případě křtu je vídeňská liturgie doplněna i vlivem reformovaného kazatele G. J. Zollikofera. V prvním formuláři úvodu matek je zde zajímavý prvek v podobě modlitby dalších žen. Specifikem je také přidání dodatků kazatele k odpovědím na zpovědní otázky, jež se však stejně jako otázky mohou vynechat. Některé změny jsou provedeny i při vysluhování večeře Páně, zvláště v jednom formuláři, kde je nejprve uvedeno posvěcení chleba a vína a teprve poté promluva a modlitba. V případě oddavek se setkáváme s rozšířením obřadu o modlitbu novomanželů a případné čtení Ž 128.

Leškův bohoslužebný řád vídeňskou liturgii chválí, avšak nepředkládá ji v kompletní podobě. Setkáváme se v něm s jistou adaptací na domácí situaci. Tak zde nacházíme informaci, že domácí rozptýlená společenství preferují příslušný liturgický pořádek pro takové sbory. Ovšem jediný pořádek, jež nám Leška předkládá, představuje jím upravenou verzi. Zdá se, že bohoslužby dle Leškových zkušeností končily poněkud neurovnaně, někteří lidé nečekali na sám závěr a ani duchovní už po odchodu z kazatelny, pokud nenásledovalo slavení večeře Páně, nekonal službu u oltáře či stolu Páně, snad tedy bohoslužby končily již písní po požehnání z kazatelny. Křest by však dle Lešky bylo nejlépe konat před celým shromážděním, avšak nakonec upřednostní zájmy případných spěchajících účastníků. Obřad je zde obohacen o vložení

ruky na křtěncovu hlavu. Některé změny lze pozorovat i v případech křtu v nouzi kazatelem či v případě potvrzení křtu konaného laikem. Leška také ve svém řádu odkazuje na Jednotu bratrskou, když vkládání rukou při konfirmaci nachází vedle Nového zákona také u Jana Lasitského. Snad jej to mohlo vést i k přidání vložení ruky do křestního pořádku. Ve srovnání s c. k. vzorem je zde přidána informace o tom, v jakém věku děti bývají konfirmovány i o tom, že účelem konfirmace je obnova křestní slibu, osobní vyznání víry a zřeknutí se zla jako kdysi ve křtu. Večeře Páně je konfirmandům vysluhována jako těm, kdo se umějí podrobit sebezkušování. Obecně se večeře Páně koná v českém prostředí po kázání (na závěr bohoslužeb). Ve Vídeňské agendě uvedená obava či varování, aby se věřící nerozešli ještě před večeří Páně, je přejata i zde, ačkoli v předloze se jedná o oddělené konání zpovědi a večeře Páně. Věřící odcházeli, jak bylo uvedeno výše, před závěrem bohoslužeb a Štěpán Leška upozorňuje rovněž na to, že je nevhodné odcházet před dokončením celé slavnosti večeře Páně, což snad odráží tehdejší způsoby. I při večeří Páně se odkazuje na to, co činila Jednota bratrská, avšak nezapomíná se na svobodu v těchto věcech. Je zde ukázána také alespoň někde panující mezikonfesní tolerance, kdy je možné podávat večeří Páně věřícím luterského i reformovaného vyznání dle jejich zvyklostí. I svatební obřad je oproti předloze poněkud pozměněn. Obřad může být orámován zpěvem, otázky jsou rozděleny a doplněny slibem, chybí výměna prstenů. Také obřad ordinace je v některých bodech pozměněn. Leška tak sice vídeňskou liturgii chválí, přesto ji nepovažuje za nedotknutelnou a dokáže ji přizpůsobit domácím poměrům či svým představám. Ovšem oproti ostatním našim agendám nezařazuje úvod šestinedělek, v čemž se přidržuje svého vzoru.

Agenda Martina Mallata je opět oproti Vídeňské agendě doplněna o úvod matek. Ani Mallat se vídeňské předlohy nadržuje naprosto důsledně a jak je patrné z titulu jeho agendy, používal také jiné prameny. Ve slovech pronášených při přijímání chleba a vína lze vidět obdobu s agendou Molnárovou. Při recitaci modliteb při večeří Páně v prvním formuláři věřící, přinejmenším teoreticky, hrají významnější roli než je tomu ve Vídeňské agendě. Zajímavou spojitost nacházíme ve způsobu uzavření manželství, kdy

se část tohoto obřadu nápadně blíží Leškově řádu a byla z něj tedy patrně přejata.

Agenda D. T. M. je opět silně ovlivněna vídeňskou předlohou, tentokrát především její přepracovanou verzí. Neobsahuje však žádný pořádek klasických bohoslužeb, tedy ani dle Vídeňské agendy. O určité snaze po oproštění se od liturgické jednoduchosti bohoslužeb by mohly svědčit především uvedené předzpěvy *Nejsvětější, Bože všemohoucí a O Ježíši*. Je zde i salutace, kterou konzistoriální agenda opomíjí a antifona, avšak antifony nejsou pro tvůrce Vídeňské agendy neznámé ve spojení s kolektami. Ovšem nacházíme zde notovanou modlitbu Páně, pravděpodobně jako část liturgie večere Páně, jejíž závěrečnou část pronáší chór a také notovaná pro duchovního určená slova ustanovení této svátosti. Dle c. k. agendy je pronáší kazatel a to nikoli zpěvem.

Agenda Karla E. Lányho (a připojený materiál) nabízí kromě liturgie podle Vídeňské agendy materiál i z různých dalších zdrojů a také liturgii rozvinutější. Novým prvkem ve srovnání s výše probranými agendami je např. antifonie či střídavé přednášení textů ve větší míře. Jeho agenda ovšem působí poněkud neuspořádaným dojmem. Agenda ukazuje, že si kazatelé pořizovali opisy obsahu c. k. agendy z jiných překladů do češtiny.

Pro dokreslení můžeme uvést další dvě ukázky Lányho liturgické tvorby. Máme zachováno vánoční kázání v Rybníkách z 25. 12. 1862 obsahující i liturgickou část.⁶⁸ Ta začíná zpěvem písně *Samému Bohu sláva, čest* (z Leškova zpěvníku), po níž je na řadě modlitba (z neupřesněné agendy), dále následuje střídání duchovního a pěveckého sboru. Liturg: „Pán Bůh budiž s vámi!“, chór.: „I s duchem tvým“, L.: „Sláva Bohu na výsostech!“, Ch.: „A na zemi pokoj, v lidech zalíbení!“, L.: „Vzhůru srdce naše!“, Ch.: „Máme ku Pánu Bohu“, L.: Krédo (Apoštolské, v množném čísle, snad je pronášel celé duchovní), antifona (liturg a chór), L.: „Dnešní svaté ev...“ (text), Ch.: „Sláva tobě Hospodine“, zpěv z Leškova zpěvníku (*Tentož jest den, kterýž*), po

⁶⁸ ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 4, Vánoční kázání dle Luk. 2,15–20. pro evanj. církev Rybnickou, 25/12 1862.

exordiu⁶⁹ sloka písně *Otče náš, milý Pane*, po kázání část písně *Tě Boha všickni chválíme*, patrně následovala modlitba Páně, zpěv zřejmě další části započaté písně, L.: „Pán Bůh budiž s vámi!“, Ch.: „I s duchem tvým“, L.: „Pánu Bohu našemu pomodlmež se“ (modlitba z neurčené agendy), Ch.: Amen, L.: Požehnání (z neudané agendy), Ch.: Amen; píseň *Král věčný nás požehnej*.

Lány stál i za vypracováním liturgického řádu pro české luterány,⁷⁰ který ukazuje na (nejen) jeho, celkově však nepříliš úspěšnou, tendenci ke zvýšení liturgické úrovně luterských sborů. Řád má tuto podobu: píseň; pastor: trojiční pozdrav; lid: Amen, P. a poté L.: adjutorium; antifona; P.: modlitba za odpuštění vin a dar Ducha sv.; L.: *Nejsvětější, Bože Otče všemohoucí* či *Ó Ježíši* nebo *Smiluj se nad námi Bože*; P.: slovo milosti; P.: „Sláva budiž na výsostech...“; L.: „A na zemi pokoj...“; P.: „Chvaltež Hospodina všickni národové...“; L.: „Neboť jest nad námi rozšířeno...“; P. a poté L.: *Gloria Patri*; P. a poté L.: pozdrav; P.: modlitba; L.: Amen; P.: Epištola s doslovem; L.: Haleluja (3x); P.: Evangelium s doslovem; L.: „Sláva Tobě Hospodine“ (3x); Krédo (především o významných svátcích); L.: Amen (3x); píseň se vztahem ke krédu či ke kázání; kázání; sloka písně či zpovědní modlitba a rozhřešení či všeobecná modlitba s díky, prosbami a přimluvami; modlitba Páně a krátká píseň; P.: „Oslavujeme Hospodina...“; L.: „Nebo na věky trvá...“; P.: „Spas lid svůj Hospodine...“; L.: „A pas je i vyvyš je...“; díkčinění a prosba za požehnání; požehnání; verš písně; tichá modlitba; sbírka při vycházení.

Průběh večeře Páně: píseň o večeři Páně či o pokání; promluva; zpovědní otázky; modlitba; rozhřešení (nejvhodněji vzkládáním rukou); sloka písně o odpuštění vin; P.: „Vzhůru srdce naše“; L.: „Máme ku Pánu Bohu“; P.: „Díky

⁶⁹ Václav Šimon Teplický popisuje exordium jako počátek kázání, jenž připravuje posluchače k tomu, aby kázání naslouchal ochotně, pozorně a s touhou po naučení se něčemu. TEPLICKÝ, Agenda, 22r.

⁷⁰ Podle R. Říčana při vypracování tohoto řádu pomáhal Lánymu i D. B. Molnár. ŘÍČAN, Životní dílo, 150.

vzdávejme Pánu Bohu našemu“; L.: „Hodné a spravedlivé jest“; P.: „Jestit’ to slušné“; L.: „Svatý (...) Plná jsou nebesa...“ (bez Hosana); P.: modlitba Páně a slova ustanovení; *Ó Beránku nevinný*; přijímání vkleče se slovy kazatele a současně zpěv; P.: „Oslavujte Hospodina...“; L.: „Nebo na věky trvá...“
díkůvzdání; požehnání; L.: Amen (3x).⁷¹

⁷¹ Řád hlavních služeb Božích pro církevní sbory východního evanjel. senioratu aug. vyz. v Čechách, přijatý senioratním konventem r. 1881. a schválený superintendenčním konventem r. 1889, in: Štěpána Lešky církevní zpěvník, 8. vyd., XIX–XXI. Srov. Řičan, Životní dílo, 150–151, pozn. 84.

3. Agendy z prostředí církve Helvetského vyznání

3.1. Tituly vydané Janem Véghem

3.1.1. Agenda

Véghova agenda, jež vyšla jako *Agenda, to jest Pořádek křtění, přísluhování Večeři Páně, přísluhování nemocným, uvádění šestinedělek, oddávání, pohřebních a jiných k službám Božím příhodných modliteb, k užívání Církvi Českých reformovaných* pochází z roku 1783, tedy z rané toleranční doby. Daný exemplář (Knihovna UK ETF, sign. 1P 865) obsahuje údaj o majiteli, jímž byl bošínský kazatel Ondřej Forgáč. Ten v letech 1805–1808 připsal k obsahu agendy některé texty pro potřebu duchovního. Dále je připsán také překlad malého holandského Heidelberského katechismu do němčiny, který snad připojil Heřman z Tardy.

Jan Végh (1755–1830) pocházel z dnešního Maďarska, od roku 1783 působil v Libiši a pak i v dalších sborech, stal se seniorem. Působil i na poli literárním. Jeho agenda byla roku 1785 přijata superintendentním shromážděním.⁷² Véghovi pomáhal s překlady kázání i formulářů Václav Matěj Kramerius a pomohl mu vydat i agendu.⁷³ Agenda i spis *Krátká příprava k svaté večeři Páně* byly pomocí pro další maďarské kazatele, neboť jim daly možnost provádět bohoslužebné úkony v češtině.⁷⁴ Végh byl dle J. B. Čapka „zanícený pietista“.⁷⁵

Obsah tištěné části: s. - Milý a upřímný čtenáři!; (7) Pořádek křtu; 13 Pořádek přísluhování večeři Páně; 32 Pořádek přísluhování nemocnému; 36 Pořádek uvádění šestinedělek; 41 Pořádek oddavků; 45 Nábožné vzdychání před pohřební modlitbou,

⁷² TOUL, Jubilejní kniha, 194.

⁷³ HREJSA, Jan Végh, 41–43.

⁷⁴ Ibid., 45.

⁷⁵ ČAPEK, Československá literatura toleranční, 242.

Modlitba, Conclusio; 48 Modlitby: Vzdechání k Bohu Otci, Vzdechání k Bohu Synu, Vzdechání k Bohu Duchu svatému; Modlitba před kázáním; Modlitba po kázání

Z předmluvy k agendě se dozvídáme, že se jedná o snahu splnit apoštolskou výzvu jednat nejen při bohoslužbách v řádu a slušnosti a navázat na řád, jehož dodržování apoštol Pavel ocenil v listech do Kolos a do Korintu; zatím se to týká alespoň nejdůležitějších záležitostí. Není zde nic zvláštního či „nově z hlavy vymyšleného“. Reformovaní usilují o návaznost na ranou církev v její bohoslužebné jednoduchosti. Věřící se mají naučit, protože k tomu dosud neměli příležitost, co a kdy mají říkat – ať již sami či společně s kazatelem – a kdy mají jen naslouchat. V tomto případě se jedná o překlad z uherského rituálu zachovávaného v „Cystybiškánském“ regionu,⁷⁶ pouze trochu pozměněného pro české podmínky. Vydání formulářů pro ustanovování církevních služebníků a pro navštěvování vězněných je otázkou budoucnosti.

Křest

Formulář je uveden prosbou o pomoc Trojice (adjutoriem). Pak kazatel přednesl promluvu. Následuje výzva k vyprošování milosti pro dítě. Po této modlitbě (uvedeny dvě verze) následuje modlitba Otče náš. Následně se duchovní otázal na křtěncovo jméno a pokřtil jej za použití trojiční formule. Závěrem křtěnci požehnal. Není zde tedy zahrnuto krédo či otázky, kromě otázky na jméno.

Večeře Páně

Nejprve bylo třeba konání této svátosti ohlásit s týdenním či dvoutýdenním předstihem, způsob oznámení si volí kazatel (uveden je vzor, který se nejvíce užívá). Ohlášení zde uvedené zahrnuje slova o tom, že Kristus nezve anděly či nekající hříšníky, nýbrž ty, kdo žádají za odpuštění svých vin. Je předestřeno,

⁷⁶ Podle JUST, NEŠPOR, MATĚJKA et al., Luteráni v českých zemích, 175 se jedná předtiskou superintendenci. Dle další informace šlo o agendu P. Medgyesiho ze 17. století. SMOLÍK, Vnitřní život, 79.

jak má vypadat příprava k přijímání (smíření s Bohem, s bližními i s vlastním svědomím). Na závěr je vysloveno požehnání.

V určený den se večeře Páně konala po kázání, modlitbě a oznámení chudých (tedy snad po vybidnutí k dobročinnosti). Duchovní z kazatelny promluvil k lidu, vyřizoval věřícím Boží pozvání. Bylo zde vysloveno, koho Bůh volá i to, kdo přistoupit nemá. Následovala pobídka ke kající modlitbě, k této modlitbě (zpovědi) byla připojena modlitba Páně a Apoštolské vyznání víry, jehož recitace byla uvedena modlitbou o posílení v této víře prostřednictvím večeře Páně. Následoval přechod ke zpovědním otázkám, který byl uveden slovy, že kazatel sice nemá pochybnosti o víře a dobrém svědomí přítomných, avšak má se tím docílit toho, aby jejich vyznání bylo známější v tomto společenství, v němž jsou přítomni i andělé. Věřícím je položeno šest otázek, odpovědi na některé z nich kazatel doplnil. Pak bylo kajícím uděleno rozhřešení, kazatel jednak zvěstoval odpuštění vin, ale poté je také přímo odpustil ve jménu Kristově⁷⁷ a vyslovil i ujištění o věčném životě, pokud se jednalo o opravdové pokání a ještě bylo přidáno požehnání k hodnému přijímání.

Duchovní sestoupil z kazatelny, mírně si odpočinul, přitom shromáždění zpívalo Ž 23; za zpěvu přistoupil kazatel ke stolu Páně, odkryl nádoby, menší část chleba položil na talíř a do kalichu nalil víno. Po doznění zpěvu pronesl adjutorium a po něm výklad o večeři Páně, v němž objasnil to, kdo je původcem večeře Páně, kdy byla ustavena, co a proč se k ní užívá, jaký je její smysl a jak znějí slova ustanovení (zmínil všechny synoptiky, citoval ovšem Pavla, jenž tato slova podává v nejdelší podobě). Mluvil i o tom, že oba živly se pronesením slov ustanovení neproměňují v tělo a krev Páně, nýbrž že slova ustanovení jsou slovy posvěcujícími, která vydělují chléb a víno z běžného užívání. Přidal i Pavlova slova o nehodném jedení a pití a sebezkušování. Poté se dostalo na výzvu k sebezkušování i na vysvětlení toho, co to znamená. Ti, kdo se podrobili zkušování s dobrým výsledkem, smějí přistupovat ke stolu Páně. Nato bylo vysloveno jakési konstatování, že již nezbývá, než aby ti, kdo

⁷⁷ Josef Smolík zde poukazuje na nechuť našich tehdejších evangelíků vůči knězi odpouštějícímu viny, což patrně Végh vysledoval. SMOLÍK, Vnitřní život, 80–81.

se připravili, přistoupili ke stolu Páně. Byla vyslovena i výzva k rozvážení, co znamená jednat slušně a podle řádu, jak o tom píše apoštol a v poznámce i vysvětlení, k čemu mají být hodovníci napomenuti. Je příhodnější, aby muži a ženy přistupovali odděleně. Následovala modlitba za posvěcení chleba (uvedeny dvě verze). V první modlitbě je Bůh Otec, nikoli Duch svatý, žádán, aby přišel a posvětil chléb. Po modlitbě duchovní vzal chléb, obrátil se k věřícím a začal pronášet narativ ustanovení nad chlebem („Potom, když díky učinil, vzav chléb, lámal a dával učedníkům svým, řka: Vezměte a jezte! etc.“) a když dospěl ke slovům „Vezměte a jezte...“ podával se chléb hodovníkům. Je uveden soupis některých biblických míst a poté i jiných výroků (při druhých z nich se mluví k lidem v množném a příp. i jednotném čísle) k pronášení při rozdělení chleba, z nichž se měly vybrat ty nejpríhodnější. Poté následuje poznámka, že nejprve přijímají někteří církevní starší a pak kazatel opět přistoupí ke stolu Páně (pokud však starší přijímali chléb jako první, je poznámka z časového hlediska poněkud nezdařilá),⁷⁸ uchopí kalich a pronáší část slov ustanovení nad kalichem („Podobným způsobem, když povečeřeli, vzal i kalich, a díky činiv, dal učedníkům svým.“), vyzval k děkování Bohu a pronesl posvěcující modlitbu nad kalichem (opět otištěny dvě možnosti). V první modlitbě je Bůh žádán, aby přišel prostřednictvím svatého Ducha k posvěcení kalicha. V alternativních posvěcujících modlitbách je Bůh žádán, aby učinil, ať je chléb a víno svátostí Kristova těla a krve. Potom podával kalich komunikantům a opět pronášel slova z Bible či jiné výroky, jež jsou zde pro příklad uvedeny. Po uklizení nádob duchovní promlouvá k přítomným. Dle uvedených slov takto přikázal Kristus poslední večeři a tak ji konala raná církev; připojena jsou slova o cíli této svátosti (připomínka Kristovy smrti s děkováním, ujištění ve víře v odpuštění a věčný život, dosvědčení víry, lásky a pokání, naplnění Kristova nařízení jednat na jeho památku). Stejný účel mělo také nynější vysluhování. Úsek je uzavřen doxologií. Pak duchovní vyzývá hodovníky ke chválení Boha za tento pokrm, aby se neprokázali jako

⁷⁸ „Communicatis primo actu senioribus aliquot Ecclesiae, rursus accedit Minister ad mensam (...).“ VÉGH, Agenda, 26.

nevědčnicki. Následuje tedy děkovná modlitba a modlitba Páně. Na konci bylo vysloveno požehnání.

Průběh večeře Páně: promluva, zpověď (vyznání vin) a modlitba Páně, krédo, otázky, rozhřešení + požehnání, zpěv Ž 23, příprava chleba a vína, adjutorium, promluva (vč. slov ustanovení), modlitba (Consecratio Panis), slova ustanovení chleba + rozdělení chleba, část slov ustanovení kalicha, modlitba (Consecratio Calicis), podávání kalicha, přijímání duchovního, uklizení nádob, promluva, děkovná modlitba a modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně s nemocným

Na počátku formuláře večeře Páně s nemocným vyprošuje duchovní požehnání nemocnému k této příležitosti. Pak promlouvá k nemocnému. Následovala modlitba nemocného (nikoli kající) a modlitba Otče náš. Komunikant byl dále vyzván, aby odpustil těm, proti nimž něco má, aby i jemu mohlo být Bohem odpuštěno a měl vyjevit to, zda něco tíží jeho svědomí. Pak následovaly otázky použité v případě klasického vysluhování a potom absoluce, která je sice nejprve formulována indikativně, pak ale má spíše formu přání či prosby k Bohu (je použita jiná absoluce než byla uvedena v běžném formuláři). Dále se kazatel obrátil ke chlebu a pronesl patrně část z předchozího formuláře o tom, kterými slovy byla večeře Páně ustanovena. Pak podal nemocnému chléb a po recitaci slov ustanovení kalicha následovalo jeho podání přijímajícímu za současného ujišťování nemocného o spáse a spojení s Kristem a výzva k děkovné modlitbě. Po pronesení této modlitby byl komunikant vyzván k zamyšlení se nad tím, co mu svátost přinesla (tedy, že je spojen s Kristem, že mu bylo poskytnuto znamení odpuštění vin a nemusí se bát). Následovalo závěrečné požehnání, které zmínilo jak variantu uzdravení, tak i smrti.

Úvod šestinedělek⁷⁹

Formulář je upraven jak pro obřad s jedinou matkou (po porodu jednoho dítěte), tak i pro úvod několika matek současně. Obřad byl zahájen adjutoriem, načež duchovní pronesl promluvu. Protože Kristus zrušil svou obětí starozákonní oběti, nemusí již matka přinášet oběť hmotnou, nýbrž duchovní. Je zde tedy výzva matce k modlitbě a děkování Bohu. Modlitba (nikoli jen děkovná) je ovšem formulována jako modlitba jedné matky po porození jednoho potomka. Po ní se konalo *absolutio*, kdy bylo duchovním ženě dovoleno účastnit se shromáždění a dostalo se jí i napomenutí k bázni a oslavě Boha, z čehož vyplyne požehnání pro matku i její dům. Na závěr pronesl duchovní doxologii.

Průběh úvodu šestinedělek: adjutorium, promluva, modlitba, absoluce, doxologie

Uzavření manželství

Začalo se adjutoriem, po němž následovala promluva, v níž se mluvilo o tom, v čem spočívá hodnota manželství (uvádí se mj. Boží ustanovení tohoto stavu na tom, že po stvoření muže k němu Bůh stvořil i ženu či vztah Krista a církve) a jaké jsou povinnosti manželů – jejich plnění přinese manželskému svazku požehnání. Potom následovala výzva shromážděným k modlitbě za snoubence a po této modlitbě také modlitba Páně. Snoubenci byli dále vybídnuti k podání pravých rukou a duchovní jim kladl otázky. Nejprve se tázal muže, na to, zda není manželem jiné ženy či zda jiné ženě neslíbil uzavření sňatku. Své odpovědi stvrdil ženich přísahou. Poté byly kladeny otázky i nevěstě. I ona měla dále vyslovit slova přísahy (poslední otázka a odpověď jakož i část přísahy se v obou případech mírně odlišují). Končilo se požehnáním.

⁷⁹ Rozbor provádí VLČKOVÁ, Význam obřadu žehnání matky, 66; viz i shrnutí obřadu ve dvou evangelických agendách na stranách 68–70. URL: http://theses.cz/id/t04b1d/VLCKOVA_-_disertacni_prace.pdf (cit. 1. srpna 2017). K úvodu matek na příkladu dvou kazatelů, kteří přišli z Uher, Végha a Blažka, srov. BOLOM-KOTARI, Svoboda svědomí, 129, pozn. 110.

Průběh uzavření manželství: adjutorium, promluva, modlitba a modlitba Páně, podání rukou, otázky a přísaha, požehnání

Zhodnocení

V případě Véghovy agendy máme k dispozici formuláře již z rané toleranční doby, avšak založené na uherských bohoslužebných řádech a nereflektující příliš zdejší potřeby. Formuláře jsou poměrně stručné a nekomplikované, jen u večere Páně lze sledovat poněkud rozvinutější průběh.

3.1.2. Krátká příprava k svaté večeři Páně

Obsah: s. – Křesťanský čtenáři!; (7) Krátká příprava k svaté večeři Páně; 33 Pořádek křtu

Spisek, jež vydal Jan Végh roku 1783, tedy ve stejném roce jako agendu, neobsahuje sice žádný liturgický pořádek večere Páně, avšak lze z něj načerpat informace o průběhu křestního obřadu. Křestní oddíl patrně nemá být (alespoň primárně) považován za formulář pro vykonávání této svátosti, ale je zaměřen na její lepší pochopení.⁸⁰ Kromě kmotrů se počítá i s přítomností jiných osob.

Po úvodním vzývání Trojice následuje výklad o křtu, chápaný jako promluva, který konání křtu odvozuje z Kristova příkazu u Mt 28,19; poté kazatel vyzve přítomné k modlitbě za dítě, po modlitbě se říká ještě modlitba Páně. Dítěti se měla odkrýt hlava a duchovní se pak měl dozvědět jméno dítěte a při políci jeho hlavy (vody měl užít „něco hojněji“) srozumitelně pronést křestní formuli. Na závěr bylo dítěti požehnáno.

Agenda (resp. její předloha) se částečně s tímto pořádkem srovnává, hlavně první modlitba v agendě je téměř shodná s modlitbou uvedenou zde, požehnání je částečně shodné. Promluvy vykazují také jisté shody.

Průběh křtu: suspirium, promluva, modlitba a modlitba Páně, zjištění jména, křest, požehnání

⁸⁰ VÉGH, Krátká příprava, a 3.

Zhodnocení

Zde obsažený křestní formulář vykazuje shody s formulářem v *Agendě*, je spíše zaměřen na podání výkladu o této svátosti.

3.2. Agenda podle G. J. Zollikofera

Agendu přeložil pozdější první moravský reformovaný superintendent Micha(e)l Blažek,⁸¹ vydána byla roku 1783. Na Moravě se užívala v nemalém počtu sborů.⁸²

Původem švýcarský kazatel Georg Joachim Zollikofer (1730–1788) zastával od roku 1758 místo reformovaného kazatele v Lipsku.⁸³

Formuláře pocházejí z Zollikoferova díla *Anreden und Gebete*,⁸⁴ kde autor v předmluvě prozrazuje, že některé modlitby a formuláře přejal, avšak spíše dle obsahu než doslovně, ze ženevské liturgie a od Angličana Williamse. Práce je určena pro veřejné bohoslužby, lze ji však užívat i při soukromých bohoslužbách.⁸⁵

⁸¹ SMOLÍK, Vnitřní život, 78; BOLOM-KOTARI, Svoboda svědomí, 120. Vedle této agendy se užívala také berlínská agenda vycházející z agendy pruské reformované církve. SMOLÍK, Vnitřní život, 79 (snad se jedná o exulantskou agendu, jíž se zabývá i tato práce).

⁸² BOLOM-KOTARI, Svoboda svědomí, 120.

⁸³ např. https://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Joachim_Zollikofer (cit. 15. listopadu 2017); https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Joachim_Zollikofer (cit. 15. listopadu 2017).

⁸⁴ Dostupné z <https://books.google.cz/books?id=HitfAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 2. srpna 2017).

⁸⁵ Zollikofer byl reformovaným kazatelem, avšak dle rukopisných doplňků se tento exemplář agendy používal v prostředí luterském, snad na Slovensku, jak by tomu nasvědčoval údaj o jeho zařazení do knihovny Ž. Paulinyho. V rukopisné části je uveden v předmětu přímluv císař Ferdinand V., takže tato část pochází pravděpodobně z konce první poloviny 19. století. Uvnitř uvedeno: „Ex bibliotheca Sigismundi Pauliny Nemes Podhragy 1785; na hřbetu nápis: AGENDA

Obsah: s. (1) Formulář při křtu; 8 Způsob utvrzování dítek aneb Formulář přijímání dítek po nejprve k večeři Páně; 28 Přípravní modlitba ku požívání svaté večeře Páně, Dále následují „některá rozjímání a vyučování k probuzení komunikantů“ (jak pro podporu nábožnosti, tak i pro domácí bohoslužby): I. O zkušování sebe samého; II. O hodném i nehodném užívání svaté večeře Páně; III. Svatá večeře Páně, vyznání křesťanství; IV. Radost při požívání svaté večeře Páně; V. Napomenutí proti odporům domnění našeho v den požívání svaté večeře Páně i po všechny nastávající dni života našeho; VI. Rozjímání při posledním požívání svaté večeře Páně v roku; závěrečná modlitba na konec přípravného cvičení; 109 Přisluhování svaté večeře Páně; 120 Napomenutí a modlitba po skončené večeři Páně; 124 Díkučinící modlitba k užívání v tu nešporní hodinu modlitebnou, která v den vysluhování večeře Páně držána bývá; 140 Způsob požehnání zdavku; 150 Formulář kterak se mají starší aneb představení církve utvrditi a v shromáždění ustanoviti

Křest

V křestním formuláři je hned na počátku položena otázka na vůli ke křtu dítěte a tím i k jeho přijetí do církve, po níž následuje promluva (zmiňuje se Ježíšovo přijímání dětí) a výzva k modlitbě. Po této modlitbě za dítě i za ty, kdo mají či budou mít na starost jeho výchovu, následovala výzva a otázka ke kmotrům ohledně jejich role při výchově dítěte. Po jejich kladné odpovědi jim kazatel vyprošoval Boží milost při plnění jejich závazku. Potom již bylo dítě pokřtěno za použití trojiční formule a duchovní mu vyprošoval Boží požehnání.

Průběh křtu: otázka na vůli ke křtu, promluva, modlitba, oslovení kmotrů, otázka, prosba o Boží pomoc, křest, požehnání křtěnci

UTR: Confess.:“ K Ž. Paulinymu: <http://www.zemianske-podhradie.sk/osobnosti-obce/84-zigmund-pauliny> (cit. 4. srpna 2017).

Konfirmace

Začíná se adjutoriem a krátkou promluvou duchovního s pobídnutím k modlitbě a pokračuje se modlitbou především za konfirmandy. Pak má následovat zkouška a po ní se kazatel krátce obrátí na mládež, která chce přistoupit k večeři Páně a vyzve ji k odpovídání na otázky, které zahrnují i dotazy na odřeknutí se hříchu a obnovu křestního slibu (objevuje se zde i dotaz na snahu ke studiu Písma, k modlitbě a účasti na bohoslužbách; večeře Páně zde není zmíněna, snad ale mohla být zahrnuta do účasti na bohoslužbách, podobné výroky zaznějí i v pozdější promluvě). Po učiněném slibu následuje přijetí (resp. znovupřijetí, jako první přijetí je patrně chápán křest) mládeže do církve, svědkem jejich slibu se mají stát Bůh a starší sboru. Kazatel ve jménu Kristově uděluje konfirmandům možnost přijímat večeři Páně i ujištění na místě Kristově, že pokud promluvili upřímně a vytrvají v této snaze, budou mít účast na Božích blahoslavenstvích daných v Kristu. I dále kazatel promlouvá ke konfirmandům, uděluje jim též napomenutí. Poté napomínal kazatel také představitele církevní obce a další dospělé věřící. Dále vyzval k modlitbě, následovala tedy modlitba za mládež i za sbor, nato byla proslovena modlitba Páně a po ní bylo uděleno požehnání.

O večeři Páně se ve formuláři dějí zmínky, přinejmenším z jedné z nich by se dalo odvodit, že se konala ve stejný den.

Průběh konfirmace: adjutorium, promluva, modlitba, zkouška, otázky, přijetí do církve, promluva ke konfirmandům, napomenutí starších a ostatních přítomných, modlitba a modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně⁸⁶

Ještě před samotným formulářem vysluhování této svátosti je uvedena přípravná modlitba (dle zmínky v modlitbě se koná den před slavením večeře Páně), jež je uvedena pozdravem a výzvou k modlitbě, po modlitbě se má přečíst něco z Bible či přednést stručné napomenutí, anebo lze vykonat obojí a

⁸⁶ Formulář večeře Páně je založen na Falcké agendě, je však dosti přetvořen a jeho jazyk odráží osvícenskou dobu. PAHL (vyd.), Coena Domini II, 551.

na závěr se prosloví nedlouhá modlitba (předloha nespecifikuje, že se má jednat o modlitbu krátkou). Jako součást přípravy k přijímání jsou dále uvedeny texty pro účastníky večere Páně, pro podporu zbožnosti a domácích bohoslužeb („některá rozjímání a vyučování k probuzení komunikantů“). Po napomenutí (zřejmě z uvedených textů) či čtení biblického textu se příprava ukončí modlitbou a na ni navazující modlitbou Páně.

Oddíl věnovaný samotnému vysluhování svátosti začíná vybidnutím přítomných k vyslechnutí slov ustanovení dle Pavlova podání (předloha uvádí i kapitolu, zde je uvedeno jen, že se jedná o 1K). Jsou zahrnuta i slova o nehodném přijímání a o sebezkušení. V následující promluvě je zmíněn smysl konání této svátosti, je řečeno, kdo se raději nemá stolu Páně účastnit a jsou vysloveny otázky k sebezkušení i slova potěšení pro správně smýšlející. Následuje výzva ke společné modlitbě. V této modlitbě se objevuje jakási forma *Gloria*. Je zde osloven Otec i Syn, nikoli Duch svatý.

Po skončení modlitby je společenství vyzváno k přistoupení ke stolu Páně, avšak i zde zaznívají napomenutí. Je rovněž řečeno, že Kristus není v živlech tělesně přítomen, nýbrž že je v nebi. Během vysluhování mohou pro podporu nábožnosti přijímajících zaznívat z úst vysluhujícího v agendě uvedené či podobné výroky. I po vysluhování následuje napomenutí a modlitba. Na konci je uvedeno požehnání a propuštění v pokoji s výzvou k praktickému pamatování na potřebné bratry.

Průběh večere Páně: slova ustanovení, promluva, modlitba, pozvání ke stolu Páně, přijímání, napomenutí, modlitba, požehnání, propuštění s výzvou k obětavosti

Uzavření manželství

Obřad je zahájen ve jménu Božím a promluvou. Hovoří se o stvoření muže a jeho pomocnice, o povinnostech muže a ženy ve svazku manželském. Následuje místo z evangelia, kde Ježíš rozmlouvá s farizeji o (ne)možnosti rozluky (možná je z promluvy vyčleněno či alespoň zdůrazněno). Dále je uvedena jediná společná otázka či spíše výzva k odpovědi určena snoubencům

a po ní krátké oslovení shromáždění. Přítomní jsou povoláni za svědky slibu a mají oznámit případné námitky vůči sňatku. Když nikdo nic nenamítá, je vysloveno požehnání záměru snoubenců. Poté následují otázky na snoubence (otázky se od sebe částečně odlišují, podle toho, co se čekalo od manžela a manželky). Dále je pro ně vyprošováno požehnání (možná už jako součást napomenutí) a jsou napomínáni k tomu, jak mají žít, je jim předstřeno, co mohou očekávat. Pak je na řadě výzva k modlitbě za novomanžele. Na závěr je jim uděleno požehnání. Chybí zde tedy akt potvrzení manželského svazku.

Průběh uzavření manželství: vstupní formule, promluva, (text), otázka, oslovení přítomných (a příp. námitky), požehnání, otázka na ženicha, otázka na nevěstu, požehnání a napomenutí, napomenutí, modlitba, požehnání novomanželům

Ustanovení starších

V počáteční promluvě se mezi předlohou a překladem objevují jisté odlišnosti. Předloha hovoří o dvou zvolených (příp. vyvolených) a o potvrzení volby. Překlad uvádí počet dvou v závorce a mluví o „utvrzení těchto losem vyvolených osob“. Možná má vzhledem k jejich praktickým úkolům význam i to, že poprvé je slovo „Dienern“ přeloženo jako „vysluhující“, pak se ale objevuje i překlad služebníci.

Výsledky výběru byly, podle slov úvodní promluvy, již několikrát oznámeny, aby mohly zaznít případné námitky proti jejich uvedení do funkcí, avšak nestalo se tak. Dále se mluvilo ke zvoleným i k ostatním členům shromáždění o funkci starších a služebníků a jejím původu, což se mělo dít na základě Písma. V daném malém společenství (ovšem tato informace se objevuje v předloze i v překladu) splývá úloha představených a služebníků či pomocníků (jáhnů – tento pojem je uveden jen v překladu v závorce za slovem „pomocníci“). Pak se kazatel obrací na ustanovované starší a klade jim otázky (či delší otázku). Po kladné odpovědi je jim přána Boží pomoc (dáno požehnání) k naplnění daného slibu a je jim dále předloženo, jak mají svoji funkci vykonávat. Pak se

promlouvá s napomenutím také ke společenství. Následuje výzva ke společné modlitbě a závěrečná modlitba.

Průběh ustanovení starších: úvodní řeč, promluva, otázky, požehnání, napomenutí ustanovovaným, napomenutí přítomným, modlitba

Zhodnocení

Jedná se o další bohoslužebnou knihu vydanou v raném tolerančním období. Bohoslužebné formuláře se drží (věrně) své předlohy. Obřady však postrádají některé důležité prvky, jako např. úkon stvrzení manželství či vyznání víry a modlitbu Páně při křtu.

3.3. Agenda exulantů v Pruském království

Agenda: a neb Formulář Modliteb i Čtení Svatých... (dále označována jako „exulantská“) byla sepsána původně v Berlíně (pokud písmena na titulním listu znamenají letopočet, byla by sepsána roku 1649, ovšem snad se jedná o chybu a správné datum je 1749, toto datum uvádí na začátku části svého *Pořádníku* založené na exulantských způsobech i Heřman z Tardy) a přepsána v Daňkovicích v květnu 1797.

Exulantské sbory v koloniích Husinci a Fridrichově Táboře v Pruském Slezsku byly reformované, avšak projevovaly se v nich zvláštní důrazy, objevovaly se např. vlivy herrnhutské.⁸⁷

Heřman z Tardy přeložil a vydal roku 1869 sbírku bohoslužebných formulářů s titulem *Agenda to jest způsoby posluhování svatými služebnostmi zřízenými v církvi Kristově* (více níže u rozboru tohoto díla). O formulářích obsažených ve Falcké agendě čteme v předmluvě tohoto souboru: „(...) také pruská

⁸⁷ Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Pozváni do Slezska 188–189, 257. Např. kazatel Václav Blanický byl ordinován v Lešně a české exulanty představoval jako duchovní potomky Jednoty bratrské. Ibid., 104 a 129. Také kazatel reformovaného sboru v Berlíně Jan Theophil Elsner přišel z Lešna. ŠTĚŘÍKOVÁ, Běh života, 166. Byla zde i snaha o připojení sboru k polské Jednotě. Ibid., 173.

reformovaná agenda je zachovala a české církve v Pruském Slezsku (zejména Husinec a Tábor) dosud těchto od Oleviána církvím podaných, na prácech však Laského a Calvina se zakládajících formulářů užívají.⁸⁸ A v poznámce se ještě dodává: „Husinec obzvláště takovou láskou k nim přilnul, že bedlivě nad jejich užíváním bdí, a žádnému by si jich vzítí nedal.“⁸⁹

Obsah: s. 1 Varia loquendi, Gratias agendi et intercedendi formula, I. Hned na počátku kázání obyčejně tento způsob mluvení se užívá; II. Před čtením Slova Božího; III. Po čtení Slova Božího; IV. Po propositii i rozdělení její; V. Po kázání samým před modlitbou; 4 Následují, rozličná díkůčinění. VI. Ponejprv: Za manželku šťastně rozvázanou z rodu královského; VII. Za manželku šťastně rozvázanou z obecného rodu; VIII. Za manželku šťastně rozvázanou plodem umrlým; IX. Podruhé: Za šestinedělku ve zdraví zachovanou i do kostela chodící; X. Po třetí: Za zdraví navrácené; XI. Po čtvrté: Za osoby ve zdraví z cesty své příšlé; XII. Podobná děkování; XIII. Rozličné modlitby pokorné: Ponejprv: Za nemocné; XIV. Podruhé: za manželku plodem života obdařenou, z rodu královského; XV. Za manželku plodem života obdařenou, z obecného rodu; XVI. Po třetí: Za manželku těžce ku porodu pracující; XVII. Po čtvrté: Za osoby které na cestu šly; XVIII. Po páté: Za osoby které do stavu manželského vstoupiti minějí; XIX. Za komunikanty, a neb osoby k stolu Páně přistupující; 19 Pořádek a způsob služeb Božích, které se při církvích českých bratrských v den Páně obyčejně vykonávají; 21 Při nešporním náboženství; 23 Modlitba křesťanská v neděli před kázáním (text samotné modlitby podle Berlínského kancionálu)⁹⁰; 26 Modlitba nedělní po ranním kázání (opět dle Berlínského kancionálu); 31 Modlitba nedělní po nešporním kázání (dle Berlínského kancionálu); 33 Formulář. Při přijímání dítek křesťanských k stolu večeře Páně; 53 Formulář. Podle

⁸⁸ TARDY (vyd.), Agenda to jest způsoby posluhování, 4–5.

⁸⁹ Ibid., 5, pozn. č. 1. Ovšem na základě srovnání některých míst se zdá, že se v daných formulářích vychází z Pruské reformované agendy (ačkoli nejde o absolutní opsání beze změny), je tam větší podobnost v některých detailech, než s Agendou falckou. O liturgické praxi českých exulantů v německém prostředí informuje ŠTĚŘÍKOVÁ, Zbožnost exulantů, 294–301.

⁹⁰

Dostupný

z

<https://books.google.de/books?id=PeZdAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 2. února 2018).

kteřého příprava k večeři Páně i sama večeře Páně v sbořích českých bratrských ve jménu Páně se vykonává; 67 Formulář večeře Páně; 89 Krátký formulář při přípravě k stolu Páně i při posluhování večeři svatou u nemocných; 99 Formulář při křtu; 113 Přídavek. Kratičký formulář křtu s. při nemocných a neb mdlých dítkách křesťanských k užívání; 123 Při svatbě; 137 Formulář. Přijímání do lůna církve hříšníka z hřichu svého pokání činícího i zkroušeného; 147 Formulář čtení svatého, v první den vánoční k užívání vzdělavatelnému; 169 Otázky k osobám, které z jiného náboženství ponejprv k stolu večeře Páně přistupují; 181 Formulář křtu svatého; 184 Modlitba pohřební při pochovávání mladé osoby; 184 Při malých dítkách; 185 Alia; poděkování při pohřbu, modlitba a modlitba Páně; Extract. das Stoltax-Patentes vom 15ten April 1749 (pro Markrabství moravské), poznámky k úvodu šestinedělek

Bohoslužby

Nedělní bohoslužby jsou zahájeny zpěvem žalmu a písňe („žalm probuditedlný i písneň vzdělavatedlná“) se vztahem k textu či obsahu toho, co má být dále vyloženo (tedy patrně ke kázání). Poté duchovní čte modlitbu, ještě před modlitbu má být zařazeno čtení, ovšem patrně se myslí na u textu modlitby uvedenou část Ž 113 (vv. 2 a 3), následuje společný zpěv písneň *Samému Bohu sláva i čest* či jiné podobné. Ke konci písneň se duchovní odebírá na kazatelnu, krátce se modlí o požehnání, promlouvá (zřejmě se jedná o přístup) a vyzývá k prosbě o požehnání, což se snad uskuteční slovy následující písneň (či snad příp. části písneň, jsou uvedeny jakési údaje, není uvedeno, že by následovala modlitba), po níž následuje modlitba Páně. Dále se četlo Evangelium či jiný text a konalo se kázání, poté byly proneseny přímlyvy za církev a její členy a obecná modlitba, oznámení, výzvy k dobročinnosti (snad ohledně sbírky) a požehnání (uvedeno konkrétně „Pokoj Boží, kterýž převyšuje...“, v oddílu věnovaném modlitbě po kázání rovněž zmíněna možnost „Hospodin požehnej...“, tedy áronské požehnání), čímž je kázání uzavřeno. Následně se měly zazpívat alespoň tři nebo čtyři sloky některé písneň, kazatel udělil věřícím požehnání a bohoslužby byly uzavřeny zpěvem.

Průběh bohoslužeb: zpěv žalmu a písneň, modlitba, zpěv, modlitba před kázáním, přístup, písneň(?), modlitba Páně, text, kázání, přímlyvy, obecná

Nešporní shromáždění začíná zpěvem po jídle a písni vybranou s ohledem na text. Během letního období se má konat katechizace („examen katechismusový“) dětí či školní mládeže před kázáním, což má sloužit k prospěchu i dalším přítomným. Po výuce katechismu se zpívají dvě sloky písně. Jinak se při kázání, zpěvu, modlitbě a požehnání postupuje stejně jako v dopoledních bohoslužbách, jen po kázání se obvykle užívá jiná modlitba. Nešpory končí zpěvem.

Nešpory ve všední dny, např. ve středu a v pátek, začínají zpěvem (možná mu předchází úvodní formule) a po kázání či promluvě a modlitbě se zpívá žalm či jiná píseň a na konci se uděluje požehnání.

Konfirmace

Dospívající musejí být důkladně vyučováni a přesvědčeni o pravdivosti Kristova učení a o tom, že bázeň před Bohem je počátkem moudrosti.

Mládež má být prozkoušena před shromážděním. Např. ve třetí (sic!) svátek svatodušní má být v kostele představena věřícím a „po kázání a předcházejícím zpěvu nábožným“ (tedy tento zpěv snad předchází přijetí, nikoli kázání) má být přijata do církve a do společenství Kristova stolu. Lze tak učinit dle následující formy nebo dle formy obdobné.

Na počátku slavnosti je vyslovena krátká modlitba (suspirium). Pak následuje promluva, během níž se jako zásadní pro celé dění pronáší text evangelia z Mt 11,28–30 (tento evangelijní oddíl byl rovněž součástí obřadu přijímání k večeři Páně v agendě Jednoty bratrské z roku 1612).⁹¹ Konfirmandi měli pak vystoupit a odpovídat na pokládané otázky.

Po jejich odpovědi na úvodní dotaz mělo následovat obnovení křestní smlouvy konfirmandů, provedené zřejmě tím, že si měli připomenout to, že při křtu se přihlásili ke křesťanské víře a zřekli se všeho zlého, že slíbili sloužit Bohu a žít zbožným způsobem. Bůh jim dal odpuštění vin a naději věčného života. Smlouva byla tehdy potvrzena křtem jako pečetí. Další otázka se týkala

⁹¹ KUBEŠ (vyd.), Agenda čili způsob vysluhování, 59.

toho, zda se k této smlouvě hlásí a chtějí-li v ní vytrvat po celý život. Po zodpovězení jim bylo připomenuto na základě Písma, že mají slib bez odkládání splnit (tento verš z Dt 23,21 užívá duchovní po odpovědi na poslední otázku ve formuláři Jednoty bratrské). Na potvrzení měli konfirmandi vyznat (sami či s pomocí kazatele, dle uvážení jejich „slušnosti“ a schopností) víru slovy Apoštolského vyznání. Kazatel pak prohlásí, že se jedná o katolickou, všeobecnou víru, nutnou ke spasení; ten, kdo ji srdcem i ústy vyznává a ji zachovává (tento odkaz na Pavla lze nalézt ve spojitosti s recitací kréda i v bratrském formuláři), může v ní nacházet potěšení podle slov Páně o tom, že kdo věří a dá se pokřtít, bude spasen. Po zodpovězení třetí otázky bylo citováno místo z Žd 10,26n a také z 2P 2,20n (uveden je i odkaz na Žd 6,5.7). Po odpovědi na následující otázku byla citována místa z Mt 5,16 a Tt 2,11–13⁹² (odkaz uvádí nepřesně Tt 2,11.12). Poté byla položena poslední otázka. Když mládež kladně odpověděla, byla zmíněna slova z L 10,16 (zkráceně) a Žd 13,17. Další věci byly ponechány na úsudku duchovního. Ještě jsou zaznamenána slova požehnání věnovaného dětem.

Pořadí a znění otázek při konfirmaci u Jednoty bratrské a v exulantské agendě

Agenda neb způsob přijímání k svátosti večeře Páně (1612)	Exulantská agenda
Aj, již jste se postavili před Pánem Bohem svým, před jehož obličejem ptám se vás, chcete-li dobrovolně tu smlouvu, kterouž za vás rodičové a kmotrové v maličkosti vaší učinili, nyní	Žádáte-li, a toužíte-li po tom srdcem upřímným, abyste s lidem Božím v církvi jeho vyvolené na potom svatou společnost míti mohli, netoliko v poslouchání Slova Božího, ale též i v společném při stolu Páně užívání

⁹² V tomto případě a rovněž u textu ze Sk 8 neudávají v agendě uvedené odkazy celý rozsah biblické pasáže (ve srovnání s textem Bible kralické z r. 1613).

<p>obnoviti a tak s Pánem Bohem vědomě se smířiti?</p>	<p>svátosti těla a krve Pána našeho Ježíše Kri:ž? Žádáte-li?</p>
<p>Víru tuto, kterouž jste ústy vyznali o Jednotě Božské a Trojici svaté, Otci i Synu i Duchu svatém, tolikéž o církvi svaté i hříchů odpuštění a životu věčném, tak jakž jste ji vyznali, máte-li za jistou a pravou Boží a Kristovu víru a chcete-li v ní s pomocí Boží až do smrti trvati a zůstávati: Máte-li a chcete-li?</p>	<p>Připomeňte sobě, dítky v Pánu nejmilejší, v jakou jste hned v mladém věku vašem v smlouvu vešli s Pánem Bohem svým, když jste skrze přijetí křtu s: do církve Boží uvedeni byli; jmenovitě, že jste se přihlásili k víře s: křesťanské v Boha Otce, i Syna, i Ducha s:, a že jste se odřekli satanáše, světa, těla, modlářství, kacířství, bludů, a všelijakých bezbožností a světských žádostí, a přislíbili, samému Pánu Bohu nejvyššímu sloužiti, a na světě střízlivě, spravedlivě a pobožně živu býti. (...) Ta smlouva tehdy křtem s: ve jméno Otce, Syna, i Ducha s: jakožto pečeti jistou potvrzená byla.</p> <p>Po druhé, ptám se vás, znáte-li se k té smlouvě, a chcete-li s pomocí Boží statečně v ní trvati, i až do smrti zůstati? Chcete-li?</p>
<p>Za tím: Poněvadž jest vám to známé, že když jste svatý křest přijímali v dětenství svém, že rodičové a kmotrové vaši na místě vašem odříkali se d'ábla, těla, světa, antikrista: protož ptám se vás, odříkáte-li se již nyní sami za sebe, srdcem i ústy všelijaké bezbožnosti, zlé žádosti,</p>	<p>Po třetí ptám se vás, jestliže vy slibujete Pánu Bohu v Trojici s: jedinému při té víře křesťanské setrvati, až do skončení vašeho nejdelšího živobytí? Slibujete-li?</p>

<p>děbla, světa, antikrista, i hříchů a nepravostí všelijakých, Bohu a víře odporných: Odříkáte-liž se tedy těch věcí?</p>	
<p>Ptám se vás dále, slibujete-li v té smlouvě Boží předce i dále zůstávati a trvati, (poněvadž, jakož odříkali jste se při křtu zlého, tak přiříkali jste dobré věci) Pána Boha v církvi jeho poslouchati, kázni a všelikému dobrému řádu dobrovolně poddáni býti, i střízlivě, spravedlivě se chovati, i trpělivě snášeti všechna protivenství pro jméno Pána Ježíše. Slibujete-li?⁹³</p>	<p>Po čtvrté: ptám se vás, jestliže slibujete při této víře s: křesťanské pobožně a svatě po všechnen čas života vašeho živu býti bez úhony?</p>
	<p>Naposledy ptám se vás, slibujete-li na potom Pánu Bohu všemohoucímu, i služebníkům jeho, důvěrnou povolnost a poslušensství, tak, že byste nejenom naučení a potěšení Slova Božího, ale též i napomínání, trestání, i kárání, kdyby toho potřeby bylo, vděčně přijímali, skutečně se napravili, a z řádu i kázně církve Boží žádným způsobem se nevytahovali? Slibujete-li to?</p>

Potom měli konfirmandi podat kazateli pravici na důkaz, že jejich sliby platí. Dále následovala povzbuzení do života víry i všech jeho těžkostí, načež jim

⁹³ KUBEŠ (vyd.), Agenda čili způsob vysluhování, 59–61.

byly uděleny napomenutí a rady pro život; opět se zde objevují citace z Písma. Na základě Sk 8,14–17 byli vyzváni shromáždění věřící k modlitbě za nově přijatou mládež. V modlitbě se žádá mj. za její obdaření dary Ducha sv. Po této modlitbě se pronášela ještě modlitba Otče náš. Potom byla mládež vyzvána k hlasité modlitbě, jejíž slova měla opakovat po duchovním, snad se modlil každý zvlášť, spíše se snad jedná o společnou modlitbu všech konfirmandů. Po modlitbě měli konfirmandi zůstat klečeti a kazatel je se zdviženou rukou přijal do společenství nejen slyšení slova, ale i večeře Páně a udělil jim požehnání. Pak bylo na řadě vzkládání rukou a udělení požehnání každému z konfirmandů. Poté bylo požehnání dáno i celému shromáždění a na závěr se zpívaly dva verše písně.

Průběh konfirmace: suspirium, promluva, otázky - po druhé otázce krédo, požehnání, podání rukou, promluva ke konfirmandům, modlitba za konfirmandy a modlitba Páně, modlitba konfirmandů, přijetí do církve a požehnání, vzkládání rukou s požehnáním (za zpěvu), požehnání přítomným, zpěv

Večeře Páně

Před samotné slavení svátosti večeře Páně byla zařazena přípravná část. Nejprve je uvedena krátká modlitba (suspirium; v Pruské reformované agendě⁹⁴ není; ta na začátku uvádí, že se před přípravným kázáním zpívá Ž 51, také po kázání se má zpívat píseň, která je zde uvedena). Pak následuje promluva kazatele (podle Pruské reformované agendy). Účastníci si měli připomenout dvojpřikázání lásky, aby tak mohli poznat své hříchy. V promluvě jsou zařazeny také otázky, mluví se též o sebezkušování a jsou vyjmenovány i druhy hříšníků, jež nemají podíl na tomto hodu⁹⁵ (část, která působí

⁹⁴ Dostupná z http://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN687939984&DMDID=&PHYSID=PHYS_0001 (cit. 7. října 2017).

⁹⁵ Obdobu tohoto prvku lze nalézt již v době před začátkem evropské reformace. PAHL (vyd.), Coena Domini I, 498.

antikatolicky, je zde oproti předloze uvedena v závorce; odpovědi jsou nejprve překládány v souhlase s předlohou, v posledním případě je však odpověď jiná a delší). Poté měli věřící, včetně kazatele, pokleknout a vyznat své hříchy (předloha ovšem kazatele vynechává). V návaznosti na tuto kající modlitbu se pronášela ještě modlitba Páně (oproti pruské předloze přidává naše agenda mezi obě modlitby aklamaci Amen). Následovala absoluce (nejsou respektovány závorky uvedené v předloze). Na potvrzení měli ti, kdo řečené žádali, říci společné Amen. Pak zazněla slova požehnání (závěrečný novozákonní verš je upraven). Na to následovalo ještě další požehnání, jež bylo vytvořeno z požehnání áronského a doplněno doxologií (Pruská reformovaná agenda uvádí po prvním požehnání výzvu pro ty, kdo by chtěli mluvit s duchovními a také se objevuje poznámka, že těm, kdo se ještě v daném společenství neúčastnili večeře Páně, se má připomenout, aby se nejdříve přihlásili. Závěrečné požehnání je požehnáním áronským bez přídavků. Poté se ještě objevuje Ž 103, opět ve formě písně. Ještě před formulářem samotného vysluhování je uvedena pro následující den po kázání píseň *Allein Gott in der Höh*).

Průběh přípravy k večeři Páně: suspirium, promluva s otázkami, kající modlitba a modlitba Páně, absoluce se společnou aklamací, požehnání (2x)

Večeře Páně je zahájena suspiriem (krátkou modlitbou), poté duchovní připomínal slova ustanovení večeře Páně podle Pavlova podání (zde se uvádí, že se jedná o slova z 1K 11,23–25, ovšem je vynechán začátek verše 23; v pruské předloze se odkazuje pouze na knihu a kapitolu, ovšem rozpětí veršů je delší, sahá od verše 23 po verš 29) a pronášel promluvu. Je třeba se zkusit a slavit večeři Páně k účelu Kristem stanovenému, tj. na jeho památku (v české verzi se mluví, stejně jako u Végha, o cíli a konci). Znovu se jako součást výkladu vyskytují slova ustanovení. Kazatel promlouvá také o Kristově životě, především o jeho utrpení.

Pak je na řadě výzva k pokleknutí spolu s kazatelem a k modlitbě, k té ovšem kazatel vyzývá pouze ostatní (předloha při kleknutí nejmenuje kazatele, ovšem

ten do výzvy k modlitbě zahrnuje i sebe; výzva k pokleknutí je v české agendě uvedena v závorce, ta však možná byla součástí původní podoby textu). Poté se konala ještě modlitba Páně (tentokrát je i v předloze mezi oběma modlitbami zakončení Amen). Pak se recitovalo Apoštolské vyznání víry, jemuž předcházela prosba o posílení v této víře prostřednictvím večeře Páně (tak jako v předloze, podobně i u Végha). Dále je zde výzva neoponechat srdce spočívat na znamení chleba a vína, nýbrž je třeba se obrátit ke Kristovu slibu, věřit, že skrze Ducha sv. jsou tělem a krví Páně krmeny a napájeny duše. Následovalo pozvání slovy Izajášovými (Iz 55,1) a výzva k chválení Boha (dvě posledně zmíněné části předloha neobsahuje). Je uvedeno, že před rozdáváním, při něm a po rozdávání chleba a vína pronáší duchovní obvykle dále uvedené průpovědi. Jsou určeny konkrétně pro recitaci při lámání chleba, při rozdávání chleba, při pozvednutí kalicha a při podávání kalicha. Po ukončení rozdávání je proneseno požehnání (Pruská reformovaná agenda obsahuje pouze slova pronášená při rozdávání chleba a při rozdávání vína, která jsou obdobná české agendě, ale nikoli ve všem; během přijímání se dle ní zpívá, uvedeny jsou Ž 103, Ž 111, Ž 116 a Ž 23 a jedna další píseň).

Po vysluhování byla pronesena slova povzbuzení k víře ve spasitelnou společnost v těle a krvi Páně k věčnému životu. Kazatel vyjadřuje své přesvědčení, že nikdo z přijímajících nezůstal neotevřen vděčnosti a dobrořečení podle slov Davidova žalmu (cituje první dva verše Ž 103). Ani Kristus nevstal od stolu dříve, než zazpíval k chvále Boží. Na základě tohoto příkladu následuje modlitba (ta se liší od agendy pruské, jež uvádí před modlitbou výzvu k modlitbě vkleče a v srdci, modlitba se nachází rovněž v berlínském Elsnerově kancionálu). Pak byli věřící napomenuti, byli také vyzváni, aby nezanedbávali dobročinnost, a to ani vůči církvi. Na konci bylo uděleno áronské požehnání a obvykle se končilo zpěvem (pruská agenda uvádí áronské požehnání a před ním jsou věřící také vyzváni, aby posléze chválili Boha zpěvem, dále je uvedeno děkování po večeři Páně, jedná se patrně o zmíněnou chválicí píseň).

Průběh večeře Páně: suspirium, slova ustanovení, promluva, modlitba,

modlitba Páně, prosba o posilu ve víře, krédo, napomenutí, pozvání ke stolu Páně a výzva ke chvále Boha, přijímání, promluva, děkovaná modlitba, napomenutí, požehnání, zpěv

Večeře Páně s nemocným

Formulář přípravy a večeře Páně s nemocnými je uveden trojiční formulí (tu pruská agenda neuvádí); kazatel poté vybídl k vyznání hříchů (nikoli doslovně podle pruské předlohy), které se konalo slovy modlitby, po níž následovala modlitba Páně (oproti předloze je zde po první modlitbě uvedeno Amen). Následovala absoluce, uzavřená společnou potvrzující aklamací Amen těch, kdo se k řečenému přiznávali; dále se mohlo zazpívat několik veršů žalmu nebo několik slok písně (Pruská reformovaná agenda uvádí požehnání, zpěv nikoli). Potom bylo proneseno suspirium (krátká modlitba, v pruské agendě není, stejně jako oslovení přítomných) a poté slova ustanovení podle Pavlovy verze, avšak jedná se zde pouze o slova týkající se chleba, ačkoli se uvádí, že se jedná o verše 23–25 z 1K 11 (úvodní verš není celý; předloha má za sebou jak slova ustanovení chleba, tak i kalicha, neudává ovšem jejich původ). Pak je podáno vysvětlení těchto slov, ovšem i se vztahem k vínu-krvi (předloha uvádí po slovech ustanovení jiné znění). Poté všichni, včetně duchovního, poklekli k modlitbě (vyzváni k modlitbě jsou jen věřící, kdežto v předloze duchovní při výzvě k pokleknutí vynechává sebe, ovšem do výzvy k modlitbě zahrnuje i sebe). Poté následovala modlitba Otče náš (rozdělení modliteb slovem Amen zahrnují obě agendy). Následovalo napomenutí před soustředěním srdce na viditelné živly a k důvěře v zaslíbení Páně a k víře v nasycení duše Kristovým tělem a jeho krví působením Ducha sv., izajášovské pozvání a výzva k chvále Boha v jeho třech osobách (poslední dva prvky nejsou obsaženy v předloze). Následovalo přijímání a po něm výzva k modlitbě a závěrečná modlitba díky i proseb (modlitba se liší od předlohy, která nejprve vyzývá ke chvále Boha s děkováním a poté ještě k pokleknutí a modlitbě v srdci). Na konci se udělovalo požehnání a zpívalo se několik slok (pruská agenda má výzvu ohledně požehnání a áronské požehnání).

Průběh zpovědi a večeře Páně s nemocnými: trojiční formule, vyznání vin, modlitba Páně, absoluce, společné Amen, (zpěv), suspirium, slova ustanovení chleba, vysvětlení, modlitba, modlitba Páně, napomenutí, pozvání, výzva k chvále Boha, přijímání, děkovaná modlitba, požehnání, zpěv

Křest

Na počátku se proneslo suspirium (uvedeny dvě možnosti; pruská agenda uvádí adjutorium). Pak duchovní pronášel slova vysvětlující význam křtu, stav naší přirozenosti, Boží závazky vůči pokřtěným a jejich povinnosti vůči Bohu. Křest je svědectvím naší věčné smlouvy s Bohem. Následovala výzva k modlitbě a modlitba za dítě, v níž se nejprve zmiňuje potopa světa a záchrana Noeho s jeho rodinou i přechod Izraelců mořem a záhuba faraonova vojska jako obraz křtu. Je zde také vzpomenuto motivu smrti a vzkříšení s Kristem (stejně jako v předloze jsou v této agendě varianty pro křest více dětí, a to nikoli jen v této modlitbě⁹⁶). Pak byla na pořadu modlitba Páně (Modlitba potopy je v obou agendách ukončena aklamací Amen) a výzva k recitaci Apostolika s kazatelem (tak je tomu i v předloze), jakožto vyznání víry, na kterou má být dítě (či děti) pokřtěno (charakteristika této víry je v předloze o něco bohatší). Po této části se dostalo na otázku ke kmostrům, která se týkala vůle ke křtu „na tuto smlouvu“ (patrně se myslí na zmíněné Boží sliby). Po kladné odpovědi (prosté „ano!“ jako v předloze) po nich duchovní žádal oznámení jména dítěte (příp. je měl již napsáno – tuto možnost předloha neuvádí). Poté dítě polil vodou a pronesl křestní formuli s vyslovením jména. Nato byla pronesena modlitba díky a také proseb za budoucí život dítěte (pruská agenda má navíc výzvu k děkování Bohu). Kmostrům se dále dostalo napomenutí, přičemž závěrečná žádost o pomoc Boha Otce kmostrům i dítěti byla zde oproti předloze rozšířena (v předloze se hovoří o křtu před shromážděním, patrně se tedy nejedná o soukromý obřad, zde je poněkud upravený překlad těchto slov „před námi tuto“ uveden v závorce). Křestní slavnost byla zakončena udělením požehnání (s výzvou k jeho přijetí; pruská

⁹⁶ Jedná se o tzv. Modlitbu potopy.

předloha uvádí požehnání áronské, zde je uveden jen počátek žehnací formule, ovšem opatrně se jednalo o požehnání stejné).

Ke konci agendy je uveden ještě další křestní formulář. Ten je zahájen adjutoriem („Pomoc naše budiž ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha s: Am.“). Následovala krátká promluva, v níž se mluví o křtu dítěte, používá se v ní příkaz z Mt 28,19. Poté se konala modlitba za křtěnce a modlitba Otce náš. Následovalo Apoštolské vyznání víry (je uvedeno slovy „učiňme vyznání“, kromě duchovního jej tedy patrně mohli recitovat přinejmenším ještě kmotrové, uvedený počátek kréda je formulován v množném čísle) a po něm otázky na kmotry. Týkaly se jejich vůle ke křtu dítěte a jeho začlenění do církve a také slibu dítě vychovávat a vyučovat. Pak duchovní vyslovil prosbu (přání) k Bohu o milost k tomu, aby svůj slib mohli vykonat. Následně byl vykonán křest za pronesení trojiční formule. Na konci obřadu bylo dítěti dáno požehnání.

Průběh křtu: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky na kmotry, prosba o splnění slibů, křest, požehnání

Křest nemocných dětí

Na počátku formuláře (který opět, stejně jako jeho předloha, uvádí varianty pro křest více dětí, ovšem ne vždy na stejných místech) stojí adjutorium (tak jako v předloze, ovšem jeho znění se částečně liší). Pak duchovní pronesl promluvu (oproti předloze je trochu prodloužena), po níž následovala pobídka k modlitbě a modlitba. Po této modlitbě byla na řadě modlitba Páně (oproti pruské agendě je zde přidáno mezi obě modlitby Amen) a po ní vyznání víry slovy Apostolika spolu s duchovním (výzva opět obsahuje vůči předloze poněkud chudší charakteristiku této víry). Následuje otázka směřující ke kmotrům; po odpovědi na nich kazatel žádá, aby udělili křtěnci jméno, a on pak polévá křtěnce vodou a pronáší formuli křtu (pojmenování ani samotný křest formulář v předloze neobsahuje). Následuje modlitba díkyčinění (opět zde oproti pruské agendě chybí výzva). Pak bylo na řadě napomenutí kmotrům (závěrečná formule je zde opět rozšířena; ačkoli je v předloze v titulu

formuláře uvedeno, že se jedná o křty v domech, mluví se o jeho provedení před shromážděním, v naší agendě se na tomto místě uvádí obrat „před námi“ a není v závorce) a požehnání (patrně stejně jako v předloze áronské, navíc je zde výzva k jeho přijetí, která v předloze chybí).

Průběh křtu nemocných dětí: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázka na kmotry, udělení jména, křest, děkovaná modlitba, napomenutí kmotrů, požehnání

Uzavření manželství

Začínalo se zpěvem žalmu či jiné písni (odkazuje se na Ž 34, snad na jeho část či i na jinou píseň). Pak měl duchovní pronést nedlouhou promluvu. Poté již došlo na samotný svatební akt. Nejprve přistoupili snoubenci a kazatel k nim promlouval. Mluvil o stvoření muže a ženy, o důvodech, proč manželství existuje a o úkolech manžela a manželky (v pruské agendě je před touto promluvou zařazeno pouze adjutorium). Pak je oběma kladena otázka, zda chtějí žít v manželství podle toho, co jim bylo řečeno a zda chtějí být prohlášeni za manžele (jsou vynechána slova o křesťanském shromáždění). Dále je kladena otázka ženichovi a po jeho odpovědi i nevěstě (zde se již o shromáždění hovoří, ovšem nikoli jako o Božím a svatém jako v předloze). Po její odpovědi si měli snoubenci podat pravice a v některých případech také prsteny (předloha uvádí předání prstenů, a to nikoli jen někdy, a podání pravé ruky). Následuje oddací akt, tedy formule pronesená duchovním. Pak kazatel pronesl ještě slova požehnání (v předloze je formule vyřčená duchovním poněkud stručnější a požehnání je patrně její částí, patrně se nejedná o to, že by duchovní manželství výslovně svázal jako v naší agendě, v předloze chybí slova „A protož což Bůh spojil, člověk nerozlučuj“). Po požehnání následuje výzva k pokleknutí společně s oddávajícími a k modlitbě (pruská agenda uvádí výzvu k pokleknutí, nikoli ovšem výslovně s duchovním, a ke společné modlitbě). Po modlitbě byla ještě pronesena modlitba Páně. Následovala výzva k vyslechnutí slov 128. žalmu a slova požehnání (tak jako v Pruské reformované agendě). Pak bylo na řadě další požehnání (pruská

agenda uvádí áronské požehnání a již nic více) a zpěv žalmu, např. právě 128. či jiný zpěv (buď se vztahem ke svatebnímu textu, nebo podle výběru duchovního).

Průběh uzavření manželství: zpěv, promluva, promluva ke snoubencům, otázka na oba, otázka na ženicha, otázka na nevěstu, podání rukou, (prsteny), uzavření manželství, požehnání, modlitba, modlitba Páně, Ž 128, požehnání, požehnání, zpěv

Přijímání kajícího do církve

Po zpěvu a krátké promluvě na příhodný biblický text určené přijímanému byly kajícímu kladeny otázky (lítost, víra v odpuštění, slib polepšení života), po jeho odpovědích (nikoli jen jednoslovných) kazatel vždy pronesl doplňující slova a doklady z Písma. Pak byl kající vyváděn k modlitbě se „srdcem pokorným i nábožným“. V této modlitbě prosil kající za odpuštění svých vin slovy na základě Ž 51, nejedná se však o přesnou recitaci celého žalmu, jsou zde úpravy, i konec je upraven a zkrácen. Poté se konala modlitba Páně. Následovalo vložení ruky na kajícího a zvěstování odpuštění a života věčného. Poté duchovní vyzval shromáždění ke společné modlitbě za kajícího, snad vkleče. Po této děkovné i prosebné modlitbě je opět uvedena modlitba Páně. Dále kazatel vyzval kajícího k podání ruky jakožto znamení upřímnosti a snahy o polepšení, požehnal mu, nato požehnal také celému shromáždění a na závěr se zpívala sloka písně zpívané na počátku. Formulář není v pruské agendě obsažen.

Průběh přijímání kajícího: zpěv, promluva, otázky, modlitba, modlitba Páně, vložení ruky a zvěstování odpuštění vin, modlitba za kajícího, modlitba Páně, podání ruky, požehnání kajícímu, požehnání přítomným, zpěv

Formulář čtení svatého, v první den vánoční k užívání vzdělavatelnému

Formulář začíná suspiriem, pak kazatel pronášel některé verše Ž 57 a následovala úvodní promluva na vánoční téma. V rámci této promluvy je

v závorce uvedena také doba, před níž se Spasitel narodil. Je uvedeno 1797 let, tedy podle letopočtu, kdy byl tento exemplář agendy opsán (původně bylo zde asi jiné číslo, snad 1787, avšak mohlo se jednat jen o chybu). Hovoří se o významu této jedinečné noci, jedná se o jakýsi chvalozpěv na tuto noc. Pak byli shromážděni vyzváni k děkovné modlitbě (zřejmě na kolenou). Modlitba se obrací ke všem osobám Trojice i k Trojici celkově a vyjadřuje i prosby. Následuje připomínání starozákonních zaslíbení o příchodu Spasitele a bylo čteno také evangelium o narození Ježíšově, a to dle Matoušova podání. Také byla přednesena část Zachariášova chvalozpěvu (L 2,68–75), pak zazněla doxologie a zakončilo se vánočním zpěvem. Formulář Pruská reformovaná agenda neobsahuje.

Průběh tohoto shromáždění: suspirium, slova žalmu, promluva, modlitba, starozákonní zaslíbení, evangelium, Zachariášův chvalozpěv (část), doxologie, zpěv

Otázky k osobám přijímaným z jiného náboženství k večeři Páně

Má se jednat o jedince, kteří prošli kvalitní výukou a na biblickém základě nabyli přesvědčení „o vzácnosti našeho náboženství“. Jejich přezkoušení z nejdůležitějších bodů křesťanské vírouky by mělo proběhnout alespoň před sborovým staršovstvem. Pak se mají ve stanovenou dobu dostavit do kostela či do shromáždění, kde jsou po kázání „předvolání“ a na základě některého z biblických míst je jim předložena důležitost jejich kroku a jsou jim osvětleny jejich povinnosti. Jsou jim kladeny také otázky a jejich kladné odpovědi doplňuje kazatel potvrzujícími slovy a biblickými místy. První se týká toho, zda jsou tyto osoby přesvědčeny o tom, že je toto pravá apoštolská církev, a že se v ní správně káže Slovo a správně vysluhují svátosti. Další otázka směřovala k tomu, zda jejich krok je činěn dobrovolně a nezištně. Potom byli dotázáni, zda se vzdávají dřívějších pověr a bludů a slibují-li novou víru držet až do konce života. Dále měli odpovědět, zda chtějí v tomto náboženství žít v bohobojnosti a svatosti. Pátá otázka se týkala jejich ochoty podřídit se řádu Božího slova a případně se s vděčností nechat napomenout a potrestat

kazatelem. Další otázka směřovala k jejich ochotě trpět pro Krista a jeho pravdu.

Pak následovalo stvrzení slibu podáním pravé ruky duchovnímu, jenž jim zároveň požehnal a poté vyzval shromáždění ke společné modlitbě za přistupující (až na výjimky na počátku modlitby jsou uvedeny varianty i pro jedinou osobu), na niž navazovala modlitba Otče náš. Potom měli přistupující opakovat slova modlitby po kazateli (modlitba formulována v 1. os. sg. m.) a opět je uvedena také modlitba Páně. Potom na ně duchovní vzkládal ruce a uděloval jim rozhřešení a požehnání, v rozhřešení bylo zahrnuto také přijetí do církve. Končilo se udělením požehnání přítomným věřícím a zpěvem. Formulář opět nevychází z pruské agendy. Vykazuje však některé shodné prvky s pořádkem konfirmace (částečně znění otázek, podání ruky, vzkládání rukou, přijetí do církve).

Pořadí a znění otázek při konfirmaci a při přijímání přistupujících do církve v exulantské agendě

Konfirmace	Přijetí do církve
Žádáte-li, a toužíte-li po tom srdcem upřímným, abyste s lidem Božím v církvi jeho vyvolené na potom svatou společnost míti mohli, netoliko v poslouhání Slova Božího, ale též i v společném při stolu Páně užívání svátosti těla a krve Pána našeho Ježíše Kri:ž? Žádáte-li?	I. Ptám se vás před Pánem Bohem, i před tímto shromážděním, jestliže vy uznáváte, že tu jest pravá církev apoštolská, v které se právě káže Slovo B:, a právě se přisluhuje velebnými svátostmi podle ustanovení Pána Krista a naučení apoštolského?
Připomeňte sobě, dítky v Pánu nejmilejší, v jakou jste hned v mladém věku vašem v smlouvu	II. Ptám se vás, jestliže vy dobrovolně bez přinucení, i bez ohledu na časné užitky, a neb pozískání sobě lásky číkolivěk, do

<p>vešli s Pánem Bohem svým, když jste skrze přijetí křtu s: do církve Boží uvedeni byli; jmenovitě, že jste se přihlásili k víře s: křesťanské v Boha Otce, i Syna, i Ducha s:, a že jste se odřekli satanáše, světa, těla, modlářství, kacířství, bludů, a všelijakých bezbožností a světských žádostí, a přislíbili, samému Pánu Bohu nejvyššímu sloužiti, a na světě střízlivě, spravedlivě a pobožně živu býti. (...) Ta smlouva tehdy křtem s: ve jméno Otce, Syna, i Ducha s: jakožto pečeti jistou potvrzená byla.</p> <p>Po druhé, ptám se vás, znáte-li se k té smlouvě, a chcete-li s pomocí Boží statečně v ní trvati, i až do smrti zůstatí? Chcete-li?</p>	<p>toho s: náboženství vstupujete? Tím-li úmyslem to činíte?</p>
<p>Po třetí ptám se vás, jestliže vy slibujete Pánu Bohu v Trojici S: jedinému při té víře křesťanské setrvati, až do skončení vašeho nejdelšího živobytí? Slibujete-li?</p>	<p>III. Ptám se vás, jestliže vy se předešlých pověr a bludů svých z cela odřikáte, a do nich se více navracovati, ale v této víře křesťanské, do které vás Pán Bůh (nyní) povolal, až do smrti stále setrvati slibujete?</p>
<p>Po čtvrté: ptám se vás, jestliže slibujete při této víře s: křesťanské pobožně a svatě po všecken čas života vašeho živu</p>	<p>IV. Ptám se vás, jestliže vy slibujete v tomto s: náboženství bohabojně a svatě (též) živu býti?</p>

býti bez úhony?	
Naposledy ptám se vás, slibujete-li na potom Pánu Bohu všemohoucímu, i služebníkům jeho, důvěrnou povolnost a poslušensství, tak, že byste nejenom naučení a potěšení Slova Božího, ale též i napomínání, trestání, i kárání, kdyby toho potřeby bylo, vděčně přijímali, skutečně se napravili, a z řádu i kázně církve Boží žádným způsobem se nevytahovali? Slibujete-li to?	V. Ptám se vás, jestliže se poddáváte pod (disciplínu a neb) kázeň Slova Božího, a chcete napomenutí i trestání od učitele, kdyby toho potřebí bylo, vděčně přijmouti?
	VI. Ptám se vás, jestliže vy hotovi jste, pro jméno Páně, i pro vyznání pravdy jeho, všelijaké protivenství, utržení, kaceřování a přenásledování od světa trpělivě snášeti, tak kdyby co takového Pán Bůh na vás dopustil, že byste pro kříž neměnili vaše pobožné předsevzetí a náboženství své?

Průběh přijímání přistupujících: po kázání promluva k přistupujícím, otázky, podání ruky a požehnání, modlitba za přistupující, modlitba Páně, modlitba přistupujících, modlitba Páně, vzkládání rukou s rozhřešením s přijetím do církve a požehnáním, požehnání přítomným, zpěv

Zhodnocení

Agenda českých exulantů představuje bohoslužebnou knihu, která se užívala jak v exilu, tak poté i v domácím prostředí. Do jisté míry její formuláře

vycházejí z Pruské reformované agendy, která navazuje na falckou liturgii. Minimálně v případě konfirmace lze patrně vysledovat jisté dědictví Jednoty bratrské. Je otázkou, co bylo přebráno z jiných zdrojů, příp. nově vytvořeno.

3.4. Agenda ÚA ČCE inv. č. 64

Na vnitřní straně desek je uvedeno „agenda Samuela Nagye z Vanovic (věnovala r. 1939 pí D. Nagyová)“.

Samuel Nagy (1802–1863) pocházel z Vanovic, studoval v Debrecíně, v letech 1824–1863 byl kazatelem ve Vanovicích, působil také ve vídeňské konzistoři a rovněž zastával úřad moravského superintendenta.⁹⁷ V agendě je vložen lístek s německým textem s datováním 1797, jsou v ní zmínky o římském císaři v modlitbách – tedy snad před rokem 1806, což nasvědčuje tomu, že agenda patrně pochází z doby před Nagyovým působením.⁹⁸

Obsah: s. 1 Formulář při vysluhování křtu svatého; 9 Formulář díkyčinění za šťastně rozvázanou šestinedělku v chrámě (v podstatě se jedná kombinaci textů z exulantské agendy, s. 4 a 7); 11 Když dítě umřelo (dle exulantské agendy, s. 6); 12 Formulář vysluhování sv. večeře Páně; 42 Formulář oddavků nových manželů; 56 Formulář přijímání do lůna církve hříšníka z hříchu svého pokání činícího i zkroušeného; 63 Formulář při funusu neb pohřebu (suspiria, promluva, modlitby); 72 Modlitba při pohřebě člověka náhlou smrtí zemřelého; 76 Modlitby rozličné před kázáním slova Božího i po něm (také např. pro vysluhování večeře Páně, nešpory, před katechizací)

Křest

Na počátku jsou uvedeny dvě možnosti adjutoria či suspiria, první z nich je téměř shodné s exulantskou agendou, druhé s ní zcela souhlasí. Následující promluva vychází z textu založeného na Falcké agendě, předlohou však mohla být rovněž Pruská reformovaná agenda anebo, a to nejpravděpodobněji, agenda

⁹⁷ TOUL, Jubilejní kniha, 131.

⁹⁸ Agenda mohla možná náležet jeho otci Jiřímu, jenž byl vanovickým pastorem právě od roku 1797. Srov. TOUL, Jubilejní kniha, 129.

exulantská (první křestní formulář), avšak původce této agendy mohl mít jistě k dispozici více těchto předloh či i jinou verzi exulantské agendy než která je použita v této práci. Promluva je oproti vyjmenovaným zdrojům zkrácena. Pak je uvedena výzva ke společné modlitbě, tato modlitba vychází z předlohy, avšak postrádá prvky potopy, obsahuje však také i varianty pro více křtěnců; pak následuje modlitba Páně. Dále je uvedena výzva ke společné recitaci kréda (krédo je formulováno v singuláru), otázka na kmotry, jež je téměř zcela shodná s exulantskou agendou a pak se koná křest. Po něm se přechází k napomenutí kmotrů s prosbou o Boží pomoc jim i křtěnci či křtěncům (tento celek opět vykazuje téměř shodné znění s exulantskou agendou, to, že dítě přijalo křest „i také před námi“ není v závorce, ale v hlavním čtení). Závěr formuláře tvoří požehnání.

Průběh křtu podle standardního způsobu

Exulantská agenda (první formulář)	Agenda ÚA ČCE inv. č. 64
Suspirium	Suspirium
Promluva	Promluva
Modlitba potopy a modlitba Páně	Modlitba a modlitba Páně
Krédo	Krédo
Otázka na kmotry (sdělení jména)	Otázka na kmotry
Křest	Křest
Děkovná modlitba	
Napomenutí kmotrů	Napomenutí kmotrů
Požehnání	Požehnání

Večeře Páně

Nejprve se zde dává prostor ohlášení slavení večeře Páně, které se má odehrát jeden či dva týdny předem, v textu oznámení je však jako možnost uvedeno i konání večeře Páně za tři týdny (dopsán je asi později i pátek, snad jako den oznámení). Věřícím se dává také návod, jak se mají na tuto slavnost připravit, s kým (čím) se mají smířit (s Bohem, s bližním i s vlastním svědomím). Pak je jim požehnáno (dají se zde najít jisté podobnosti s Véghovou agendou).

Samotné slavení večeře Páně je uvedeno promluvou, v níž se připomíná učiněná výzva ke smíření a je vyjádřeno poděkování Bohu, ale i výstraha před pohrdáním či zanedbáním této svátosti zlým jednáním a dostává se i na pobídnutí k sebezkušování a na vysvětlení, co to znamená; je řečeno, kdo nemůže přijímat (např. zjevní hříšníci nečinící pokání či malé děti). Pak je vyslovena pobídka ke společnému vyznání vin a k prosbě o jejich odpuštění. Kající modlitba zde až na přidané úvodní oslovení Boha téměř doslovně odráží znění exulantské agendy, po ní je na řadě modlitba Páně, (dodatečně je však přilepen lístek s doplňkem k této kající modlitbě a s modlitbou Páně a na druhé straně je krédo), výzva ke společnému vyznání víry a krédo. Úvod k pokládání zpovědních otázek vykazuje jistou podobnost s Véghem (vyznání má být známo přítomným lidem), otázky vykazují obsahově jistou míru podobnosti k otázkám Véghovým (jejich počet je však odlišný); po odpovědích věřících se přidal se svým vyznáním i kazatel a nato zvěstoval rozhřešení a možnost účastnit se stolu Páně, načež jim k tomu vyprošoval Boží přispění.

Dále se objevuje *suspirium* (krátká modlitba) podle exulantské agendy, také znění dalších částí vykazuje téměř absolutní shody s exulantskou agendou: slova ustanovení dle 1K, promluva, výzva k modlitbě s kazatelem je celkem obdobná, avšak chybí v ní zmínka o pokleknutí, modlitba, po níž následuje modlitba Páně, prosba o posilu ve víře skrze večeři Páně, krédo (uvedený počátek je formulován v jednotném čísle), výzva k neulpívání na vnějších podobách chleba a vína, ale na Kristově slibu, izajášovské pozvání (jeho část je v exulantské agendě v závorce, snad vytvořené opisovačem, zde závorka není) a výzva k chvále tří osob Trojice. Ve výzvě k modlitbě chvály (k Otci i Synu) nad chlebem se odkazuje na Kristův příklad vzdávání chvály nad chlebem

(modlitba samotná, možná mírně inspirovaná první Véghovou modlitbou k tomuto účelu – Véghovu vlivu by odpovídalo i dělení na modlitbu nad chlebem a kalichem – obsahuje zkratku slov ustanovení nad chlebem), po ní je uvedena výzva ke slušnému a pobožnému přijímání (snad zde může být malý slovní vliv Véghův, umístění je sice jiné, avšak jedná se o prvek, který nalzáme i u něj), modlitba před kalichem (k Otci a Synu, opět se ozývají slova ustanovení kalicha, prosí se o příchod Krista skrze Ducha k působení na věřící, možná zde mohla být mírnou inspirací Véghova první modlitba k posvěcení kalicha). Při rozdělení elementů, před ním i po něm se pronášejí příslušné průpovědi, jež jsou téměř identické s exulantskou agendou – v ní se praví, že uvedené výroky „obyčejně se užívají“, zde se mluví i o užívání podobných průpovědí (oproti exulantské agendě je při podávání vína ke slovům „Vezměte a pijte“ dodáno „z toho všickni“, po rozdělení se v souladu s předlohou jedná o slova požehnání). Pak následovalo napomenutí k víře v to, že přijímající mají společnost v Kristově těle a krvi k věčnému životu, dále blok děkování a chvalořečení, v němž nechyběla slova z počátku Ž 103, ve výzvě k modlitbě je oproti exulantské agendě přidána pobídka k pokleknutí „na nehodná srdcí našich kolena“ (vše opět v podstatě podle exulantské agendy), po modlitbě byla oproti předloze přidána ještě modlitba Páně. Poté ještě k závěru („zavírka“) zaznělo napomenutí i s výzvou k účinnosti (podle exulantské agendy, ale oproti ní je zde např. ke slovu „služebníci“ přidáno „služebnice“), áronské požehnání je zde rozšířeno a je uvedeno ještě další požehnání (snad zde lze sledovat jistou inspiraci Véghem), patrně jako další část pronášeného požehnání (není zde poznámka o zpěvu jako v exulantské agendě).

Průběh večere Páně: promluva, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absoluce, suspirium, slova ustanovení, promluva, modlitba, modlitba Páně, prosba o posilu ve víře, krédo, napomenutí, pozvání ke stolu Páně, výzva k chvále Boha, modlitba nad chlebem, napomenutí ke slušnému přijímání, modlitba nad kalichem, přijímání, napomenutí k víře, oslovení věřících před díkůvzdáním, děkovná modlitba, modlitba Páně, napomenutí, požehnání, požehnání

Uzavření manželství

Kazatel má před sebe postavit snoubence (zde již „nových manželů“) a dva či tři svědky. Na počátku je prosloveno suspirium (krátká prosebná modlitba), následuje promluva podle exulantské agendy, otázka na oba (jako v exulantské agendě), pak otázka na každého zvlášť (opět dle exulantské agendy). Jako v exulantské agendě následuje podání pravých rukou snoubenců a případně i prstenů, oproti ní však následují další otázky – mj. na to, zda se zaslíbili někomu jinému, nevěsty i na to, zda do tohoto manželství vstupuje dobrovolně. Na to měli pronést slova přísahy, nejprve ženich, poté nevěsta (v závorce uveden dovětek o výjimce v případě porušení věrnosti; tento blok by snad mohl být do jisté míry ovlivněn Véghovým pořádkem). Pak duchovní přistoupil k potvrzení (svázání) svazku a vyprošoval novomanželům požehnání. Dále následovala výzva k modlitbě za nově sezdáný pár (poněkud odlišná od předlohy, navíc zde chybí výzva k pokleknutí), po modlitbě (bez modlitby Páně) výzva k vyslechnutí Božího slibu pro věřící manžele uvedeného v Ž 128 a po žalmu bylo vysloveno požehnání (odlišné od exulantské agendy, snad opět inspirováno Véghem; nejsou uvedeny závěrečné pokyny nalézající se v exulantské agendě).

Průběh uzavření manželství: suspirium, promluva, otázka na oba, otázka na ženicha, otázka na nevěstu, podání rukou, (prsteny), otázky, přísaha, potvrzení svazku, požehnání, modlitba za novomanžele, Ž 128, požehnání

Přijímání kajícího do církve

Formulář se značně shoduje s textem v exulantské agendě, avšak nejsou zde uvedeny v ní obsažené úvodní instrukce, nýbrž hned otázky na penitenta s jeho odpověďmi a dodatky kazatele (u jednoho biblického odkazu je jeden z veršů sice udán odlišně – patrně omylem – od exulantské agendy, avšak na znění textu se to neodrazilo). Následuje vybídnutí k pokoře před Bohem a k modlitbě, kající modlitba (dle upraveného Ž 51, ve srovnání s exulantskou agendou je zde malé zkrácení, není uvedena modlitba Páně jako v exulantské

agendě). Poté je na řadě vložení ruky na penitenta s rozhrěšením, společná modlitba za kajícíka (ve výzvě k ní chybí pokyn kleknout na kolena těl, jsou zde jen kolena srdcí, po ní je opět vynechána modlitba Páně), výzva k podání ruky jako důkaz upřímnosti a požehnání kajícíkovi, požehnání shromážděným a zpěv (opět se blíže sleduje předloha v exulantské agendě, a to i v případě toho, co se má zpívat, ačkoli zde je možná míněno více slok). V textu formuláře jsou oproti exulantské agendě přidány i varianty pro ženský rod.

Průběh přijímání kajícíka: otázky, kající modlitba, vložení ruky a rozhrěšení, modlitba za kajícíka, podání ruky, požehnání kajícíkovi, požehnání přítomným, zpěv

Zhodnocení

Sledovaná agenda ukazuje velice pravděpodobně na to, že exulantská agenda a potažmo i falcký vzor měly svůj vliv i na domácí bohoslužebné způsoby v toleranční době. Avšak lze s jistou mírou pravděpodobnosti usuzovat i na vliv agendy vydané Janem Véghem na tuto bohoslužebnou knihu. Nicméně lze vidět i to, že její autor či kompilátor nepřebíral jednoduše a bezmyšlenkovitě vše, co ve své předloze či předlohách našel, nýbrž snažil se patrně o jistou míru vlastní liturgické zodpovědnosti či tvořivosti.

3.5. Přípisy k Véghově agendě

Obsah: s. 1 Modlitba před kázáním pohřebním (složená Štěpánem Šoltészem, velenickým pastorem r. 1816);⁹⁹ 4 Druhá modlitba před kázáním při pohřbu dítěte (Šoltész, 1816); (8) Modlitba před kázáním pohřebním (překlad Š. Šoltésze z Zollikofera, 1817); (10) Modlitba před kázáním pohřebním (překlad Š. Šoltésze ze Semlera, 1818); (12) Modlitba před kázáním pohř.; (14) Modlitba pohřební (r. 1820); 18 formulář večere Páně; 27 Způsob uvádění žen šestinedělek; 33 Těž způsob uvádění; 33 seznam uváděných žen roku 1847 a 1848; 37 Pořádek uvádění ženy

⁹⁹ Štěpán Šoltész (zemř. 1844) byl od roku 1802 duchovním ve Velenicích, od roku 1839 do roku 1844 v Libici. TOUL, Jubilejní kniha, 178.

šestinedělky, když dítě zemřelo; 43 pokračování seznamu šestinedělek do roku 1851; 49 Způsob konfirmace; 73 Způsob uvádění ženy šestinedělky (jen zkrácené adjutorium), (74) seznam posluhování nemocným a úvodů matek (1846 – 1860)

Večeře Páně

Formulář nemá nadpis. Začíná adjutoriem, poté se přistupuje ke čtení slov ustanovení – je zmíněno, že slova ustanovení zaznamenali všichni evangelisté (je jmenován i Jan), avšak používá se Pavlovo podání, patrně se při formulaci znění této úvodní promluvy vychází do jisté míry z Véggha, na jehož formulář se pro znění slov ustanovení odkazuje. Pak následuje promluva (mj. se v ní spojuje téma Kristova narození a večeře Páně) s pozváním ke stolu (či jakýmsi konstatováním v tomto smyslu) v „dobrém pořádku“ a posvěcení chleba podle Végghova vzoru (dle udané strany by se jednalo o druhou Végghovu konsekrační modlitbu), dále asi obřad probíhal podle Végghových směrnic. (Jedná se o vysluhování na Boží hod vánoční, dle uvedeného data ze čtyřicátých let 19. století však již po Šoltészově smrti, jako místo jsou snad udány Velenice).

Průběh večeře Páně: adjutorium, slova ustanovení, promluva, pozvání ke stolu, posvěcení chleba, dále patrně dle Véggha

Úvod šestinedělek

V prvním formuláři (jedná se o úvod po šťastném porodu) nacházíme adjutorium, promluvu k ženě s výzvou, aby se modlila, její modlitbu, modlitbu Páně a požehnání (určené ženě i ostatním přítomným).

Další způsob úvodu zahrnuje jen adjutorium a krátkou promluvu či jakousi výzvu k vděčnosti a oslavě Boha, jedná se o torzo, pak následuje seznam uváděných žen roku 1847 a 1848.

Úvod šestinedělky, jejíž dítě zemřelo, obsahuje adjutorium, promluvu s výzvou k děkování Bohu (počítá se s možností smrti dítěte před porodem i po něm), modlitbu ženy, modlitbu Páně, možnost napomínání a doxologii (patrně inspirovanou Végghem). Pak následuje další seznam šestinedělek.

Konfirmace

Úvod formuláře tvoří jakási veršovaná skladba, následuje promluva ke shromáždění i k dětem a modlitba za konfirmandy. Pak je na řadě zpěv dětí, po němž jeden z konfirmandů říká verše („rytmy“), následuje zkouška („vyslýchání“), promluva, společná píseň, otázky na konfirmandy, modlitba, vzkládání rukou s požehnáním (patrně vkleče), patrně píseň konfirmandů k potvrzení jejich záměru (vkleče), děti vstanou, podání rukou kazateli a starším, napomínání dětí i ostatních, píseň shromáždění, modlitba, modlitba Páně, poděkování rodičům a patrně učiteli, závěrečná píseň (patrně dětí) s varhanami. Formulář obsahuje i text některých písní.

Průběh konfirmace: suspirium(?), promluva, modlitba za konfirmandy, zpěv konfirmandů, verše, vzdychání, promluva, píseň, otázky, modlitba, vzkládání rukou s požehnáním, píseň či modlitba konfirmandů, podání ruky, napomenutí konfirmandů i ostatních, píseň, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Zhodnocení

Jedná se o zajímavý příklad, kdy je k tištěné agendě dopsán ještě další liturgický obsah. Daly se tak propojit obě části, jak lze vidět na příkladu večere Páně, ovšem samotná dopsaná část je důkazem, že jejímu původci předložený obsah nepostačoval a přidal tak další pořádky.

3.6. Agenda Jana Molnára

Dle informací v titulu pochází agenda z roku 1824 a měla sloužit Janu Molnárovi, reformovanému kazateli ve sboru v Hořátvi. Ovšem na jejím počátku se vyskytují i různé kronikářské vpisky syna Jana Molnára Karla, kterému poté agenda náležela.

Jan Molnár pocházel z Chvaletic, kde přišel na svět roku 1797, teologii studoval v Bratislavě; v Hořátvi byl činný jako farář v letech 1820–1852,

v téže roce zemřel.¹⁰⁰ Karel Molnár (1842–1902) se narodil v Hořátku, studoval v Těšíně, teologická studia absolvoval ve Vídni a v Basileji. Svoji duchovenskou činnost spojil s Klášteřem, Krakovany a Kšely.¹⁰¹

Hrubý obsah: s. 1 Pořádek křtu svatého; 10 Krátká formula křtu s., když nemluvnátko mdlé jest; 13 Ještě jeden krátký formulář křtu s.; 18 Formulář při křtu nemanželského dítěte; 25 Způsob navštívení nemocného; 27 Formula visitandi aegrotos; 55 Modlitba za dospělejší nemocné dítě; 60 Modlitba za malé nemocné dítě; 63 II Formulář při vysluhování s. večere Páně nemocným; 72 Potěšování sebe člověka do neštěstí upadlého; 75 Potěšování nešťastného netrpělivého; 78 Uvedení šestinedělky nepoctivé, která mimo manželství dítě porodila; 85 Formula visitandi graviter aegrotos; 91 Úvod šestinedělky s dítětem živým a zdravým; 97 Úvod šestinedělky, jejíž dítě zemřelo; 104 Toleranční modlitba; 110 Modlitba při svěcení kandidáta; 113 Velikonoční modlitba; 117 Způsob vysluhování křtu svatého; 127 Pořádek oddavků; 145 Pohřební modlitby (také požehnání při pochování, Kající modlitba); 202 biblické texty; 204 Řeč při svěcení křehova; 207 Modlitba při takovém průvodu, kdež dítky otce i matky zbavené jsou; 210 Velikonoční modlitba; 212 Při pochování dítěte; 213 Krátké poučování v křesťanském náboženství; 247 Modlitba dítěte před cvičením se v náboženství; 248 Modlitba po cvičení; 249 Děkování po confirmaci; 251 Modlitba duchovního pastýře; 254 Modlitby svatodušní; 260 Modlitba při pohřbu nenadálou nešťastnou smrtí ze světa sešlých; 264 Modlitba při pohřbu sebevraha, který si v neduživém stavu těla nebo ducha neb pomateném smyslu život sám odňal; 267 biblické texty; 268 Officia Matrimonium Ineuntium; 271 Officia Uxoris erga Maritum suum; 273 U hrobu. Od Jana Janaty; 274 Texty pohřební

Některé modlitby vycházejí z Vídeňské agendy I.

Křest

Na začátku formuláře je uvedeno přání pomoci ve jménu tří božských osob (adjutorium, podle druhého křestního formuláře exulantské agendy) a poté ještě přání milosti Kristovy (toto přání může být zkráceným pozdravem z Vídeňské agendy, oproti ní se obrací k přítomným, nezahrnuje i kazatele). Dále se pokračuje promluvou (dle prvního vydání Vídeňské agendy, oddíl z Mk je

¹⁰⁰ TOUL, Jubilejní kniha, 126.

¹⁰¹ Ibid., 127.

zkrácen), následuje výzva ke společné modlitbě, modlitba za dítě a modlitba Páně (oboje dle předlohy, chybí zde však požehnání po modlitbě Páně; zřejmě později, ale možná autorem, byla modlitba Páně ve zkratkách rozfázována do několika částí, zřejmě jako pomoc pro případ, že by si její znění kazatel nemohl právě vybavit). Pokračuje se slovy určenými kmotrům, kteří pak mají pozorně vyslechnout Apostolikum (nepoužívá se plurál jako ve Vídeňské agendě). Následuje otázka položená kmotrům, zda žádají, aby dítě bylo pokřtěno na tuto víru. Dále byli dotázáni, zda slibují, že se jej ujmou a podle možností budou usilovat, aby dítě bylo v této víře vychováno a zachováno (odpovědi jsou jednoslovné, nikoli však prosté „ano“ jak by odpovídalo předloze, oproti ní zde chybí otázka na odřikání se zlého). Následovala otázka na jméno a po ní byl proveden křest za pronesení trojiční formule. Na závěr bylo uděleno požehnání dítěti (podle Vídeňské agendy, avšak chybí zde již děkovaná modlitba a závěrečné požehnání).

Průběh běžného křtu: adjutorium, pozdrav, promluva, modlitba, modlitba Páně, promluva ke kmotrům, krédo, otázky na kmotry, otázka na jméno, křest, požehnání křtěnci

Krátký křest nemocného dítěte začíná opět přáním pomoci Otce, Syna i Ducha sv. (adjutorium) a následuje stručné oslovení kmotrů a kmoter (v množném čísle). Jako základní slova jsou použity části obvyklých textů z Mt 28 a Mk 10. Poté hned následuje otázka na jméno a provedení křtu, dále modlitba za dítě a modlitba Páně. Následně ještě kazatel napomenul kmotry k modlitbám za dobrou smrt dítěte a v případě, že mu Bůh daruje život k plnění jejich povinností při vedení dítěte ke zbožnosti. Končí se požehnáním přítomným.

Další krátký způsob křtu začíná stejným přáním Boží pomoci jako je tomu v předchozích případech (adjutorium, tedy ve shodě s druhým způsobem křtu v exulantské agendě). Pak kazatel promlouvá (jako ve druhém formuláři exulantské agendy, na kraji stránky je navíc uveden doplněk promluvy). Následuje vybidnutí ke společné modlitbě, modlitba za dítě (zčásti

se odlišuje od znění exulantské agendy), modlitba Páně, výzva ke společnému vyznání víry, Apoštolské vyznání víry (jako v exulantské agendě, začátek kréda je oproti ní formulován v jednotném čísle), otázky na kmotry (oproti exulantské agendě jsou oslovení kmotrové i kmotry, úvod oslovení je také pozměněn, otázky jsou v podstatě shodné), přání Boží milosti ke splnění slibu (jako v exulantské agendě). Pak duchovní vybízí kmotry k pojmenování křtěnce (což je přídavek oproti exulantské agendě) a při polévání křtěnce vodou pronáší křestní formuli (trojiční formule zde obsahuje i slovo „Boha“, což je i v exulantské agendě, avšak v předchozích formulářích zde chybí). Poté ještě následuje vyprošování požehnání dítěti (podle exulantské agendy).¹⁰²

Křest nemanželského dítěte je zahájen pozdravem (uvedený počátek odráží počátek pozdravu z Vídeňské agendy z roku 1829), poté mluví kazatel, načež se obrací na kmotry (dle Vídeňské agendy). Následuje modlitba za dítě (poslední věta je zkrácena) a modlitba Otče náš. Zatímco ve Vídeňské agendě následují nyní jen stručné pokyny, co má následovat (krédo a křest a modlitba, jejíž text je již uveden), zde je uvedena výzva k vyslechnutí Apostolika, tedy víry, na niž je dítě křtěno (začátek kréda je v singuláru), duchovní se ptá na jméno křtěnce a provádí křestní úkon (ačkoli v úvodních dvou formulářích Vídeňské agendy se v trojiční formuli vynechává slova „Boha“, v Molnárově zpracování tohoto formuláře je obsaženo, ačkoli je nepoužívá ve všech formulářích). Končí se modlitbou (dle předlohy).

Agenda obsahuje i další způsob provedení křtu. Na počátku bylo zřejmě proneseno oslovení, pak je zde prosba o pomoc Trojice (adjutorium). Dále se opět setkáváme s proslovem kazatele, výzvou k modlitbě a modlitbou, následovanou modlitbou Páně (od promluvy obsah souhlasí s Zollikoferovou agendou, ve srovnání s jejím českým překladem je však znění volnější, u Zollikofera zde chybí modlitba Páně). Potom položil kazatel dotaz kmotrům (jsou oslovení kmotrové i kmotry, tedy patrně se předpokládá přítomnost většího počtu svědků křtu, opět volně dle Zollikofera, ačkoli ten tuto část neformuluje přímo jako otázku) a po odpovědi jim vyprošoval požehnání k

¹⁰² Snad se jedná o rozšířenější formulář, který nepochází původně z exulantské agendy, předlohou pro Molnára mohl být jiný zdroj, z čehož mohou vyplývat některé slovní odlišnosti.

naplnění jejich předsevzetí (poněkud jinými slovy než u Zollikofera), pak se otázal na jméno křtěnce (to v předloze chybí), pokřtil jej za doprovodu trinitární formule (ani zde není doslovná shoda s předlohou) a pronesl požehnání na jeho adresu (snad částečně inspirováno Zollikoferem). Doplněna je ještě modlitba, jejíž text je obdobou předchozího požehnání, možná jej mohla nahradit (zřejmě byla doplněna později, snad autorem).

Průběh křtu (poslední způsob): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, otázka na kmotry, požehnání předsevzetí kmotrů, otázka na jméno, křest, požehnání křtěnci

Návštěva nemocného

Nejprve je uveden formulář obsahující pozdrav, promluvu k nemocnému a výzvu k vyznání vin a k modlitbě.

Poté následuje další formulář. Na počátku jsou uvedeny způsoby pozdravení nemocného ráno a večer a také způsob přání nemocnému, pak je zde promluva k nemocnému s výzvou ke kající modlitbě, modlitba (ta se v závěru vztahuje i k večeři Páně) a modlitba Páně. Pak je nemocnému předloženo, že Bůh jej sice může uzdravit, avšak je vyzván, aby se připravil na smrt a soud, a to skrze smíření s Bohem i bližními. Jsou mu položeny otázky (celkem sedm, první z nich, nebo možná až neuvedená odpověď na ni, je kazatelem doplněna). Pak následovalo zvěstování odpuštění vin a věčného života za předpokladu, že vyznání bylo učiněno v souladu s vírou srdce.

Před přijímáním večeře Páně byl nemocný ještě poučen např. o tom, že chléb při svátosti podávaný není Bohem, ani skutečným Kristovým tělem, neboť Kristus je na nebesích. Chlebu nepřísluší klanění. Ačkoli byla svátost ustanovena podle Mojžíšova zákona z přesného chleba, není nutné užívat přesný chléb. Tělo a krev Páně se přijímá vírou. Protože Kristus učinil nad chlebem díky, je zde výzva k děkování, aby Bůh chléb posvětil. Následující modlitba je však spíše než díkůvzdáním (to snad lze spatřit do jisté míry v oslovení Boha) prosbou o posvěcení chleba a duchovní účastenství přijímajícího na Kristem vybojovaném dobrodiní. Pak následuje přijímání

chleba se slovy „vezměte a jezte“, což jsou patrně doprovodná slova při přijímání, nikoli slova ustanovení nad chlebem. Pak je uvedeno přání (požehnání) k utvrzení víry k věčnému životu. Dále následují slova o vínu, jedná se však jen zčásti o slova ustanovení, praví se, že kalich je znamením Kristovy krve a že podobně jako chléb není skutečným tělem, tak ani víno není jeho pravou krví. Všichni praví Kristovi ctitelé mají přijímat také z kalicha. Pak následuje modlitba díky za posvěcení kalicha, podle Kristova příkladu. Jedná se o prosbu na způsob modlitby nad chlebem.¹⁰³ U podávání kalicha jsou uvedena slova „Pijte z toho všickni“ – patrně opět nejde o slova ustanovení – a slova přání očistění od hříchů Kristovou vylitou krví, buď se jednalo o výrok pronášený při přijímání, nebo až po něm. Poté je zařazeno *Allocutio*, v němž je vyjádřeno přání, aby přijímání mohlo sloužit k spasení duše, a hovoří se o vhodnosti děkování za přijaté dobrodiní (zde – a nejen zde – je v hlavním textu ženský tvar). Následovala ještě výzva k děkování Bohu, poté tedy děková modlitba, do níž však byly zahrnuty také prosby. Na závěr obřadu bylo proneseno požehnání nemocnému i těm (včetně kazatele), kdo ještě zůstávají na světě.

Průběh večeře Páně s nemocným (delší formulář): pozdrav, přání, promluva, kající modlitba, modlitba Páně, napomenutí, otázky, absoluce, promluva o chlebu, modlitba nad chlebem, přijímání chleba, přání, promluva o vínu, modlitba nad kalichem, přijímání vína, promluva, děková modlitba, požehnání

Další způsob večeře Páně s nemocným začíná krátkou modlitbou, v níž se mj. vyznává vědomí viny (podle Vídeňské agendy z r. 1829). Po následující promluvě následuje výzva ke společné modlitbě („Pozdvihniž se tedy srdce naše...“) a kající modlitba (formulována jako modlitba nemocného; dle Vídeňské agendy). Po modlitbě byla vyřčena absoluce, pokud bylo vyznání upřímné (oproti předloze nejsou uvedeny jiné tvary oslovení). Poté byla na

¹⁰³ Rozdělení přijímání snad inspirováno Véghem.

řadě modlitba Páně, po ní byla pronesena slova ustanovení (Vídeňská agenda uvádí přímo i večeři Páně, zde zmínka o ní chybí) a modlitba díky i proseb a poručení se do Boží vůle (dle předlohy, snad se zde ale více předpokládá smrt – Vídeňská agenda mluví o blízkých lidech nemocného v čase přítomném, zde se užívá tvar „byli“).

Průběh večeře Páně s nemocným (další formulář): modlitba, promluva, modlitba, absoluce, modlitba Páně, slova ustanovení, (přijímání), děkovná modlitba

V případě návštěvy těžce nemocného kazatel nejprve oslovuje nemocného, obrací se na něj i s přáním. Pak jej vyzývá k vyznání svých provinění a k modlitbě. Ta se nese v kajícím duchu. Kazatel pak pronáší slova, že Bůh opravdově kajícím a Kristovou krví pokropeným srdcem nepohrdá. Poté pokládá nemocnému otázky (6x), načež mu uděluje absoluci (její počátek snad odkazuje na druhý formulář návštěvy nemocného, další část je mu podobná, neosahuje však zvěstování věčného života a další slova jsou nahrazena požehnáním). Pak je kvůli hodnému a užitečnému přijímání zařazena společná modlitba Páně. Následuje recitace slov ustanovení nad chlebem s výzvou k děkování Bohu a modlitba o posvěcení tohoto elementu a jeho požehnané působení v přijímajícím (dle latinského nadpisku se zdá, že se posvěcení konalo prostřednictvím slov ustanovení). Pak je na řadě podávání chleba. Následují slova ustanovení nad kalichem s výzvou k díkyvzdání a modlitba o posvěcení kalicha a o přínos jeho přijímání pro komunikanta (obě výzvy jsou formulovány v množném čísle, modlitby však v čísle jednotném) a pak přijímání vína. Potom je uveden počátek slov ustanovení nad vínem (poněkud jinak než výše), snad se mohlo jednat o slova pronášená při přijímání. Dále je uvedena výzva k děkování po přijímání a modlitba po vysluhování.

Průběh večeře Páně s těžce nemocným: promluva, kající modlitba, ujištění, otázky, absoluce, modlitba Páně, slova ustanovení chleba, modlitba o posvěcení chleba, slova ustanovení kalicha, modlitba, přijímání chleba, slova

Úvod šestinedělek

Uvedení šestinedělky, která porodila mimo manželství, má tento průběh: po suspiriu či upraveném adjutoriu (patrně jako v prvním způsobu křtu, zde je uveden jen začátek, ve Vídeňské agendě v tomto formuláři není uvedeno) duchovní mluví k ženě (v předloze se mluví o tom, co žena slíbila při confirmaci, zde se zmiňuje navíc i křest) a vyzývá ji, aby se pomodlila. Poté následovala modlitba (tou ve Vídeňské agendě formulář končí), patrně později byla doplněna modlitba Páně a propuštění v pokoji.

Ve formuláři pro uvedení šestinedělky se zdravým dítětem je opět zařazeno adjutorium či suspirium (ve zkratce, patrně jako výše). Kazatel promlouvá k matce (dle Vídeňské agendy, ta mluví o přítomnosti jiných křesťanů, zde je tato zmínka vypuštěna, naopak se zde mluví o chrámu, kdežto předloha toto místo spíše implicitně předpokládá), žena je vyzvána k modlitbě s duchovním (dle předlohy), po níž byla na řadě modlitba Otče náš a požehnání (požehnání jsou v obou agendách naznačena jen zkratkou, ale patrně se liší).

V případě úvodu šestinedělky, jejíž dítě zemřelo, není na počátku formuláře uvedeno adjutorium či suspirium (není ani ve formuláři Vídeňské agendy). Opět se koná promluva duchovního a po jeho slovech byla na programu chvíle pro modlitbu, k níž ženu vyzval (vše dle předlohy).

Uzavření manželství

Po adjutoriu (jako v počátečních formulářích) promlouvá duchovní (opět volněji dle překladu Zollikoferovy agendy). Pak se kazatel obrací na snoubence a táže se jich, zda na základě toho, co bylo řečeno, chtějí vstoupit do manželství a plnit povinnosti křesťanských manželů (opět se vychází z předlohy, ta však neuvádí tuto část přímo jako otázku, odpověď se od českého překladu Zollikoferova textu liší). Poté se obrací na ostatní přítomné, které prohlašuje za svědky tohoto slibu a vyzývá k oznámení případné překážky sňatku, načež měla následovat chvíle ticha. Po uplynutí této chvíle, když se neobjevilo nic, co by uzavření svazku zpochybňovalo, vyprosil

duchovní manželům požehnání. Pak si oba měli podat pravice (to u Zollikofera chybí) a duchovní žádal nejprve po ženichovi vyznání, že si vzal svou manželku a že se zavázal k určitému chování a tázal se rovněž na jeho slib lásky a péče atd. (opět se vychází z Zollikofera, ač nikoli doslovně). Dále uvedené přání pomoci Trojice bylo, patrně později, dáno do závorky a rovněž patrně později byla doplněna výzva k přísaze a začátek, nikoli celé znění, této přísahy. Po odpovědi nevěsty na položenou otázku (otázka opět vykazuje jisté shody s Zollikoferem) je umístěno přání, aby ji k tomu pomohla Trojice, avšak opět v patrně později přidané závorce, a znovu i pravděpodobně přidaná výzva k přísaze (ale pouze výzva, nikoli i text přísahy). Poté duchovní pronáší požehnání novomanželům, po němž připojí krátké napomenutí, dále je uvedeno i delší napomenutí novomanželů (tyto prvky jsou odvozeny z předlohy). Následovala výzva přítomným k modlitbě o požehnání pro novomanžele, modlitba, modlitba Páně (ta u Zollikofera není uvedena), na niž navazovalo závěrečné požehnání novomanželům (jen malá podobnost s Zollikoferem, ovšem i jistá podobnost s Véghem).

Průběh uzavření manželství

Zollikoferova agenda	Agenda J. Molnára (dle domnělé původní podoby)
Vstupní formule	Adjutorium
Promluva (text z evangelia)	Promluva (text z evangelia)
Otázka	Otázka
Oslovení přítomných (a příp. námitky)	Oslovení přítomných (a příp. námitky)
Požehnání	Požehnání
	Podání rukou
Otázka na ženicha	Vyznání ženicha
	Přání Boží pomoci
Otázka na nevěstu	Vyznání nevěsty
	Přání Boží pomoci

Požehnání a napomenutí	Požehnání a napomenutí
Napomenutí	Napomenutí
Modlitba	Modlitba
	Modlitba Páně
Požehnání novomanželům	Požehnání novomanželům

Zhodnocení

Agenda reformovaného duchovního Jana Molnára je ukázkou toho, že na jednotlivé duchovní mohlo působit vícero vlivů. Kromě (patrně) jeho vlastní tvorby tak můžeme sledovat přejímání z exulantské i Zollikoferovy agendy a také z Vídeňské agendy. Je možné uvažovat i nad případným vlivem Jana Végha, především na příkladu rozdělení přijímání chleba a vína a konsekračních modliteb.

3.7. Agenda Josefa Salatnaye

Josef S(z)alatnay působil jako farář ve chlebském sboru v letech 1820–1836.¹⁰⁴ Agenda je datována do roku 1824.

Obsah: s. 1 Vysluhování svátostí. I. Křest sv. 1. Křtění dítěte z lože manželského kdykoli; 3 2. Křtění dítěte též z lože manželského, a též kdykoli; 6 3. Křest dítěte, když ono tak mdlé, že se s jeho pokřtěním musí pospíchat; 7 4. Křest dítěte z lože manželského kdykoli; 14 5. Křest dítěte z lože manželského kdykoli (jen adjutorium); 23 Krátký způsob přísluhování svaté večeře Páně; 41 2. Krátký způsob přísluhování svaté večeře Páně o Vánoci; 123 Pořádek oddavek; 134 Úvod aneb Pořádek úvodu šestinedělky; 136 Způsob úvodu šestinedělky, když děťátko umřelo; 153 Krátká řeč v domě zármutku před modlitbou; 156 2. Opět jiný způsob řeči v domě zármutku, nad člověkem sešlého věku; 160 3. Řeč v domě zármutku při pohřbu dospělého člověka

¹⁰⁴ TOUL, Jubilejní kniha, 167.

(obsažená modlitba patrně inspirována Basilejskou agendou,¹⁰⁵ s. 123, zde bez modlitby Páně); 167 Řeč při rakvi malého dítěte v domě zármutku, aneb v kostele s malou proměnou? (uvedeno, že se obsažená modlitba pochází z Basilejské agendy, snad kousek z Anhang, s. 9); 174 5. Řeč v domě zármutku při pohřbu dospělého člověka; 178 Žehnání, aneb: řeč pohřební nad rakví zemřelého; 179 Řeč na hřbitově nad hrobem dospělého muže, neb ženy?; 181 Způsob požehnání zemřelého, když se do hrobu vloží; 182 Jiný způsob požehnavání mrtvého těla v hrobě mužského pohlaví; 183 Řeč nad hrobem, to jest Modlitba při vložení do hrobu starých osob; 184 Modlitba na hřbitově nad hrobem dospělého; 185 Nad hrobečkem děťátka; 186 Opět jiná řeč nad hrobem dítěte; 187 Rytmovní řeč nad hrobem malého dítěte; 188 Rytmy nad hrobem buď malé, neb velké osoby; 190 Řeč v domě zármutku nad malým dítětem (jen začátek, přeškrtnuto); 191 Řeč v domě zármutku nad malým dítětem; 196 Při pohřbu dítěte; 201 Přístup; 205 Požehnání mrtvého těla; Suspirium funebrale; 208 text z Jb; 209 Nad hrobem – fragment; 230 Požehnání; 333 V kostele při shromáždění. 1. Modlitba za nemocného ve velikých bolestech postaveného; 334 2. Modlitba v kostele za nemocné když jich víc jest; 335 3. Modlitba v kostele za nemocného starce v nesmírné bolesti postaveného; 336 4. Modlitba v kostele za nemocnou osobu ženského pohlaví, ve velikých bolestech postavenou; 337 5. Modlitba v kostele za nemocného mládence; 339 6. Modlitba v společném shromáždění. Za malé dítě; 341 Vzdechání před pohřebním kázáním (několik suspirií)

Křest

Začíná se vyprošováním pomoci tří osob Trojice, pak duchovní pronáší promluvu, v níž se naráží na text z Mt 28, během promluvy padne otázka, proč se vždy při křtu vysvětluje, co to křest je a také dotaz, zda se budou dotyční (zřejmě kmotrové) snažit podle svých možností vychovat z dítěte věrného a vskutku hodného člena církve (proto, aby toto v srdcích slibovali, se vždy mluví o křtu), snad se však v tomto případě jednalo o otázku, na niž se nečekala odpověď. Je kritizováno soudobé vnímání úlohy kmotrů, kdysi to bývalo lepší. Být kmotrem je čest. Poté následovala výzva ke společné

¹⁰⁵

http://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN687857961&PHYSID=PHYS_0001&DMDID=DMDLOG_0001&view=overview-toc (cit. 4. ledna 2018).

modlitbě, modlitba za dítě a modlitba Páně. Nato požádal duchovní o oznámení jména křtěnce, pak následoval křest a poté ještě vyprošování požehnání pro dítě i dospělé (kazatel zmínil i sám sebe).

Průběh křtu: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, oznámení jména, křest, požehnání

Další forma křtu manželského dítěte obsahuje nejprve stejná slova jako výše (zvláštností je, že je zde navíc ještě jedno Amen) a po nich promluvu (je inspirována Zollikoferovým formulářem, navíc se zde praví, že smyslem křtu není udělení jména. Konec této části se nese v duchu vyprošování různých požehnání, spíše obecnějšího rázu, a přání, mj. i o vyslyšení následující modlitby). Na pastorovu řeč navazovala modlitba nejen za dítě a modlitba Páně (modlitba je patrně na Zollikoferovi nezávislá). Potom duchovní zjišťoval jméno křtěnce, následoval křest a požehnání dítěti, rodičům i kmotrům (opět zakončeno dvojitým Amen).

Průběh křtu: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, oznámení jména, křest, požehnání

Nouzový křest je zahájen opět adjutoriem, pak se pastor obrací stručně na dospělé, křestní dění je spojeno se slovy z Mt 28,19 (ačkoli se odkazuje i na verš 20). Kazatel žádá o podání křtěnce a o sdělení jeho jména, provádí úkon křtu – křestní formule je zde rozšířena o vyjádření účelu křtu (příp. o požehnání či přání). Následuje výzva k modlitbě, modlitební chvíle je zakončena modlitbou Otče náš. Na závěr je uděleno požehnání přítomným i dítěti (opět je zde dvojitě Amen; je otázkou, zda se jedná o zdůraznění předchozích slov nebo má toto zdvojení jiný význam).

Další formulář se opět týká křtu manželského dítěte (je však zřejmě psán P. E. Szalatnayem). Znovu je uvedeno obvyklé adjutorium, pak se na počátku promluvy pronášejí slova ustanovení svátosti křtu podle Mt 28 (vybrána delší pasáž nežli v předchozím formuláři) a Mk 16, v promluvě se objevuje i příběh

o Ježíšovu vztahu k dětem z Mk 10. Slova Kristova „Nechte dítek jíti ke mně...“ jsou ujištěním, že i děti mají účast na Boží smlouvě. Kazatel též vysvětluje otci a kmotrům jejich povinnosti při výchově dítěte. Po promluvě byla na pořadu výzva ke společné modlitbě, modlitba za dítě a modlitba Páně a potom kazatel vyzývá dotyčné, aby s ním vyznali víru, na niž má být dítě pokřtěno (je uveden tvar „věříme“). Následně se duchovní tázal otce či kmotrů na to, zda chtějí, aby dítě bylo pokřtěno na tuto víru a po kladné odpovědi se otázel na jeho jméno. Pak následoval křest, po němž bylo dítěti uděleno požehnání v eschatologickém horizontu. Dalším prvkem obřadu byla výzva ke společné modlitbě, modlitba a končilo se požehnáním účastníkům obřadu (včetně pastora), které zahrnovalo či jemuž předcházelo i jakési přání Boží pomoci při jednání dle vlastních křestních slibů. Ve formuláři lze patrně rozpoznat alespoň menší vliv falckého vzoru.

Průběh křtu: adjutorium, slova ustanovení křtu, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázka, otázka na jméno, křest, požehnání křtěnci, modlitba, požehnání přítomným

Večeře Páně

„Krátký způsob“ je patrně opět psán jinou rukou. Začíná adjutoriem, pokračuje promluvou, na jejímž počátku znějí slova ustanovení této svátosti, odkazuje se na Mt 26,26–28 a L 22,17. Je však třeba se dříve připravit skrze sebezkoumání, jak žádá apoštol Pavel v 1K. To se má zaměřit na víru i jednání. Uplatňují se i další biblické texty. Potom následuje výzva ke společné modlitbě za odpuštění vin a Boží posvěcující milost. Na modlitbu navazuje modlitba Páně a po ní je na řadě pobídka ke společnému vyznání víry (krédo je formulováno v jednotném čísle). Potom duchovní pokládal věřícím otázky. V tomto bloku lze vysledovat jistou podobnost s otázkami u Végha. Po otázkách následovalo zvěstování odpuštění (s úpravami odpovídá Véghovi). Následně byli věřící vyzváni k přistoupení ke stolu Páně a k děkování Bohu po příkladu Kristově, který tak činil, když vzal chléb (posvěcující modlitba nad chlebem se částečně shoduje s Véghovou druhou modlitbou). Pak komunikanti

přijímali chléb za pronášení doprovodných slov, je uveden výrok shodný s Véghovou agendou, který by byl podle grafického rozložení vysloven zřejmě až po přijímání chleba, avšak při srovnání s postupem při přijímání vína to není jisté. Pak následuje díkůvzdání za kalich, opět dle příkladu Páně (modlitba patrně opět navazuje na Végha) a podávání kalicha za recitace průpovědí (opět se navazuje na Végha, jeden text je přidán, avšak je to v souladu s předlohou, jež dovoluje přidat i další výroky). Po přijímání jsou uvedeny pokyny dle Végha k uklizení nádob (jsou jako v předloze uvedeny latinsky), kazatel mluví o smyslu večeře Páně, který ji dávala již raná církev a také přítomní hodovníci ji přijímali ke stejnému účelu (opět podobnost s Véghem), následuje chvalořeč začínající na základě Ž 103 (i s prosbami; výzva k tomuto jednání je částečně shodná s Véghovou předlohou, i modlitba vykazuje v menší míře přímou závislost na Véghově agendě), modlitba Páně a následně požehnání (snad je také inspirováno Véghem). Pak je uveden jiný text modlitby díky po vysluhování (po níž následovala modlitba Otče náš), je uvedeno také jiné požehnání (to je téměř identické s Véghovým).

Průběh večeře Páně: adjutorium, promluva, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absoluce, výzva k přistoupení ke stolu Páně, modlitba nad chlebem, přijímání chleba, (požehnání?), modlitba nad vínem, přijímání vína, uklizení nádob, promluva, díkůvzdání, modlitba Páně, požehnání

Následuje krátký způsob vysluhování večeře Páně, o Vánocích u stolu Páně. Na počátku stojí adjutorium (je naznačeno zkratkou, ta se však zcela nekryje s předchozími vstupními slovy, avšak mohlo by se jednat o shodné znění s přípisy k Véghově agendě), poté je na řadě promluva (ta vykazuje částečnou obdobu s přípisky, nikoli doslovnou, některé části však vynechává, oproti přípiskům zde nejsou na počátku slova ustanovení). Potom jsou věřící vyzváni ke společné zpovědní modlitbě, následuje modlitba Páně a výzva ke společnému vyznání víry (začíná slovy „My věříme“), dále mají být věřícím položeny otázky, pro jejichž znění se odkazuje na strany 29 a 30, patrně se ovšem má jednat i o s. 31, kde jsou otázky uzavřeny. Tím formulář končí.

Uzavření manželství

Na začátku stojí i nyní slova prosby o pomoc všech tří osob Trojice a veršovaná modlitba. Pak se pokračuje promluvou (vychází z Zollikofera, ovšem nikoli ve všem). Pak kazatel krátce oslovil snoubence (snad i zde lze hledat částečnou inspiraci Zollikoferem, nejedná se ovšem o otázku) a prosil a přál snoubencům požehnání pro jejich úmysl i pro tuto chvíli, kdy jejich manželství bude začínat (opět se částečně podobá Zollikoferovi). Následně si měli snoubenci podat pravice a kazatel se jich tázal, nejprve ženicha. Ženich nato přísahal svou věrnost nevěstě slovy opakovanými po kazateli. Nevěsta byla naproti tomu otázána, zda není vázána k jinému muži. Pak jí byly položeny další otázky a i ona měla složit přísahu (vychází se z Végha, ten však nemá explicitně uvedeno, že se slova přísahy mají opakovat po kazateli). Následně duchovní oběma udělil požehnání (podle Zollikofera). Byli vyzváni k pamatování na svůj slib a byly jim adresovány slova a pokyny do manželství (opět inspirováno Zollikoferem). Poté následovala výzva ke společné modlitbě za novomanžele (zčásti dle Zollikofera), modlitba (text modlitby se částečně zakládá na Véghovi a částečně na Zollikoferovi, něco patrně přidal i redaktor) a modlitba Páně. Na závěr bylo novomanželům vyprošeno požehnání (snad malá inspirace Véghem).

Průběh uzavření manželství: adjutorium, veršovaná modlitba, promluva, oslovení snoubenců, prosba o požehnání, podání rukou, otázky na ženicha, přísaha, otázky na nevěstu, přísaha, požehnání a napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání novomanželům

Úvod šestinedělky

Na počátku úvodu šestinedělky se zdravým dítětem je adjutorium. Poté oslovuje duchovní matku a pak ji vyzývá k modlitbě díky. Po ní následovala modlitba Páně a jako „zavírka“ požehnání pro matku a dítě.

Dále je uveden formulář pro úvod rodičky, jejíž dítě zemřelo. Ten začíná adjutoriem. V promluvě k šestinedělce je zmínka o tom, že se žena nachází v

chrámu dána do závorky, což patrně naznačuje možnost, že se obřad mohl konat i v domě. Dále je rodička vyzvána k modlitbě. Pak následuje modlitba Otče náš. Končí se udělením požehnání.

Zhodnocení

Také na příkladě této agendy vidíme, že se její redaktor nechal ovlivnit nejen jednou předlohou. Ukazuje se, že Zollikoferovo a Véghovo dílo bylo přijímáno i v této době. Máme zde také doklad toho, jak redaktoři agend dokázali své prameny kombinovat a vytvářet tak nové formuláře a patrně i toho, že byli schopni vytvářet vlastní pořádky.

3.8. Agenda Samuela Nagye

Agenda Samuele Nagye¹⁰⁶ je další z bohoslužebných knih, jež nese letopočet 1824 a dokonce zde nacházíme i přesné datum: 7. dubna.¹⁰⁷

Obsah (bez paginace): Modlitby před kázáním a po kázání; Formulář vysluhování křtu svatého; Formulář oddavků nových manželů; Formulář vysluhování sv. več. P. nemocným; pohřební modlitby; Úvod šestinedělky; modlitby (některé patrně z maďarského zdroje), modlitba k úvodu, požehnání; text modlitby Páně, požehnání

Křest

Formulář nejprve zahrnuje adjutorium (navzdory jisté míře rozdílnosti jsou zde podobnosti s jedním z úvodních slov prvního formuláře křtu v exulantské agendě, příp. agendě ÚA ČCE inv. č. 64), poté promluvu (snad čerpá vzdáleně inspiraci z falckého vzoru, možná z exulantské agendy). Mluví se o slibech Božích vůči člověku a o lidských závazcích vůči Bohu, ke kterým při křtu dochází. Je řečeno, že nevědomost křtěncova o slibu ve křtu činěném je nahrazena vírou rodičů a mluví se o také o jejich povinnostech při výchově

¹⁰⁶ K němu viz výše s. 147.

¹⁰⁷ Datum možná spíše označuje počátek jeho kazatelské služby ve sboru (ordinován byl totiž 6. dubna 1824). Srov. TOUL, Jubilejní kniha, 131.

(tato část poukazuje na vliv Végha).¹⁰⁸ Dále následuje výzva ke společné modlitbě za křtěné dítě, modlitba (oboje opět inspirováno Véghem), otázky na kmotry (první z nich je dosti podobná falckému vzoru v exulantské agendě, zohledňuje se pouze křest jednoho dítěte, druhá se týká role kmotrů při křesťanské výchově dítěte, lze zde usuzovat na vliv vídeňské předlohy). Po otázkách nastává chvíle pro křest a po jeho provedení je uvedena promluva ke kmotrům (ta je zpočátku značně podobná promluvě ve Vídeňské agendě, je však delší, její závěr zase nasvědčuje vlivu Zollikoferova formuláře), končící vyprošováním požehnání pro kmotry k plnění řečeného (zařazení tohoto požehnání možná způsobil vliv Zollikofera), pak je ještě dáno požehnání dítěti (je uvedena i varianta požehnání pro neduživého křtěnce).

Průběh křtu: adjutorium, promluva, modlitba, otázky na kmotry, křest, promluva ke kmotrům, požehnání křtěnci

Uzavření manželství

Zde se začíná suspiriem či prosbou o požehnání (jako v agendě inv. č. 64), následuje promluva (ta vykazuje vliv Zollikoferův i falcký), která obsahuje příběh o stvoření muže a ženy, objevují se slova ze Žd 13 o poctivosti manželství a o účasti Kristově na svatbě v Káně, zaznává i příběh o sporu s farizeji (oproti Zollikoferovi je přidána věta o cizoložství při propuštění manželky). Mluví se o úkolech obou manželů i o těch, které přísluší každému zvlášť. Dále je oběma společně položena otázka (dle falckého vzoru), otázka na každého zvlášť (patrně spíše dle Zollikofera než podle falckého vzoru), pak následuje výzva, aby si snoubenci podali pravice a jsou jim pokládány další otázky (podle Véghova vzoru, avšak poslední otázka na nevěstu je nahrazena otázkou na dobrovolnost jejího kroku jako v agendě inv. č. 64), oba jsou postupně vyzváni k přísaze (patrně vychází z Végha, přidána je i jiná formulace, Zollikoferovými otázkami ovlivněná) a následuje potvrzení svazku kazatelem (nejprve dle exulantské agendy, následující požehnání může vycházet z ní, ale spíše z Zollikofera). Dále je ještě uvedeno napomenutí

¹⁰⁸ Chybí slova ustanovení svátosti či krédo.

určené novomanželům (vychází z Zollikoferova), výzva ke společné modlitbě za nově sezdaný pár, společná modlitba (opět dle Zollikoferova textu), patrně modlitba Páně, Ž 128 (výzva k vyslechnutí žalmu pochází pravděpodobně z exulantské agendy), k němuž je přidána krátká výzva ke snaze o dosažení tohoto požehnání životem v ctnosti a pak je uděleno novomanželům požehnání (jako v agendě inv. č. 64).

Průběh uzavření manželství: suspirium, promluva, otázka na oba, otázka na každého zvlášť, podání rukou, otázky, přísaha, potvrzení svazku s požehnáním, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, Ž 128, požehnání

Večeře Páně s nemocným

Na počátku stojí adjutorium, dále promluva (dle Végha), po níž je nemocný vyzván ke kající modlitbě, modlitba (snad by mohla být zčásti ovlivněna falckým vzorem), výzva ke společnému vyznání víry s pastorem, kladení otázek, které se týkají „duše a života“ nemocného (znění není uvedeno), rozhršení podle příkladu Nátanova (dle 2S 12,13; podobně se Nátanovo slovo odpuštění pro Davida objevuje i u Végha, avšak zde se znění rozhršení blíže neuvádí), slova ustanovení dle 1K 11,23–25, pobídnutí ke společné modlitbě, modlitba (nejen) za požehnané hodování (dle Végha, tam se ovšem jedná o modlitbu po úvodním oslovení nemocného), přijímání doprovázené vhodnými slovy z Písma, slova potěšení či ujištění a výzva k děkování (opět se zde vychází z Véghova formuláře), modlitba díkůčinění (také na základě Végha), modlitba Páně (tu zde Végh neumisťuje). Následuje napomenutí k přemýšlení nad užitkem přijímání, slova k tomuto se vážící a závěrečné požehnání nemocnému (také do jisté míry navazují na Véghův vzor).

Průběh večeře Páně s nemocným: adjutorium, promluva, kající modlitba, krédo, otázky, absoluce, slova ustanovení, modlitba, přijímání, slova potěšení, děkovaná modlitba, modlitba Páně, přemýšlení o užitku svátosti, požehnání

Úvod šestinedělek

Úvody mají patrně následující průběh. Nejprve je uveden úvod matky se živým dítětem. Jeho struktura je tato: suspirium, promluva k matce, výzva k modlitbě, modlitba matky, modlitba Páně, požehnání, týkající se i dítěte.

Další úvod (uveden je možná odkaz na jakýsi zdroj, nepatří li k předchozímu pořádku) obsahuje suspirium, promluvu, modlitbu matky, modlitbu Páně a požehnání matce a dítěti.

Další se zdravým dítětem obsahuje suspirium, promluvu k matce a modlitbu.

Čtvrtý způsob úvodu se zdravým dítětem zahrnuje suspirium, promluvu k matce a modlitbu matky.

Pátý úvod se skládá ze suspiria, promluvy k matce a modlitby matky.

Šestý způsob se týká ženy, která se stala matkou poprvé. Obsahuje suspirium, promluvu k matce, modlitbu ženy.

Další pořádek je určen pro matku dvojčat a skládá se ze suspiria, promluvy k ženě a její modlitby.

Je zde také formulář pro uvedení matky mrtvého dítěte, které však bylo ještě pokřtěno. Je zde suspirium a promluva k ženě, která se pak modlí.

Poslední způsob úvodu se týká matky, jejíž dítě zemřelo nepokřtěné. Obsahuje suspirium, promluvu k ženě, která se pak má pomodlit.

Na konci agendy je uvedeno požehnání vztahující se snad ke dvěma posledním úvodům, nebo možná i k dalším, alespoň snad těm, kde bylo dítě naživu.

Zhodnocení

Nagyova agenda je dalším dokladem spojování různých vlivů v tvorbě tolerančních duchovních.

3.9. Agendy Josefa Nešpora

Josef Nešpor (1782–1837) se narodil v Liblicích u Mělníka, studoval v Uhrách, v letech 1814–1837 byl s přestávkou kazatelem v Močovicích, působil rovněž jako senior v chrudimském obvodu. V roce 1824 odcestoval do Bedřichova Tábora v Pruském Slezsku, odkud se vrátil do Močovic roku 1827.¹⁰⁹

3.9.1. Agenda aneb způsob vysluhování svatých služebností

Agenda je datována rokem 1827, autor se představuje jako kazatel v Močovicích a bývalý senior „Traktu chrudimského“.

Obsah: s. 3 Modlitba obecná (jako v Tardyho pořádníku s. 211); Modlitba v neděli před kázáním (text modlitby je v Berlínském kancionálu, avšak celek pochází snad z exulantské agendy, snad byl zdrojem pro Tardyho); Po kázání - úvod k modlitbě (je v Pořádníku); Modlitba po velkém kázání (podobně v Berlínském kancionálu a exulantské agendě, Pořádník odkazuje na Berlínský kancionál), dopsána prosba o požehnání zeměpána a Alžběty; 10 Rozličné modlitby pokorné a poděkování srdečná: I. Ohlášky stavu manželského (téměř stejně v Pořádníku i exulantské agendě); II. Za osobu nemocnou (opět podobně v exulantské agendě, větší textová souvislost s Pořádníkem); III. Za princesku těhotnou (v exulantské agendě i v Pořádníku); IV. Za obecnou manželku těhotnou (opět v exul agendě a v Pořádníku); V. Za manželku těžce ku porodu pracující (blíže Pořádníku než exulantské agendě, snad tedy tato agenda sloužila Tardymu za zdroj); VI. Za šťastnou žeň (v Pořádníku); VII. Za komunikanty (značně podobnější Pořádníku než exulantské agendě); VIII. Za osobu, která na cestu šla (opět blíže Pořádníku); IX. Děkování za manželku z rodu královského šťastně rozvázanou (opět blíže Pořádníku); X. Za manželku z obecného rodu šťastně rozvázanou (snad kombinace obou agend); XI. Za manželku ačkoliv plodem mrtvým šťastně rozvázanou (opět v exulantské agendě i u Tardyho); XII. Za šestinedělku k úvodu jdoucí (v obou agendách, ačkoli v exulantské je jiný počátek); XIII. Za zdraví navracené (opět blíže Pořádníku); XIV. Za šťastně dokonanou žeň (jen v Pořádníku);

¹⁰⁹ TOUL, Jubilejní kniha, 133.

XV. Za osobu ve zdraví z cesty přišlou (opět blíže Pořádníku); 18 Rozličné modlitby svaté: I. Adventní; II. Na den narození Krista Pána; III. Modlitba na nové léto; IV. Na den zjevení Krista Pána mudrcům; V. Modlitba postní obecná; VI. Na Veliký pátek; VII. Na den vzkříšení Páně; VIII. Na den vstoupení Krista Pána na nebe; IX. Modlitby svatodušní; X. Modlitby hříšníka kajícího – Předchozí modlitby jsou obsaženy v Berlínském kancionálu; XI. Modlitba na den památky vydané tolerance (některé obdoby s druhou modlitbou Vídeňské agendy 1829, možná pochází z nějaké její předlohy či do ní pojatého materiálu); XII. Modlitba za blahoslavené skončení (delší modlitba je v Berlínském kancionálu, zde převod do pl.); Při nešporních službách Božích; Modlitba po nešpoře (též v exulantské agendě, zde bez doplňku o závěrce); Modlitba pohřební před kázáním; 41 Způsob vysluhování svátosti křtu svatého; 46 Uvádění šestinedělky; 48 Modlitba šestinedělky, jejíž dítě zemřelo!; 49 Způsob uvádění osoby padlé; 51 Způsob vysluhování svaté večeře Páně!; 64 Oddavky; 70 Adventní; Vánoční; Na Nový rok; Na Zelený čtvrtek; Velkonoční; Modlitba svatodušní; Druhá svatodušní před kázáním; Modlitba adventní; K témuž; Modlitba postní; Na vstoupení Páně; Modlitba na den posvěcení chrámu P. před kázáním; Modlitba po kázání k témuž (přimluvy za císaře Františka, zmíněno zachránění a uzdravení Ferdinanda, za místní vrchnost... v dodatku se uvádí, že se jednalo o posvěcení kostela v Soběhrdech v září r. 1832 a zmiňuje se atentát na následníka trůnu Ferdinanda, na nějž se činí narážka v modlitbě); s. b. č. Způsob ustanovení starších církve; Za úrody polní; Modlitba v den slavnosti Husovy; Modlitba při pohřební slavnosti bl. p. císaře a krále Františka prvního konané dne 5. dubna 1835; Modlitba po kázání k témuž; Modlitby před kázáním a po kázání; Způsob vysluhování sv. večeře Páně; Oddavky

Křest

Nejprve se uvádí adjutorium (delší než v Pruské reformované agendě), následuje promluva (dle falckého vzoru, oproti Pruské reformované agendě či agendě exulantské je zkrácena, nejde o shodné znění s námi používaným exemplářem exulantské agendy), následuje výzva k modlitbě za dítě (dětí), modlitba, která neobsahuje prvky potopy, po ní následuje modlitba Páně, výzva ke společnému vyznání víry (to je uvedeno ve shodě s falckou tradicí v singuláru), otázka na kmotry (je uvedena přidanými slovy, není zcela přesným převodem znění ani jedné ze sledovaných agend). Poté má duchovní

přistoupit ke křtelnici, otázat se kmostrů na jméno křtěnce a nato rukou polévá dítě. Po vykonání křtu se vrací k oltáři (nikoli tedy ke stolu Páně), vybízí k modlitbě (která opět vychází z falcké předlohy), následuje napomenutí kmostrům (na závěr doplněna Trojice o Ducha sv.), výzva k přijetí požehnání a jeho přivlastnění (je tedy rozšířena), áronské požehnání je rozšířeno o doxologii.

Průběh křtu: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázka na kmotry, otázka na jméno, křest, modlitba, napomenutí kmostrů, požehnání

Úvod šestinedělek

Struktura prvního formuláře úvodu je tato: suspirium, promluva k ženě (uvedena i varianta části promluvy pro případ smrti dítěte), výzva k modlitbě, modlitba ženy, modlitba Páně, požehnání.

Na další straně je uvedena modlitba rodičky, již dítě zemřelo.¹¹⁰ Má tuto podobu: modlitba ženy (s variantou, snad původní, pro případ, kdy dítě bylo pokřtěno), modlitba Páně, výzva k přijetí a přivlastnění si požehnání, požehnání.

Způsob uvádění osoby padlé má tuto strukturu: trojiční formule (začíná slovy „Ve jméno...“), promluva k ženě, výzva k modlitbě, modlitba ženy (začíná podle Ž 51), modlitba Páně, propuštění v pokoji a požehnání.

Večeře Páně

Nejprve je uvedena zpovědní část. Ta začíná suspiriem (krátkou modlitbou podle exulantské agendy), následuje promluva s otázkami a výzvou těm, kdo jsou vinni uvedenými hříchy, aby nepřijímali i s výzvou k sebezpytování (celek je stručnější oproti falckému vzoru), poté jsou věřící vyzváni k modlitbě za odpuštění vin (nikoli s kazatelem, výzva k pokleknutí je v závorce a později byla škrtnuta), na modlitbu navazuje modlitba Páně, absolve, k jejímuž stvrzení mají věřící i pastor přidat na znamení souhlasu aklamaci Amen a požehnání (pouze jedno, není uvedeno požehnání áronské).

¹¹⁰ Téměř doslovně shodná s modlitbou v druhé Nešporově agendě, s. 13.

Přípravná část se koná ve spojení s večeří Páně, nikoli odděleně, neboť po požehnání následují latinsky psané pokyny, že zatímco sbor zpívá, kazatel přichází ke stolu Páně a připravuje nádoby a elementy (tedy podobně jako u Végha). Pak je opět uvedeno *suspirium* (krátká modlitba, opět dle exulantské agendy), následují slova ustanovení (jejich délka se přesně neshoduje ani s exulantskou, ani s Pruskou reformovanou agendou), promluva o zkušování se a cíli večeře Páně (zkrácena), slova ustanovení a následující promluva (část vynechána). Pak jsou přítomni vyzváni k pokleknutí a modlitbě s kazatelem (výzva k pokleknutí je zase závorce), modlitba je opět následována modlitbou Páně, společné vyznání víry (formulováno však v jednotném čísle jako v předlohách) je uvedeno krátkou modlitbou, dále je zde výzva k víře v syčení skutečným tělem a krví Páně skrze působení Ducha sv., pozvání ke stolu slovy z Iz a výzva ke chvále (v pruské agendě neuvedeno, v exulantské však ano). Jsou uvedena biblická slova k užívání při lámání chleba a pozdvihování kalicha (spíše dle exulantské agendy, ovšem v obou případech je zde uvedena i další varianta), požehnání po rozdání (dle exulantské agendy, v pruské chybí), výzva k víře v účast v těle a krvi Páně k věčnému životu (opět chybí v pruské, nikoli však v exulantské agendě), výzva k děkování (v pruské agendě je jen stručná výzva, zde a v exulantské agendě je tomu jinak), společná děkovná modlitba (dle pruské agendy, nikoli dle exulantské; původně se snad konala vkleče, pokud se nejedná pouze o řečnický obrat, v exulantské agendě zde pokyn k pokleknutí není, v pruské ano, ačkoli se netýká i duchovního), závěrka – napomenutí, výzva k dobročinnosti (podle exulantské agendy, v pruské opět chybí) a áronské požehnání s doxologií.

Průběh zpovědi a večeře Páně (první formulář): *suspirium*, promluva s otázkami, kající modlitba, modlitba Páně, absoluce, společná aklamace, požehnání, zpěv, příprava nádob a elementů, *suspirium*, slova ustanovení, promluva, slova ustanovení, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, výzva k víře, pozvání, výzva ke chvalořečení, přijímání, požehnání, výzva k víře, děkovná modlitba, napomenutí, požehnání

Později uvedený pořádek má následovat po svátostné či kající promluvě. Nyní je na řadě zpověď v podobě modlitby (na základě Vídeňské agendy I, zde je však přidán úvod, v předloze předchází rovněž promluva). Pak je zařazen krátký přechod k otázkám i s výzvou k sebezpytování (opět podobný Vídeňské agendě) a s možností při upřímnosti si přivlastnit odpuštění vin. Následují otázky (sestaveny na základě předlohy, jsou zde navíc výzvy k odpovědi, ne vždy se jedná o pouhé „ano“, jak se má odpovídat dle předlohy; po odpovědích jsou v závorkách formulace pro vyznání kazatele a jsou připojeny ještě jeho dodatky k odpovědím). Následuje absoluce (jsou zde některé vzájemné shody, ovšem je zde patrně i vliv exulantské agendy), v obou agendách pak má místo udělení požehnání (zde z kazatelny, odlišná znění).

Další jednání se odehrává u stolu Páně. Nejprve je vyslovena krátká modlitba, po ní kazatel promlouvá k přítomným a žádá jim v ní i požehnání, dále pronáší slova ustanovení, jež mají být co nejuctivěji vyslechnuta (nadpis hovoří vedle slov ustanovení také o posvěcení živelů, avšak není upřesněno zda k posvěcení dochází slovy ustanovení a modlitbou nebo jinou cestou), pokračuje jakýmsi vysvětlením jejich významu, poté následuje pobídnutí ke společné modlitbě, modlitba (možná posvěcující) a modlitba Páně (je uveden i úvod k vyznání víry, ten ale byl patrně doplněn později), poté zaznívá pozvání ke stolu Páně tvořené mj. novozákonními verši, po každém kole přijímání („po každém jednotlivém vysluhování“) zaznělo požehnání (takové jaké nalezneme v exulantské agendě „Po rozdávání živelů posvátných“). Po skončeném přijímání byli hodovníci napomenuti, byli vyzváni k modlitbě (zčásti dle prvního způsobu ve Vídeňské agendě), zazněla výzva k účinnosti a přešlo se k závěrečnému požehnání, které je opět áronským požehnáním rozšířeným o doxologii (závěr se dosti podobá zakončení večeře Páně v exulantské agendě).

Průběh večeře Páně (další formulář): po promluvě následuje kající modlitba, otázky, absoluce, požehnání, modlitba, promluva, slova ustanovení, jejich vysvětlení, modlitba, modlitba Páně, krédo?, pozvání, přijímání s požehnáním po každém kole, napomenutí, modlitba, výzva ke sdílnosti, požehnání

Uzavření manželství

Po adjutoriu či rozšířené trojiční formuli je uvedena promluva (dle falckého vzoru), pak následuje otázka na oba snoubence (obsahuje zmínku o shromáždění a v závorce o svědcích, což naznačuje možnost dvojího způsobu konání svatebního obřadu – pruská agenda jmenuje jen shromáždění, exulantská na tomto místě nic z toho neuvádí, avšak v následujících otázkách uvádí shromáždění, kdežto Nešpor pak mluví o církvi), oddělené otázky na snoubence (dle falcké verze), pak následuje podání pravých rukou, příp. i prstenů (tak to uvádí i exulantská agenda, pruská agenda má zde obrácené pořadí obou úkonů, předání prstenů nepojímá jen jako možné, ale má je patrně za běžnou zvyklost), kazatel přichází k páru a dává své ruce na jejich ruce (o tom obě agendy mlčí), následuje spojení svazku slovy kazatele s požehnáním (spíše dle exulantské agendy), výzva k modlitbě s kazatelem (výzva k pokleknutí je v závorce), po modlitbě za nové manžele je na řadě modlitba Páně, dále mají být vyslechnuta slova Ž 128, následuje požehnání (dle znění spíše podle exulantské agendy) a áronské požehnání s doxologií.

Průběh uzavření manželství: adjutorium, promluva, otázky, podání rukou, (prsteny), položení kazatelových rukou na ruce snoubenců, potvrzení svazku s požehnáním, modlitba, modlitba Páně, Ž 128, požehnání, požehnání

V agendě je také jiný formulář svatby. Zahájit je možno adjutoriem či trojiční formulí (patrně v rozšířeném znění). Poté se duchovní obrací s promluvou na ženicha a nevěstu, cituje se např. z Mt 19,4–6, ze Ž 128 či z epištol. Poté jsou oba vyzváni, aby se modlili, pak jsou kladeny otázky – nejprve otázka společná a pak na každého zvlášť (na základě falckého vzoru, odpovědi však jsou jiné). Dále je uvedena výzva k podání rukou pro potvrzení daného slibu (stojí v závorce, ovšem nemusí to snad nutně znamenat, že se jednalo o volitelnou záležitost). Následuje formule svázání (dle exulantské agendy, požehnání se však liší), nato mohlo být proneseno stručné napomenutí k pamatování na slib (podobně jako ve Vídeňské agendě), pak jsou novomanželé vyzváni ke

společné modlitbě s ostatními, po modlitbě za manžele následuje modlitba Páně a udělení požehnání.

Průběh uzavření manželství (druhý způsob): adjutorium či trojiční formule, promluva ke snoubencům, modlitba snoubenců, otázka na oba, otázka na každého zvlášť, podání rukou, potvrzení svazku a požehnání, (napomenutí), společná modlitba, modlitba Páně, požehnání

Ustanovení starších

Na začátku formuláře je (rozšířené) adjutorium, poté následuje promluva k věřícím (je zajímavé, že před slovy „jeden kurátor a více starších“ je uvedeno slovo „ještě“, toto slovo je však v závorce, poté bylo ještě přeškrtnuto; z biblických textů se vyskytuje např. Sk 6,1–7; mluví se o církvi v Českém království), pak se kazatel obrací ke starším, klade jim otázku, aby se i věřící mohli přesvědčit o jejich připravenosti k převzetí daného úkolu (byla později přeškrtnuta a do značné míry překryta přilepeným slibem čáslavského presbytera), po odpovědi k nim pronáší slova požehnání k plnění jejich slibu, dále je na řadě podání rukou s kazatelem, který jim také řekne přání, dále kazatel napomíná sbor, následuje výzva ke společné modlitbě, modlitba je doplněna modlitbou Páně a pak je uvedena výzva k přijetí požehnání.

Průběh ustanovení starších: adjutorium, promluva, otázka, požehnání, podání rukou s přáním, napomenutí k přítomným, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Zhodnocení

Rovněž Nešporova agenda je ukázkou, že vedle sebe mohly existovat reformované i luterské vlivy. Zásadní je zde vliv falcký, jenž byl snad převzat prostřednictvím českého exulantského prostředí v Pruském Slezsku. Nabízí se možnost, že Nešpor čerpal z jiného exempláře exulantské agendy, jejíž znění se částečně odlišuje od námi užívaného rukopisu. Mohl však také různé prameny kombinovat či upravovat.

3.9.2. Agenda manualia pro functionibus privatim peragendis

Další agenda Josefa Nešpora nese dataci 1833.

Obsah: s. 1 Vysluhování křtu svatého; 10 Způsob uvádění šestonedělky v domě; 13 Modlitba s šestinedělkou, jejíž dítě zemřelo; 15 Způsob vysluhování sv. večeře P. nemocnému; 22 Při průvodních příležitostech, Vzdechnutí před parentací v domě; Modlitba po vykonané parentaci; Požehnání mrtvého těla; Na hřbitově. Vzdechnutí (modlitba upravena dle Berlínského kancionálu); Zavírka na hřbitově; Modlitba s nemocným; Modlitba přistojících za umírajícího; Některé texty k pohřebním příležitostem; s. b. č. Způsob vysluhování křtu svatého; III. Křest svatý; Pojednání na hřbitově, Při pohřbu dospělých neb starých; Modlitby při pohřbu mládenců a panen; Modlitby při pohřbu maličkých dětí; Modlitba při přijímání osoby z jiného náboženství do církve evangelické (výzva ke společné modlitbě, modlitba, modlitba Páně, později doplněna část s tázáním se přistupujícího, podání rukou s kazatelem a promulgace, podání rukou od starších, áronské požehnání)

Křest

První formulář je téměř totožný s formulářem křtu ve výše uvedené Nešporově agendě (např. nejsou uvedeny pokyny před křtem a po křtu ohledně toho, co má kazatel činit, otázka na jméno je uvedena přímo, výzva k modlitbě po křtu je pozměněna).

Průběh křtu (první způsob): adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázka na kmotry, otázka na jméno, křest, děkovaná modlitba, napomenutí kmotrů, požehnání

Další v agendě obsažený křestní pořádek zahrnuje úvodní pozdrav (dle Vídeňské agendy), který je následován promluvou (na základě prvního způsobu křtu Vídeňské agendy z r. 1829, u slov ustanovení křtu je přidán odkaz na kapitolu, i jinde jsou doplněny odkazy na kapitoly). Na promluvu navazuje výzva ke společné modlitbě za křtěnce, modlitba (snad vlastní tvorba či odněkud převzatá), jejíž závěr je upraveným počátkem navazující modlitby

Páně. Potom se pastor obrací na kmotry s tím, aby společně učinili („učiníme“) smlouvu, skrze niž se dítě stane členem církve, a aby taktéž společně vyznali víru (krédo začíná jednotným číslem). Následuje otázka na kmotry (v základu zřejmě pochází z exulantské agendy, přidaná formulace o smlouvě Boží milosti souhlasí s druhou Nešporovou agendou), otázka na jméno je uvedena poukazem „na památku této smlouvy“ s Kristem, dále je proveden křest, po něm je proneseno trojičně strukturované požehnání, následuje výzva k prosbě za dítě, modlitba a napomenutí kmotrů, jehož znění však již není uvedeno.

Průběh křtu (druhý způsob): pozdrav, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázka na kmotry, otázka na jméno, křest, požehnání, modlitba za křtěnce, napomenutí kmotrů

Další pořádek křtu je uveden pozdravem, pak se opět promlouvá (užívá se text z Mt 28, dostává se i na slova o nebránění přístupu dětem k Ježíšovi, na Mk 16 aj.). Poté se prosbou o vyslyšení přešlo ke společné modlitbě trojičně utvořené za dítě i ostatní, po ní následovala modlitba Otče náš a poté rovněž výzva k recitaci vyznání víry „ve jménu“ křtěnce i s pastorem (začátek je v čísle jednotném). Následují dotazy, snad na kmotry (zřejmě dle úvodního formuláře křtu Vídeňské agendy). Pak následovala otázka na jméno – pojmenování bylo spojeno s památkou vyslovených slibů a této smlouvy se všemi osobami Trojice – a poté křest, při němž došlo k trojímu pokropení čela dítěte. Po křtu je uděleno požehnání (jsou uvedeny dvě možnosti). Na závěr je uvedena výzva ke společné modlitbě a modlitba.

Průběh křtu (třetí způsob): pozdrav, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, otázka na jméno, křest, požehnání, modlitba

Úvod šestinedělky v domě

Obřad má tuto podobu: adjutorium, požehnání (suspirium), promluva k ženě, modlitba ženy, modlitba Otče náš, požehnání. Formulář je opět značně podobný předchozí agendě, změny se týkají přidání adjutoria a částečné úpravy

suspiria, odlišný je začátek promluvy po oslovení, je uvedena výzva k přijetí požehnání, nikoli však požehnání samotné.

Následuje opět modlitba šestinedělky v případě úmrtí dítěte jako v předchozí agendě, závěr se liší v tom, že není uvedena ani část požehnání jak je tomu výše.

Večeře Páně s nemocným

Nejprve je zde suspirium (krátká modlitba, jako na začátku přípravné části běžné večeře Páně v exulantské agendě). Pak duchovní vede řeč (oslovení je oproti exulantské agendě, kde je uvedeno na začátku přípravy před běžnou večeří Páně i jako oslovení nemocného, prodlouženo, výzva k modlitbě také odpovídá, ač ne zcela, večeří Páně s nemocným v exulantské agendě). Pak následuje zpovědní modlitba (dle exulantské agendy, ač nikoli zcela identická). Po zpovědi je uvedena modlitba Páně. Následovalo rozhřešení (opět podobné exulantské agendě, ovšem v závorce je přidána formulace „jestli vás Pán Bůh při životu zachová ráčí“, chybí část s aklamací) a slova požehnání a ujištění. Po těchto slovech měl nemocný vyslechnout slova ustanovení podle 1K 11, včetně v. 26. Pak se objevují také Pavlova slova z 1K 10,16n. Poté duchovní vyzval k modlitbě, aby Bůh přijímajícího posvětil a učinil řádně připraveným k přijímání (modlitba je ovšem formulována v množném čísle, modlitba dle exulantské agendy). Na tuto modlitbu navazovala modlitba Páně a Apoštolské vyznání víry. Přijímající byl vyzván k víře v sycení duše tělem a krví Páně skrze Ducha sv. (jako v exulantské agendě, ovšem zde je osloven jen nemocný). Poté byl nemocný vyzván k přijímání. Podávání eucharistických žvlů bylo dle uvedených slov doprovázeno průpověďmi. Na konci této části je uvedeno požehnání (opět dle exulantské agendy – po rozdávání). Pak zazněla výzva k díkůvzdání a modlitbě (modlitba dle Pruské reformované agendy, výzva k ní se nejspíše rovněž odvozuje z této agendy). Opět se konala modlitba Páně a po ní následovala výzva k přijetí a přivlastnění si požehnání, opět se jednalo o rozšířené znění požehnání áronského.

Průběh večeře Páně s nemocným: suspirium, promluva, zpovědní modlitba,

modlitba Páně, absolve, požehnání, slova ustanovení, 1K 10,16n, modlitba, modlitba Páně, krédo, výzva k víře, přijímání, požehnání, děkovná modlitba, modlitba Páně, požehnání

Zhodnocení

Druhá z agend Josefa Nešpora částečně přebírá obsah agendy dřívější, jinak zase ukazuje možnost čerpat z pramenů reformovaného i luterského původu.

3.10. Agendy Jana Kašpara

3.10.1. Agenda aneb rozliční způsobové vykonávání církevních povinností

Tato bohoslužebná příručka ledčického reformovaného pastora Jana Kašpara nese datum 1836. Kašpar studoval v Uhrách, byl kazatelem v Soběhr(a)dech, v Le(d)čicích působil od 1. poloviny třicátých let 19. století až do roku 1872.¹¹¹

Obsah: s. 3 Křest dítek jakéhokoli pohlaví; 13 Úvod šestinedělky s dítětem živým a zdravým; 19 Úvod šestinedělky nemocné v domě jejím; 25 Úvod šestinedělky padlé; 33 Způsob vysluhování S. V. P. nemocnému; 44 U hrobu; Modlitba u hrobu nad dítětem (volně dle Vídeňské agendy 1829, s. 113); U hrobu; 49 K pohřebním příležitostem některá promluvení a modlitby, Suspirium; 51 Modlitba před kázáním; nějaké verše; 53 Kratičké promluvení nad starým člověkem; Thema?; Modlitba; Všeobecná modlitba u hrobu; Při ztrátě otce, k dítkám; 65 Funebrealis parentaciun actae, Suspirium; Nad pannou; Poznamenání, při pohřbu slepého; Nad mládencem, Modlitba; 80 Způsob oddávání nových manželů; s. b. č. Confirmace aneb potvrzení dítek kteréž ponejprve k svátosti V. P. připuštěné býti mají; Thema in coemeterio; Modlitba pohřební; Text; Modlitba; U hrobu; biblické texty, Slova loučení při pohřbech; Modlitba při hrobu; In domo parentatio; Modlitba nad manželkou; Modlitba nad samovrahem; Text; Thema in domo...?; Promluvení u hrobu; U hrobu nemluvnátka; Nad dítětem; In domo...; Způsob přijímání do církve; Slovo nad mrtvým u hrobu; Modlitba u hrobu; Též u hrobu. Kazatelské napomenutí k přistojícím po

¹¹¹ TOUL, Jubilejní kniha, 91.

skončení nemocného; text, Modlit. nad pannou neb ml.; Modlitba pohřební; Modlitba pohřební jiná; Při pohřbu otce více dítek

Křest

Na počátku je umístěna prosba o pokoj a požehnání (suspirium). Pak kazatel promlouvá o důležitosti události narození člověka, novorozeně je vítáno. V pokračující promluvě se zmiňuje i Kristovo ustanovení křtu z Mt 28. Jsou uvedeny povinnosti rodičů a kmotrů při výchově tohoto nemluvněte, ti za něj v tomto směru skládají slib (snad lze vysledovat jisté vlivy Vídeňské či Véghovy agendy). Pak následoval dotaz na kmotry, zda v případě, že i oni své úkoly hodlají splnit, chtějí, aby dítě došlo křtu. Měli také slíbit své úsilí o jeho křesťanskou výchovu. Následovala výzva k modlitbě o Boží přispění pro křtěnce i ostatní a po modlitbě ještě modlitba Páně. Nato se konal křest, po němž zaznělo závěrečné požehnání (určené především křtěnci).

Průběh křtu: suspirium, promluva, otázky na kmotry, modlitba, modlitba Páně, křest, požehnání

Úvod šestinedělek

Úvod matky s dítětem živým a zdravým začíná promluvou k matce (na základě Vídeňské agendy, zkráceně, předloha patrně myslí na úvod před shromážděním, zde se říká jen to, že žena mohla veřejně přijít do chrámu), následovala modlitba, kterou měla žena opakovat po duchovním (opět se v ní vychází z této předlohy). Po ní byla na pořadu modlitba Páně. Na konci je uvedeno pro danou příležitost uzpůsobené áronské požehnání.

Úvod nemocné matky (se živým a pokřtěným dítětem) v domě začíná vyprošováním Boží milosti pro nemocnou a pokračuje řečí k ženě. Následovala modlitba, kterou kazatel předříkával a modlitba Páně. Po ní ještě duchovní vyslovil slova požehnání.

Úvod nepočestné rodičky znovu začal promluvou k ženě (na základě Vídeňské agendy). Prosba o požehnání tvořila přechod ke společné modlitbě

(opět z Vídeňské agendy). Tou obřad končí, není uvedena modlitba Páně ani požehnání (stejně jako v předloze).

Večeře Páně s nemocným

Začíná se prosbou o požehnání pro nemocného (suspirium). Duchovní pak k nemocnému promlouvá, uvádí, že přišel na jeho přání posloužit mu večeří Páně. Po promluvě je nemocný vyzván, aby se modlil slovy, jež kazatel přednese. V modlitbě se objevuje téma zdraví i Božího přijetí na soudu, nemocný prosí též o milost, aby užitečně přijímal. K této modlitbě byla přidána modlitba Páně a dále měl nemocný říkat Apoštolské vyznání víry. V souvislosti s touto vírou, s níž je jeho život spojen, byl vyzván k dalšímu následování Krista, k čemuž mu bylo uděleno požehnání. Pak patrně následovaly zpovědní otázky (či snad otázka), jak naznačuje poslední věta tohoto formuláře.

Průběh večeře Páně s nemocným (neúplný formulář): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, doslov ke krédu a požehnání, otázky

Uzavření manželství

Začíná se vyprošením požehnání budoucímu manželskému páru, následuje promluva ke snoubencům, mluví se v ní o stvoření lidí, každému z nich jsou také představeny jeho povinnosti (patrně se zde částečně uplatnil Zollikoferův vzor a snad trochu i Vídeňská agenda). Pak následuje část s otázkami, nejprve je otázan ženich, po něm nevěsta. Dále si měli na znamení upřímnosti a pro potvrzení slibů podat pravice a pamatovat na to, že jedna z rukou má někdy zatlačit druhému oči. Oba dále pronesli přísahu (podobná formulaci v agendě inv. č. 64). Poté duchovní patrně vložil ruku na jejich ruce (příp. ještě něco následovalo, je zde jen zkratkovitá informace), vykonal jejich manželské spojení a prosil o požehnání pro manžele. Následovala výzva přítomným k modlitbě za novomanžele a modlitba Páně a na závěr požehnání (zřejmě určené nově sezdaným).

Průběh uzavření manželství: prosba o požehnání, promluva ke snoubencům,

otázky, podání rukou, přísaha, položení ruky na ruce snoubenců(?) a potvrzení svazku a požehnání, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Konfirmace

Začíná se promluvou k dětem. Jedná se o obnovení křestního slibu, který byl za ně učiněn rodiči (ti ve Vídeňské agendě 1829 nefigurují) a kmotry. Na konci této části je krátké zvolání k Hospodinu (celá část vychází z Vídeňské agendy). Pak byly děti zkoušeny (nejsou uvedeny pokyny Vídeňské agendy) a poté následovala další promluva k nim (opět dle předlohy). Následovala výzva přítomným ke společné modlitbě s kazatelem za požehnání pro děti. Po modlitbě (dle předlohy) byli konfirmandi vybídnuti k odpovídání na otázky (na základě Vídeňské agendy, jedna z otázek byla rozdělena na dvě, odpovědi jsou opět jiné nežli „ano“). Pak bylo vyznáno krédo, ovšem jen zástupně jedním z konfirmandů (v jednotném čísle). Potvrzení se konalo podáním ruky (oproti předloze konfirmandi neklečí) pastorovi, jenž vložil ruku na konfirmandy, aby jim požehnal (uvedeno několik možností přání, ale poněkud menší výběr oproti předloze, jsou zde úpravy znění; vkládání rukou Vídeňská agenda 1829 neuvádí, během požehnání ale předepisuje zpěv kůru či shromáždění). Pak kazatel opět promlouvá k mládeži, přijímá ji mezi dospělé křesťany (vůči předloze je promluva zkrácena, některé úpravy). Promlouvá slovy napomenutí také ke shromáždění a vyprošuje požehnání k řečenému (opět na podkladě vídeňského vzoru). Nyní byla příležitost, aby jeden z konfirmandů za všechny ostatní poděkoval rodičům a kmotrům (či spíše kmotřím, jak se zdá být uvedeno), podle dalšího pokynu se mohla zpívat píseň.

Pak se přechází ke slavení večeře Páně – kazatel se opět obrací k dětem, vyzývá je k sebezkušení (opět na základě c. k. agendy). Nato se konala modlitba (v c. k. agendě je řeč o modlitbě s kazatelem, zde se uvádí „s námi“, v obou je ale řeč o modlitbě v „tiché nábožnosti“, tedy snad se modlil jen kazatel). Následovala modlitba Otče náš (v předloze nikoli). Pak následovalo zvěstování odpuštění (s Vídeňskou agendou se příliš nekryje). Na řadě byla dále slova ustanovení večeře Páně, posvěcení obou živlů je pouze oznámeno, uveden je až text děkovné modlitby, ačkoli nekompletně.

Průběh konfirmace: promluva ke konfirmandům, zkouška, promluva ke konfirmandům, společná modlitba, otázky, krédo, podání ruky, vzkládání rukou s požehnáním, promluva ke konfirmandům s přijetím do společenství dospělých věřících, napomenutí k přítomným, požehnání, poděkování, (píseň), promluva ke konfirmandům, modlitba, modlitba Páně, absoluce, slova ustanovení, posvěcující modlitby?, (přijímání), děkovná modlitba

Přijímání do církve

Na počátku stojí adjutorium, po něm je uvedena promluva ke shromáždění (jedná se o přestup od římské církve), přistupující (nemusí se jednat jen o jednotlivce) čidle uvedených slov stojí před oltářem. Poté se pastor obrací i na přistupujícího, ten pak pronáší krédo a odpovídá na otázky (uznání autority nauky Kristovy a apoštolské, dobrovolné rozhodnutí a slib vytrvat, slib zbožného života, ochota vyznání před lidmi a snášení těžkostí). Na znamení potvrzení podal přistupující kazateli pravici, ten mu žádal požehnání, následovalo oslovení (napomenutí) sboru, společná modlitba za shromážděné (včetně kazatele) i za přistupujícího, modlitba Páně, prohlášení za člena církve a oznámení práva na veškerá její dobrodiní a požehnání.

Průběh přijímání do církve: adjutorium, promluva k přítomným, promluva k přistupujícímu, krédo, otázky, podání ruky, požehnání, napomenutí věřících, společná modlitba, modlitba Páně, promulgace, požehnání

Zhodnocení

Tato agenda Jana Kašpara znovu dokazuje to, že luterská Vídeňská agenda ovlivňovala liturgii českých reformovaných sborů. Ovšem nebyl to vliv jediný a pastoři dokázali své předlohy také upravovat, nikoli jen mechanicky přejímat.

3.10.2. Agenda česká

Rukopis neobsahuje jméno svého původce, na hřbetu je uvedeno *Agenda česká*. V knihovním katalogu Univerzity Karlovy je uveden pod názvem *Agenda rukopisná česká* a za jeho autora je označen Jan Kašpar, jehož život je datován do let 1852–1896, agenda sama je datována do roku 1859¹¹² (na s. 46 je uveden předpis o modlitbě z r. 1859). Stejně jméno jako reformovaný pastor Jan Kašpar však nesl také katolický kněz, jenž žil opravdu v letech 1852–1896.¹¹³ Došlo tak pravděpodobně k záměně obou duchovních.

V agendě jsou uvedeny pokyny či poznámky, jako by autor radil někomu jinému. Číslování formulářů je pracovní.

Obsah (paginaci doplnil P. Filipi): s. 1 formulář č. 1; 5 formulář č. 2; 9 Příklad po prosbách za nemocné. ve žních.; 10 3. formulář; 14 Nota bene: Loco precatiois communis ad initium sacrae praelectionis ponitur messibus (následují modlitby za úrodu); 15 formulář č. 4; 20 N. B. Loco precatiois in initio sacrae praelectionis primo vere (modlitba); 21 formulář č. 5; 27 formulář č. 6; 34 formulář č. 7; 41 formulář č. 8; 46 Modlitba pro čas války r. 1859 nařízená konzistoří; 63 Slavnost adventní; 71 Slavnost vánoční. A. Svatvečer; 80 B. Hlavní služby Boží v den vánoční; 93 Slavnostní služby Boží po žněch; 105 Adventní služby Boží; 112 Vánoční pocty Boží se sv. večeří Páně; 124 Vánoční hymna pro druhý svátek; s. b. č. - část svatebního formuláře (modlitba, promluva, otázky, snad zpěv či modlitba, podání rukou)

Formulář č. 1

Bohoslužby v tomto formuláři mají nadepsány tyto části: *Introitus*, I. *Reconciliatio*, II. *Prophetia*, III. *Adoratio*.

¹¹² https://ckis.cuni.cz/F/S7KALL7NPB4QLKX8M1MG5BQF5J25Y8GPP9G62B772BG6N5RK9A-43578?func=full-set-set&set_number=002987&set_entry=000010&format=999 (cit. 13. září 2017).

¹¹³ <http://www.prijmeni.cz/Ka%C5%A1par&tab=4&page=2> (cit. 13. září 2017).

Introit Skloň se k nám Pane Ježíši, Ducha svatého nám sešli, nás milostí..., jež zpívá sbor, je píseň uvedená v *Cithaře Sanctorum* (vydání z r. 1787,¹¹⁴ ovšem číslo odkazu je jiné), zpívají se tři sloky. Poté duchovní (označen jako „liturg“) pronese slova trojiční formule a adjutorium (řád vstupní části odpovídá Pruské unionované agendě z r. 1834¹¹⁵).

Následuje *Reconciliatio*. Duchovní vyzve shromážděné, aby se pokořili před Bohem a společně se modlili (podle Pruské agendy, s. 66), na kající modlitbu sbor odpovídá prosbou o smilování, rozšířenou formou *Kyrie* (*Kyrie* zná i Pruská agenda, zde je pozměněno). Nato duchovní pronáší kombinaci slov Ž 103,1–4 (podle Pruské agendy, s. 72) a „Sláva na výsostech Bohu...“ (jedná se snad o jakousi náhradu *Gloria*, které je součástí i pruské liturgie) a sbor odpovídá slovy „Sláva buď Otci i Synu i Duchu svatému, v trůnu...“

Následuje oddíl *Prophetia*. Ten je zahájen stručnou výzvou ke společné modlitbě, po modlitbě osloví pastor věřící na úvod čtení biblického textu. Po přečtení oddílu pronáší liturg dovětek a sbor vyznává víru ve formě písně *My všickni věříme v jednoho Boha, stvořitele nebe země*. Pak je na řadě suspirium, čtení textu a kázání. Po kázání zpívá sbor odpověď na slyšené slovo prostřednictvím sloky písně *Pochválen budiž Pán Bůh náš, kterýž nyní nasytil nás* (píseň č. 346 z *Cithary* z r. 1805,¹¹⁶ ovšem v agendě je opět jiný odkaz; je zde poznámka, že lze zpívat i druhý a třetí verš, autor však dává přednost verši krátkému a vhodně doplňujícímu kázání) a kazatel prosloví modlitbu, kterou si dle poznámky má vždy sestavit s ohledem na kázání. Další část bohoslužby představovala ohlášení a následovalo udělení požehnání. Pak se zpívala píseň,

¹¹⁴

Dostupné

z:

<https://books.google.cz/books?id=qLliAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 13. září 2017).

¹¹⁵

Dostupné

z:

<https://books.google.de/books?id=79pLAAAAyAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 13. září 2017).

¹¹⁶

Toto vydání je dostupné z následující adresy:

<https://books.google.cz/books?id=bX1kAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 13. září 2017).

kteřá měla být písní hlavní a přiměřenou kázání, je uveden odkaz na deset slok písně *Tak Bůh tento svět miloval*.

Dále se uvádí část *Adoratio*, jež začíná slovy úvodního dialogu eucharistické modlitby „Vzhůru srdce...“, i další část této doxologické a děkovné modlitby pronáší kazatel, sbor se poté zapojuje krátkou chválicí formulí. Pak následuje přímluvná modlitba, jež je zakončena modlitbou Páně (je rozfázovaná a ve zkratkách). Shromáždění je ukončeno slovem požehnání (áronským s předchozím oslovením shromáždění).

Průběh bohoslužeb dle prvního formuláře: Introit – zpěv, trojiční formule, adjutorium; Reconciliatio – kající modlitba, Kyrie, dobrořečení; Prophetia – modlitba, text, dovětek, zpívané vyznání víry, suspirium, text, kázání, zpívaná odpověď, modlitba, ohlášení, požehnání, hlavní píseň; Adoratio – doxologická modlitba s odpovědí sboru, přímluvná modlitba, modlitba Páně, požehnání

Formulář č. 2

Reconciliatio: K *introitu* je uvedeno, že může být použit stejný, pak následuje modlitba, jež má kající ráz a jsou k ní vyzváni všichni přítomní (i pro tuto modlitbu se snad mohla stát inspirací Pruská agenda). Sbor odpovídá krátkou prosbou o smilování. Duchovní vyzývá přítomné, aby naklonili srdce k Bohu a mluví pak o Božím smilování – jedná se patrně o slovo milosti, ačkoli zvěst o odpuštění není přímo vázána na právě učiněné pokání a vyzývá ke zpěvu žalmů Bohu. Sbor poté zpívá první (nebo dle poznámky i druhou) sloku písně *Zpívejte, čest vzdejte*.

Prophetia: Zde je uvedena modlitba před čtením biblického oddílu, jeho přečtení s dovětkem, na něž sbor odpovídá krátkou chválou Boha. Potom jsou věřící vyzváni, aby vyznali víru církve (krédo je v plurálu) a zpěv Ž 100 (píseň *Pánu všickni prozpěvujte*, objevuje se v obou zmíněných vydáních *Cithary*). Následovalo suspirium, čtení oddílu pro kázání a samotné kázání. Poté opět zpíval sbor „přiměřený verš po kázání“. Duchovní se pomodlil krátkou modlitbu po kázání, oznámil příslušné ohlášky a vyprošoval požehnání, čímž končila část vykonávaná z kazatelny.

Adoratio: U nadpisu této části je uvedena zmínka o posledním verši hlavní písně (zřejmě během ní, jako ve formuláři č. 3, přešel kazatel ke stolu Páně), pak pastor pokračoval oslavnou modlitbou, jež opět začínala slovy „Vzhůru srdce...“ V duchu chvály Boha se nese i krátká odpověď sboru. Poté vyzval liturg k modlitbám jedněch za druhé, modlitba však zahrnovala i záležitosti mimo daný sbor, i ty záležitosti, které měli na mysli účastníci shromáždění, k řečenému přidal liturg společně se sborem krátkou prosbu o vyslyšení. Potom se objevuje modlitba Páně, její pronesení je však určeno pouze duchovnímu. Ten po modlitbě udělil požehnání (jako v minulém případě) a zpívala se závěrečná píseň *Král věčný nás požehnej* (je obsažena v obou vydáních *Cithary sanctorum*).

Průběh bohoslužeb dle druhého formuláře: Reconciliatio – introit, kající modlitba, prosba o smilování, slovo milosti, zpěv; Prophetia – modlitba, text, dovětek, chvála, krédo, zpěv, suspirium, text, kázání, zpěv, modlitba, ohlášení, požehnání, hlavní píseň; Adoratio – doxologická modlitba s odpovědí sboru, přímluvná modlitba s prosbou o vyslyšení, modlitba Páně, požehnání, píseň

Formulář č. 3

Tento formulář je rozčleněn ještě podrobněji nežli výše uvedené pořádky. *Introit* (sloku písně *O přijdiž k nám Duchu svatý*) zpívá lid, duchovní zahajuje bohoslužbu trojiční formulí a veršem Abk 2,20.

Reconciliatio: Liturg cituje slova z 1J 1 o hříchu a jeho odpuštění. Dalším prvkem je *Confiteor*, jedná se o výzvu ke společnému vyznání vin a prosbě o odpuštění, po této modlitbě následuje krátká veršovaná odpověď shromáždění¹¹⁷ (snad se jedná o jakousi parafrázi či jinou verzi předzpěvu *O Ježíši, pro své umučení*). Pak následuje *Gratia*, tvořená proklamací Božího

¹¹⁷ „Kriste pro tvé umučení, dej nám hříchů odpuštění, ať nás nezžehne věčný plamen, uchovej nás Kriste; amen!“

milosrdenství a slovy andělského chvalozpěvu a potom oslavná odpověď lidu ve formě sloky písně (*Čest a chválu vzdejme Bohu*).

Prophetia: A) *Sacra praelectio, Precatio* – zde se objevuje modlitba, čtení textu s krátkým doslovem a doxologická odpověď lidu. Následovalo krédo, které měli pronášet věřící. Sbor zpívá Ž 150 (*Chvaltež Nejmocnějšího*, opět se nachází v obou vydáních *Cithary*), duchovní odchází na kazatelnu, na niž vchází během zpěvu poslední sloky písně. B) *Sacra oratio* – tato část zahrnuje suspirium, text pro kázání, kázání, zpěv vhodné sloky po kázání, krátkou vhodnou modlitbu, ohlášky, požehnání z kazatelny (odkazuje se na předešlé pořádky), duchovní se ještě tiše modlil a pak se přesunul ke stolu Páně, u nějž se ocitl za zpěvu závěrečné sloky další (tedy patrně hlavní) písně.

Adoratio: Nacházíme zde údaj o zpěvu písně (*Dobrořečmež Pánu Bohu, za milost jeho přemnohou*, píseň opět nacházíme v obou vydáních *Cithary sanctorum*), ale snad se jedná o hlavní píseň, během níž přicházel liturg ke stolu Páně, dále je zde část *Laudes gratesque* – děkovaná modlitba, opět se slovy z počátku dialogu před eucharistickou modlitbou, poté přichází oslavná odpověď lidu, *Preces* zahrnuje přímluvnou modlitbu a modlitbu Páně, kterou pronášel jen duchovní a jejíž začátek byl obohacen o oslovení „nejsvětější“. Sbor pronesl či zazpíval krátký verš. *Conclusio* – duchovní udělil požehnání a shromáždění zpívalo druhou sloku písně *Amen to požehnání*.

Průběh bohoslužeb dle třetího formuláře: Introitus – zpěv, trojiční formule, vstupní verš; Reconciliatio – biblická slova, Confiteor - kající modlitba s odpovědí, Gratia - slovo o Božím milosrdenství, zpěv; Prophetia: A) *Sacra praelectio, Precatio* – modlitba, text, dovětek, chvála, krédo, zpěv, B) *Sacra oratio* - suspirium, text, kázání, zpěv, modlitba, ohlášení, požehnání, tichá modlitba; Adoratio – (hlavní?) píseň, *Laudes gratesque* - doxologická modlitba s odpovědí sboru, *Preces* - přímluvná modlitba, modlitba Páně, prosebné zvolání lidu, *Conclusio* - požehnání, zpěv

Formulář č. 4

Introitus – zpěv shromáždění (*Přišli jsme o Ježíši*, ač se píseň opět nachází v obou vydáních zpěvníku *Cithara sanctorum*, nemá v nich zcela identickou podobu, v agendě uvedené počáteční znění odpovídá vydání z r. 1805), kazatel pronáší trojiční formuli.

Reconciliatio – pastor připomněl Desatero Božích přikázání a vyzval shromážděné ke společné prosbě o odpuštění hříchů. *Confiteor* – na kající modlitbu sbor odpovídá prosbou o milost, jakýmsi rozšířeným *Kyrie*. *Gratia* – duchovní zvěstuje vykoupení Kristem z moci zákona, přidává opět slova andělského chvalozpěvu a lid zpívá sloku písně (*Halleluja! necht' sláva, čest nebo Chvaltež Nejmocnějšího*).

Prophetia – A) *Sacra praelectio*, *Precatio* – po modlitbě následovalo *Lectio* s dovětkem, potom odpovídalo shromáždění příhodným veršem. Dále věřící měli recitovat krédo, poté lid zpíval Ž 134 (*Ej nuž Páně služebníci*), za zpěvu poslední sloky této písně měl pastor vstoupit na kazatelnu. B. *Sacra oratio* – suspirium, čtení textu, kázání, vhodná sloka písně, krátká modlitba, oznámení, požehnání („zavírka“). Liturg se má ještě tiše modlit a při zpěvu poslední sloky písně být u stolu Páně.

Adoratio zahrnuje píseň vhodnou ke kázání (patrně se jedná o píseň hlavní), *Laudes gratesque* – chvalořečící modlitbu s obvyklým úvodem a odpovědí věřících, pak *Preces* – přímlyvnou modlitbu, uzavřenou kazatelem modlitbou Páně (opět uvedenou ve zkratce). Sbor přidal svoji odpověď. *Conclusio* – končilo se áronským požehnáním s přidanými úvodními slovy a slokou písně *Amen to požehnání*.

Formulář č. 5

Introitus – sbor patrně zpívá sloku písně (*Bůh jest nám přítomný*), liturg opět pronáší trojiční formuli a verš ze Ž 145,18.

Reconciliatio – Ž 14,2n, tedy slova pojednávající o lidské zkaženosti, *Confiteor* – výzva ke kající modlitbě, po ní následuje odpověď shromáždění, *Gratia* – jakési slovo milosti a odpověď lidu, zřejmě se jedná o zpěv *Halleluja! Ó Sionští!*

Prophetia, A) *Sacra praelectio*, *Precatio* – zde se nachází modlitba, *Lectio* s dovětkem, *Credo* ve formě slok písně *Věříme v Boha jednoho, a Otce všemohoucího* (ačkoli se píseň dá najít v obou vydáních *Cithary*, uvedený text se zcela neshoduje ani s jedním z nich), B) *Sacra oratio de suggestu sacro habenda* (tedy z kazatelny) – má se postupovat jako výše.

Adoratio – píseň vhodná ke kázání, *Laudes gratesque* – modlitba začínající jako výše, s výzvou k oslavě Boha a s odpovědí shromáždění, chválící Trojici, *Preces* – přímlovná modlitba s modlitbou Páně, odpověď lidu (sloka písně *Amen všickni společně*), *Conclusio* – požehnání, zpěv písně *Král věčný nás požehnej*.

Formulář č. 6

Introitus – patrně zpěv písně (*Skloň se k nám Pane Ježíši*, píseň je uvedena v obou vydáních *Cithary*), kazatel pronáší trojiční formuli a adjutorium.

Reconciliatio – verš (Ž 34,19), *Confiteor* – výzva ke kající modlitbě, modlitba (částečně lze vysledovat jisté výrazové obdoby s dnešním úkonem kajícího v katolické liturgii, včetně slov kněze), lid prosí o milost, *Gratia* – slova Ž 33,20nn a slova andělského chvalozpěvu, chválící zpěv (sloka písně *Bohu bud' sláva na nebi*, lze ji nalézt v obou vydáních *Cithary*).

Prophetia, A. *Sacra praelectio habenda de ara* (tj. od oltáře), *Precatio* – modlitba, *Lectio* – čtení textu s úvodem a dovětkem, krátký zpěv sboru (sloka písně *O jenžs nám slovo své vydal*), *Credo* – duchovní vyzývá k vyznání víry, krédo, B. *Sacra oratio habenda de suggestu sacro* – zpěv sboru (z písně *Za mnou, křesťané, pospěšte*), následuje *Suspirium*, *Propositum biblicum* – čtení s úvodním slovem a dovětkem, *Oratio sacra* – kázání, zpěv (sloka písně *Ej nuž tedy následujme Pána*), modlitba, *Additamentum* – oznámení (na základě uvedeného textu si lze udělat obrázek o tom, co se v dané době do ohlášení zahrnovalo a např. o sounáležitosti se členy sboru. Zahrnuto je ohlášení svatby s výzvou k oznámení případných překážek pro uzavření manželství a s vyprošením požehnání tomuto úmyslu, vyřízení prosby nemocného o modlitby, vybídnutí k účinnosti, oznámení sbírky, která bude příští neděli

(nebo možná bude zahájena příští neděli – „dá-li Bůh“ – a je určena na stavbu nového kostela v jistém sboru), *Votum*.

Adoratio – zpěv (z písně *Snažujmež se v tomto světě*), *Laudes gratesque* – děkovaná a adorační modlitba (opět se stejným začátkem), odpověď lidu (možná se jedná o zpěv; Bůh Otec je zde označován slovem „Jehowah“ či příp. „Jehowá“), *Preces* – přímělná modlitba, modlitba Páně (opět ve zkratkách); *Conclusio* – požehnání (pravděpodobně áronské, odkaz, zdá se, udává Nu 6,20), zpěv (*Amen to požehnání přijdiž na nás všechny*).

Průběh bohoslužeb bez večere Páně

Pruská agenda (dle hlavního textu) ¹¹⁸	Agenda česká J. Kašpara, formulář č. 6
Zpěv lidu (preludium), tichá přípravná modlitba duchovního	Zpěv
Trojiční formule	Trojiční formule
Adjutorium	Adjutorium
Duchovní: vyznání vin	Verš
Kůr: Amen	Vyznání vin
Duchovní: průpověď po vyznání vin	Prosba o smilování (sbor)
Kůr: Gloria Patri (Ehre sey dem Vater)	Ž 33,20nn a Gloria (duchovní)
Duchovní: prosba o milost	Zpěv
Kůr: Kyrie	Modlitba
Duchovní: Gloria (německy)	

¹¹⁸ Agende für die evangelische Kirche in den königlich Preußischen Landen. Mit besonderen Bestimmungen und Zusätzen für die Provinz Westphalen und die Rhein-Provinz, 1–12. Agenda je dostupná z adresy <https://books.google.cz/books?id=ee47AQAAMAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 6. ledna 2018.)

Kůr: Et in terra..., Laudamus (německy)	Čtení (s úvodem a dovětkem)
Salutace (duchovní a kůr)	Zpěv
Modlitba (kolekta)	Krédo (společné)
Kůr: Amen	Zpěv
Epištola (s úvodem a dovětkem)	Suspirium
Kůr: Aleluja	Čtení (s úvodem a dovětkem)
Evangelium (s úvodem a dovětkem)	Kázání
Kůr: Amen	Zpěv
Duchovní: Krédo	Modlitba
Kůr: Amen (3x)	Oznámení
Duchovní: průpověď po krédu	Votum
Duchovní: Erhebet eure Herzen; Recht ist es	Zpěv
Preface	Děkovná modlitba
Kůr: Sanctus, Benedictus (německy)	(liturg, začátek dle vzoru eucharistických modliteb)
Přímluvná modlitba	Odověď (zpěv?)
Kůr: Amen	Přímluvná modlitba
Duchovní: modlitba Páně	Modlitba Páně
Áronské požehnání	Požehnání
Kůr: Amen (3x)	Zpěv
Zpěv	
Kázání následuje buď po krédu, nebo po modlitbě Páně.	
Koná-li se po krédu, tehdy po trojnásobném Amen kůru po krédu následuje píseň ke kázání („Predigtlied“) a kázání, po skončení kázání následuje krátká píseň, odchod kazatele k oltáři, průpověď po krédu atd. Po závěrečném požehnání může následovat krátký společný zpěv.	
Pokud se káže po modlitbě Páně, zpívá po ní kůr trojnásobné Amen, následuje zpěv lidu, kázání	

s požehnáním a závěrečnou písní.

(Pořádek lze i obměnit, lze zařadit i více zpěvu lidu.)¹¹⁹

Formulář č. 7

Introitus – zpěv lidu (*Přišli jsme ó Ježíši*), trojiční pozdrav, vstupní verš ze Ž 145,3, krátká odpověď lidu.

Reconciliatio – výzva k modlitbě (slovy Ž 95,6), *Confiteor* – kající modlitba, odpověď lidu, *Gratia* – verše ze Ž 103,8nn a výzva k oslavě Boha na výsostech, oslavná odpověď shromáždění.

Prophetia, A. *Sacra lectio habenda de ara – Salutatio* („Milost Boží budiž se všechněmi vámi!“ Odpověď: „I také s duchem tvým!“), *Precatio* – modlitba, sbor: Amen, *Lectio* s krátkým dovětkem, odpověď lidu, *Credo*, doxologie kůru, B. *Sacra oratio habenda de sugestu sacro* – píseň sboru (*Bud' tobě chvála Otče náš, že evangelium dáváš*, k nalezení je v obou vydáních *Cithary*), *Suspirium*, *Propositio biblica* – čtení textu s úvodem i dovětkem, *Oratio sacra* – kázání (má trvat nejdéle pětáctyřicet minut), odpověď lidu, *Precatio* – modlitba, *Additamenta nunciationum* – oznámení (oznámení snoubenců, úmrtí a pohřbu, oznámení prosby nemocného o modlitbu ve shromáždění, výzva ke štědrosti), *Votum*.

Adoratio – píseň (*Pochválen budiž Pán Bůh náš*, opět se nachází v obou vydáních *Cithary*), *Laudes gratesque* – děkovaná modlitba (s obvyklým úvodem), odpověď sboru, *Preces* – přímluvná modlitba a modlitba Páně (ve zkratce), *Conclusio* – požehnání (uvedeno Nu 6,20), závěrečná píseň (*Král věčný nás požehnej*).

Formulář č. 8

Introitus – zpěv sboru (*Skloň se k nám*), trojiční formule a adjutorium.

¹¹⁹ Revize Pruské agendy z r. 1856 mimo jiné stanovila, že responsoria nemá zpívat kůr, nýbrž shromáždění. BIERITZ, Liturgik, 542. V době po vydání Pruské agendy se objevovaly snahy o její úpravu, vznikaly různé soukromé počiny. PAHL (vyd.) Coena Domini II, 97. Je tedy otázkou, zda mohla na *Agendu českou* působit některá oficiální či soukromá verze.

Reconciliatio – verš Ž 147,11, *Confiteor* – kající modlitba, kající zvolání lidu, *Gratia* – úvodní výzva, slova Ž 103,11nn a *Gloria Patri*, zpěv sboru (sloka písňě *Chvaltež nejmocnějšího, chvaltež nejsvětějšího*).

Prophetia, A. *Sacra lectio habenda de ara*, *Precatio* - modlitba, čtení textu, krédo (po způsobu předchozího formuláře), B. *Sacra oratio habenda de sugestu sacro* – píseň, *suspirium*, *Propositio biblica*, *oratio sacra*, *addimenta nunciationum*, *votum* (opět se odkazuje na výše uvedený pořádek).

Adoratio – píseň vhodná ke kázání, *Laudes gratesque* – děkonná modlitba s obvyklým úvodem, avšak i dále je zde podobnost s prefací, ale místo *Sanctus* ústí tato modlitba do jiného zvolání (nebo možná zpěvu) shromáždění, ačkoli se možná může jednat o jakousi parafrázi tohoto liturgického zpěvu, *Preces* – přímluvná modlitba, v modlitbě se objevuje opakovaná aklamace „Vyslyš nás milý Pane Bože!“, avšak není naznačeno, že by ji pronášelo shromáždění či kůr, byla tedy nejspíše vyslovována jen duchovním (v modlitbě se objevuje motiv společné modlitby církve pozemské a věrných v nebesích), modlitba Páně (zkratkovitě), *Conclusio* – áronské požehnání s úvodem, píseň (*Amen to požehnání*).

Po tomto formuláři je uvedena zmínka o tom, že v důsledku války mezi Rakouskem a Sardinským královstvím v roce 1859 byly nařízením konzistoře zavedeny do obecné modlitby prosby pro danou situaci, jež jsou dále uvedeny.

Slavnost adventní

Introitus – bohoslužba začíná zpěvem kůru, jenž zpívá *Gloria Patri*, pak se zpěvem zapojuje i shromáždění (*O pozdvihnětež bran vašich*, píseň je v obou vydáních *Cithary*, ovšem uvedený začátek se shoduje s vydáním z r. 1805). Duchovní vysloví trojiční formulí a pak biblický verš (Ž 100,1b-2). Po něm sbor prosí o příchod Ducha svatého.

Reconciliatio – kající část je zahájena tím, že kazatel recituje verš ze Ž 51,19 nebo Iz 56,1 (druhá varianta odpovídá Pruské agendě, s. 37, v ní je ještě připojeno požehnání, jedná se o formulí po vyznání vin pro adventní období). Pak vyzve shromáždění k vyznání hříchů a modlí se. Sbor poté prosí o smilování (jakési *Kyrie*). Liturg poté pronáší Zachariášův chvalozpěv, který

ovšem není zcela kompletní a některé jeho části jsou uzávorkovány. Dále ještě přidává *Benedictus*, ovšem na začátku obohacený slovy „Hosanna Synu Davidovu!“ V tomto duchu se také nese odpověď sboru.

Prophetia – na úvod se střídá liturg a sbor, jedná se o jakousi antifonii, ovšem snad nezpívanou, liturg přednáší adventní žalmové verše – Ž 24,7; Ž 68,5a a poté Ž 68,5b se zakončením „Hosanna na výsostech!“ sbor mezi tím odpovídá aklamací Hosana, naposledy pak „Hosana, hosana, hosana na výsostech!“ Pak následuje modlitba a po ní čtení z Bible, je uvedena formule jak pro čtení Evangelia, což potvrzuje i dovětek, tak poté i Epištoly, dovětek hovoří o slovech prorockých. Lid odpovídá doxologií. Následuje vyznání víry. Je poznamenáno, že si duchovní má sednout, sbor zpívá (*Vítej Jezu Kriste*; píseň obsahují obě vydání *Cithary*). Pak se na kazatelně odehrává kázání a prvky mu předcházející – suspirium a čtení textu (*Propositio biblica*). Lid odpovídá velebením Trojice, liturg se modlí, pronáší oznámení o prosbě nemocného o modlitbu, jež bude splněna a po pronesení vota odchází z kazatelny.

V části *Adoratio* nejprve zpívá sbor dvě sloky písně (*Prociťte, hlas k nám svůj množí strážní*, opět je v obou vydáních *Cithary*, odpovídá vydání z r. 1805), duchovní pak pronáší modlitbu na způsob preface eucharistické modlitby a *Sanctus* ve zkrácené podobě (chybí v ní zmínka o nebi, také chybí zakončení „Hosana na výsostech“, v Pruské agendě také v hlavním textu *Sanctus* není jmenováno nebe, je ale možné je zařadit, tuto část v ní zpívá kůr, a to i s Hosana a *Benedictus*) a bez *Benedictus*, a to i s úvodními slovy dialogu na počátku anafory. Pak je opět na řadě shromáždění a potom výzva k přímluvné modlitbě. Více již formulář neobsahuje.

Slavnost vánoční

A. Svatvečer

Nejprve jsme zpraveni o tom, co předchází zahájení shromáždění. Chrám má být osvětlen, na stole Páně se nacházejí kromě Bible také kalich s paténou a křtitelnice. Mezi 18 a 18:30 se třikrát zvoní všemi zvony. Bohoslužby začínají v 19 hodin, o pět minut dříve se zvoní nejmenším zvonem, který oznamuje počátek shromáždění.

Introitus – na počátku slavnosti se hraje varhanní předehra, pak následuje prosba o pomoc Trojice, shromáždění odpovídá vzýváním Ducha svatého (patrně zpěvem).

Reconciliatio, Divina lex aut sanctitas – duchovní se obrací ke shromáždění a připomíná mu slova Desatera, na závěr je prohlášeno zlořečení vůči těm, kdo by tato pravidla nezachovávali. Sbor na to odpovídá. *Confiteor* – výzva k modlitbě, na kající modlitbu s vyjádřením naděje na odpuštění i prosby o pomoc k bezúhonnému životu sbor reaguje prosbou o smilování (patrně opět jakési *Kyrie*). *Gratiae Dei annunciatio* – zvěstování Božího smilování pomocí andělského slova pastýřům s úvodním prohlášením o smilování Božím. *Glorificatio* – nejprve patrně liturg pronáší *Gloria* (andělský chvalozpěv), na což kůr navazuje slovy „My tě chválíme, my tě oslavujeme, my se ti klaníme...“.

Prophetia, Momenti sollemninitatis annunciatio – antifonální část, kdy lid aklamací Haleluja (naposledy 3x) odpovídá kazateli, jenž pronáší verše s vánoční tematikou. *Precatio* – modlitba, *Lectio prophetica* – Mi 3,2-4, s úvodem i dovětkem, odpověď sboru (Nu 23,19). *Lectio evangelica* – L 2,1-20 opět s úvodem a dovětkem, na což opět sbor odpověděl, patrně zpěvem. *Lectio epistolica* – Ko 1,26–28; 2,3–9, opět s úvodem a dovětkem. I zde následovala odpověď shromáždění. *Formula fidei christianae*, po společném vyznání víry se zpívala celá píseň *Narodil se Kristus Pán* (je přítomna v obou vydáních *Cithary*, ovšem bližší je znovu vydání pozdější, změna ve slovosledu vůči němu je způsobena patrně chybou autora agendy). Není uvedena část obsahující kázání, pravděpodobně odpadlo.

Adoratio, Laudes gratesque – modlitba začínající „Vzhůru srdce“, která přešla v parafrázi andělského chvalozpěvu, pronesenou sborem. *Preces* – přímluvná modlitba se zvoláním „Vyslyš nás milý Pane Bože“, ovšem opět není uvedeno, že by ji pronášel kůr či shromáždění, následuje modlitba Páně. Na ni navazovala krátká odpověď shromáždění. *Conclusio, Benedictio* – požehnání (áronské s úvodem) a píseň (*Amen to požehnání*).

B. Hlavní služby Boží v den vánoční

Také zde jsme informováni o tom, co se má dít před počátkem slavnostního shromáždění. Jedná se opět o zvonění zvonů, které mají začít zvonit po východu slunce třikrát s nemalou přestávkou v průběhu třiceti minut. Pět minut před začátkem shromáždění se zvoní prostředním zvonem a na začátku bohoslužeb se zvoní všemi zvony až do skončení úvodní písně. Je přichystáno to, co je třeba ke slavení večere Páně. Bohoslužby začínají v devět hodin.

Během *introitu* se postupně vystřídají kůr, sbor, kazatel a opět sbor. Nejprve kůr zpívá tři sloky písně *Nastal nám den veselý, v němž se z Panny čisté*, následovala slova sboru, liturg pronesl trojiční formuli a pak kombinaci Ž 50,2 a Ž 18,10a (2S 22,10a) s prosbou o smilování. Sbor pak prosil o příchod Ducha svatého.

Reconciliatio – Sanctitas Dei – liturg pronáší Ž 2,11n a sbor odpovídá jistotou Boží milosti. *Misterium sacrum confessionis* – věřící byli vyzváni k opakování slov vyznání hříchů po pastorovi, poté se jich kazatel otázal na upřímnost těchto slov a také na to, zda odpouštějí bližním a zda budou usilovat o polepšení. Nejednalo se o oddělené otázky, ale o jediný dotaz. K odpovědi sboru (nebyla jen jednoslovná) se přidal svým vyznáním také kazatel, jenž prosil rovněž o modlitbu za sebe a slíbil modlit se za přítomné. Vyprošoval také všem Boží milost. Sbor odpověděl prosbou o smilování, jakýmsi *Kyrie*. *Absolutio* – duchovní zvěstoval odpuštění vin (ovšem za některých podmínek, např. pravé lítosti), mělo se zvonit všemi zvony a on si sedl stranou. *Glorificatio* – následovala chvála Boha ze strany pěveckého sboru (jakési *Gloria*) a poté i celého shromáždění (pokračování *Gloria – Laudamus*, oboje z písně *Sláva buď Bohu na nebi*, měla se zpívat celá píseň, snad opět podle novějšího vydání *Cithary*, jsou zde některé odlišnosti mezi oběma vydáními i vůči agendě), načež se zvony odmlčely a duchovní přistoupil ke stolu Páně.

Prophetia – Momenti solennitatis annunciatio – Pak následoval dialog kazatele a věřících, kazatel pronášel janovské verše, sbor na každý verš odpověděl aklamací Haleluja, naposledy trojnásobnou. *Precatio* – modlitba. *Sacrae lectiones habenda de ara – Lectio prophetica*: Iz 7,10–14; *Lectio evangelica*: Mt 1,18–23; *Lectio epistolica*: Tt 2,11–14. Textům vždy

předcházel úvod liturga a následoval dovětek, na každé čtení zareagoval sbor. *Formula fidei christianae* – věřící vyznávali svoji víru, dále zvonily všechny zvony a duchovní se měl posadit. Následovala celá píseň (*V nově zrozené děťátko*, taková píseň se nachází v obou vydáních *Cithary*, ovšem počáteční slova se oproti agendě částečně liší), načež měly ztichnout zvony a kazatel se ocitl na kazatelně. *Oratio sacra de suggestu sacro habenda* – *Suspirium aut motto aut invocatio*; *Propositio biblica* – čtení biblického textu s úvodem a krátkou modlitbou po čtení; *Sacra oratio ipsa*. Poté sbor chválil Boha slovy „Sláva Bohu Otci i Synu i také Duchu svatému...“; *Precatio* – modlitba; *Additamenta et votum* – zde došlo k propuštění těch, kdo se nemohli účastnit večere Páně, např. nekonfirmovaných. Při odchodu měli chválit Boha a modlit se za lidi obyčejné i vznešené, měli pamatovat i na štědrost. Bylo jim také uděleno požehnání či spíše napomenutí. Za vyzvánění všech zvonů odcházeli duchovní z kazatelny. Pak shromáždění zpívalo celou píseň (*V radostném plesání čiňmež děkování*, píseň se nachází v obou vydáních *Cithary*), duchovní přistoupil ke stolu Páně a zvony se utišily.

Coena Domini – *Praemonitiones* – Po vybraných slovech ze Ž 93 kazatel mluvil o tom, že přijímáním svátosti bude svátek komunikantům ještě více zasvěcen, promlouval o tom, co je úkolem věřících. Nechyběla výzva k sebezkušování a odrazování nevěřících a nekajících od přístupu ke stolu Kristovu (i v Pruské agendě lze sledovat tyto motivy, avšak nemusí se jednat o přímou závislost). *Adoratio* – *Laudes gratesque* – modlitba vděčnosti byla zahájena obvyklým způsobem a ukončena přechodem do *Sanctus* (opět se nezmiňuje nebe) a *Benedictus* pronášených kůrem; *Preces* – následovala výzva k modlitbě, zahájená slovy podle 1K 10 a 12, výzva je uzavřena výzvou ke starosti jeden o druhého a k modlitbě za sebe navzájem a přechází do modlitby. Tím formulář končí.

Slavnostní služby Boží po žněch

Díl kající – Začíná se zpěvem žalmového textu (některé sloky písně *Ty Pane hojným požehnáním*), pak následuje trojiční formule, suspirium a úvodní promluva kazatele, který spojuje každoroční žeň se žní eschatologickou a

vyzývá shromážděné k pokání, ke vděčnosti a polepšení. Pak předčítá Desatero (Ex 20,1–17) a zlořečí těm, kdo by je nedodržovali. Dále se zpívají některé sloky písně (*Žel mi žel, že jsem hřešil*, zde je přímo uvedeno, že se jedná o píseň z *Cithary sanctorum*, je v obou vydáních, ačkoli se počátek mírně liší).

Díl milost Boží pojišťující – kazatel se modlil, potom se četl text Evangelia (Mt 13,24–43, opět s úvodem a dovětkem). Po Evangeliu se zpívalo (sloka písně *Posilniž nás v té známosti*, opět se odkazuje na *Citharu*, avšak v obou vydáních chybí) a poté došlo na recitaci kréda a opět na zpěv (z písně *Chvalmež Boha, ó křesťané*, znovu údaj o *Cithare*, píseň je v obou vydáních). Další bod bohoslužeb představovalo čtení textu ze Zj 2,17 nebo 2P 3,8n a kázání. Po kázání se zpívala část písně (*Při žni nyníjší*, znovu se uvádí *Cithara*, ovšem zkoumaná vydání ji neobsahují). Je uvedeno, že se může zařadit krátká modlitba se vztahem k obsahu kázání. Následovalo propuštění nekonfirmovaných a dalších, kteří se nemohli podílet na slavení večeře Páně, podle výše uvedeného vzoru, a požehnání pro ně. Dále se opět zpívalo (*Bože náš, jenž na výsosti bydlíš*, odkazuje se na *Citharu*, avšak opět chybí v obou vydáních). A pak byla na řadě další modlitba. Dále kazatel promlouval a četl přitom také z J 6,53–58 a uzavřel slovy, že blahoslavení jsou všichni pozvaní k večeři Beránkově. Po tomto promluvení následoval další zpěv (*Jak živých vod jelen žádá*, nejsou uvedeny podrobnosti, snad se zpívala jen jedna sloka; píseň je v obou vydáních, ale uvedený text se částečně liší; dále je ponecháno prázdné místo, je otázkou, zda na něm mělo něco být). Pak byli přítomni vyzváni k vyslechnutí slov ustanovení „myslí nábožnou“. Po recitaci slov ustanovení večeře Páně duchovní promlouval k věřícím (snad lze objevit motivy falckého vzoru). Na základě slov Samsonovy matky k jejímu muži se ujišťuje, že Bůh nechce smrt přítomných, vždyť jim dává závdavek své milosti. Slova potěšení jsou vybrána i z jiných biblických míst. Dále byla přednesena výzva k přistoupení ke stolu Páně a také prosba k Bohu, aby si zalíbil a posvětil toto jednání. Pak se zpívala píseň (*Ej nuž lační, žízniví*, znovu odkaz na *Citharu*) a přitom se vysluhovala večeře Páně, při podávání živlů se pronášela pouhá slova ustanovení bez jiných slov. Na začátek vysluhování se mohla ještě

zařadit modlitba, v níž mj. zaznívají slova vyznání Domine, non sum dignus (ovšem odděleně a nikoli doslovně tak, jak je známe dnes).

Díl poděkovací – Po skončení vysluhování vyzval duchovní k oslavě Boha (podobně jak to činí Ž 136,1) a modlil se modlitbu díky, v níž se opět objevily prvky eucharistické modlitby („hodné a spravedlivé jest, slušné a spasitelné...“, na konci: „s anjely... zpíváme...“) a následoval oslavný zpěv (*Sláva čest buď Bohu, Otci*, znovu se objevuje odkaz na *Citharu*, avšak v obou vydáních píseň chybí). Tím formulář končí.

Adventní služby Boží

Díl kající – Nejprve zpívá shromáždění (*Bud' pochválen*, snad se jedná o píseň z *Cithary*, tentokrát by oběma vydáními odpovídal i jeden z uvedených odkazů na číslo stránky), pak duchovní pronese rozšířenou trojiční formulí a slova z počátku čtyřicáté kapitoly Iz, jsou uvedena také slova ze Ž 32,5a, ovšem snad byla pronášena volitelně, v závorkách jsou slovesa dána do budoucího času. Pak následuje výzva k vyznání hříchů. Stranou jsou uvedena ještě další slova ze Ž 32,5; sloveso původně v minulém čase je opět převedeno do času budoucího a pak je znovu uvedena výzva k vyznání vin. Možná se jednalo o dvě možnosti úvodu ke zpovědní modlitbě, snad o možnosti, které bylo možné vynechat. Následovala kající modlitba. Po modlitbě následoval zpěv (několik slok z písně *Aj blahoslavený*, opět se snad jedná o píseň obsaženou v obou vydáních *Cithary*, ale odkazy nesedí), kazatel pozdravil sbor („Milost vám a pokoj...“) a vyzval k modlitbě. Po modlitbě se četl oddíl ze Žd 9 (verše nejsou uvedeny). Po dovětku se opět zpívalo. Následovalo čtení textu kázání, kázání, krátká modlitba vztažená ke kázání, *votum* a zpěv části písně. Pak se konala děkovná i přímluvná modlitba, tentokrát se jedná o jednu modlitbu, opět s obvyklým úvodem pro děkovnou modlitbu. Po této modlitbě byla ještě proslovena modlitba Páně (zaznamenaná zkratkovitě) a požehnání.

Vánoční pocty Boží se sv. večerí Páně

Na počátku formuláře je uvedeno několik biblických textů (příp. nikoli přísně biblických tematických slov), zakončených doxologií, avšak není

poznámeno, že by je liturg či případně někdo jiný pronášel. Duchovní pak recituje Ž 50,2 ve spojení se Ž 18,10a/2S 22,10a. Pak duchovní pronáší Desatero (Ex 20,1–17) jakožto „zrcadlo zákona Božího“ a uzavírá krátkou prosbou o smilování. Sbor na to odpovídá ve stejném duchu (na způsob *Kyrie*) a liturg vyzývá k modlitbě. Pak následovalo čtení textu (nejsou uvedeny podrobnosti), odpověď sboru (patrně píseň) a krédo, další odpověď sboru (*Ej nuž nyní s radostí plesejte*, není udán odkaz, avšak píseň je obsažena v obou vydáních *Cithary*), pak kázání a po něm píseň (*Čas radosti veselosti*, opět k nalezení v obou vydáních *Cithary*). Dalším bodem byla modlitba a modlitba Otče náš.

Večeře Páně začíná trojiční formulí, po níž následuje modlitba děkonná a oslavná, kůr pak zpívá *Sanctus* (snad má stejný rozsah jako při vánoční večeři Páně výše, tedy i s *Benedictus*). Následuje dialog mezi liturgem a pěveckým sborem spočívající ve střídání při recitaci biblických textů (někdy přizpůsobených). Pak následovala modlitba a zpěv písně (*Jak živých vod jelen hledá*, patrně má být „žádá“) a potom slova ustanovení dle Pavlova podání (včetně v. 26, jsou zmíněni „evangelistové svatí“, avšak vychází se z nepodrobnějšího textu Pavlova, což poukazuje na možnou inspiraci Véghem). Dále kazatel promlouvá, mj. o tom, že večeře Páně má přinést potěšení, připomíná také Pavlova slova o sebezkušování. Na závěr této části je zařazena výzva k přistupování, podaná jako oslovení nemocných, kteří žádají být uzdraveni. Poté následovala modlitba o působení Ducha sv. ve věřících nejen vzhledem k přijímání. Věřící měli k těmto slovům vyjádřit svůj souhlas, možná se ale jednalo jen o řečnický obrat. Navazovalo pozvání ke stolu Páně, tvořené převážně slovy z konce knihy Zj. Pak měl sbor zpívat, to se zřejmě uskutečnilo během rozdělení eucharistických darů, kdy duchovní pronášel slova pro rozdělení, nejedná se ovšem o slova ustanovení, ale o upravená slova z 1K 10,16. Po vysluhování následovala kompilace žalmových textů (části Ž 103 a počátek Ž 23, závěr patrně tvoří počátek verše Ž 103,17). Potom snad zpíval pěvecký sbor (není však uvedeno co, je ponecháno prázdné místo), následně se duchovní modlil. Následně snad ještě shromáždění zpívalo či něco pronášelo (opět nejsou uvedeny podrobnosti) a poté duchovní vyslovil slova požehnání.

Průběh večeře Páně

Pruská agenda¹²⁰ (až na poznámku o modlitbě Páně zohledněn jen hlavní text)	Agenda česká J. Kašpara (z formuláře „Vánoční pocty Boží se sv. večeří Páně“)
<p>(Navazuje na bohoslužby)</p> <p>Promluva</p> <p>Slova ustanovení (věřící klečí)</p> <p>Přání pokoje</p> <p>Modlitba</p> <p>Kůr: Amen (3x)</p> <p>Kůr: Agnus Dei (O Lamm Gottes), během zpěvu začíná přijímání, doprovázené zpěvem lidu a slovy při rozdělení</p> <p>Modlitba po přijímání</p> <p>Áronské požehnání</p> <p>Kůr: Amen (3x)</p> <p>Zpěv lidu (modlitba Páně může těsně předcházet či následovat slova ustanovení)</p>	<p>(Navazuje na předchozí část liturgie)</p> <p>Trojiční pozdrav</p> <p>Modlitba</p> <p>Kůr: Sanctus</p> <p>Dialog duchovního a kůru</p> <p>Modlitba</p> <p>Píseň</p> <p>Slova ustanovení (delší)</p> <p>Promluva</p> <p>Modlitba</p> <p>Pozvání</p> <p>Rozdělení s příslušnými slovy (patrně i zpěv)</p> <p>Dobrořečení</p> <p>Zpěv kůru?</p> <p>Modlitba</p> <p>Píseň?</p> <p>Áronské požehnání</p>

¹²⁰ Agende für die evangelische Kirche in den königlich Preußischen Landen. Mit besonderen Bestimmungen und Zusätzen für die Provinz Westphalen und die Rhein-Provinz, 12–19.

Zhodnocení

Lze se domnívat, že jsme narazili na důkaz vlivu pruské unionované¹²¹ liturgie v prostředí zdejší církve h. v. (pokud budeme předpokládat, že je to opravdu agenda reformovaná). Jedná se však patrně o vliv ojedinělý či nepřilíš rozšířený. Zdá se, že agenda obsahuje jisté formulace napovídající o užití falckého či Véghovy (nebo od něj odvozené) předlohy, také užívání Desatera by tomu mohlo napovídat. Agenda obsahuje formuláře pro (běžné) bohoslužby, což není zcela obvyklé. V naší reformované bohoslužebné tradici se jedná o dosti výjimečnou agendu, která se svým způsobem navrácí k tradičním liturgickým prvkům. Dosti prostoru dostávají i věřící.

3.11. Agenda Matěje Krčála

Matěj Krčál působil jako pastor v Jimramově v letech 1842-1866, měl však zkušenosti i z některých dalších sborů (Libice, Kšely aj.).¹²² Agenda uvádí datum 1838.

Obsah: s. 1 Formulář křtu svatého; 8 Jiný formulář křtu svatého; 13 Ještě jiný formulář křtu sv.; 25 Úvod šestinedělky s dítětem živým; 29 Jiný úvod šestinedělky s dítětem živým, avšak osoby padlé; 37 Úvod šestinedělky, jejíž dítě po křtu zemřelo; 61 Způsob vysluhování sv. večeře Páně; 79 Vysluhování sv. večeře Páně nemocným; 88 Modlitba s přistojícími za nemocného; 89 Modlitba s přistojícími za umírajícího; 91 Způsob oddávání nových manželů; 104 Suspirium; 105 modlitba či část modlitby k závěru Velikonoc; 109 K nedělním veřejným službám Božím potřebné modlitby, veršovaná modlitba, Suspirium; Modlitby před kázáním (v modlitební části dopsána data i ze začátku 20. stol.); Modlitby po kázání; 147 Modlitby, kteréž i na Nešpoře užívány býti mohou; 159 Modlitby nešporní před a po kázání, Před kázáním slova

¹²¹ Pruská církevní unie se skládala z reformovaných i luterských sborů. Vznikla na popud krále Fridricha Viléma III. <http://www.uek-online.de/geschichte/index.html> (cit. 9. února 2018). Král byl osobně aktivní na liturgickém poli. Patrné jsou jeho styky s anglikánskou, katolickou i ruskou pravoslavnou liturgií. To se odrazilo i v agendě unionované církve. BIERITZ, Liturgik, 541.

¹²² TOUL, Jubilejní kniha, 101.

Božího neb čtením kapitole; Před katechisováním dítek v náboženství; 167 Po nešporním slova Božího kázání neb po kapitole, Modlitba po katechisování dítek; Jiná (k témuž); 179 Modlitby ve všelikých případech, Modlitby za nemocné; Za šestinedělku zdravou s dítětem živým; Za dvě, neb i více šestinedělek zdravých; Za šestinedělku šťastnou a potěšenou, a za šestinedělku nad ztrátou plodu zarmouc.; Za šestinedělku, kteréž dítě zemřelo, aneb mrtvé se bylo narodilo; za vojáka vzdáleného od domova (bez nadpisu); 194 Požehnání po skončených službách Božích; 195 K pohřebním příležitostem krátká promluvení a modlitby, Suspirium; Při pohřbu dospělých lidí, když bez kázání pohřbeni býti mají; Jiný způsob pohřbu bez kázání; Způsob pohřbu bez kázání při mladých; Modlitby před, neb po kázání pohřebním; 216 Požehnání po kázání pohřebním; 217 Krátké řeči a modlitby u hrobu dospělých; Řeč v pohřebním, kde zemřel člověk v bídných okoličnostech postavený; Jiná kratší řeč v domě zemřelého; Krátká modlitba u hrobu starého člověka; Krátké řeči a modlitby u hrobu mladých; Krátká řeč a modlitba u hrobu malého dítěte; Jiná řeč u hrobu malého dítěte; Obyčejná krátká modlitba na katol. hřbitově; 260 Text při posvěcení nového chrámu (zmínka zřejmě o Bukovce), Pohřební; vpisky a dvě požehnání

Křest

Zahajuje se pozdravem (možná podle prvního formuláře Vídeňské agendy, ačkoli se jedná o slovo na základě biblického textu). Poté duchovní vysvětluje křest a legitimitu křtu dětí (v promluvě se dají nalézt některé obdoby s druhým formulářem křtu v exulantské agendě i s Véghovým pořádkem, objevují se slova z Mk 10 i z Mt 28). Následuje výzva k modlitbě za dítě, modlitba a modlitba Páně. Pak mělo být recitováno krédo, úvod k této recitaci je i jakýmsi výkladem, duchovní používá formulaci „učinme vyznání víry naší“, krédo samotné je uvedeno v jednotném čísle, není však specifikováno, kdo krédo pronáší. Pak se duchovní obrátil s promluvou na kmotry a kladl jim otázky (žádost, aby dítě bylo křtem zavázáno ke křesťanství, slib pečovat o dítě a vést je ve víře, pokud by ztratilo rodiče; snad by zde mohla být jistá inspirace Vídeňskou agendou). Dále se pastor zeptal na jméno, jaké má křtěnec obdržet, pokřtil jej (křestní formule je součástí delší věty) a požehnal mu. Dále je na radě vyzvání k děkovné i prosebné modlitbě, modlitba a závěrečné požehnání všem přítomným.

Průběh křtu (první způsob): pozdrav, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, promluva ke kmotrům, otázky, otázka na jméno, křest, požehnání křtěnci, modlitba, požehnání

Další křestní pořádek zahrnuje prosbu o pomoc Trojice, promluvu (vychází patrně z Vídeňské agendy I, následovala výzva k modlitbě, modlitba (také je silně ovlivněna Vídeňskou agendou), vyznání víry (opět tvar „učíňme“), krátké oslovení kmotrů, otázky na kmotry (podobné předchozímu formuláři), otázka na jméno, křest (bez požehnání), výzva k modlitbě a modlitba díky i proseb. Formulář je tedy Vídeňskou agendou ovlivněn, není jí však zcela podřízen.

Průběh křtu (druhý způsob): suspirium, promluva, modlitba, krédo, oslovení kmotrů, otázky na kmotry, otázka na jméno, křest, modlitba

Třetí způsob křtu je otevřen suspiriem (prosbou o požehnání, možná ovlivněném vídeňským vzorem), dále je opět uvedena promluva (ke konci jsou osloveni kmotři), výzva ke společné modlitbě, modlitba a modlitba Páně. Pak se přechází k posvěcení křtěnce. Pastor mluví k dítěti, předestírá, v co (koho) má věřit. Dítě má vykonat slib prostřednictvím kmotrů, těm jsou posléze kladeny otázky (přijetí skrze křest do církve, výchova ke křesťanství). Duchovní nato na základě slov kmotrů přijal křtěnce do církve („do společnosti naší“), udělil mu jméno a pokřtil jej. Následuje jakási velice krátká parénéze pro dítě s požehnáním a poděkování kmotrům (na místě dítěte a rodičů, s přáním odplaty od Boha), dle uvedené zkratky měla patrně následovat ještě další slova, možná ještě slova děkování.

Průběh křtu (třetí způsob): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, promluva, otázky na kmotry, přijetí křtěnce do církve, pojmenování křtěnce, křest, parénéze a požehnání, poděkování kmotrům

Úvod šestinedělky

Nejprve máme zaznamenán úvod matky se živým potomkem. To zahrnuje požehnání (suspirium), jež je následováno promluvou k matce. Nato se měla matka modlit slovy opakovanými po kazateli, následovala modlitba Páně, požehnání matce a propuštění v pokoji.

Úvod padlé šestinedělky (upřesnění v nadpisu, že jde o úvod padlé ženy, je doplněn dodatečně, ovšem tatáž ruka psala i další řádky, snad se jedná o jiného pásaře, než který psal úvodní formuláře.) Začíná se promluvou (patrně lze zde najít vliv vídeňského vzoru). Následuje modlitba (bez předchozí výzvy či úvodu k modlitbě, avšak modlitba je formulována jako výpověď ženy; vychází z vídeňské předlohy).

Ještě je uveden formulář pro případ uvedení ženy, jejíž dítě zemřelo po přijetí křtu. Obsahuje promluvu k ženě, která měla poté po duchovním opakovat slova modlitby, modlitbu, modlitbu Páně a udělení požehnání ženě s propuštěním.

Večeře Páně

Na úvod je zaznamenáno oznámení, že se večeře Páně bude slavit za dva týdny, které je doprovázeno výzvou k řádně přípravě skrze smíření se s Bohem i lidmi a také se svým svědomím. Pak je uděleno požehnání či přání, aby Bůh doplnil to, co věřícím chybí a působením Ducha je připravil k hodnému přijímání (velká shoda s agendou inv. č. 64).

Večeře Páně se začíná slavit v bohoslužebném shromáždění po kázání, modlitbě a zpěvu části písně, během něžž mohou odejít ti, kdo nebudou přijímat. Pak opět promlouvá duchovní, připomíná dřívější oznámení konání večeře Páně, znovu zve ke stolu Páně, ukazuje, kdo má a kdo nemá mít účast na tomto hodu (staví se na Véghovi). Kazatel vyzývá ke kající modlitbě (snad by mohla být inspirována Vídeňskou agendou i Véghem), po ní následuje modlitba Páně, avšak snad ještě autorem byla přeškrtnuta (její umístění by odpovídalo Véghovi i agendě inv. č. 64). Následující vyznání víry je uvedeno modlitbou dle Végha, dále je uveden úvod k pokládání zpovědních otázek (upraven dle Végha), zpovědní otázky, odpovědi doplňuje pastor (tento blok vychází z Végha, ovšem možná byl mírně ovlivněn i Nagyem či nějakým

společným pramenem), který po poslední otázce přidává své celkové vyznání. Pak následuje absoluce a dovolení přistupovat ke stolu Páně a udělení požehnání zaměřeného k hodnému užívání večeře Páně (od vyznání kazatele se objevují značné podobnosti s Nagyem, který snad mohl být zčásti ovlivněn Véghem, závěrečné požehnání dle Végha).

Poté měl duchovní sestoupit z kazatelny a za zpěvu Ž 23 přichystat u stolu Páně chléb a nalít do kalichů víno (instrukce vycházejí z Végha, ten je má podrobnější). Pak následovala promluva zahájená adjutoriem (jako u Végha), mluví se o ustanovení a smyslu večeře Páně (včetně slov ustanovení dle Pavla), vyzývá se i k sebezkušování na základě slov Pavlových (oproti Véghovi nejsou u nich uvedena čísla veršů, obsah dle Végha), dále se mluví o tom, co sebezkušování obnáší a přidáno je i jakési slovo potěšení či ujištění pro správně smýšlející (na základě falckého vzoru, možná podle Nagye či exulantské agendy) a možnosti přistupovat ke stolu Páně pro ty, kdo odpovídají řečenému (dle Végha). Následuje pozvání ke stolu Páně i s napomenutím či výzvou (zprvu dle Végha) a výzva k děkování dle Kristova příkladu. Následuje tedy modlitba – *Consecratio panis* (podle Véghovy první modlitby). Dále jsou z části pronášena slova ustanovení kalicha a také výzva k díkuvzdání (opět na základě Végha, ovšem znění je prodlouženo dle předchozího příkladu u chleba), modlitba – *Consecratio calicis* (opět na základě Véghovy první modlitby). Je uvedena i výzva k přistupování, avšak byla dopsána, zřejmě však autorem agendy. Průběh samotného přijímání není obsažen, je uvedena až část po něm. Není tak sledováno Véghovo rozdělení přijímání chleba a vína. Pak je uvedeno, za jakým účelem slavila večeři Páně raná církev a potvrzení, že se tak stalo i tentokrát (opět dle Végha). Následuje úvod k děkování (dle Végha či exulantské agendy, oproti nim je výslovně uveden odkaz na Ž 103), modlitba a modlitba Otče náš. Na závěr je dáno požehnání (dle Véghova vzoru).

Průběh večeře Páně: po kázání, modlitbě a zpěvu: promluva, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, zpovědní otázky, absoluce, požehnání, zpěv Ž 23, příprava žvlů, adjutorium, promluva (vč. slov ustanovení), pozvání, modlitba nad chlebem, část slov ustanovení kalicha, modlitba nad vínem, pozvání?,

(přijímání), promluva, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně s nemocným

Začíná se trojiční formulí, pak se pokračuje krátkou úvodní promluvou k nemocnému (jako u J. Kašpara, kde je však promluva delší) a výzvou k modlitbě, kterou se měl nemocný modlit po kazateli (modlitba částečně vychází z falckého vzoru, snad dle exulantské agendy, částečně také odpovídá Kašparovu formuláři, část je snad dílem autorovým). Následuje modlitba Páně. Dále měl nemocný pronášet krédo po kazateli, jako víru, v níž byl živ a v níž chce jistě i dokonat svůj pozemský život. Měl také dle kazatelovy instrukce Bohu říci, že byl v této víře živ a chce v ní zemřít a prosit jej o posílení své víry a naděje, o milost a milosrdenství (slova o životě a smrti v této víře nacházíme i u Kašpara, kde je pronáší pastor). Pak jsou pronesena slova ustanovení dle Pavla i jejich krátký výklad (dle falckého pořádku, patrně s použitím exulantské agendy, formuláře běžné večeře Páně). Pak byl nemocný povzbuzen, aby užíval večeři Páně k připomenutí umučení a smrti Páně a aby doufal v odpuštění svých vin. Následují otázky na nemocného a po potvrzení snahy odpustit bližním toto ještě kazatel doplňuje. Další kazatelova slova, slova naděje a výzva, k čemu má večeři Páně přijímat, jsou následována výzvou k modlitbě za hodné přijímání této svátosti, kterou měl nemocný opakovat po duchovním. Když modlitba skončila, nemocný přijímal chléb a víno, duchovní přítom pronášel vhodná slova, je uvedeno i slovo ujištění, zřejmě určené na závěr vysluhování. Pak je na řadě výzva k děkování. Po (nejen děkovné) modlitbě je uvedena modlitba Páně a další modlitba či vyznání. Nemocný je povzbuzen a je mu dáno požehnání.

Průběh večeře Páně s nemocným: trojiční formule, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, potvrzení víry s prosbou o milost, slova ustanovení a výklad, otázky, slova naděje, výzva, modlitba za hodné přijímání, přijímání, ujištění, děkovná modlitba, modlitba Páně, modlitba, povzbuzení, požehnání

Uzavření manželství

Na počátku je proneseno požehnání či suspirium (vykazuje podobnost s Kašparovým pořádkem; jedno je uvedeno ještě i nad nadpisem). Poté je na programu obřadu promluva kazatele ke snoubencům (částečně dle Vídeňské agendy, falckého vzoru i Zollikoferova vzoru, pokud se nejedná o souvislost s Kašparovým formulářem; mluví se o stvoření muže a ženy, o Kristovu postoji k manželství, o povinnostech manžela a manželky). Poté byli snoubenci vyzváni k vyznání a odpovědi. Pak si měli podat pravice. Duchovní mluvil o tom, že jejich svazek je nerozlučný až do smrti a že, jedna z jejich rukou má zatlačit oči druhému z nich (i Kašpar uvádí při výzvě k podání rukou podobnou formulaci, ač jsou zde rozdíly). Následně měli oba složit vzájemnou přísahu opakováním příslušných slov po kazateli, nejprve tak činil ženich (snad vychází z véghovského vzoru). Pak je uvedena část s potvrzením svazku a požehnáním (či prosbou k Bohu). Následovala výzva novomanželům, aby se modlili za kazatelem a také výzva k modlitbě adresovaná ostatním přítomným. Po modlitbě je uvedena parénéze, zahájená slovy propuštění a vyprošováním požehnání a požehnání.

Průběh uzavření manželství: suspirium, promluva, otázka, podání rukou, přísaha, potvrzení svazku, požehnání, modlitba novomanželů, společná modlitba, parénéze, požehnání

Zhodnocení

I Krčálova agenda dokládá vliv vídeňské liturgie v reformovaném prostředí, avšak také vykazuje závislost na falckém vzoru (patrně v podobě exulantské agendy) a jak se zdá, i na domácí tvorbě a zřejmě i na vlastních schopnostech.

3.12. Agenda Pavla Španiela

Na hřbetu svazku je oproti titulnímu listu napsáno poněkud shrnujícím způsobem: „Agenda česká, P. Španiel 1840“. Pavel Španiel působil v letech

1829–1860 ve Vtelně, tamtéž zemřel roku 1862.¹²³ Svazek je do značné míry zaplněn modlitbami.

Obsah: s. 1 Částka první. O modlitbách. I. Modlitby nedělní (obsaženy také modlitby při vycházení z kostela); 13 II. Modlitby sváteční (první neděle církevního roku; modlitby adventní, vánoční, novoroční, postní, velkopáteční, velikonoční, na nanebevstoupení, svatodušní, modlitba na svatou Trojici, modlitby v čas hojné a prostřední žně, Modlitba v čas méně úrodné žně, Modlitby toleranční, Modlitba k slavnosti posvěcení chrámu, Modlitba na poslední neděli církev. roku; 103 III. Modlitby kající; 109 IV. Modlitby při zvláštních příležitostech (např. po požáru, při vysvěcení chrámu, modlitby s nemocnými); V. Modlitby pohřební; Přísaha obecního představeného (zákon z r. 1849); Přísaha obecního radního (zmíněn zákon z r. 1849 a pozdější zákony); Ad tumulum; Ad tumulum; Modlitba před volbou reprezentanta!, (kurátor rozdává lístky), Modlitba po potvrzení a uvedení starších; 179 Opisy modlitby Páně (Joz. Melzes.?, K. Kuzmány); 183 Částka VI.^{1a} Dvě Paraphrases modlitby Páně (druhá od J. Kollára); 190 Částka VII. Formulí křtu svat., Křtu dítěte z manželského lože; Formula křtu svatého při dítěti z nemanželského stavu zroz.; 206 Částka VIII. O uvádění šestinedělek, Úvod šestinedělky, která v manželském stavu šťastně porodila; Úvod šestinedělky, jejížto děťátko již zemřelo; Úvod šestinedělky, která mimo manželského stavu porodila; 226 Částka IX. Formulář Přijímání dětí do církve, aneb Confirmace; 248 Částka X. Způsob potvrzení stavu manželského; 263 Částka XI. Formulář veřejného vysluhování v chrámě svátosti večere Páně; 284 Částka XII. Posluhování nemocným sv. večerí P.

Křest

Formulář křtu manželského potomka otevírá pozdrav (jenž vychází ze stejného epistolního pozdravu jako je tomu v prvním formuláři Vídeňské agendy), následuje promluva určená kmotrům (ačkoli se v ní používá i výraz „k nám křesťanským rodičům a učitelům“; text vychází z Vídeňské agendy 1829, ta zde nespécifikuje adresáty řeči, je zkrácen biblický text, avšak jeho část se opakuje, závěr je delší, na počátku je přidána část zakládající se snad na Véghovi), pak následuje výzva k modlitbě, modlitba (dle c. k. předlohy) a

¹²³ TOUL, Jubilejní kniha, 178.

modlitba Páně, dále promluva ke kmotrům (oproti předloze rozšířena o upozornění kmotrů na potřebu plnění jejich slibu a nebezpečí, které pro ně plynou z jeho nedbání). Pak následuje výzva k vyslechnutí kréda. V textu kréda (je formulováno v množném čísle jako i v c. k. agendě) je do závorky třikrát doplněna formule: „i toto nemluvnátko věřiti bude“, patrně se jednalo o možnost rozšířit těmito slovy znění vyznání víry. Otázkám na kmotry předchází krátký úvod, otázky jsou dvě (oproti c. k. agendě chybí otázka na odřeknutí se hříchů a na jméno, obsah otázek může vycházet z Vídeňské agendy, ovšem je upraven, navíc jsou zde výzvy k odpovědím, opět delším než jednoslovnému přitakání „ano“). Dále je proveden křest a křtěnci je uděleno požehnání (na základě rozšířeného znění jednoho požehnání z předlohy). Dále je zařazena krátká promluva a napomenutí dospělých křesťanů, prosebná modlitba za dítě a požehnání kmotrům (vychází z Vídeňské agendy, není však zcela stejné).

Průběh křtu: pozdrav, promluva ke kmotrům, modlitba, modlitba Páně, promluva ke kmotrům, krédo, otázky na kmotry, křest, požehnání, napomenutí, modlitba, požehnání kmotrům

Způsob křtu dítěte nemanželského je zahájen adjutoriem. Pak se promlouvá ke kmotrům (vychází se z textu Vídeňské agendy 1829). Pak se vyzývá k přijetí dítěte do církve, avšak předtím se ještě mají přítomní modlit (tento prvek také do jisté míry odpovídá předloze, modlitba také vychází z předlohy), následuje modlitba Páně. Pak lze zařadit vyznání víry, následují „obyčejné otázky“ na kmotry (prostor pro otázky v předloze chybí; je otázkou, zda se myslí na otázky podle předchozího formuláře či zda si je bylo možné doplnit), křest a modlitba (opět dle c. k. agendy). Ve srovnání s Vídeňskou agendou je zde ještě modlitba Páně a požehnání kmotrům.

Průběh křtu nemanželského dítěte: suspirium, promluva ke kmotrům, modlitba, modlitba Páně, (krédo), otázky na kmotry, křest, modlitba, modlitba Páně, požehnání kmotrům

Úvod šestinedělek

Úvod šestinedělký manželské po šťastném porodu zahrnuje promluvu k matce (podle Vídeňské agendy, nemluví se zde – oproti předloze – o přítomnosti dalších lidí), promluva ústí do modlitby ženy (snad výtvar autora, ovšem patrně s použitím motivů z promluvy, možná i jiných zdrojů), na níž navazuje její modlitba Páně.

Úvod šestinedělký, jejíž dítě zemřelo, je zahájen prosbou o pomoc Trojice (zkráceným adjutoriem, adjutorium s výčtem tří osob Trojice figuruje u Végha), dále je zde promluva (nejprve na základě Véghova formuláře, ačkoli ten se týká matky s dítětem živým – Véghovo tykání duchovního směrem k ženě je zde nahrazeno vykáním, pak dle c. k. agendy), načez se má žena modlit (znění na základě c. k. agendy), modlitba přechází do modlitby Páně.

Úvod rodičky s nemanželským potomkem má na počátku opět adjutorium, po němž následuje promluva (na základě Vídeňské agendy – závazek k čistotě se zde spojuje se křtem a večeří Páně, v předloze se mluví o veřejném přiznání ke křesťanství, tedy patrně o konfirmaci), jež končí výzvou ženě k modlitbě (modlitba je opět založena na c. k. agendě), po modlitbě následuje ještě modlitba Páně, kterou by měla matka pronášet.

Konfirmace

Část před vykonáním zkoušky obsahuje nejprve promluvu ke shromáždění s vybídnutím ke společné modlitbě za mládež, na niž navazuje modlitba Páně. Po skončení modlitby se kazatel obrátil se svou promluvou ke konfirmované mládeži, oznámil jménem společenství její přístup k večeří Páně, následovat měla katechizace („katechismus“). Pak je uvedena další krátká promluva k dětem, která je úvodem k otázkám, jež jim byly pokládány (je v ní již řečeno, že děti jsou přijaty do církve). Součástí bloku otázek bylo i (při)znání se ke křestní smlouvě a vůle dodržovat ji. Jako potvrzení svého vztahu k této smlouvě a jako výraz touhy sloužit Bohu dle křestní víry mládež recitovala Apostolikum. Další dvě otázky mířily na vůli setrvat při vyznané víře a

„čistém“ evangelickém náboženství a žít pobožně a svatě, bez nepravostí a bludů.

Po otázkách a odpovědích na ně měli buď všichni konfirmandé anebo jeden jejich zástupce něco pronést, avšak uveden je jen začátek tohoto proslovu, možná se jednalo o nějaký slib. Pak měli pokleknout a kazatel je přijal do církve. Svědky jejich slibu měli být Bůh a shromáždění. Bylo jim také umožněno účastnit se stolu Páně a byli ujištěni o své účasti na dobrodiních Božích, pokud je jejich záměr upřímný a bude trvat. Duchovní jim také u Krista vyprošoval Ducha svatého.

Potom mladí povstali a začala část shromáždění věnovaná slavení večeře Páně, přijímali však zřejmě pouze konfirmandi. Na jejím počátku byla po krátkém úvodu k mládeži pronesena slova ustanovení zaznamenaná apoštolem Pavlem. Nechyběla slova o nehodnosti a sebezkoumání (celkově podtržen je text slov ustanovení do v. 26). Poté byl zmíněn účel svátosti, konfirmandi byli vyzváni k tomu, aby odvrhli „cizí myšlení“ a aby svoji pozornost upnuli na Ježíše Krista. Poté byli vyzváni k děkování po způsobu Kristově, v tichosti se měli modlit za duchovním (znění výzvy inspirováno Véghem; prvek tiché modlitby s kazatelem obsahuje i Vídeňská agenda 1829). Následovala modlitba před přijímáním chleba a po ní podávání chleba, přičemž byla pronášena přiměřená slova z Písma. Pak byla proslovena část institučních slov kalicha a následovala výzva k děkování (opět částečná podobnost s Véghem) a modlitba před přijímáním vína (obě modlitby pocházejí z Véghovy agendy, nejsou zde označeny jako konsekrační).

Po podávání vína, které není přímo uvedeno, jsou uvedeny pokyny, co má duchovní dělat a že má promluvit (dle Végha). Kazatel mluvil k mládeži parenetickým způsobem a opět ji vyzval k děkovné modlitbě. Následovala též řeč ke shromáždění a po ní výzva ke společné modlitbě za konfirmandy (modlitba zahrnuje i sbor). Pak je uvedena modlitba Páně. Na řadě mělo být poděkování zástupce konfirmandů rodičům a kmotřům. Dále následuje napomenutí k dětem (konfirmandi přebírají křestní slib a stvrzují jej přijímáním večeře Páně, patrně jsou zde obsaženy motivy c. k. agendy, doporučuje se část modlitby Páně týkající se pokušení, čtení Písma, návštěvy chrámu, přijímání

večeře Páně) a pak také vyprošování požehnání pro ně. Pak bylo uděleno požehnání i celému shromáždění.

Průběh konfirmace: promluva k přítomným, modlitba, modlitba Páně, promluva ke konfirmandům, katechizace, promluva ke konfirmandům, otázky - mezi nimi krédo, proslov konfirmandů (-a), pokleknutí, přijetí do církve a prosba o Ducha sv., promluva ke konfirmandům, slova ustanovení, promluva ke konfirmandům, modlitba před přijímáním chleba, přijímání chleba, část slov ustanovení kalicha, modlitba před přijímáním vína, (přijímání vína), parénéze ke konfirmandům, modlitba, promluva ke sboru, modlitba, modlitba Páně, poděkování rodičům a kmotrům, napomenutí konfirmandů, požehnání konfirmandům, požehnání přítomným

Uzavření manželství

Začíná se krátkou modlitbou a pokračuje se slovem duchovního k nastávajícím manželům (patrně malý vliv c. k. agendy, dále se uplatnil také falcký vzor – snad exulantská agenda). Oba snoubenci pak byli dotázáni, zda chtějí žít v manželství podle toho, co slyšeli a zda chtějí, aby byl jejich svazek uzavřen skrze duchovního podle způsobu této církve (vychází se z falckého formuláře). Pak byla na programu modlitba, kterou snoubenci měli pronášet tiše, po modlitbě si měli podat pravé ruce s poznamenáním, aby pamatovali, že jedna z těch rukou má zatlačit druhému po smrti oči (což není motiv ojedinělý, užívají jej Kašpar i Krčál) a složit přísahu, kterou opakovali po pastrovi, nejprve ji pronášel ženich (nejedná se o otázky; značná podobnost přísah s inv. č. 64). Další část je nadepsána „požehnání“ – duchovní praví, že svazek je spojen, manželský slib nikdy nemůže být vzat zpět (slovo „nemůže“ bylo zřejmě později, možná ale ještě autorem, nahrazeno slovem „nemá“), prohlásil pár za manžele, spojil je a vyprošoval jim požehnání (je podobné Kašparově agendě). Pak vyzval přítomné ke společné modlitbě za novomanžele (znění modlitby podobné Kašparovu formuláři), která byla uzavřena modlitbou Otče náš. Pak ještě na závěr následovala slova rad či napomenutí a přání do

manželství a to i formou parafráze modlitby Páně. Na závěr bylo uděleno požehnání.

Na další straně následuje text promluvy ke svatebním hostům, jež byla proslovena ještě v chrámu.

Průběh uzavření manželství: modlitba, promluva ke snoubencům, otázka, modlitba snoubenců, podání rukou, přísaha, potvrzení svazku a požehnání, modlitba shromáždění, modlitba Páně, promluva, požehnání, (promluva ke svatebním hostům)

Večeře Páně

Konání večeře Páně se ohlašovalo jeden či dva týdny dopředu. Zájemci o účast na této svátosti se měli podrobit zkušování, řádné přípravě, je předestřeno, co je třeba učinit a je uděleno požehnání (tato část je blízká agendě inv. č. 64).

Samotná slavnost večeře Páně započala suspiriem, které je opakováno dvakrát, snad se jedná o chybu, mezi to je vloženo oslovení přítomných (suspirium je značně podobné suspiriu při přípravě k večeři Páně v exulantské agendě). Pak se duchovní obrátil ke shromáždění s proslovem. Je třeba se vystříhat neúčasti na této svátosti podle L 14, mluví se o tom, kdo nemá účast na tomto hodu, tj. ti, kdo se nechtějí nebo neumějí podrobit sebezkušování (promluva dle inv. č. 64, vynechán je oddíl popisující, co je sebezkušování). Kající však byli vyzváni ke společné modlitbě v duchu za odpuštění vin, kterou pronášel pastor (výzva také vykazuje obdoby s inv. č. 64). Připojena byla modlitba Páně. Před zpovědní otázky bylo ještě zařazeno společné vyznání víry (v plurálu). Ještě před krédem je řečeno, že odpovědi na otázky mají učinit vyznání věřících známým i lidem. Pak byly tedy pokládány otázky, odpovědi věřících ještě doplňoval kazatel svým postojem a někdy i potvrzením správnosti odpovědi (tato část do velké míry kopíruje Végha). Po otázkách a odpovědích bylo zvěstováno odpuštění vin a bylo vyprošováno požehnání k hodnému přijímání (požehnání na základě Végha).

Pak byla od stolu Páně pronášena slova ustanovení podle 1K. Uvedena jsou i slova o nehodnosti a zkoušení sama sebe, avšak podtrženy jako celek, tedy považovány za ústřední, jsou verše 23–25. Pak byla na řadě promluva vztažená k večeři Páně, v níž je řečeno, kdo raději nemá přijímat, jsou položeny i otázky k sebeuposuzování, ale znějí i slova potěšující. Následovala chvíle pro společnou modlitbu (ta obsahuje upravená slova andělského chvalozpěvu), která je zakončena modlitbou Páně.

Nato byli věřící pozváni ke stolu Páně, avšak byli i napomenuti, jak mají být vnitřně nastaveni a také vyzváni, aby nehledali v elementech tělesného Krista, ale spíše vzhlíželi vzhůru, tam, kde je opravdu přítomen a také k tomu, aby se vše s odvoláním na Pavla dělo podle řádu a též, aby nikdo neodcházel z tohoto shromáždění bez poděkování (závěrečná část tohoto bloku pochází od Végha, je však prodloužena). Následovala výzva k děkování podle Kristova příkladu, modlitba nad chlebem (*Consecratio panis*), po níž byl chléb rozdáván. Pak následovala část slov ustanovení kalicha s výzvou k děkování a modlitba (*Consecratio calicis*). Po této modlitbě se pilo z kalicha (úvody k modlitbám vycházejí z Véghova vzoru, modlitby jsou rovněž převzaty od Végha; byla přidána i další modlitba pro posvěcení elementů, ale snad někým jiným). Pak je uvedena děkovací část. Jde nejprve o napomenutí pro ty, kdo přijali chléb a víno a přiznali se tak ke své křesťanské víře (počátek pochází z Véghovy formulace odvolávající se na to, že tak nařídil Kristus tuto svátost a tak ji konala i raná církev, zde se protahuje do budoucnosti). Hovoří se i o účinnosti. Pak se vyzývá ke společnému děkování, následuje (nejen) děkovná modlitba. Obřad byl ukončen udělením požehnání (dle Véghovy agendy).

Průběh večeře Páně: suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absolve, požehnání k hodnému přijímání, slova ustanovení, promluva, modlitba, modlitba Páně, pozvání a napomenutí, modlitba nad chlebem, přijímání chleba, část slov ustanovení kalicha a modlitba nad vínem, přijímání vína, napomenutí, děkovná modlitba, požehnání

Večeře Páně s nemocným

Vysluhování je zahájeno žádostí o pomoc Otce, Syna i Ducha svatého. Nemocný je vyzván k pokoření se před Bohem a k modlitbě v duchu, opakované po kazateli. V té se odevzdal do Božích rukou (některé podobnosti s Kašparovým formulářem). Pak byl vyzván také k vyznání víry, v níž sloužil Bohu a v níž chce vytrvat až do konce života. Po krédu ještě nemocný prohlásil, že v této víře byl živ a chce v ní též zemřít a prosil Pána Boha o posilu ve víře a naději, o milost a milosrdenství (jako u Krčála, ačkoli zde není oproti Krčalově agendě nemocný vyzván, aby tato slova pronesl). Potom mu kazatel kladl otázky. Ty jsou kladeny muži, avšak přeskočí se i do rodu ženského. Po čtvrté otázce ohledně večeře Páně je uděleno požehnání či přání v tomto smyslu, avšak následují ještě otázky týkající se vztahu k lidem. Po odpovědích na tyto dva dotazy je uveden doslov kazatele, potvrzující správnost odpovědi. Duchovní vyprošoval pro nemocného působení Ducha sv. k hodnému přijímání a potom se měl dotýkat smířit se členy své domácnosti. Nato měl vyslechnout slova ustanovení chleba, která duchovní mírně upravil pro aktuální situaci, a potom následovala modlitba posvěcující chléb z formuláře večeře Páně. Pak byla pronesena slova ustanovení kalicha a i zde se konala modlitba, zřejmě rovněž podle předchozího formuláře. Po modlitbě nad vínem se víno podávalo, chléb se tedy patrně podával po modlitbě nad chlebem. Po slovech o nyní prokázané milosti Boží byl nemocný vyzván k modlitbě s kazatelem, následovala (nejen) děkonná modlitba za dobrodiní nyní i v běhu života přijatá. Na tuto modlitbu (některé obdoby s Krčálem) navazovala společná modlitba Páně („se modlíme“). Na závěr duchovní pronesl přání (požehnání, hlavně pro nemocného).

Průběh večeře Páně s nemocným: suspirium, oslovení nemocného, modlitba, krédo, slova nemocného, otázky, prosba o Ducha sv., smíření s blízkými, slova ustanovení chleba, modlitba nad chlebem, (přijímání chleba), slova ustanovení kalicha, modlitba nad vínem, přijímání vína, děkonná modlitba, modlitba Páně, požehnání

Zhodnocení

Rovněž tato agenda nám signalizuje vliv různých agend či formulářů na jednotlivé pastory. Opět se zde kromě reformovaných pramenů setkáváme s působením luterské Vídeňské agendy.

3.13. Agenda Pravoslava E. Szalatnaye

Jako autor (majitel) agendy je uveden velimský vikář Pravoslav Em. Szalatnay. Patrně je to Justus Emanuel Szalatnay, který přišel do Velimi roku 1857 jako vikář, poté byl tamtéž kazatelem.¹²⁴ Na zadní straně obálky vyraženo číslo 1857, což snad lze považovat za datum počátku sepisování agendy (v promluvě při uvedení starších se praví, že je nakloněno srdce mocnáře k tomu, aby otevřel evangelické církvi svobodnou cestu k jejímu rozvoji, což by se mohlo vztahovat k roku 1861).

Obsah: s. 1 I. Pořádek křtu svatého; 6 II. Pořádek křtu svatého; 10 III. Pořádek křtu svatého (Při dítěti z lože manželského); 17 Řeč při křtu svatém; 29 Pořádek uvádění šestinedělky, I. Když dítě živo jest; II. Když dítě živo jest; 49 Pořádek oddavků, I. Pořádek oddavků; II. Pořádek oddavků; III. Pořádek oddavků; 91 Pořádek přisluhování svaté večeře Páně; s. b. č. Při přijímání osob k církvi evangelické přistupujících; Pořádek konfirmace; Při úvodu starších sboru v úřad jejich.; Agenda při ustanovení presbyterů; Při pohřbu, Řeč na hřbitově; Suspirium funebrále; modlitba, Požehnání (přání); Řeč nad hrobem

Křest

První způsob křtu manželského dítěte je prakticky identický se čtvrtým způsobem křtu v agendě Josefa Szalatnaye, ovšem byl do ní napsán patrně právě rukou P. E. Szalatnaye. Je otevřen žádostí o pomoc Trojice, dále se pronášejí slova ustanovení křtu dle Mt 28 i Mk 16, v promluvě se dostává i na text z Mk 10, v závorce je zmíněna i přítomnost církve, jsou zde uvedeny i úkoly při výchově dítěte, mluví se o zodpovědnosti rodičů či kmotrů. Dále následuje

¹²⁴ KAŠPAR (vyd.), Památník, 52.

výzva k modlitbě za křtěnce, modlitba, modlitba Páně, společné vyznání víry s pastorem, otázka na otce či kmotry, zda žádá (žádají) na tuto víru dát dítě pokřtít, poté otázka na jméno, křest, požehnání dítěti, společná modlitba a požehnání přítomným (vztáženo i na jejich křestní slib).

Další křestní formulář obsahuje hned slova směřující ke slovům ustanovení křtu na základě Mt 28, zmiňuje se např. i Ježíšovo přijímání dětí a slova o křtu a spáse z Mk 16, poté je vyslovena výzva ke společné modlitbě, následuje tedy modlitba, dále se odkazuje na předchozí formulář (modlitba Páně, krédo atd.), končí se požehnáním dítěti.

Křest dítěte dle následujícího způsobu zahajuje prosba o pomoc Trojice a následuje pouze promluva (opět se zmiňuje Ježíšův vztah k dětem), která není dokončena.

„Řeč při křtu svatém“ obsahuje adjutorium a promluvu (není jasné, zda celou, jsou v ní osloveni rodiče, mluví se o dceři – snad jde o promluvu pro konkrétní příležitost, naráží se na Ježíšův vztah k dětem).

Úvod šestinedělek

Oba obsažené způsoby úvodu se vztahují k situaci, kdy je dítě živé. První formulář zahrnuje adjutorium, promluvu k matce (snad by mohla být trochu ovlivněna Véghem), modlitbu matky (dle slov v závorce zmiňujících čistotu manželství mohl patrně formulář sloužit i pro úvod nepoctivé matky), modlitbu Páně a požehnání matce, dítěti i ostatním.

Další způsob obsahuje jen modlitbu matky a modlitbu Páně.

Uzavření manželství

První pořádek je zahájen adjutoriem, po němž je na řadě krátká promluva k přítomným (zmiňuje se stvoření muže a ženy i spor o rozluku), zakončená výzvou ke společné modlitbě za nové manžele. Následuje modlitba a modlitba Páně a promluva ke snoubencům o jejich povinnostech. Dále si měli podat ruce a každý měl odpovědět na předloženou otázku, také měli pronést přísahu slovy opakovanými po duchovním (po přísaze ženicha i nevěsty je v závorce, snad tedy jako možnost, uvedeno přání pomoci Boží). Pastor stvrdil uzavření

manželství, vyprošoval požehnání manželům, k němuž přidal i napomenutí (jako v agendě J. Salatnaye), následovala modlitba manželů a požehnání manželům.

Druhý formulář pro uzavření manželství začíná pozdravem, po němž hned následuje výzva ke společné modlitbě. Po modlitbě jsou uvedeny „otázky k snoubencům uzavřevším napřed manželství civilní“ (po odpovědích jsou, opět zřejmě jako nepovinná, uvedena slova přání Boží pomoci), pak položil duchovní ruku na spojené ruce manželů a požehnal učiněnou smlouvu. Je uvedena zkratka naznačující, že mělo ještě něco následovat, avšak již nic dalšího formulář neobsahuje.

Třetí formulář oddavek je pouze torzovitý. Začíná zkratkou snad znamenající „ve jménu Páně“ a pozdravem, následují vybraná slova ze Ž 118, promluva nejen ke snoubencům (jednalo se zřejmě o promluvu pro konkrétní svatbu, neboť se mluví o blížícím se závěru církevního roku, patrně o svatbu více párů), poté patrně dle v promluvě učiněné zmínky následovalo podání rukou snoubenců.

Večeře Páně

Nejprve je uveden text pro ohlášení večeře Páně s předstihem. Ač se v nadpisu mluví o předstihu týdenním, je tato možnost v textu uvedena v závorce a je ponechán prostor zřejmě pro doplnění konkrétní příležitosti. Předtím se mluví o „budoucí svaté příležitosti“. Nechybí výzva k přípravě, mj. formou sebezkušování. Poté je vyřčeno slovo požehnání určené pro daný kontext.

Během bohoslužeb, kdy se večeře Páně konala, se po uzavření ohlášek obrátil duchovní z kazatelny na věřící, přičemž připomněl učiněné oznámení vysluhování a vyslovil i pozvání pro všechny. Poté vyzval ke společné kající modlitbě (ta je inspirovaná Desaterem), po níž se ještě připojila modlitba Páně, následovala výzva ke společnému vyznání víry (formulováno v singuláru), pak – ač nikoli z důvodu pochybnosti nad upřímností učiněného vyznání vin, nýbrž pro větší zřejmost – pokládal pastor věřícím otázky, jejich odpovědi sice nejsou uvedeny, avšak jsou uvedeny doplňující odpovědi duchovního s biblickými

odkazy či slovy na nich se zakládajícími; po poslední otázce vyslovuje kazatel kromě svého slibu prosbu k Bohu za kajícíky a rozhřešení, následované požehnáním k hodnému přijímání.

Část slavení svátosti odehrávající se u stolu Páně uvádějí slova dle Zj 19,9, pak jsou pronášena slova ustanovení podle Pavla (až po v. 29 1K 11), ačkoli se zmiňuje, že je zapsali i evangelisté. Po slovech ustanovení následuje promluva např. s vysvětlením Kristova záměru, mluví se o tom, který křesťan by přijímal k vlastnímu odsouzení, předkládají se i otázky pro sebezkušování se slovy ujištění pro ty, kdo mají správný postoj. Bylo proneseno pozvání ke stolu s výzvou k zachování řádu podle Pavlovy instrukce. Tím je obsah formuláře vyčerpán. Formulář patrně zčásti vychází z Végha či na něm závislých předloh.

Přijímání do církve

Na počátku je uvedena rozvinutější prosba o pomoc všech osob Trojice, následuje promluva (je adresována ženě, snad se tedy jedná o promluvu pro konkrétní příležitost, obřad se koná před shromážděním). Po promluvě, jejíž text možná není dokončen, již nic dalšího není uvedeno. Promluva se snad mohla trochu inspirovat konzistoriálním formulářem.

Konfirmace

Je zde uvedeno, jak probíhalo běžné zahájení bohoslužeb, neboť se má zachovat i při této příležitosti: zpěv, modlitba (ta je však dopsána, snad vypadla omylem), čtení (zde vhodné ke konfirmaci), píseň (zde *Skloň se k nám, Pane Ježíši* či jiná obsahově blízká, zpívají se „asi dva verše“). Nato následovala promluva kazatele od stolu Páně o významu konfirmace, uzavřená výzvou k dospělým, aby posoudili vyznání konfirmandů a napomenutím konfirmandů, kteří „mezi zpěvem posledním“ (je otázkou, zda se jedná o další či již uvedenou píseň) přišli ke stolu Páně, k hlasitým odpovědím, načež následuje zkratka označující ještě něco k doplnění. Pak se konala zkouška, po níž duchovní opět přišel ke stolu Páně a promlouval k dětem. Poté měl na znamení ruky předstoupit jeden z konfirmandů s prosbou o přijetí konfirmandů mezi členy církve a o modlitby, načež kazatel odpovídá za sbor i církve (původně i

za sebe) kladně (prosbu vyslovila „mladá sestra“ – možná důkaz určení formuláře pro konkrétní konfirmaci). Pastor pobízí konfirmandy ke zpěvu (uveden nápěv i text písně) k němuž přidává několik slov. Dále měly děti obnovit křestní slib, pronášely tedy vyznání víry (v jednotném čísle) a odpovídat na otázky (včetně odřikání se zlého), aby jejich vyznání bylo ještě zřejmější. Poté pastor krátce oslovil děti a vyzval je k pokleknutí a modlitbě, kterou opakovaly po kazateli. Duchovní pak vyzval konfirmandy, aby přistoupili, stvrdili své sliby a vyznání podáním pravice, a aby přijali požehnání. Děti tedy měly přicházet po dvojicích před stůl Páně, pokleknout a podat pravou ruku kazateli, jenž na jejich hlavy vkládal ruku a žehnal jim slovy z Písma. Tím formulář končí.

Uvedení starších do úřadu

Formulář zahrnuje úvodní modlitbu a nedokončenou promluvu (mluví se o velimském reformovaném sboru, presbyteri stojí u stolu Páně; slib se dle promluvy skládá slovem a podáním ruky).

O původu dalšího pořádku uvedení starších, jenž je pojmenován „Agenda při ustanovení presbyterů“ jsme informováni údajem, že jej na základě nizozemské agendy pořídil superintendent Veselý.¹²⁵ Uvedení se koná ve shromáždění sboru. Nejprve se praví, že jména zvolených byla ohlášena, aby se mohly zveřejnit případné překážky pro výkon funkce, ale nikdo nic nenamítl. Pak se mluví o této službě (zde se, alespoň oproti Ebrardovu znění, nevyskytují biblické odkazy). Následují otázky na nové presbytery, požehnání starším (možná mohlo být jen volitelné), parénéze určená starším i sboru, výzva k modlitbě, modlitba a požehnání.

(Ve srovnání s Ebrardem není formulář identický, ovšem je otázkou, zda je Ebrardův formulář zcela stejný jako Veselého předloha.)

¹²⁵ Pokud opravdu uvedená zkratka znamená „superintendent“, znamenalo by to že, formulář pochází nejdříve z roku 1863, kdy se Jan Veselý stal superintendentem. Srov. TOUL, Jubilejní kniha, 196.

K agendě je přiložen výtisk *Rituale bei dem Uebertritte zur Evangel. Kirche. Herausgegeben von den Evangelischen k. k. Consistorien A. und H. C. Formular zu einer Rede*. Tento pořádek obsahuje trojiční formuli, promluvu k přistupujícímu, výzvu přistupujícímu k modlitbě, modlitbu, po modlitbě následuje modlitba Páně, pak měl přistupující vyznat víru, odpovídat na otázky, pak pokleknout a podat kazateli pravici, načež byl přijat do církve, byla vyslovena také slova požehnání, propuštění a požehnání.¹²⁶

Zhodnocení

Tato agenda vykazuje zřejmě jistý vliv Véghův, minimálně při večeri Páně, snad vliv J. Salatnaye, ale také poukazuje na přijímání starších zahraničních formulářů na příkladu formuláře z Nizozemské agendy.

3.14. Evangelický církevní pořádník Heřmana z Tardy

Pořádník vytvořil Heřman z Tardy,¹²⁷ na počátku svazku je uvedena lokalizace do Hořátve a letopočet 1860.

¹²⁶ K agendě je přiložen mj. též Způsob přijetí beze křtu do Církve takových, kteříž k náboženství evangelickému reformátskému přistupují (ovšem dle stylu písma je patrně starší než agenda) – obsahuje adjutorium, promluvu k přistupujícímu, přistupující pronáší krédo, pak následovalo kladení sedmi otázek, jedna z nich se týká odříkání se vymyšlených lidských ustanovení proti slovu Božímu (vzývání svatých a andělů aj.), po otázkách se podává pravice kazateli i dalším věřícím (snad starším), prosba o Boží pomoc pro přistupujícího, společná modlitba, modlitba Páně, požehnání přistupujícímu („zavírka“).

¹²⁷ Heřman z Tardy (1832–1917) pocházel z Husince v Pruském Slezsku, studoval mj. v Heidelbergu a Halle, jako farář působil v Hořátvi v letech 1858-1867, byl členem Vrchní církevní rady, redaktorem Hlasů ze Siona, sbíral materiály z emigrantského prostředí. TOUL, Jubilejní kniha, 183. Podle jeho názoru měla agenda českých reformovaných sborů hojně navázat na Jednotu bratrskou. HÁJEK, Heřman z Tardy, 73. V Ochránově našel bratrské formuláře a další tituly s liturgickými částmi a z Lešna si odvezl polskou a německou reformovanou agendu. V Husinci se užíval pozměněný překlad pruské agendy z roku 1741, který Tardy zařadil mezi své zdroje. Ibid., 74–75.

Obsah: s. 9 Pořádek křtu sv. (Poř. obyčejný); II. (při pokřtění dítěte předmanželského zplazení); III. Pořádek při dítěti nemanželském; 41 Pořádek úvodů šestinedělek, I. Způsob obyčejný (při šestinedělce s plodem manželským zdravým); II. Úvod šestinedělky, jejíž plod manželský po křtu zemřel; III. Úvod šestinedělky, která nešťastný porod měla a jejíž dítě křtu svatého nedošlo; IV. Úvod šestinedělky nepoctivé s dítětem živým; V. Jiný způsob úvodu šestined. nepoctivé; 71 Modlitba ranní v den přijímání dítek; 73 Pořádek (konfirmování) dítek; 99 Způsob přijímání jinověrce do církve evang.; 106 Modlitba při přijímání dítek (zřejmě nebuželský Mojžíš z Tardy); 108 Způsob přijímání osoby k církvi přistupující; 131 Pořádek přípravy k večeři Páně; 144 Jiný způsob posluh. sv. več. P. a. z kazatelnice; 153 Způsob oddavek; 162 II. Pořádek oddavek vdovce s dítkami a svobodné; 168 III. Pořádek oddavek při osobách letnějších (anebo i ovdovělých); 172 IV. Pořádek oddavek při osobách nepoctivých; 177 Modlitba po služebnosti oddavní za novomanžele (dle Kutnoh.); 178 Způsob oddavek (153-162); 185 Pořádek vysluhování sv. večere P. nemocným; 198 Modlitba za nemocného (v chrámě) (Stier, podle Stierovy agendy, s. 34); 209 Církevní agenda t. j. modlitby a jiné formuláře užívané v evang. reformov. církvích v Království Pruském a v jiných zemích. Jmenovitě v církvi českokatol. husinecké u Střelína v Prusk. Slezsku 1749;¹²⁸ s. 211 (alternativní číslování s. 1) Modlitba; Modlitba křesťanská v neděli před kázáním (samotná modlitba podle z Berlínského kancionálu; Po kázání (podle exulantské agendy, s. 2); 213 Rozličné poděkování srdečné (modlitby podle exulantské agendy nebo Nešporovy agendy): 1. Za manželku z rodu královského šťastně rozvázanou; 2. Za manželku z obecného rodu šťastně rozvázanou; 3. Za manželku ačkoliv plodem mrtvým šťastně rozvázanou; 4. Za šestinedělku k úvodu jdoucí; 5. Za zdraví navracené; 6. Za osobu ve zdraví z cesty přišlou, 7. Za šťastně dokonanou žeň (není v exulantské agendě, je však v Nešporově agendě z r. 1827, s. 16); 216 (6) - Rozličné modlitby pokorné 1. Za princesku těhotnou; 2. Za obecnou manželku těhotnou; 3. Za manželku těžce ku porodu pracující; 4. Za osobu nemocnou; 5. Za osobu, která na cestu šla; 6. Ohlášky stavu manželského; 7. Za komunikanty; 8. Za šťastnou žeň (po Jáně) (není v exulantské agendě, ale v Nešporově agendě, s. 12); 219 (9) Modlitba po velikém kázání (u modlitby odkaz na bratrský Berlínský kancionál); Modlitba po nešpoře (odkaz na bratrský kancionál); Modlitby adventní, na Boží narození, na nové léto, na Zjevení, postní, na Veliký pátek, na vzkříšení, na nanebevstoupení,

¹²⁸ K modlitbám srov. poznámky v obsahu k Nešporovu dílu Agenda aneb způsob vysluhování svatých služebností.

svatodušní; Modlitby svaté kajícího hříšníka (odkazy na bratrský kancionál); 222 Formulář při křtu svatém; 228 Formulář, podle kterého příprava k večeři Páně i sama večeře v sbořích českých bratrských v Berlíně i na Slezsku...; 229 (19) Oddavky; 236 (26) Přídavek. Kratičkový formulář křtu svatého při nemocných neb mdlých dítkách křesťanských k užívání; 240 (30) Kratičkový formulář přípravy k stolu Páně i posluhování večeři svatou u nemocných v příbytcích; 244 (34) Naučení, jenž se nemocným dává; 254 (44) Formulář při přijímání dítek křesťanských k stolu večeře Páně; 254 Formulář přijímání do lůna církve hříšníka z hříchu svého pokání činícího i zkroušeného; 259 (49) Formulář přijímání do církve osob těch, které z jiného náboženství (křesťanského, k křesťanskému) se obracejí a ponejprv k stolu večeře Páně přistupují; 260 (50) Krátká historia o hrozné a strašlivé zkáze a vyvrácení slavného města Jeruzaléma a celé Policie židovské. (Jenž se v ned. X. po sv. Trojici v kostele při nešpoře čistí může.); 263 (53) Copula de fornicatoribus; 267 (57) Formulář čtení svatého (v první den vánoční) v den štědrovečerní aneb před I. sv. vánočním k užívání vzdělavatedlnému od stolu Páně; 276 (66) Modlitba obecná na odpuštění vin a doplnění nedostatků (z agendy bratr. 1580); 277 I. Posluhování svátosti večeře Páně nemocným; 281 II. Zasvěcení zemřelého u hrobu; 283 III. Řeč v domě pohřební; 286 IV. Způsob vysluhování svátosti křtu sv.; 290 V. Úvod šestinedělky manželské; 291 VI. Způsob oddavek; 297 VII. Jiný způsob oddavek; 303 VIII. Jiný způsob oddavek; 307 IX. Jiný způsob oddavek; 314 X. Způsob přijímání dítek do lůna církve; 326 XI. Způsob vysluhování svat. večeře Páně; 335 Svědectví z Písma svatého k užívání při vysluhování svaté večeře Páně; 338 XII. Způsob přijímání jinověrce do církve evang.; 343 XIII. Jiný způsob přijímání do církve evang.; 361 Způsob při přijímání dítek křesťanských k stolu večeře Páně; 375 Formulář přijímání do církve osob atd.; 385 Posluhování sv. večeře Páně. b. u stolu Páně; 391 Zřízení a potvrzení starších; 400 Instalace duch. správce v círk. sboru

Křest

Jsme informováni, na jakých pramenech se první, běžný, pořádek křtu zakládá: vychází z Pruské reformované agendy a Stierova „pořadníku“.¹²⁹

129

Dostupný

z:

<https://books.google.cz/books?id=aGArAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (cit. 7. října 2017). Ewald Rudolf Stier (1800–1862) pocházel z Dolního Slezska, zapojil

Začíná se adjutoriem (neshoduje se ani s jednou předlohou), pokračuje se promluvou (používá oba zdroje – u Stiera od s. 131,¹³⁰ spíše se ale vychází z pruské agendy), výzvou k modlitbě a modlitbou (jsou uvedeny dvě modlitby, druhá je v závorce, první podle pruské agendy, avšak bez „potopní“ části, druhá podle Stiera) a modlitbou Páně, ačkoli ta je uvedena jen po první modlitbě, takže není jasné, zda se s ní počítalo i při užití druhé modlitby. Pak se promlouvá ke kmotrům, kteří mají odpovědět, zda jsou svolní k plnění řečeného a je jim k jejich úkolu vyprošeno požehnání (tato část vychází ze Stiera, odpověď je delší, nikoli „ano“). Poté jsou kmotrové pobídnuti, aby s duchovním pronesli krédo (výzva je bližší pruské agendě). Následně položí duchovní kmotrům otázku (jedná se o upravenou kombinaci otázek z obou předloh, odpověď je opět jiná) a požaduje uvedení jména křtěnce. Následuje křestní úkon. Po něm uděluje duchovní dítěti požehnání a přitom na ně vzkládá ruce (vzkládání rukou je však vepsáno, snad vypadlo nedopatřením a nejedná se o pozdější dodatek). Následuje výzva ke společně děkovné modlitbě (uvedeny dvě možnosti modlitby, druhá opět v závorce, první dle agendy pruské, druhá podle Stiera, malá vzájemná shoda) a závěrečné požehnání.

Průběh běžného křtu

Pruská agenda	Stierova agenda (od s. 131)	Tardyho Pořádník
Adjutorium	Promluva	Adjutorium
Promluva	Modlitba	Promluva
Modlitba + modlitba Páně	Evangelium (Mk 10) Modlitba Páně (se vzkládáním rukou)	Modlitba (+ modlitba Páně) Promluva ke kmotrům
Krédo		Otázka na kmotry

se do probuzeneckého hnutí po roce 1817, byl zastáncem sjednocené protestantské církve. SLENCZKA, Notger, Stier, Ewald Rudolf, in: Religion Past & Present 12, 283.

¹³⁰ Stier označuje formulář za převážně staroluterský. Našel jej v rukopise a provedl několik malých změn. STIER, Privat-Agende, 134 a 131.

Otázka na kmotry	Promluva ke kmotrům	Požehnání kmotrům
Pojmenování dítěte	Otázka na kmotry	Krédo
Křest	Požehnání kmotrům	Otázka na kmotry
Modlitba	Krédo	Pojmenování dítěti (se vzkládáním rukou)
Napomenutí kmotrů	Otázka na kmotry	Křest
Požehnání	Křest	Požehnání se vzkládáním rukou
	Modlitba	Modlitba
	Požehnání	Požehnání

Další formulář je určen pro křest „dítěte předmanželského spojení“ a jako pramen je uveden Stier.¹³¹ Oba formuláře začínají trojiční formulí a promluvou, oslovují se i kmotrové (nejspíše se jedná ještě o součást této promluvy, promluva vychází z předlohy). U Stiera na promluvu navazuje exorcismus a dále již nic (snad se má pokračovat dle Pruské agendy), zde nacházíme výzvu ke společné modlitbě, modlitbu za dítě, modlitbu Páně, výzvu k vyznání víry s kazatelem, vyznání víry a dvě otázky na kmotry. Otázka na jméno se může vynechat, pokud duchovní jméno zná. Poté se koná křest, po křtu bylo na řadě vložení rukou a požehnání (uvedeny dvě možnosti), výzva ke společnému děkování v modlitbě a po modlitbě požehnání.

Křest dítěte nemanželského údaj o předloze neobsahuje. Na počátku je krátká modlitba, následovaná promluvou, v jejímž průběhu jsou osloveni kmotrové (snad míří jen na ně, promluva dle Stiera, s. 150n, opět se nejedná o kompletní formulář), dále je zde výzva ke společné modlitbě, modlitba za rodiče i dítě, modlitba Páně a výzva ke společnému vyznání kréda, na něž má být dítě pokřtěno, s duchovním (výzva na základě výše použitých znění). Následují dvě otázky na kmotry, křest, vzkládání rukou na dítě s proslovením požehnání křtěnci, výzva ke společné modlitbě, která tvoří závěr požehnání, určeného však dítěti, modlitba a požehnání.

¹³¹ Formulář začíná na s. 162.

Úvod šestinedělek

Nejprve se jedná o uvedení matky se zdravým potomkem, narozeným v manželství. Jako zdroj je uveden Végh. Oba pořádky uvádějí zahájení prosbou o pomoc Trojice, načež se přechází k oslovení matky (Véghův text je částečně upraven, oproti Véghovi se zde užívá vykání, jeden příklad ze Starého zákona je dopsán na okraji, oproti Véghovi je k němu přidán odkaz, také u příkazu o očišťování z Lv 12 se odkazuje na kapitolu), pak je rodička vyzvána k modlitbě (modlitba vychází z Végha), po níž následuje modlitba Páně (Végh ji neuvádí) a „Přijetí“ (u Végha *Absolutio*, téměř stejné), závěr tvoří požehnání (jiný text, než na tomto místě u Végha).

Úvod šestinedělky s manželským dítětem zemřelým po křtu má následující strukturu: adjutorium, promluva k ženě, modlitba ženy, modlitba Páně a poté přijetí a požehnání dle předchozího vzoru.

Úvod šestinedělky s dítětem zemřelým před křtem probíhá takto: suspirium, promluva k ženě (je uvedena možnost úmrtí dítěte při porodu nebo i po něm), modlitba ženy, modlitba Páně a opět přijetí a požehnání podle prvního způsobu.

Úvod nepoctivé matky se živým potomkem je uveden slovy dle Ž 5, pak opět následuje promluva k ženě, modlitba ženy, modlitba Páně, přijetí do shromáždění (znění je uvedeno) a požehnání.

Další úvod nepoctivé rodičky se (částečně) zakládá na práci nebuželského Mojžíše z Tardy. Na počátku figuruje krátká modlitba, pak se dostává na promluvu k matce, dále následovala modlitba matky, modlitba Páně, u přijetí a požehnání se odkazuje na předcházející formulář (avšak v něm znění požehnání není uvedeno).

Konfirmace

Podle uvedené poznámky je lépe nazývat obřad staročesky „přijímání dítek“ a to do společnosti dospělých věřících, k řádnému plnění povinností a práv, nikoli do církve, do níž patří děti již od křtu. Konfirmace se koná částečně dle Stiera (ten uvádí, že formulář je trochu inspirován Basilejskou agendou).

Ještě před konfirmačním formulářem je uvedena „Modlitba ranní v den přijímání dítěte“.

Na počátku se obřad odehrává od stolu Páně. Začíná se krátkou modlitbou (snad jako *suspirium*), následuje další modlitba a modlitba Páně. Pak se čte Evangelium, nebo Epištola (ta je dopsána) a zpívá se. Potom duchovní začne promluvu (dány dvě možnosti, první dle Stiera, s. 238, druhá je uvedena na jiném místě agendy). Následuje modlitba shromáždění (dle Stiera) a po ní čtení jmen konfirmandů. Pak může kazatel promlouvat k dětem (dle Stiera). Aby se konfirmandi představili těm, s nimiž budou tvořit společenství stolu Páně a projevíli své znalosti, mají odpovědět na několik otázek; zkouška má proběhnout krátce, má se vztahovat na zásadní záležitosti a je zakončena krátkou promluvou kazatele ke shromážděným. Následují ještě dvě otázky na konfirmandy ohledně jejich postoje ke křestní smlouvě a jejímu dodržování, doplněné vyznáním víry jako důkazem jejich přiznání se k oné smlouvě a víře a poté jsou děti otázaný ještě jednou na ochotu vytrvat v této víře. Dále měli konfirmandi pokleknout k modlitbě, kterou opakovali po kazateli a na niž navazovala modlitba Páně (Stier také uvádí kleknutí k modlitbě, kterou má mládež říkat v srdci skrze kazatele, ovšem opakování modlitby, ač nikoli jen v duchu, a patrně i klečení při modlitbě uvádí i exulantská agenda).

Dalším bodem je vzkládání rukou duchovního na konfirmandy a jejich přijímání mezi dospělé křesťany (počátek příslušné řeči může s úpravami pocházet z exulantské agendy). Při vzkládání rukou měli konfirmandi pokleknout (postupně ve dvou či ve čtyřech), duchovní mohl vzkládat ruce přímo na ně nebo učinit od stolu Páně žehnací gesto s proslovením slov přijetí ke klečícím konfirmandům a poté na klečící ve dvojicích vzkládat ještě ruce za citace biblických slov. Potom mají děti vstát a kazatel promlouvá ke shromáždění a vyzývá je ke společné modlitbě (modlitba by mohla vycházet z exulantské agendy). Dále následuje zpěv „přijímací“ písně konfirmandů, jež vedl školní učitel, při němž duchovní připravuje večeři Páně a pak mluví k dětem mj. o sebezkoumání a vyzývá je ke společné modlitbě (promluva i modlitba by mohly být inspirovány Vídeňskou agendou), následuje modlitba Páně. Pak byly dětem pokládány zpovědní otázky a zvěstováno odpuštění. Dále

jsou připomínána slova ustanovení dle Pavla, následuje promluva, kde se zmiňuje mj. duchovní přijímání, neboť Kristus je v nebi. Pak následuje modlitba o posvěcení chleba a jeho podávání a modlitba o posvěcení kalicha s úvodem včetně části slov ustanovení a podávání vína (obdoby s Véghovou večeří Páně, i v textech modliteb). Po přijímání je zařazeno krátké oslovení konfirmandů a jejich modlitba a modlitba Páně. Potom mohou zaznít oznámení a je uděleno požehnání.

Průběh konfirmace: modlitba, modlitba, modlitba Páně, text, zpěv, promluva, modlitba shromáždění, čtení jmen konfirmandů, (promluva ke konfirmandům), zkouška, otázky s krédem, modlitba konfirmandů, modlitba Páně, vzkládání rukou a přijetí, promluva ke shromáždění, modlitba, zpěv konfirmandů (a příprava večeře Páně), promluva ke konfirmandům, modlitba, modlitba Páně, otázky, absoluce, slova ustanovení, promluva, posvěcující modlitba nad chlebem, přijímání chleba, posvěcující modlitba nad vínem, přijímání vína, promluva ke konfirmandům, modlitba, modlitba Páně, (oznámení), požehnání

Přijímání do církve

Začíná se prosbou o pomoc Hospodina, který je ve třech osobách, poté následuje promluva nejprve ke členům sboru a poté i k přistupujícímu (původně se jednalo o přestup z církve římské, specifikace, že se jedná o církev reformovanou, byla doplněna později). Pak se měl přistupující modlit (doplněno, že vkleče). Následně vyznával víru a odpovídal na položené otázky (ty se patrně zakládají na konzistoriálním formuláři). Potom podal pravici kazateli a byl přijat do církve a k dobrodiním křesťanské církve (výzva k podání ruky se může zakládat na exulantské agendě, avšak slova přijetí zřejmě vycházejí z konzistoriálního vzoru, nikoli však z celého úseku zahrnujícího i požehnání). Poté je na řadě společná modlitba za nového člena (modlitba vychází z exulantské agendy, výzva k ní možná také). Na závěr je uděleno požehnání, a to nejprve přijímané osobě a poté rovněž ostatním přítomným.

Průběh přijímání do církve: adjutorium, promluva k přítomným, promluva k přistupujícímu, modlitba přistupujícího, krédo, otázky, podání rukou a promulgace, společná modlitba, požehnání přistupujícímu, požehnání sboru

Úvodním prvkem dalšího způsobu přijetí do církve je rozšířená prosba dle předchozího pořádku, v následujících chvílích jsou osloveni jak členové společenství, tak i přistupující (zde je reformovaná církev uvedena již původně). Potom se má přistupující modlit a vyznat svoji víru, dále odpovídá na otázky (ty do jisté míry odrážejí otázky předcházejícího formuláře). Přijetí se uskutečnilo slovy duchovního s podáním pravé ruky. Poté se konala modlitba shromáždění (má zřejmě původ v modlitbě exulantské agendy). Shromáždění bylo uzavřeno udělením požehnání.

Průběh přijímání do církve: suspirium, promluva k přítomným, promluva k přistupujícímu, modlitba přistupujícího, krédo, otázky, podání rukou a promulgace, modlitba shromáždění, požehnání

Večeře Páně

Příprava se koná v den vysluhování. Zahájí se krátkou modlitbou (vychází z exulantské agendy), poté se koná promluva i s výzvou k sebezkušování a s výzvou k uvážení pro ty, kdo by mohli přijímat ke své újmě (je založena na exulantské agendě či obdobném prameni, obsahuje však i materiál z otázek). Po promluvě následuje modlitba za odpuštění vin a hodné přijímání (vychází z exulantské agendy a je obohacena i vlivem Véghovým) a také modlitba Páně jakož i společné Apostolikum s úvodem v podobě modlitby (původní úvod je téměř totožný s Véghovým, ovšem byl nahrazen pozměněným zněním). Poté jsou pokládány otázky s kazatelovým doplněním (úvod k otázkám také docela souhlasí s Véghem, taktéž následující část vychází z Véghova vzoru či na něm postavené tradice, ačkoli oproti Véghovi jsou zde úpravy). Po jejich zodpovězení je udělena absolve (na podkladě exulantské agendy) a požehnání k hodnému přijímání (dle Végha).

Pak kazatel sestoupí z kazatelny, zatímco se zpívá (Ž 23, avšak není to patrně jediná možnost) a po krátkém odpočinku odhalí nádoby a připraví chléb a víno (tyto pokyny zřejmě převzaty z Végha), pronese krátkou modlitbu (dle exulantské agendy) a promlouvá k věřícím. Pronáší také slova ustanovení z 1K, při nichž má zvednout misku s chlebem a kalich, zmiňuje se nehodné přijímání a sebezkušování (promluva podle Véghova vzoru), je zde i jakési povolení přistupovat (dle Végha) a na okraji stránky je dopsán verš z Iz (jako v exulantské agendě) jako pozvání. Výzva ke slušnému a řádnému jednání je škrtnuta. Dále se postupuje na základě Véghova způsobu, při rozdávání chleba se nezpívá, po rozdání chleba prvnímu kolu komunikantů se přechází ke slovům, uvozujícím modlitbu nad vínem; při podávání kalicha již sbor zpívá, po věřících může přijímat kazatel. Po vysluhování pastor vše důstojně uklidí, promlouvá ke shromážděným a vyzývá také k děkování (dle Végha, pak dle exulantské agendy). Poté se koná modlitba (po vzoru Véghově) a také modlitba Páně. Končí se požehnáním (opět inspirace Véghem).

Průběh večeře Páně (první způsob): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absoluce, požehnání k hodnému přijímání, zpěv a příprava živlů, suspirium, promluva se slovy ustanovení a elevací, pozvání, posvěcení chleba, přijímání chleba, posvěcení vína, přijímání vína za zpěvu, uklizení nádob, promluva, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Další způsob vysluhování večeře Páně také začíná na kazatelně. Po úvodní krátké modlitbě (dle vzoru exulantské agendy, ovšem je zde udána agenda Filipiho, ta však zřejmě patří k následující promluvě) je zde promluva, v níž dochází na sebezkušování i potěšení a zpovědní otázky (snad inspirovány Vídeňskou agendou), následuje modlitba a modlitba Páně, krédo, které uvádí jakési přání či požehnání (možná inspirováno exulantskou agendou, tento prvek má i Végh), absoluce a požehnání.

Pokračování částí u stolu Páně je uvedeno až na jiném místě svazku. Po krátké modlitbě (opět dle exulantské agendy, avšak uveden je znovu odkaz na agendu superintendenta Filipiho, patrně ale patří k promluvě) vyzývá kazatel

k vyslechnutí slov ustanovení večeře Páně podle 1K (je uveden i odkaz na Mt). Pokračuje se promluvou a pozváním (se slovy z Iz jako v exulantské agendě), po němž se věřící staví ke stolu Páně. Následně je pronesena modlitba za hodné přijímání chleba, duchovní láme a podává chléb věřícím, přičemž pronáší případná slova a pak následuje modlitba za hodné požívání vína. Při podávání kalicha věřícím opět duchovní pronáší průpovědi. Po přijímání je vysloveno požehnání (dle exulantské agendy, také průpovědi při podávání obsahuje i exulantská agenda, ačkoli ne vždy při stejném úkonu). Slovem žalmu se vyzývá k oslavě Boha, která začíná slovy Ž 103 a k níž se mají s kazatelem připojit i přítomní. Na to navazuje modlitba a modlitba Páně a je vyslovena výzva k dobročinnosti. Na závěr je dáno požehnání.

Průběh večeře Páně (druhý způsob): suspirium, promluva, otázky, modlitba, modlitba Páně, krédo, absolve, požehnání, suspirium, slova ustanovení, promluva, pozvání, modlitba za hodné přijímání chleba, přijímání chleba, modlitba za hodné přijímání vína, přijímání vína, požehnání, dobrořečení, modlitba, modlitba Páně, výzva ke sdílnosti, požehnání

Uzavření manželství

Zde se odkazuje na Stiera a českou agendu (snad se myslí agenda exulantská či její obdoby). Počátek pořádku je vytvořen podle Stierovy agendy (s. 265) a to možná i včetně jakéhosi spojení trojiční formule a adjutoria (ačkoli toto zřejmě volněji, Stier snad myslí jen na trojiční formuli) a promluvy (jsou zde úpravy, původní či přidané, na základě exulantské agendy či obecněji falckého vzoru, část vlepena na zvláštních listech). Dále vyzval duchovní snoubence, aby po něm opakovali slova modlitby, avšak ještě předtím je doplněna otázka (na základě falckého vzoru), po modlitbě si měli podat ruce, následují manželské sliby v indikativní formě (v původní podobě dle Véghovy předlohy, přidané úpravy možná dle falckého vzoru, původní přísaha je změněna na vyznání), duchovní pokládá pravici na jejich ruce a stvrzuje jejich svazek, na to jim od stolu Páně dává požehnání a přidává slova ze Ž 128 a ještě slova požehnání. Pak je vyslovena společná modlitba (více variant, první dle Stiera,

s. 264, je však částečně přelepena slovy požehnání, jehož umístění není jasné, a je uveden přidaný text na okraji stránky) a modlitba Páně (ta navazuje i u Stiera, stejně jako následující požehnání) a nakonec požehnání, jež není specifikováno.

Průběh uzavření manželství: suspirium, promluva, promluva ke snoubencům, otázka, modlitba snoubenců, podání rukou, slib, položení ruky, potvrzení svazku, požehnání, společná modlitba, modlitba Páně, požehnání

Následuje několik předloh pro různé svatební situace. Nejprve se jedná o sňatek vdovce, který má děti a svobodné ženy (ovšem dále se objevují na rozdíl od předlohy i doplněné varianty pro vdovu s dětmi, v tom případě se patrně po společném oslovení obou mělo nejprve promlouvat k nevěstě). Počáteční úkon tohoto obřadu představuje modlitba (dvě možnosti), pokračuje se promluvou (dle Stiera, s. 279), pak následuje patrně úvod k modlitbě a odkazuje se na první formulář (patrně pro zbytek obřadu).

Další pouze částečná předloha se týká oddání starších (či i ovdovělých) lidí. Na počátku stojí modlitba (jako pramen je uveden Mojžíš z Tardy nebuželský), poté je opět uvedena promluva, u níž se odkazuje na Stiera (s. 277), pak zřejmě modlitba a opět se odkazuje na první způsob.

Následuje dílčí pořádek pro svatbu osob „nepoctivých“. Po krátké úvodní modlitbě se koná promluva (dle Stiera, s. 274, později zřejmě autor škrtl např. zmínku o možnosti zrušení manželství), pak se opět přechází zřejmě k modlitbě a dále se odkazuje na formuláře č. 1.

Dále je uvedena modlitba po oddavcích za nově sezdané, u níž se odkazuje na Kutnohorskou agendu (dle Kutnohorské agendy Václava Šimona Teplického,¹³² f. 99v).

Posléze je uveden formulář oddavek, u něž se objevují čísla stránek, na nichž se nachází úvodní svatební formulář. Zřejmě tak jde o přepsání a úpravu formuláře, který byl značně zasažen doplňky a škrty, ačkoli i zde se doplňky

¹³² S Agendou kutnohorskou přišel Tardy do styku v Žitavě roku 1864. HÁJEK, Heřman z Tardy, 73. K V. Š. Teplického a jeho agendě více HALAMA (vyd.), Coena Dominica, 139–142.

objevují. Promluva je založena převážně na exulantské agendě. Po ní následuje otázka (také dle exulantského vzoru), modlitba snoubenců, podání rukou, otázky – nikoli indikativní forma jako výše (zřejmě vycházejí z exulantské agendy, odpovědi jsou delší), potvrzení manželství a požehnání (celek je do jisté míry podoben exulantskému formuláři, nemluví se výslovně o položení ruky duchovního na ruce snoubenců či na jejich hlavy), možnost předání prstenů manželům „přiměřenými slovy“, Ž 128, modlitba (dle exulantské agendy), modlitba Páně, požehnání.

Na konci nacházíme údaj, že Tardy toto sepsal v dubnu roku 1893.

Večeře Páně s nemocným

Tento pořádek má být sestaven podle libického Mojžíše z Tardy. Jsou zde nejprve uvedeny pokyny pro duchovního. Ten má mít doma kromě chleba vždy i nějaké víno. Po cestě k nemocnému má myslet na co nejlepší vykonání svého úkolu ve prospěch nemocného. Má se informovat o jeho situaci a modlit se především za něj, aby mohl hodně přijímat. Je třeba se otázat, zda nemocný ví o návštěvě duchovního – pokud nikoli, má otázka na to, zda chce přijímat večeři Páně padnout nenásilně, až po předchozím rozhovoru, jinak se může jednat jen o návštěvu s modlitbou a potěšením biblickými slovy. Kritizuje se, že u evangelíků přetrvává pojetí tohoto úkonu jako jakási obdoba pomazání nemocných, jako zaopatření před smrtí. Tyto pokyny zřejmě sepsal Heřman z Tardy.

Po příchodu k nemocnému jej duchovní pozdraví, táže se na to, jak se mu daří apod. a na to, zda chce přijímat; pokud nemocný souhlasí, následuje příprava stolu, vykázaní koček či psů z místnosti (těžce nemocný může ležet, jinak se může posadit na loži). Poté je pronesena krátká prosba o požehnání, promluva k nemocnému, kající modlitba nemocného, modlitba Páně, po níž nemocný vyznává krédo (s možnou krátkou doplňující modlitbou, kdy nemocný prohlašuje, že byl v této víře živ a chce v ní i zemřít, prosí o posilu víry a naděje a o věčný život). Pak jsou nemocnému kladeny otázky, dále zazní absoluce a na to duchovní odkryje chléb a víno a s chlebem v rukou se obrátí k nemocnému a pronese slova ustanovení chleba (částečně uzpůsobená), po

nichž následuje modlitba nemocného slovy opakovanými po pastorevi a podávání chleba s pronášenými verši (v případě nutnosti se podává nemocnému i do úst a nadvakrát); pak má duchovní uchopit kalich, a když nemocný dojí chléb, pronese pastor slova ustanovení kalicha, po nichž následuje modlitba nemocného (resp. dvě modlitby za sebou), nato se podává víno s citací veršů. Zbylé víno se může poté vlít do lahvičky, kalich se postaví na původní místo. Dále je nemocný vyzván k (děkovné) modlitbě s kazatelem, po této modlitbě následuje modlitba Páně (je dána později do závorky), je zde uvedena možnost další krátké modlitby nemocného (jakési vyznání; je v autorově závorce), požehnání a při odchodu kazatele ještě další požehnání.

Pak je uveden text jiné závěrečné modlitby (tedy modlitby před případným vyznáním), po níž následuje modlitba Otče náš. Pokud by nemocný o sobě nevěděl, měli se přítomní s duchovním za něj modlit další uvedenou modlitbu a modlitbu Páně. Pak bylo nemocnému požehnáno. Jsou uvedeny i další dvě krátké modlitby pro situaci, kdy je umírající při vědomí (duchovní se s ním může pomodlit) a kdy při vědomí není (pastor se může pomodlit s přítomnými), po této druhé modlitbě je uvedena modlitba Páně. Pak je uvedena i modlitba za nemocného (v chrámě), jako zdroj je udán Stier.

Průběh večeře Páně s nemocným: rozhovor, příprava, suspirium, promluva, modlitba nemocného, modlitba Páně, krédo (s modlitbou), otázky, absoluce, slova ustanovení chleba, modlitba, přijímání chleba, slova ustanovení kalicha, modlitba, přijímání vína, děkovná modlitba, modlitba Páně, (modlitba nemocného), požehnání, požehnání při odchodu

Další část nese titul: *Církevní agenda, t. j. modlitby a jiné formuláře užívané v evang. – reformov. církvích v Království Pruském a v jiných zemích. Jmenovitě v církvi českobratr. Husinecké u Střelína v prusk. Slezsku 1749–*

Je uveden letopočet 1858, snad jako datum sepsání této části, je poznamenáno, že obsah se zakládá zejména na Pruské reformované agendě z r. 1741 (*Kirchenagende d. i. Gebeth...*).

Křest

Na počátku je uvedena krátká modlitba (suspirium), které se ve velice obdobné podobě nachází v exulantské agendě (první možnost), v Pruské reformované agendě však chybí. Dále následuje promluva, modlitba (s „potopní“ částí), modlitba Páně, krédo, otázka na kmotry, uvedení jména (bez zmínky o cedulce se jménem, jak je uvedeno v exulantské agendě), křest politím, díkůčinění (s výzvou k němu, ta je v pruské agendě, nikoli v exulantské, avšak možná nejde o její překlad), napomenutí kmotrů (zakončení dle pruské agendy), áronské požehnání s doxologií (závěr může být přejat z exulantské agendy, kde se dá najít téměř stejné znění, ač zrovna v tomto formuláři je jen zkratka).

Pokud byl předlohou námi používaný exemplář exulantské agendy, nejedná se o doslovný přepis; možná Tardy užíval i pruskou agendu či jiný exemplář agendy exulantské.

Večeře Páně

Ač nadpis formuláře a úvodní pokyny vycházejí z exulantské agendy, jsou zde určité změny. Je dodáno, že se tak děje v českých bratrských sborech v Berlíně a ve Slezsku. Je zde jen stručné podání průběhu obřadu. Příprava sestává ze zpěvu Ž 32, 51, 130 nebo jiného kajícího zpěvu podle úsudku kazatele (dva z uvedených žalmů mohou být zařazeny na základě pruské agendy, avšak jen Ž 51 se zpívá před přípravným kázáním), kajícího kázání, čtení jedné z předcházejících kajících modliteb a zpěvu několika slok; pak se od stolu koná „Přihotovení“ a další jednání, u obojího se odkazuje na Berlínský kancionál (nikoli však na konkrétní modlitby, v prvním případě je upřesněno, že se má jednat o způsob přípravy k večeři Páně uvedený v zadní části zpěvníku; u „Přihotovení“ i u části „Formulář večeře Páně“ je uveden začátek suspiria či modlitby odpovídající exulantské agendě), pak je uvedena část textu modlitby po přijímání, která má nahradit zřejmě modlitbu či modlitby v kancionálu (je jich tam pro danou příležitost několik), ale pod textem se opět na kancionál odkazuje, konkrétně na s. 28 vzadu. Uvedený úryvek modlitby je shodný s modlitbou po přijímání v exulantské agendě (jedná se o poslední

modlitbu po užívání večeře Páně v Berlínském kancionálu) a formulář, až na počáteční pokyny, snad také.

Uzavření manželství

Počátečním prvkem je zde suspirium (není ani v exulantské, ani v pruské agendě), pak následuje promluva obecná i k oběma snoubencům, otázka na oba (zmíněno shromáždění jako v pruské agendě), otázka na ženicha a poté na nevěstu, podání rukou, příp. i prstenů (tak to má exulantská agenda, agenda pruská uvádí předání prstenů bez možnosti „někdy“), potvrzení svazku s požehnáním (podle znění exulantské agendy), modlitba vkleče, modlitba Páně, Ž 128 s navazujícím požehnáním a závěrečné požehnání (zde a v pruské agendě áronské, v exulantské nespecifikováno). V exulantské agendě jsou navíc počáteční a závěrečné pokyny, takže v tomto směru je formulář bližší Pruské reformované agendě.

Křest nemocného dítěte

Obřad se odehrává takto: po adjutoriū následuje promluva, modlitba, modlitba Páně, společné krédo (výzva k němu spíše dle pruské agendy), otázka ke kmotrům, uvedení jména, křest, modlitba, napomenutí kmotrů, požehnání.

Večeře Páně s nemocným

Počátek formuláře tvoří trojiční pozdrav (ten je v exulantské agendě, není v agendě pruské), výzva k vyznání vin v modlitbě, kající modlitba a modlitba Páně; u vyznání víry a u otázek se odkazuje na předchozí formulář pro tuto příležitost na s. 189–190 (ovšem odkaz byl doplněn později; exulantská a pruská agenda uvádějí po modlitbě Páně absoluci), následuje absoluce („rozžehnutí“), která je ve všech třech agendách uzavřena otázkou a aklamací Amen (zde byla tato aklamace škrtnuta a nahrazena), následující požehnání je uzávorkováno (shoduje se s pruskou agendou, není v exulantské agendě, kde je možnost zpívat a pak krátká modlitba či suspirium), dále jsou zde slova ustanovení (úvod k nim obsahuje odkaz na 1K 11,23–25, jak to má exulantská agenda, avšak na slova ustanovení jsou napojena další Pavlova slova, což

odpovídá pruské agendě), modlitba (nevyzývá se k pokleknutí jako je tomu v obou dalších agendách), modlitba Páně (později dána do závorky a přeškrtnuta), napomenutí k neulpívání na viditelné podobě chleba a vína (později byla patrně přidána výzva k odpovědi), výzva k přijímání se slovy při přijímání jsou v závorce – pokud do této závorky nepatří i následující požehnání (slova při přijímání možná přejata z běžného slavení večeře Páně v exulantské agendě, požehnání je v ní uvedeno), modlitba (podle pruské agendy) a áronské požehnání (nikoli ještě zpěv jako v exulantské agendě).

Průběh večeře Páně s nemocným: trojiční pozdrav, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absolve s aklamací, (požehnání), slova ustanovení, modlitba, modlitba Páně, napomenutí, přijímání, požehnání, modlitba, požehnání

Naučení, jenž se nemocným dává – odehrává se během návštěvy u nemocného; je zde trojiční formule, promluva, společná modlitba za nemocného (příp. i za dítě, dle formulací v plurálu se možná myslí na modlitbu s dalšími přítomnými), modlitba Páně, otázky (některé otázky s doslovem kazatele), krédo pronášené nemocným i pastorem, absolve, modlitba nemocného (s kazatelem, názvuk Domine, non sum dignus), modlitba Páně.

Po tom všem má ještě duchovní na odchodu napomenout věřící a číst nemocnému některá biblická místa, v případě agónie nemocného se má konat krátká modlitba přítomných vkleče a modlitba Páně.

Přijímání kajícíka

Nadpis odpovídá exulantské agendě. Po suspiriu či adjutoriu je uvedena promluva (mluví se o více hříšnicích, kazatel se obrací na členy sboru či možná na starší, oslovení jsou bratři), pak se postupuje podle exulantské agendy (tam předchází zpěv a stručný výklad textu), znění je až na některé výjimky stejné (není zde ale držen singulár či plurál): otázky a odpovědi s doslovem kazatele (chybí biblické odkazy), kající modlitba (především na základě žalmových slov), modlitba Páně, vložení ruky a absolve, výzva shromáždění k modlitbě

za kajícíka (možná vkleče), modlitba Páně, podání ruky na potvrzení upřímnosti s požehnáním kajícíkovi, požehnání věřícím, zpěv (stejný údaj jako v exulantské agendě).

Přijímání jinověrců

V závorkách je zmíněn jak přestup z křesťanského náboženství, tak i přestup z jiného náboženství ku křesťanství. Formulář odpovídá exulantské agendě (kolísání jednotného a množného čísla), ale s úpravami: obřadu předchází vyučování a zkouška alespoň před staršími. Při obřadu v kostele či ve shromáždění po kázání následuje vyvolání přistupujících, promluva o jejich záměru a povinnostech (může se konat z kazatelny, což exulantská agenda neuvádí, stejně jako nejbližší kroky), následuje zpěv verše z vhodné písně. Kazatel se přesune ke „stolečku“, vyzve přistupující k předstoupení, pronese adjutorium (suspirium), promluví ke shromáždění a dává poslední napomenutí přistupujícímu, následují otázky i doplnění odpovědí kazatelem, podání pravice na potvrzení slibu a vyslovení požehnání, výzva shromáždění k modlitbě za přistupující, modlitba (oproti exulantské agendě zde nejsou tvary pro případ jednotlivého přistupujícího), modlitba Páně, modlitba přistupujících opakovaná po kazateli (v singuláru jako v exulantské agendě), modlitba Páně, vzkládání rukou s rozhřešením, požehnání přistupujícím, požehnání sboru a zpěv.

Průběh přijímání jinověrců: po kázání promluva, zpěv, suspirium, promluva ke shromáždění, napomenutí přistupujícím, otázky, podání ruky, požehnání, modlitba za přistupující, modlitba Páně, modlitba přistupujících, modlitba Páně, vzkládání rukou s rozhřešením, požehnání, požehnání sboru, zpěv

Oddavky smilníků

Po adjutoriu se koná promluva k páru, který je vyzván k modlitbě za prominutí svých vin, následuje modlitba, modlitba Páně, dále se má pokračovat dle již dříve uvedeného pořádku (od s. 229), uvádí se ještě počátek otázky na ženicha.

Formulář čtení svatého v den štědrovečerní aneb před I. svátkem vánočním (v první den vánoční) k užívání vzdělavatelnému od stolu Páně

Je zde suspirium, část Ž 57, promluva (místo letopočtu uvedeného v exulantské agendě jsou zde jen otazníky), modlitba (snad původně vkleče, později dána tato zmínka do závorky), pásmo textů s biblickými verši o zaslíbení Mesiáše a o jejich naplnění dle Mt, Zachariášův chvalozpěv (příp. rozšíření závěru a vložení krátké přípravy k večeři Páně, pokud se tato pobožnost koná na štědrý den), zpěv (stejný odkaz jako v exulantské agendě).

Další body již exulantská agenda neobsahuje: kazatel odchází na kazatelnu, následuje kající modlitba (z bratrské *Agendy při večeři Páně* z r. 1580, chybí však úplný závěr, přidána je naopak v závorce uvedená prosba se zmínkou o Vánocích), na přidaném listu se mluví o konání večeře Páně ve dvou následujících dnech, k tomu se váže promluva, pak má následovat modlitba, dále je uvedena krátká promluva k dětem, které jsou vyzvány ke zpěvu písně *Narodil se Kristus Pán*.

Večeře Páně s nemocným

Po úvodním suspiriu se duchovní obrací s promluvou na nemocného, pak jej vybízí k modlitbě, na kající modlitbu navazuje modlitba Páně a rozhřešení; od stolu pronáší duchovní slova ustanovení (s přidanými slovy v úvodní části), následuje posvěcující (a děkovná) modlitba nad oběma živly, podávání chleba a vína za pronášení slov z 1K 11 a požehnání (velice podobné je při běžné večeři Páně v exulantské agendě).

Křest

Po adjutoriu se koná promluva s výzvou ke společné modlitbě za dítě (podle úvodního formuláře Vídeňské agendy z r. 1829), modlitba (dle falckého vzoru) a modlitba Páně. Poté se má společně vyznat krédo (výzva dle falckého vzoru, ale zkráceně). První otázka na kmotry je založena rovněž na falckém způsobu, druhá otázka na Vídeňské agendě (slova před křtem jsou snad také inspirována c. k. agendou), poté je vykonán křest, následuje požehnání dítěti

(zřejmě sleduje jednu z možností c. k. agendy 1829) a udělit se má ještě závěrečné požehnání.

Úvod šestinedělky manželské

Pořádek je tento: adjutorium, promluva, modlitba matky, modlitba Páně, požehnání.

Uzavření manželství

Po sobě je uvedeno několik způsobů uzavření sňatku. V prvním z nich se po suspiriu koná promluva včetně citace ze Ž 128 na závěr (zpočátku se promluva podobá úvodní části promluvy v agendě J. Kašpara), následují dvě otázky na oba snoubence najednou (snad inspirovány falckým vzorem otázky na oba), spojení rukou, přísaha, vložení ruky kazatele na ruce ženicha a nevěsty s potvrzením manželství a požehnáním, modlitba přítomných za novomanžele a požehnání.

Další svatební formulář uvádí nejprve modlitbu (upravena dle prvního formuláře Vídeňské agendy), promluva (krátká citace ze Ž 128), dále jsou zde otázky na ženicha i nevěstu současně (snad opět na základě falckého vzoru), podání rukou, přísaha podle výše uvedeného způsobu, vložení rukou kazatele na spojené ruce páru, prohlášení platnosti svazku a spojení obou manželů, společná modlitba za pár (odkazuje se na modlitbu ve výše uvedeném formuláři) a požehnání.

Následující způsob obsahuje suspirium, promluvu, otázku na oba (snad opět ovlivněnou falckým vzorem), podání rukou, přísahu, prohlášení spojení svazku (bez položení ruky kazatelovy) a společnou modlitbu za pár.

Následuje svatební formulář od Samuela z Tardy. Po úvodní modlitbě je zde promluva (dopsány doplňky dle falckého vzoru), spojení rukou, otázky na každého zvlášť, přísaha, potvrzení slibu, promluva s propuštěním a požehnáním a následovat má ještě společná modlitba za novomanžele.

Konfirmace

Průvod dětí s kazatelem směřuje ze školy do kostela. Děvčata a chlapci se rozdělí na svá místa k mužským nebo ženským „stolicím“ a stojí. Kazatel jde na své místo, zpívá se, pak po několika slokách jde ke stolu Páně a čte Evangelium. Pokud bude zařazeno kázání, má se vrátit na své místo a poté přejít na kazatelnu; pokud se nekázalo, měl se ze svého místa po zpěvu odebrat ke stolu Páně. Pak od stolu Páně koná promluvu ke shromážděným připravující ke zkoušce (Mt 19,14, část patrně převzata z exulantské agendy) a krátce oslovuje děti ohledně odpovídání na otázky; následuje společná modlitba, pak zkouška. Po ní jsou dětem adresovány dvě otázky týkající se jejich postoje ke křestní smlouvě. Následuje vyznání víry pronášené konfirmandy, po němž jim jsou kladeny další otázky (v otázkách snad vliv exulantské agendy nebo i Jednoty bratrské). Potom mají děti pokleknout k modlitbě opakované po kazateli. Po ní následuje modlitba Páně a nato vzkládání rukou s vhodnou formulí (její část dle exulantské agendy) jakožto úkon přijetí do církve. Pak děti na pokyn pastora vstanou, duchovní krátce promlouvá ke shromáždění a vyzývá shromáždění ke společné modlitbě za děti (dle exulantské agendy, upravena), následuje modlitba Páně (zřejmě později byla dána do závorky). Nastává chvíle pro „přijímací zpěv“ dětí, který vede učitel a pak i pro příp. společný zpěv, během něž kazatel připravuje večeři Páně. Ten měl ještě promluvit k dětem (dle Vídeňské agendy, zkráceno, výzva k sebezkušování). Promluva ústí do kající modlitby (část dle c. k. agendy), pak je na řadě modlitba Páně, zpovědní otázky a absoluce (ta opět vychází z c. k. agendy). Poté se pronášela slova ustanovení a konala se promluva (včetně zmínění, že živly se nemění ve skutečné tělo a krev Páně). Následují konsekrační (děkovné) modlitby (podle Végha), mezi nimiž se podává chléb. Po přijímání bylo konfirmandům požehnáno, následovala modlitba po přijímání. Dále byla na řadě modlitba Páně, ohlášení a požehnání.

Průběh konfirmace: průvod, zpěv, Evangelium, (kázání či zpěv), promluva ke sboru, modlitba, zkouška, otázky, krédo, otázky, modlitba, modlitba Páně, vzkládání rukou, promluva ke shromáždění, společná modlitba, modlitba

Páně, zpěv konfirmandů, (společný zpěv), promluva ke konfirmandům, kající modlitba, modlitba Páně, otázky, absoluce, slova ustanovení, promluva, konsekrační modlitby a přijímání, modlitba, modlitba Páně, ohlášení, požehnání

Večeře Páně

Na počátku je uvedeno adjutorium či krátká modlitba (dle přípravy v exulantské agendě), pak se má konat krátká promluva mj. s oznámením večeře Páně, ústící do výzvy ke kající modlitbě, na tuto modlitbu se naváže modlitbou Páně, následující recitace kréda má být obnovou vyznání víry; následují zpovědní otázky s kazatelovými dodatky (až na poslední otázku, snad se staví na vzoru původně vycházejícím z Végha), absoluce a pozvání ke stolu Páně. Duchovní chystá chléb a víno, následuje krátká modlitba (suspirium), promluva o večeři Páně se slovy ustanovení (zmínku o tom, kdo zapsal ustanovení večeře Páně, uvádí i Végh; při zmínce, že Kristus vzal chléb, vezme i duchovní chléb) s výzvou k nepřístupování nekajícím a s body ke sebezkušování. Konsekrační (a děkonná – po příkladu Páně) modlitba se může pronést najednou, nebo ji lze rozdělit, ovšem je uvedeno, že po modlitbě nad chlebem následuje pozvání ke stolu; v návaznosti na pozvání je proslovena výzva k jednání dle řádu a slušnosti (tento prvek nacházíme také u Végha, ačkoli není přímo opsán), následuje přijímání, uklizení nádob, promluva o konání večeře Páně v předchozích pokoleních i nyní na daném místě a o jejím smyslu (opět připomíná Véghův vzor), modlitba (modlitba i úvod k ní vycházejí z Végha) a požehnání.

Průběh večeře Páně: adjutorium, promluva, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absoluce, pozvání, příprava židlů, suspirium, promluva se slovy ustanovení, konsekrační modlitba, pozvání, přijímání, uklizení nádob, promluva, modlitba, požehnání

Přijímání do církve

V případě prvního způsobu je hned uvedena promluva k přistupující (oslovena je žena, přestupuje z římské strany), promluva přechází v otázky na přistupující, nato dochází k podání ruky kazateli, následuje ještě výzva k přítomným ohledně jejich jednání s přistupující.

Pod dalším nadpisem se skrývá jen torzo překladu formuláře vydaného konsistoří a. v. a h. v. Je zde trojiční formule a část promluvy k přistupujícímu.

Konfirmace

Dle uvedeného údaje pochází tento způsob z Husince. Jedná se o formulář z exulantské agendy (s některými menšími úpravami). Avšak na rozdíl od ní uvádí Tardy možnost přijímání dětí např. v druhý či třetí svátek svatodušní.

Obřad začíná suspiriem (modlitbou), po němž je prostor pro promluvu duchovního (do níž je zahrnut i biblický text z Mt 11). Pak jsou konfirmandi vyzváni, aby předstoupili (patrně tak činí po jménech, což v exulantské agendě není uvedeno). Poté je položena otázka na vůli po společenství církve, následuje obnovení křestní smlouvy, pak další otázka s doplněním kazatele, Apostolikum a další otázky s dodatky kazatele. Je zde možnost, aby duchovní dále jednal podle svého uvážení. Je uděleno požehnání a mládež je vyzvána k podání ruky kazateli, který ji dále povzbuzuje a napomíná. Po tomto proslovu se duchovní krátce obrací také ke shromáždění (tato instrukce v exulantské agendě chybí) a vyzývá je ke společné modlitbě za děti. Po jejím skončení je připojena ještě modlitba Páně. Dále se koná modlitba mládeže. Pak mají děti zůstat klečeti a kazatel je přijímá do církve s pozdviženou rukou, žehná jim a pronese doxologii. Poté se zpívá píseň (jiný příklad než v exulantské agendě), během zpěvu duchovní vkládá ruce na konfirmandy a dává každému z nich požehnání. Na závěr je uděleno požehnání všem přítomným a končí se zpěvem (není řeč o jednom i druhém verši, jako v exulantské agendě, ale jen o nějakém verši).

Průběh konfirmace: suspirium, promluva, předstoupení konfirmandů, otázky s krédem, požehnání, podání ruky, napomenutí, společná modlitba, modlitba

Páně, modlitba konfirmandů, přijetí do církve, zpěv a vzkládání rukou s požehnáním, požehnání sboru, zpěv

Zřízení a potvrzení starších

U tohoto formuláře se odkazuje na nizozemský formulář v Ebrardově knize. Překlad je dílem Heřmana z Tardy.

Začíná se promluvou ke shromáždění, v níž je řečeno, že jména zvolených byla několikrát (slovo „několikrát“ je v závorce, možná pozdější) oznámena kvůli případnému oznámení překážek v uvedení těchto osob do jejich funkcí – kromě starších jsou zde poznamenány i funkce almužníků (nejprve v závorce, opět možná nepůvodní) a jáhnů (dopsáno, avšak tento termín se dále neužívá, u Ebrarda je promluva týkající se úkolů diákonů v závorkách jako nepovinná, zde je uvedena bez závorek), rozebírá se biblické pozadí a úkoly těchto služeb. Následují otázky na starší a almužníky (u Ebrarda není přímá výzva k odpovědi a stačí prostá odpověď „ja“, zde je odpověď delší, avšak chybí některé instrukce), podání rukou kazateli, který je obchází (Ebrard neuvádí) a pak od stolu Páně pronáší jim určené požehnání, poté je napomíná (v průběhu promluvy jsou v snad pozdější závorce osloveni i zastupitelé, je zde osloven kromě ostatních kurátor, což Ebrard nečiní, oslovení almužníků je v závorce, snad pozdější, což ukazuje na to, že diákonci nebyli vždy instalováni) a s napomenutím se obrací i k věřícím (almužníci jsou zde i v modlitbě uvedeni v možná později přidané závorce), následuje společná modlitba (zde se na jednom místě objevují starší, almužníci a zástupci, ač jsou uvedeny i zřejmě později doplněné závorky; Ebrard má zde starší a diákony) a modlitba Páně.

Průběh ustanovení starších: promluva, otázky na ustanovované, podání rukou, požehnání, napomenutí ustanovovaných, napomenutí věřících, modlitba, modlitba Páně

Instalace duchovního správce

Formulář vychází z lešenského způsobu. Po adjutoriu je zahájena promluva ke shromáždění (počítá se jak s možností smrti předchozího duchovního, tak i

s jeho odchodem na jiné místo), pak na věřící a především na starší směřuje otázka, zda přijímají dotyčného kazatele. Dále následuje seznámení věřících s jejich povinnostmi k novému duchovnímu, otázka, zda tyto věci chtějí věřící činit, řeč k instalovanému duchovnímu s napomínáním a otázka na duchovního, zda slibuje konat tyto povinnosti. Pak jsou uvedeny pokyny, že má následovat promluva duchovního ke shromáždění, pokud možno i odpověď někoho ze shromáždění, texty však již nejsou uvedeny, formulář není dokončen.

Zhodnocení

Pořádník Heřmana z Tardy nabízí řadu liturgických formulářů. Pocházejí z několika zdrojů, vidíme zde návaznost na způsoby evangelických emigrantů v Prusku, ovšem je zde vliv Jana Végha i dalších tolerančních pastorů, Vídeňské agendy či Němce Stiera.

3.15. Janatova agenda

Dílo je označeno jako „Agenda“, přidán je podpis Janatův, na první stránce dole je napsáno tužkou „Janatova agenda“; snad se jedná o Jana Gustava Janatu, jenž se narodil v Bučině roku 1825, působil jako vikář v Bučině, v letech 1854–1904 jako kazatel v Chlebích. Uplatnil se rovněž jako básník. Zemřel v roce 1905.¹³³

Na obálce vepředu zapsány nějaké údaje snad ohledně svatby, patrně z roku 1865, což lze zřejmě považovat za dobu, kdy byla agenda užívána. Do agendy je vložena brožura, jež obsahuje rukopis několika způsobů křestního obřadu, patrně však dle stylů písma nebyla napsána autorem agendy.

Křest

Obřad podle prvního formuláře je zahájen trojiční formulí a přáním pokoje. Pak následuje promluva kazatele (agenda IK 8418 uvádí sice navíc část

¹³³ TOUL, Jubilejní kniha, 81.

promluvy, avšak ta snad později byla asi označena k vynechání). Na závěr této promluvy vyzval duchovní k modlitbě za požehnání křestního jednání. V modlitbě se objevil prvek obnovení křestního slibu. Pak následuje modlitba Páně. Následně byli kmotrové vyzváni k recitaci Apostolika. Pak jim byly položeny otázky a byla jim vyprošována Boží pomoc k naplnění toho, co přislíbili. Potom bylo dítě pokřtěno (formule je oproti IK 8418 rozšířena o zmínění vykonání tohoto aktu z rozkazu Kristova a mocí úřadu duchovního). Na závěr bylo křtěnci uděleno požehnání (uvedeno ve dvou variantách, stejných jako v IK 8418). Formulář je téměř shodný s prvním formulářem v agendě IK 8418.

Průběh křtu (první způsob): trojiční formule a přání pokoje, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky na kmotry, prosba o pomoc ke splnění slibu, křest, požehnání křtěnci

Další způsob křtu začíná suspiriem a pokračuje promluvou. Během ní byla později snad zařazena píseň (IK 8418 opět obsahuje delší promluvu, ale nesouhlasící část je později uzávorkována). Pak následovala modlitba uzavřená modlitbou Páně. Poté duchovní promlouval ke kmotrům, následovalo vyznání víry (v plurálu, snad tedy společné, výzva zahrnuje také plurál: „představme sobě články...“) a otázky na kmotry. Následně bylo dítě pokřtěno, bylo mu uděleno požehnání a pokračovalo se modlitbou, v níž byl obnoven slib věrnosti. Obřad byl ukončen požehnáním. Dle značek se snad později mohl obřad konat i bez kmotrů. Jedná se o obdobu druhého způsobu křtu v agendě IK 8418.

Průběh křtu (druhý způsob): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, promluva ke kmotrům, krédo, otázky na kmotry, křest, požehnání křtěnci, modlitba, požehnání

Poslední formulář této iniciační svátosti obsahuje nejprve prosbu o pomoc Trojice (odlišnost od Krčála), následuje promluva, modlitba (u Krčála je

původně i modlitba Páně) a vyznání víry (úvod k němu je u Krčála delší a společná část je trochu změněna), není však jasné, kým je pronášeno, snad všemi přítomnými či kmotry a pastorem („vznejme“; uvedený počátek kréda je v sg.). Následují dále dvě otázky položené kmotrům (Krčál má původně ještě otázku na jméno). Pak již byl na řadě křestní úkon (křestní formule či její širší znění je oproti Krčálovi trochu upraveno). Následně vyprošoval duchovní dítěti požehnání. Pak se konala modlitba a nakonec bylo pro všechny proneseno požehnání (trochu upraveno vůči Krčálovi). Formulář je velice podobný úvodnímu formuláři Krčálovy agendy.

Průběh křtu (třetí způsob): adjutorium, promluva, modlitba, krédo, otázky na kmotry, křest, požehnání křtěnci, modlitba, požehnání

Agenda

Obsah: b. č. s. K pohřebním příležitostem modlitby, Modlitba před kázáním; Modlitby pohř. po kázání; Modlitba při pohřbu dítěte; Na hřbitově; Na hřbitově při malých dětech pohřbu; Modlitba při pohřbu mladýho; Modlitba při pohřbu dospělých; Modlitba pohř. nad bídákem; Krátká modlitba u hrobu starého člověka; Modlitba u hrobu; Modlitba na katol. hřbitově, Řeč v domě na mrt. bídného atd., Řeč u hrobu při dospělých; Poděkování u hrobu; Suspirium funebre; Post; In domo dicta parent.; Dicta concione; Požehnání po službách Božích; Obecné požehnání (seznam biblických odkazů), Ante c. (odkaz na Ž 124,8); Modlitby v rozl. případnostech, Modlitby za nemocné; Za nemocné dítě aneb mládence-pannu; Modlitba za pcestného - vojáka atd.; Úvod šestinedělky, jejíž dítě po křtu zemř.; Úvod šestinedělky, kteráž nešťastný porod měla a jejížto dítě křtu sv. nedošlo; Modlitby všeobecné, a. před kázáním; Modlitby obecné po kázání; Na Nešpoře, před kázáním; Na Nešpoře po kázání; Obecní modlitba nešporní; Ned. 2. po Velkonocích. Modlitba před káz.; Po kázání; Ned. 3^í po Velk. před kázáním; Po kázání; báseň či píseň; Pořádek veřejného vysluhování svatě večere Páně; Modlitba vánoční před kázáním; Modlitba vánoční po kázání; Novoroční před kázáním; Po kázání; Modlitby postní. U stolu Páně; Modlitby postní po kázání; Modlitby na Veliký pátek; II. Po kázání, Modlitby velikonoční; Po kázání; Modlitby na Vstoupení Páně; Modlitby svatodušní; Po kázání; Způsob vysluhování svatě večere Páně nemocnému, který nekřesť. život vedl; Modlitby pohřební, I. Před kázáním; II.

Nad dítětem; biblické texty; text modlitby Páně podle Matouše a znění Apoštolského vyznání víry

I při částečném srovnání modlitebního obsahu se ukázala spojitost s Krčálovou agendou.

Úvod šestinedělek

Obřad s šestinedělkou po smrti pokřtěného dítěte začíná promluvou kazatele k ženě, po níž se koná modlitba ženy (ačkoli podle škrtnutého slova snad bylo původně zamýšleno, že se má modlit spolu s duchovním). Dále bylo uděleno požehnání a propuštění v pokoji. Formulář vykazuje až na některé změny (především v závěru) značnou podobnost s Krčálovou agendou.

Úvod rodičky po nešťastném porodu, jejíž dítě zemřelo nepokřtěno, obsahuje nejprve promluvu a poté modlitbu ženy. Následovala modlitba Páně, zřejmě požehnání a poté propuštění v pokoji.

Večeře Páně

Začínalo se krátkým úvodem s pozváním či snad jakýmsi suspiriem, po němž se přešlo ke kající modlitbě a pak se modlitbou (či modlitbami; mezi oběma částmi není Amen, jedná se tedy patrně o jednu modlitbu) přešlo k vyznání víry. Pak byly zájemcům o přijímání pokládány otázky a odpovědi doplňoval duchovní. Následovalo zvěstování odpuštění a věčného života a požehnání k hodnému přijímání večeře Kristovy. Posléze byla vyjmenována evangelijní místa obsahující slova ustanovení večeře Páně a přečteno bylo Pavlovo podání. Následoval výklad o cíli večeře Páně, včetně výzvy k posuzování sebe samých proti nebezpečí nehodného přijímání a s výzvou k neulpívání na viditelných živlech („zevnitřních znamení“). Následuje pozvání ke stolu, přijímat se má podle apoštolových slov v řádu a slušnosti (je uveden úvod k modlitbě nad chlebem a její počátek, jenž pravděpodobně odkazuje na Véghovu agendu, je tedy patrné, že duchovní měl zřejmě k dispozici další agendu či příp. znal další postup zpaměti). Ještě je uvedena modlitba po večeři Páně (nepochází z Véghova formuláře).

Průběh večeře Páně: suspirium, kající modlitba, krédo, otázky, absoluce, požehnání k hodnému přijímání, slova ustanovení, promluva, pozvání, modlitba nad chlebem,(...) modlitba po přijímání

Večeře Páně s nemocným, který vedl nekřesťanský život

Začíná se promluvou, na niž navazuje kající modlitba nemocného a modlitba Páně. Potom následovalo zvěstování odpuštění, pokud byly hříchy vyznány upřímně. Pak se snad postupovalo podle formuláře při běžné večeři Páně („Fiat actus ut supra“), následuje text modlitby po přijímání.

Zhodnocení

Janatova agenda i do ní vložená křestní část vykazují další známku přejímání formulářů; vidíme zde, že jednotliví pastoři patrně nemuseli čerpat z původních, oficiálních pramenů, ale mohli liturgické pořádky přebírat od sebe navzájem (a poté je případně i upravit).

3.16. Agenda Karla Nagye

Na počátku svazku je uvedeno jméno a funkce Karla Nagye, faráře v Semonicích, obě části agendy nesou letopočet 1865. Karel Nagy, narozen roku 1836 ve Vanovicích, studoval ve Vídni a Tübingen, v letech 1862–1868 byl kazatelem ve Vtelně, od roku 1868 (do roku 1908) v Semonicích.¹³⁴

Listy jsou často označeny vtlačeným nápisem „EVANG. REF. FARNÍ ÚŘAD VE VTELNĚ M.“, jeden list na počátku agendy i jménem „KARL VON NAGY“ se znakem koruny. V agendě je však obsažena i část snad emblému semonického sboru.

Obsah: Ve jménu Páně! Agenda, Díl první, Výkony církevní. 1865.: s. 1 Způsob zasvěcení sňatku manželského, V pádech obyčejných. 1.; 2. způsob; 3. způsob; 4. způsob oddavek; Oddavky osob již jednou ovdovělých; Promluvení při oddavkách

¹³⁴ TOUL, Jubilejní kniha, 130.

osob starých; 43 Vysluhování svátosti křtu sv.; II.; III.; 54 Úvod šestinedělky (pád obyč.); Úvod šestinedělky (pád obyč.); Úvod šestinedělky, jejíž dítě zemřelo; Úvod osoby padlé; s. b. č. Vysluhování sv. večeře Páně; 67 Oznámení sv. večeře Páně; 68 Veřejné vysluhování sv. večeře Pě.; 80 Vysluhování sv. več. Pě. nemocnému; 84 Přímluva za umírající; 85 Konání pohřební v domě; 88 Jednání u hrobu; 91 Jednání pohřební v domě, 1. V čas velikonoční; 103 Jednání pohřební u hrobu; 110 Příhodná místa Písma sv. ku čtení při pohřbech; 111 Modlitba při pohřbu mládence; 112 Modlitba otce pohřbu otce neb matky čelední; 113 Modlitba při pohřbu osoby staré velmi; 114 Modlitba nad hrob. křesťana, j. utrpení velká přestál; 115 Modlitba při pohřbu dítěte (v domě); 117 Modlitba nad hrobem dítěte; 118 Modlitba pohřební v domě; 120 Modlitba u hrobu; 121 Modlitba pohřební v domě; 122 Modlitba u hrobu; 123 Modlitba pohřební v domě neb v chrámě; 124 Modlitba pohřební v domě; 125 Modlitba pohřební při dítkách; 127 Modlitba u hrobu náhlou smrtí zemř.; 127 Modlitba při pohřbu samovraha; 130 Žehnění nad hrobem; 131 biblické verše a poznámky zřejmé k promluvám při pohřbech; 147 Způsob přijímání do církve; 158 Apoštolské vyznání víry; Ve jménu Páně! Agenda. Díl druhý, Modlitby sváteční nedělní jakož i k příležitostem zvláštním. 1865.; s. 1 Modlitba Páně dle Mt; 2 Suspiria; 3 Povzbuzení k modlitbám nedělním; 16 Suspiria; 19 Modlitby na den Kající; 25 Modlitba adventní; 30 V neděli adv. III. 36 Neděle advent. 4.; 42 Modlitby v svatvečer vánoční; 45 Modlitby vánoční (na dva dny); 57 Modlitby poslední neděli roku; 62 Modlitba u večer před novým rokem; 65 Modlitby novoroční; 71 Modlitba na neděli Květnou; 76 Modlitba na Veliký pátek; 83 Modlitba v svatvečer velikonoční; 86 Modlitby velikonoční; 94 Modlitba v čas setí; 103 Modlitby na vstoupení Páně; 108 Modlitba nešporní v svátek velikonoční I.; 111 Modlitba nešporní v svátek velikonoční II.; 113 Modlitba nešporní v svátek svatodušní I.; 115 Modlitba nešporní v svátek svatodušní II.; 116 Modlitba nešporní na den sv. Trojice; 117 Modlitba nešporní v čas setí; 119 Modlitba na začátku žně - dobrý rok; 123 Modlitba v čas žňový - v neúrodách; 127 Modlitby díkyčinící za žěň - rok dobrý; v neúrodách; 137 Modlitba v svatvečer svatodušní; 139 Modlitby svatodušní (zahrnut i svátek sv. Trojice); 156 Modlitby ku památce reformace české; 161 Ned. 1. p. Epif.; Ned. 2. p. Epif.; další modlitby; 207 Modlitby v čas pašijový; 221 Modlitba nedělní před kázáním; Po kázání; Před kázáním; Po kázání; 228 Modlitby nešporní v postě; 239 Modlitby nešporní; 283 V poslední neděli roku církevního modlitby; 291 Zavírka služeb Božích chrámových; 294 Požehnění; 299 Modlitby za nemocné; 300 Modlitba za nemocné dítě; 301 Modlitba za nemocn. mládence neb pannu; 302 Modlitba za

nemocného; 302 Modlitba za nemocnou nedělní; 303 Modlitba za nemocn. vojáka; 304 Modlitba při zahájení porad zastupitelstva círk.; 304 Modlitba při zahájení konventu neb synodu; 307 Modlitba po skončení konventu neb synodu; 308 Modlitba v den konfirmace dítek; 310 Modlitba na pamětní den posvěcení chrámu; 313 Modlitby při cvičení mládeže v náboženství; 316 Modlitba při slavnosti instalační; 317 Modlitba za lepší počasí; 318 Modlitba díky za obdržení počasí dobrého; 319 Modlitba v čas sucha; 319 Modlitba v čas nakažlivých nemocí; 321 Modlitba po přetržení nakaž. nemocí; 323 Modlitba v čas drahoty – bez obsahu; 325 Modlitba v den narozenin císaře – bez obsahu; 326 Modlitba v den narozenin císařovny – bez obsahu; 327 Modlitba za císaře v nemoci postaveného – bez obsahu; 328 Děkčinění po navrácení zdraví císaře – bez obsahu; 329 Přímluva za císařovnu v stavu těhotném; 329 Modlitba při smrti zeměpána; 332 Modlitba v čas války; 334 Collecta v den památky 100leté vydání Tolerančního patentu; 344 část Ž 92

Uzavření manželství

Úvodní formulář pro běžné uzavření sňatku začíná suspiriem, pokračuje promluvou, poté následovaly otázky (příp. otázka), které však nejsou uvedeny, podání rukou snoubenců následně doplní duchovní slovy určenými páru, pak je na řadě slib („přísaha“) a potvrzení („zasvěcení“) manželství (jejich texty opět chybějí), následuje modlitba za pár a modlitba Páně, parénéze s propuštěním a požehnání (upravené áronské).

Druhý formulář začíná požehnáním (suspiriem) a pokračuje promluvou duchovního (mj. i se slovy ze Ž 128), ukončenou požehnáním, která je následována výzvou snoubencům k modlitbě, modlitbou a přísahou, zřejmě jako výše či spíše ve čtvrtém formuláři, kde jsou otázky i přísaha uvedeny (je udán odkaz na stranu, jejíž číslo však chybí). Končilo se udělením požehnání (ve výzvě k jeho přijetí se mluví o vzkládání rukou).

Na počátku dalšího pořádku se pronáší (delší) suspirium (požehnání) a promluva s výzvou k dobrému rozvážení tohoto kroku. Pak se patrně pokračovalo jako výše či ve čtvrtém způsobu, formulář nic více neobsahuje.

Čtvrtý způsob oddání snoubenců je opět uveden suspiriem, po němž začíná proslov ke snoubencům. Poté je na řadě modlitba snoubenců a otázky na ženicha a nevěstu, načež si měli oba podat pravice a složit ještě přísahu, nejprve ženich, poté nevěsta. Po přísaze je duchovní potvrdil a prohlásil za

manžele (mluví o vzkládání své ruky, patrně ji vkládal na jejich pravice). Pak jim udělil požehnání a měl ještě promluvu k novomanželům (včetně úryvku ze Ž 128). Následovala společná modlitba novomanželů i ostatních přítomných a modlitba Páně a na závěr áronské či alternativní požehnání.

Na počátku obřadu sezdaní ovdovělých osob stojí prosba o požehnání (susprium) a následuje promluva ke snoubencům (některá místa byla asi doplňována při promluvě ad hoc), přísaha, modlitba (bez textů, snad později byly doplněny odkazy na čtvrtý formulář, ač na první uvedené stránce začíná otázka na ženicha, nikoli přísaha) a propuštění do manželství s parénézí.

Následuje ještě promluva při oddavkách starých lidí (promluva snad není kompletní).

Křest

Začíná se přáním pokoje všem (susprium), které následuje promluva (zřejmě určená kmotrům). Pak je konána společná modlitba (zřejmě s kmotry) i s poděkováním za ochranu matky a modlitba Otče náš. Dále měli kmotrové zástupně za křtěnce a spolu s duchovním pronést krédo a následně zodpovědět položené otázky. Křestní formule byla zahrnuta do promluvy k dítěti, v níž bylo ještě předtím konstatováno přijetí křtěnce do církve. Součástí bylo i pojmenování křtěnce. Ve formuli křtu je použit nezvyklý tvar „křestím tebe“ a je uveden výraz „trojjediného Boha Otce...“. Pak duchovní pokračoval napomenutím a přáním či požehnáním v promluvě k dítěti a na závěr všem požehnal.

Další formulář obsahuje susprium, po němž následuje promluva (zmiňuje se Mt 28 i část Mk 10 či par.), společná modlitba a modlitba Páně, krédo a otázky dle předchozího formuláře. Samotný křest není uveden, nacházíme až jakousi promluvu k dítěti po křtu, poté je zde doxologie a přání pokoje.

Třetí křestní pořádek sestává ze suspiria, promluvy (zřejmě ke kmotrům, Mt 28, Mk 10), společné modlitby (patrně s kmotry) a modlitby Páně. Poté kmotrové vyznávají víru na místě křtěnce, následuje krátká promluva ke kmotrům, otázky na kmotry, křest (trojiční formule je rozšířena o slovo

„trojjed.“, opět je zde tvar „křestím“), požehnání dítěti a svědkům (tedy patrně kmostrům).

Úvod šestinedělek

Formulář pro běžný případ zahrnuje suspirium, promluvu k matce (promluva obsahuje odstavce pro různé situace – více dětí, první dítě, po nemoci matky), výzvu ke společné modlitbě s duchovním, modlitbu, modlitbu Páně a požehnání (někde se mluví v plurálu i se zahrnutím otce, např. začátek promluvy byl formulován v singuláru, požehnání je však v plurálu, možná se jedná o nezáměrnou změnu, možná požehnání platí i dalším přítomným či několika matkám).

Další způsob obyčejného uvedení matky zahrnuje suspirium, promluvu k matce, modlitbu matky, modlitbu Páně, slib vyslyšení, několik slov napomenutí a upravené áronské požehnání (a propuštění v pokoji).

V případě úvodu ženy, jejíž dítě zemřelo, je uvedeno suspirium, promluva k ženě (mluví se o vykonaném křtu dítěte, je však obsažen i odstavec pro situaci, kdy dítě pokřtěno nebylo), modlitba ženy, modlitba Páně, (propuštění v pokoji) a požehnání.

Posledním z této řady je úvod nepočestné ženy. Zde nacházíme suspirium, promluvu k ženě, kající modlitbu matky, modlitbu Páně, (propuštění) a požehnání.

Večeře Páně

První uvedený formulář začíná suspiriem, následuje promluva. V promluvě se vyzývá k sebezkušení, vyskytuje se v ní také celé Desatero jako zpovědní zrcadlo. Následuje kající modlitba (část po Desateru i modlitba v podstatě souhlasí s druhým formulářem IK 8418), mluví se o tom, že kajícím bude nyní zvěstováno odpuštění, avšak přímo uvedeno ve formuláři není. Pak se nekající vyzývají, aby nepřijímali. Poté následovalo společné vyznání víry, po něm otázky (jsou uvedeny v dalším formuláři), slova ustanovení večeře Páně a modlitba před přijímáním. Tím formulář končí.

Po tomto formuláři je uveden způsob oznámení konání večeře Páně. Jsou ponechána místa pro určitá data, ale mluví se o slavení této svátosti o ohlašovaných svátcích a zřejmě následujícím dnu Páně, kdy se bude slavit večeře Páně. Vyzývá se ke zkušování sebe a ukazuje se, co je třeba vykonat. Končí se požehnáním zaměřeným k přijímání. Formulář se velice podobá agendě inv. č. 64.

Další způsob konání večeře Páně zahrnuje nejprve přípravnou část. Zahajuje se přáním pokoje (suspiriem). Následuje promluva, v níž se odkazuje na Desatero, které však není citováno, vyjmenovávají se viny (promluva souhlasí s druhým způsobem IK 8418). Místo klasické kající modlitby je zde jen krátká prosba na základě biblických textů (pokud se nejedná ještě o součást promluvy). Pak následují slova potěšení a povzbuzení, mluví se o ujištění skrze večeři Páně, poté se také praví, že viny těch, kdo ve víře přijali slova odpuštění pronesená duchovním, jsou prominuty i v nebesích, vyzývá se k pobožnému životu. Dále se praví mj., že kajícím bude zvěstováno odpuštění, nekající jsou varováni, aby na sebe neuváděli soud Boží. Po požehnání či přání následuje kající modlitba, k ní je připojena modlitba Otče náš (podle IK 8418). Bylo řečeno, že modlitba víry bývá Bohem vyslyšena. Pak se společně recitovalo krédo. Následovaly tři otázky jakožto potvrzení vyznání, přidání se kazatele k tomuto vyznání a slibu, absoluce a děkovná i prosebná modlitba, ještě se vztahem k odpuštění vin a s prosbou o hodné přijímání (tento blok na základě IK 8418, ač třeba zde nejsou vloženy odpovědi na otázky).

Další část se má dle nadpisu konat u stolu Páně. Kazatel mluví o zkušování sebe samých, k čemuž připojil výklad slov ustanovení, pronesl i parénézi a slova o nehodném přijímání (opět v podstatě dle IK 8418). Poté recitoval slova ustanovení dle Pavlova podání (včetně v. 26, uvedeny jsou odkazy na kapitoly u synoptiků, což by mohlo dosvědčovat jistou návaznost na Végha či jím inspirované agendy) a pronesl modlitbu, po níž pozval hodovníky ke stolu Páně s výzvou k pořádku a požehnáním k hodnému jednání (po slovech ustanovení jako v IK 8418). Po skončení vysluhování (neuveďeno) následovalo chvalořečení za použití slov ze Ž 103, modlitba a na konec parénéze (závěr se s IK 8418 neshoduje).

Průběh večeře Páně (poslední způsob): suspirium, promluva, kající modlitba?, slova potěšení, požehnání, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absoluce, modlitba, promluva, slova ustanovení, modlitba, pozvání, požehnání k hodnému přijímání, (přijímání), dobrořečení, modlitba, parénéze

Večeře Páně s nemocným

Opět stojí na počátku suspirium (v plurálu) a dále se koná promluva, v níž nechybí akcent na sebezkušování (nepoužívá se jen Pavlův text), kající modlitba, krátké oslovení nemocného s požehnáním (až na suspirium dle IK 8418; v IK 8418 jsou zpovědní otázky, zde je v této promluvě jejich převedení do podmínky, požehnání v IK 8418 chybí, v IK 8418 bylo dodatečně po kající modlitbě doplněno krédo), absoluce, krátká promluva s výzvou k modlitbě, modlitba s obdobou Domine, non sum dignus, slova ustanovení dle 1K 11,23–25 (IK 8418 zde zařazuje ještě modlitbu), přijímání za pronášení doprovodných slov (na základě IK 8418), modlitba mj. se slovy Ž 103 (dle IK 8418, zde je navíc výzva k díkůvzdání), požehnání (znění neuvedeno). Dále formulář uvádí část, již IK 8418 neobsahuje: výzva k modlitbě k ostatním přítomným, modlitba a modlitba Páně (následuje i modlitba za umírající, ovšem zřejmě již přímo nepatří k tomuto formuláři).

Způsob přijímání do církve

Zahajuje se trojičním vstupním slovem (adjutoriem), následuje promluva (mluví se o církvi, tedy patrně se tento obřad konal ve shromáždění) a napomenutí k přistupujícímu (s požehnáním), modlitba přistupujícího, krédo (přistupující) a otázky. Není naznačeno, že přistupující odpovídá na každou otázku, výzva k odpovědi přijímaného s jeho prosbou o Boží pomoc je uvedena po poslední otázce; přistupující má položit ruku na Bibli a poté pokleknout a stvrdit řečené podáním ruky, kazatel jej přijímá do církve, pronáší i prosbu o obnovu a rozhojnění darů Ducha sv. v přijímaném, následuje parénéze (propuštění) a požehnání. Formulář se zakládá na konzistoriálním způsobu,

avšak nikoli zcela (mj. chybí modlitba Páně po modlitbě přijímaného, místo tří otázek jsou položeny otázky čtyři, odlišnosti ve znění).

Zhodnocení

Nagyova reformovaná agenda snad může být do velké míry, alespoň co se promluv týče, výtvořem svého autora, ovšem i zde se setkáváme s vlivy jiných agend a vidíme, že se uplatnil i úřední dokument.

3.17. Agenda to jest způsoby posluhování svatými služebnostmi zřízenými v církvi Kristově

Dílo přeložil a vlastním nákladem vydal Heřman z Tardy ve Vídni v roce 1869. Více se dozvídáme z předmluvy, kde se dočteme, že podle rozhodnutí Generálního synodu h. v. měla být ustavena komise pro vytvoření „českých kněh církevních“; jak na synodu, tak i v přípisu Vrchní církevní radě se zmiňovaly práce Jana Laského jakožto velice významné předlohy pro novou agendu. Proto byla vydána tato agenda, která obsahuje nejdůležitější liturgické pořádky reformované církve, vzniklé na základě Laského díla, aby se s nimi mohla církev obeznámit. Formuláře (snad se nemyslí konkrétně jen na tyto) by měli kazatelé používat. Reformovaná církev došla k názoru, že její členové mají právo vědět, jakými slovy se tyto obřady konají a na jaká slova mají nárok; slova, která se užívají při těchto úkonech, by měla věřící doprovázet po dobu jejich životů.

Dále se předmluva věnuje postavě Jana Laského.¹³⁵ Jeho prostřednictvím byly bohoslužebně ovlivněny i české sbory v Pruském Slezsku. Formuláře pro potvrzení kazatelů a starších a jáhnů pocházejí z Nizozemské agendy, i ony jsou značně ovlivněny Laského vzorem. Laského dílo je zde podáno

¹³⁵ Jan Laski (také známý jako Johannes a Lasco, 1499–1560) pocházel z Polska a působil např. opakovaně v Emdenu a jako superintendent pro komunity cizinců v Londýně. BIERITZ, Liturgik, 495–496.

prostřednictvím Falcké agendy,¹³⁶ jež byla sestavena Olevianem na základě Kalvínových a Laského vzorů.

Agenda předkládá jen formuláře, nikoli i další instrukce jako Agenda falcká.

Obsah: s. (3) Předmluv.; (7) I. Způsob křtu svatého; (13) II. Při svaté večeři; (23) III. Způsob oddavek; (29) IV. Způsob zřizování neb potvrzování služebníků slova Božího; (35) V. Způsob potvrzování starších a jahnů

Křest

Na adjutorium (jako ve Falcké agendě) navazuje promluva (Sk 2 a Mk 10, mluví se i o smlouvě s Abrahamem), následuje modlitba (i s potopní částí jako v předloze), modlitba Páně, výzva k vyznání víry slovy Apostolika (v předloze se má vyznání říkat s kazatelem, zde je řečeno: „vyznejte mi“), následovala otázka na kmotry (ti však v originálu na tomto místě zmínění nejsou, otázka však uvedena je). Pro vykonání křtu stačí dítěti odkrýt hlavu. Následuje požádání o oznámení jména křtěnce (pokyny dle předlohy) a křest politím. Pak byla na řadě společná děkovná modlitba. Na konci byli blízcí dítěte, především rodiče (avšak v předloze je zmíněn jen otec) a kmotrové, vyzvání k jeho křesťanské výchově a vedení (je zde uvedena možnost mluvit o více dětech, což na tomto místě Falcká agenda nečiní). Poté bylo uděleno závěrečné požehnání (v předloze nefiguruje). Formulář jen na některých místech uvádí variantu více dětí, stejně jako předloha.

Večeře Páně

Příprava začíná tím, že kazatel promlouvá k přítomným, upomíná je na dvojpřikázání lásky, dostává se na zpovědní otázky a výzvu k sebezkoumání (jsou přidány výzvy k odpovědi a odpovědi nejsou vždy jen „ano“ jako v předloze). Slovo milosti měli věřící potvrdit svým Amen. Pak se konala modlitba Páně (ve falcké agendě je uvedena výzva k pokleknutí, zde nikoli) a udělení požehnání.

¹³⁶ S touto agendou se Heřman z Tardy seznámil již v Husinci. HÁJEK, Heřman z Tardy, 112.

Na počátku další části se pronášejí slova ustanovení z 1K včetně výzvy k sebezpytování. Následuje výzva k sebezkušení a vysvětlení, co to znamená. Je rovněž třeba slavit tento hod se správným záměrem. Také následovala výzva nehodným, aby nepřistupovali. Jsou však vyslovena i slova povzbuzení aj. Dále následuje společná modlitba, modlitba Páně a Apoštolské vyznání víry, které je uvedeno krátkou modlitbou. Pak duchovní opět promlouvá, vyzývá k pozvednutí víry a srdcí k nebesům, kde je Kristus, a vyzývá k víře v to, že Duch sv. způsobuje duchovní sycení. Pak je na řadě napomenutí k řádnému a zbožnému způsobu přijímání (to ve falcké agendě není). Následuje přijímání, kazatel láme chléb a dává jej věřícím do ruky za pronášení uvedené formule. I při kalichu pronáší předepsaná slova (slova podle předlohy, v předloze je podávání chleba a vína rozděleno mezi dvě osoby, zde nikoli). Při vysluhování se může podle množství přijímajících a situace daného sboru zpívat či lze číst příhodné kapitoly z J či také Iz 53, podle místní potřeby (Falcká agenda uvádí nejprve Jana 14, zde je Jan 4, avšak možná to není chyba, srov. níže u agendy 1881). Poté jsou věřící vybidnuti ke společné děkovné modlitbě ve svých srdcích. Jsou uvedeny dvě možnosti, z nichž první začíná slovy Ž 103 (v první se objevuje mírná odlišnost, pokud se ovšem nejedná o rozdíl mezi překlady biblického textu). Na konci se uděluje áronské požehnání (které ve Falcké agendě nefiguruje, patrně proto, že se večeře Páně konala v rámci bohoslužeb).

Uzavření manželství

Duchovní nejprve promlouvá ke snoubencům, ukazuje, jak si Bůh cení manželství, používá příklad Adama a Evy a svatby v Káně. Následuje výklad toho, k čemu manželství bylo zřízeno. Pak jsou snoubencům oznámeny jejich úkoly v manželství. Následuje dotaz na vůli k takovému životu v manželství a na ochotu k potvrzení manželství (např. zde odpověď souhlasí, výzva k odpovědi je doplněna). Ve Falcké agendě (zde nikoli) je zařazena výzva k oznámení případných překážek k uzavření manželství, a pokud žádná námitka nezazní, uvádí se po požehnání další bod, jímž je otázka na ženicha a pak na nevěstu (mírná změna, na konec otázek je přidána výzva k odpovědi, odpovědi jsou trochu delší). Duchovní pak spojí jejich ruce a požehná jim

(oproti předloze zde není uvedena možnost předání prstenů). Poté byl čten oddíl z Mt 19 (o rozluce), aby se poukázalo na sílu manželského spojení, a následovala výzva k důvěře a přijímání toho, co je potká. Pak měli oba pokleknout a konala se modlitba za pár, k této modlitbě byla připojena modlitba Páně. Následně byla pronesena slova Ž 128 (úvod k nim trochu pozměněn) a požehnání. Oproti Falcké agendě jsou zde doplněna slova propuštění v pokoji Božím.

Ordinace duchovního¹³⁷

Obřad se odehrává po kázání a modlitbě. Bylo zmíněno, že došlo k trojímu oznámení jména ordinovaného, aby se mohli případně ozvat ti, kdo by mu něco vytýkali, avšak nikdo se neozval (Ebrard tuto část přímo neuvádí, avšak v poznámce dodává, že tento prvek je přítomen v Dolnorýnské agendě). Na základě slov apoštola Pavla se ukazuje, jaká povolání jsou v církevní službě (Tardy zde přidává, že podle apoštola je funkce pastýře zřízená Kristem). Vysvětluje se, co znamená a obnáší funkce pastýře. Pak byl ordinovaný tázán na tři otázky (zdá se, že odpovědět měl až po posledním dotazu, oproti Ebrardově znění je zde odpověď poněkud upravena, především rozšířena). Po odpovědi měl duchovní, jenž otázky pokládal, či jiný duchovní, bylo-li jich na místě více, vložit na ordinovaného ruku (Tardy uvádí poznámku, že při těch, kdo již sloužili, toho není zapotřebí, zřejmě tedy jde příp. i o instalaci; Ebrard tuto poznámku neuvádí) a požehnat mu. Následuje napomenutí namířené na ordinovaného i na ostatní věřící (od stolu, dle Ebrarda od sedadla – „Stuhl“, u Ebrarda se promluva k lidu nekoná, pokud není ordinace spojena s uvedením do úřadu; nový duchovní pastýř je v první části nazýván biskupem-dozorcem, avšak u Ebrarda je na tomto místě řeč jen o dozorcích). Poté se konala společná modlitba (u Ebrarda se část se vztahem k obci má užívat jen při ordinaci spojené s instalací) zakončená modlitbou Páně.

¹³⁷ Vycházím zde při srovnání z formuláře uveřejněného v EBRARD, Reformirtes Kirchenbuch, od s. 237, ten zde vychází z Dolnorýnské agendy (Die niederrheinische Agende). Stejně i u následujícího formuláře, tam od s. 248.

Způsob potvrzování starších a jáhnů

I zde se mluví o tom, že jména zvolených byla několikrát zveřejněna kvůli případným námitkám proti jejich osobám, avšak žádné nezazněly. Pak následuje promluva (u Ebrarda je oddíl o jáhnech v závorce, zde nikoli), načež byli dotyční tázáni na několik otázek. Po jejich kladné odpovědi (opět nejsou uvedeny odpovědi po každé otázce, odpověď je u Tardyho dosti pozměněna, je přidána výzva k odpovědi) jim duchovní vyprošuje požehnání pro službu. Pak se duchovní obrátil na uváděné (zde již nejsou u Ebrarda slova k jáhnům uzávorkována) i na společenství se slovy napomenutí. Následovala společná modlitba a na závěr modlitba Páně.

Zhodnocení

V této knize vidíme silnou vazbu na falcký a nizozemský kalvinismus. Nejedná se o formuláře, které by si autor agendy sestavoval podle své libosti, nýbrž o překlad zásadních bohoslužebných pořádků; ovšem ani tady se neseťkáváme s přejímáním bez úprav.

3.18. Agenda Eduarda Japchena

Opět se zde objevuje prosté označení „Agenda“, k tomu podpis Eduard Japchen a datace 6. září [1]872.¹³⁸

Obsah: modlitba Páně, požehnání; s. 1 – Před kázáním (také modlitby adventní, vánoční, po Vánocích, novoroční, pro Velký pátek, Velikonoce, svatodušní, pro na nebe vstoupení); přímluvy zakončené modlitbou Páně (vložený stránky z Agenda to jest způsoby posluhování od s. 33 do s. 40); 113 Odpolední; 116 Křest; Nemanželské; 122 Oddavky; 126 Agenda při přijímání dětí k svaté večeři Páně; 134 Agenda při

¹³⁸ Narozen r. 1843 v Levoči, v letech 1872–1874 vikář ve Velimi, odešel do Holandska. RYCHETSKÝ, Kazatelé a sbory, III-8. Lze se však setkat i s jeho označením za Holanďana. ČÁBELOVÁ, Justus Emanuel Szalatnay, nečísł. s. 2. Dostupné z <http://velim.evangnet.cz/sites/velim.evangnet.cz/files/Szalatnay.pdf> (cit. 16. května 2017).

vyloučení z církve; 177 Po kázání (mj. modlitby vánoční, Na Nový rok, svatodušní, po Velikonocích, na Velký pátek); 233 - jakási korespondence; 275 – bez nadpisu, pohřební řeči, modlitby apod. nad dítětem; 331 Úvod šestinedělky.

Křest

Obřad je zahájen adjutoriem a pokračuje promluvou (kombinace Mt 28 a Mk 16, zřejmě i ozvuk Mk 10 či par.). Následovala výzva k modlitbě, modlitba byla doplněna modlitbou Páně, pak byla položena otázka na jméno a byl vykonán křest. Na závěr bylo dítěti vyprošováno požehnání.

Křest dítěte nemanželského začíná hned promluvou (na začátku se objevují slova žalmu, dostává se na část Velkého poslání, ohlas Mk 16 mluví o víře, ač ve spojitosti se křtem) i s napomenutím – vychovatelé (tedy patrně rodiče, kteří zřejmě nebyli přítomni) a kmotři mají své úkoly; po řeči kazatele následuje výzva k modlitbě, modlitba, poté modlitba Otče náš, dotaz na jméno, křest a požehnání dítěti.

Uzavření manželství

Tento formulář je uveden adjutoriem, pokračuje promluvou k páru (možná však nemíří celá jen ke snoubencům; užívá se Mk 10,6–9, mluví se o povinnostech manželů, ač je prý oba jistě znají), pak je na řadě výzva k modlitbě, modlitba za snoubence (ač patrně chybou bylo původně u prvního výskytu uvedeno „nás“, tedy jednalo by se o modlitbu snoubenců, pak došlo ke změně na „ty“) a modlitba Páně. Poté si snoubenci podali pravice, následovala otázka na každého z nich a potom ještě oba postupně prosili o Boží pomoc (skládali slib). Duchovní pronesl slova o tom, že jsou od nynějška jedním tělem (snad jakési potvrzení svazku) a krátce je napomenul. Na závěr zazněla slova požehnání.

Konfirmace

Shromáždění počíná adjutoriem a hned poté se přistupuje ke čtení z Mt 11, 28nn. Následovat má krátký výklad tohoto oddílku a poté zpívá shromáždění část písně (vychází se z agendy Jednoty bratrské pro přijímání k večeři Páně z r. 1612, v ní však zpívají děti). Dále jsou děti krátce osloveny (přidáno oproti

Jednotě), pak je jim položena otázka, zda chtějí vědomě obnovit křestní smlouvu a tak se smířit s Bohem (oproti Jednotě je zde kromě přítomnosti Boží zmíněno i shromáždění církve), po odpovědi na položenou otázku (liši se) konfirmandi pronášeli Apoštolské vyznání víry. Shromáždění zpívá část písně, zřejmě související s krédem (*Víru obecnou křesťané*). Pak byla konfirmandům položena další otázka, zda považují tuto víru za pravou a chtějí-li v ní setrvat (u Jednoty není uvedeno znění odpovědi). Následující otázka byla zaměřena na odříkání se zlého z vlastního rozhodnutí a kazatel potvrdil správnou odpověď (je stejná), následovala ještě otázka na vůli k trvání ve smlouvě Boží a k odpovídajícímu jednání (odlišné odpovědi). Kazatel dodal k odpovědi napomenutí a poněkud delším způsobem vyzýval k modlitbě, kterou měli konfirmandi po něm pronášet (oproti předloze je vynechána výzva k pokleknutí). Po jejím skončení (oproti předloze je přidáno Amen) vyzýval k modlitbě i shromáždění (u Jednoty uvedená část v závorce, která hovoří o tom, že i shromáždění se budou účastnit večeře Páně a proto se mají modlit za odpuštění svých vin a hodné přijímání, je zde později škrtnuta), opět je vynechán pokyn pokleknout. Ve formuláři Jednoty jsou uvedeny dvě modlitby a modlitba Páně, druhá modlitba se měla připojit v případě konání večeře Páně, zde však jsou obě modlitby spojeny v jeden celek (první uvedena bez závěru v závorce u Jednoty) a modlitba Páně je vynechána. Navíc je později druhá modlitba dána do závorky a je rovněž škrtnuta. Pak se opět zpívalo (sloka písně *Já bídny člověk*; u Jednoty se zpívá po modlitbě Páně „nějaký veršík“). Následovala výzva k důvěře ve vyslyšení a nato rozhřešení; zpěv i tato část jsou rovněž později přeškrtnuty, avšak původně je uvedena i část o dalších věřících, a to bez závorky, ačkoli agenda Jednoty ji uvádí v závorce. Po promluvě o následujícím úkonu měly děti pokleknout a byly na ně vloženy ruce, s čímž bylo spojeno i vyprošování darů Ducha sv. Sbor i konfirmandi zpívali píseň vyzývající Ducha sv. (*Ó přijdiž k nám, Duše sv.*; píseň s tímto tématem uvádí i agenda Jednoty, na konec požehnání je zde přidáno Amen), ovšem údaj o zpěvu sboru je dán do závorky. Potom následovala parénéze a také pokyny ohledně slavení večeře Páně (údaj o tom, že již v tuto chvíli bude slavena večeře Páně, je později dán do závorky) a poté bylo uděleno

požehnání, načež mladí zpívali píseň (dvě možnosti, stejný název jedné z nich je uveden i v předloze, která má jen jednu možnost, není však uvedeno, kdo zpívá).

Vysluhování večere Páně bylo uvedeno suspiriem a slovy ustanovení podle Pavla, následoval zpěv části písně. Nejprve přijímali konfirmandi, pak ostatní, při vysluhování zpívalo shromáždění vhodné písně. Po skončení rozdělení se měli konfirmandi vrátit patrně dopředu (kde předtím udělali místo jiným hodovníkům) a byla na pořadu modlitba po přijímání (na základě formuláře večere Páně v agendě Jednoty k večeri Páně z r. 1612, upravena) a závěrečné požehnání.

Formulář obsahuje i pokyny, která píseň, příp. v jakém rozsahu slok se má zpívat (pokud uvedení slok chybí, jedná se snad o celou píseň). Není však udán název zpěvníku, písně se patrně někdy neshodují s pokyny v předloze.

Průběh konfirmace

Agenda k přijímání (1612)	Japchenova agenda
Oslovení	Adjutorium
Text z Mt 11	Text z Mt 11
Výklad	Výklad
Zpěv mládeže	Zpěv sboru
	Oslovení mládeže
Otázka	Otázka
Krédo	Krédo
Zpěv	Zpěv sboru
Otázky (jedna s doplněním duchovního)	Otázky
Napomenutí	Napomenutí
Modlitba mládeže	Modlitba mládeže
Modlitba shromáždění	Modlitba shromáždění

(Modlitba)	
Modlitba Páně	
Zpěv	Zpěv sboru
Výzva k důvěrnosti	Výzva k důvěrnosti
Absoluce	Absoluce
Promluva před vzkládáním rukou	Promluva před vzkládáním rukou
Píseň o Duchu sv.	Píseň o Duchu sv. (mládež a příp. i sbor)
Vzkládání rukou s prosbami	Vzkládání rukou s prosbami
Napomenutí mládeže	Napomenutí mládeže
Požehnání	Požehnání
Zpěv	Zpěv mládeže
Večeře Páně	Večeře Páně

Vyloučení z církve

Hned na začátku je umístěna promluva, kazatel připomíná, že již dlouho bylo sboru dáváno na vědomí, že se daný člen sboru dopouští vážného hříchu, aby se za něj ostatní mohli modlit a mohli jej napomínat. Daná osoba je prohlášena za vyloučenou z církve, dokud nebude činit pokání. Vyloučení dle promluvy oznamují „služebníci a představení církve této“ (ovšem jistě je nepronášejí všichni osobně). Věřící však, i přes odstup k vyloučené osobě, ji měli i nadále napomínat. I oni jsou napomínáni a povzbuzováni k dobrému životu víry. Pak se koná společná modlitba a modlitba Páně. Formulář se zakládá na způsobu Dolnorýnské agendy.¹³⁹

Úvod šestinedělky

Na počátku je prosloveno adjutorium (částečná shoda a P. E. Szalatnayem), v promluvě k ženě je uveden i odstavec pro případ smrti dítěte (část promluvy

¹³⁹ Pořádek se doslovně shoduje s tímto pořádkem v Nizozemské agendě. EBRARD, Reformirtes Kirchenbuch, XXX.

jako u P. E. Szalatnaye), následuje modlitba ženy, modlitba Páně a končí se požehnáním.

Zhodnocení

Zde máme na příkladu konfirmace doložen přímý vliv Jednoty bratrské na českou reformovanou liturgii ve 2. polovině 19. století. Setkáváme se zde také s formulářem exkomunikace, jehož zařazení není v našich sledovaných agendách příliš obvyklé.

3.19. Agenda čili způsoby církevního přísluhování pro reformované sbory v Čechách a na Moravě

Agenda vznikla na základě rozhodnutí synodu reformované církve z roku 1877 a vydána byla v roce 1881. Její vydání schválila rovněž Vrchní církevní rada h. v., jejímž nákladem také vyšla.¹⁴⁰

Obsah: s. 1 Díl první. O řádu veřejných služeb Božích; (3) Modlitby. A. Modlitby nedělní. 1. Obecné; 11 2. Modlitby adventní; 13 3. Modlitby na neděle od nového léta až do neděle devítník; 16 4. Modlitby od neděle po devítníku až do neděle smrtné; 19 5. Modlitby na neděle od svátků velikonočních až do neděle před vstoupením Páně; 22 6. Modlitby na neděle po svaté Trojici až do počátku žně; 25 7. Modlitby na neděle od počátku žně až do neděle před díkčiněním z úrod výlučně; 29 8. Modlitby od díkčinění z úrod až do předposlední neděle po svaté Trojici; 32 9. Modlitby na poslední neděli po svaté Trojici; 35 10. Modlitby na neděle připravování k svaté večeři Páně; 37 B. Modlitby sváteční. 1. Modlitby na první svátek vánoční; 42 2. Modlitby na druhý svátek vánoční; 47 3. Modlitby na neděli před novým létem; 51 4. Modlitby na nové

¹⁴⁰ Agenda nebyla určena k povinnému používání. FILIPÍ, Hledání liturgické tváře, 119. Ačkoli se jedná o agendu z prostředí reformované církve, používali ji také duchovní augsburské konfese, o čemž svědčí ŘÍČAN, Životní dílo, 156 či vyjádření Rudolfa P. Lányho v jeho koreferátu z r. 1933, 7. Jeden z výtisků této agendy v knihovně ETF UK je podepsán superintendentním vikářem a. v. Václavem Janatou. Ke vzniku agendy viz HÁJEK, Heřman z Tardy, 112–113.

léto; 57 5. Modlitby na veliký pátek; 61 6. Modlitby na neděli velikonoční; 66 7. Modlitby na pondělí velikonoční; 71 8. Modlitby na den vstoupení Páně do nebe; 76 9. Modlitby na neděli svatodušní; 81 10. Modlitby na pondělí svatodušní; 86 11. Modlitby na den sv. Trojice; 90 12. Modlitby na den slavnosti reformační; 94 13. Modlitby na den díkčinění z úrod; 98 Modlitba po kázání předpoledním v letech méně úrodných; 102 C. Modlitby ve dny všední; 105 D. Modlitby zvláštní. 1. Ke dni narození císařova; 106 2. Při nastoupení nového panovníka; 107 3. Při zasednutí rady říšské neb sněmu zemského; 108 4. Před volbou faráře; 108 5. Před volbou starších a zástupců; 109 6. Ve schůzi staršovstva a většího zastupitelstva; 110 7. O konventech seniorátních a superintendenčních; 113 8. Modlitba za nemocného; 114 9. Modlitba za déšť; 115 10. Modlitba za jasné počasí v čas mokra; 115 11. Modlitba v čas žně; 116 12. Modlitba v čas války; 117 13. Modlitba po učiněném míru; 118 14. Modlitba v čas nedostatku a hladu; 119 15. Modlitba v čas moru; 120 16. Díkčinění za spomožení; 121 Způsoby ohlašování; (127) Díl druhý. Služby svátostí. A. Služba křtu svatého, 146 Služba při přijímání katechumenů k svátosti večeře Páně; 155 B. Služba svaté večeře Páně; (181) Díl třetí. O moci klíčů, A. Služba při odloučení od sboru; B. Služba při znovupřijetí do sboru; (191) Díl čtvrtý. Služba při oddávání k svatému stavu manželství; (207) Díl pátý. A. Služba při potvrzování (zřizování) služebníků slova; B. Služba při potvrzování (zřizování) starších a jáhnů; (223) Díl šestý. Služba při pohřbování těl mrtvých (včetně modliteb); (235) Přídavek. (Od generálního synodu dosud nestvrzený) 1. Služba při uvedení již zřízeného služebníka slova do sboru; 2. Služba při svěcení nového chrámu; 3. Služba při svěcení nového hřbitova; 4. Služba při uvedení šestinedělky; 5. Posluhování večeří Páně nemocným; Modlitba za umírajícího; Díkčinění nad zesnulým pobožným křesťanem

Bohoslužby

Bohoslužby se mají konat v neděle a zpravidla i na obvyklé svátky dopoledne i odpoledne. Dopoledne se má kázat na biblický text, odpoledne se pozornost soustředí na katechismus, nebo se má opět „kázati o částce sv. písma“, pokud se již katechizace konala.

Bohoslužby začínají zpěvem, jenž je označen za významný a starobylý bohoslužebný prvek. Má se dbát na scházení se ještě před zpěvem, k čemuž má kazatel dávat dobrý příklad. Písně a žalmy se mají vztahovat k oddílu z Písma určenému jako základ kázání. Po zpěvu se čte na kazatelně nebo u stolu

modlitba před kázáním a text z Písma. Sbor povstane. Následuje zpěv a kázání. Kázání začíná votem, sbor opět stojí. Následuje čtení základu kázání, shromáždění mají mít otevřeny své Bible. Délka kázání obvykle nemá překročit jednu hodinu. Po kázání následuje zpěv sloky písně a modlitba. Je pronesena výzva ke sdílnosti při vycházení a poté požehnání, při němž sbor stojí. Pak se ještě zpívá. Před odchodem se věřící tiše pomodlí.

Odpolední bohoslužby mají být věnovány hlavně katechismu. Pastor může užít modlitby v agendě obsažené, ale i volně formulované. Veřejná katechizace se koná podle času a okolností jako přírůstek k dopoledním či odpoledním bohoslužbám. Přítomní mají být všichni, kdo nemají jiné nutné povinnosti a musí zde být alespoň dva presbyteři.

Průběh bohoslužeb: zpěv, modlitba, text, zpěv, votum, základ kázání, kázání, zpěv, modlitba, výzva ke sdílnosti, požehnání, zpěv, tichá modlitba

Konat by se měly podle možností i biblické hodiny během týdne. Nedělní školu nesmí vést osoba nepověřená, ani žena. Pokud je její existence v sídle sboru nutná, má ji řídit kazatel. Nedělní školy se mají účastnit také dospělí. V odlehlejších lokalitách má staršovstvo určit alespoň jednoho muže, který by v neděli večer vyučoval děti.

Křest

Křest se má konat v neděli po dopoledních bohoslužbách za účasti sboru a má být ohlášen předcházející neděli. Ale na přání rodičů lze křest vykonat i ve všední dny. Obvykle se má čekat na to, až bude k dispozici více křtěnců. Je třeba působit proti pověrečnému chápání křtu, avšak také proti jeho zbytečnému odkládání. O křest žádá otec dítěte sám či prostřednictvím přátel. Kazatel má znát i jména kmotrů, aby mohl případné námítky vůči rodičům či kmotrům prohovorit osobně. Kmotrovství je věc dovolená, ačkoli se nezakládá na biblickém ustanovení. Nemanželské děti nemají být křtěny před sborem, to však neplatí, pokud jejich rodiče ještě před narozením vstoupili do manželství a

pokud litují svého jednání, jejich děti se mají křtít spolu s dětmi z manželského svazku. Nemanželským dětem nemá být kmotrem svobodný člověk.

V křestní neděli sedí rodiny křtěnců blízko kazatele, bohoslužby probíhají běžným způsobem, avšak o křtu se má mluvit v kázání. Po kázání se děti za zpěvu věřících přinesou do kostela. Křestní formulář se čte z kazatelny, během jeho čtení mají mužští členové rodiny povstat, při odpovědích na otázky také matky, jsou-li přítomny. Pak na výzvu presbytera přinášejí rodiče dítě kazateli, přednostně se přináší nejstarší křtěnec. Kmotrové mohou při tom rodiče doprovázet. Farář má pronést jméno křtěnce a otec má přisvědčit. Po křtu se rodiče odeberou zpět na své místo. Křestní shromáždění končí modlitbou, zpěvem a požehnáním.

Úvod šestinedělek se nemá rušit, pokud je obvyklý, avšak tam, kde se nekoná, má při tom zůstat.

Na začátku prvního křestního formuláře stojí adjutorium následované promluvou, modlitbou (s částí potopy) a modlitbou Páně. Ovšem pokud se křest odehrává ve shromáždění, modlitba Páně se zde vynechá, neboť již byla vyřčena dříve. Dále následuje výzva k vyznání víry (nejsou specifikováni její adresáti), Apostolikum, otázka (otázka i odpověď jsou v množném čísle; komu je přesně dotaz určen, není uvedeno, dle následujícího formuláře ale snad rodičům i kmotrům), pronesení jména dítěte (oznámí je otec), křest, modlitba, napomenutí blízkých, rodičů a kmotrů a požehnání.

Formulář je blízce založen na falckém vzoru, ovšem oproti Falcké agendě jsou zde některé změny (např. možnost vynechat modlitbu Páně, přidání požehnání na závěr obřadu aj.), nejedná se ani o prosté převzetí překladu tohoto formuláře z agendy vydané Heřmanem z Tardy.

Průběh křtu (první způsob): adjutorium, promluva, modlitba, (modlitba Páně), krédo, otázka, oznámení jména, křest, modlitba, napomenutí, požehnání

Následující způsob křtu zahajuje promluva (do jisté míry inspirována Falckou agendou, částečná zmínka z Mk 10 či par.), následuje společná modlitba (podle předchozího formuláře), modlitba Páně (je v závorce, tedy platí u ní patrně pokyny z předchozího formuláře), krédo (výzva ke společnému vyznání víry dle Falcké agendy), tři otázky na rodiče a kmotry (které dle úvodních slov mají prokázat, že dotyční správně chápou význam této svátosti), sdělení jména, křest, děkonná modlitba podle předchozího způsobu, požehnání.

Průběh křtu (druhý způsob): promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky na rodiče a kmotry, sdělení jména, křest, děkonná modlitba, požehnání

Třetí pořádek je určen pro křest dospělého („novověrce“). Opět se již na samém počátku objevuje promluva (Mt 28, Mk 16), pak je osloven křtěnec a jsou mu pokládány otázky (víra v Trojici, víra ve vlastní hříšnost a lítost nad hříchy, víra v Krista jako spasitele a v přijetí za jeho úd a do církve skrze křest, souhlas s učením církve a slib vytrvat v ní při slyšení Slova i při večeři Páně, rozhodnutí pro pobožný život a poddání se církevní kázni). Nato vyslovuje kazatel prosbu o požehnání k plnění toho, co křtěnec (snad jen naposledy) vyřkl. Křestní obřad zahrnuje také otázku na sborové starší, zda na základě vyslechnutého vyznání křtěnce souhlasí s jeho přijetím do církve, následuje promluva ke křtěnci (Mt 28 a Mk 16), výzva shromážděným k modlitbě, modlitba, krédo (ačkoli je katechumen vyzván, aby vyznal víru s ostatními, podle rubriky pronáší krédo sám), poté je řečeno, že na tuto víru bude pokřtěn, je proveden křest a uděleno požehnání křtěnci.

Průběh křtu novověrce: promluva a oslovení křtěnce, otázky, prosba o požehnání ke splnění slibu, otázka na presbytery, promluva ke křtěnci, modlitba, krédo, křest, požehnání

Konfirmace

Přijímat k večeři Páně se mají děti, které umějí na otázky z katechismu odpovídat odpověďmi z katechismu a vůči kterým nejsou námitky, co se jejich chování týká. Má se zásadně zachovat forma zkoušky, výkon konfirmandů mají posoudit presbyteři, duchovní má pečovat o to, aby svědomí mládeže nebylo zatíženo slibováním. Konfirmandi nemají přijímat večeři Páně samostatně, mimo společenství sboru, nemá jim být vysluhována v den konfirmace, nýbrž až o další neděli či svátky.

Začíná se modlitbou a modlitbou Páně, pak se čte Evangelium z Mt 11,25–30 (text částečně odpovídá agendě Jednoty 1612), následuje společný zpěv sboru. Dalším bodem je krátká promluva jakožto úvod ke společné modlitbě za konfirmandy. Po modlitbě následuje zkouška a po jejím skončení jsou dětem pokládány otázky (víra obsažená v krédu jako nutná ke spáse; přiznání se k povinnosti dlít na modlitbách, věnovat čas Písmu a řídit se jím, vytrvat ve shromáždění, podřídit se církevní kázni a řádu; boj proti hříchu, dodržování všech Božích přikázání jako křesťanské povolání). Dále jsou starší sboru vyzváni k tomu, aby se vyslovili, zda shledali konfirmandy hodnými přípuštění ke stolu Páně, a to jak ohledně jejich náboženského vzdělání, tak i vzhledem k jejich jednání. Potom jsou duchovním děti přijaty do církve a je jim požehnáno pro život i pro hodné přijímání. Následuje zpěv dětí a poté jim kazatel uděluje napomenutí. Dále je sbor vybídnut k modlitbě za konfirmované (formulace výzvy k modlitbě by mohla být ovlivněna agendou Jednoty, modlitba se nevztahuje jen ke konfirmandům). Závěr obřadu je vyplněn těmito úkony: oznámení, požehnání, zpěv (*Amen to požehnání přijdiž*), tichá modlitba.

Průběh konfirmace: modlitba, modlitba Páně, text, zpěv sboru, promluva, modlitba za konfirmandy, zkouška, otázky, vyjádření starších, promulgace a požehnání, zpěv dětí, napomenutí konfirmandů, modlitba, oznámení, požehnání, zpěv, tichá modlitba

Večeře Páně

Večeře Páně se koná alespoň čtyřikrát ročně (Vánoce, Velikonoce, Letnice, díkůvzdání za úrody) a dva týdny předem se k ní má zvát. Poslední kázání před vysluhováním má být věnováno nastávajícímu slavení této svátosti (může se užít formulář pro přípravu). Mluví se o dopoledním shromáždění, po zpěvu a modlitbě následuje patřičné kázání, po dalším zpěvu se předčítá „obšírně“ formulář večeře Páně, sbor má číst formulář po kazateli. Kazatel sestoupí po krédu z kazatelny a během zpěvu přistoupí ke stolu Páně, kde je již připraven chléb a víno. Následují další pokyny, které uvádí i formulář, shromáždění je ukončeno běžnou formou. Nemá se vysluhovat nemocným (avšak příslušný formulář je v agendě později obsažen s upozorněním na toto direktorium, avšak nachází se mezi toho času neschválenými formuláři), ale zdraví se mají napomínat k péči o svoji duši před příchodem smrti.

První způsob vysluhování vychází z Falcké agendy a zahrnuje nejprve přípravnou část. Ta se skládá z připomenutí dvojpříkázání lásky a jeho neplnění a z otázek na věřící (jsou přidány výzvy k odpovědím, znění odpovědi se liší, opět zde není „ano“). Pak se dostane i na zvěstování odpuštění, k němuž mají kající přitakat slovem Amen. Následuje modlitba Páně – Falcká agenda vyzývá k pokleknutí, zde však nic takového nenacházíme – a požehnání.

Druhá část je zahájena recitací slov ustanovení dle podání apoštola Pavla, a to včetně části o sebezkoumání. Dále je řečeno mj. i to, kdo raději nemá brát účast na společenství Kristova stolu, ovšem ostatní jsou povzbuzeni. Po promluvě se shromáždění modlí (oproti Falcké agendě je vynechána modlitba Páně). Dále je recitováno Apoštolské vyznání víry, přechod k němu tvoří krátká modlitba o posílení v této víře skrze tuto svátost. Po vyznání víry duchovní sestupuje z kazatelny za zpěvu některých slok písně (*V svědomí svém rozvlažení*). Následuje výzva k nezůstávání na hmotné podstatě obou živlů a k víře v působení Ducha svatého při tomto sycení. Pak je prosloveno pozvání ke stolu v řádu a pobožnosti, následováno slovy z Př 9 (tento úsek falcký způsob nezahrnuje). Podávání je doprovázeno Ježíšovými slovy při ustanovení svátosti (falcký vzor uvádí jiná slova, předpokládá také službu dvou duchovních); v

přestávkách se zpívá, a pokud jsou přítomni dva kazatelé, má jeden z nich po ukončení písně číst z kazatelný např. z J 4 a 15–18 či Iz 53 (což souhlasí s Falckou agendou, která nabízí zpěv nebo čtení; ta místo J 4 uvádí J 14, avšak je zajímavé, že se stejný údaj vyskytuje i v překladu formuláře v agendě vydané Heřmanem z Tardy, možná se tedy nejedná o chybu). Po skončení rozdávání následuje děkonná modlitba (stejně jako Falcká agenda uvádí reformovaná agenda dvě možnosti, první začíná slovy Ž 103, ovšem zde se nevyzývá k modlitbě v srdci jako ve falckém způsobu).

Průběh večeře Páně (první způsob): promluva, otázky, absoluce s aklamací, modlitba Páně, požehnání, slova ustanovení, promluva, modlitba, krédo, zpěv, napomenutí, pozvání, přijímání (zpěv, čtení), děkonná modlitba

Druhý způsob slavení večeře Páně se zčásti zakládá na tradici Jednoty bratrské (vycházím zde z Kubešova vydání agendy z r. 1612).¹⁴¹ Nejprve se koná část, kdy je pastor na kazatelně. Začíná se pozdravem (agenda Jednoty jej neuvádí). Následuje promluva (z 1K se užívají jiné verše) a kající modlitba (k modlitbě se dle Jednoty má pokleknout a modlitba se má konat v srdci, zde nikoli), následuje krédo uvedené modlitební prosbou (agenda Jednoty uvádí modlitbu Páně), dále jsou zde otázky, po odpovědích doplněné kazatelem (až na poslední otázku; inspirovány jsou snad Véghovou agendou či na ní závislými agendami). *Ustavení v důvěrnosti* (slovo milosti) je spíš analogií k bratrské agendě, znění se liší, zčásti navazuje na předchozí formulář, i zde se vyžaduje přitakání kajících slovem Amen. Dále je na řadě modlitba Páně (výzva k modlitbě je téměř stejná jako v předchozím způsobu), požehnání a část písně *V svědomí svém rozvlažení*, což vše odpovídá předchozímu formuláři, ačkoli nikoli v totožném pořadí.

¹⁴¹ O tom, že je jeden z uvedených pořádků večeře Páně v pozměněné podobě přejet od Jednoty bratrské, informuje T. Landová. Liturgický bohoslužebný život, 28, taktéž LANDOVÁ, Liturgie Jednoty bratrské, 345. To, že agenda zohledňuje bratrskou i falckou liturgii čteme i v Agendě ČCE I, 14.

U stolu Páně se nejprve pronáší suspirium, následně také krátký přechod ke slovům ustanovení z 1K (jen po v. 25, celek na základě bratrské agendy). Dále následuje část, jež je v bratrské agendě označena jako *Napomenutí k lidu* (samotný závěr je odlišný, také je v závorce uveden odkaz na Iz 55,1, ovšem necituje se z něj). Když přistoupí část přijímajících, vykoná se děkovaná modlitba podle příkladu Páně (částečně na základě Végha, mj. chybí prosba o posvěcení chleba). Následně začne kazatel pronášet část slov ustanovení chleba a při citaci vlastních slov Kristových se má rozdávat chléb (jako u Végha). Tato slova se opakují při každé skupině přijímajících. Po rozdání chleba první skupině následuje modlitba před podáváním kalicha (výzva i modlitba opět na základě Végha, mj. opět chybí prosba o posvěcení kalicha), po ní se přijímá víno, při přijímání (v každém kole) se recitují slova Páně při ustanovení kalicha, mezi vysluhováním se zpívá a mezi písněmi má druhý duchovní, pokud je přítomen, číst z kazatelných textů z J 4 a 15–18 a Iz 53 (opět však uveden J 4, nikoli 14, jako ve Falcké agendě, ovšem je uvedeno „kap. 4. a 15–18“, což chybě nenasvědčuje). I chvalořečení a výzva k němu pochází od Jednoty (avšak nikoli ve všem přesně, především jsou vynechány přímlyvy, také se nevyzývá k pokleknutí). Závěrem je uděleno požehnání (snad inspirováno Véghem či na něm založenou tradicí).

Průběh večere Páně

Agenda 1612	Agenda 1881 (druhý způsob)
Kázání	Pozdrav
Zpěv	
Promluva	Promluva
Kající modlitba	Kající modlitba
Modlitba Páně	Krédo
Zpěv	Otázky
Ustavení lidu v důvěrnosti	Ustavení v důvěrnosti

Zpěv	Modlitba Páně
	Požehnání
	Zpěv
	Suspirium
Slova ustanovení	Slova ustanovení
Zpěv	
Napomenutí k lidu	Napomenutí
Zpěv	Modlitba
Přijímání	Přijímání chleba
	Modlitba
	Přijímání vína (zpěv, čtení)
Napomenutí k modlitbě	Napomenutí k modlitbě
Modlitba	Modlitba
Požehnání	Požehnání

O moci klíčů

Direktorium pojednává o církevní kázni. Moc klíčů je svěřena celému sboru. Starší a kazatelé konají kážeň. Napominání provinilců se děje třikrát na různých úrovních, až poté lze přistoupit k vyloučení, to se ale nemá dít zbrkle. Při vykázání i znovupřijetí se mají užít uvedené předlohy.

Nejprve je uveden pořádek pro vyloučení provinilce ze společenství. Ten zahrnuje promluvu ke shromáždění, v níž se připomíná, že případ byl již oznamován a oznamuje se vyloučení dotyčného ze sboru a dává se návod, jak s ním mají věřící jednat, napomíná se i k pozornosti vůči vlastnímu jednání; formulář uzavírá modlitba, která mj. směřuje k napravení vyloučené osoby. Formulář pochází z Dolnorýnské agendy, tam ještě (dle Ebrarda) následuje na závěr modlitba Páně.

Při opětovném přijetí vyloučeného do sboru, přebraného ze stejné agendy, se nejprve oznamuje, že vyloučený uznává své viny a chce být přijat do

společenství. K jeho přijetí dojde při příštím slavení večeře Páně, pokud proti tomuto kroku nebudou vzneseny oprávněné námitky. Samotný úkon přijetí zahajuje promluva ke sboru a pokračuje se otázkami na kajícíka (zde je oproti předloze několik samostatných otázek vždy s výzvou k odpovědi). Následné vyhlášení přijetí do sboru je vyřčeno patrně nikoli jen jménem duchovního a staršovstva, ale všech přítomných. Poté následuje krátké napomenutí přijatého i sboru a společná modlitba (předloha ještě připojuje modlitbu Páně).

Uzavření manželství

Před oddavkami se tato událost ohlašuje po tři neděle za sebou, snoubenci se mají sami přihlásit u duchovního. Snoubenci i ostatní se mají usadit v přední části chrámu a farář pak zavolá ženicha a nevěstu spolu se svědky k sobě. Má se použít kompletní uvedený formulář, ovšem přidat lze i další promluvu. Nepočestní snoubenci se mají oddat jen před dvěma svědky bez přítomnosti veřejnosti a jen podle agendární formy.

Dle Falcké agendy by snoubenci měli přijít s několika svědky k duchovnímu, agenda také požaduje trojí nedělní ohlášky, také se má čekat v předních místech kostela na zavolání duchovního, snad jsou myšleni i svědci.

V prvním pořádku (dle Falcké agendy) nejprve duchovní promlouvá ke snoubencům o manželském stavu. Oba jsou poté otázeni na vůli k uzavření svazku (oproti předloze je doplněna výzva k odpovědi, odpověď se liší), následuje výzva přítomným k oznámení případných překážek pro uzavření sňatku. Když není žádná překážka oznámena, je vysloveno požehnání. Poté je každému ze snoubenců položena otázka (opět přidány výzvy k odpovědi, odpovědi jsou mírně rozšířeny). Duchovní spojí ruce snoubenců a udělí jim požehnání (Falcká agenda uvádí možnost výměny prstenů, naše agenda nikoli). Následuje četba evangelia z Mt 19 o sporu o rozluku. Po několika slovech napomenutí následuje modlitba (předloha předepisuje klekání, zde nic takového nečteme) a také modlitba Páně. Končí se slovy Ž 128 a požehnáním.

Druhý způsob uzavření sňatku začíná prosbou o přítomnost Trojice při této služebnosti (podle bratrské agendy 1612, jistá podobnost i s prvním

formulářem V. Š. Teplického). Pak se pokračuje promluvou kazatele ke snoubencům (citují se některé biblické texty, např. o stvoření ženy, Ježíšův postoj k manželství, i ze Ž 128). Dalším bodem je modlitba snoubenců (úvod připomíná agendu 1612). Pak jsou oba tázáni, zda si berou svého partnera z dobré a svobodné vůle a skládají slib (nejprve ženich). Po farářově exhortaci přišlo na řadu spojení rukou, duchovní vložil svoji pravou ruku na ruce snoubenců a potvrdil uzavření svazku, načež jim udělil požehnání. Může dojít i k výměně prstenů za slovního doprovodu. Pak se shromáždění modlí, následuje modlitba Páně a na závěr požehnání (úvod požehnání či spíše část vztahující se ještě k modlitbě snad nese stopy inspirace bratrskou agendou).

Uvedení do služby

Uvádění kazatelů do úřadu se vykonává ve shromáždění modlitbou prostřednictvím vzkládáním rukou superintendenta a dalších kazatelů. Má se dít dle agendy.

Po kázání a modlitbě následuje promluva ke shromážděným. Zmiňuje se, že jméno služebníka bylo již třikrát oznámeno kvůli vznesení případných námitek a promlouvá se také o tomto úřadu (přidáno, že se jedná o Kristovo ustanovení, snad dle Tardyho, opraven odkaz na Tt). Následně je dotyčný tázán na několik otázek a ten, kdo se jej tázal či jiný duchovní, pokud je jich přítomno více, má na něj vložit ruce (nikoli však v případě, že jde o již předtím sloužícího duchovního, zřejmě tedy pouze při ordinaci, což předloha nezmiňuje) a udělí mu požehnání. Pak je uvedenému duchovnímu i shromáždění adresováno napomenutí (v předloze se tak děje „vom Stuhl“, zde místo není uvedeno, mluví se o biskupském úkolu, v předloze je uveden dozorce) a následuje modlitba a modlitba Páně (promluva k lidu i k němu se vážící část modlitby je v předloze uvedena pro případ, kdy je s ordinací spojeno i uvedení do některé služby, zde se tyto části uvádějí bez omezení). Tento (přímo zahrnuje i počáteční část, o níž Ebrard jen informuje) i následující způsob pocházejí z Dolnorýnské agendy.

Direktorium pro uvádění starších a jáhnů do úřadu praví, že potvrzení či zřízení se provádí modlitbou před shromážděním prostřednictvím podání ruky

kazateli a vyslovením slibu. Má se užívat způsob podle agendy. Ovšem ve formuláři podání ruky chybí.

Nejprve se praví, že jména zvolených byla několikrát oznámena, aby mohly být proti jejich zvolení vzneseny námitky, pak se hovoří o jejich úřadu (oddíl o jáhnech není v závorce jako v předloze). Poté jim byly pokládány otázky (opět jsou přidány výzvy k odpovědi po každé otázce) a bylo uděleno požehnání pro jejich službu. Následuje napomenutí služebníků i shromáždění a společná modlitba. Modlitba Páně se říká, pokud nebyla na řadě již dříve (předloha uvádí modlitbu Páně bez výjimky).

Pohřeb

Je třeba se vystříhat nádhery a pověr. Promluvy mají sloužit k napomínání pozůstalých. Starší by se měli pohřbů svědomitě účastnit. V některých případech se má vykonání pohřbu odmítnout. U problematických osob se také upouští od zvonění a zpívání. Nemá se žehnat mrtvým.

Část konaná v domě má tuto strukturu: zpěv, suspirium, promluva, zpěv jedné sloky, modlitba. Pokud je obvyklé mluvit ještě před domem, skončí promluva v domě obecnou modlitbou a venku se citují verše z Bible a zakončí se příležitou modlitbou. Tělu se nemá žehnat.

V chrámě se nejprve zpívá, následuje suspirium, text, kázání, zpěv jedné sloky, modlitba (a dovětek), zpěv, tichá modlitba.

U hrobu se rovněž nejdříve zpívá, pak kazatel promlouvá (snad se jedná o uvedený krátký text zahrnující biblická slova na počátku a krátké zvolání k Ježíšovi na konci), dále následuje zpěv jedné sloky, během něžž je tělo vloženo do hrobu, modlitba, modlitba Páně a požehnání (s propuštěním na počátku).

V Příkladu jsou předloženy materiály, které nebyly dosud potvrzeny generálním synodem.

Instalace duchovního

Po kázání a modlitbě se odehrává promluva k věřícím (ta vychází ze Schaffhauzského řádu z r. 1592),¹⁴² dále je zde otázka na uváděného, modlitba (zčásti dle modlitby u Ebrarda, s. 243, pochází ze soukromé tvorby děkana Wolffa ze Švýcarska), instalační kázání, požehnání a píseň (*Amen to požehnání přijdiž*), tichá modlitba.

Svěcení nového chrámu

Jsou uvedeny pokyny k promluvě i dalšímu průběhu. Po promluvě se koná modlitba (dle Šalomounova vzoru z 1Kr 8), napomenutí proti užívání stavby k nesprávným účelům a oznámení kázání, které se v novém chrámu již uskuteční, neboť vše se posvěcuje Božím slovem a modlitbou.

Svěcení nového hřbitova

Nejprve se vykoná řeč před zavřenou bránou o významu brány, dále se koná modlitba (dá se z ní odvodit, že na místo se šlo se zpěvem a modlitbou). Pak se má brána otevřít a při zastavení se uprostřed hřbitova se pronáší další modlitba, následuje zpěv sboru (není uvedeno, že by se jednalo o sbor pěvecký), čtení z 1K 15,35–58, krátké slovo o posvěcení Božím slovem a modlitbou a další vhodné promluvení, krédo, zpěv sboru, výzva k modlitbě a modlitba, modlitba Páně, požehnání, zpěv verše (*Amen to požehnání*) a tichá modlitba.

Úvod šestinedělek

Nejprve je předložen formulář pro případ, kdy je dítě naživu. Začíná promluvou k matce (na základě prvního formuláře Vídeňské agendy), následuje modlitba matky, modlitba Páně, požehnání matce i dítěti (s úvodním propuštěním matky).

Je zde i způsob úvodu, pokud dítě zemřelo nebo se již narodilo mrtvé. Opět je uvedena promluva k ženě, modlitba ženy (podle modlitby v c. k. agendě), modlitba Páně, požehnání.

¹⁴² Otištěn v EBRARD, Reformirtes Kirchenbuch, 247.

Večeře Páně s nemocným

Na počátku je pronesena trojiční formule, následuje oslovení přítomných (ve formuláři se užívá první osoba množného čísla, snad se předpokládá více přítomných), pronáší se Ž 23, poté se koná společná recitace kréda a společná kající modlitba. Dále se pronášejí slova ustanovení večeře Páně, po nichž pastor vyzývá k děkovné modlitbě, následuje modlitba Páně, podávání chleba a vína za recitace Kristových slov při ustanovení svátosti a děkovná modlitba (začátek tvoří slova ze Ž 103).

Zhodnocení

Na příkladu této oficiální agendy se dá vysledovat kromě návaznosti na tradiční falcké (Laského) vzory také snaha o navázání na Jednotu bratrskou. Zmínka o přítomnosti matek při křtu, pokud jsou toho ze zdravotních důvodů schopny, patrně svědčí o odkládání křtu na pozdější dobu, čemuž napovídá zřejmě i odmítání pověr v direktoriu křtu. O důležitosti připisované křestnímu obřadu může vypovídat to, že má být konán před sborem a že i kázání se má k němu vztahovat. I zde nacházíme nepříliš běžný formulář pro vyloučení ze sboru a poté také pro znovupřijetí kajícíka, dostává se i na křest dospělého.

3.20. Agenda Knihovny ETF UK IIK 8418

Agenda je anonymní, podle zmínek v obřadu konfirmace, uvedení starších a při ohlašování svátků se jedná o agendu z reformované církve. Je zmíněn předpis z r. 1841, ovšem styl písma se zdá být mladší a data ukazují na užívání nejpozději od 80. let 19. století až do doby po První světové válce, podle stylu dat by snad mohla souviset s Krčálovou agendou, možná obě patřily jednomu faráři.

Obsah: b. č. s. I. Formulář křtu svatého; II. Formulář křtu svatého; s. 6 III. formulář křtu svatého; 12 IV. Způsob; 19 I. Formulář křtu svatého při dítěti nemanželském; Úvod šestinedělky, matky nemanželského dítěte; Úvod šestinedělky, jejíž dítě umřelo; Úvod šestinedělky u stolu Páně; II. Úvod šestinedělky u stolu Páně; text požehnání;

konec modlitby či příp. požehnání; Modlitba s přistojícími za nemocného; Modlitby a přímlyvy rozličného obsahu, Za úrody země v čas setí; Jiná; III. Jiný způsob oddávání nových manželů; IV. Způsob oddavek; Za šestinedělku; Modlitby k službám Božím nedělním ranním (doplněna data ze závěrečných desetiletí 19. stol. a počátečních desetiletí 20. stol.), Na počátku služeb Božích (druhá modlitba zřejmě z agendy pro Sanct Gallen; třetí modlitba na základě bavorské luterské agendy 1852, s. 5; pátá modlitba zřejmě odkazuje na Nassavskou agendu; šestá modlitba snad dle Kalvína; uvedeny i jakési další prameny; Po kázání slova Božího (opět se objevují odkazy na prameny); Modlitby nedělní k nešporním službám Božím; Za nemocné dospělé (dle exulantské agendy); 2. za dospělé; 3. za dospělé; 1. za dívky; 2. za dívky; Za cestující; Za šťastné navrácení; Za vojíny; Oznámení večere Páně v předcházející neděli; s. 1 I. Formulář k sv. večeři Páně; 17 II. Formulář k sv. večeři Páně; Způsob konfirmace dítek a prvního jim posluhování sv. večeře Páně; Přisluhování svatou večeří Páně nemocnému; I. Způsob sezdávání nových manželů; II. Způsob oddávání nových manželů; Modlitby postní; Modlitby na Veliký pátek; Modlitby k svátkům velikonočním; Modlitby na svátek na nebe vstoupení Páně; Modlitby k svátkům svatodušním; Modlitby k slavnosti díkyčinění žňové; Zřízení církevních starších; Rituale při přestoupení k evang. církvi; Způsoby jakými duchovní jednotlivé částky služeb Božích zaváděti aneb spojovati má; Suspiria

Křest

Začíná se trojiční formulí a přáním pokoje pro dítě i všechny přítomné. Pak je na řadě promluva (odkazuje se na text z Mt 28). Následuje výzva věřícím, aby se modlili, v této modlitbě je mj. vyjádřeno obnovení křestní smlouvy u již pokřtěných. Na modlitbu navazuje modlitba Páně. Poté byli kmotrové vyzváni k přednesení kréda (vyjádřeno v plurálu), načež jim byly položeny dvě otázky (žádost o křest na toto vyznání, slib pečovat s rodiči o výchovu dítěte ve víře, aby správně jednalo; snad by mohly být inspirovány Vídeňskou agendou, ta možná mohla mít vliv i na promluvu) a duchovní poté prosil o milost pro splnění toho, co slíbili. Následoval úkon křtu a pronesení požehnání nad dítětem.

Průběh křtu (první formulář): trojiční formule a přání pokoje, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky na kmotry, prosba o milost ke splnění

slibu, křest, požehnání křtěnci

Druhý formulář křtu nejprve uvádí suspirium. Pokračuje se promluvou (podle prvního vydání Vídeňské agendy, samotný závěr, včetně výzvy k modlitbě je jiný, v promluvě se objevuje Mt 28, Mk 10 aj., tyto dva texty nejsou zcela stejné délky jako v předloze). Pak následuje výzva k modlitbě (dle c. k. vzoru), modlitba a modlitba Páně (oproti Vídeňské agendě I chybí požehnání). Poté je na řadě promluva ke kmotrům, v níž jsou označeni jako svědkové křtu a jsou jim představeny jejich povinnosti (dle předlohy). Následuje vyznání víry, avšak je nejasné, komu náleží jeho recitace – je řečeno „představme sobě“ (krédo je v plurálu). Pak byly kmotrům položeny dvě otázky (oproti předloze chybí otázka na odřeknutí se hříchů, otázky jsou upraveny). Nato došlo k vykonání křestního úkonu, poté bylo vysloveno požehnání (na základě předlohy), následuje výzva k modlitbě (ta v c. k. agendě chybí) a modlitba (dle předlohy). Na závěr je umístěno vyprošování požehnání (dle předlohy).

Průběh křtu (druhý formulář): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, promluva ke kmotrům, krédo, otázky na kmotry, křest, požehnání, modlitba, požehnání

Třetí způsob křestního shromáždění zahrnuje trojiční formuli, po níž duchovní promlouvá ke shromážděným (uvádí slova Páně z Mt 28 a Mk 16, i slova z epištol i z Mk 10 o dětech, některé biblické texty by mohly vypovídat o vlivu Vídeňské agendy I). Pak následovala výzva ke společné modlitbě za dítě, modlitba (částečně ovlivněná Vídeňskou agendou) a modlitba Otče náš. Dále je uvedena promluva ke kmotrům. Ti měli dále vyznat víru, na níž má být dítě pokřtěno (v singuláru) a odpovědět na dvě otázky (zase jistá podobnost s c. k. agendou, chybí oproti ní odřikání se hříchů). Následoval křest (křestní formule je na počátku rozšířena), požehnání křtěnci, vyzvání ke společné děkovné modlitbě, modlitba a požehnání přítomným.

Průběh křtu (třetí formulář): trojiční formule, promluva, modlitba, modlitba

Páně, promluva ke kmotrům, krédo, otázky na kmotry, křest, požehnání křtění, modlitba, požehnání přítomným

Další způsob křtu je zahájen prosbou o pomoc a požehnání Trojice, jež je následována promluvou (objevuje se text z J 3,5; i zde se zdají být přítomny některé stopy c. k. agendy). Po promluvě pastor vyzývá ke společné modlitbě za křtěnce, koná se modlitba (možná také mírný vliv c. k. agendy) a modlitba Páně. Pak mají někteří, snad kmotrové, zástupně za dítě vyznat Apostolikum (v plurálu), potom následuje otázka na kmotry ohledně jejich role při výchově dítěte ve víře, pokud by na to nestačili rodiče a vyprošení milosti k naplnění jejich slibu. Pak je na řadě samotný křestní úkon a požehnání křtění (zřejmě na základě jednoho z požehnání c. k. agendy 1829). Na závěr je zasazena výzva ke společné modlitbě o Boží milosrdenství pro dítě, modlitba a požehnání přítomným.

Průběh křtu (čtvrtý formulář): suspirium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázka na kmotry, prosba o milost ke splnění slibu, křest, požehnání křtění, modlitba, požehnání

Křest dítěte nemanželského původu obsahuje prosbu o pomoc Trojice, následuje promluva (snad malý vliv c. k. agendy). Po promluvě vyzývá kazatel ke společné modlitbě. K této modlitbě se připojila modlitba Otče náš. Následovala výzva k vyznání víry, snad měla mířit na kmotry (nejprve je užit plurál, ve třetím článku pak singulár) a otázky, zřejmě též mířené na kmotry (žádost o pokřtění dítěte na toto vyznání, slib co nejvíce se spolu s matkou dítěte snažit o jeho výchovu ve víře) s prosbou o Boží milost ke splnění daného slibu. Pak byl proveden křest. Posléze bylo dítěti požehnáno a přítomní byli vyzváni ke společné modlitbě za Boží milosrdenství pro křtěnce.

Průběh křtu nemanželského dítěte: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, prosba o milost ke splnění slibu, křest, požehnání křtění, modlitba

Úvod šestinedělek

Úvod matky, která porodila nemanželské dítě, zahrnuje krátkou modlitbu (suspirium), po níž je uveden proslov k matce. Následně je matka vybídnuta k modlitbě, po které následuje modlitba Páně a požehnání.

Uvedení rodičky dítěte, jež zemřelo, začíná suspiriem (požehnáním), poté promlouvá duchovní k ženě, následuje modlitba ženy (před ní je vyzvána ke klekání – „klekejte“, avšak snad se jedná o řečnický obrat, který nemíří na tuto modlitbu) a modlitba Páně.

„Úvod šestinedělky u stolu Páně“ začíná vyslovením suspiria (požehnání), pak následuje promluva k ženě a výzva, aby se pomodlila, po modlitbě je na řadě modlitba Páně a požehnání přítomným.

Další „Úvod šestinedělky u stolu Páně“ je hned otevřen promluvou kazatele k ženě (dle Vídeňské agendy, zkráceně). Pak je na řadě modlitba (dle c. k. agendy). Následuje modlitba Páně. Dále je uvedeno jakési ujištění a kratičké napomenutí a pak je uděleno požehnání matce a nakonec i dítěti uzpůsobené této příležitosti (možná se myslí na matku, která porodila první dítě).

Uzavření manželství

Agenda obsahuje několik formulářů pro tuto příležitost (nejprve uvádím ty s čísly III a IV).

Formulář s číslem III zahrnuje nejprve suspirium (požehnání), které je následováno promluvou ke snoubencům i se slovy napomenutí a s vysvětlením jejich úkolů (snad zde lze nalézt vliv vzoru z falcké agendy i vídeňského vzoru, částečná podobnost Kašparovi a Krčálovi; mluví se např. o Božím rozhodnutí stvořit muži pomoc, aby nebyl sám, zmiňuje se i Kristovo slovo o manželství). Pak měli oba potvrdit, že chtějí žít v manželství podle křesťanského způsobu a v trvalé věrnosti. Tím je formulář ukončen.

Další způsob uzavření manželství je zahájen adjutoriem a pokračuje promluvou ke snoubencům. Odkazuje se na stvoření ženy i na Ježíšova slova o manželství, kromě jiných biblických míst se dostává i na (téměř celý) Ž 128 (snad opět nějaký vliv falcké předlohy). Pak jsou snoubenci vyzváni, aby se zkusili a pomodlili, následuje modlitba a po ní se přechází k části s otázkami, je

uvedeno oslovení ženicha, otázka na ženicha s výzvou k odpovědi (týká se toho, zda si bere snoubenku z dobré a svobodné vůle) byla připsána později patrně někým jiným v dolní části stránky. Otázka či otázky na nevěstu chybí. Poté je uvedena výzva ke společné modlitbě, modlitba za novomanžele a modlitba Páně. (Možná se jedná o přejetý pořádek z neznámého zdroje).

Pak následuje později a patrně jinou rukou doplněná část, která navazuje na část s otázkami, reprezentovanou pouze otázkou na ženicha. Zde se patrně předpokládá odpověď ženicha i nevěsty, kteří mají ještě pronést vzájemný slib. Nejprve jej skládá ženich, po něm i nevěsta. Potom duchovní krátce promluvil (stručné napomenutí), načež vyzval oba k podání rukou a prohlásil stvrzení jejich manželství. Končí se požehnáním.

Na počátku formuláře nesoucího číslo I je uvedena krátká modlitba (suspirium), po ní duchovní vede řeč, která obsahuje i veršovanou část (částečně dle Zollikofera), dále pasáž s otázkami na snoubence, po otázkách následuje výzva k podání rukou jako výraz spojení a k přísaze, po vyslovení přísahy je duchovní patrně vzkládáním ruky na jejich ruce potvrdil za manžele a udělil jim požehnání a pak vyzval přítomné ke společné modlitbě za novomanžele (modlitba zkráceně z Zollikofera). Na závěr je uvedena modlitba Páně.

Průběh uzavření manželství (způsob I): suspirium, promluva, otázky, podání rukou, přísaha, položení ruky a potvrzení svazku, požehnání, modlitba za novomanžele, modlitba Páně

Další svatební pořádek začíná trojiční formulí a krátkým zvoláním k Bohu, pak je na řadě promluva ke snoubencům (pasáž o dětech je nepovinná; pozdější doplňky naznačují, že pořádek byl užíván i pro opakované uzavření manželství), následovala otázka na každého z páru, načež si měli podat pravice a pronést přísahu, nejprve měl vyslovit přísahu za kazatelem ženich, pak přísahala i nevěsta. Poté bylo manželství potvrzeno a požehnáno (mluví se o oltáři, snad přeneseně), bylo uděleno požehnání novomanželům, následovala výzva k modlitbě s někým, ovšem není uvedeno, kdo je osloven, obsah

modlitby se však vztahuje především na novomanžele, dále následuje modlitba Páně a závěrečné požehnání.

Průběh uzavření manželství (způsob II): suspirium, promluva ke snoubencům, otázky, podání rukou, přísaha, potvrzení svazku, požehnání, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně

Ještě před samotným formulářem večeře Páně je uvedeno „Oznámení večeře Páně v předcházející neděli“. Je uvedeno, že se večeře Páně uskuteční za týden „a potom také“, po obou určeních je ponecháno volné místo, patrně pro bližší upřesnění či specifikování události (zřejmě později bylo dopsáno, že se budou slavit svatodušní svátky a že večeře Páně se bude konat v první den těchto svátků). Všichni věřící byli zváni, avšak měli se připravit, aby nepřijímali ke svému odsouzení, nýbrž k prospěchu (především počátek ohlášení upomíná na agendu inv. č. 64). Následuje krátká modlitba či přání. (Dopsáno, zřejmě opět později, je také oznámení, aby přistěhovalí a dosud nepřihlášení lidé a také věřící – „cizí“¹⁴³ – ze sousedních sborů nepřistupovali bez ohlášení u místního pastora.)

Na počátku samotného slavení večeře Páně praví kazatel, že konání večeře Páně bylo ohlášeno již před dvěma týdny, hovoří se o tom, koho Bůh zve a kdo se této slavnosti nemá účastnit (na základě Végha), následuje výzva ke společnému vyznání vin, zpovědní modlitba a modlitba Páně (i v této části se vychází z Végha). Dále následují zpovědní otázky (výzva k nim byla patrně také částečně inspirována Véghem, otázky podle Végha, první z nich je částečně jiná, jedna otázka je vynechána a scházejí i kazatelovy doslovy po jednotlivých odpovědích, ačkoli někdy jsou uvedeny odkazy na biblická místa, která uvádí i Végh). Po otázkách a odpovědích (odpovědi jsou poněkud upraveny) zazněla absolve, pokud se jednalo o pravdivé pokání, a ujištění o věčném životě (závěr dle Végha, ten ale připojuje upřímné pokání k ujištění o

¹⁴³ Je ovšem otázkou, zda se tím míní všichni členové jiných sborů, či pouze ti, kdo by chtěli přistupovat poprvé či příp. ti, kteří nejsou kazateli známi.

věčném životě). Následovalo požehnání k hodnému přijímání (dle Véghova vzoru). Vynechána je Véghova poznámka o tom, co má nyní kazatel konat a hned je uvedena na Véghovi se zakládající promluva včetně slov ustanovení i slov o nehodném přijímání a výzva ke zkušování se a s výkladem toho, co to obnáší i s oznámením možnosti přijímat pro ty, kdo vykonali pravé zkušování se (přítomni mohou poslouchat i vsedě). Následuje jakési nepřímé vyzvání k přistupování ke stolu, ale vyzývající, aby se vše konalo dle řádu (podle Végha, ovšem bez zohlednění textu ve Véghově agendě se nacházejícího pod čarou), je zde pak jen krátká výzva k přistupování. Pak je na řadě výzva k děkování po způsobu Páně (dle Végha) a modlitba *Consecratio panis*, výzva k děkování nad vínem s částí slov ustanovení (opět na základě Véghova příkladu) a modlitba *Consecratio calicis* (i modlitby vycházejí z Végha). Následovalo vysluhování, o němž nejsou uvedeny žádné podrobnosti (avšak na základě veršů k přijímání, jež následují po tomto formuláři, se dá dovodit, že při něm byly pronášeny tyto průpovědi), a po něm tvrzení, že stejně byla večeře Páně konána i v rané církvi, byla konána se stejnými cíli, jež jsou vyjmenovány (jako u Végha). Dalšími body jsou pobídka k chvalořečení (dle Végha) a děkovaná modlitba (na základě Véghova vzoru, ovšem bez modlitby Páně) a požehnání (dle Véghova vzoru).

Průběh večeře Páně (první způsob): promluva, zpovědní modlitba, modlitba Páně, otázky, absolve, požehnání k hodnému přijímání, promluva, pozvání, konsekrace chleba, konsekrace vína, přijímání, promluva, díkůvzdání, požehnání

Agenda uvádí také další možnost, jak slavit večeři Páně. Zpověď (příprava) se koná z kazatelný po odchodu nepřijímajících. Kazatel v promluvě odkazuje na Desatero, pak následuje kající modlitba a modlitba Páně. Dále následují tři zpovědní otázky (jako stvrzení pravdivosti vyznání vin) i se závěrečným přáním a vyznáním kazatele a poté absolve kajícím. Na řadě byla další modlitba vážící se k odpuštění vin i k hodnému přijímání. Poté u stolu Páně duchovní pronesl pozdrav a promlouval ke komunikantům, je zmíněno sebezkušování i nehodné přijímání atd. (snad se dá najít částečná formální

inspirace falešným vzorem, ačkoli ne přímo obsahová). Poté pronášel slova ustanovení (ač byla v jisté podobě řečena a vykládána již v promluvě) a po nich vyzval shromážděné ke společnému děkování podle Kristova vzoru za pozvání ke stolu a k prosbě o hodné přijímání. Závěrečná pasáž s prosbami o požehnání chleba a vína, přistupování, nábožnosti přijímajících atd. je přeškrtnuta a modlitba je zakončena doplněným závěrem. Následovalo pozvání ke stolu při dodržení pořádku a nábožnosti a přání pokoje pro správné jednání při této svátosti. Jsou uvedena slova patrně určená k recitaci při vysluhování. Po vysluhování je zařazena výzva k děkovné modlitbě a modlitba díky (a proseb) a po ní požehnání (podle předešlého formuláře).

Dále je uvedena modlitba po vysluhování s předcházející obsáhlou výzvou k ní (jinou rukou).

Průběh večeře Páně (druhý způsob): promluva, kající modlitba, modlitba Páně, otázky, absolve, modlitba, pozdrav, promluva, slova ustanovení, modlitba, pozvání, (přijímání), děkovná modlitba, požehnání

Konfirmace

Slavnost zahajuje *Suspirium* (složeno z několika prvků), pak následuje *Allocutio* – promluva ke shromáždění a výzva jemu i dětem k modlitbě, *Praeces ante catechisationem* (pozdějším zásahem bylo např. slovo „nyní“ nahrazeno slovem „zítra“ – doklad rozdělení obřadu, viz dále u večeře Páně), modlitba je zakončena slovy modlitby Páně. Na řadě je kladení otázek konfirmandům – *Catechisatio* (podrobnosti chybějí). Duchovní pak promlouvá k mládeži a posléze i k ostatním (*Admonitio*). Další část je pojmenována *Fidei confessio* – je vyslovena výzva, aby jeden z konfirmandů jako zástupce všech pronesl Apostolikum, jež je jejich křestní vírou (krédo je uvedeno v čísle jednotném). Poté mladí odpovídají na tři otázky, načež je duchovní přijímá do církve a uděluje jim práva jejích členů a vkládá na ně ruku se slovy požehnání *Benedictio (manusque impositio)*. Následuje stručné napomenutí směřující k dětem a poté i delší napomenutí dospělých. Dále je shromáždění vybídnuto

ke společné modlitbě za mládež, v níž se prosilo např. o to, aby mládež Hospodin učinil hodnou k přijímání (mluví se o obnovení křestního slibu).

Dále se přechází ke slavení večeře Páně – *Administratio sanctae coenae*. Konalo se krátké oslovení konfirmandů (*Brevis allocutio*), načež měli tito vykonat vyznání vin (*Preces ante communionem*; u formulace „tohoto prvního požívání“ bylo později slovo „tohoto“ změněno na „zítřejšího“). Pak byla konfirmandům položena otázka (několik otázek dohromady), načež jim bylo zvěstováno odpuštění vin (*Absolutio*). Následovala slova ustanovení (*Consecratio panis et vini*), přijímání za pronášení případných slov k přijímajícím a modlitba po přijímání (*Preces post communionem*). Na závěr byly děti propuštěny a požehnány (*Dimissio et benedictio catechum.*) a zaznělo také *Benedictio populo*.

Průběh konfirmace: suspirium, promluva ke shromážděným, modlitba, modlitba Páně, zkouška, promluva, krédo, otázky, přijetí do církve, vkládání rukou s požehnáním, promluva k dětem, promluva k dospělým, modlitba, promluva ke konfirmandům, kající modlitba, otázka, absolve, slova ustanovení, přijímání, modlitba, propuštění a požehnání konfirmandů, požehnání přítomných

Večeře Páně s nemocným

Začíná se vzýváním pomoci ve jménu Trojice, pak krátce promlouvá duchovní k nemocnému (zmiňuje mj. Pavlovo slovo o sebezkušování a nehodném přijímání) a vyzývá jej ke kající modlitbě. Následují zpovědní otázky (na potvrzení slov vyznání vin), přání a rozhřešení a dále promluva, výzva nemocnému k modlitbě, krátká modlitba, v níž je mj. vyjádřena nehodnost nemocného (jakási parafráze Domine, non sum dignus), posvěcení živlů slovy ustanovení a modlitbou (která se vztahovala i na požehnání nábožnosti a modlení), přijímání za pronášení příslušných slov, modlitba díky a proseb (začíná slovy ze Ž 103) a závěrečné požehnání.

Průběh večeře Páně s nemocným: suspirium, promluva, kající modlitba,

otázky, absoluce, promluva, modlitba, slova ustanovení, modlitba, přijímání, modlitba, požehnání

Zřízení církevních starších

Na počátku je uveden pozdrav, pak je na řadě promluva o původu a náplni této služby (uvádění starší dle uvedených slov stáli), pak bylo vyhlášeno znění slibu starších; presbyteři měli tento slib potvrdit svou odpovědí a podáním pravé ruky. Poté jim bylo vyprošeno požehnání, následovala parénéze k novým presbyterům, k věřícím i ke všem společně, výzva ke společné modlitbě, modlitba, modlitba Páně a áronské požehnání. Modlitba patrně vychází z formuláře Dolnorýnské agendy,¹⁴⁴ snad i promluva jí mohla být trochu ovlivněna.

Průběh ustanovení starších: pozdrav, promluva, pronesení znění slibu, odpověď a podání ruky, požehnání, napomenutí, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Způsob přestoupení k evangelické církvi

Formulář vychází z *Rituale bei dem Uebertritte zum Evangel. Kirche*. Na začátku obřadu je vyslovena trojiční formule, pak se duchovní obrací slovem k přestupujícímu, dává mu i požehnání (přání), pak je přistupující vyzván k modlitbě, po níž následuje modlitba Páně. Poté měl přestupující vyznat víru slovy Apoštolského vyznání spolu s kazatelem (předloha duchovního neuvádí), byly mu položeny otázky (obřad se patrně konal ve shromáždění), načež měl pokleknout a podat duchovnímu pravici, jeho slib kazatel stvrdil a přestupující byl potvrzen za člena reformované církve a dostal účast na dobrodiních víry. Následovalo požehnání přistupujícímu vztažené na dary Ducha svatého pro některé aspekty křesťanského života, propuštění s napomenutím a áronské požehnání.

¹⁴⁴ Uvádí jej EBRARD, Reformirtes Kirchenbuch, 248. Tato agenda se zakládá na díle Jana Laského, stejně jako Agenda falcká či nizozemský pořádek. Ibid. XXVIII–XXIX.

Průběh přijetí do církve: trojiční formule, promluva k přistupujícímu, modlitba přistupujícího, modlitba Páně, krédo, otázky, pokleknutí a podání ruky, promulgate, požehnání přistupujícímu, propuštění, požehnání

Zhodnocení

Na tuto anonymní bohoslužebnou knihu z reformovaného prostředí opět působila osvícenská Vídeňská agenda, osvícenec Zollikofer, ovšem také pietista Végh.

3.21. Agenda Josefa Kubeše

Svazek je ozdoben kalichem, vepsán je údaj o autorovi, ale případně by se snad mohlo jednat také pouze o vlastníka: „Jos. Kubeš, Kšely“;¹⁴⁵ vzadu údaj o knihaři a ozdobníkovi z Českého Brodu, který zřejmě svazek zhotovil.

Obsah: b. č. s. Pořádek přisluhování sv. křtu; Způsob sv. křtu dítěte nemanželského; Pořádek úvodu šestinedělky; Způsob úvodu osoby padlé; Pořádek vysluhování sv. večeře Páně nemocným; Pořádek veřejného vysluhování večeře Páně; Formula copulandi; II. Formula copulandi; III. Formula copulandi; IV. Řeč kopulační; několik nedělních modliteb před kázáním; Modlitby chrámové. A. Před službami Božími; B. Modlitby po kázání; Všeobecná modlitba za nemocného; Modlitba přistojících za nemocného; Modlitba s osobou nemocnou; Modlitba k smrti pracujícího; Poslední požehnání umírajícímu; Modlitba při umírání křesťana; Modlitba za ženu těžce ku porodu pracující; Modlitba ženy, těžce ku porodu pracující; Modlitba z nemoci okřívajícího

¹⁴⁵ Josef Kubeš se narodil ve Kšelích roku 1814, v letech 1842–1845 byl duchovním ve Vysoké, poté v Kšelích, zastával rovněž úřad seniora pražského obvodu. Předtím byl kazatelem ve Vysoké. TOUL, Jubilejní kniha, 103.

Křest

První formulář začíná adjutoriem, následuje promluva ke kmotrům (zkráceně založena na Zollikoferově vzoru, zmínka o Ježíšově přijímání dětí), společná modlitba (také zkráceně dle Zollikofera) a modlitba Páně. Poté promlouvá pastor ke kmotrům (dle Zollikofera, přidána je zmínka o případné smrti rodičů) s vyprošením požehnání pro plnění slibu (u Zollikofera jsou kmotrové otázeni a pak je jim požehnáno). Apoštolské vyznání víry měli kmotrové pronášet po kazateli jako potvrzení snahy plnit daný slib (Zollikofer krédo nemá), následovalo vykonání křtu pokropením, poté vložení ruky na hlavu křtěnce a modlitba (vychází ze závěrečného Zollikoferova požehnání) a závěrečná doxologie.

Křest nemanželského potomka zahrnuje nejprve adjutorium (zřejmě jako výše), poté je uvedena promluva ke kmotrům i k dítěti, společná modlitba a modlitba Páně, dále se má postupovat podle předchozího vzoru.

Úvod šestinedělky

V prvním případě se nachází adjutorium (patrně jako u prvního křtu, Végh má obdobné, avšak delší), promluva k matce (vychází z Végha, je zkrácena, např. se neobjevuje možnost oslovit více šestinedělek), modlitba, kterou měla opakovat po duchovním (částečně dle Végha, je uvedena i varianta části modlitby pro případ, že dítě zemřelo, ta u Végha není), modlitba Páně a doxologie (na základě Véghova vzoru).

Průběh uvedení padlé šestinedělky je tento: nejprve adjutorium (patrně jako výše), po něm promlouvá pastor k ženě, následuje modlitba matky (dle slova „opět“ se patrně počítalo i s vícenásobným porušením čistoty), modlitba Páně a požehnání (s propuštěním a napomenutím).

Večeře Páně s nemocným

Po (patrně obvyklém) adjutoriu, je uvedena promluva k nemocnému, kající modlitba, která přechází v krédo a výzva k odpuštění bližním (patrně na základě Végha). Poté jsou položeny dvě otázky, po nich je na řadě zvěstování odpuštění a věčného života, pokud bylo vyznání pravdivé. Dále následuje

odkrytí elementů, modlitba nemocného před přijímáním (či dvě modlitby – je mezi nimi Amen v závorce) o posvěcení nemocného a užitečné přijímání (pokud se nemůže modlit nemocný, je uvedena i modlitba pro duchovního o to, aby se naplnil slib Páně o životě věčném pro toho, kdo jí jeho tělo a pije jeho krev), podávání chleba a vína za recitace slov ustanovení (uveden je odkaz na 1K 11,24, avšak patrně jen jako počátek textu), (děkovná) modlitba nemocného, modlitba Páně a požehnání (podobnost s Véghem).

Večeře Páně

Na počátku je připomenuto, že vysluhování večeře Páně bylo oznámeno před týdnem. Jsou k němu pozváni kající hříšníci. Následuje kající modlitba i s prosbou o posvěcení k hodnému přijímání (konec promluvy a výzva k modlitbě se dosti shodují s Janatovou agendou, modlitba jako v Janatově agendě, avšak prosba o posvěcení k hodnému přijímání je zde navíc), modlitba přechází ve společné vyznání víry (podobně u Janaty a též u Végha, ale i v exulantské agendě, v obou posledně uvedených agendách se však jedná o modlitbu po modlitbě Páně, krédo je zde i u Janaty v plurálu), následují otázky, odpovědi doplňuje duchovní (celek jako u Janaty, ten ale např. někdy uvádí i odkazy na verše, nejen kapitoly), pak je udělena absoluce se zvěstováním života věčného a požehnání (možná nejen) k přijímání (dle Janatova vzoru).

Dále je uveden oddíl „Řeč při stole“ (Janata užívá téměř stejný nadpis). Ten začíná prosbou o pomoc Trojice (u Janaty chybí), poté je zde promluva se slovy ustanovení, uvádí se, že jsou obsažena u synoptiků (oproti Janatově agendě chybí verše, jsou zde jen kapitoly), ale nejširší verze je u Pavla, rozsah odkazu zde sahá od 1K 11, 23 až do 29. verše (u Janaty jen do v. 26). Mluví se mj. o cílech tohoto jednání, vyzývá se k souzení sebe a k nezastavení se na viditelných živlech, vysloveno je pozvání ke stolu s výzvou k jednání ve slušnosti a řádu (dle Janaty, část promluvy zkrácena, u odkazu na 1K 14,4 je uveden i verš jako u Janaty). Nyní duchovní odkrývá nádoby a chystá chléb a víno a hodovníci se shromažďují kolem stolu Páně. Je pronesena výzva k děkování po příkladu Kristově (jen částečná podobnost Janatovi či Véghovi) a modlitba nad chlebem (dle Végha); k modlitbě je dopsána poznámka o

pozdvížení chleba. Následovalo podávání chleba s doprovodnými slovy (podle Végha), dále modlitba nad kalichem (i s úvodem k ní opět podle Véghova vzoru, místo poznámky o pozdvížení kalicha je zde údaj, že se jedná o konsekraci) a podávání kalicha za recitace slov pro tento účel (také na základě Végha). Poté se uvádí promluva o užívání večeře Páně v rané církvi i nyní (opět na základě Végha, ačkoli je zčásti pozměněná), modlitba po přijímání (i s úvodem opět podle Véghova vzoru), modlitba Páně a požehnání (blízké Véghově verzi). Lze předpokládat, že také v Janatově agendě se modlitby nad chlebem a vínem, příp. i další postup (nikoli již modlitba po přijímání) zakládaly na Véghově předloze.

Průběh večeře Páně: promluva, kající modlitba, krédo, otázky, absolve s požehnáním k přijímání, adjutorium, promluva se slovy ustanovení, pozvání, příprava žvlů, modlitba nad chlebem a pozdvížení chleba, přijímání chleba, modlitba nad kalichem, přijímání vína, promluva, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Uzavření manželství

Počátek formuláře tvoří (asi obvyklé) adjutorium, poté se promlouvá k přítomným i ke snoubencům (je obsaženo Boží rozhodnutí stvořit člověku pomoc). Na znamení toho, že chtějí vstoupit do manželství, si měli snoubenci podat pravice, pak následovalo pokládání otázek ženichovi a jeho přísaha, poté otázky na nevěstu a její přísaha (patrně inspirace Véghem), dále došlo k posvěcení a potvrzení svazku s napomenutím (možná i s požehnáním). Pak kazatel krátkým oslovením novomanželů přešel k modlitbě, kterou měli novomanželé pronášet po něm (závěr je formulován jako prosba o vyslyšení této modlitby – není formulován jako slova novomanželů – a přechod k modlitbě Páně), následovala modlitba Páně a požehnání (podobná forma jako u večeře Páně).

Druhý formulář začíná krátkou modlitbou o požehnání a posvěcení manželského svazku, jenž má být stvrzen. Následuje promluva ke shromáždění i ke snoubencům (stopy vlivu Zollikoferova; rozhodnutí stvořit člověku

pomoc), poté je na řadě společná modlitba shromážděných za snoubence, spojení rukou jako znamení rozhodnutí uzavřít manželství a dále se pokračovalo nejspíše podle prvního formuláře.

Třetí svatební pořádek se skládá ze suspiria, promluvy ke snoubencům, spojení rukou na znamení snahy uzavřít a nechat potvrdit manželskou smlouvu a dále se pokračovalo zřejmě opět jako výše.

Uvedena je ještě „Řeč kopulační“ (snad jen pro určité případy), další pouze částečný svatební formulář. Obsahuje (zřejmě běžné) adjutorium, promluvu ke snoubencům (pomoc pro člověka, Mt 19), spojení rukou jako znamení snahy uzavřít manželství a dále se postupovalo patrně jako v prvním případě.

Zhodnocení

Tato agenda ukazuje na přejímání vlivu z agend Véghovy a Zollikoferovy a také vykazuje v případě večeře Páně značnou podobnost s Janatovou agendou.

3.22. Agenda Josefa Dobiáše

Svazek je pojmenován prostě „Agenda“, do listu uvnitř je vytlačeno jméno Josef Dobiáš,¹⁴⁶ tužkou v závorce doplněno: Bukovka. Dobiášovo příjmení se nalézá i na nalepeném štítku na vnitřní straně desky. Na začátku chybí jeden list, původní paginace na začátku svazku je částečně nepřesná.

Obsah: s. 1 (7) modlitby patrně před kázáním (čtvrtá modlitba vykazuje jistou podobnost s D. T. M. s. 109); 17 modlitby po kázání; 13 Obyčejná modlitba Moslimů; 14 Po katechisaci; 16 Adventní; Vánoční; 21 Modlitby postní; Modlitba kající (Musejník 1883); Velkonoční; 30 Svatodušní; 32 Ustanovení starších; 34 I. Oddavky; text kréda; 38 I Vysluhování křtu svatého, A. V pádech obyčejných; Úvod nemanželské matky; 44 K šestinedělce; Úvod šestonedělky, jejíž dítě již zemřelo; Úvod matky nemanželské!; Jiný pro nemanž. matku, když dítě zemřelo; 55 Zkouška konfirmandů; 57 Konfirmace; 63 Večeře Páně; 74 Leichenbegängniss a) Im Hause;

¹⁴⁶ Narozen roku 1831 v Libenicích, studoval ve Vídni a v Basileji, mezi léty 1858 a 1908 byl duchovním v Bukovce, vydával Časopis historický. TOUL, Jubilejní kniha, 53.

Am Sarge; Am Sarge; Am Grabe; Pohřeb I. Služba v domě a) slova potěšení 1. Obecné; 2. V domě trpitele; 3. Při nábožném; 4. Při dopuštění těžkém; 5. V domě nad děvečkou po dlouhé nemoci; 6. V domě sirotků; 7. V domě zármutku obecné; 8. V domě zármutku obecné; 9. V domě věřícího; 10. V domě trpících rodičů; 11. Když se pohřby často opakují; 12. V domě velkého zármutku; 13. V domě o městě Božím (námět ze Žd 13); 14. V domě obecné; 15. Pohřeb milovaného dítěte; 16. Pohřeb dítěte, Pohřeb I. Modlitby v domě; 2. Při pohřbu mládence; Nad starcem; Požehnání při odchodu z příbytku; II. Požehnání mrtvého těla před domem; III. Služba v kostele; 92 Pohřební. Před kázáním; 93 Modlitba po kázání (4. Při malých dítkách; 5. Při dítkách větších; 6. Modlitba nad starcem; 7. Modlitba nad dlouho nemocným; 8. Modlitba nad člověkem náhlou smrtí zemřelým; 9. Obecná v těžkém případě); snad konec modlitby, krédo, místo pro udání věku zemřelého, požehnání; 100 IV. Služba na hřbitově; I. Modlitba při mládenci neb panně; 2. Při otci neb matce dítěte nezaopatřených; 3. Při smrti náhlé; 4. Při trpělivém; 5. Při osobě staré; 6. Obecná; 7. Obecná při nábožném; 8. M. za zkormoucené; 9.; 10. Při hrobu dítěte milého za rodiče; 106 b. Písmo svaté nad hrobem; 1. O vzkříšení z mrtvých; 2. Nad věřícím a trpícím (chudém); 3. Nad starcem; 4. Nad spravedlivým trpitelem (chudým); 109 c. Vzdělávání sebe nad hrobem; 1. Obecné; 2. Nad hrobem vzdělání obecné; 3.; 2. Obecné vzdělání nad hrobem bratrovým; 3. Nad hrobem oslavené? děvy?; 4. Nad hrobem obecné; 112 d. Požehnání hrobu; e. Poděkování přítomným; 114 - f. Křesťanská naděje; g. Požehnání

Ustanovení starších

Po dvě neděle se mají ohlašovat jména zvolených kvůli oznámení případných překážek proti starším (v závorce jsou uvedeni i zástupci) a vyprošuje se požehnání dané volbě.

Obřad začíná pozdravem a promluvou. Pak byly zvoleným starším kladeny otázky a následovalo udělení požehnání ke službě. Dále byli starší i přítomní věřící napomenuti. Následovala výzva k modlitbě a modlitba. Formulář do jisté míry vychází z Dolnorýnské agendy, nezmiňuje jáhny.

Uzavření manželství

Obřad je zahájen suspiriem a pokračuje promluvou ke snoubencům (stvoření ženy, Mt 19, některá slova Ž 128). Pak jsou oba vyzváni k opakování slov

modlitby po kazateli. Po modlitbě (dosavadní části vcelku odpovídají druhému formuláři agendy 1881) následuje přísaha, jejíž formulace však není uvedena. Na ni navazuje potvrzení svazku, dále podání prstenů duchovním s proslovením přání či požehnání (zkráceně jako v agendě 1881), další požehnání (patrně se jedná o požehnání tvořící v agendě 1881 součást požehnání předchozího), společná modlitba za novomanžele (patrně inspirace agendou 1881, není však uvedena celá, případná modlitba Páně není uvedena) a požehnání.

Křest

Kmotrové držící dítě se postaví u křtitelnice, duchovní se k nim otočí a jedná dle následujícího způsobu.

Běžný křestní obřad začíná krátkým přáním pokoje pro dítě i pro všechny přítomné. Následuje promluva (Mt 28, Ježíš a děti). Dále se koná společná modlitba a modlitba Páně. Pak se duchovní obrátil na kmotry s promluvou a otázkami. Poté měla být dítěti odkryta hlava a s vyslovením jména bylo pokřtěno pokropením, křestní formule byla rozšířena o zmínku o nehodném, ale povoláném sluhovi Páně; křtěnci bylo rovněž požehnáno vložением pravé ruky duchovního na opět zakrytou hlavu. Dále byla proslovena slova společné modlitby, následovalo krátké napomenutí přítomných (nejspíše kmotrů) a požehnání.

Úvod šestinedělek

První případ úvodu nemanželské matky obsahuje jen promluvu s propuštěním. Je otázkou, zda se jedná o kompletní promluvu.

Dále jsou uvedeny zřejmě náměty k promluvě k matkám nejen na biblická místa.

Následuje promluva k matce a modlitba matky (nikoli výslovně za kazatelem jako v předloze; vychází se z prvního formuláře Vídeňské agendy).

Uvedení rodičky, jejíž dítě již zemřelo, obsahuje promluvu, a modlitbu matky. Také zde lze jako vzor identifikovat c. k. agendu.

Úvod rodičky, která porodila mimo manželský svazek, zahrnuje promluvu k matce, modlitbu matky, modlitbu Páně, ujištění o vyslyšení (pokud matka bude činit Boží vůli), vložení pravé ruky na čelo dítěte a vyslovení požehnání nad ním a požehnání (patrně matce). I zde se jako předloha uplatnil formulář Vídeňské agendy.

Poté je uveden ještě způsob pro matku nepočetnou, když dítě zemřelo. Ten je stejný jako předešlý pořádek, jen v modlitbě dochází ke změně, také požehnání ženě je poněkud jiné (a vložení ruky na dítě také logicky odpadá, ač to není uvedeno).

Zkouška konfirmandů

Zkouška začíná pozdravem, pokračuje promluvou ke sboru (konfirmace se koná příští neděli), jenž je poté vyzván ke společné modlitbě s kazatelem (prosí se mj. o rozmnožení darů Ducha sv. v dětech), po této modlitbě následuje modlitba Páně. Poté se duchovní věnuje dětem. Po promluvě k nim je na programu zkouška, ukončená slovy duchovního ke sboru, pastor krátce sumarizuje, že oslovení na základě vyslechnutého zjišťují, že děti nechodily zbytečně na náboženské vyučování.

Konfirmace

Na počátku je uvedena trojiční formule. Pak kazatel krátce mluví, dále byla pronesena modlitba a modlitba Páně. Následovalo čtení z Mt 11,28–30 (tak i bratrská agenda 1612, příp. i exulantská agenda), zpěv shromáždění (*O přijdiž k nám Duchu svatý*), kázání, další píseň (*Haleluja, nechť sláva, čest*), promluva ke shromáždění, k rodičům, kmotrům, oslovení jsou poté i konfirmandi, jimž byla položena otázka, zda chtějí obnovit křestní slib, ovšem i s výzvou k uvážení této věci. Poté měli zpívat následující text na uvedený nápěv a následovalo vyznání víry (pronáší je konfirmandi, není ale uvedeno, zdali tak činili sami). Další otázka se týkala vůle k trvalému životu dle vyznané víry. Následovala otázka na vůli k trvání ve smlouvě, k rostoucímu poznávání Boha a Ježíše Krista, k životu v pobožnosti a k ochotě snášet protivenství pro Krista. Další otázka se týkala slibu věrnosti evangelické církvi. Naposledy byli

konfirmandi tázáni na ochotu podřizovat se církevní kázni a řádu. Poté byli vyzváni k pamatování na to, co slíbili, a to i citací slov ze Zákona (tento prvek je přítomen u Jednoty, také i v exulantské agendě). Dále následovala konfirmační slova kazatelova ve jménu osob Trojice, bylo do nich zahrnuto i pozvání k večeři Páně. Pak se zpívalo a posléze byli konfirmandi vyzváni k modlitbě. Po této modlitbě je umístěna ještě modlitba za děti (tento blok včetně výzvy dětí k modlitbě vykazuje vliv bratrské agendy). Posléze bylo dětem oznámeno odpuštění vin (text neuveden), načež se zpívala píseň (*Ej nermutiž se duše má*). Následovalo vzkládání rukou (podrobnosti neuvedeny) a po něm zpěv mládeže. Pak byli konfirmandi napomenuti (dle promluvy u Jednoty) a bylo jim požehnáno (opět inspirace formulářem Jednoty). Následně opět konfirmandi zpívali.

Dále bylo prosloveno suspirium a konal se blok večeře Páně (oproti Jednotě zde patrně přijímali jen konfirmandi): slova ustanovení, modlitba, rozdělení, díkůvzdání, dále následovalo požehnání, zpěv konfirmandů a tichá modlitba.

Otázky u konfirmace

Agenda k přijímání (1612)	Dobiášova agenda
Dobrovolné obnovení křestní smlouvy a smíření se s Bohem	Dobrovolné obnovení křestní smlouvy
Uznání víry dle kréda za jistou a pravou a odhodlání vytrvat v ní až do smrti	Odhodlání vytrvat ve víře dle kréda až do smrti
Odřikání se zla	Trvání ve smlouvě, rozmáhání se v poznání Boha a Krista, střízlivý, spravedlivý a pobožný život, snášení protivenství pro jméno Kristovo
Trvání ve smlouvě, poslušnost Boha v církvi, poddání se kázni, střízlivé a	Věrnost evangelické církvi

spravedlivé chování, snášení protivenství pro jméno Kristovo	
	Poddání se řádu a církevní kázni

Průběh konfirmace

Agenda k přijímání (1612)	Dobiášova agenda
Oslovení	Trojiční formule
Mt 11,28–30	Krátká promluva
Výklad	Modlitba
Zpěv mládeže	Modlitba Páně
Otázka	Mt 11,28–30
Krédo	Zpěv lidu
Zpěv	Kázání
Otázky (jedna s doplněním duchovního)	Zpěv
Napomenutí	Promluva ke shromáždění
Modlitba mládeže	Promluva ke konfirmandům
Modlitba shromáždění	Otázka
(Modlitba)	Zpěv konfirmandů
Modlitba Páně	Krédo
Zpěv	Otázky
Výzva k důvěrnosti	Napomenutí
Absoluce	Konfirmační slova
Promluva před vzkládáním rukou	Zpěv
Píseň o Duchu sv.	Modlitba konfirmandů
Vzkládání rukou s prosbami	Modlitba za konfirmandy
Napomenutí mládeže	Absoluce
Požehnání	Zpěv
Zpěv	Vzkládání rukou

Večeře Páně	Zpěv konfirmandů Napomenutí Požehnání Zpěv konfirmandů Večeře Páně Požehnání Zpěv konfirmandů Tichá modlitba
-------------	---

Večeře Páně

Nejprve duchovní z kazatelny připomíná hříchy prostřednictvím zrcadla Desatera. Následuje modlitba. Je uvedeno po jedné modlitbě pro první svátek vánoční, velikonoční a letniční a také modlitba pro jiné příležitosti (první tři modlitby podle vzoru Jednoty bratrské). Dále byly položeny zpovědní otázky, po nichž následovala absoluce.

Dále se pokračovalo od stolu Páně. Začalo se suspiriem, pak se pronášela slova ustanovení podle 1K 11,23–25. Po nich se zpívala píseň, následovala modlitba, u níž je uveden odkaz na 1Tm 4,5, snad jako důkaz důležitosti modlitby. Poté promlouval duchovní k věřícím, kteří také byli pozváni ke stolu (na základě *Napomenutí k lidu* z agend 1580 a 1612). Dále se konalo rozdělení chleba a vína za recitace průpovědí z 1K 10,16. Pak byli hodovníci napomenuti k modlitbě (podle vzoru Jednoty). Jsou opět uvedeny texty modliteb pro několik příležitostí (první den Velikonoc, první svatodušní svátek, slavení žně a další modlitba, která začíná slovy Ž 103). Na závěr bylo vysloveno požehnání.

Průběh večeře Páně: promluva, modlitba, otázky, absoluce, suspirium, slova ustanovení, zpěv, modlitba, promluva a pozvání, přijímání, napomenutí k modlitbě, modlitba, požehnání

Zhodnocení

Agenda Josefa Dobiáše je dalším dokladem užívání zahraničních vzorů, ovšem nikoli jen reformovaného původu. Kromě toho však čerpá z bratrské tradice a ukazuje tak opět na zájem českých evangelíků h. v. o liturgii Jednoty bratrské. K podobnostem s agendou z roku 1881 uveďme, že Dobiáš se podílel na jejím vypracování (srov. pozn. 147). Zajímavou obměnou obřadu uvedení matky je v jednom případě požehnání dítěti s vložením ruky na jeho čelo.

3.23. Agenda Jana Veselého

Tato kolekce formulářů pouze pro večeři Páně je nazvána *Agenda při večeři Páně dle původních českých formulářů*. Podle uvedených informací ji zhotovil Jan Veselý, farář v Klášteře, v sedmdesátém roce svého života, tzn. roku 1883 či 1884. Autor se narodil roku 1813, byl pastorem v Černilově (1838–1843) a poté v Klášteře, od roku 1863 zastával úřad superintendenta, zemřel roku 1889. Sestavil agendu, kterou však upravil Heřman z Tardy.¹⁴⁷

Obsah: Poznamenání; s. 1 V I. a II. svátek vánoční a na nové léto; 30. Na veliký pátek; 48 V I. svátek velikonoční; 65 V II. svátek velikonoční; 82 V I. svátek svatodušní; 103 V II. svátek svatodušní; 119 V I. neděli po žněch; 143 V II. neděli po žněch; 163 Poznamenání

V úvodním Poznamenání se dočteme, že překlady jsou brýle, láska k mateřštině žádá zanechání cizího a užívání svého. Tato agenda má pouze být „materiálem pro agendu třetí“. Je uveden odkaz na paragraf, snad církevního zřízení.

¹⁴⁷ TOUL, Jubilejní kniha, 196. Vydání Veselého agendy v původní podobě neodsouhlasil synod a autor ji svěřil Tardymu, kterému s její úpravou pomáhali prof. Böhl a duchovní Havelka a Dobiáš. Tak vznikla reformovaná agenda z r. 1881. HÁJEK, Heřman z Tardy, 112–113.

První a druhý svátek vánoční a Nový rok

Z kazatelny zaznívá pozdrav (2K 13,13), promluva s výzvou ke zkušování se, zpovědní otázky (velice blízké agendě Václava Šimona Teplického, ovšem navíc jsou přidány výzvy k odpovědi,¹⁴⁸ u druhé otázky je odkaz na Heidelberský katechismus, u poslední na Ko 3,13), následuje společná kající modlitba a rozhřešení. Následující vyznání víry je uvedeno výzvou k prosbě Boha za upevnění v této víře skrze večeři Páně (podobný prvek obsahuje Véghova agenda či falcký vzor, ač v nich má podobu modlitbu), poté se zpívá Ž 23 (to může upomínat na Végha).

Část u stolu Páně se v první svátek vánoční zahajuje suspiriem (ze Zj 19,9, ač původně stálo „připravení“ místo „povolání“), poté následuje promluva (dle Teplického agendy, je ale kratší), slova ustanovení dle 1K 11,23–25, zpěv a pozvání ke stolu. Před přijímáním chleba je pronesena společná děkovaná modlitba (výzva k modlitbě po příkladu Páně opět připomíná Végha) na způsob klasické preface se zmínkou vhodnou k danému svátku („Hodné a spravedlivé jest...“) a *Sanctus* (nikoli již *Benedictus*), poté nastává chvíle pro přijímání chleba (nejprve si chléb ulomí duchovní, poté podává chléb ostatním se slovy pro rozdělení chleba), před přijímáním vína se koná společná děkovaná modlitba ke Kristu po jeho příkladu (uvedeno vánoční téma, objevuje se i prosba o hodné přijímání jeho těla a krve; úvody k modlitbám a samotné rozdělení, příp. i slova při rozdělení – zde však jen po jedné variantě – by mohly odkazovat na Végha). Následuje přijímání vína za slov při podávání kalicha (nejprve pije duchovní), dobrořečení, *Gloria* (a *Laudamus*), požehnání (zmíněno pozdvížení rukou, znění by mohlo vycházet z Véghova vzoru), zpěv (*Amen to požehnání*), tichá modlitba a odchod.

Od stolu Páně ve druhý svátek vánoční zní suspirium (stejná slova ze Zj se stejnou změnou) a slova ustanovení, pak se zpívá „příležitost verš“, je vysloveno pozvání, modlitba před podáváním chleba po způsobu Kristově (bez preface a *Sanctus*), podávání chleba (nejprve duchovní) s doprovodnými slovy, modlitba před podáváním kalicha dle příkladu Spasitelova (je zmíněno poslání Syna, ovšem nemusí mít přímou vánoční souvislost), při podávání kalicha opět znějí

¹⁴⁸ TEPLICKÝ, Agenda, 69v.

doprovodná slova. Po přijímání je pronesena dobrořečící modlitba, slova ze závěru Ž 103, požehnání, následuje zpěv (*Amen to požehnání přijdiž*), tichá modlitba a odchod.

Na Nový rok se od stolu Páně opět pronesou slova ze Zj (již bez původní varianty), slova ustanovení, následuje zpěv, pozvání ke stolu Páně, modlitba (patrně se v ní jedná o vánoční odkaz), rozdávání chleba s doprovodnými slovy, modlitba před podáváním vína, podávání kalicha s doprovodnými slovy, dobrořečící modlitba, dobrořečení (jako výše), požehnání, píseň (stejná), tichá modlitba, odchod.

Velký pátek

Na kazatelně je pronesen pozdrav (jako výše), promluva s výzvou k sebezkušování a s vysvětlením sebezkušení, poté jsou pokládány otázky (možná jistý vliv Teplického, otázek je však méně), následuje kající modlitba, slovo milosti, krédo (s motivem prosby o utvrzení ve víře skrze přijímání) a zpěv Ž 23.

U stolu Páně opět nejprve zaznívají slova ze Zj, po nich promluva (vychází z Teplického), slova ustanovení, zpěv sloky písně, slova pozvání, děková modlitba před přijímáním chleba (opět jako preface s tématem svátku) a *Sanctus* (bez *Benedictus*), přijímání chleba, modlitba před kalichem (je uvedena ve dvou verzích, druhá je však škrtnuta), modlitba po přijímání, po děkové modlitbě následuje *Gloria* (a *Laudamus*), požehnání, píseň (*Amen to požehnání*), tichá modlitba, odchod.

První svátek velikonoční

Opět je nejprve uvedeno to, co se odehrává, když duchovní stojí na kazatelně. Je vysloven obvyklý pozdrav, po něm se koná promluva, jsou kladeny zpovědní otázky (příp. ovlivnění jejich smyslu Teplickým, otázek je zde ale ve srovnání s první variantou u Teplického méně), následuje kající modlitba, rozhřešení, krédo (s motivem jako výše) a zpěv Ž 23.

Pak se od stolu Páně pronáší obvyklý verš (*suspirium*), promluva (dle Teplického), slova ustanovení, následuje zpěv, pozvání, modlitba před chlebem

(preface dle svátku) a *Sanctus*, podávání chleba, modlitba před kalichem (se vztahem ke svátku), podávání kalicha, děkovaná modlitba, *Gloria* (a *Laudamus*), požehnání, zpěv (jako obvykle), tichá modlitba, rozchod.

Druhý svátek velikonoční

Na kazatelně: pozdrav, promluva, otázky (snad inspirovány Teplického agendou, zvláště poslední otázka), kající modlitba, rozhřešení, vyznání víry (s obvyklým motivem), zpěv Ž 23.

U stolu Páně: suspirium (ze Zj), slova ustanovení, zpěv, pozvání ke stolu, modlitba (uvedeny dvě možnosti), rozdávání chleba, modlitba, podávání kalicha, děkovaná modlitba, dobrořečení (slova ze závěru Ž 103), požehnání, píseň (*Amen to požehnání přijdiž*), tichá modlitba, rozchod.

První svátek svatodušní

Na kazatelně: pozdrav, promluva, otázky (snad inspirované Teplickým),¹⁴⁹ kající modlitba, rozhřešení (dopsáno), krédo (s obvyklým motivem), zpěv Ž 23.

U stolu Páně: suspirium, promluva (podle Teplického, zkrácená), slova ustanovení, zpěv, pozvání ke stolu, modlitba – preface odpovídající svátku a *Sanctus*, podávání chleba, modlitba před kalichem (opět se vztahem ke svátku), podávání kalicha, děkovaná modlitba, *Gloria* (a *Laudamus*), požehnání, píseň (*Amen to požehnání*), tichá modlitba, odchod.

Druhý svátek svatodušní

Na kazatelně: pozdrav, promluva, otázky (opět patrně vliv Teplického), kající modlitba, slovo milosti, krédo (stejný motiv), zpěv Ž 23.

U stolu Páně: suspirium, slova ustanovení, zpěv, pozvání, modlitba (dvě verze, první se vzýváním Ducha sv.), přijímání chleba, modlitba před kalichem (není uvedena výzva k modlitbě), podávání kalicha, děkovaná modlitba, dobrořečení (z konce Ž 103), požehnání, píseň (obvyklá), tichá modlitba, odchod.

¹⁴⁹ Na několika místech této agendy je uveden odkaz na jakousi agendu, patrně se může jednat o agendu z r. 1881, konkrétně o druhý formulář večere Páně.

První neděle po žních¹⁵⁰

Na kazatelně: pozdrav, promluva s výzvou k sebezkušování, zpovědní otázky (možná také jistá inspirace Teplickým), kající modlitba, rozhřešení, krédo (běžný motiv), zpěv Ž 23.

U stolu Páně: suspirium, promluva, slova ustanovení, zpěv (dopsáno), pozvání, modlitba – preface (žeň se nezmiňuje) a *Sanctus*, podávání chleba, modlitba před kalichem (dvě možnosti, druhá končí jakýmsi rozšířeným *Gloria Patri*, je zde i výzva k modlitbě), podávání kalicha, děkovaná modlitba, *Gloria* (a *Laudamus*), požehnání, píseň (*Amen to požehnání*), odchod.

Druhá neděle po žních

Na kazatelně: pozdrav, promluva (mluví se o přípravě, sebezkušování), zpovědní otázky (opět snad vliv Teplického), kající modlitba, rozhřešení, krédo (obvyklý motiv), zpěv Ž 23.

U stolu Páně: suspirium, slova ustanovení, zpěv, pozvání ke stolu Páně, modlitba (je oslovena duše, nikoli Bůh), přijímání chleba, modlitba před kalichem (výzva k modlitbě je doplněna), přijímání vína, děkovaná modlitba, dobrořečení (konec Ž 103), požehnání, obvyklá píseň, tichá modlitba, rozchod.

Dále jsou ještě uvedeny pokyny pro případ přinesení čerstvého chleba či čerstvého vína (snad se miní doplnění nedostatečného množství během přijímání). V takovém případě se mají přečíst slova ustanovení a pomodlit se uvedené modlitby.

Zhodnocení

Toto dílo Jana Veselého ukazuje další tendenci vracet se k české reformační minulosti. Je otázkou, zda měl k dispozici přímo agendu V. Š. Teplického nebo z jakého pramene čerpal a jaké prameny měl celkově k dispozici (snad

¹⁵⁰ Teplického agenda materiál k večeři Páně pro takové příležitosti neobsahuje.

Végha).¹⁵¹ V kontextu českého reformovaného prostředí jsou tyto formuláře velmi zajímavými.

3.24. Agenda J. Szalatnaye a K. Nagye

Jedná se o rukopisnou agendu, vložené listy jsou sice datovány letopočty na konci 19. a na počátku 20. století, avšak podle stylu písma je samotná agenda starší, uvnitř uvedena tužkou jména Jan Szalatnay a Karel Nagy. Jedno vložené kázání je připsáno Janu Szalatnayovi z Moravče¹⁵². Jinak ji dle dalších vložených materiálů používal patrně P. E. Szalatnay. Ponechávám ji však mimo chronologický kontext.

Obsah: b. č. s. Pořádek křtu; Když nemluvňátko v smrtelné nemoci býti se zdá; spěšný způsob křtění; Pořádek přísluhování svaté večeře Páně; Pořádek posluhování nemocnému; Pořádek oddavků; Pořádek uvádění šestinedělek, když dítě jest živo; Pořádek uvádění šestinedělky, když dítě umřelo; Způsob zpovědi v smilství neb v cizoložství upadlého člověka, a uvádění jeho do církve neb dávání jemu rozhřešení; Způsob zpovědi takové osoby ženského pohlaví, která s smilstvím aneb cizoložstvím se poškrnila, a rozvázání jí; Modlitby pro nemocné. I. modlitba ranní; II. modlitba večerní pro nemocného; Modlitba vůbec pro kteréhokoli nemocného; Pořádek křtu svatého při nemluvňátku mimo lože manželského zplazeném a narozeném; Večeře Páně; Na krchově nad hrobem nevinného ještě děvčátka; Modlitba za nemocného sešlého věku; Nad hrobem mladého mládence; Způsob přijmutí do církve novověrců

¹⁵¹ Zdá se, že autor měl zájem také o bratrskou liturgii, což může dokládat informace, že na superintendentní konvent donesl vypůjčený tisk bratrské agendy z roku 1612. KUBEŠ (vyd.), Agenda čili způsob vysluhování, nečísl s. III.

¹⁵² Jan Toul uvádí dva Jany Szalatnaye. První žil v letech 1758–1827, narodil se v Uhrách a byl od roku 1783 kazatelem v Moravči. Druhý (narozen zřejmě roku 1783) byl jeho synem a také duchovním v Moravči. Jeho synem byl Justus E. Szalatnay. TOUL, Jubilejní kniha, 166–167.

Křest

Křestní obřad je zahájen adjutoriem, následuje promluva (Mt 28 kombinovaný s Mk 16), společná modlitba za dítě, modlitba Páně, otázka na jméno (snad na kmotry), křest a požehnání dítěti.

Nouzový křest zahajuje adjutorium (jako v předchozím formuláři), dále je proneseno krátké úvodní slovo, slova dle Mt 28 a Mk 16, otázka na jméno, křest, modlitba, modlitba Páně, napomenutí rodičům a kmotrům a požehnání všem.

Následuje část křestního obřadu: výzva k vyznání víry, krédo, otázky, otázka na jméno.

V jiné části agendy je uveden ještě pořádek křtu nemanželského dítěte. Ten obsahuje adjutorium, promluvu (opět Mt 28 a Mk 16) s napomenutím k vychovatelům (nemluví se však o jejich přítomnosti) a kmotrům, společnou modlitbu, modlitbu Páně. Dále je položena otázka na jméno a po odpovědi je vykonán křest a dítěti je vyprošováno požehnání.

Večeře Páně

Slavení večeře Páně je s týdenním předstihem oznámeno, je přidána výzva k přípravě a je uděleno požehnání (začátek instrukce k oznámení dle Végha).

V den vysluhování promlouvá duchovní po kázání, modlitbě, oznámeních a dalších bodech z kazatelny (počáteční instrukce téměř doslovně dle Végha). Mluví se o sebezkušení, o tom, kdo má a kdo nemá přistupovat ke stolu Páně. Následuje kající modlitba a po ní modlitba Páně a vyznání víry (výzva k němu je v množném čísle). Pak mají věřící odpovídat na položené otázky (snad by alespoň vzdáleně mohly být odvozeny z Véghova formuláře, je jich zde méně). Poté je zvěstováno odpuštění vin s ujištěním o věčném životě (snad inspirováno Véghem) a je proneseno požehnání k hodnému přijímání.

Následně sestoupí duchovní z kazatelny, zatímco se zpívá Ž 23, a jde ke stolu Páně, kde připravuje chléb a víno (vychází se z Véghových pokynů). Pak pronáší adjutorium (jako u Végha) a na začátku promluvy pronáší Pavlovu verzi slov ustanovení (bez slov o sebezkoumání jako u Végha, zmínění jsou i synoptikové). Po promluvě jsou hodovníci pozváni ke stolu za dodržení

pořádku (vychází se z Végha), po modlitbě o posvěcení chleba (dle Végha, i výzva k ní z něj vychází) se podává chléb, a to nejprve starším církve, se slovy k tomu určenými (zde zřejmě jen částečný vliv Véghova formuláře). Poté se duchovní vrátí ke stolu Páně, uchopí kalich a recituje začátek slov ustanovení kalicha a konsekrční modlitbu (opět dle Végha). Podává kalich za recitace příslušných slov (snad opět jen menší vliv Végha, následuje také seznam vhodných textů podle novozákonních knih). Nejprve má posloužit starším církve. Po skončeném vysluhování duchovní slušně uklidil nádoby (jako u Végha) a promlouval o tom, že takové slavení svátosti navazuje na Kristovo nařízení a starou praxi a mluvil o cíli tohoto slavení (obsah vůči Véghovi pozměněn). Následuje výzva k děkování (podobná Véghově), děkovná a prosebná modlitba (mj. slova Ž 103 v plurálu, část podle Végha), modlitba Páně a požehnání (možná jistá inspirace Véghem).

Průběh večeře Páně (první způsob): promluva, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absolve, požehnání k hodnému přijímání, zpěv Ž 23, příprava živlů, adjutorium, promluva se slovy ustanovení, pozvání, modlitba nad chlebem, přijímání chleba, modlitba nad vínem, přijímání vína, uklizení nádob, promluva, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Agenda obsahuje na jiném místě také další formulář pro slavení Večeře Páně. Nejprve je uvedeno připomenutí, že konání večeře Páně bylo dříve oznámeno, toto se koná po kázání a ohlášení z kazatelny. Pak kazatel zve ke stolu, ale nejprve vyzývá ke kající modlitbě (u modlitby se odkazuje patrně na předchozí formulář; promluva docela souhlasí s P. E. Szalatnayem).

Od stolu Páně nejdříve zní prosba o pomoc Trojice, následuje promluva, na jejímž začátku jsou umístěna slova ustanovení dle Pavla, na konci se objevuje výzva k přistupování (slova ustanovení až po v. 29, což souhlasí s P. E. Szalatnayem; zmínění jsou také obecně autoři evangelií, v promluvě se objevuje i téma sebezkušování, je zde řečeno, kdo nemá přijímat; promluva jako u P. E. Szalatnaye, avšak chybí odkaz na Pavla při výzvě k zachování řádu).

Když jsou starší církve u stolu Páně, vezme duchovní talíř s chlebem do ruky a s tím, že Kristus vzal chléb a děkoval, vyzývá k děkovné modlitbě po příkladu Páně. Po modlitbě (vychází z Végha) se patrně podával chléb s průvodními slovy. Pak následuje výzva k modlitbě před kalichem po příkladu Kristově (tyto výzvy jsou patrně více či méně inspirovány Véghem). Po modlitbě (dle Végha) se patrně opět podával kalich s příslušnými slovy (v obou případech opět patrně inspirace Véghovou agendou). Dále je po ponechaném prázdném listu uvedena společná děkovná modlitba (možná se nemusí přímo vázat k předchozímu pořádku), modlitba Páně a požehnání (patrně odvozené od Végha).

Průběh večeře Páně (druhý způsob): promluva, kající modlitba, adjutorium, promluva se slovy ustanovení, modlitba nad chlebem, (přijímání chleba), modlitba nad vínem, (přijímání vína), modlitba, modlitba Páně, požehnání

Večeře Páně s nemocným

Pořádek je zahájen adjutoriem, po němž je na řadě promluva, pak je nemocný vyzván k modlitbě s vyznáním vin, k modlitbě je připojena modlitba Páně. Poté má nemocný pronést vyznání víry, odpovídat na otázky (snad inspirace Véghem, otázek je zde méně) a dostane se mu zvěsti o odpuštění a ujištění o věčném životě. Pak kazatel bere do rukou chléb a pronáší slova ustanovení nad chlebem, následuje posvěcující modlitba nad chlebem (upravená Véghova modlitba z běžného slavení večeře Páně, jiná než v předchozím formuláři) a podává chléb nemocnému s příslušnými slovy. Dále bere duchovní do ruky i kalich, pronáší slova ustanovení kalicha, dále je na řadě příslušná konsekrační modlitba (upravená druhá Véghova verze). Pak podává kazatel nemocnému kalich s doprovodnými slovy (slova při přijímání na obou místech vycházejí z Véghova formuláře běžné večeře Páně). Pronášení slov ustanovení při podávání jednotlivých elementů také navazuje na Végha, ačkoli ten před chlebem předpokládá patrně slova ustanovení jako celek. Po přijímání je nemocný vybídnut k děkovné modlitbě, po ní následuje modlitba Páně a požehnání (uvedeny dvě možnosti, první možná trochu inspirovaná Véghem).

Uzavření manželství

Po prosbě o pomoc všech osob Trojice (dopsána je část verše a odkaz na Žd 13) následuje promluva (vychází z Zollikofera, stvoření muže a ženy) a čtení z Mt 19 (jako u Zollikofera), poté otázka na snoubence (to by odpovídalo Zollikoferovu schématu, zde se nejedná o otázku, ale o konstatování, že v takovém případě nezbývá, než oddat snoubence) a vyprošování požehnání. Pak si snoubenci podají pravé ruce, odpovídají na otázky a po nich skládají slib (přísahu; tato pasáž podle Végha, oproti Véghovi se mění vykání v tykání, přísaha má být opakována po kazateli, oproti Véghovi, který to nezdůrazňuje). Je jim uděleno požehnání i napomenutí (oboje vycházející z Zollikofera), dále je na radě modlitba přítomných (dle Zollikofera), modlitba Páně a požehnání.

Úvod šestinedělek

Úvod matky se živým dítětem zahrnuje (rozšířené) adjutorium, promluvu k matce, modlitbu matky, modlitbu Páně a požehnání matce, dítěti i ostatním. Formulář je téměř shodný s pořádkem v agendě P. E. Szalatnaye.

Úvod šestinedělky s mrtvým dítětem obsahuje delší adjutorium (zčásti stejné je u Végha), promluvu k ženě (jedná se o upravenou část promluvy u Végha), modlitbu ženy (opět upravena dle Végha), modlitbu Páně a požehnání ženě s doxologií.

Zpověď smilníka či cizoložníka a jeho uvádění do církve či rozhřešení

Nejprve se vyprošuje pomoc Trojice, poté následuje promluva k dotyčnému, otázky na něj, modlitba kajícího vkleče, modlitba Páně, rozhřešení (a propuštění; užití příkladu Nátanova zvěstování odpuštění Davidovi by mohlo pocházet z Véghova formuláře večere Páně s nemocným).

Zpověď ženy, která se poskvrnila smilstvím či cizoložstvím a její rozvázání

Opět se začíná prosbou o pomoc Trojice, dále je zde promluva, otázky na kajícího, její modlitba vkleče (opakovaná po kazateli), modlitba Páně, rozhřešení („rozvázání“) s propuštěním.

Přijímání novověrce do církve

Tento obřad se odehrává ve shromáždění a skládá se z promluvy k přistupujícímu, po níž má pronést krédo, z otázek (v jedné i osten proti praxi klanění se zpodobněním atd.), z podání ruky duchovnímu i dalším „přistojícím věřícím Kristovým“ (patrně presbyterům), z požehnání, modlitby shromáždění, modlitby Páně a závěrky (tedy patrně požehnání).

Zhodnocení

Agenda, která patří chronologicky nejspíše na jiné místo, vykazuje opět stopy ovlivnění agendou Jana Véggha, ale také G. J. Zollikofera. Zajímavé je zařazení formulářů pro zpověď těch, kdo nezachovali tělesnou čistotu.

3.25. Agenda J. P. Szalatnaye

V agendě je uvedeno „Jan Pavel Szalatnay (1793–1877)“.¹⁵³ I tuto agendu ponechávám pro chybějící datování přímo na jejích stránkách chronologicky nezařazenu, ač by bylo možné ji zařadit mezi starší materiály.

Obsah: s. (1) I. Pořádek křtu svatého; 6. II. Jiný pořádek křtu sv.; 11 III.^{ti} pořádek neb způsob křtu sv.; 17 IV.^{tý} pořádek neb způsob křtu sv.; 24 V.^{tý} pořádek neb způsob křtu sv.; 30 VI.^{tý} pořádek neb způsob křtu svatého, když nemluvnátko v smrtelné nemoci býti se zdá; 34 VII.^{mý} pořádek neb způsob křtu svatého při nemluvnátku mimo lože manželského naroz.; 40 Pořádek aneb způsob uvádění šestinedělky. I.ⁿⁱ způsob; 44 II.^{hý} pořádek neb způsob uvádění šestinedělky; 49 III.^{ti} pořádek, aneb způsob uvádění šestinedělky; 52 IV.^{tý} pořádek neb způsob uvádění šestinedělky, když dítě umřelo; 56 V.^{tý} pořádek, neb způsob uvádění šestinedělky, když dítě umřelo, a ona nad tím veliký zármutek má; VI.^{tý} pořádek, neb způsob úvodu šestinedělky, totiž takové, která mimo lože manželského porodila; 67 VII. Způsob soukromé zpovědi v smilství aneb

¹⁵³ Jedná se nejspíše o výše zmíněného syna Jana Szalatnaye. Narozen v Moravči, studoval ve Vídni a ve Vratislavi, od roku 1818 byl kazatelem v Moravči, nejprve jako spolupracovník svého otce. Sbor opustil roku 1874, zemřel o tři roky později. TOUL, Jubilejní kniha, 167.

v cizoložství upadlého člověka; 75 1. Pořádek posluhování svaté večeře Páně o Velkonoci; b. č. s. Jiná obecná zpověď před užíváním V. P.; Modlitba za nemocné, když jich víc jest; pohřební báseň či píseň; Řeč na hřbitově nad mužem dospělým; Při vložení do hrobu starých osob; Modlitba na krchově nad hrobem dospělého; Modlitba za nemocnou ženu ve společném shromáždění; Řeč v domě zármutku před modlitbou, která se v tom domě koná, kdež mrtvé tělo leží dříve, nežliby z toho domu ku pohřbu ku kostelu doneseno bylo; Řeč při křtu svatém, a způsob pokřtění dítěte; Řeč pohřební nad rakví zemřelého dospělého; verše z 1K a Žd k manželství; Pořádek oddavků; Před pohřbem vzdychání při 2 žen funusu, v krátkosti zemřelých; Vzdechnutí; 9. Nad pohřbem u hrobu nad malým neb velkým tělem; Posvěcení mrtvol; 10. Applicatio funebris pro infante; In domo luctus; Na hřbitově nad mužem; Modlitba v čas pohřbu nemluvňátka; 8. Krátká řeč pohřební; in puerperio./ Actio in domo luctus; In domo luctus – Invocatio, allocutio; In domo luctus; Poděkování v domě zármutku shromážděným; 1. V. J. P! Při pohřbu malého děťátka; 2. Při pohřbu děťátka jediného; 3. Rytmy nad dvěma dítkami kteréž spolu byly pochované; 4. Při pohřbu dítěte takových rodičů, kterýmž nedávno před tím již jedno dítě zemřelo; 5. Krátké rytmy nad mladého věku mrtvým tělem; 6. Krátké rytmy nad hrobem malého dítěte; 7. Krátká aplicace pohřební, nad školačkou držaná; 8. I. N. D! Pohřební řeč nad malým děťátkem; Vzdychání před pohřeb. kázáním; Suspirium funebrale

Křest

Na počátku prvního formuláře se prosí o pomoc Trojice, následuje promluva (Mt 28, Mk 10 či par., Mk 16 – jen první část), společná modlitba za dítě (podobně v agendě Szalatnay-Nagy), modlitba Páně, otázka na jméno, křest, požehnání dítěti (zčásti jako v agendě Szalatnay-Nagy). Znění promluvy, výzvy k modlitbě, modlitby a požehnání se značně podobají druhému formuláři P. E. Szalatnaye.

Druhý způsob křtu opět uvádí prosbu o pomoc Otce, Syna a Ducha svatého (jako Véggh), promluvu (podle Véggha), společnou modlitbu za dítě a modlitbu Páně, otázku na jméno (i Véggh má jen tuto otázku), křest a vyprošování požehnání křtěnci (dle Véggha).

I další křestní formulář má na začátku adjutorium, dále je v něm obsažena promluva (Mt 28 a Mk 16, zmínka o Ježíšovi a dětech), společná modlitba za křtěnce, modlitba Páně, otázka na jméno, křest a požehnání dítěti.

Čtvrtý způsob křtu obsahuje pořadí adjutorium (obvyklé), promluvu (zmiňuje Ježíše a děti), modlitbu za dítě (nikoli i za jeho blízké a vychovatele jako u Zollikofera), modlitbu Páně, křest a požehnání dítěti (snad malý vliv Zollikoferův). Promluva i modlitba se zakládají na Zollikoferovi.

Následující křestní pořádek začíná obvyklým adjutoriem, po něm opět následuje promluva (Mt 28 a Mk 16), modlitba za dítě, modlitba Páně, otázka na jméno (odlišná od agendy Szalatnay-Nagy), křest a požehnání dítěti. Formulář je téměř shodný s formulářem v agendě Szalatnay-Nagy.

Křest dítěte, které se zdá být smrtelně nemocné zahajuje obvyklé adjutorium, po němž je na řadě krátké oslovení (Mt 28 a Mk 16), otázka na jméno (odlišné znění od agendy Szalatnay-Nagy), křest, výzva k modlitbě za dítě (není v agendě Szalatnay-Nagy), modlitba, modlitba Páně, výzva k modlitbám za dítě, příp. za jeho spasitelný odchod a pokud přežije, tak k jeho křesťanské výchově, požehnání dítěti i přítomným. Opět zde lze nalézt značné shody s agendou Szalatnay-Nagy.

Křest nemanželského dítěte obsahuje znovu totéž adjutorium, následuje promluva (Mt 28 a Mk 16), modlitba za dítě, modlitba Páně, otázka na jméno (jiná než v agendě Szalatnay-Nagy, která obsahuje navíc i varianty odpovědi), křest a požehnání dítěti. Opět se setkáváme s formulářem téměř shodným s agendou Szalatnay-Nagy. Shody (ač neúplné) obsahuje i formulář pro tento případ v agendě Japchenově.

Ještě jeden způsob provedení křtu je obsažen na jiném místě agendy. Jedná se o téměř doslovné opakování prvního formuláře, avšak mezi modlitbu Páně a otázku na jméno je vloženo krédo.

Úvod šestinedělek

První formulář zahrnuje prosbu o pomoc Trojice v delší verzi, promluvu k matce, modlitbu matky, modlitbu Páně a požehnání matce, dítěti i ostatním. Také zde nacházíme téměř shodný pořádek s agendou Szalatnay-Nagy.

Druhý způsob úvodu matky opět začíná adjutoriem (ač nikoli zcela stejným jako v předešlém případě), dále je zde promluva k ženě, modlitba ženy, modlitba Páně a závěrečná doxologie. Tento formulář vychází z Véghovy

agendy, některé části vynechává a naopak přidává modlitbu Páně, adjutorium také není zcela totožné.

Třetí pořádek uvádí vzývání Trojice, promluvu k matce, modlitbu ženy, modlitbu Páně a doxologii. Až na poslední bod je formulář paralelou pořádku v agendě Josefa Salatnaye.

Úvod matky, pokud její dítě zemřelo, zahrnuje prosbu k Trojici, promluvu, modlitbu ženy pronášenou po kazateli a modlitbu Páně, požehnání ženě i ostatním. Opět nacházíme protějšek tohoto pořádku u J. Salatnaye.

Úvod v případě úmrtí dítěte, kdy prožívá matka veliký smutek, začíná prosbou k Trojici, následuje promluva k ženě, její modlitba, modlitba Páně a požehnání s doxologií.

Uvedení padlé šestinedělky začíná opět adjutoriem, pak duchovní promlouvá k ženě, dále ji klade otázky týkající se jejího postoje k vlastním vinám a budoucího polepšení, pak se má žena modlit vkleče kajícími slovy opakovanými po kazateli, následuje modlitba Páně a absoluce s propuštěním. Je uvedena i jiná varianta závěrečné části skládající se z modlitby ženy, modlitby Páně a požehnání s prosbou o odpuštění vin a s propuštěním.

Soukromá zpověď člověka upadlého ve smilství či cizoložství

Začíná se opět prosbou k Trojici, pak se promlouvá k hříšníkovi. Poté jsou kajícníkovi kladeny zpovědní otázky, po nichž se na kolenou modlí, k modlitbě se připojí slova modlitby Páně. Potom je udělena absoluce (opět příklad Nátanův) a kajícník je propuštěn. Tento formulář opět vykazuje značnou, ač nikoli absolutní shodu s agendou Szalatnay-Nagy.

Večeře Páně o Velikonocích

Nejprve je uveden způsob oznámení týden před slavením večeře Páně na Boží hod velikonoční; v tomto ohlášení se předkládá i výzva k přípravě, tj. mj. k sebezkoumání a pokání. Ohlášení je uzavřeno požehnáním pro budoucí vysluhování.

V daný den se z kazatelny nejprve připomíná, že slavení večeře Páně bylo oznámeno. Večeře Páně a Velikonoce mají těsnou souvislost. Následovala

zповědní modlitba (část na bázi Desatera) uzavřená modlitbou Páně. Poté následovalo vyzvání k recitování kréda a byly položeny otázky (úvod k pokládání otázek snad inspirován Véghem, blok otázek odpovídá agendě Szalatnay-Nagy). Potom následovalo rozhřešení s ujištěním o věčném životě a požehnání k hodnému přijímání (i tyto prvky jako v agendě Szalatnay-Nagy, vycházejí, jakož i otázky, patrně z véghovského vzoru). Následně byli hodovníci pozváni ke stolu Páně (téměř stejně jako v agendě Szalatnay-Nagy, inspirace Véghem). Když se u něj shromáždili, měli děkovat podle příkladu svého Pána. Konala se tedy děkovná modlitba s prosbou o posvěcení chleba (vzorem byl patrně Végh, není zcela shodná s modlitbou v agendě Szalatnay-Nagy). Při rozdávání chleba recitoval duchovní příslušná slova. Po rozdání chleba první skupině přijímajících následovala modlitba o posvěcení vína (podle Végha). Při podávání kalicha věřícím byly pronášeny průpovědi (nejprve jsou při podávání chleba i vína vybrána slova ustanovení jako v agendě Szalatnay-Nagy, u vína jsou i další varianty dle Végha). Více formulář neobsahuje.

Uvedeno je ještě další znění zповědní modlitby (obdobu modlitby v agendě Szalatnay-Nagy), po této modlitbě následuje modlitba Páně a uvedena je ještě výzva k vyznání víry.

Průběh velikonoční večeře Páně: promluva, zповědní modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, absolve, požehnání k hodnému přijímání, pozvání, modlitba nad chlebem, přijímání chleba, modlitba nad vínem, přijímání vína

Uzavření manželství

Na stránce předcházející samotnému formuláři jsou uvedeny části veršů o manželství z 1K 7,9 a Žd 13,4. Také zde je na počátku formuláře prosba o pomoc tří osob Trojice, pokračuje se promluvou (stvoření muže a ženy, Mt 19). Pak je na řadě společná modlitba za snoubence s modlitbou Páně a promluva ke snoubencům. Ti si pak podají pravice, odpovídají na tři otázky (jsou založeny na Véghově vzoru, zde je však tykání) a skládají přísahu (dle Végha) slovy opakovanými po kazateli (nejprve ženich), duchovní po každém

vyslovení slibu ještě přidává krátké přání Boží pomoci. Poté pastor potvrdil uzavření sňatku a vyzval novomanžele, aby se pomodlili slovy, která budou pronášet po něm (snad autor sám přidal i varianty pro modlitbu za novomanžele, nikoli jimi pronášenou, avšak zřejmě ne zcela důsledně). Poté se dostalo ještě na modlitbu Otče náš a na požehnání pro nové manžele.

Průběh uzavření manželství: adjutorium, promluva, modlitba, modlitba Páně, promluva ke snoubencům, podání rukou, otázky, přísaha, potvrzení svazku, modlitba, modlitba Páně, požehnání

Zhodnocení

Tato agenda by snad mohla mít stejného autora s agendou předchozí či alespoň je s ní silně spojena. V několika agendách nacházíme v některých případech zřejmě společnou rodinnou tradici rodiny Szalatnayovy. Opět zde vidíme působení agendy Jana Végha, také Zollikoferovy agendy. Mezi zvláštnosti tohoto rukopisu patří včlenění otázek a modlitby vkleče do jednoho z úvodu šestinedělek.

3.26. Agenda z Černilova

Obsah: Způsob vysluhování sv. v. Páně, s. 1 Způsob potvrzení a požehnání 50^{ti} letého manželstva; 29 Uvádění šestinedělky Němkyně; 33 Tauf Formular in gewährlichen Fällen

Údaj, že se jedná o agendu z Černilova, je vepsán dodatečně. Dle stylu písma lze snad agendu zasadit do 19. století a to nikoli na jeho konec. Kvůli chybějícím informacím o alespoň přibližné době vzniku ji však kladu do závěrečné části této kapitoly.

Večeře Páně

Na počátku se připomíná, že vysluhování bylo předem oznámeno. Je zmíněno Boží pozvání, hovoří se ovšem také o tom, kdo nemá přistupovat. Následuje výzva k modlitbě s vyznáním vin. Tato část se zakládá na Véghovi.

Potvrzení a požehnání 50tiletého manželství

Snad se jedná o ad hoc formulář. Nejprve je pronesena prosba o pomoc Páně, poté je zařazena promluva k manželům (část Ž 128), dále dochází k předání prstenů jubilantům na znamení jednoty srdce a také jako důkaz lásky (byly vyrobeny pro tuto příležitost, přináší je vnučka). Jubilanti si měli podat pravice a modlit se za kazatelem, poté se měly modlit i jejich děti za své rodiče v duchu po kazateli, následovala modlitba Páně a požehnání manželům.

Dále je uveden pořádek zřejmě soukromé večeře Páně, patrně navazující na předešlý formulář. Je zde promluva, v níž se hovoří, že přítomní chtějí při dané slavnosti slavit večeři Páně. Již dříve však byl umístěn text odkazující na tuto stranu, jedná se o promluvu, v níž se oslovují ti, kdo se loučí s církví a chtějí ještě přijímat večeři Páně. Snad se tedy jedná o dvě možnosti obřadů spojených se slavením svátosti.

V obou případech následuje kající modlitba (dle Végha). Pak je na řadě modlitba Páně a rovněž Apostolikum. Dále jsou pokládány čtyři otázky, odpovědi doplňuje kazatel (otázky tematicky podobné Dobiášovi, ovšem i Teplickému a tedy i Veselému) a vyslovuje přání (požehnání) ke splnění slibů. Posléze je vysloveno slovo odpuštění a ujištění o věčném životě (dle Végha, zkráceno) a patrně i požehnání k hodnému přijímání (umístěné na vnitřní straně desky agendy), které zde má i Végh. Dále se podle Véghova vzoru promlouvá o večeři Páně, o jejím ustanovení, smyslu atd. (bez adjutoria). Jsou citována i slova ustanovení, ačkoli je vypočítáno, kdo je zapsal, užívá se opět Pavlovo podání. Upozorňuje se, že tato slova nemají proměňující moc, ale mají moc posvěcující, tedy oddělující. Připomínají se i Pavlova slova o nehodném jedení a pití, vyzývá se k sebezkušování a vysvětluje se, v čem záleží. Úsek s pozváním ke stolu a příp. výzvou k pořádku je jen naznačen. Pak následují

Véghovy posvěcující modlitby a mezi nimi dle Véghova vzoru nejspíše rozdělení chleba a po druhé modlitbě se dá předpokládat podávání kalicha, patrně v obou případech s příslušnými průpověďmi. Poté se odkazuje na ranou církev a spojení s ní ve slavení večeře Páně a promlouvá se o jejím cíli, jak činí Végh. Následuje modlitba (odlišná od Végha, ač výzva k chvalořečení z něj vychází), modlitba Páně a požehnání (nikoli dle Végha, snad jen úvod mohl být převzat). Dále je uveden delší oddíl propuštění s požehnáním a poděkování, snad na závěr celého obřadu svatebního výročí či loučení se.

Průběh večeře Páně: promluva, kající modlitba, modlitba Páně, krédo, otázky, požehnání ke splnění slibů, absoluce, požehnání k hodnému přijímání, promluva a slova ustanovení, pozvání, modlitba nad chlebem, přijímání chleba, modlitba nad vínem, přijímání vína, promluva, děkovaná modlitba, modlitba Páně, požehnání, propuštění

Uvádění šestinedělky Němkyně

Obsah tohoto německy psaného formuláře s česky psaným nadpisem je tento: adjutorium, promluva k ženě, modlitba ženy, modlitba Páně, požehnání všem.

Křest

Formulář je psán německy a je označen jako „Tauf Formular in gewährlichen Fällen“. Tento obřad zahrnuje pozdrav, promluvu (Mt 28, Mk 10), společnou modlitbu, modlitbu Páně a promluvu ke kmotrům, kteří mají vyslechnout vyznání víry. Poté následují otázky na kmotry a otázka na jméno, křest a požehnání dítěti. Jedná se o první formulář Vídeňské agendy, avšak ve srovnání s jejím vydáním z roku 1829 chybí požehnání po modlitbě Páně, otázka na odřeknutí se nečistoty a závěrečná modlitba (ponecháme-li stranou absenci různých variant požehnání po křtu).

Zhodnocení

Jedná se o zajímavý doklad agendy z česko-německého prostředí. Opět narážíme na vliv Véghovy agendy i agendy konzistoriální. Narážíme zde na nezvyklý obřad připomínky výročí manželství a loučení s církví, snad v obou případech spojených se slavením večeře Páně.

3.27. Modlitební kniha

Ani tato kniha neobsahuje přímé údaje pro datování a tak ji zde zařazuji bez chronologického zřetele. Styl písma ji však neřadí mezi nejstarší agendy a snad ji lze i chronologicky umístit mezi nejmladší sledované materiály.

Obsah: Modlitba Páně pohřební.; Modlitba nad zemřelým dítětem; několik suspirií; Krátký opis Modlitby Páně; Nad člověkem věku prostředního zvláště rodinným; Modlitba při pohřbu mladých lidí; Modlitba při pohřbu lidí nějakým smutným pádem zemřelých; Nad mladou osobou; Nad starým člověkem; Při mrtvém těle starého; Modlitba při mrtvém těle dlouho trpícího člověka; Modlitba při pohřbu mladého člověka; Pohřební řeč s modlitbou; U már; Modlitby, které se po kázání říkati mohou; Modlitba pohřební po kázání; Modlitba u hrobu; Modlitby na hřbitově; Nad dítětem; Řeč u hrobu; Modlitba na hřbitově; Modlitba; Přijímání nemocného; U rakve; Modlitba pohřební; Modlitba pohřební před kázáním; Preces praeponendae; Modlitba jiná pohřební; Modlitba po kázání; Služba při pohřbování těl mrtvých; Ante orat. funebr. (Württemberg.); Ante. (Basel.); Ante vel post orat. funebr. (Württemberg.); Ante vel post (Agende für evg. Kirchen); Ante vel post (Bern.); Post (Württemberg.); Post (Württemberg. Abendbüchlein.); Post (Bern.); Post (Sbírka Ebrarda); Post; Post (druhá Anglická, třetí Zurich 1612); Při pohřbu dítek (Ag. für. evg. Kirchen, Würtemb. Kirchenbuch 1850 a závěrečná promluva, zkratka modlitby Páně); Na shledanou!; Marnost časného života; Což jsme my na tvé poušti světa? (z r. 1863); Touha po bydlení v nebi (z něm.); Přijdu tam, sám ach sám (z něm.); Dokonáno, dokonáno! (J. S. L.); Marie... (J. J.); Blaze těm, jenž v Pánu umírají; Hrob tichý, tmavý; Spánek spravedlivých. U rovu matky křesťanské; Nad Janem Vášou ze Starkoče, zemř. r. 1885 (Jan Pelíšek); Nad Růženkou Fialovou ze Starkoče, zemř. 1885 (Jan Pelíšek), (především) biblické texty, modlitba Páně, krédo

Večeře Páně s nemocným

Začíná se suspiriem, pak se pokračuje krátkým oslovením nemocného, který je vyzván k modlitbě. Po této kající modlitbě byly nemocnému položeny tři zpovědní otázky, po nichž bylo vysloveno rozhřešení. Nemocný byl znovu osloven a vyzván, aby se pomodlil. Po této modlitbě před přijímáním následovala modlitba Páně. Pak byla pronesena slova ustanovení svátosti a na radě bylo vysluhování. Dále je uvedeno jakési chvalořečení slovy nemocného a jeho prosebná modlitba. Na závěr bylo prosloveno áronské požehnání.

Pohřeb

Ještě před nadpisem formuláře nacházíme odkaz na Helvetskou konfesi XXVI a text z 1K 14,40. Na závěr je uvedeno, že pořádek je sestaven na základě agend Kutnohorské, Anglické, Schaffhauzské, Svatohavelské, Rýnobavorské a Curyšské. Uvedeny jsou zde tyto údaje: „Veselý, m/p, člen odboru ad hoc“.

Nejprve se počítá s případem, kdy kazatel doprovází zesnulého z domu a pohřeb se odehrává „při kostele“. V domě se začíná zpěvem, následuje suspirium (téměř shodné s agendou 1881), promluva, zpěv, modlitba. Před domem se zpívá a koná se požehnání těla, při němž duchovní vzkládá pravou ruku „na hlavu rakeve“. Při části u hrobu jsou odkazy na texty z J a Ř, odehrává se zde zpěv, požehnání hrobu (částečně dle řeči u hrobu v agendě 1881), zpěv, pohřební akt, kdy duchovní třikrát hodí lopatou hlínu na rakev v hrobě a pronese krátkou formuli. Následuje modlitba Páně a modlitba. Část odehrávající se v chrámě obsahuje zpěv, na kazatelně suspirium (téměř stejné jako v agendě 1881) a přístup ke kázání (končí úvodem ke čtení textu), kázání, zpěv, modlitbu (uvedeny texty modliteb pro různé případy), krédo, oznámení přesného stáří zemřelého, poděkování účastníkům na místě pozůstalých atd. s požehnáním, zpěv a tichou modlitbu.

Pokud není pohřeb započat v domě a koná se „při kostele“, je tělo v kostele požehnáno a pohřbeno podle výše uvedeného způsobu u hrobu a jako výše se koná i část v kostele.

Nekona-li se pohřeb v chrámu, odehrává se v domě obřad složený ze zpěvu, suspiria a přístupu ke kázání, kázání, zpěvu, modlitby a vyznání víry. Část u domu se koná jako výše, na hřbitově se jedná jako v prvním případě u hrobu a také dle posledních bodů pořádku v kostele (od oznámení stáří).

Zhodnocení

Tato kniha, označená jako modlitební, nikoli tedy jako agenda, je zaměřena na pohřební jednání, avšak obsahuje i způsob slavení večere Páně s nemocným. Její pořádek je snad výtvozem autora či alespoň není přímo závislý na základních vzorových agendách, ačkoli otázky by mohly do jisté míry připomínat např. Teplického vzor, je jich zde však méně a nemusejí být na jiných agendách přímo závislé. Pohřeb, včetně znění modliteb, ukazuje vazbu na reformovanou agendu z r. 1881. Snad se dle uvedených informací dá usuzovat, že se jedná o pořádek, který připravil Jan Veselý a který byl v pozměněné podobě přijat do oficiální agendy.

3.28. Zhodnocení reformovaných agend

Z předešlých pozorování je patrné, že na naše reformované duchovní v daném období působilo několik vlivů. Z nich je třeba vyzvednout Falckou agendu, resp. na ní závislou Pruskou reformovanou agendu (a také s reformovaným prostředím Falcké agendy související nizozemské formuláře pro uvedení do služby v církvi) a na této tradici do jisté míry postavenou agendu českých exulantů v pruském Slezsku, která se posléze užívala i v našem prostředí, dále formuláře G. J. Zollikofera, agendu z Uher pocházejícího pastora Jana Végha, jehož bohoslužebná kniha byla závislá na uherském vzoru, a také c. k. Vídeňskou agendu luterské provenience.

Lze si rovněž položit otázku, do jaké míry působila v českém reformovaném prostředí českobratrská tradice. Její vliv lze snad vypožorovat již v exulantské agendě. Také Heřman z Tardy v *Pořádníku* užívá bratrskou modlitbu. Roku 1869 vydal bratrské formuláře tiskem pastor a senior Josef Kubeš. Svazek obsahuje kromě modlitební části pořádky křtu, večere Páně, přijímání k večeři

Páně (konfirmace) a oddavek z roku 1612. Vydavatel zmiňuje, že na superintendentním konventu roku 1867 byla projevena jednomyslná touha po co největším přidržování se bratrských způsobů v bohoslužebném pořádku.¹⁵⁴ Tak se, snad vlivem tohoto počinu, setkáváme s bratrskými vlivy v agendách E. Japchena, J. Dobiáše i v oficiální agendě pro sbory h. v. z roku 1881.

Máme zde tedy doloženo užívání liturgických formulářů různého zeměpisného i intelektuálního původu. Tak se kromě vlivů agend z doby, kterou pro naše poměry můžeme označit za předbělohorskou, prosazují i výtvořiny osvícenského období.

Z předložených agend a formulářů lze potvrdit tezi, že naše reformované evangelictví nebylo liturgicky příliš košaté. Ovšem není to jen charakteristika platná pro české a moravské prostředí, jak můžeme vypožorovat z výše uvedených materiálů, které sloužily českým a moravským pastorům jako předlohy. Zásadní prvek většiny obřadů tak tvoří mluvené (či zpívané) slovo.

Výjimku v naznačené liturgické strohosti představují *Agenda česká*, snad dílo Jana Kašpara a předlohy formulářů pro slavení večeře Páně Jana Veselého. Ač i tato díla dávají slovním projevům rozsáhlý prostor, přece v nich narážíme na známky návaznosti na starou liturgickou tradici. Tak v první zmíněné agendě nacházíme *introit* či *Kyrie* a vůbec značně propracované liturgické pořádky. Tak snad pod přinejmenším částečným vlivem Pruské agendy proniká do našeho reformovaného prostředí bohatší liturgie s tradičnějšími prvky. Navíc se zde dává prostor pro aktivní účast i pěveckému sboru a shromáždění. Shromáždění se tak může zapojit i jinak, než jen obvyklým zpěvem písní. Povšimnout si můžeme také estetického zájmu autora, jenž se odráží v jeho pojetí toho, co se má odehrávat před započítím vánočních bohoslužeb. Otázkou je, zda se jednalo při utváření pořádku bohoslužeb v této agendě jen o záležitost estetickou, o úsilí po jakési romantické atmosféře, nebo zda zde máme doklad teologického prohloubení chápání liturgie a snahy po promyšlené stavbě bohoslužebného pořádku. Případně lze také vzít v úvahu, zvláště na základě pravděpodobného vlivu agendy sjednocené pruské církve, i motiv snahy po sblížení reformovaného a luterského živlu.

¹⁵⁴ KUBEŠ (vyd.), *Agenda čili způsob vysluhování*, nečísl s. III.

Agenda Jana Veselého zase ukazuje zájem o domácí bohoslužebnou tradici. Tak se v ní ozývá dílo V. Š. Teplického, dovádějící nás až do období předbělohorského. O tom, že inspirace Teplického *Agendou správy a posluhování* nebyla zcela ojedinělou, svědčí také užití modlitby z ní pocházející v *Pořádníku* Heřmana z Tardy.

Charakteristickým znakem téměř všech zkoumaných agend je absence formulářů pro běžné bohoslužby. V dotčených agendách se setkáváme s různorodými pořádky. Tak např. v agendě Zollikoferově najdeme hned na počátku křestního obřadu otázku na vůli ke křtu. Stejný formulář však nezahrnuje modlitbu Páně a dokonce ani vyznání víry. Při konfirmaci chybí vzkládání rukou, při svatebním obřadu zase podání rukou snoubenců a potvrzení uzavření svazku ústy duchovního. Křestní formulář v agendě Jana Végha neobsahuje krédo ani otázky, kromě otázky na jméno křtěnce. Obojí je vynecháno i v jeho *Krátké přípravě*. Dalším neobvyklým jevem je vložení ruky na čelo novorozence a vyslovení požehnání během úvodu matky v Dobiášově agendě. Zajímavé je to, že toto gesto je určeno pouze dítěti nemanželskému. Změněné poměry ve společenské a náboženské realitě patrně dokládá *Agenda* z roku 1881. Křest není nutné provést co nejdříve po narození dítěte, počítá se při něm i s možnou účastí matek. Společnost již není automaticky cele křesťanská a zřejmě proto se uvádí i formulář pro křest dospělého.

Zaměřit se můžeme i na změny provedené při aplikaci formulářů cizího původu do našich poměrů. Věnujme pozornost změnám, které provedl Heřman z Tardy oproti formulářům Falcké agendy při jejich překladu do češtiny. Přestože mu jistě byly falcké vzory autoritou, nepřevzal je bez úprav. Tak rozdílně od své předlohy nepočítá s klečením při modlitbě Páně ve formuláři večeře Páně či s úkonem předání prstenů při svatebním obřadu. Je otázkou, proč k těmto změnám přistoupil. V jeho *Pořádníku* se v některých případech s možností předat prsteny setkáváme. V případě klečení by bylo možné uvažovat o jeho vyloučení jakožto zvyku, který upomíná na katolickou praxi. Avšak i když se při večeři Páně v Tardyho sbírce s klečením nesetkáváme, přece lze na ně narazit např. při konfirmaci (a to třeba právě během modlitby Páně). Avšak v jednom formuláři večeře Páně s nemocným opět oproti Pruské

reformované i exulantské agendě výzvu k pokleknutí pomíjí. Zdá se tedy, že jeho postoj ke klečení nebyl jednotný a zcela je nezamítal.

Jistou vypovídací hodnotu o stavu liturgie v českomoravském reformovaném prostředí a o vlivech, které byly považovány alespoň na reprezentativní církevní úrovni za důležité, jistě má *Agenda* z roku 1881, neboť představuje bohoslužebnou knihu těšící se oficiálnímu uznání, ač některé formuláře byly otištěny bez dobrozdání generálního synodu. A nelze se v této souvislosti omezit jen na prostředí církve helvetského vyznání. Jak bylo totiž již dříve uvedeno, tato agenda sloužila i pastorům vyznání augsburského. Máme zde doklad o tom, že se nejednalo pouze o předložení formulářů pro různé obřady a textů modliteb pro různé situace, nýbrž také o jistou regulaci s nimi souvisejících záležitostí, neboť *Agenda* obsahuje jednotlivá direktoria s pokyny. Také je zde dodržena zásada protestantského pojetí plurality bohoslužebných způsobů, neboť tato kniha neobsahuje vždy pouze jediný pořádek určený pro vykonávání daného obřadu, ale nabízí v některých případech více možností, jak je utvářet. I zde se prosazuje vliv falckých formulářů, ovšem také narážíme na působení Véghovy agendy i bratrské bohoslužebné tradice. Z toho lze tedy usoudit, že dané předlohy byly shledány konstitutivními pro bohoslužebné jednání reformované církve v našich končinách v poslední čtvrtině 19. století, a to jistě také s povážením jejich úlohy v minulosti, s ohledem na soudobou situaci a orientaci církve i s výhledem do budoucnosti, v níž měla být *Agenda* používána. Ovšem v době, kdy již existovala (snad) Kašparova *Agenda česká* a nepříliš dlouho před tím, než Jan Veselý sestavil formuláře pro večeři Páně, se domácí církve h. v. ve své oficiální bohoslužebné knize stále orientovala na tradiční způsob bohoslužebných obřadů liturgicky nepříliš rozmanitých a bohatých.

Co se týká užívání obsahu z luterské Vídeňské agendy, patrně nemusíme tento, nikoli výjimečný, jev vykládat jako akceptování luterské liturgie, příp. věrouky, ale jako přijetí toho, co bylo možné akceptovat v obou konfesních společenstvích. Je však pozoruhodné, že ačkoli byla na území Čech a Moravy většina evangelíků reformovaného směru, přijímali jejich duchovní do svých agend i vlivy z menšinového luterství.

4. Bohoslužebné knihy a materiály Českobratrské církve evangelické

4.1. Vznik církve a komitétu pro jednotu v učení a bohoslužbě, agendární odbor

Českobratrská církev evangelická vznikla v prosinci roku 1918 sloučením reformovaných a luterských sborů.¹⁵⁵ Již na ustavujícím shromáždění nové církve byl na návrh Jana VI. Šebesty podpořen vznik komitétu pro jednotu v bohoslužbě a v učení. Šebesta měl v tomto komitétu (odboru) pracovat na agendárních záležitostech, avšak i jiní zájemci pracovali na nové agendě. Roku 1923 byl v rámci tohoto komitétu založen agendární odbor (komitét).¹⁵⁶ Jeho zásluhou došlo k vydání dvou dílů *Příručky bohoslužebné* a *Knihy modliteb a služebností ČCE*.

4.2. Příručka bohoslužebná

4.2.1. Příručka bohoslužebná I

První díl *Příručky* vyšel v roce 1925. Nejedná se o oficiální liturgickou knihu ČCE, *Příručka* měla představovat krok na cestě k jejímu vzniku.

Obsah: s. 5 K předmluvě; 7 A. Zásady a hlediska; 16 Texty čtení k nedělním a svátečním dnům církevního roku nedělní a sváteční perikopy - jsou zde uvedeny dvě řady textů – starocírkevní epištoly a evangelia (někdy paralelně doplněné) a bratrská řada (podle Modliteb církevních neb kazatelských, perikopy jsou sestaveny z ranních a nešporních textů, příp. i ze střeďečnících a pátečnících oddílů); 23 Slavnostní dny; 24

¹⁵⁵ Pavel Filipi udává zastoupení luterských sborů na asi 1/3, zbytek tedy představovaly sbory reformované. FILIPÍ, Hledání liturgické tváře, 119.

¹⁵⁶ CHALUPSKI, Práce na bohoslužebných knihách, 68–69. V tomto článku lze nalézt více informací. Viz také článek FILIPÍ, Hledání liturgické tváře.

Zvláštní podněty a pamětní dny; 25 Podněty mravní a náboženské. Pro neděle; 26 I. Prostý způsob nedělních služeb Božích; 31 Modlitby před kázáním; 36 Modlitby přímluvné (po kázání); 38 Děkčinění za žeň (řád jednoduchý); 40 II. Nešporní řád bohoslužebný; 41 III. Oživený způsob služeb Božích; 48 Krátké modlitby počáteční (Collecta ante epist.); 55 Kolekty konečné (před požehnáním); 56 IV. Bohoslužebný řád (obdobný návrh); 57 V. Bohoslužby o význačných dnech; 58 Jak umístiti v bohoslužbě písně ze zpěvníku Českobr. církve evang. a přídavku „Zpívejte Hospodinu“; 60 V den svobody 28. října (Pořad bohoslužby); 60 Svátek práce (mládeže, květů) 1. května; 61 Svátek matek (otců); 62 Vyznání víry křesťanské; Biblium (Vyznání víry, vyjádřené slovy Písma); 64 Ze svědectví otců; 77 Dětské bohoslužby; 77 VI. Bohoslužba bez kázání; 78 Služby Boží pašijní; 83 Ranní pobožnost v adventě; 85 Ranní pobožnost v postě; 86 B. Služba svátostmi. Slavnostní bohoslužba s večeří Páně (Celkový rámeček); 87 Bohoslužba s večeří Páně bez kázání (Celkový rámeček); 91 Slavení večeře Páně (I. způsob); 97 Slavení svátosti večeře Páně (II. způsob); 101 Posluhování sv. večeří Páně nemocným; 105 Služba křtu sv. ve shromáždění; 106 Služba křtu sv. soukromě v chrámě neb v domě; 110 C. Služebnosti případné. Konfirmace. I. způsob; 113 Slavnost přijímání k svátosti večeře Páně. II. způsob; 116 Oddavky; 120 Akt přijetí do církve. I. způsob; 121 Akt přijetí do církve (2. způsob. – Postup); 122 Uvedení starších v úřad; 124 Pohřební pobožnost (Rámeček); 128 Slovo k závěru

Příručka obsahuje i další nabídku textů či modliteb.

Příručka je předkládána synodu v roce 1925. Jejím hlavním těžištěm jsou nedělní bohoslužby, kniha má sloužit jako pomoc pro duchovní a má pomáhat při sjednocování církve. Praktickým využitím se prověřil uveřejněný materiál, což poslouží k vypracování řádné agendy. Užívání *Příručky* není povinné, má však podnítit další liturgickou tvorbu.¹⁵⁷ Pod textem jsou uvedena tato jména členů agendárního odboru: F. Bednář,¹⁵⁸ J. Jadrníček,¹⁵⁹ B. Fleischer,¹⁶⁰ F.

¹⁵⁷ Příručka bohoslužebná, 5.

¹⁵⁸ František Bednář (1884–1963) se kromě teologických studií ve Vídni, v Halle n. S., Erlangen a Edinburghu věnoval také studiu práv. Jeho kazatelskými působišti byly hlavně Klobouky a klimentský sbor v Praze. Pedagogicky působil na tehdejší Husově fakultě, kde vyučoval církevní právo a praktické bohosloví. Věnoval se např. i staré Jednotě bratrské, dále také

Kozák,¹⁶¹ G. A. Molnár,¹⁶² P. Nešpor¹⁶³ a J. VI. Šebesta¹⁶⁴ jako referent a předseda odboru. Za odbor pro jednotu v učení a bohoslužbě je podepsán Ferdinand Hrejsa.¹⁶⁵

Bohoslužebné provizorium trvalo od vzniku spojené církve záměrně, aby se mohly nenásilným způsobem vytvořit liturgické formy. Ustavující sněm ČCE

sociální problematice. TOUL, Jubilejní kniha, 40; <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/bednar.html> (cit. 11. prosince 2017).

¹⁵⁹ Josef Jadrníček (1885–1952) studoval ve Vídni a v Halle n. S. Farářem byl v Zádveřicích a v Uherském Hradišti. Působil též jako senior brněnského seniorátu a člen synodní rady. TOUL, Jubilejní kniha, 80; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 281.

¹⁶⁰ Na s. 8 je však uveden Jul. Fleischer. Podle údaje na s. 99 by se patrně mělo jednat o Benjamina Rudolfa Fleischera (1885–1948), jenž studoval v Basileji, Vídni, Marburku n. L. Byl činný v Berouně, Plzni, v Husinci v Prusku, Lounech, Sloupnici, Roudnici. TOUL, Jubilejní kniha, 60; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 275.

¹⁶¹ František Kozák (1857–1926) studoval ve Vídni, Lipsku, Edinburghu, jako duchovní byl činný ve Vanovicích, Velké Lhotě a v Čáslavi. Byl vydavatelem časopisu Hus a jiných náboženských spisů. TOUL, Jubilejní kniha, 100.

¹⁶² Gustav Adolf Molnár (1884–1972), studoval ve Vídni, Štrasburku, Halle n. S., Lipsku. Působil jako polní kurát, farářem byl v Trnávce, byl rovněž literárně činným. TOUL, Jubilejní kniha, 125; BROŽ (vyd.), Církev v proměnách času, 369.

¹⁶³ Pavel Nešpor (1889–1964) absolvoval teologická studia ve Vídni a v Halle n. S., jako kazatel působil v Nikolčicích, ve dvacátých letech 20. století byl rovněž vojenským duchovním v Olomouci, poté zastával farářskou roli v Prostějově a v Nosislavi, byl rovněž seniorem brněnského seniorátu. TOUL, Jubilejní kniha, 134; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 292.

¹⁶⁴ Jan Vladimír Šebesta (1878–1962) studoval teologii ve Vídni, Erlangen a Halle. Jako duchovní působil ve Vsetíně, Krouně, Soběhrdech a Pečkách. Kromě jiných aktivit byl aktivní v literární oblasti. TOUL, Jubilejní kniha, 172-173; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 304.

¹⁶⁵ Ferdinand Hrejsa (1867–1953) studoval bohosloví ve Vratislavi, Vídni a Erlangen, duchovensky byl činný v Chebu, Trnávce, v Praze u Salvatora; byl posledním českým superintendentem církve a. v. Působil také jako profesor církevních dějin na Husově bohoslovecké fakultě. Poukazoval na zvláštní svéráz české reformace. Působil ve vedení ČCE, o jejíž vznik se značně zasloužil. Byl literárně činný, překládal a skládal písně. TOUL, Jubilejní kniha, 74; <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/hrejsa.html> (cit. 11. prosince 2017).

se přihlásil k husitské reformaci, ke kališnické církvi a k Jednotě bratrské. Na tomto prohlášení se zakládá také oprávnění vytvořit nový řád bohoslužeb.

Zásady agendárního komitétu: agenda má vyjadřovat zbožnost křesťanskou, ale především českou; pro přijetí rozhodnutí je třeba hlasů nadpoloviční většiny členů; nutno vždy uvést prameny; zohledňovat se budou paralelní texty, přednost mají texty sloužící společné věci, až pak budou umístěny konfesionálně ražené příspěvky luterské či helvetské orientace.

Centrálním bodem a podmínkou života církve jsou bohoslužebné shromáždění a neděle. Doba je velice vhodná k liturgické reformě, celé křesťanstvo je proniknuto liturgickým hnutím, zraky se obracejí k bohoslužbě rané církve, již se aktivně účastnili laici. Naše bohoslužby však ideálu příliš neodpovídají – věřící mají s ohledem na katolictví strach modlit se nahlas modlitbu Páně, společně vyznávat víru, pokleknout (na rozdíl od Jednoty bratrské), špatně se daří i zpěvu. Kromě kazatele nikdo nemluví, nezaznívají odpovědi na jeho modlitby.

Základem evangelických bohoslužeb je hlásání evangelia. Na tom nechce *Příručka* ničeho měnit. Avšak i přes odstup vůči katolické mši, mysticismu a „estetickému rozcitlivění“ je co zlepšovat. Mělo by se více slavit jméno Boží, prostoru se má dostat tiché modlitbě, je třeba zavést střídavý zpěv a i skrze modlitby umožnit, aby se shromáždění aktivně podílelo na bohoslužbě. Při několika svátečních dnech za sebou je nutno zařadit zpěvní bohoslužby a liturgické slavnosti, aby se pořád pouze nemluvílo, aby z bohoslužby nebyla „vzdělavatelná schůze“. Liturgie má být prostá, pravdivá, evangelická, nikoli neměnná co do obsahu i formy. Bohoslužba by měla zachovávat obecně křesťanský charakter, nemá být tvarována konfesijně, nacionálně či třídně. Její těžiště má představovat oslava Otce v Synu.¹⁶⁶ Každá bohoslužba má být přizpůsobena hlavní myšlence, aby se tak respektovala liturgická doba.

Do bohoslužby uvádí hudba varhan či harmonia, jež započne po zvonění (pokud jsou zvony k dispozici) a trvá tři až pět minut. Pokud nemá sbor dostatečně kvalitního varhaníka, je lepší obejít se při zpěvu bez doprovodu.

¹⁶⁶ Ač zde není zmíněn Duch svatý, nemusí se jednat o známku pneumatologického deficitu, jak je patrné níže z toho, že Duch sv. může být vzýván v písni.

Místo přede hry je rovněž možné zařadit předzpěv bez doprovodu varhan (*Ó Ježíši* či *Nejsvětější*), po němž následuje krátká dohra a poté píseň. Po přede hře prosloví duchovní u stolu Páně z Písma heslo neděle a to podle liturgického období a charakteru dne. První píseň má uvádět do liturgické doby („povážlivé jest opomíjeti advent, postní a svatodušní dobu“), jinak může obsahovat chválu Boží, v neděli ranní téma, či být všeobecného obsahu, příp. se má jednat o vzývání Ducha svatého (to lze ponechat na píseň před kázáním), nejlepší je začít žalmem. Poté následuje krátký úryvek z Písma (např. počátek adjutoria, jež může shromáždění dokončit zpěvem). Pak se doporučuje zařadit tzv. svědectví otců. Dále je na řadě krátká modlitba (kolekta), pokud se v ní vyznávají viny, má být proslovena společně shromážděním a duchovním a zakončena sborem zpívaným Amen, amen ze zpěvníku či zpěvným veršem.

Pak se kazatel může pozdravit se sborem (sbor může odpovědět zpěvem). Dále je na řadě čtení biblického textu, nejprve Epištoly a poté Evangelia, nebo volného textu. Výběr čtení by se měl jeden rok zakládat na starocírkevních perikopách a v druhém roce se může volit volně, avšak uvážlivě a s ohledem na důležité body liturgického roku. Na čtení reaguje sbor např. zpěvně. Následuje modlitba před kázáním (např. dle tématu neděle) a píseň, která může být i vyznáním víry či např. prosbou o Ducha. Před kázáním se prosloví suspirium podle doby, nebo se zazpívá sloka modlitební písně, čte se text (úvod k němu má být co nejkratší) a následuje kázání, které má trvat dvacet až třicet minut, jen někdy lze zařadit i kázání na čtyřicet minut. Po něm se zpívá hlavní píseň jako odpověď na slyšené. Kazatel se má posadit na židli umístěnou na kazatelně. Pak se dostává prostoru pro hlavní, přímluvnou modlitbu zakončenou modlitbou Páně, již prosloví kazatel nebo spíše může být zazpívána jakožto husitský Otčenáš (modlitba Páně nemá mít místo před kázáním). Ve svátečních obdobích se má zařadit *Svatý, svatý* ze zpěvníku. Pak se pokračuje oznámeními a zakončí se votem. Duchovní sestoupí z kazatelny, zpívá se jedna sloka písně a následuje prosba o požehnání. Poté se kazatel krátce modlí a na to prosloví slova požehnání, bylo by dobré pozvednout ruce („vzkládání rukou“) či alespoň pravou ruku. Následuje závěrečný zpěv (druhá sloka písně *Amen to požehnání* či *Amen, amen* dle zpěvníku) a chvíle pro tiché

modlitby. Při vycházení z chrámu hrají polohlasně varhany a je ještě prostor pro sbírku na talíře, které drží presbyteri nebo pověření lidé. Avšak bylo by možné zařadit sbírku v lavicích do průběhu bohoslužeb, do písně před kázáním, dát ji na stůl Páně a zmínit ji také v modlitbě po kázání. Sbírká je podstatnou částí bohoslužeb.

V otázce sezení a stání, příp. klečení se počítá s udržení zaběhlých zvyklostí.¹⁶⁷

Prostý způsob nedělních bohoslužeb

Tento bohoslužebný pořádek obsahuje předehru, vstup (*introitus*, shromáždění stojí), počáteční píseň (zpravidla žalm), úvodní slovo, modlitbu, čtení z Písma a rčení z Písma, ohlášení sbírky, píseň, pozdrav z kazatelny, text a rčení, kázání, píseň, přímluvnou modlitbu a modlitbu Páně, ohlášení, vybidnutí ke sdílnosti (pokud nebyla sbírka před kázáním), rčení s přáním pokoje, zpěv (jedna sloka), požehnání, píseň, tichou modlitbu a dohru.

Děkčinění za zeň (řád jednoduchý)

Autorem tohoto návrhu je Josef Jadrníček. Shromáždění je zahájeno vstupním slovem ze Ž 65, poté se měla zpívat píseň *Chvalmež Boha, ó křesťané!*, následuje modlitba, čtení (např. Ž 103 nebo J 6,1–27), píseň *Chvaliž Hospodina, slávy vždy krále mocného*, kázání, modlitba, modlitba Páně, zpěv části písně (*Z tvé lásky, Hospodine* nebo *To jedno mějme stále na paměti*), ohlášení, požehnání a závěrečná píseň *Tvé požehnání, dobrý Otče*.

Pořádek nešporního shromáždění

Nešpory probíhají dle následujícího pořádku: předehra, píseň, úvodní slovo, modlitba, text, kázání, modlitba Páně, ohlášení, vybidnutí k účinnosti, požehnání (kratší, nikoli áronské, které náleží do hlavních bohoslužeb), píseň, tichá modlitba, nehlučná dohra.

¹⁶⁷ Příručka bohoslužebná, 7–15

Oživený způsob služeb Božích

Po utichnutí zvonů začne předehra, poté je na řadě *introit*, píseň (žalm), invitorium (heslo neděle, heslo dne), adjutorium, kolekta (krátká modlitba), zpěv jedné sloky, pozdrav, čtení (Epištola, poté Evangelium nebo volně), rčení (ohlášení sbírky), modlitba, píseň (a sbírka), pozdrav, text, kázání, píseň, přímluvná modlitba, zpívaný husitský či mluvený Otčenáš, oznámení (a příp. oznámení sbírky), votum, zpěv jedné sloky, kolekta (prosba o požehnání), požehnání, zpěv sloky, tichá modlitba, dohra, při vycházení sbírka a dar do sociální pokladny, (zvonění).

Vzor bohoslužeb podle tohoto způsobu (z Modlitebné neděle) obsahuje dvě verze úvodní kolekty, z nichž jedna je vyznáním vin. Poté se zpívá druhá sloka písně *Rozsvět' záři světla svého*. Při pozdravu mluví pouze duchovní a namísto odpovědi lidu používá slova „i s duchem mým“ nebo lze místo pozdravu zvolit jakési slovo milosti. Po rčení po úvodním čtení Písma je oznámeno konání sbírky nebo duchovní praví „Sláva Tobě, Hospodine!“ anebo toto zpívá shromáždění podle zpěvníku. Po čtení textu z kazatelny následuje dovětek („rčení“). Na závěr se zpívá druhá sloka písně *Král věčný nás požehnej*. Sbíрка při vycházení je zde uvedena pouze v případě, že nebyla vykonána před kázáním, závěrečné zvony zde nejsou v závorce.

Bohoslužebný řád (obdobný návrh)

Návrh pochází od F. Kozáka. Má tuto strukturu: píseň (s možností předchozího vstupního slova kazatele), uvedení ke zpovědní modlitbě (kterou mají časem říkat všichni, při případné jiné, delší variantě by ji pronášel jen duchovní), sbor: Amen, absoluce, sbor: *Gloria* (zpívané či mluvené, bez *Laudamus*), následuje patrně modlitba a poté modlitba Páně¹⁶⁸ (příp. zpívaná lidem), sbor: Amen (mluvené či zpívané; pokud se modlitba Páně zpívala, Amen odpadá), (při zvláštních příležitostech možnost odpovědi pěveckého sboru), čtení (Starý zákon, poté Nový zákon či Epištola a poté Evangelium), (někdy možnost odpovědi pěveckého sboru), dovětek, (sbor: Amen), (krédo – příležitostně, pouze duchovní), (sbor: Amen, nebo sbor či pěvecký sbor:

¹⁶⁸ Ač výše stojí, že modlitba Páně nemá místa před kázáním.

Haleluja 3x, Amen), píseň (při malém počtu účastníků sbírka), kázání (nebo duchovní řeč), píseň, přímlovná modlitba (kolekta), oznámení, požehnání, píseň, požehnání, píseň (*Amen to požehnání*) nebo zpěv Amen (3x).

Bohoslužby o význačných dnech

Pro jednotlivé body se odkazuje na předchozí pořádek. Po utichnutí zvonění se začíná předzpěvem bez doprovodu či předehrou (u té je uveden pěvecký sbor, snad jako možnost jeho zpěvu místo předehry), následuje píseň (obvykle žalm), heslo dne (invitatorium), adjutorium, vyznání vin, absolve, pozdrav (s odpovědí lidu: „i s duchem tvým“), modlitba, čtení textu, „Sláva tobě Hospodine!“, vyznání víry či biblium (vyznání víry slovy Bible) nebo svědectví otců, zpěv pěveckého sboru (pokud nezpíval na počátku), píseň (a sbírka – pokud není běžně konána až na závěr), pozdrav, text, rčení, kázání, píseň, přímlovná modlitba, husitský Otčenáš (zpívaný, někdy mluvený), ohlášky, (vybídnutí k účinnosti), votum, zpěv jedné sloky (podle dne), modlitba o požehnání (kolekta), požehnání, píseň nebo Amen, amen, tichá modlitba, dohra, sbírka a dar do sociální pokladny.

Bohoslužby v den svobody 28. října

Pořádek je převzat z rukopisné agendy J. Vl. Šebesty. Po předehře následuje vstupní slovo (Tento jest den, kterýž...), zpěv Ž 118 nebo Ž 126 či Ž 129, *introit* (invitatorium), zpěv (např. *Nuž, Bohu děkujme*), modlitba, svědectví otců (z Komenského *Retuňku proti Antikristu*), zpěv pěveckého sboru (*Ó, svatý Bože, slyš*, dvě či tři sloky), *suspirium* (*Hospodine, pomiluj ny...*), *text*, kázání, zpěv (*Prospívej*, tři sloky), přímlovná modlitba, husitský Otčenáš, oznámení, votum, zpěv (*Ó, víro otců*, jedna sloka), kolekta, požehnání, píseň (*Amen to požehnání*), státní hymny, tichá modlitba, sbírka.

Svátek práce (mládeže, květů) 1. května

Pořádek pochází z rukopisné knihy J. Vl. Šebesty. Již v předvečer znějí zvony. Bohoslužba je zahájena delší předehrou „rázu jarého, vítězného“, poté zpívá mládež, pokračuje se přístupem (krátkým biblickým slovem), následuje

zpěv Ž 66, adjutorium, kolekta, zpěv (*Ó, přijdiž, přijdiž, léto Páně*, první sloka nebo *Haleluja, pěj haleluja*), čtení biblických textů k tématu dne, krátký „příhovor“ k dělníkům, mládeži (např. Ga 6,2), zpěv (*Bud' žehnán svazek ten*), přímluvná modlitba, lidem zpívaný husitský Otčenáš, (pozdravy hostů, přednesy dětí, mládeže), oznámení, výzva ke sdílnosti, votum, píseň (*Ó, přijď ty sám, náš milý Pane*), kolekta, požehnání, píseň (*Bože, vylejž požehnání*), tichá modlitba, tichá hra, zvonění.

Svátek matek (otců)

Opět se jedná o materiál z agendy J. VI. Šebesty. Nejvhodnější termín pro slavení tohoto svátku představuje neděle Misericordias či datum kolem 13. května.

Pořádek má tuto podobu: zvonění, předehra, přístup (ze Ž 89), zpěv Ž 89, adjutorium, kolekta, zpěv, pozdrav („i s duchem mým“), čtení, „Sláva tobě Hospodine!“ (pronáší pěvecký sbor mládeže), modlitba nebo svědectví otců, rčení, zpěv (*Bůh, otec tvůj* nebo *Ó, blažen dům*), suspirium, text, kázání, píseň *Nuž Bohu děkujme!*, přímluvná modlitba, modlitba Páně, oznámení, ohlášení sbírky, votum, zpěv jedné sloky, kolekta, požehnání, zpěv sloky, tichá modlitba.

Dětské bohoslužby

Mají se konat jednou ve všech hlavních částech liturgického roku (advent, Vánoce, Zjevení Páně, postní doba, Velikonoce, Letnice, nedělní,¹⁶⁹ díkůčinění za úrody, výročí reformace, počátek a konec školního roku). Mohou být zařazeny do hlavních bohoslužeb, utvářeny mají být podle prostého způsobu bohoslužby.

Bohoslužba bez kázání

Tento způsob bohoslužeb je vhodný pro období, kdy se koná více svátečních bohoslužeb (advent, Vánoce, konec roku, Zelený čtvrtek nebo Velký pátek večer či příp. odpoledne, Velikonoce, Letnice, jarní – Svátek práce,

¹⁶⁹ Tedy patrně konány v některou neděli.

Díkůčinění, Památka zesnulých – poslední neděle církevního roku, misijní – kolem Zjevení Páně, 28. října), aby se kazatel (pokud je jeden) neopakoval a neunavoval sebe i věřící. Nejlepší je zařadit tyto bohoslužby při nešporách či večer nebo brzy ráno. Zpěv se střídá se čtením Písma a modlitbami. Lze zařadit zpěv mládeže a krátkou promluvu (tři až pět minut).

Pašijní bohoslužby

Tato liturgie je určena pro Květnou neděli nebo večerní bohoslužbu na Velký pátek.

Úvodní liturgie zahrnuje zpěv Ž 92, úvodní slovo z Nového zákona, krátkou kající modlitbu, zpívanou prosbu o smilování Boží (*Ó, Beránku Boží, svatý; ve stoje*), absoluci, zpěv *Samému Bohu sláva čest* (ve stoje), modlitbu (z *Pravidla služebnosti církevních* Tobiáše Závorky Lipenského),¹⁷⁰ čtení (Iz 53,1–5), zpěv *Hluboké Tvé, Jezu rány*.

Další oddíl je nadepsán „Čtení o utrpení a smrti Pána Ježíše Krista.“ Nejprve kazatel pronese úvodní biblický verš (Žd 12,2), pak následuje blok čtení pašijních textů, které jsou vždy následovány ohlasem z Písma a zpěvem. Je zde celkem sedmnáct takových oddílů. Po přečtení verše o smrti Páně však následuje tichá modlitba a zpěv pěveckého sboru mládeže, poté opět zpívá sbor.

Po skončení této části kazatel krátce promluví k věřícím, poté se dvakrát zpívá.

Závěr tohoto shromáždění tvoří krátký novozákonní text, děkovaná modlitba, modlitba Páně, požehnání, zpěv, tichá modlitba a varhanní hra při odchodu.

Ranní adventní pobožnost

Jedná se o liturgii pro všední dny a pro první nedělní shromáždění. Zvoní se jedním zvonem, následuje předehra, zpěv, invitorium, modlitba (nejlépe

170

Dostupné

z

<https://books.google.cz/books?id=9zJfAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>, list CXXVIII (cit. 20. listopadu 2017). Více informací k Závorkovi lze nalézt v HALAMA (vyd.), Coena Dominica, 143–148.

volná, jinak je uvedena modlitba Karla Nagye), text a „příhovor“ (nejvýše patnáct minut, ráno bývá v kostele chladno), píseň, husitský Otčenáš (zpívaný anebo společně mluvený), (ohlášení, oznámení sbírky), požehnání, sloka písně, tichá modlitba, nehlasitá dohra.

Ranní pobožnost v postní době

Jako výše je tento pořádek určen pro shromáždění ve všední den a pro první bohoslužebné shromáždění v neděli. Před zahájením liturgie vyzvání jeden zvon (pokud má sbor zvony), dále zní předehra, pokračuje se zpěvem, invitatoriem, modlitbou (opět se doporučují vlastní slova anebo lze užít uvedenou modlitbu z agendy 1881), čtením a promluvou (nejvýše patnáct až dvacet minut), poté se zpívá další píseň a husitský Otčenáš (nebo se společně pronáší beze zpěvu), mohou se zařadit oznámení a ohlášení sbírky, poté je na řadě požehnání, sloka písně, tichá modlitba a nepřiliš hlasitá hra.

Slavnostní bohoslužba s večeří Páně

Bohoslužba je rozdělena na pět částí. První z nich začíná vstupním slovem, poté se zpívá píseň (nejlépe žalm), následuje úvodní slovo, modlitba, čtení (má mít vztah ke svátku) a zpěv sboru „Sláva tobě Hospodine!“.

Druhá část je otevřena zpěvem písně, následuje suspirium, kázání, píseň zaměřená na kázání, přímluvná modlitba, modlitba Páně (mluvená, nebo zpívaná lidem), poté jsou sdělena ohlášení a je oznámena sbírka. Nato se kazatel rozloučí z kazatelny, zpívá se píseň a zní delší dohra.

Další bod bohoslužeb je zaměřen na přípravu k večeři Páně. Skládá se z krátké přípravy, vyznání hříchů, modlitby za jejich prominutí a ze slova milosti.

Čtvrtá část zahrnuje delší píseň s tématem večeře Páně, slova ustanovení této svátosti, modlitbu zaměřenou na svátost, slova pozvání, přijímání za zpěvu sboru a dobrořečení.

Závěr tvoří děkovaná modlitba, požehnání a píseň.

Při ohlášeních se věřící nepropouštějí a nemá se dávat požehnání, neboť „církev je ta, která slaví Večeři Páně“. Večeře Páně se koná alespoň pětkrát

ročně (Vánoce, Velikonoce, Letnice, někde Nanebevstoupení Páně, sv. Trojice, konfirmace, 6. července, díkyčinění za úrodu). Příprava se koná od přichystaného stolu Páně.

Bohoslužba s večeří Páně bez kázání

Tato forma bohoslužeb je vhodná především pro druhé dny svátků při druhém či třetím slavení svátosti. Předcházet má „důkladná příprava s kázáním na týden před slavením sv. Večeře Páně“, tedy snad zahájena týden před vysluhováním.

Tentokrát je liturgie rozčleněna do čtyř partií. Nejprve je uvedena předehra, která není do číselného rozčlenění zahrnuta. První blok otevírá vstupní slovo (přístup), poté se zpívá kající píseň, je proneseno úvodní slovo a modlitba, čte se biblický text (vhodný k období církevního roku) a opět se zpívá píseň.

Druhá část sestává z přípravné promluvy, písně, zpovědní přípravy, modlitby o odpuštění vin a z absoluce.

Následující oddíl začíná delší písní (patrně se předpokládá pouze jedna píseň, např. *Otčenáš*; někdy se sedí, někdy, mj. při *Otčenáš*, se stojí), poté jsou vyslovena slova ustanovení, prosloví se modlitba zaměřená ke svátosti, následuje pozvání a rozdělení za zpěvu lidu (či za tichého doprovodu).

Bohoslužba končí pronesením děkovné modlitby (dobrořečení), oznámení, požehnání a zpěvem písně.

Večeře Páně

První pořádek slavení večeře Páně pochází od J. Vl. Šebesty, je však sestaven ze starších pramenů. Na úvod se zpívá část písně ze zpěvníku podle Ž 51, následuje krátké úvodní z Písma pocházející slovo, promluva a vyznání vin (podle Komenského), zpěv první sloky písně *Ježíši, slávo nejvyšší!*, zpovědní otázky (podle agendy 1881, snad inspirovány prvním formulářem) a absoluce (dle *Agendy české*).¹⁷¹ Po zpěvu sloky písně na Ž 32 znějí slova ustanovení

¹⁷¹ Agenda česká, 26. Agenda je dostupná na http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-UKPETF1_T_161_316A29D-cs#search (cit. 20. listopadu 2017).

(1K 11,23–29), pak se krátce přechází k modlitbě – kazatel patrně bere chléb a kalich do rukou (modlitba je dosti podobná prvnímu formuláři agendy 1881) – po níž se kazatel pozdraví s lidem (sbor dvakrát odpovídá zpěvem „i s duchem tvým“ dle zpěvníku). Poté je na řadě jakási zkrácená preface. Kazatel: „Vzhůru srdce naše!“ (sbor odpovídá zpěvem ze zpěvníku), dále pokračuje jen kazatel: „Díky vzdávejme...“, „Hodné a spravedlivé jest...“, na což navazuje *Sanctus* a *Benedictus*. Dále se pokračuje modlitbou Páně, zpěvem začátku písně *Pán Bůh je přítomen*, proslovením části slov ustanovení – slova o chlebu jsou spojena s jeho lámáním. Po vyslovení pozvání přistupují hodovníci za zpěvu, nejprve jsou na řadě ženy. Každá skupina („kolo nebo stůl“)¹⁷² se propouští určenými slovy. Po skončení přijímání je pronesena děkovaná modlitba (zahájená slovy ze Ž 103, druhou možnost představuje modlitba dle *Agendy české*, s. 54) a slova z J 5,14b. Po zpěvu první sloky písně *Král věčný nás požehnej*, následuje modlitba spojení s církví zvítězilou, požehnání, dokončení písně, tichá modlitba a jemná dohra.

Krédo (vyzpíváné v písni či mluvené) má místo po čtení textu, ne ve svátostné části.

Druhou formu večeře Páně upravili J. Vl. Šebesta, V. Pokorný a F. Klapuš podle *Book of Common Worship* amerických presbyteriánů z roku 1918.

Zde se začíná promluvou a zpovědními otázkami, pak jsou správně smýšlející jménem Páně pozváni ke stolu, nejprve však má místo kající modlitba, po níž nenásleduje klasická absoluce, nýbrž vyprošování odpuštění, utvrzení a posílení v dobrém a uvedení do věčného života a poté slova Páně zvoucí k sobě všechny pracující a obtížené a slibující jim odpočnutí a také verš J 3,16 (druhá část pochází od B. Fleischera). Dále se zpívá část Ž 116, poté jsou pronášena slova ustanovení z 1K (po v. 26) a stručně se přechází k modlitbě. Duchovní a lid (který ještě stojí se skloněnou hlavou) se pozdraví (sbor může odpovědět či zazpívat „i s duchem tvým“), kazatel: „Vzhůru srdce naše“ (odpověď zpěvem dle zpěvníku), dále pokračuje patrně jen kazatel „Díky vzdávejme...“, „Hodné a spravedlivé jest...“, *Sanctus* a *Benedictus*. Po zpěvu

¹⁷² Snad je tak vyslovena možnost přijímat v sedu za stolem.

sloky písně *Pán Bůh je přítomen* následuje posvěcující modlitba, modlitba Páně, pronesení části slov ustanovení, zatímco se láme chléb a pozvedá se kalich. Je vysloveno pozvání ke stolu; přistupuje se za zpěvu písně *Jezu Kriste, štědrý kněže*, nejprve přijímají ženy. Po vysluhování se koná (děkovná) modlitba, dále se zpívá sloka písně *Král věčný nás požehnej*, následuje modlitba spojení s církví zvítězilou a po dokončení písně je vysloveno slovo požehnání a zní zpěv Amen, amen dle zpěvníku. Po tiché modlitbě vše uzavírá jemné postludium.

Večeře Páně s nemocným

Autorem formuláře je J. Vl. Šebesta. Formulář se může zkrátit podle situace. Během zpovědi, pokud je to možné, by měl mít nemocný možnost být s kazatelem chvíli o samotě, kdyby mu chtěl sdělit něco důvěrného. Když to nemoc umožňuje, je dobré zazpívat nemocnému píseň. Pokud je to možné, má přijímat ještě někdo z rodiny, aby se nevzbudil dojem posledního pomazání, v takovém případě zdraví přijímají napřed.

Nejprve se prosí o pomoc Trojice a pronese se suspirium, pokračuje se promluvou k nemocnému (uvedena např. verze pro kajícího nedobré pověsti), dále je uveden oddíl z Jk 5,14nn, ovšem pasáž o mazání olejem je nahrazena třemi tečkami (tento úryvek obsahuje i Závorkův pořádek pro službu nemocným, ač je jinak umístěný). Pak kazatel nemocnému pokládá několik zpovědních otázek (patrně inspirace Závorkou Lipenským), následuje modlitba s nemocným (jedna možnost dle Závorky), absoluce a vzkládání rukou, recitace Ž 23 nebo zpěv písně *Hospodine všemohoucí!*. Poté je na řadě vyznání víry (lze je vynechat u těžce nemocných, běžně je snad recituje nemocný s kazatelem), modlitba Páně, zpěv, slova ustanovení (1K 11,23–26), přijímání (lámání chleba a nalévání vína při recitaci části slov ustanovení), dobrořečení (biblické texty, např. počátek Ž 103), propuštění s napomenutím (J 5,14b) a požehnání s vložením ruky na hlavu nemocného.

Křest

Pořádek křtu ve shromáždění je opět převzat v upravené podobě z *Book of Common Worship* amerických presbyteriánů. Formulář upravili J. Vl. Šebesta a F. Klapuš.

Po vstupní formuli je uvedena promluva k rodičům (a zřejmě i ke kmotrům, kteří ale při obřadu patrně nemusejí figurovat), následují dvě otázky na rodiče (a kmotry – ti jsou však uvedeni pouze u první otázky, a to v závorce, na druhou otázku je uvedena jen odpověď rodičů). Nato vyzývá duchovní ke společnému vyznání víry, na niž má být dítě pokřtěno a poté pronáší prosbu o požehnání pro blízké dítěte ke splnění jejich slibu i pro křtěnce. Pak se otáže na jméno dítěte a po odpovědi je pokřtí. Následuje zpěv jedné sloky, modlitba, společná modlitba Páně, požehnání přítomným, zpěv a modlitba v tichosti.

Další způsob křtu je určen pro vykonání svátosti soukromě v kostele nebo v domě. Pochází od G. A. Molnára. Obsahuje vstupní slovo a biblické verše patrně k výběru. Pak má obvykle následovat na biblickém textu založená promluva o důležitosti křtu, zohledňující liturgické období a konkrétní okolnosti případu. Dále je proslovena trojičně strukturovaná modlitba, po ní se čte text (z Mk 10), následuje modlitba Páně se vzkládáním ruky duchovního (nebo i kmotrů; mluví se o vztažení ruky nad dítě), promluva ke kmotrům, otázka na ně a přání k naplnění jejich slibu. Dále se vyznává víra (Apostolikum či bibliikum, zřejmě v obou případech se jedná o společné vyznání, v druhém případě duchovní přímo praví: „Vyznejmež víru...“), poté byli rodiče a kmotři dotázáni ohledně vůle ke křtu na tuto víru a výchovy dítěte (patrně kvůli dosavadním zvyklostem je uvedeno, že odpověď pronášejí nejen kmotři, nýbrž také rodiče). Otcí je položena otázka na jméno dítěte, po několika slovech směřujících již k vykonání křtu se pronáší (nebo čtou) slova ustanovení křtu z Mt 28,18–20 a přidávají se i slova z Mk 16,16a. Poté se několika slovy odkazuje na vykonání křtu dle uvedeného rozkazu Páně a v důvěře v daný slib a připojí se jedno z blahoslovenství (Mt 5,8), během této chvíle se má vylévat voda z křestní nádoby, ovšem patrně nikoli na hlavu křtěnce, neboť ta je třikrát pokropena až při slovech křestní formule (možná se však pokyny k lití vody pouze zbytečně opakují). Po křtu následuje biblický doslov a pak požehnání

(uvedeny dvě možnosti) se vzkládáním rukou, je možné proslovit i část z písně. Dále je přidáno napomenutí (snad určené pro rodiče i kmotry), následuje ještě modlitba (a modlitba Páně, pokud nebyla zařazena dříve) a požehnání.

Konfirmace

Úvodní konfirmační pořádek je dílem P. Nešpora. Nejprve se zpívá píseň *Ó, přijdiž léto Páně*, pak od stolu Páně zazní suspirium, modlitba a čtení (Mt 5,1–12a). Zpívá se další píseň (*Pojď k spasiteli*), poté konfirmandi přicházejí ke stolu Páně, duchovní k nim mluví a následuje zkouška. Na závěr zkoušky konfirmandi zpívají část z písně *Kdož jste Boží bojovníci*, v úvahu připadá také píseň *Ve jméno Krista doufáme*. Poté je na řadě poděkování konfirmandů rodičům, kazateli a církvi (patrně se myslí sbor; každou část snad pronáší jiný z konfirmandů) a složení konfirmačních slibů ve formě odpovědí na otázky (kromě zaměření k Bohu je zde také místo pro národ, lidstvo a českobratrskou církev). Poté má zástupce (zástupkyně) konfirmandů pronést v zastoupení všech Apostolikum (v plurálu). Pak se odehrává akt přijetí konfirmandů (nikoli z rozhodnutí kazatele, nýbrž staršovstva), následuje zpěv pěveckého sboru, po němž mají konfirmandi kazateli podat ruku a přijmout požehnání (v závorce se uvádí, že dle bratrské tradice se mají na klečící konfirmandy vzkládat ruce a pronášet přitom verše; je otázkou, zda se jedná o pokyn či jen návrh). Dále se zpívá píseň *Pán Bůh je síla má*, dále je uveden „Výkon a případný doslov asi 10minutový ke konfirmandům“ (možná se slovem „výkon“ míní probíhající vzkládání rukou), dále je uvedena modlitba, následují oznámení, požehnání, píseň *Důvěřuj se v Pána*, příprava k večeři Páně a její slavení (pokud konfirmandi hned přijímají), požehnání a píseň *Král věčný nás požehnej*.

Druhý způsob konfirmace zpracoval J. VI. Šebesta. Nejprve se uvádí pět významů tohoto jednání dle agendy Jednoty bratrské 1612. Konfirmační dění zahajuje předehra nebo předzpěv *Nejsvětější*, na předehru navazuje *introit*, po předzpěvu se zpívá část Ž 119, následuje adjutorium, kolekta, zpěv sloky písně *Pojď k Spasiteli*, pozdrav (pouze kazatel – „i s duchem mým“), čtení, „Sláva tobě, Hospodine“ (kazatel či zpívá sbor ze zpěvníku). Duchovní pronese pětiminutovou promluvu („slovo uvítací“), po níž se čtou jména konfirmandů

(„katechumenů“), z nichž jeden vystoupí s recitací básně a pak všichni konfirmandi zpívají. Dále je umístěna zkouška (zaměřená na znalost Bible, katechismu aj.), během níž má shromáždění vícekrát zazpívat část písně, zpívat mají také konfirmandi. V závěrečné části zkoušky zpívá mládež a konfirmand vystoupí s básní či biblickým textem. Poté se slova ujme kazatel a promlouvá ke shromáždění i ke konfirmandům (nejvýše deset minut), následuje zpěv sloky písně *Již prozpěvujme, pozvaní!*, otázka na konfirmandy, zda chtějí obnovit křestní smlouvu a smířit se tím s Bohem, po odpovědi mají pronést krédo. Shromáždění zpívá několik slok písně *Věříme srdečně v jediného Boha* a kazatel nato pokládá konfirmandům další otázky „Dle řádu staré Jednoty bratrské“ (jako zdroj je udán opis Zhořelecké agendy pocházející od J. Bidla a G. A. Skalského, uvádí se již českobratrská evangelická církev). Poté jsou mladí vyzváni v návaznosti na text z Mt 18, aby poklekli a modlili se po kazateli (upraveno dle bratrské agendy 1612) a po této kající modlitbě jsou instruováni, aby povstali. Presbyteři jsou otázeni, zda nemají námitek vůči přijetí konfirmandů do církve a ke stolu Páně (dle agendy 1881), konfirmandi jsou otázeni, zda chtějí „na to pravice své Pánu Bohu dáti“ (podle Zhořelecké agendy), načež podávají duchovnímu ruku a ten je přijímá do církve (podle Zhořelecké agendy). Nato mají děti pokleknout a duchovní na ně vzkládá ruce a pronáší biblické texty. Po skončení tohoto úkonu mají konfirmandi vstát, následuje modlitba za děti (dle agendy 1612, ovšem bez odkazu na zdroj) a modlitba Páně a poděkování zástupce konfirmandů rodičům, kazateli a církvi. Kazatel poté vyzve všechny, aby neodcházeli před koncem shromáždění, načež se koná příprava k večeři Páně a pak přijímání, přednostně se vysluhuje konfirmandům. Na závěr zní požehnání a sloka písně.

Pokud nepřesáhne promluva duchovního deset minut a zkouška hodinu, trvá vše nejvýše dvě a půl hodiny. Není-li zařazena večeře Páně, pak je pořádek ke konci tento: poděkování konfirmandů, požehnání, píseň, sbírka.

Uzavření manželství

Obřad dle návrhu G. Ad. Molnára začíná (zkráceným) adjutoriem, po němž kazatel oslovuje shromáždění a pronáší promluvu. Pak pokládá snoubencům

otázku, zda žádají společně, aby byli oddáni, a pak se ptá každého z nich, zda si z dobrého a svobodného rozhodnutí berou svůj protějšek. Za svědky jsou povoláni Bůh i přítomní. Poté si mají snoubenci podat pravice a slíbit si věrnost, po každém slibu je druhý z partnerů vyzván, aby na tato slova pamatoval a důvěřoval jim. Pak jsou oba vyzváni k modlitbě o pomoc Boží. Po jejich modlitbě, zatímco se oba stále drží za ruce, je k modlitbě vyzváno také shromáždění. Po jejím skončení následuje položení kazatelových rukou na ruce snoubenců, vyslovení důvěry ve vyslyšení modliteb, potvrzení svazku a poté výměna prstenů se slovy duchovního, který prsteny předává (prsten je důkaz lásky a má napomínat k dodržování složeného slibu; slova při předávání jsou uvedena pouze pro nevěstu, ale patrně se pronášela i pro ženicha). Dále ještě vkládá duchovní ruce na hlavy manželů a žehná jim. Závěrečný bod představuje modlitba (vlastně dvě modlitby, neboť mezi nimi je umístěno Amen, nejedná-li se o modlitby k výběru).

Příručka obsahuje také „Vlastní akt oddaveční“ od M. Nováka. Po složení slibů zve kazatel ženicha a nevěstu k přijetí požehnání pro potvrzení jejich manželské smlouvy. Kazatel přijde ke stolu Páně a vloží ruce na jejich spojené ruce, potvrdí svazek a pronese požehnání pro novomanžele, na jehož konci může vložit ruce i na hlavy snoubenců – ovšem pokud tito stojí o stupeň níže a nevěstina hlava není pokryta kloboukem. Duchovní také navléká oběma prsteny se slovy, aby je přijali na památku tohoto dne, a na tyto prsteny na levých rukou novomanželů opět pokládá ruce se slovy požehnání vztaženými k symbolice prstenů.

Přijetí do církve

První způsob pro toto jednání vypracoval G. Ad. Molnár. Obřad je započat přáním pokoje a slovy Kristovými (Mt 23,8b a J 14,6) následovanými modlitbou (mluví se o shromážděných, ovšem není jasné, koná-li se obřad ve shromáždění sboru, nebo zda se tímto slovem označují jen přístupující, presbyteři a kazatel). Pak má duchovní krátce promluvit, načež položí přístupujícím delší otázku. S otázkou se obrátil rovněž na presbytery, tázal se jich, zda mohou být přístupující přijati v důvěře v pokračování Božího díla

v nich. Pak mu měli přistupující podat ruce, zatímco pronášel průpovědi. Posléze je prohlásil za členy církve. Obřad byl zakončen modlitbou a požehnáním.

Druhý formulář je dílem P. Nešpora. Obsahuje suspirium (Mt 10,32n), promluvu, po níž mají přistupující zodpovědět předkládané otázky, pak následují slova přijetí (přistupující přijímá staršovstvo, nikoli kazatel samotný) a požehnání, načež mají noví členové jako znamení potvrzení slibů a upevnění bratrství v Pánu podat ruku kazateli (a starším; ti jsou uvedeni v závorce, avšak někteří z nich snad měli být vždy přítomni) a končí se zpěvem písně *Ó, ujmi ruku moji*.

Uvedení starších do služby

Pořádek vypracoval G. Ad. Molnár (snad byl alespoň mírně ovlivněn agendou z roku 1881). Zahájení se děje přáním pokoje, pak následuje modlitba a promluva duchovního ke sboru (opět se zmínkou o tom, že jména zvolených byla již oznámena kvůli podávání námitek), pronášel také některá místa z Pavlových (pavlovských) listů. Kazatel oslovil i zvolené, přednesl slova slibu a starší měli slib potvrdit svým prohlášením, načež farář prosil o požehnání jejich úmyslu a podával si s nimi ruku. Poté byli napomenuti členové sboru a následovala modlitba a starší (muži) byli propuštěni. Patrně jsou zde jisté stopy znalosti Dolnorýnské agendy či na ní závislého pramene.

Pohřeb

Stručný pořádek pohřebního jednání zpracoval J. VI. Šebesta na základě *Common Prayer Book*. Má se konat dle tohoto pořádku: biblická slova, krátká modlitba, zpěv, promluva nebo čtení, po čtení *Gloria Patri*, společné krédo, požehnání, zpěv. Odkazuje se také na pohřební pořádek F. Kozáka.

Zhodnocení

První díl *Příručky bohoslužebné* nabízí různý liturgický materiál pro mladou církev. Nacházíme zde snahu po oživení bohoslužeb, objevují se některé klasické bohoslužebné části. Je zde snaha po návaznosti na starou domácí

tradici, a to nikoli jen bratrskou. Avšak jsou zde znatelné i novější zahraniční vlivy. Je znát také jisté národní (patrně však nikoli nacionalistické) a liberálně-teologické smýšlení.

4.2.2. Příručka bohoslužebná II

Obsah: a.) Úvodem.; adventní neděle; 4 O štědrovečerní slavnost dětskou; 5 Tři vánoční pobožnosti se zpěvy a čtením Písma; 8 O svátek vánoční; 10 Ve druhý svátek vánoční; 10 O Nový rok; 13 Po Novém roce; 14 V čas setby; 15 Před Velikonoci; 16 Potní neděle; 24 Modlitba o Velký pátek; 26 O vstoupení Páně; 27 Neděle se čtenými bohoslužbami; 28 Svátek jara a práce 1. května; 32 Myšlenka: Boží přítomnost; 33 Myšlenka: Boží království; 34 Neděle matky; 36 V den české reformace 6. července; 38 Na počátku žně; 40 O poslední neděli po sv. Trojici; 40 Mírová neděle; 41 Slavnost pomocného díla Jeronymovy jednoty v církvi; 43 Oběť lásky pro hlavní dar ústřední Jeronymovy jednoty; 45 Slavnost díkůčinění za úrody; 47 Svátek svobody; 48 V den samostatnosti státní 28. října; 49 Antifony; 50 Krátké modlitby (kolekty) závěrečné (před požeňáním); 51 Prostý způsob služeb Božích; 53 Širší rámec služeb Božích; 54 Bohoslužby (bez kázání); 56 Hlasy otců; 65 Slova úvodní ke křtu svatému; 66 V chrámu před shromážděným sborem (křest); 67 Křest sv. – V chrámu před shromážděným sborem; 68 Křest sv. Český předbělohorský formulář; 70 Křest sv. – Starobratrský vzor; 72 Modlitby ke křtu svatému; 73 Křest dítěte; 75 Způsob křtu sv. při dospělém; 78 Způsob křtu dítěte nemocného a mdlého; 79 Úvod matky dítěte; 82 Úvod matky; 83 Modlitba přípravná v neděli, týden před večeří Páně; 83 Biblická slova k sv. večeří Páně; 85 Slova k vstupu během roku; 87 Slavení večeře Páně ve shromáždění (I. způsob); 90 Slavení sv. večeře Páně (podle agendy církve reform. 1881); modlitby aj. se vztahem k večeří Páně; 96 Způsob přípravy nemocného a přihluhování večeře Páně; 99 Konfirmace; 104 Řád konfirmace (ze Zhořelecké agendy); 106 Oddavky; 107 Oddavky; 109 Způsob vykonávání oddavek II; 112 Způsob oddavek III.; 113 Oddavky; 115 Jubilejní památka oddavek; 118 Pohřební pobožnosti I.; 119 Pohřební pobožnost II.; pohřební modlitby; 125 Uvedení sborové sestry v úřad; 126 Uvedení staršovstva v službu; 128 Přijetí přistupujících do církve; 130 Slavnost svěcení zvonů slovem Božím; 131 Posvěcení varhan; 133 Modlitba synodního seniora při posvěcení chrámu; 134 Služba při svěcení hřbitova; 135 Služba při ordinaci duchovního; 137 Služba při instalaci duchovního; 138 Uvedení v úřad synodního seniora a členů synodní rady

Druhý díl *Příručky bohoslužebné* (z roku 1932, jedná se o strojopis, který nebyl určený k oficiálnímu vydání; jeden exemplář v knihovně ETF UK nese rovněž titul *Návrh agendy*) je předkládán šestému synodu ČCE. Dle potřeby bude doplněn materiálem dílu prvního. Synod v roce 1929 rozhodl, aby byl materiál vydán jako druhý díl *Příručky*, čímž se dá příležitost k posouzení obsahu a po revizi a případně i po doplnění vznikne konečná agenda. Zatím jsou ale některé části z prvního dílu nezbytné. Agendární odbor usiluje o obnovení a zdůraznění husitských a bratrských tradic a to při udržení spojení s oběma reformačními proudy.¹⁷³ Autory tohoto dílu jsou Jan Vl. Šebesta, Gustav Ad. Molnár, Benjamin Fleischer, Pavel Nešpor, Ferdinand Hrejsa, Jan Drobný,¹⁷⁴ František Bednář, Josef Jadrníček, Bedřich Jerie,¹⁷⁵ Viktor Szalatnay¹⁷⁶ a Josef Souček.¹⁷⁷ V agendárním odboru působili podle rozhodnutí čtvrtého synodu J. Souček, J. Vl. Šebesta, G. A. Molnár, P. Nešpor, B. Fleischer, Ferd. Hrejsa, F. Bednář, St. Čapek¹⁷⁸ a J. Jadrníček.¹⁷⁹

¹⁷³ Avšak liturgická stránka života bratrských sborů nebyla v té době ještě příliš prozkoumána. FILIPI, Hledání liturgické tváře, 118; LANDOVÁ, Liturgie Jednoty bratrské, 15, považovala bratrskou liturgii za nedostatečně osvětlenou ještě před několika lety. Podává také přehled tohoto bádání. Ibid., 17–23.

¹⁷⁴ Jan Drobný (1863–1952), studoval teologii a filosofii, studia ve Vídni, Erlangen, Belfastu a Lipsku. Kazatelem byl ve Vsetíně, Jablůnce, byl seniorem vsetínského seniorátu. TOUL, Jubilejní kniha, 54; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 274.

¹⁷⁵ Bedřich Jerie (1885–1965) studoval teologii ve Vídni a v Basileji, byl kazatelem v Prosetíně, Krabčicích, Roudnici a ve vinohradském sboru. Byl členem synodní rady. TOUL, Jubilejní kniha, 84; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 282.

¹⁷⁶ Viktor Szalatnay (1866–1941) studoval teologii v Basileji, Vídni a Berlíně. Jako farář působil v Kutné Hoře a rovněž zastával funkci seniora čáslavského seniorátu. TOUL, Jubilejní kniha, 168; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 303.

¹⁷⁷ Josef Souček (1864–1938) se vzdělával v Kolíně, Vídni, Lipsku, Erlangen, Belfastu a Edinburghu. Kazatelsky byl činným především v Praze u Klimenta. Byl pražským seniorem a prvním synodním seniorem ČCE, o jejíž vznik se zasloužil. TOUL, Jubilejní kniha, 162; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 302.

¹⁷⁸ Stanislav Čapek (1883–1966) prošel školami v Chrudimi, Vídni a Basileji. Duchovním byl v Kladně a v Praze u Salvatora, působil i v roli seniora pražského seniorátu. Působil též

Tři vánoční pobožnosti se zpěvy a čtením Písma

Jedná se patrně o dílo G. Ad. Molnára, jenž je podepsán pod závěrečnou poznámkou. V té je řečeno, že se jedná o vzory, které lze různě upravovat. Mají být ukázkou, jak je možné s pomocí nejznámějších písní vytvořit kompaktní, prostou a působivou vánoční bohoslužbu se zapojením dětí a v našich podmínkách nerozšířeného střídavého zpěvu.

První pořádek zahrnuje společný zpěv (*Tentot' jest den*), vstupní slovo (ze Ž 118), krátkou modlitbu, zpěv dětí (*V svaté době*), uvedení ke čtení textů, slova prorocství o příchodu Spasitele (duchovní či děti), zpěv *Aj, růže rozvila se* (nejprve děti a poté děti i sbor), vánoční evangelium dle L (duchovní nebo děti), zpěv sboru (sloka písně *Samému Bohu sláva, čest* nebo dvě sloky písně *Bud' Pánu čest!*), čtení z epistol (duchovní), kazatel může opakovat slova uvedení k textům či snad jen jejich část, následuje zpěv dětí a poté i sboru (*Sladčeji zvony neznějí*), krátká biblicky založená promluva, společný zpěv (část písně *Z písně Otce nebeského*), modlitba, požehnání, rozsvícení stromku, zpěv *Čas radosti, veselosti* (střídavě děti a dospělí, na závěr všichni společně).

Druhý formulář začíná zpěvem lidu (*Otce nebeského pochvalme z milosti*), následuje úvodní slovo, modlitba, společný zpěv (část písně *Vítej, Jezukriste*), kazatel řekne „Svět ve tmách chodil“ a čte z J, poté je na řadě společný zpěv některých slok písně *Jakž vítati mám tebe*, kazatel zopakuje již řečená slova a přidá „Kristus se zrodil“ po čemž se čte z L 2 (text mohou říkat i děti), děti zpívají píseň *Tichá noc*, duchovní zopakuje řečené a dokončí výrok z písně slovy „raduj, raduj se, ó křesťane!“ a nato čte několik biblických textů, pak je na řadě píseň *Ó ty radostný čase vánoční* (nejprve všichni, poté jen děti), dále se koná promluva (končí slovy z L 2,11 nebo se na nich zakládá), pak dojde k rozsvícení stromku, zpívá se část písně *Narodil se Kristus Pán* (začínají děti, poté se přidají ostatní), pronese se modlitba a požehnání a slavnost zakončí společný zpěv (pokračuje píseň *Narodil se Kristus Pán*).

literárně. TOUL, Jubilejní kniha, 48–49; BALCAR, HÁJEK, ŠOUREK, VALEŠ (vyd.), Církev v proměnách času, 273.

¹⁷⁹ Příručka II, a.).

Poslední vzor uvádí společný zpěv (např. čtyři sloky písně *Zde u tvých jeslí stojím ted'*), úvodní slovo, modlitbu, zpěv písně *Z nebe přicházím samého* (nejprve děti, poté všichni), pak kazatel vyzve k přednesení proroctví a zaslíbení o Kristově příchodu, načež je děti pronášejí, následuje zpěv (např. *Čas radosti, veselosti*), vánoční evangelium (čtené nebo dětmi říkané), zpěv pěti slok písně *Zvěstujem vám radost převelmi velikou* (nejprve dospělí, pak podle možnosti děti, na závěr společně „výrazně“), poté se pokračuje dalšími slovy evangelia o narození Kristově, zpěvem *Slyš! Jaká to libá píseň* (pěvecký sbor nebo shromáždění; pokud zpívají zpěváci, lid se přidá při třetí sloce), pokračuje vánoční evangelium, následně se opět zpívá (např. *Ó křesťané všichni*), zde kazatel dokončí pronášení částí dalšího výroku, který skládal před pronášením některých biblických textů a následuje čtení některých míst Písma, zpěv (např. část písně *Sladčeji zvony neznejí*), dále je na řadě promluva nebo vánoční vypravování, část písně *Narodil se Kristus Pán* (shromáždění), modlitba a modlitba Páně a pobídnutí ke chvále, zpěv písně (chvalozpěvu), např. *V svaté době, Bože, tobě*, vánočně zaměřené požehnání a zpěv např. částí písně *Čas radosti, veselosti* (v tomto případě nejprve shromáždění, pak děti).

Neděle se čtenými bohoslužbami

Bohoslužba má tento průběh: předehra, píseň (podle liturgického období), adjutorium, modlitba, čtení (vhodné ke kázání), píseň, suspirium, text, kázání („vybrané dle doby a shodnosti“; je uvedeno několik titulů, z nichž lze kázání vybrat), píseň, modlitba (podle doby), husitský Otčenáš (společně), oznámení a vybídnutí ke sbírce, požehnání, píseň (*Amen, amen* nebo *Milost Pána našeho Jezu Krista*, tedy požehnání), tichá modlitba, sbírka na talíře, které drží presbyteři. Presbyter, který bohoslužbu vede, tak činí z přední části kostela, kazatelnu mají užívat jen duchovní.

Svátek jara a práce 1. května

Shromáždění začíná zpěvem (*Všichni lidé Bohu plesejte* nebo *Přijdiž, přijdiž, léto Páně*) a vstupními verši (z Pís), následuje modlitba, čtení (Mt 6,25–34) s doslovem, zpěv (Ž 92), suspirium, text, kázání, píseň *Ó pojd'te, a Pánu bud'*

vroucí dík vzdán!, modlitba (s přímluvami), ohlášení, požehnání, zpěv. Průběh bohoslužby lze doplnit recitacemi a zpěvy mládeže.

Neděle matky

Tato bohoslužba začíná předehrou a slovy ze Ž 27, následuje zpěv části Ž 89, adjutorium, modlitba (z Jakobeiho),¹⁸⁰ sloka písně *Lásko, jež jsi k podobě mě*, verš Iz 49,15, pozdrav (jen kazatel, „i s duchem mým“), biblické čtení, modlitba (od J. Vl. Šebesty), zpěv dětí *Bud' o Pane vůdcem mým*, poté se prezentují básně na téma rodičovské lásky, sbor zpívá část písně *Srdce k srdci, spěšte spolu*, dále je na řadě kázání, zpěv písně *Bud' žehnán svazek*, přímluvná modlitba (za sbor, „jednotlivé stavy“, obecnou církev), oznámení a votum s výzvou k pamatování na sbor a potřebné, sloka písně *Tam nad hvězdami v nebi Otce mám*, u stolu Páně následuje patrně antifona (není však uvedeno, že by se zapojil lid), modlitba spojení s církví zvítězilou, požehnání a zpěv druhé sloky písně *Již zpěv, prosba, kázání*.

V den české reformace 6. července

Bohoslužba je otevřena zpěvem, vstupní slovo je vybráno z Žd 13,7, poté je na řadě modlitba, čtení (Ř 8,31–39) s doslovem, zpěv písně *Ve jméno Krista doufáme*, suspirium („Kdož jste Boží bojovníci...“), čtení textu, kázání, zpěv písně *Hrad přepevný*, modlitba (s přímluvami), modlitba Páně, ohlášení, požehnání a zpěv. Bohoslužebný pořad lze obohatit čtením Husova listu a zpěvy a přednesy mládeže.

Oběť lásky pro hlavní dar ústřední Jeronymovy jednoty

Pořádek je určen pro svatodušní neděli. Sestává z předzpěvu *Nejsvětější, Bože všemohoucí*, písně, patrně antifony (snad jen duchovní), adjutoria a modlitby (Jakobei). Poté se zpívají dvě sloky písně *Přijď, králi věčný náš!*, zazní rčení, pozdrav (jen kazatel), čtení, modlitba (*Modlitby kazatelské*), krédo (lid), zpěv písně *Ó svědků dávných procit' duchu*, veršované suspirium (F. Kozák), apoštolský pozdrav, čtení a snad zde i kázání, píseň *To jedno mějme stále na*

¹⁸⁰ První díl Příručky uvádí v seznamu pramenů jeho Duchovní poklad.

paměti, přímluvná modlitba (podle agendy 1881). Poté má být vyhlášena sbírka pro Jeronymovu jednotu; sbírku konají presbyteři obcházením přítomných během zpěvu písně *To jedno mějme stále na paměti* nebo *Srdce k srdci, spěšte spolu*. Peníze se dají na stůl Páně a po večeři Páně se za výtěžek děkuje.

Děkůčinění za úrody

Po úvodní písni je proneseno biblické slovo, modlitba, čtení, dovětek a pak se zpívá. Na kazatelně pronese duchovní suspirium, po něm kázání, následuje zpěv, modlitba, ohlášení, požehnání, zpěv, sbírka (pokud již neproběhla) a večeře Páně.

Konání této bohoslužby se má oznamovat o dvou předcházejících nedělích a v poslední neděli mají být věřící připraveni, „tak aby účast byla co nejživější.“

Svátek svobody

Má se slavit 28. října nebo v nejbližší neděli. Po předešlé je umístěno vstupní slovo, píseň *Hallelujah! Necht' sláva, čest!*, pozdrav církvi (z Ex 15), část písně *Zpívejte, čest vzdejte*, čtení, modlitba (s přímluvami, od J. Vl. Šebesty), píseň (Ž 146), kázání (snad na Mt 6,33), husitský Otčenáš (jako píseň), ohlášení, votum, požehnání, sloka písně *Ó svatý Bože, slyš naše hlasy* a na závěr státní hymny.

V den samostatnosti státní 28. října

Po úvodním zpěvu následuje krátký biblický vstup (ze Ž 118), modlitba, čtení žalmu (126, 146 nebo 150), dovětek, zpěv, suspirium, text a patrně kázání, zpěv, modlitba (s přímluvami), modlitba Páně, ohlášení, požehnání, zpěv. Bohoslužbu lze obohatit zpěvy a recitacemi mládeže.

Prostý způsob služeb Božích

Struktura liturgie dle tohoto pořádku je tato: předešlá, píseň; u stolu Páně: úvodní slovo, modlitba, čtení, biblické rčení, píseň; na kazatelně: pozdrav, text, povzdech, kázání, píseň, přímluvná modlitba, modlitba Páně, ohlášení, votum

s pobídkou ke sbírce, sloka písně; u stolu Páně: požehnání, píseň, tichá modlitba (ve stoje), při vycházení sbírka na talíře, které drží bratři.

Poté je předloženo i podrobnější rozpracování tohoto pořádku pro běžnou neděli. Pro modlitbu před kázáním se odkazuje na první díl *Příručky* (modlitba z postily *V jeho duchu*), modlitba po kázání pochází od J. Vl. Šebesty.

Širší rámec služeb Božích

Také zde máme představen nejprve formulář ve stručné podobě a poté je uvedeno i jeho rozpracování. Předehra má věřící svolávat do shromáždění. Místo ní je možné začít předzpěvem zpívaným ve stoje (od Trojiční neděle do adventu *Nejsvětější*, od adventu do Nanebevstoupení *O Ježíši*), pak duchovní u stolu Páně pronáší vstupní slovo, následuje píseň, úvodní slovo, vyznání vin, zpěv sloky písně *Voláme z hlubokosti*, slovo milosti, čtení textu, modlitba, pozdrav z kazatelny, text, povzdech o porozumění, kázání, píseň, přímluvná modlitba a husitský Otčenáš, oznámení, votum s pobídkou k oběti, zpěv jednoho verše, u stolu Páně: krátká modlitba o požehnání (kolekta), požehnání se zpívanou odpovědí Amen, amen ze zpěvníku, píseň, tichá modlitba ve stoje, při odchodu sbírka na talíře, jež drží bratři.

V rozvedení předzpěv nahrazuje vstupní slovo a patrně i předehru, úvodním slovem je adjutorium, po prvním čtení je uvedeno rčení a po následující modlitbě píseň, výzva ke štědrosti patří k oznámením a předchází votu, jako zdroj závěrečné kolekty je udán T. Závorka.

Bohoslužby (bez kázání)

Pořádek je založen na vzoru francouzské reformované liturgie dle synodu v Sedanu roku 1896, avšak uplatněny jsou i domácí prvky.

Po utichnutí zvonů zní krátká předehra, poté se bez varhanního doprovodu ve stoje zpívá předzpěv *Nejsvětější* (duchovní stojí u stolu Páně), nato se zpívá Ž 100, je proneseno adjutorium, souhrn zákona (dvojpríkázání lásky), následuje zpěv části Ž 119, vyznání vin, zpěv části Ž 130, čtení, slovo milosti, zpěv začátku písně *Já slyšel Ježíše, an dí* nebo *Samému Bohu sláva, čest*, společné krédo, rčení, čtení, modlitba (z *Modliteb kazatelských*, patrně ji lze vynechat),

zpěv části Ž 68, suspirium, proslov (nejdéle šest minut), zpěv části písně *Jezu, světlo milosti*, přímělná modlitba a modlitba Páně (modlitba dle synodu v Sedanu), oznámení (věřící mají sedět), votum s výzvou k pamatování na potřeby sboru a chudých, sloka písně, požehnání, zpěv Amen, píseň *Milost Pána našeho Jezu Krista* (požehnání).

Křest

Nejprve je uveden křest v přítomnosti sboru (jako předloha je označen původně hesenský pořádek v Curyšské agendě z r. 1917).

Na úvod jsou krátce osloveni rodiče a kmotři, jsou také napomenuti nejen k modlitbám za dítě, ale i k řádnému vedení křtěnce. Poté se jich duchovní táže, zda v jednotě s církví chtějí, aby bylo dítě pokřtěno v Krista, připojeno k církvi a aby se mu dostalo křesťanského vychování. Po odpovědi jsou vyzváni, aby křtěnce přinesli. Nato je vykonán křest – je uvedena klasická trojiční formule, avšak také formule křtu pouze ve jméno Kristovo. Křtěnci je uděleno požehnání, je pronesena modlitba a požehnání.

I další forma křtu se koná ve shromáždění sboru. Jedná se o upravený Zwingliho vzor z Curyšské agendy z r. 1917.

Na počátku jsou osloveni rodiče a kmotři křtěnce, kteří mají vyslechnout texty z konce Matoušova evangelia a z desáté kapitoly evangelia Markova. Poté je vyslovena prosba o požehnání k předsevzatému jednání. Dále je na řadě vyznání víry (nemusí se jednat o Apostolikum), následuje výzva ke společné modlitbě za dítě, po modlitbě krátké napomenutí rodičů a kmotrů a otázky – nejprve otázka na rodiče a kmotry, pak otázka jen na kmotry, kteří spolu s odpovědí mají říci i jméno křtěnce. Pak je dítě pokřtěno za pronesení trojiční formule, je dáno požehnání dítěti i ostatním, následuje příhodný zpěv a uzavření obřadu apoštolskými slovy.

Nacházíme zde také křest založený na domácí tradici. Jako pramen tohoto pozměněného způsobu je udáno *Závorkovo Pravidlo*.

Začíná se adjutoriem a krátkou promluvou s napomenutím rodičů a kmotrů (u Závorky vystupují jen kmotrové), jichž se duchovní ptá, zda řečené chtějí plnit. Je položena otázka na jméno křtěnce a duchovní přijímá dítě do Kristovy

církve a prosí, aby mohlo splnit slíbené; v průběhu pronášení těchto slov vkládá ruku na dítě. Pak je uvedena ještě modlitba za křtěnce ke všem osobám Trojice.

Dále je uvedena promluva (napomenutí) ke kmotrům, patrně nikoli jako pokračování započatého pořádku, ale snad jako alternativní promluva. I tato část byla upravena z *Pravidla služebností církevních*. V jejím rámci se objevují slova z Mk 16,16a. Na závěr byli dotázáni na ochotu poctivě konat to, co zaznělo. Pak byli přijati za kmotry a byla vyslovena prosba o Boží pomoc pro ně.

Následuje další část podle *Pravidla*. Zní evangelium z Mk 10 (chybně je uvedena dvanáctá kapitola). Po proslovení stručného dodatku k textu vyzval duchovní ke společné modlitbě za dítě slovy modlitby Páně. Po slovech převzatých ze Závorkovy případné liturgie u dveří do kostela (zde se však nejedná o výzvu ke vstupu) následuje krédo (v plurálu; Závorka uvádí krédo ve formě otázek). Pak je pronesen trojiční křestní příkaz Páně a slova z Mk 16,16a. Dále se má křtěnci odhalit hlava a držet nad křtitelnicí. Duchovní zkrápí hlavu dítěte vodou za pronesení rozšířené křestní formule a prosí pro ně o požehnání. Následuje modlitba (není uvedena) a vložení ruky na křtěnce s požehnáním.

Ze Závorkova vzoru zmizely prvky jako např. poznamenání znamením kříže na čele či exorcismus. Zůstala zde však křtitelnice.

Následující křestní formulář staví na bratrské tradici, je upraven dle Zhořelecké agendy z r. 1580 a agendy z roku 1612.

Po suspiriu a krátkém uvedení kazatelově je čten text z Mk 10. Následující promluva je v závorce, takže hned po čtení textu může být položena otázka (možná rodičům, nebo snad i kmotrům). Po slovech o smlouvě následuje otázka na otce, zda pověřuje kmotry úkolem při výchově dítěte. Dále se duchovní ptá kmotrů, zda chtějí rodičům pomáhat a zda přijímají svůj úkol. Následuje další otázka, zřejmě na rodiče a kmotry ohledně vedení dítěte k víře. Tím byla zpečetěna smlouva pěstounů. Poté se konala modlitba (klečení je uvedeno v závorce). Po ní se vyslovila důvěra ve vyslyšení a pobídka ke křtu. Byla položena také otázka na jméno a byl vykonán křest trojím politím. Po

napomenutí rodičů a kmotrů bylo vysloveno požehnání pro rodiče i kmotry (konec napomenutí je v závorce, která však není ukončena, požehnání snad ale do ní nespadá).

U následujícího formuláře není udán pramen, takže byl snad vytvořen přímo pro tento díl *Příručky*.

Křestní obřad je uveden pouze ve jménu Otce a Syna. Následuje promluva k rodičům, kmotrům i ostatním s napomenutím rodičů a kmotrů se čtením z Mk 10 (a také z počátku Mt 18 a J 3,5b, cituje se i Komenský), pak následuje otázka, zda chtějí dítě pokřtít a vštěpit do církve. Další otázka se týká výchovy dítěte. Poté je na řadě oznámení jména křtěnce, křest politím za pronesení trojiční formule a požehnání dítěti (uvedeny dvě verze). Závěr tvoří modlitba (nejen za dítě).

Máme zde předložen také formulář pro křest dospělého. Ten je sestaven z agendy Rakouské z r. 1571, z agendy Anhaltské, Smendovy, Curyšské a Slovenské z r. 1922.

Obřad se má konat ve shromáždění, především v závěrečné části bohoslužeb. Podle tohoto formuláře se postupuje vždy, když nekřesťan vstupuje do církve, užívá se i pro nepokřtěného konfirmanda.

Tento křestní obřad lze zkrátit; pokud předchází konfirmaci, má být hlavně zaměřen na samotné udělení křtu. Po křtu dospělého je konfirmace zbytečná, stejně tak i samostatné přijetí do církve, na což lze výslovně upozornit. Obřad je možné obklopit zpěvem shromáždění či pěveckého sboru. Před křestní obřad může být zařazena krátká zkouška kandidáta křtu.

Začíná se epištolním pozdravem. Pak se připomínají některé biblické verše, následuje promluva ke křtěnci i shromáždění (v uvedeném vzoru oslovení se krátce objevují slova z Mt 28, J 3,16), po níž může sbor zpívat. Je uvedeno čtení z J 3,3–8, avšak není zřejmé, zda se jedná jen o součást návrhu promluvy nebo o pevnou součást formuláře. Duchovní oslovuje kmotry („křestní svědky“) a klade jim otázku, následuje modlitba, v níž se mj. prosí o dar Ducha svatého pro křtěnce i ostatní, především pro kmotry. Kmotrové přijdou spolu s křtěncem k duchovnímu, pokleknou a spolu s duchovním vloží ruku na jeho hlavu. Všichni (není jasné, zda jen všichni vepředu, anebo celé shromáždění)

mohou pronést modlitbu Páně. Duchovní prosloví požehnání křtěnci, Amen mohou dodat také kmotři a kazatel se táže křtěnce na to, jak se chce ve křtu jmenovat, k čemuž připojí dovětek o radosti nad jmény zapsanými v nebesích. Pak následuje modlitba za křtěnce (je ovšem v závorce) a promluva ke křtěnci (také v závorce, začátek navazuje na předcházející modlitbu). Křtěnec odpovídá na otázky (zda se chce stát a být křesťanem, zda chce před Bohem a církví vyznat víru), vyznává víru (Apoštolské či jiné vyznání) a vyslechne slova požehnání. Pokud ještě nepadla otázka na jméno, přichází na ni řada nyní. Pak je křtěnec pokřtěn trojím pokropením a trojiční formulí, farář vkládá ruku na jeho hlavu a vyprošuje mu požehnání. Dále se může zpívat chvalozpěv (např. *Tebe Bože, chválíme*), duchovní pronáší úryvky z Ez 36 a opět krátce oslovuje (napomíná) křtěnce a vyzývá všechny k modlitbě, po níž následuje modlitba Páně, nebyla-li zařazena již dříve. Pak snad jen může, ale nemusí popřát křtěnci Boží pokoj a uděluje požehnání všem.

Průběh křtu dospělého: pozdrav, biblické verše, promluva, (čtení), (zpěv), oslovení kmotrů, otázka na kmotry, modlitba, vzkládání rukou (duchovní a kmotrové), (modlitba Páně), požehnání, (Amen – kmotrové), otázka na jméno, dovětek, (modlitba), (promluva ke křtěnci), otázky, krédo, požehnání, (otázka na jméno), křest, vložení ruky s požehnáním, (chvalozpěv), biblická slova, promluva ke křtěnci, modlitba, (modlitba Páně), (přání pokoje křtěnci), požehnání přítomným

Způsob křtu nemocného dítěte byl vypracován také s pomocí *Ruční agendy* Gustava Szeberinyho.¹⁸¹

Na počátku stojí dvě možná biblická slova, část Mk 10,14 a Ř 14,8. Pak duchovní krátce promluví (ve druhé variantě oslovení je zahrnuto ustanovení křtu dle Mt) a položí otázku rodičům a kmotrům (pokud jsou na místě). Následuje sdělení jména křtěnce, křest (možnost prodloužit formulí o odvolání

¹⁸¹ Jako datum vydání je uveden rok 1877.

se na rozkaz Páně) a vložení rukou s požehnáním, modlitba, modlitba Páně a požehnání.

Úvod matky

První formuláře pro úvod matky jsou založeny na Altmannově agendě z roku 1920.

Nejprve je uveden způsob úvodu konaného hned po křtu dítěte, jemuž byla matka přítomna. Duchovní vkládá ruce buď na hlavu matky, která drží dítě nebo alespoň ve směru k ní, promlouvá k matce, vyslovuje i jakousi nepřímou modlitbu a po přání pokoje Božího uděluje se vzkládáním rukou požehnání.

Pak následuje úvod v případě, kdy bylo žijící dítě pokřtěno již dříve a matka je poprvé po porodu v kostele. Po trojiční formuli je zařazena krátká promluva k matce, modlitba shromáždění, modlitba Páně a požehnání se vzkládáním rukou.

Třetí formulář je určen pro situaci, kdy dítě zemřelo, ale předtím došlo křtu. Nejprve je matce požehnáno (suspirium), pak k ní kazatel promlouvá a vyzývá ji k modlitbě. Po této modlitbě je zařazena modlitba Páně a vzkládání rukou s udělením požehnání.

Poslední na Altmannovi založený formulář je určen pro případ, pokud dítě zemřelo před narozením či před přijetím křtu. Opět je zde požehnání matce (suspirium), krátká promluva k matce, pak výzva, aby se modlila v srdci, modlitba Páně a požehnání se vzkládáním rukou.

Je zde ještě jeden způsob úvodu. Obsahuje promluvu k matce, výzvu, aby se pomodlila v srdci, poté také společnou modlitbu dalších přítomných a modlitbu Páně.

Večeře Páně

Úvodní formulář pro konání večeře Páně ve shromáždění je upravenou verzí Šebestova prvního formuláře v *Příručce I*. Je otevřen zpěvem, poté je pronesen počáteční biblický text (J 6,37b) a krátká promluva, na niž navazuje představení vin dle Desatera, následují zpovědní otázky („vyznání“), slovo milosti, zpěv a slova ustanovení z 1K (po v. 26). Po slovech instituce patrně

bere kazatel do rukou chléb a kalich a vyzývá přítomné ke společné modlitbě. Po modlitbě duchovní pronáší slova úvodního dialogu eucharistické modlitby (pozdrav, „Vzhůru srdce naše“, „Díky vzdáváme...“, „Hodné a spravedlivé jest takto se modliti“), avšak bez odpovědí, a dále *Sanctus* a *Benedictus*, doplněné o počátek písně *Pán Bůh je(st) přítomen*. Nadchází „duchovní hodování s Kristem“, obsahující verše z Ž 22,27 a některá slova z Př 9,1–6, na což navazuje pozvání ke stolu v řádu a zbožnosti. Pak kazatel pozvedá chléb a kalich s biblickými verši k nim se vztahujícími (z L 22 a 1K 10), během následujícího přijímání se zpívá, jsou uvedena i slova při propuštění (mluví se o kole nebo řadě), následuje děkování (začíná slovy ze Ž 103, druhá možnost z *Příručky I* je připojena k této modlitbě, avšak jen začátek je stejný), může se připojit modlitba spojení s církví zvítězilou, následuje áronské požehnání a zpěv.

Další pořádek večeře Páně se odvíjí od prvního formuláře v agendě z r. 1881. Začíná suspiriem, v krátkém oslovení přítomných se vyzývá ke zkoušení se, k zamyšlení se nad tím, zda mají víru v odpuštění a zda chtějí žít náležitým způsobem. Jsou položeny otázky, duchovní přidá své vyznání (mj. prosí Boha i přítomné o odpuštění) a vysloví slovo potěšení. Po promluvě je zařazen zpěv dvou slok písně *Pán Bůh je přítomen*, modlitba od stolu Páně, sloka písně (snad se jedná o píseň *Lásko, jež jsi k podobě mě*), slovo milosti a zpěv dvou slok písně (patrně *Přijď, králi věčný nás*). Dále znějí slova ustanovení (z 1K, pouze vv. 23b–25), během nichž se láme chléb a pozvedá kalich, je proneseno pozvání (některá slova z Př 9) a následuje přijímání, k němuž nejprve přistupují ženy. Během rozdělení se zpívá Ž 116. Po přijímání je proneseno díkyčinění (začátek slovy ze Ž 103), napomenutí veršem z J 5,14b, dále je ještě vyřčeno slovo požehnání a zpívá se druhá sloka písně *Král věčný nás požehnej*.

Večeře Páně s nemocným

Formulář přípravy a slavení večeře Páně s nemocným vytvořil autor skrývající se pod zkratkou Mr. především podle Szeberinyho *Ruční agendy ku vzdělání církví evangelických* i na základě jiných pramenů.

Na počátku pronese duchovní pozdrav a mluví k nemocnému, vyzývá jej k pamatování na Pavlova slova o sebezkušování a k vyznání vin ve zpovědi, kterou má říkat po kazateli. Po delší zpovědní otázce (sestavené spíše z několika otázek) je vyřčeno rozhřešení a při vzkládání ruky se ještě odpuštění zvěstuje.

Dále je uvedena modlitba po přijímání pro případ, že se nemocný blíží smrti. Má být použita místo modlitby, která byla uvedena, avšak v tomto formuláři modlitba po přijímání není a v *Příručce I* jsou po přijímání citovány biblické verše.

Konfirmace

Slavnost je zahájena zpěvem písně, vstupním slovem a modlitbou. Následuje biblické čtení a píseň a poté buď krátká promluva kazatele o konfirmaci, nebo řeč kurátora ke sboru a přivítání konfirmandů, příp. může v podobném duchu promluvit i duchovní. Na řadě je zkouška, po ní konfirmandi společně vyznávají víru, kazatel přidá krátké oslovení sboru, pak následují otázky na děti, otázka na starší, zda je potom, co slyšeli, chtějí přijmout mezi dospělé členy církve a k večeři Páně, načež kazatel dětem oznamuje možnost účastnit se večeře Páně a to, že mají práva i povinnosti na sborové rovině a spoluodpovědnost za stav ČCE. Dále je zařazeno předání biblického textu konfirmandům, kteří poté mohou zazpívat píseň *Ó viro otců*. Posléze je umístěna promluva kurátora, modlitba, píseň, možnost slavení večeře Páně, modlitba Páně, oznámení, požehnání a píseň.

Druhý způsob konfirmace je upraven ze Zhořelecké bratrské agendy. Nejprve se má přikročit k povolání dětí (např. textem z Mi 4), pak jsou jim kladeny otázky, odpovědi doplňuje duchovní, který tuto část také uzavírá. Poté vyzývá děti k modlitbě, kterou se však mají modlit i ostatní (oslovení jsou bratři). Po modlitbě pronese požehnání (přání) a uvádí úkon podání rukou, nejprve se ale ptá dětí, zda chtějí ruce podat v souladu s tím, co bylo řečeno. Poté je přijímá do společenství církve (snad tedy s podáním rukou), jako poslední bod je uvedeno „napomenutí k dověrnosti“, zakončené prosbou o požehnání pro mládež.

Uzavření manželství

Oddíl začíná seznamem úředních povinností, které je třeba před uzavřením sňatku vykonat (patrně pořád byly konány ohlášky, ač je snad mohl konat i civilní úřad). Konstatuje se, že evangelické svatby bývají tiché a naplněné vděčností Bohu a k němu se upínající nadějí. Obřad se má v rámci možností podobat bohoslužbám se zpěvem, modlitbou a krátkým kázáním pro ženicha a nevěstu.

První způsob svatebního jednání obsahuje píseň, suspirium, modlitbu, promluvu ke snoubencům na základě některého textu, po níž se koná samotné oddání sestávající z promluvy k páru, otázky na oba a pak na každého zvlášť jako složení slibu (nejprve na ženicha), poté jim kazatel spojí ruce a vyhlásí je za manžele, může jim též odevzdat prsteny. Dále vloží ruce na pokleknuvší pár a pronese požehnání, dále ještě mají stojící novomanželé vyslechnout texty z Písma (Ž 127 a 128 nebo Ef 5,22n), na závěr je umístěna modlitba, modlitba Páně, požehnání a píseň.

Další pořádek pochází ze slovenské agendy J. Székácse.¹⁸² Po suspiriu následuje krátká modlitba, promluva zakončená doxologií a dvě společné otázky na pár. Snoubenci měli pokleknout, podat si pravice a opakovat slib po kazateli (nejprve ženich) a společně vyslovit prosbu k Bohu o pomoc. Duchovní položil ruku na ruce ženicha a nevěsty a požehnal jim (jen v závorce je uvedeno, že je oddává a napomíná). Poté měli oba opakovat modlitbu po kazateli, prostor mohl dostat také akt odevzdání rodinné Bible novomanželům. Následně byli přítomní vybídnuti ke společné modlitbě s duchovním za pár a po ní zaznělo požehnání.

Jako pramen třetího svatebního pořádku je uveden bernský formulář z Curyšské agendy. Způsob je upraven. Kromě snoubenců se jako alternativa uvádí také novomanželé, mohlo se tedy zřejmě jednat o potvrzení již uzavřeného sňatku.

Je zde modlitba, promluva ke snoubencům (o přítomnosti „křesťanských svědků“ se mluví jen v závorce, snad se tedy může jednat o soukromý obřad),

¹⁸² 2. vyd., Pešť 1867.

po níž (nebo až po slibu) kazatel spojí ruce snoubenců, následuje složení slibu odpovědí na otázku, prosba o Boží potvrzení slibu, požehnání, výzva ke společné modlitbě (modlitba je formulovaná jako modlitba novomanželů), propuštění a požehnání.

Poslední pořádek je dle promluvy určen pro evangelické snoubence. Nejprve se duchovní obrací s promluvou na snoubence (zmínka o stvoření muže a ženy) a poté jim pokládá po jedné otázce jako slib (nejprve ženichovi), sliby měli stvrdit podáním rukou. Duchovní jejich manželství potvrdil a vyslovil i požehnání. Je zde i možnost dání prstenů s doprovodnými slovy, následuje výzva všem k modlitbě a po modlitbě za novomanžele áronské požehnání.

K předchozím způsobům je přidán ještě formulář pro jubileum uzavření manželství, jenž byl zpracován G. Ad. Molnárem podle agend Smendovy, Curyšské a Slovenské.

Začátek tvoří přání pokoje Páně a vstupní text, následuje čtení, modlitba a promluva (uvedena možnost ze Slovenské agendy)¹⁸³. Po skončení promluvy měli jubilanti pokleknout a podat si ruce jako znamení svého vztahu, na jejich ruce vložil ruku duchovní a pronesl požehnání. Pak se měli oslavenci pomodlit (modlitba podle Slovenské agendy), následovala přímluvná modlitba ostatních za manžele, k závěru epištolní výzva, modlitba Páně a propuštění.

Pohřeb

První formulář je určen pro pohřeb mladíka nebo dívky u domu a na hřbitově. U domu se začíná zpěvem a vstupním slovem, následuje modlitba, modlitba Páně, kázání („výklad“), zpěv, verše básně či písňe, slovo k vyprovázení rakve a odchod. Po cestě lze zpívat, pokud je to obvyklé a možné.

Na hřbitově se opět nejprve zpívá, následuje biblické slovo, čtení a krátké posílnění ve víře ve vzkříšení a věčný život, spuštění rakve do hrobu při zpěvu, pohřební úkon (jako níže), zpěv a poděkování.

Druhá forma obsahuje dění v kostele, u domu a na hřbitově, jedná se o obecný případ.

¹⁸³ Turč. Sv. Martin 1922.

V kostele je průběh tento: zpěv, biblický verš z kazatelny, modlitba, stručné kázání, modlitba, verš písně (možná však náleží do modlitby, která není ukončena slovem Amen), biblický verš, zpěv, sbírka při odchodu.

U domu je uveden zpěv, biblický verš, čtení, možné oslovení rodiny, zpěv, slovo k vyprovázení rakve. Cestou lze zpívat.

Úkon na hřbitově opět otevírá zpěv, následuje verš (snad z písně), modlitba, modlitba Páně, krátká promluva (upevnění víry ve věčný život, povzbuzení), spuštění rakve při zpěvu, pohřbení s doprovodnými slovy, zvoláním ke Kristu, propuštěním, požehnáním a přáním pokoje hrobu i ostatním, po pohřbení je ještě na radě zpěv a možnost poděkování.

Uvedení sborové sestry do úřadu

Uvedení se odehrává v pořadu běžných bohoslužeb, autory jsou B. Jerie a J. Vl. Šebesta.

Je zde zařazen zpěv, modlitba (jako běžně v neděli), čtení, zpěv, krátká promluva duchovního o roli sborové sestry, několik otázek (či spíše delší otázka) na uváděnou. Poté je sestra přijata (potvrzena) farářem, resp. i zástupci staršovstva, kazatel a dva presbyteri jí podají ruce, následuje modlitba, zpěv pěveckého sboru, kázání, zpěv, běžná přímluvná modlitba, oznámení, zpěv a požehnání.

Uvedení staršovstva do funkce

Jména zvolených se mají oznámit při bohoslužbách dva týdny před jejich uvedením, v den uvedení se má kázání zaměřit na jejich úkoly i na povinnosti členů sboru k presbyterům, je vhodné přečíst paragrafy církevního zřízení o úkolech staršovstva.

Po kázání a písni se farář postaví ke stolu Páně a starší jej obklopí v polokruhu. Následuje promluva k novým presbyterům i ke sboru, modlitba za zvolené, složení slibu (výzva faráře a společné pronesení formule), podání rukou kazateli na stvrzení slibu s pronesením biblického verše, modlitba (patrně myšlena jako modlitba duchovního a presbyterů) a požehnání.

Přijetí přistupujících do církve

Přijímání jsou ti, kdo oznámili změnu vyznání okresnímu úřadu, osobně se přihlásili do církve, souhlasí s jejími zásadami a byli přijati staršovstvem. Přijetí se odehrává po složení slibů během bohoslužeb kazatelem a zástupci presbyterstva; pokud to nelze vykonat v rámci bohoslužby, koná se akt před farářem a alespoň dvěma presbytery.

Po suspiriu je uvedena promluva k přistupujícímu, otázky (víra v Boha, Bible, život v církvi), po nich následuje prohlášení za člena církve, podání rukou kazateli a presbyterům jako znamení stvrzení slibů se slovním doprovodem faráře a modlitba.

Svěcení zvonů

Předpokládá se, že zvony jsou již zavěšeny nebo že ve věži visí alespoň starší zvon. Před začátkem bohoslužeb se lid shromáždí u kostela, zazní „trubačský chorál“ a zpěv lidu, duchovní pronese adjutorium a kolektu. Následuje zpěv sloky písně *Nuž Bohu děkujme!*, promluva územně příslušného seniora, hudba trubačského sboru nebo zpěv (sloka písně *Prociť, procit', lide Páně!*) a odevzdání zvonů ke službě synodním seniorem či jeho zástupcem. Družička přednáší báseň k jednomu či více zvonům, které postupně krátce zvoní, až nakonec zazvoní všechny. Pak se shromáždění odebere do kostela, zní předehra a píseň (Ž 67). Dále se koná přímluvná modlitba, na řadě je husitský či mluvený Otčenáš, následují oznámení, výzva ke sbírce na zvony nebo na potřebné, následuje zpěv mládeže či shromáždění, kolekta, požehnání, píseň, odchod a zvonění.

Svěcení varhan

Pořádek je založen na Smendově¹⁸⁴ a Curyšské agendě. Podle zmínek ve formuláři se může vztahovat i na opravené varhany.

¹⁸⁴ SMEND, Kirchenbuch II, 197–198: sbor zpívá úvodní píseň dle doby nebo nedělní píseň bez doprovodu či s pozouny nebo harmoniem, následuje adjutorium, prosba k Bohu, lid: *Gloria Patri*, čtení Ž 150, lid: Haleluja, slova z epištoly s připojenými slovy o otcích a hudbě, příp.

Nejprve zvoní zvony, první píseň (pobízející ke chvále) není doprovázena varhanami, zazní adjutorium, krátká prosba k Bohu, pěvecký sbor zpívá chvalozpěv nebo shromáždění sloku chválící písně (*Gloria*), čtení Ž 150, pěvecký sbor či shromáždění mohou zazpívat Haleluja, zazní slovo z epištoly a zmínka o otcích a hudbě, je možné přečíst slova otců (např. následně uvedená slova J. A. Komenského), doslov (přání), modlitba, může se vložit příhodný zpěv, sbor či chór zpívají Amen nebo Haleluja (snad nejde o onen vložený zpěv), pak je na řadě odevzdání varhan službě Boží, hra na varhany plnou silou a píseň. Kázání se zaměří na tuto událost, bohoslužby pak probíhají obvyklým způsobem.

Svěcení hřbitova

Nejprve je řečeno slovo pozdravu, následuje posvěcující promluva a posvěcující akt, tvořený patrně modlitbou a slovním odevzdáním místa k jeho účelu se závěrečnou doxologií.

Ordinace duchovního

Po slovu k počátku je zařazena počáteční modlitba (může odpadnout, pokud se již odehrála úvodní část bohoslužeb u stolu Páně), pak je pronesena ordinační promluva a proveden ordinační úkon: výzva ordinovanému k tiché modlitbě, po modlitbě je mu položena otázka (slib), nato má pokleknout, následuje vzkládání rukou a ustanovení kazatele s požehnáním, modlitba a suspirium.

Instalace duchovního

Po slovu k počátku následuje počáteční modlitba (je tomu s ní jako při ordinaci), instalační promluva a výkon: otázky (druhá vyjadřuje slib), podání rukou na stvrzení slibu (instalujícímu a starším sboru, ovšem to, komu má ruku podat, je uvedeno jen v závorce) s prosbou o požehnání, předání dekretu a uvedení v úřad, požehnání instalovanému, modlitba a suspirium (modlitba).

svědectví z reformačních dob, modlitba, odevzdání díla službě Bohu, varhanní hra plnou silou, hlavní píseň, kázání zaměřené na událost, obvyklé dokončení liturgie (bez vstupní části).

Uvedení synodního seniora a členů synodní rady do funkce

Nejprve se uvádějí okolnosti, kdy a jak se má uvedení konat. Zde uvedený úkon instalace synodního seniora byl již v podobné formě použit r. 1923. Obsahuje otázku na uváděného (slib), podání ruky uvádějícímu a dalšímu členu synodu jako potvrzení slibu se slovním doprovodem, prohlášení za synodního seniora jménem synodu a církve a krátké slovo k synodnímu seniorovi.

Zhodnocení

Druhý díl *Příručky bohoslužebné* je sbírkou různého materiálu. Ukazuje, že bohoslužby v dosud poměrně mladé církvi mohou stát na základech domácí tradice, využívat soudobé tvorby a rovněž čerpat z různých zahraničních zdrojů.

4.3. Kniha modliteb a služebností ČCE

4.3.1. První vydání Knihy modliteb a služebností ČCE

Obsah: s. 5 Úvodem; Díl I. Bohoslužby, 9 Pravidlo (direktorium) chrámových služeb Božích; 9 Pořádek prostý; 10 Rozmanitější způsob bohoslužby; 13 A. Slavnostní část roku (modlitby pro adventní neděle, dva vánoční svátky, poslední neděle občanského roku, Nový rok, Zjevení Páně, pět nedělí po Zjevení Páně, neděle Devítník, neděle po Devítníku, Masopustní neděle, postní neděle, Velký pátek, velikonoční neděle a pondělí, pět nedělí po Velikonocích; Nanebevstoupení, neděle po Nanebevstoupení, svatodušní neděle, druhý svatodušní svátek, Trojiční neděle); 69 B. Neděle po sv. Trojici (modlitby); 100 C. Zvláštní příležitosti. Čtené služby Boží (Rámec); 101 Štědrovečerní slavnost; 101 V čas setby; Svátek jara a práce; Den křesťanské rodiny; Slavnost Jeronymovy jednoty; Den reformace; Na počátku žně; Slavnost díkůčinění za úrody; Den kající (k 8. listopadu); Začátek školního roku; Konec školního roku; 117 D. Dodatky. Bohoslužby s krátkým duchovním proslovem (liturgické). 1. Všeobecné; 120 2. Adventní; 121 3. Postní; 123 4. Pašijní; 129 Vstupní slova, rčení aj.; 134 Texty a čtení k nedělním a svátečním dnům církevního roku; 142 Krátké modlitby (kolekty) na počátku služeb Božích; 146 Krátké modlitby (kolekty) závěrečné (před

požehnáním); 148 Antifony; Díl II. Služebnosti. 151 1. Křest svatý. Pravidla; a) Křest svatý ve shromáždění; b) Křest svatý v rodině; c) Jiný způsob (všeobecný); 159 Úvod matky. Pravidla; Když matka po prvé jde do chrámu Páně a dítě, přijavši dříve křest sv., žije; Když dítě zemřelo; 161 2. Svatá večeře Páně. Pravidla; První způsob vysluhování; Druhý způsob vysluhování; Vysluhování svaté večeře Páně pro nemocného; 177 3. Konfirmace. Pravidla; První způsob; Druhý způsob; 184 4. Oddavky. Pravidla; První způsob; Druhý způsob; Jubilejní památka oddavek; 194 5. Pohřeb. O konání pohřbu; Pravidla služebnosti pohřební; 196 Pohřební pobožnost; 198 Modlitby pohřební; 206 6. Přijímání přistupujících nových členů do církve; 207 7. Uvedení starších v úřad; 210 8. Uvedení diakona neb sborové sestry v úřad; 212 9. Položení základního kamene chrámu a svěcení chrámu slovem Božím; 213 Modlitba synodního seniora při posvěcení chrámu; 214 10. Posvěcení zvonů slovem Božím; 216 11. Posvěcení varhan slovem Božím; 218 12. Posvěcení hřbitova slovem Božím; 220 13. Ordinance kazatelů. Pravidla; Služba při ordinaci duchovního; 223 14. Instalace kazatelů; 225 15. Instalace seniora. Pravidla; Modlitba; 227 16. Uvedení v úřad synodního seniora a členů synodní rady; 229 17. Připomínky k pravidlům některých služebností církevních; (230) Modlitba Páně, Apoštolské vyznání víry

Tato první oficiální bohoslužebná kniha Českobratrské církve evangelické vyšla v roce 1939.¹⁸⁵

Agenda, potvrzená osmým synodem, vznikla tak, že byl vybrán a doplněn materiál obou dílů *Příručky bohoslužebné*. O obou dílech *Příručky* se jednalo na církevních grémiích a jejich materiál byl předložen kazatelům.¹⁸⁶

Bohoslužby

Účelem bohoslužeb je sloužit ke společné oslavě Boha, ke vzdělávání a posilování víry a růstu bratrské lásky. Účast na nich je přiznáním se k evangeliu. Povinné části bohoslužeb představují kázání, společné modlitby a společný zpěv. Kázání by se obvykle nemělo protahovat nad třicet pět minut. Modlitby je třeba mít dobře připravené, pokud se nepoužije modliteb

¹⁸⁵ Pro alespoň několik informací ke Knize modliteb a služebností viz SMOLÍK, Die Arbeit, 233–234.

¹⁸⁶ Kniha modliteb a služebností, 5.

uvedených v agendě. Jejich obsahem je děkování, oslavování Boha, vyznání vin, prosby za duchovní dary, prosby o pomoc a přímluvy za jiné. Nemají být zbytečně dlouhé. Zpěv pěveckého sboru může dostat prostor jen výjimečně. Bohoslužby mají mít podobu prostou nebo liturgicky obohacenou.

Bohoslužby podle prostého řádu zahájí kazatel (od stolu Páně či oltáře) slovem z Bible, pak se zpívá. Úvodní společná modlitba má zahrnovat děkování, vyznání vin a lítosti nad nimi s prosbou o odpuštění a požehnání začínajícího shromáždění. Zde se může vložit Apoštolské vyznání víry či modlitba Páně, které prosloví buď kazatel, nebo všichni. Poté se čte biblický text a zpívá se píseň. Následně se mohou konat ohlášení a také oznámení sbírky, provedené presbytery během další písně. Oznámení však mohou následovat po modlitbě po kázání a sbírka při vycházení. Kazatel, který po písni odešel na kazatelnu, poté v suspiriu vysloví poděkování Bohu za sbírku a začne kázání. Po něm následuje začátek další písně, vhodné ke kázání, přímluvná modlitba a modlitba Páně, pokud ještě nebyla zařazena. Může být zpívána sborem. Po skončení modlitby se pokračuje ve zpěvu započaté písně. Po sestupu duchovního z kazatelny a po udělení požehnání se končí zpěvem.

Průběh prostých bohoslužeb: vstupní slovo, zpěv, modlitba, (krédo či modlitba Páně), text, zpěv, (oznámení), píseň (a sbírka), suspirium (s poděkováním za výtěžek), kázání, část písně, přímluvná modlitba, (modlitba Páně), (oznámení), dokončení písně, požehnání, zpěv, (sbírka)

Liturgicky bohatší způsob bohoslužeb vypadá takto: při příchodu duchovního věřící povstanou, na úvod zazní vstupní verš z Bible (suspirium) či předzpěv, duchovní přitom stojí u stolu Páně či u oltáře. Poté se sbor usadí a zpívá se, většinou žalm. Dále je prosloveno adjutorium či jiný biblický verš vhodný k danému liturgickému období a krátká kající modlitba (kolekta), po níž se zpívá vhodná sloka písně, při kolektě i zpěvu věřící stojí. Duchovní pronese slovo milosti a pozdraví sbor, který mu odpoví zpěvem. Následuje čtení biblického oddílu a modlitba, jejíž hlavní náplň má představovat téma společenství svatých, rozšíření Božího království, prosba o pozornost a hlásání

Slova. Poté se koná společné vyznání víry. Po další písni pronese kazatel suspirium a kázání. Po kázání se zpívá píseň hodící se ke zvěsti a koná se přímluvná modlitba a modlitba Páně, která se může zpívat. Pak se pronáší oznámení a zpívá se jedna sloka písně. Dále pronáší kazatel slovo (požehnání), kolektu (prosbu o požehnání), požehnání s mluvenou či zpívanou odpovědí sboru Amen, ve stoje se zpívá a nakonec se lidé tiše modlí. Odcházet mají nejdříve ženy a po nich muži, pokud sedí odděleně.

Průběh rozmanitějších bohoslužeb: suspirium (předzpěv), zpěv, adjutorium (verš), kolekta, zpěv, slovo milosti, pozdrav s odpovědí, text, modlitba, krédo, píseň, suspirium, kázání, zpěv, přímluvná modlitba, modlitba Páně, oznámení, sloka písně, slovo kazatele (požehnání), kolekta, požehnání s odpovědí lidu, zpěv, tichá modlitba

Čtené bohoslužby zahrnují předehtu, píseň (dle doby církevního roku), adjutorium, modlitbu (dle církevního roku), čtení, píseň, suspirium, text a kázání („kázání vybrané podle doby a vhodnosti“), píseň, modlitbu (podle doby) a modlitbu Páně, oznámení a výzvu ke sdílnosti, požehnání, zpěv, tichou modlitbu a sbírku na talíře, které drží presbyteři. Bohoslužby jsou vedeny z přední části kostela, kazatelna náleží duchovním.

Štědrovečerní slavnost

Na počátku se zpívají některé sloky písně *Otce nebeského pochvalme z milosti*, následuje vstupní slovo, modlitba končící uvedenými slovy písně, zpěv částí písně *Vítej, Jezukriste*, čtení z J, zpěv částí písně *Jakž vítati mám Tebe?*, čtení z L (nebo je pronáší děti), zpěv dětí *Tichá noc*, dokončení verše říkaného před čteními a čtení různých textů, zpěv *Ó ty radostný čase vánoční* (dospělí a děti, pak jen děti), promluva (končí částí verše L 2,11 nebo se na něm zakládá), rozsvícení vánočního stromku, zpěv částí písně *Narodil se Kristus Pán* (nejprve děti, pak všichni), modlitba, požehnání, dokončení písně *Narodil se Kristus Pán* (všichni).

Bohoslužby s krátkým duchovním proslovem (liturgické)

Všeobecná forma této formy bohoslužeb se skládá ze zvonění, přede hry, předzpěvu *Nejsvětější* (ve stoje, bez varhan), zpěvu Ž 100, adjutoria, souhrnu zákona (dvojpríkázání lásky), sloky Ž 119, kající modlitby, sloky Ž 130, čtení, slova milosti, sloky písně, společného kréda, rčení, čtení, modlitby (z *Modliteb kazatelských*), zpěvu části Ž 68, suspiria, promluvy (nejvýše šest minut), zpěvu části písně *Jezu, světlo milosti*, přímluvné modlitby a modlitby Páně, oznámení, vota s vybidnutím k pamatování na sbor i na nemajetné, sloky písně, požehnání, zpívané odpovědi *Amen, amen* a zpěvu písně *Milost Pána našeho Jezukrista* (požehnání).

V době adventní mají tyto bohoslužby následující průběh: zvonění jedním zvonem, přede hra, píseň, invitorium, modlitba, text, řeč na biblickém základě (nejvýše patnáct minut), píseň, husitský Otčenáš zpívaný či společně mluvený, (oznámení a pobídka ke sbírce), požehnání, zpěv, tichá modlitba, nepřiliš hlasitá dohra.

V postní době se opět zvoní jedním zvonem (pokud zvony jsou), dále je zde přede hra, píseň, invitorium, modlitba, text, promluva dle Písma (nanejvýš patnáct minut), píseň, husitský Otčenáš zpívaný či společně mluvený, (oznámení, pobídka ke štědrosti), požehnání, píseň, tichá modlitba, tišší dohra.

Jsou zde zahrnuty rovněž pašijní bohoslužby pro Květnou neděli či velkopáteční večer.

Úvodní liturgie sestává ze zpěvu části písně *Jak dobré slavit Pána!*, vstupního slova, kající modlitby, zpěvu písně ve stoje *Ó, Beránku Boží, svatý*, slova milosti, zpěvu ve stoje sloky písně *Samému Bohu sláva, čest*, modlitby, čtení (Iz 53,1–5) a zpěvu části písně *Hluboké Tvé, Jezu, rány*.

Další část je zaměřena na čtení pašijí. Duchovní přečte biblický verš, dále se střídá čtení pašijí doplněných jinými biblickými texty („ohlas Písma“) se zpěvem lidu. Jen po přečtení verše o Kristově smrti následuje tichá modlitba a zpěv mládeže a poté zpěv sboru. Tato forma se opakuje sedmnáctkrát.

Dále je zde promluva („dle potřeby a vhodnosti“) a dvojí zpěv sboru.

Liturgie poslední části obsahuje závěrečné slovo, „děkovnou“ modlitbu (kolektu) a modlitbu Páně, požehnání, zpěv, tichou modlitbu a varhanní hru při odcházení.

Křest

V Pravidlech je uvedeno, že duchovní má vysvětlit význam této svátosti a poukázat na úkoly rodičů. Přítomni by měli být oba rodiče, minimálně však jeden z nich. Kmotrovství může být užitečné, i když není biblicky podložené. Kmotry mají být nejlépe osoby evangelického náboženství. Křtít se má ve shromáždění, ale z vážných důvodů lze od tohoto pravidla upustit. Matky svobodné, rozvedené, rozloučené mají slíbit polepšení a má se usilovat o účast kvalitních kmotrů na výchově dítěte. Má se požadovat také přítomnost nemanželského otce při křestním obřadu a kazatel jej má napomenout k manželství. Pokud se nekoná samostatný úvod matky, má se toto téma objevit v závěrečné modlitbě. Křest nepokřtěných přistupujících do církve se má odehrát alespoň před svědky.

Křest ve shromáždění začíná oslovením rodičů a kmotrů, čtou se texty z Mt 28 i Mk 10 a kazatel promluví několik slov s prosbou o milost pro toto dění. Poté je na řadě krédo, může být použito vyznání Apoštolské i jiné. Následuje společná modlitba za křtěnce. Pak je rodičům i kmotrům adresováno krátké napomenutí a jsou jim položeny dvě otázky (výchova k Boží cti, vůle ke křtu) a následně je dítě pokřtěno, je mu požehnáno a požehnání je vyprošeno i ostatním a je vysloveno ještě požehnání na závěr.

Křest v rodině je otevřen adjutoriem, po něm se odehrává krátká promluva (Mk 10). Dále jsou kladeny otázky rodičům (kmotrové jsou uvedeni v závorce, na druhou otázku odpovídají jen rodiče), následuje společné vyznání víry, prosba o požehnání ke splnění slibu pro dospělé a o posvěcení dítěte Duchem Božím, otázka na jméno, křest, společná modlitba, společná modlitba Páně a požehnání.

Všeobecná forma křtu je zahájena v Božím jménu, dále je uvedena promluva k rodičům a kmotrům (hned na počátku se cituje ustanovení křtu dle Mt 28, je zde i Mk 10 a další texty, v průběhu jsou osloveni jen rodiče), následuje

pokládání otázek, výzva k oznámení jména, křest s požehnáním, společná modlitba, poděkování za ochranu matky (pokud je přítomná) či prosba za ni (pokud není přítomná a je nemocná) a propuštění (požehnání).

Úvod matky

Úvod je duchovně prospěšný, nepředstavuje nezbytnou část křtu, ale pokud je zaveden, nemá se rušit. Lze jej konat jak při křtu, tak i jindy. Kazatel zohlední situaci, stav matky i dítěte.

Úvod matky, která je poprvé v kostele a její žijící dítě bylo již dříve pokřtěno, obsahuje trojiční formulí, krátké oslovení matky a děkovnou a prosebnou modlitbu za matku a dítě.

Pokud dítě zemřelo, je prosloveno suspirium (požehnání ženě), promluva k ženě, výzva ženě k modlitbě a její modlitba.

Večeře Páně

Večeře Páně se slaví obvykle o Vánocích, Velikonocích, Letnicích a Díkčinění za úrody, ale v těchto obdobích třeba i vícekrát. Zpravidla se večeře Páně přiřazuje k bohoslužbám, avšak může se konat i ve zvláštních shromážděních (např. na Zelený čtvrtek), při nichž však nemá chybět příprava Božím slovem. Účast nepřijímajících během slavení večeře Páně se doporučuje, jedná se o významnou součást bohoslužeb. Jinak se mají nekomunikanti propouštět pozdravem pokoje, nikoli požehnáním.

Konání večeře Páně se má ohlásit týden předem a přitom vyzvat k přípravě. Vztahovat k této svátosti se má i jí předcházející kázání, které má být kvůli vysluhování zkráceno. Vysluhování má předcházet zvláštní proslov na text z Písma trvající nejvýše deset minut. Při večeři Páně je třeba vzít v potaz dobu liturgického roku. Při konfirmaci se večeře Páně může i nemusí konat; pokud se koná v rámci konfirmace, má se účastnit celý sbor, především příbuzní konfirmandů. Je dán prostor rozdílným zvykům, přijímat se může vkleče, vstoje i vsedě za stolem. Rozdílné zvyklosti v jednom sboru se mají sjednocovat nenásilně. Při přijímání se většinou zpívá. Po něm se doporučuje vykonat sbírku „k účelům bratrské lásky v církvi“. Používání individuálních

kalichů je synodem schváleno, ale přijímání ze společného kalicha je výrazem společenství. Přijímající mají setrvat v obecnství až do konce, je slušné společně poděkovat Bohu. Koinonická dimenze se má projevovat i chováním účastníků slavnosti vůči sobě.

Je možné slavit večeři Páně i soukromě s nemocnými a starými, důležité je vyvarování se pověřivosti, přijímat mají také další příbuzní. Bohoslužby mají zohledňovat dobu církevního roku. Večeře Páně se začlení do bohoslužeb a přizpůsobí se místním zvykům.

První způsob slavení svátosti začíná vyslovením suspiria. Pak následuje promluva, která hovoří i o sebezkušování a sebezpytování. Poté se zpívá a následuje modlitba. Dále se objevuje slovo odpuštění a opět se zpívá. Následuje proslovení slov ustanovení večeře Páně podle 1K (po v. 25) s lámáním chleba a pozvednutím kalicha a nato pozvání ke stolu Páně slovy z Př 9. Během vysluhování se zpívá Ž 116 a po něm se děkuje slovy počínajícími verši Ž 103. Končí se požehnáním a zpěvem druhé sloky písně *Amen to požehnání*.

Následující formulář otevírá zpěv části Ž 51 a počáteční slovo, následuje promluva s vyznáním vin na základě Desatera (dle J. A. Komenského) a zpěv sloky písně *Ježíši, slávo nejvyšší!*. Dále duchovní pokládá tři zpovědní otázky (lítost nad hříchy, víra v odpuštění, odpuštění bližním a život podle Kristova zákona) a vyřkne slovo milosti. Po zazpívání sloky písně *Ó, jaké blaho tomu uděleno!* pronese slova ustanovení (1K 11,23–29) a modlitbu (patrně s uchopením chleba a kalicha). Dále farář pronesl pozdrav, lid odpověděl zpěvem, na výzvu „Vzhůru srdce naše!“ sbor zpívá: „Máme ku Pánu Bohu“, dále pokračuje jen kazatel: „Díky vzdávejme...“, „Hodné a spravedlivé...“, hned nato *Sanctus* a *Benedictus*. Dále kazatel vyzval k modlitbě Páně, poté se zpívala sloka písně *Pán Bůh je přítomen*. Při pronášení části slov ustanovení lámal duchovní chléb (ovšem zněla i slova o kalichu). Pak pronesl pozvání ke stolu a sdělil číslo písně, která se má zpívat. Propuštění každé skupiny přijímajících se dělo stanovenými slovy. Díkůvzdání po přijímání opět začíná slovy Ž 103, je zde však i alternativní modlitba. Zaznělo napomenutí z J 5,14b, po němž se zazpíval počátek písně *Král věčný nás požehnej*, na řadě byla

modlitba spojení s církví zvítězilou, požehnání a zpěv druhé sloky započaté písně.

Krédo se má zařadit po čtení před kázáním, nikoli během slavení večeře Páně. Může se říkat či zpívat.

Večeře Páně s nemocným

Po suspiriu znějí slova z Jk 5,14nn (jsou vynechána slova o pomazání olejem), pak jsou nemocnému položeny otázky. Nato je uvedena modlitba s nemocným (formulována jako kající modlitba nemocného), následuje slovo milosti se vzkládáním rukou, slova ustanovení (1K 11,23–26), přijímání s doprovodnými slovy, díkůčinění (např. Ž 103), napomenutí (J 5,14b) a vložení ruky na hlavu nemocného s požehnáním.

Konfirmace

Zahájení konfirmačního vyučování se při bohoslužbách oznamuje alespoň dvakrát. Zároveň se má objasnit smysl konfirmace a přidá se i modlitba za Boží požehnání v tomto díle. Lze vykonat zkoušku před staršovstvem, aby se rozhodlo, kdo může být konfirmován.

Konfirmandi přicházejí za zvuku zvonů do chrámu spolu s kazatelem a staršími. Po úvodní části bohoslužeb následuje zkouška, která však nemá rozhodující význam. Během ní či po ní by měli konfirmandi zazpívat chorál. Po zkoušce se koná konfirmace. Může obsahovat společné vyznání víry konfirmandů (Apoštolské vyznání). Ti poté pronášejí prohlášení o svých povinnostech a jsou přijati. Způsoby přijetí mohou být různé. Např. kazatel vkládá na konfirmandy ruku a pronáší slovo z Bible. Spolu se dvěma presbytery jim podává ruce (o vzkládání ruky a klekání rozhoduje staršovstvo a duchovní). Pak se kazatel za konfirmandy modlí a zpívá se chorál. Dále promlouvá kazatel a některý člen staršovstva. Po případném poděkování některého konfirmanda a odpovědi duchovního lze rozdat konfirmační listy nebo jiné předměty a udělit se požehnání. Pokud se spojí s konfirmací i vysluhování večeře Páně, je třeba dát prostor k přijímání i ostatním, především rodičům konfirmandů.

První konfirmační formulář má na počátku zpěv písně *Ó, přijdiž léto Páně* (správně se jedná patrně o píseň *Ó, přijdiž, přijdiž léto Páně*), pak suspirium, modlitbu, čtení a píseň *Pojď k Spasiteli*. Následuje příchod konfirmandů ke stolu Páně, promluva k dětem, zkouška, na jejímž konci konfirmandi zpívají, poděkování zástupce konfirmandů (rodičům, kazateli, církvi) a pokládání otázek (složení slibu). Nato někdo z dětí pronesl krédo (v množném čísle) a pak již byli konfirmandi přijati do společenství večeře Páně. Po zpěvu pěveckého sboru podávali konfirmandi ruce duchovnímu a ten jim žehnal (vzkládání rukou a pronesení veršů u každého konfirmanda představuje bratrskou tradici), po výkonu může dostat prostor oslovení konfirmandů (zhruba na deset minut), pak má místo modlitba, oznámení, požehnání, zpěv písně *Důvěřuj se v Pána*, případné slavení večeře Páně, požehnání a závěrečná píseň *Král věčný nás požehnej*.

Druhý pořádek konfirmace obsahuje vstupní slovo, modlitbu, čtení textu, píseň a promluvu ke shromáždění s oslovením konfirmandů. Poté se koná zkouška, po ní následuje společné vyznání víry konfirmandů. Dále duchovní oslovuje sbor, pokládá otázky dětem a také otázku presbyterům, zda jsou na základě toho, co děti vyslovily, svolní je přijmout mezi dospělé členy. Nato bylo konfirmandům jejich přijetí jménem sboru oznámeno, byly jim předány verše z Písma, následoval zpěv písně, případné vysluhování večeře Páně, modlitba Páně, oznámení a požehnání.

Uzavření manželství

Zřejmě nepočetné páry mohou být oddány pouze v tichosti. Svatby se mají odbývat v křesťanském duchu a s akcentem na dobročinnost. Obřad by měl mít nejlépe bohoslužebnou podobu. Z vážných důvodů se může obřad odehrát i mimo kostel. Pokud je zvykem nechat oddávané při oddacím úkonu pokleknout, má se tento zvyk zachovat.

Úvodní pořádek (u něž je udán zdroj: *Závorkovo Pravidlo*; zkráceno) zahrnuje suspirium a krátké oslovení shromážděných, po němž následuje čtení a případná promluva. Je položena otázka oběma snoubencům a pak i každému samostatně. Jako svědci odpovědí jsou povoláni Bůh a shromáždění. Dále si

snoubenci podali pravice a pronesli sliby, po každém z nich duchovní krátce napomene druhého ze snoubenců, aby pamatoval na slyšený slib a důvěřoval mu. Nato měli oba prosit Boha v modlitbě o pomoc, a zatímco byly jejich ruce stále spojeny, byli k modlitbě za ně vyzváni i ostatní. Následovalo položení rukou duchovního na ruce snoubenců, vyslovení důvěry ve vyslyšení pronesených modliteb a stvrzení slibu. Pak si od nich duchovní vyžádal prsteny a předal jim je se slovy k tomu určenými. Závěr tvoří vzkládání rukou s požehnáním a modlitba (resp. dvě modlitby).

Druhý formulář tvoří promluva k ženichovi a nevěstě, otázky na oba najednou, podání rukou, sliby s následující společnou prosbou ženicha a nevěsty o Boží pomoc, položení pravé ruky duchovního na ruce snoubenců s vykonáním oddání, napomenutím a požehnáním, modlitba a požehnání.

V případě významného výročí svatby (v textech se zmiňuje dvacet pět či padesát let) jsou nejprve v Pravidlech uvedeny některé informace k obřadu. Tak se dozvídáme, že kromě jubilantů jsou přítomni i jejich blízcí a přátelé. Pak jsou uvedena čísla písní ke zpěvu, dále se udává konání stručné modlitby, v níž se prosí o požehnání, poté promluvy k páru s udáním možných biblických úryvků pro tento případ, v promluvě se má hovořit přímo o jubilantech. Jako další bod je uvedeno konání modlitby s díkůvzdáním a chválou, pak požehnání páru, při němž mají jubilanti pokleknout, pokud se kleká i při svatebním obřadu. Na závěr jsou zde udána opět čísla písní. Patrně se jedná jen o některé body slavnosti.

Dále pak je uvedeno přání pokoje, následuje několik možností slov k počátku, texty ke čtení, modlitba, pak se má konat promluva, následuje spojení rukou jubilantů, na jejichž ruce pokládá ruku farář a pronáší požehnání a naposledy modlitba páru.

Pohřeb

Smyslem této služebnosti je vyjádřit bratrský vztah k zemřelému a potěšit Božím Slovem zarmoucené, posílit víru, naději a napomenut přítomné k plnění Boží vůle, dokud je čas.

V domě smutku, v kostele či v pohřební kapli se koná kázání, zpěv a modlitby. Zpívat mají všichni, ale lze dovolit i účinkování pěveckého sboru. Pak následuje propuštění a průvod za zpěvu či za hraní chorálů, pokud to připustí staršovstvo. Na hřbitově se zpívá a čte z Písma, zatímco se tělo spouští do hrobu. Poté následuje propuštění a požehnání. Při pohřbu v krematoriu se koná kázání, modlitby a zpěv. Odevzdání těla ke kremaci je doprovázeno slovy Písma.

Promluvy i modlitby se mají vyznačovat stručností. Nemá se útočit na city a nadměrně chválit zemřelého. Hrát státní hymnu není vhodné.

Je třeba se vystříhat světské nádhery, světské hudby. Při účasti spolků a korporací se nemá ustoupit od ústřední role kázání a Písma v obřadu. Během pohřbu se má konat jen jedno kázání a to buď v domě, v kostele či na hřbitově (v krematoriu). Nejlépe je zpívat společně, nemají se vybírat písně emocionální či přílišně národnostní. Místo nádhery se má pamatovat na církev či potřebné.

Nejprve je uveden tento pořádek: ohlášení písně, suspirium, čtení, promluva, píseň (možno vynechat kvůli počasí), modlitba, rozloučení v domě čtením (Ž 121 nebo Ž 126), poděkování již odcházejícím, průvod na hřbitov za zpěvu či hraní chorálů (pokud není cesta dlouhá). Na hřbitově se zpívá krátká píseň (může se vynechat, pokud se zpívalo po cestě), následuje čtení, modlitba, příp. krédo, pochování, zpěv sloky písně, poděkování, požehnání, u brány sbírka pro chudé (při odchodu se nemá hrát pochod). V případě konání obřadu v kostele je pořádek obdobný jako v domě.

Pak je předložen formulář pohřební pobožnosti. Neobsahuje sice uvedené podrobné pokyny, ale zato uvádí příklady textů ke čtení, znění modliteb apod. U domu se zpívá píseň, pronáší se suspirium (Mt 5,4), dále následuje čtení textu, kázání, píseň, modlitba a rozloučení (ovšem nezmiňuje se děkování těm, kdo již z pohřbu odcházejí, neobjevuje se žalm).

Na hřbitově se opět nejprve zpívá píseň, následuje čtení, modlitba, pochování za pronášení uvedených slov a krátké prosby ke Kristu, zpívá se píseň, následuje propuštění s poděkováním účastníkům, požehnání a rozchod.

Přijímání přistupujících do církve

Přijetí se koná v rámci bohoslužeb či mimořádně mimo ně před kazatelem a dvěma presbytery. Akt se může odehrát před kázáním i po kázání. Kazatel k přistupujícím promlouvá o jejich povinnostech a právech, vyzve je ke složení slibu a modlí se s nimi za ně i za sbor. Je doporučeno, aby je jeden ze členů staršovstva přivítal jménem sboru.

Formulář tvoří přání pokoje, biblická slova, obsáhlá otázka na přistupující, otázka na starší, zda lze dotyčné přijmout v důvěře, že Bůh v nich dokončí započaté dobré dílo (starší nejen slyšeli slib, ale jsou též svědky jejich života a jednání), podání rukou kazateli, který pronáší doprovodná slova a promulgaci s požehnáním.

Uvedení presbyterů do služby

Obřad je zařazen do běžných bohoslužeb, kázání má být kratší. Starší předstupují po zpěvu písně a farář je uvádí do funkce skrze Boží slovo, slib a modlitbu. Bylo by dobré, aby jeden z presbyterů promluvil. Bohoslužby pak pokračují běžným způsobem.

V dalším máme uvedenu promluvu ke sboru (jména zvolených byla oznámena již dříve kvůli vznášení námitek), čtení z epištol, oslovení presbyterů a pronesení znění slibu, který mají potvrdit odpovědí. Po odpovědi kazatel vyslovil přání, aby jim Bůh umožnil slib splnit. Dále měli podat kazateli ruku ke stvrzení slibu i jako výraz společné práce, následovalo napomenutí sboru, výzva k modlitbě, modlitba za starší i sbor a propuštění starších.

Uvedení diákona nebo sborové sestry do služby

Uvedení se koná v rámci běžného nedělního bohoslužebného pořádku. Uváděný předstupuje po zpěvu, modlitbě, přečtení vhodného textu a druhé písně před kazatelem, kolem diákona (diákonky, sborové sestry) se postaví presbyteri. Kazatel po promluvě o jeho úkolech přijme slib, prohlásí jej za uvedeného do úřadu a modlí se. Promluvit k diákonovi a ke shromáždění může také kurátor či jiný presbyter.

Dále jsou uvedeny otázky na dotyčnou osobu, po společné odpovědi na všechny otázky se vykoná přijetí, které provádí kazatel spolu s přítomnými presbytery (slovy kazatele s požehnáním a doxologií), nato dochází k podání rukou faráři a dvěma starším, vykoná se krátká modlitba a následuje běžný průběh bohoslužeb.

Položení základního kamene a posvěcení chrámu

Položení základního kamene má začít krátkou pobožností u základního kamene, následovat má zpěv, pozdrav biblickým slovem, čtení listiny, která bude vložena do základního kamene, poklepy s krátkými promluvami kazatelů a dalších, zpěv, ohlášení, poděkování, pobídnutí k další pomoci, požehnání a společný zpěv.

Obřad svěcení kostela či modlitebny lze zahájit v dosavadním bohoslužebném prostoru, v němž se mohou odehrát kratší děkovné bohoslužby, pak se má (je-li to možné) v průvodu dojít k novostavbě za zpěvu písně. Před vchodem se zpívá, následuje zahájení, předání klíče, otevření synodním seniorem, vcházení, zvonění všemi zvony (pokud jsou zvony k dispozici). Uvnitř následuje zpěv, posvěcující řeč a modlitba synodního seniora či jeho zástupce, zpěv, kázání, zpěv, krátké promluvy kazatelů a dalších, oznámení, poděkování duchovního nebo presbytera za pomoc na díle, požehnání a zpěv. Podobným způsobem se odevzdávají i další stavby určené pro práci církve.

Posvěcení zvonů

Nejprve se před chrámem společně zpívá, je pronesena báseň, dále také posvěcující řeč duchovního a modlitba, poté zvony zvoní a vstupuje se do kostela.

V kostele se zpívá píseň, vykoná se kázání (má zřetel k aktuální události a k důležitosti scházení se, neděle a poslouchání Božího slova), následovat mohou nejvýše dvě další promluvy, načež se přejde k obvyklému závěru bohoslužeb.

Je uvedena modlitba před kostelem, pak se zpívá sloka písně *Nuž Bohu děkujeme!*, následuje proslov seniora, zpěv sloky písně *Prociť, prociť, lide*

Páně!, odevzdání zvonů ke službě synodním seniorem nebo jeho zástupcem, první zvonění, vstup do kostela, kázání, přímluvná modlitba (na určená témata), modlitba Páně, oznámení, vybidnutí ke sbírce na zvony či pro potřebné, zpěv mládeže či shromáždění, modlitba a požehnání.

Posvěcení varhan

Bohoslužby začínají běžným způsobem, místo má modlitba a odevzdání varhan krátkou řečí založenou na Bibli, varhanní hra, zpěv s doprovodem varhan, kázání o duchovním a chrámovém zpěvu, možné jsou další proslovy, bohoslužby se dokončí jako obvykle.

Pak jsou uvedeny další instrukce a texty. Opět se objevuje i možnost, že se jedná o opravený nástroj. Po zvonění se zpívá první oslavná píseň bez varhan, po ní je uvedeno adjutorium, prosba o požehnání tohoto konání, čtení Ž 150 s možnou zpívanou odpovědí sboru či pěveckého sboru Haleluja, po slovu z epištoly se jen zmíní vztah předků k hudbě, citují se i slova Komenského, pak je zde modlitba, lze zařadit zpěv sboru nebo pěveckého sboru (Amen nebo Haleluja), po odevzdání varhan do Boží služby se varhany rozezvučí a zahrají doprovod k další písni, kázání se týká aktuálního dění, bohoslužby mají jinak obvyklou podobu.

Posvěcení hřbitova

Obřad probíhá takto: po seřazení účastníků se jde v průvodu ke hřbitovu za zpěvu písně, a to nejprve děti, z nichž jedno nese klíč od hřbitova, dále jdou duchovní, presbyteři a „zástupci“ a ostatní. U vstupu na hřbitov se klíč předá duchovnímu, jenž po krátké promluvě (o bráně života a smrti) otevře hřbitov ve jménu Božím, lidé vstupují na hřbitov, pak se odehrává zpěv, promluva, modlitba, zpěv, ohlášení sbírky, konané při vycházení, poděkování pomocníkům a napomenutí k péči o hřbitov, požehnání, zpěv.

Níže se předkládá suspirium, má se konat posvěcující promluva, posvěcující výkon sestává z uvedení k modlitbě, modlitby a odevzdání hřbitova jeho funkci, zakončeného doxologií.

Ordinace kazatelů

Po vstupní části bohoslužeb hovoří synodní senior o smyslu ordinace a služby kazatelů (nejvýše dvacet minut), pak je složen slib, ordinovaný si klekne a synodní senior a dva z nejstarších přítomných duchovních na něj vzkládají ruku a pronášejí slova z Písma jako ordinační úkon. Následně se synodní senior pomodlí za nového duchovního i za církev, odevzdá mu osvědčení o ordinaci a veřejně jej prohlásí za řádně ustanoveného kazatele. Dále je zařazen zpěv písně, příp. i stručné proslovy a pozdravy, kterých má být pomálu. Po dalším zpěvu drží nový duchovní kázání, opět se zpívá, čerstvě ustanovený duchovní či někdo jiný pronáší modlitbu a ordinující duchovní vyprošuje požehnání.

Poté je opět uvedeno suspirium, dále má místo modlitba k počátku, jež se může vynechat, pokud již byla vykonána liturgie u stolu Páně a ordinační promluva. Ordinační akt zahrnuje výzvu ordinovanému k tiché modlitbě, tuto modlitbu, po níž na něj míří otázka (slib) a když poklekne, jsou na něj vzkládány ruce se slovy ustanovení a požehnání. Je uvedena i modlitba za církev a nového kazatele a slovo na závěr.

Instalace kazatelů

Po počátku bohoslužeb přijde instalovaný před seniora a další kazatelé jej obstoupí. Následuje promluva seniora k instalovanému, staršovstvu i sboru (maximálně dvacet minut), vykonání slibu, předání dekretu, prohlášení za kazatele sboru, modlitba seniora za nového duchovního sboru i za jeho sbor, zpěv (nikoli pěveckého sboru), pozdravy (stručné a v malém počtu), zpěv, kázání instalovaného, zpěv, modlitba a požehnání.

Pokud je na programu zároveň ordinace i instalace, přednostně se vykoná ordinace a mezi obě části se zařadí krátký zpěv písně. Promluvy těch, kdo oba úkony vykonávají, se mají zkrátit a pozdravy se umístí až po instalaci.

Další obsah tohoto oddílu nabízí vstupní slovo, modlitba může být vynechána jako výše, koná se instalační promluva a instalační úkon: otázky, stvrzení slibu podáním rukou ordinujícímu a presbyterům s prosbou o pomoc k jeho službě, odevzdání dekretu a uvedení v úřad, požehnání kazateli, modlitba a slovo na závěr.

Instalace seniora

Koná se v rámci bohoslužeb, průběhem je obdobná instalaci kazatelů (promluva synodního seniora, slib, modlitba, odevzdání dekretu, zpěvy, proslovy). Je uvedeno pouze znění modlitby.

Uvedení synodního seniora a členů synodní rady do funkce

V Pravidlech je uvedeno, že je-li to možné, má se vykonat uvedení synodního seniora při zasedání synodu. Koná ji dosluhující synodní senior, nemůže-li, pak nejstarší synodál-farář. Vedle něj se na instalaci podílí i zástupce synodu z nejstarších presbyterů. Instalační promluvu pronese instalující farář a pak mluví i presbyter. Farář pronese také otázku slibu, stvrzení slibu se vykoná podáním ruky nového synodního seniora oběma instalujícím.

Uvedení synodního seniora se koná ve zvláštním zasedání synodu, které má bohoslužebnou podobu, zpravidla v neděli a pokud možno bezprostředně po jeho zvolení. Nového synodního seniora uvádí jeho předchůdce či případně nejstarší farář ze synodálů. Po promluvě uvádějícího a jednoho člena synodu z presbyterů přijímá instalující duchovní od uváděného slib a prohlašuje jej jménem církve za synodního seniora. Ostatní členové synodní rady skládají slib synodnímu seniorovi, současně či již dříve uvedenému do služby, při slavnostním zasedání synodu.

Uvedený instalační úkon odpovídá v podstatě uvedení synodního seniora r. 1923: otázka (slib), stvrzení slibu podáním ruky uvádějícímu a zástupci synodu se slovy instalujícího, promulgate, oslovení synodního seniora.

V závěru agendy jsou uvedeny ještě některé instrukce. Pokud se při slavnostních příležitostech koná před slavnostním aktem modlitba a čtení Písma, nemají se tyto prvky vztahovat ke slavnosti; modlitba nemá mít posvěcující náplň, má mít tentýž obsah jako jindy, čtení má mít zřetel k církevnímu roku. Proslovy hostů mají být domluvené, nemnohé a krátké, v případě kazatelů mají trvat nejvýše tři minuty. Aby byl obřad důstojný, nemá se nadměrně mluvit. Zpívat se má především společně (především píseň

úvodní, po promluvě a posvěcující modlitbě, po kázání a na závěr), ačkoli jinde v průběhu slavnosti lze zařadit i vystoupení pěveckého sboru. Do shromáždění se chodí především chválit Boha, nikoli slyšet písně.

Zhodnocení

První vydání *Knihy modliteb a služebností* poskytlo konečně oficiální příručku pro konání bohoslužeb a dalších funkcí v ČCE. Nese rysy podobného přístupu k liturgii jako obě *Příručky*, jejichž je výsledkem.

4.3.2. Druhé vydání *Knihy modliteb a služebností* ČCE

Kniha modliteb a služebností byla znovu vydána roku 1953, provedené úpravy jsou dílem Viktora Hájka,¹⁸⁷ který již spolupracoval na zhotovení prvního vydání této agendy.¹⁸⁸ Uvedeme pouze některé změny v porovnání s prvním vydáním.¹⁸⁹

V předmluvě se Viktor Hájek zmiňuje o tom, že *Kniha modliteb a služebností* je rozebrána a sbory velmi potřebují agendu. Proto byl synodní radou povolán k tomuto úkolu. Provedené úpravy se týkají jen toho nejpotřebnějšího v oblasti „jazykové i věcné“, především s ohledem na novou situaci, která se týká jak církve, tak i státu. Možná již byla pocíťována potřeba nové agendy, když Hájek uvádí: „Nová agenda může být vytvořena jen prací kolektivu po bedlivé studijní přípravě a musí projít schvalovacím řízením v celé církvi.“¹⁹⁰

¹⁸⁷ Viktor Hájek (1900–1968) prošel teologickými fakultami v Praze a Cambridge. Duchovním byl v Růždce a Brně, rovněž zastával funkce seniora brněnského seniorátu, člena synodní rady a od r. 1950 synodního seniora. TOUL, Jubilejní kniha, 66; Církev v proměnách času I, 277.

¹⁸⁸ CHALUPSKI, Práce na bohoslužebných knihách, 77.

¹⁸⁹ K Hájkovým úpravám viz SMOLÍK, Um eine neue Agende. Josef Smolík hodnotí srovnání tohoto a prvního vydání *Knihy modliteb a služebností* jako „theologicky velmi podnětné“. SMOLÍK, Agenda, 125. Pro srovnání viz uvedený příspěvek.

¹⁹⁰ *Kniha modliteb a služebností* II, Předmluva, nečíslovaná strana.

Bohoslužby

Oproti prvnímu vydání jsou v Pravidle některé věty pozměněny. K účelu bohoslužeb je dodáno „zvěstování Božího slova“. Je doplněno, že bohoslužby vykonává sbor, jsou přidány zmínky o odpovědnosti kazatele. Středem bohoslužeb je kázání. Je přidáno, že bohoslužby musejí zahrnovat i čtení z Písma, délka kázání má představovat obvykle maximálně třicet minut. Více prostoru se zde věnuje zpěvu. Písně mají být vybírány s ohledem na další součásti bohoslužeb, zůstává zachováno pravidlo o pouze výjimečném působení pěveckého sboru. Běžně se zpívají celé písně, při výběru jen některých slok je nutno, aby byly myšlenkově v souladu.

V případě prosté formy bohoslužeb je rozšířen výčet témat úvodní modlitby (otevření srdce slovu, sjednocení členů společenství ve víře), je vynechána informace, že kazatel v suspiriu na kazatelně poděkuje za výtěžek sbírky, po přímluvné modlitbě se místo dokončení čtvrté písně zpívá další píseň (neudávají se bližší pokyny jako v prvním vydání).

U rozmanitější liturgie se vynechává pokyn, aby věřící při příchodu duchovního vstali. Jsou vynechány návrhy písní. V modlitbě se má prosit o „čisté“ hlásání slova. V pokynech k obsahu přímluvné modlitby chybí prosba za všechny stavy. Neuvádí se pokyny k odchodu.

U čtených bohoslužeb se přidává, že píseň po kázání má s ním souviset, naopak nejsou uvedeny návrhy závěrečné písně, není uvedeno konání sbírky při vycházení, avšak je zachován oznámení sbírky. Není zapovězeno, aby presbyter, jenž bohoslužby vede, vstupoval na kazatelnu, jsou však uděleny pokyny k jeho poctivé přípravě.

Štědrovečerní slavnost

U některých písní nejsou uvedeny konkrétní sloky, některé písně, nikoli však části písní, mají zpívat jen děti. Není stanoven konec úvodní modlitby slovy písně, děti místo písně *Tichá noc* zpívají některé sloky písně *Z nebe přicházím samého*. Chybí rozsvícení stromu.

Bohoslužby s krátkým kázáním

Změna se týká i označení formy bohoslužeb: místo „Bohoslužby s krátkým duchovním proslovem (liturgické)“ zde nacházíme „Bohoslužby s krátkým kázáním (liturgické)“.

Ve formuláři pro všeobecný typ této liturgie nejsou určena čísla písní, po kající modlitbě není uveden zpěv, ke čtení z Písma je v závorce doplněno, že má jednat o Evangelium a ve druhém případě o Epištolu, místo krátkého proslovu je uvedeno krátké kázání a není uvedena maximální doba jeho trvání.

U adventní i postní formy je biblický proslov zaměněn za kázání, je sice uveden zpívaný nebo mluvený Otčenáš, ale nikoli husitský, chybí tichá modlitba a dohra.

V pořádku pro pašijní liturgii např. chybí tichá modlitba a zpěv mládeže po čtení o Ježíšově skonu, místo krátkého oslovení je zde krátké kázání bez dalších podrobností či není uveden odchod za varhanní hry po tiché modlitbě.

Křest

V direktoriu jsou mj. vynechány poznámky o rodičích, kteří nežijí ve standardním manželství.

V prvním formuláři není možnost říkat místo Apostolika jiné vyznání víry a v křestní formuli je tvar „ve jméno“ nahrazen „ve jménu“.

Druhý způsob není označen pro křest v rodině, nýbrž jako „Jiný způsob křtu svatého“. Chybí pojmenování křtěnce, (v křestní formuli i první vydání uvádí „ve jménu“), u modlitby Páně není uvedeno, že se říká společně.

Další formulář je označen jako „Křest dospělého“, jedná se však o všeobecný formulář z prvního vydání, je ale zněním přizpůsoben svému změněnému zaměření (nejsou osloveni rodiče a kmotři, ale křtěnec, otázky jsou kladeny křtěnci a druhá z nich je upravena – místo „Vyznáváte svůj upřímný úmysl vychovávatí toto dítě v cvičení a napomínání Páně, v lásce k Pánu Bohu a bližním a v tom je předcházeti slovem a příkladem svého života?“ zní otázka takto: „Vyznáváte svou víru v Boha Otce, Syna i Ducha svatého, z níž plyne odhodlání k životu podle Božích přikázání?“, je upravena modlitba i zmínka o dítěti v promluvě) a zkrácen (vynechává se část se slovy z Mk 10 a veršem Ž

127, napomenutí rodičů, oznámení jména, neodpovídající části modlitby). Kromě toho se opět upravuje tvar „ve jméno“ v křestní formuli.

Úvod matky

Obřad je zachován i v tomto vydání.

Večeře Páně

V Pravidlech se neuvádí, že mají být nekomunikanti propuštěni pozdravem pokoje a že se doporučuje jejich setrvání, ale to, že se nemají propouštět před vysluhováním. Přidává se pokyn, aby při větší účasti presbyteři pečovali o pořádek při přicházení a odcházení hodovníků.

V prvním způsobu je děkování po přijímání kratší, není uvedena závěrečná píseň. V dalším formuláři nejsou uvedena čísla písní (kromě salutace a „Vzhůru srdce naše!“, kde jsou ale přiřazeny duchovnímu, který tak zřejmě může či příp. má tato slova zpívat a kromě zpěvu při přijímání a údaje ke krédu, které se ovšem nevyznává v rámci večeře Páně), je změněn čas některých sloves ve slovu milosti („odpustil“ místo „odpustí“, „dává moc býti...“ místo „dá moc býti...“), ve formulaci „ale měl již nyní život věčný“ je vypuštěno „již nyní“, oddělení živlů se neděje „modlitbou a díkučiněním“, ale „modlitbou a slovem Božím“, (první) děkování je opět zkráceno.

Večeře Páně s nemocným

Zde chybí vzkládání rukou jak při slovu milosti, tak na závěr a po díkuvzdání napomenutí z J.

Konfirmace

Konfirmace je přihlášením ke smlouvě víry, již ale nikoli jejím potvrzením. Není uvedena možnost, aby kazatel sám rozhodl o tom, kdo bude připuštěn ke konfirmaci. Při průvodu do chrámu není uvedeno zvonění. Není již ponechána možnost, aby k předstoupení k přijetí byli vybídnuti i dva či tři konfirmandi spolu. V Pravidlech není stanoveno vložení ruky na konfirmandy, avšak

posléze je uvedeno, že o tom, zda se ruka vzkládá či nikoli, rozhoduje kazatel a staršovstvo.

Při prvním způsobu konfirmace chybějí konkrétní údaje o písních či návrh čtení, není uvedeno, že konfirmandi přicházejí ke stolu Páně, jsou vynechána slova o obnovení křestní smlouvy. Po zkoušce nenásleduje poděkování konfirmandů, které se zde koná po přijetí a je vnímáno patrně jako nepovinné. Skládání slibů je nahrazeno slovem „vznání“, namísto „abyste (...) přislíbily“ nacházíme „abyste (...) vyznaly“. Pozměněny jsou rovněž otázky, v žádné z otázek a odpovědí se neslibuje, přijímací formule je zkrácena, nechybí zmínka o tradici Jednoty bratrské se vzkládáním rukou, není udána délka případné promluvy k dětem.

Druhý formulář neobsahuje návrhy písní, vypouštějí se zmínky o slibu.

Svatební shromáždění

Název obřadu je pozměněn – již se nejedná o „oddavky“, nýbrž o „církevní požehnání sňatku“, takže již nejde o oficiální právní akt, který v nové právní a společenské situaci provádí stát. Mlčí se o ohláškách, opakuje se však nechut' vůči smíšeným manželstvím a reverzantům.¹⁹¹ Nemluví se ani o nepoctivých snoubencích a, snad proto, že se nejedná o samotné uzavření manželství, ani o svědcích, resp. jejich věku (zmínka o svědcích se ve formuláři ponechává, ale patrně může označovat všechny přítomné).

To, že se nejedná o uzavření, ale o požehnání manželství, se promítá i do znění formulářů (již zde nejsou snoubenci, ale manželé, již si jeden druhého nebere, ale vzal). Hájek se zde nevyhýbá slovu „slib“.

Ve formuláři založeném na *Závorkově Pravidle* duchovní sice potvrzuje slib manželů, ale neodává je, nýbrž jim pro manželství vyprošuje požehnání. U požehnání při vzkládání rukou uvádí první vydání nedokončenou větu, Hájek ji

¹⁹¹ Reverzant je evangelík, který se zavázal, že nebude v manželství přemlouvat svého katolického partnera k rozchodu s jeho vírou a že děti budou vychovány v katolickém náboženství. NEUBAUEROVÁ, *Obligatorní civilní sňatek*, 18. Dostupné z https://is.muni.cz/th/106182/pravf_m/DP.pdf (cit. 5. února 2018).

doplněním jednoho slova uzavírá. Závěrečná modlitba (nebo modlitby) není oddělena slovem Amen. Ve druhém formuláři se opět místo oddání vyprošuje požehnání.

V případě jubilejního výročí svatby se v Pravidlech neuvádějí návrhy písní, druhá modlitba je označena jen jako děkovná, nikoli i oslavná. V další části se u případného čtení Ž 34 neuvádí možnost zkrácení, místo volné řeči je použito termínu „kázání“.

Pohřeb

Nezmiňuje se nevhodnost hraní státní hymny. Vynechána je stať o účelu pohřbu. Nevystupuje se proti zpěvu „písní plačtivých nebo vulgárně národních“, nýbrž proti písním světským. Místo řeči figuruje v osnově pohřebního jednání kázání (kázání však v dalším případě uvádí i první díl *Knihy*), s doplněním, že má být stručné. U rozloučení v domě není udáno, které texty z Písma lze užít, nezmiňuje se délka cesty, ani možnost vynechat krátkou píseň na hřbitově. Je vynechána sbírka na hřbitově, není uveden pokyn nehrát pochod při odcházení ani instrukce o podobnosti pohřbu v kostele a následující pokyn o stručnosti pohřebního projevu (avšak ten je již uveden výše v podobě krátkého kázání).

Přijímání přístupujících

V Pravidlech se doplňuje, že přijetí se má odehrát po řádné přípravě a po zkušební době, je vypuštěna možnost, aby se přijetí mohlo odehrát mimo shromáždění. Opět se zachovává slibování.

Uvedení presbyterů do služby

V Pravidlech je přidán pokyn, aby byla jména zvolených ohlášena kvůli případnému podání námitek (v prvním dílu to není sice uvedeno jako pokyn, avšak tato praxe je zmíněna v promluvě). Uvedení se má konat v běžném bohoslužebném shromáždění s kázáním, avšak nikoli s kázáním kratším.

Posvěcení zvonů

Vynechávají se informace o funkci zvonů, pořádek slavnosti je podán pouze jedním způsobem, nikoli jako v prvním dílu nejprve v bodech a pak ještě v další části formuláře. Zde je podán takto: před chrámem se koná zpěv, úvodní slovo seniora, další zpěv, odevzdání zvonů ke službě seniorem či jeho zástupcem, první vyzvánění, pak následuje vstup do kostela a poté běžný průběh bohoslužeb. Po kázání následuje přímluvná modlitba, oznámení, ohlášení sbírky na zvony či trpící a opuštěné, zpěv, modlitba a požehnání. Opět nejsou specifikovány písně.

Posvěcení varhan

Oproti kázání, které se má věnovat důležitosti zpěvu duchovního a chrámového je v Pravidlech uvedeno pouze kázání (avšak na závěr se ponechává poznámka, že kázání se týká aktuálního jednání). Opomíjí se úvodní zvonění zvonů a návrhy úvodní písně i prosba k Bohu na počátku. Také je vynechána možnost, aby sbor či chór po čtení Ž 150 zpíval Haleluja. Není uveden ani odkaz na otce, ani slova J. A. Komenského. Po první modlitbě sice sbor nebo chór může zpívat, ale neuvádí se, že má jít o zpěv Amen nebo Haleluja. Ve formulí odevzdání chybí mj. slova trojiční formule. Poté opět chybí v prvním vydání uvedená možnost, které písně lze zpívat.

Posvěcení hřbitova

Průvod ke hřbitovu nemá stanovené pořadí krácejících. Vypouští se téma promluvy duchovního (brána smrti a života), „řeč“ na hřbitově se mění v „kázání“, požehnání se nevyhlašuje, nýbrž prosí se o ně.

Ordinace kazatelů

Ordinovaný není vybízen k tiché, ale k pokorné modlitbě. Slova formule potvrzení jsou doplněna trojiční formulí.

V závěrečných poznámkách, jež nadpis konkrétně určuje pro některé slavnostní služebnosti (nejen pro některé služebnosti jako první díl), je přidán

jeden bod, jenž stanovuje, že slavnostní bohoslužby mají být předem zevrubně připraveny a domluveny s těmi, kdo se na jejich průběhu budou aktivně podílet (čtením, kázáním, proslovem, modlitbou). Je třeba též věnovat pozornost výběru písní a provést je s předstihem. V posledním bodu se navíc nově objevuje zmínka o nepatřičnosti sólového zpěvu při těchto příležitostech.

Zhodnocení

Úpravy provedené ve druhém vydání *Knihy modliteb a služebností ČCE* příliš nezasáhly do samotného průběhu jednotlivých obřadů a byly spíše výrazem teologické orientace svého původce.¹⁹²

4.4. Agenda ČCE

Ještě před vydáním prvního dílu *Agendy ČCE* vyšel *Evangelický zpěvník*, který také obsahuje část věnovanou liturgii. Vytvořil ji Poradní odbor liturgický vedený Josefem Smolíkem. Obrátíme zde pozornost k části jejího obsahu.

Bohoslužby jsou zde rozděleny na pět částí, které jsou blíže představeny, a to včetně večere Páně, kromě ní jsou to vstup, služby Slova, přímluvné obecenství a propuštění (závěr). Jsou uvedeny čtyři bohoslužebné formuláře (první dva jsou pro ČCE nejtypičtějšími, třetí vychází vstříc luterským sborům a poslední formulář je orientován na ekumenickou tradici).

Pořad A má tuto strukturu: pozdrav, *introit*, píseň, modlitba, čtení, píseň, čtení, kázání, modlitba, píseň, (vyznání vin, slovo milosti, slova ustanovení večere Páně, modlitba, krédo, přijímání, modlitba po přijímání, píseň), oznámení, přímluvy, modlitba Páně, píseň, poslání, požehnání, píseň, sbírka.

Pořad B sestává z těchto částí: *introit*, píseň, adjutorium, píseň, modlitba (kající), čtení, píseň, oznámení, sbírka, modlitba (děkovná), přímluvy, modlitba

¹⁹² Josef Smolík zde spatřuje snahu po suverenitě slova, věroučné čistotě a odstup od liberalismu a nacionalismu (nacionalismus je však, jak uznává, v prvním vydání *Knihy* sotva k nalezení). SMOLÍK, *Um eine neue Agende*, 229.

Páně, píseň, pozdrav, čtení, kázání, píseň, modlitba, [vyznání vin, slovo milosti, krédo, píseň, preface (díkůvzdání), chvalozpěv (*Svatý*), eucharistická modlitba, epikléze, oběť chvály, modlitba Páně, slova ustanovení, modlitba (*Beránku Boží*), přijímání, modlitba po přijímání], píseň, posláni, požehnání, píseň. Zkrácený způsob večeře Páně: vyznání vin a slovo milosti, krédo, slova ustanovení, modlitba Páně, přijímání a modlitba po přijímání.

Pořad C zahrnuje předzpěv, antifonu, pozdrav, *Gloria (Patri)*, kolektu (vše ve zpívané formě), čtení, píseň, čtení, kázání, modlitbu, píseň, oznámení, přímluvy, modlitbu Páně (pokud není zařazena večeře Páně), (krédo jako píseň, vyznání vin, slovo milosti, epiklézi, zpívanou modlitbu Páně, zpívaná slova ustanovení, přijímání, modlitbu po přijímání), antifonu (zpívanou), kolektu (zpívanou), posláni, požehnání (zpívané), píseň a sbírku.

Pořad D má tento průběh: pozdrav, *introit*, píseň (chvalozpěv), modlitba (vyznání vin), *Kyrie*, slovo milosti, *Gloria* (i jako píseň), kolekta, čtení, píseň, čtení, kázání, modlitba, krédo, oznámení, přímluvy, sbírka a píseň, [preface (díkůvzdání), chvalozpěv (*Svatý* i jako píseň), slova ustanovení, epikléze, modlitba Páně, pozdravení pokoje, modlitba (*Beránku Boží* i jako píseň – Nejsm hoděn), přijímání, modlitba po přijímání, píseň], posláni, požehnání, píseň. Modlitba Páně je zařazena, i pokud se nekoná večeře Páně.

Zpěvník obsahuje také část věnovanou svátosti křtu. Křest patří do bohoslužeb.

Pořádek křtu dospělého obsahuje představení křtěnce; oslovení (křestní kázání); slova ustanovení křtu; vyznání víry křtěnce (otázky); dotázání kmotrů, ručitelů; krédo; modlitbu; křest; přijetí do církve a přímluvnou modlitbu se vzkládáním rukou.

Křest nemluvněte má tuto podobu: slova ustanovení svátosti, křestní kázání, krédo (společné), otázky na rodiče a kmotry, otázky na presbytery, modlitba, křest, přímluvná modlitba a modlitba Páně, požehnání.

4.4.1. Agenda ČCE I

První díl *Agendy ČCE* vyšel v roce 1983.¹⁹³

Obsah: Předmluva; s. (13) Oddíl I - Služby Slova a stolu Kristova, Vysvětlení; 31 Formuláře pro službu Slova a stolu Kristova, Formulář A; Formulář B; Formulář C; Formulář D₁; Formulář D₂; 66 Večeře Páně mimo shromáždění sboru; (69) Oddíl II - Shromáždění se křtem, Vysvětlení; 74 Formuláře křestního shromáždění, Křest dospělého, Formulář 1; Křest dospělého, Formulář 2; Křest nemluvněte, Formulář 1; Křest nemluvněte, Formulář 2; Křest nemluvněte, Formulář 3; Křest nemluvněte, Formulář 4; 90 Alternativy některých částí křestní liturgie; (97) Oddíl III – Konfirmace a katechumenát, Vysvětlení; 105 Formuláře konfirmačního shromáždění, Konfirmační shromáždění, Formulář 1; Konfirmační shromáždění, Formulář 2; Konfirmační shromáždění, Formulář 3; Konfirmační shromáždění, Formulář 4; Konfirmační shromáždění, Formulář 5; 129 Přijetí katechumena; 130 Alternativy některých částí konfirmačního shromáždění; 133 Prosba za požehnání pro nepokřtěné dítě (Uvedení dítěte do sboru); (137) Oddíl IV – Pověření k službě v církvi, Vysvětlení; 142 Formuláře pověření, Pověření kazatele k službě Slova a svátostí; Pověření presbytera k službě Slova a svátostí; Pověření výpomocného kazatele k službě Slova; Pověření členů staršovstva; Pověření sborové sestry (bratra); Pověření učitele bohosloví; Ustanovení správce sboru (Instalace); Ustanovení seniora; Ustanovení seniorátního kurátora; Ustanovení členů seniorátního výboru; Ustanovení synodního seniora; Ustanovení synodního kurátora; Ustanovení členů synodní rady; (171) Oddíl V – Svatební shromáždění, Vysvětlení; 176 Formuláře svatebního shromáždění, Svatební shromáždění, Formulář 1; Svatební shromáždění, Formulář 2; Svatební shromáždění, Formulář 3; Svatební shromáždění, Formulář 4a; Svatební shromáždění, Formulář 4b; (193) Oddíl VI – Pohřební shromáždění, Vysvětlení; 197 Formuláře pohřebního shromáždění, Pohřební shromáždění, Formulář 1; Pohřební shromáždění, Formulář 2; Pohřební shromáždění, Formulář 3; 206 Alternativy pohřebních modliteb

¹⁹³ Oba díly *Agendy ČCE* jsou dostupné i v elektronické podobě, která je ovšem oproti tištěnému vydání poněkud graficky upravena, z adresy <http://www.evangel.cz/liturgie>: (cit. 2. února 2018).

Agenda vznikla na základě rozhodnutí šestnáctého synodu (1969), který pověřil Josefa Smolíka,¹⁹⁴ aby agendu připravil spolu s dalšími spolupracovníky. Dalšími členy liturgického odboru byli (celou dobu či po omezený čas) Jiří Doležal,¹⁹⁵ Milan Hájek,¹⁹⁶ Tomáš Holeček,¹⁹⁷ Ctirad Novák,¹⁹⁸ Jan Potoček,¹⁹⁹ Jan Široký.²⁰⁰ Roku 1972 byl do sborů zaslán první materiál. Konečná verze byla po vznesení připomínek schválena synodem roku 1981.

Agenda nemá právní závaznost, měla by poskytovat pomoc, avšak podceňování liturgických forem není na místě. Agenda může posloužit i jako materiál pro seznámení se s bohoslužbou i pro další příležitosti a není určena výlučně duchovním.²⁰¹

¹⁹⁴ Josef Smolík (nar. 1922) studoval v Praze a New Yorku, působil v církevní službě v Rokycanech, Pardubicích, v Praze u Klimenta, znovu v Pardubicích a v Praze u Salvatora. Vyučoval v Praze i v Erlangen, byl několikanásobným děkanem pražské fakulty. Byl ovlivněn teologií Slova, působil ve Světové radě církví. <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/smolik.html> (cit. 11. prosince 2017). Informace o autorech obou dílů Agendy jsou časově omezeny uvedenými zdroji a nezahrnují údaje z poslední doby.

¹⁹⁵ Jiří Doležal (nar. 1929) působil jako duchovní v Pardubicích, Hustopečích a Bukovce. BROŽ (vyd.), *Církev v Proměnách času*, 345.

¹⁹⁶ Podle telefonického sdělení Jiřího Doležala se jedná o Miloslava Hájka. Miloslav Hájek (nar. 1923) působil mj. na sborech Veselí u Jimramova a Zlín a v letech 1977–1987 byl synodním seniorem. BROŽ (vyd.), *Církev v Proměnách času*, 349.

¹⁹⁷ Tomáš Holeček (nar. 1929) byl duchovním ve Frýdku-Místku, Krnově, Pržně u Vsetína a Hošťálkově. BROŽ (vyd.), *Církev v Proměnách času*, 351.

¹⁹⁸ Ctirad Novák (nar. 1931) kazatelsky působil v Chodově u Karlových Varů, Zruči nad Sázavou, Kutné Hoře a Nosislavi. Zastával též funkci tajemníka Synodní rady. BROŽ (vyd.), *Církev v Proměnách času*, 371.

¹⁹⁹ Jan Potoček (1936–1995) působil jako duchovní v Benešově a Krabčicích a též jako tajemník Synodní rady. BROŽ (vyd.), *Církev v Proměnách času*, 378.

²⁰⁰ Jan Široký (nar. 1939) byl např. kazatelem v Chotiněvsi, Moravské Třebové, Ratiboři a Sázavě. BROŽ (vyd.), *Církev v Proměnách času*, 387–388.

²⁰¹ Agenda ČCE I, Předmluva, nečísl. strany. K východiskům tvůrců agendy viz SMOLÍK, *Neue Agende*, 171–175. Ke zhodnocení prvního dílu Agendy ČCE viz FILIPI, *Nová agenda*, 95–96.

Iniciativa k vytvoření nové agendy vzešla od Josefa Smolíka, který si také vybral spolupracovníky. Smolík viděl jako důležité, aby se reakce na dobu normalizace projevila v církvi obnovou bohoslužebného života, kompletních bohoslužeb, které by zahrnovaly obě podstatné části – kázání i službu stolu Kristova. Kládl důraz i na jejich koinónickou dimenzi pomocí oznámení a jejich zahrnutí do přímluvné modlitby. Direktorium měla podle Josefa Smolíka sloužit ke vzdělání v církvi. Smolík chtěl dát večeri Páně radostný nádech. Josef Smolík měl povědomí i o husitské a bratrské bohoslužbě. Členové liturgického odboru se zabývali rovněž obsahem zahraničních agend. Byla zde návaznost na výsledky teologického bádání zhruba od konce První světové války. Pozornost se věnovala také biblickým výpovědím. U eucharistických modliteb se užívaly prameny patristické, reformované, luterské i katolické. Josef Smolík také usiloval o zařazení luterské bohoslužebné tradice, neboť v ní viděl zachovány klasické liturgické části. Ačkoli se jednalo o dobu po skončení Druhého vatikánského koncilu, jeho vliv se do práce odboru podle Jiřího Doležala nepromítl, ačkoli činnosti koncilu Smolík i Doležal věnovali značnou pozornost.²⁰²

O tom, že liturgický poradní odbor sledoval bohoslužebnou práci ve světě, svědčí také slova Josefa Smolíka.²⁰³

Oddíl I: Služby Slova a stolu Kristova

Nejprve je osvětlen vývoj domácí evangelické bohoslužby v dobách po vydání Tolerančního patentu, resp. od vydání agendy z roku 1881. Ta je ovlivněna jak Falckou agendou, tak i tradicí Jednoty bratrské. Oproti Falcké agendě však v domácí církvi h. v. nebyla zavedena každonedělní zpověď s rozhřešením. Stala se součástí liturgie pouze při večeri Páně, avšak součástí významnou. Sbírkou je zařazena až na sám závěr bohoslužeb, při odchodu

²⁰² Rozhovor s Jiřím Doležalem 19. 8. 2016.

²⁰³ SMOLÍK, Die Arbeit, 233. K ekumenické rovině práce na Agendě viz SMOLÍK, Druhý vatikánský koncil a evangelíci u nás, 79.

z chrámu. Podobně se bohoslužba slova (avšak nikoli eucharistická část) nyní koná u švýcarských reformovaných. Na tuto formu se váže pořádek A.

Domácí reformovaná tradice byla ovlivněna také tradicí francouzskou a anglosaskou, jež nese stopy díla Martina Bucera a Jana Kalvína. Zde se na počátku vyznávají viny, sbírka je včleněna do průběhu bohoslužeb, kázání má místo až v poslední části liturgie. Tímto způsobem je inspirován formulář B.

Formulář C je vázán na valašské luterské zvyklosti, které se odvozují ze slovenského prostředí.

Pořádky D₁ a D₂ navazují na luterskou bohoslužbu v zahraničí a na liturgii rané církve a mají nejvýraznější ekumenickou dimenzi.

Je zde vyjádřeno vědomí toho, že v ČCE nelze a z hlediska novozákonního svědectví by ani nebylo opodstatněné stanovit závaznou bohoslužebnou knihu. Sborny si mohou zvolit za svůj jeden z navržených pořádků, mohou je také střídat. Případné kombinování částí různých formulářů je třeba provádět opatrně na základě direktoria, a jelikož je zde řeč o staršovstvech, nemá se patrně jednat o počin kazatele samotného. Je poznamenáno, že svoboda v bohoslužebných otázkách není totožná s neodpovědností. Za bohoslužbu ručí staršovstvo a kazatel sboru, avšak později se uvádí, že za ni odpovídá celé společenství a za něj zástupně vedení sboru. Proto se presbyterům dává prostor pro některé úkony. Opravdu společné bohoslužby vznikají společnými konzultacemi v běhu týdne. Avšak konečně odpovědným je kazatel. Ten také předsedá eucharistické části, při rozdělení může využít pomoci starších (na s. 29 je však jejich pomoc konstatována se samozřejmostí). Vhodným způsobem projevení mezisborového společenství je v některých případech koncelebrace.

Je vhodné začít se zabývat myšlenkou častějšího konání večere Páně, ale je třeba dbát na duchovní situaci daného sboru. Večere Páně není jakýmsi přídatkem k bohoslužbám, proto není náležité začínat ji proslovem, jak to uvádí *Knihy modliteb a služebností*, tuto úlohu plní správně pojaté kázání.

Shromáždění církve má za úkol prostřednictvím hlásání a poslouchání evangelia oslavovat Boha, posilovat další věřící a svědčit ve světě. Bohoslužby se skládají z Božího i lidského volání a odpovědi, konkrétně se uvádí „shromáždění sboru, vzývání Boha, slyšení Slova, obecnství s Bohem, účast

na životě bližního a zmocnění k poslušnému životu ve světě“. To nachází výraz v rozdělení bohoslužeb. Agenda je dělí na tyto části: vstup a vzývání (adorace), služba Slova, svátost, přímlyvné obecnství, propuštění.

Není vhodné úplně potlačit všechny pevné části bohoslužeb. Např. stále stejné zakončení modliteb je možností pro věřící, aby byli upozorněni na jejich závěr a vyslovili svoji aklamaci Amen. Tradiční aklamace pomohou aktivní účasti lidu na liturgii. Je doporučeno opětne zavedení společně proslovené modlitby Páně, kréda a reakcí na pozdrav, modlitby a kázání aklamací Amen.

Bohoslužby mají být prostoupeny aktivním jednáním shromážděných. Předpokladem pro toto jednání je srozumitelnost a přiměřenost jazyka. Také písne tvoří důležitou součást bohoslužeb a jsou určeny pro zpěv všech shromážděných. Jejich výběr má být prováděn s pečlivostí, je třeba mít na zřeteli jejich spojení s církevním rokem, kázáním, s celou bohoslužbou.

Bohoslužby by se měly vyznačovat ekumenickou dimenzí, měly by dávat výraz obecně křesťanskému dědictví. Toho lze docílit zařazením klasických částí (jako v pořádku D) nebo, což je pro ČCE charakterističtější, uplatnit tento ekumenický rozměr pozorností vůči Bibli a svátostem a zařazením ekumenického obsahu do modliteb, vyznání a kázání.

Bohoslužby mají být otevřeny pro všechny a proto je lze obohatit i novými písňovými, hudebními a modlitebními projevy, aby nebyly ghettem.

Dále je předložen podrobnější popis jednotlivých bohoslužebných částí. Ty jsou děleny na další prvky.

Vstup	Modlitba za shromáždění, preludium na varhany, pozdrav, introit, vstupní píseň, modlitba, závěrečné Amen
Služba Slova	První čtení, píseň před kázáním, druhé (hlavní) čtení, kázání, modlitba po kázání, píseň po kázání
Přímlyvné obecnství	Oznámení, přímlyvná modlitba, modlitba Páně, sbírka
Zpověď a slovo milosti	

Večeře Páně	Preface, slova ustanovení, epikléze, oběť chvály, modlitba Páně, pozdravení pokoje, modlitba před přijímáním, přijímání, děkovná modlitba
Propuštění (závěr)	Poslání, požehnání, závěrečná píseň

Zmíníme alespoň několik informací o některých prvcích. *Introit* se nese ve znamení oslavování či vyznání, nejlépe dle církevního roku a má na něj navazovat následující píseň, ideálně žalm, jehož počátek již byl v *introitu* přednesen. Lze užít rovněž adjutorium; v luterských bohoslužbách se zde užívá antifony. Vstupní píseň má být naplněna oslavou Boha anebo vyznáním vin s ohledem na kázání či církevní rok. V reformovaném prostředí se zde zpívají hlavně žalmy. Taktéž úvodní modlitba má mít ráz adorační i kající, např. může přecházet ve zpověď a slovo milosti; jejím obsahem má být též prosba o Ducha svatého, v případě zařazení zpovědi se tato prosba posune do modlitby před druhým čtením či po něm. Pokud jsou tato témata obsahem na počátku bohoslužeb zpívaných písní, netřeba je zahrnovat do modlitby. Vstupní liturgie má být lidem známou a slavnostní. Píseň před kázáním se může vztahovat k předešlému čtení, může se týkat církevního roku, lze zařadit píseň adorační, píseň vzývající Ducha svatého či se má týkat slyšení slova. Je dobré, pokud zazní biblické čtení ze Starého i z Nového zákona. Vhodné je lectio continua či držení se perikop, avšak volné vybrání textu je také možné. Koinonická část bohoslužeb je zanedbávána. Nápravu lze nejlépe zařídit tím, že se po ohlášení s oznámením sbírky (zařazených po písni po kázání) umístí přímluvná modlitba s modlitbou Páně (příp. zpívanou) a sbírka. Oznámení, jež nemají být jen formalitou bez hlubšího významu, mohou zahrnout i čtení ze spisů svědků víry. Přímluvná modlitba by měla být v závěrečné části tvořena i chvílí tiché modlitby. Tradiční podobu této modlitby představuje litanie (lid odpovídá prosbou na přednesené modlitební téma).²⁰⁴ Doporučené místo pro

²⁰⁴ Dle slovníkového hesla je litanie „zpěv či recitace řady prosebných modliteb“. Litanie, in: SALAJKA, Slovník, 53. Dostupné z adresy http://www.htf.cuni.cz/HTF-92-version1-Salajka_Slovník.doc.

sbírku je po kázání, nikoli až při vycházení z chrámu. Lze ji provést během písně či předehry a je úkolem starších. Presbyteři ji provádějí i v případě, že se na ni dostane až při odchodu. Vyznání vin a slovo milosti (nikoli „rozhřešení“) by bylo dle *Agendy* vhodné zapojit do bohoslužby Slova v navázání na kázání či také někdy před úvodní modlitbu nebo je k ní připojit nebo alespoň do bohoslužeb v postním a adventním období apod. Vyznání hříchů lze formulovat v modlitbě, nikoli nutně ve formě otázek a odpovědí. V domácích poměrech by bylo žádoucí alespoň zpověď před večeří Páně zřetelně přiřadit k bohoslužbě Slova (např. jejím zařazením hned po kázání, otázkami vztaženými ke kázání a zřetelným odlišením od večeře Páně). Po zpovědi může následovat Apostolikum, třeba i zpívané. V ekumenickém prostředí se znovu vynořily různé důležité aspekty večeře Páně, které byly zastíněny důrazem na chléb a víno a jejím velkopátečním charakterem (např. naděje, dary Ducha sv., společenství s Kristem i s církví všech dob a míst). Tyto motivy mají být obsaženy v modlitbách a písních. Ke slovům ustanovení (která nejsou vždy převzata jen z 1K) se nemají připojovat slova z 1K 11,26–29. Slova ustanovení mohou najít místo na počátku večeře Páně, mohou být obsažena v eucharistické modlitbě či být vyslovena po ní. Pozdravení pokoje může následovat po modlitbě Páně a může být vyjádřeno podáním ruky. Pokud se během přijímání zpívá, mělo by se jednat zejména o písně radostného obsahu. Je akceptována možnost sedět během přijímání u stolu. V oznámeních, předcházejí-li slavení večeře Páně, nebo před písní před slavením eucharistie je dobré zmínit informace pro přijímající i pro starší, kteří budou kazateli vypomáhat (mj. také pozvání pro křesťany z ekumeny). Modlitba po přijímání může být uzavřena jakýmsi děkovným spojením s církví zvítězilou. Před požehnáním je přidáno slovo poslání, jež slouží jako slovo vyslání do světa a přidává do liturgie ještě jeden biblický text. Agenda připouští také zpěv pěveckého sboru. Ten se má umístit nejlépe mezi první a druhé čtení.

Bohoslužby

Tyto formuláře jsou vzorem vytvořeným na základě liturgie pro velikonoční neděli jakožto té nejdůležitější ze všech nedělí. Jedná se o kompletní vzor bohoslužeb, tedy včetně večere Páně.

Formulář A vypadá takto: Služba Slova je zahájena pozdravem, obsahujícím i apoštolské pozdravení. Shromáždění odpovídá aklamací Amen. Následuje *introit* ze Ž 118 a píseň (Ž 118), po níž se přistoupí k modlitbě. První čtení je vybráno z Iz 25,1–9. Pak se prosloví dovětek a poté se zpívá (pět slok písně *Nastal nám čas přeradostný*). Následuje krátká modlitba před kázáním, poté se čte z Mt 28,1–10 (obě čtení se objevují i v dalších formulářích), čtení se zakončí dovětkem a na tento text se káže; na kázání navazuje časově i obsahově modlitba a dále se zpívá píseň (*Slavné Kristovo vzkříšení*). Duchovní setrvává na kazatelně. Poté se přistupuje k vyznání vin, jež je formulováno nikoli v otázkách, ale v indikativní formě, shromáždění na jednotlivé části hlasitě odpovídá. Nato je vysloveno slovo milosti.

Další částí bohoslužby je Služba stolu Kristova, jež je zahájena zpěvem (dvě sloky písně *Prociť, prociť, zanech spaní*), během nějž kazatel přichází ke stolu Páně, poté následují slova ustanovení podle 1K 11,23–26. Dále je uvedena modlitba (vliv falckého vzoru), apoštolské vyznání víry pronášené věřícími (s úvodními slovy duchovního o posilnění ve víře a o spojení s církví, vyznávající stejné krédo, v časové i prostorové dimenzi) a pozvání, které může obsahovat výzvu k neulpívání na viditelných živlech, ale k zaměření srdcí na Krista sedícího na Boží pravici. Pak se přistupuje k přijímání, které je doprovázeno vhodnými slovy (nejprve duchovní promlouvá, když vezme chléb a poté, když jej začne lámat a rozdávat, podobně u kalicha). Chléb kazatel láme. Uvedena jsou i slova při propuštění. Po přijímání se prosloví modlitba tvořená slovy Ž 103 a listu Ř a zpívá se píseň (*Vstal z mrtvých Kristus Spasitel*).

Závěr bohoslužeb tvoří oznámení, přímluvná modlitba, modlitba Páně, píseň (třetí sloka písně *Bud' Tobě sláva*), poslání, áronské požehnání a píseň (*Bůh náš všemohoucí*). Při vycházení se koná sbírka.

Průběh bohoslužeb s večeří Páně dle formuláře A: pozdrav, introit, píseň, modlitba, čtení, zpěv, modlitba, čtení, kázání, modlitba, píseň, vyznání vin, slovo milosti, zpěv, slova ustanovení, modlitba, krédo, pozvání (s napomenutím), přijímání, děkovaná modlitba, píseň, oznámení, přímluvná modlitba, modlitba Páně, zpěv, poslání, požehnání, píseň, sbírka

Formulář B má tuto podobu: Služba Slova je zahájena *introitem* – trojiční formulí, při zpěvu následující písně (sloka písně *Tebe, Bože, chválíme*) věřící stojí, poté je prosloveno adjutorium a opět se zpívá (Ž 118). Dále je na řadě modlitba. Následující biblické čtení je doplněno dovětkem. Poté je zpívána píseň (*Kristovo vzkříšení, plné potěšení*), konají se oznámení a za varhanní hry se koná sbírka. Dále je zařazena přímluvná (ale i děkovaná) modlitba, do níž se mají promítnout i učiněná oznámení (uvedený příklad se týká zemřelých v posledním týdnu, jedná se tedy o jakési spojení s církví zvítězilou), a poté modlitba Páně. Po další písni (*Nastal nám čas přeradostný*) vysloví kazatel apoštolský pozdrav a čte se hlavní čtení. Po krátké modlitbě nastává čas na kázání, po němž shromáždění zpívá vhodnou píseň a následuje modlitba. Nyní se opět přistupuje k vyznání vin, tentokrát formou otázek a odpovědí (vynechává se, stejně jako slovo milosti a krédo, pokud není slavena večeře Páně). Na to navazuje slovo milosti a Apostolikum (opět vyjádřen časově a prostorově univerzální rozměr církve). V úvodu k tomuto vyznání hříchů se praví, že již na základě počátečního vyznání vin v modlitbě by bylo možné přistoupit k večeři Páně. Takto se však pokání projevuje osobně. K odpovědím věřících se přidává i kazatel.

Služba stolu Kristova začíná písní (dvě sloky písně *Prociť, prociť, zanech spaní*) a pozdravem. Následuje preface („Pozdvihněme svá srdce k Pánu! Vzdávejme mu díky! Je to důstojné a spravedlivé“ – následuje text dle svátku), *Sanctus* (a *Benedictus*), eucharistická modlitba (jejíž podstatnou část však lze vynechat), epikléze, oběť chvály, slova ustanovení (s lámáním chleba a pozvednutím kalicha) a *Agnus Dei* (pouze jednou). U žádného z těchto prvků není uvedena participace věřících. Poté následují slova pozvání ke stolu Páně, při přijímání se zpívá, kazatel propouští kruhy hodovníků v pokoji. Modlitba

po přijímání není tvořena biblickými výroky. Další bod je nazván *Communio sanctorum*, jedná se o modlitbu díky za ty, kdo již jsou u Pána a proseb za jejich následování a o společnou účast v Božím království. Eucharistický blok je uzavřen zpěvem (sloka písně *Bud' Tobě sláva*). Lze užít i zkrácené verze, kdy po zpovědi (tedy zřejmě po slovu milosti) jsou na řadě slova ustanovení, modlitba Páně a přijímání.

Závěr bohoslužby tvoří slova poslání z epištoly, epištolní požehnání a závěrečná píseň (*Bůh náš všemohoucí*).

Průběh bohoslužeb s večeří Páně dle formuláře B: introit (trojiční formule), zpěv, adjutorium, zpěv, modlitba, čtení, zpěv, oznámení, sbírka, přímluvná modlitba, modlitba Páně, píseň, pozdrav, čtení, modlitba, kázání, zpěv, modlitba, vyznání hříchů, slovo milosti, krédo, píseň, pozdrav, preface, Sanctus (a Benedictus), eucharistická modlitba, epikléze, oběť chvály, slova ustanovení, Agnus Dei, přijímání, (nebo jen zpověď, slova ustanovení, modlitba Páně, přijímání), modlitba, Communio sanctorum, zpěv, poslání, požehnání, píseň

Bohoslužba slova pro velikonoční neděli ve formuláři C je zahájena předzpěvem *Ó Ježíši, pro své vzkříšení* (duchovní, poté lid; od adventní doby se užívá předzpěv *Ó Ježíši*, od svatodušní neděle do konce liturgického roku předzpěv *Nejsvětější Bože všemohoucí!*). Předzpěv je následován zpěvem písně *Nastal nám čas přeradostný*, antifonou, která je zpívána duchovním i shromážděním, zpívanou salutací, na niž opět odpovídá lid zpěvně a zpěvem *Gloria (Patri)*, který se opět dělí mezi kazatele a lid. Následující zpívaná kolekta je utvořena na základě některých slov Ž 118, sbor zakončuje aklamací Amen. Poté se čte biblický text a připojí se dovětek. Následuje další píseň (*Slavné Kristovo vzkříšení*) a hlavní čtení, na něž navazuje kázání, po němž je umístěna modlitba a píseň se vztahem ke kázání. Dále jsou na řadě oznámení a přímluvná modlitba (s využitím oznámení), která končí uvedenou formulí a při bohoslužbě bez večeře Páně není hned zakončena aklamací Amen, ale před tuto aklamaci se ještě zařadí nezpívaná modlitba Páně. Apoštolské vyznání víry

zde zastupuje píseň *Věříme srdečně v jediného Boha* nebo *Věříme v Boha jednoho*. Zpovědní část je zahájena apoštolským pozdravem a pokračuje kající modlitbou, která končí slovy „Nejsme hodni, abys vešel...“, jež jsou z obou stran obklopena prosbou o smilování, a zpovědními otázkami, odpověďmi s doplněním kazatele a přáním síly ke splnění slibu a slovem milosti (ovšem nikoli v oznamovací větě). Zpovědní otázky a doplnění z úst kazatele jsou jistě založeny na některém starším pramenu, podobné znění se vyskytuje v *Příručce I*, kde se jako zdroj uvádí Slovenská agenda a české rukopisné agendy. Vyznání víry a následující části se zařazují pouze v případě slavení večeře Páně.

Eucharistická část je tvořena nezpívanou modlitbou (obsahuje motiv spojení „s církví bojující i zvítězilou“), zpívanou modlitbou Páně, kterou zakončují věřící slovem Amen a zpívanými slovy ustanovení (při dotyčných slovech bere duchovní do ruky miskou s chlebem a kalich). Poté následují slova pozvání (i s určitým napomenutím), přijímání s doprovodnými slovy, propouštění za pomoci určených slov a krátká modlitba po přijímání.

Závěr bohoslužby sestává z antifony, zpívané kazatelem a poté sborem, ze zpívané kolekty, na kterou sbor odpovídá Amen, ze slova poslání z epištol, ze zpívaného áronského požehnání, na něž věřící odpovídají čtverým Amen a z poslední písně (*Bůh náš všemohoucí*). Při odcházení je vykonána sbírka.

Průběh bohoslužeb s večeří Páně dle formuláře C: předzpěv, píseň, antifona, salutace, Gloria (Patri), kolekta, čtení, píseň, čtení, kázání, modlitba, píseň, oznámení, přímluvná modlitba, krédo jako píseň, pozdrav, kající modlitba, otázky, přání síly ke splnění slibu, slovo milosti, modlitba, modlitba Páně, slova ustanovení, pozvání, přijímání, modlitba, antifona, kolekta, poslání, požehnání, píseň, sbírka

Formulář D₁ začíná salutací tvořenou biblickým pozdravem s případným úvodem kazatelovým. Sbor přidává k pozdravu své Amen. Následuje *introit* a píseň (Ž 118). Pak přichází vyznání hříchů (*Confiteor*) na základě žalmu, které vyslovuje kazatel a na něj navazuje *Kyrie*, které říká lid (3x), a slovo milosti.

Lid nebo jen kazatel prosloví *Gloria*, založené na andělském chvalo zpěvu, k čemuž může duchovní napřed vyzvat. Jako náhradu lze zpívat píseň *Chvaltež Boha! Necht' sláva, čest* či *Samému Bohu sláva, čest*. Následující kolekta není zpívána a lid na ni odpovídá slovem Amen. Pak se čte první čtení z Písma a připojuje se dovětek. Dále se zpívá píseň *Nastal nám čas přeradostný* a poté je zařazeno hlavní čtení, na jehož text se káže. Po kázání je uvedena modlitba, dále krédo, které se může vyznávat pomocí písně, např. *Věříme srdečně v jediného Boha* a může se použít Apostolikum i Nicaenum, oznámení a přímluvná modlitba, která může mít podobu modlitby duchovního či litanie, do níž je zapojen i lid aklamacemi, po vyslovení jednotlivých intencí může též následovat ticho. Uvedený vzor litanie je završen tichou modlitbou, kazatelovou prosbou o milost Boží a závěrečným Amen lidu. Při předejch k písni *Kristovo vzkříšení, plné potěšení* je uskutečněna sbírka.

Slavení večeře Páně začíná prefací, kterou pronáší pouze kazatel (výzvy „Pozdvihněte svá srdce...“, „Vzdávejme mu díky!“ nestojí úplně na počátku této preface). Následující *Sanctus* (a *Benedictus*) však pronáší lid, nebo je zpívá jako třetí sloku písně *Tě, Boha, chválíme*. Pak jsou pronesena slova ustanovení večeře Páně (při příslušných slovech duchovní bere do ruky chléb a kalich), epikléze je pronášena věřícími, stejně jako následující modlitba Páně. Pak je na řadě pozdrav pokoje podáním ruky s přáním pokoje. Dále duchovní uvádí *Agnus Dei*, jež pronáší lid anebo se zpívá píseň *Ó Beránku Boží svatý*, věřící pronášejí také *Domine, non sum dignus*. Následuje pozvání ke stolu s radostným tónem (obsažena jsou i slova „Blahoslavení, kteříž jsou k večeři svatby Beránkovy povoláni“) a přijímání, od nějž kazatel propouští slovy z Bible a poté také modlitba, jejíž součástí je Tajemství víry a spojení se svědky víry v nebesích, a poslední sloka písně *Bud' Tobě sláva, jenž jsi z mrtvých vstal*. Závěr formuláře tvoří poslání, požehnání s Amen lidu a píseň (Ž 117).

Průběh bohoslužeb s večeří Páně dle formuláře D₁: pozdrav, introit, zpěv, Confiteor, Kyrie, slovo milosti, Gloria, kolekta, čtení, zpěv, čtení, kázání, modlitba, krédo, oznámení, přímluvná modlitba, sbírka, píseň, preface, Sanctus (a Benedictus), slova ustanovení, epikléze, modlitba Páně, pozdrav

pokoje, Agnus Dei, Domine, non sum dignus, pozvání, přijímání, modlitba, zpěv, poslání, požehnání, píseň

Ve formuláři D₂ na počáteční pozdrav duchovního odpovídají věřící slovem Amen. Následuje *introit*, píseň (Ž 118), modlitba, na kazatelovu výzvu trojí *Kyrie* a slovo milosti, na něž opět lid odpovídá Amen. Na první čtení navazuje dovětek. Pak se zpívá píseň *Nastal nám čas přeradostný* a znovu se čte biblický text. Nato se káže, pak je na řadě modlitba a během předešly k písni *Kristovo vzkříšení, plné potěšení* se koná sbírka.

Blok večere Páně je započat prefací, která však neobsahuje klasické „dialogické“ prvky. Již sem je zařazeno „blahoslavení, kdo jsou pozváni k večeri Beránkově“. Preface, která není zaměřena velikonočně, se nejprve obrací k lidu, modlitební část ji uzavírá. Do eucharistické modlitby jsou vložena slova ustanovení i Tajemství víry, které je pronášeno společně lidem i duchovním. Modlitba obsahuje také epiklézi nad lidem a oběť chvály. Následuje společná modlitba Páně, pozdravení pokoje podáním ruky a přáním pokoje, pozvání a přijímání, od něhož se odchází po pronesení slov z Bible. Do modlitby po přijímání jsou zařazeny také přímluvy litanickou formou s aklamací lidu (avšak začátek modlitby, na nějž věřící také odpovídají, nemá podobu litanie).

Na závěr se pronášejí oznámení, následuje modlitba Páně (pokud se nekonala eucharistie), poslání, požehnání a píseň (*Bůh náš všemohoucí*).

Průběh bohoslužeb s večerí Páně dle formuláře D₂: pozdrav, introit, zpěv, modlitba, *Kyrie*, slovo milosti, čtení, zpěv, čtení, kázání, modlitba, sbírka, píseň, preface, eucharistická modlitba se slovy ustanovení, modlitba Páně, pozdravení pokoje, pozvání, přijímání, modlitba po přijímání s přímluvami, oznámení, poslání, požehnání, píseň

Večeře Páně s nemocným (či starým)

Při vysluhování večeře Páně ve sboru se má dle příkladu staré církve pamatovat na ty, kdo jí nemohou být přítomni. Při vysluhování nemocným či starým členům sboru v rodinách by faráře měli doprovázet presbyteři. Odehrává se dle základní bohoslužebné osnovy, přizpůsobené situaci nemocného a aktuálním podmínkám. Povinné části představují modlitba, slova ustanovení, přijímání a požehnání.

Uvedený příklad začíná textem z Bible, následuje krátká kající modlitba (formulovaná v množném čísle), čtení z Písma (je uveden text 1K 11,23–26 i text z Jana 6; pokud se jedná o příklady, které texty lze užít, tak by v případě čtení z J byla slova ustanovení patrně ještě na řadě), vysluhování a přijímání, modlitba (oslava Boha i přímiluva a spojení s triumfující církví, opět v plurálu) a požehnání.

Křest

Ačkoli z Bible vysvítá jako základní podoba této svátosti křest dospělých, je i křest dětí legitimním. Křest je spojen s veřejným vyznáním Krista a s přímiluvami společenství za neofyta, proto má být součástí veřejných bohoslužeb. Může být zařazen do jejich první části, jež se vyznačuje adoračním a vyznavačským charakterem, a to sice po prvním čtení, lze jej vykonat též v závěrečné části, která se vyznačuje přímiluvnou povahou, v takovém případě je proveden po písni po kázání. Křtěnci jsou kazatelem představeni a v příhodný okamžik povoláni ke stolu Páně. Je vhodné, aby účastníci neopouštěli shromáždění před závěrem.

Dále jsou vyjmenovány a vysvětleny jednotlivé části křestní liturgie. Nejprve se jedná o slova ustanovení a křestní zvěstování. Slova ustanovení křtu se čtou z Mt 28,18–20 nebo z Mk 16,15–16, v případném předcházejícím kázání lze uplatnit i jiné oddíly, lze pojednat také otázku křtu katechismovou metodou bez založení na konkrétním textu. Je rovněž možné parafrázovat Apostolikum. Promluva při křtu má být krátká, aby se nezastínilo křestní jednání. Při křestní události si mohou její účastníci připomenout svůj křest. Křest má rovněž pneumatickou dimenzi a vybízí ke vztahu ke křtěnci. Tomu zvláště poslouží,

pokud jsou bohoslužby celkově pojaty se zřetelem ke křestní zvěsti. V takovém případě není třeba po kázání přidávat křestní promluvu.

Jako křestní vyznání se používá Apoštolské vyznání víry. Lze též použít parafráze. K pastoračnímu zájmu o pokřtěné dítě by se měli zavázat také presbyteři jako zástupci celého sboru, jemuž je tato odpovědnost svěřena.

Křestní úkon má být pro všechny přítomné dobře viditelným. Děti se křtí obvykle trojím politím hlavy, zejména dospělí, kteří poklekají, jsou pokřtěni trojím dotykem čela namočenými prsty.²⁰⁵

Případné vzkládání rukou při požehnání znamená přimluvu za křtěnce a jeho zapojení do společenství církve.

Křest dospělého katechumena je dobré vykonat v neděli, kdy se slaví večeře Páně, neboť je křtem přijat do společenství sboru a tedy i večeře Páně. Přijetí do univerzální církve, nejen do ČCE, se veřejně vyhlásí. V oddíle věnovaném konfirmaci a katechumenátu se jako nejlepší datum pro křest katechumena uvádí na základě starobylé tradice velikonoční či letniční neděle.

Sbor se v modlitbě po křtu přimlouvá za pokřtěné či za rodiče pokřtěných dětí, čímž se projevuje jeho zájem. V případě křtu nemluvněte se do této modlitby zařazuje úvod matky. Požehnání, přijetí a modlitbu po křtu lze zařadit v odlišném pořadí.

V některých případech je místo označení „kmoť“ lepším termínem „svědek křtu“. Především při křtu konfirmandů se vyjevuje původní úloha kmotrovství a kmotry jsou v tomto případě mladší členové společenství (presbyteři), kteří křtěnce zapojují do společenství sboru. Lze se však obejít i bez kmotrů, neboť za křtěnce v ideálním případě odpovídá staršovstvo a celé společenství.

První formulář je určen pro křest dospělého, především v případě většího počtu kandidátů křtu; křest se vykoná po prvním čtení nebo po kázání, věřící během křestní liturgie stojí.

Začíná se oznámením, že křtěnec požádal o křest a staršovstvo mu vyhovělo. Pak je dotyčný vyzván, aby předstoupil před shromáždění. Jsou pronášena slova ustanovení svátosti z Mt 28. Poté jsou ještě připomenuta slova ze Sk 2,38

²⁰⁵ Agenda tedy nezdůrazňuje tělesně a symbolicky co nejllepší provedení křtu.

a následuje krátké oslovení katechumena, jemuž jsou položeny tři otázky („křestní vyznání“) a dále se společně pronáší Apoštolské vyznání víry. Poté se koná krátká společná modlitba za katechumena, který má následně pokleknout. Nyní je pokřtěn za pronesení trojiční formule. Dále mu duchovní požehná, přičemž na něj může vzkládat ruce. Nyní má neofyt povstat a je přijat do církve. Pak je na řadě modlitba, následovaná modlitbou Páně a vhodnou písní.

Následující pořádek je určen pro křest dospělých, jenž se koná po individuální katechezi; zařazuje se po prvním čtení či po kázání.

Začíná se představením katechumena, k předstoupení je vyzván křtěnec spolu se svědky křtu. Slova ustanovení jsou tentokrát čtena z Mk 16. Pak se pronáší slovo o křtu a následuje křestní vyznání, lid má při něm stát. Nejprve směřuje dotaz na svědky křtu (kmotry), kteří mají potvrdit, že křtěnce znají a že jeho rozhodnutí přijmout svátost křtu je upřímné. Pak je dvakrát otázan katechumen, nato všichni recitují krédo, katechumen tím má vyjádřit úmysl vstoupit do společenství takto věřících. Po modlitbě za křtěnce má dotyčný pokleknout a je pokřtěn. Pak je za něj pronesena děkovná i prosebná modlitba, při níž na něj mohou být vzkládány ruce. Slova přijetí do církve doprovodí podání ruky již stojícího křtěnce duchovnímu a kurátorovi. Nakonec je pokřtěnému požehnáno.

Další způsob křtu je vytvořen pro křest nemluvněte. Jedná se o tradiční pořádek s vysvětlením křtu novorozenců.

Nejprve předstoupí rodiče s dítětem i kmotři, rodiče i dítě jsou představeni. Představení se může vykonat i v rámci oznámení, pokud je křest konán až po nich. Následuje promluva s citací několika biblických textů (mj. Mk 10,14.16; Mk 16,16). Poté mají shromáždění povstat a rodiče spolu s kmotry odpovídají na společné otázky. Otázka je položena také starším sboru. Další částí obřadu je společné vyznání kréda, poté je na řadě modlitba a křestní akt, následuje požehnání dítěti a modlitba s modlitbou Páně.

Druhý formulář pro křest nemluvněte je navržen tak, aby vyjadřoval odpovědnost sboru a ekumenický rozměr křtu, je vhodný pro křest dětí ze smíšených manželství.

Rodiče jsou představeni a vyzváni k předstoupení. Následují slova ustanovení křtu podle Mt 28 a nedlouhé křestní kázání. Poté má shromáždění povstat a

všichni společně pronášejí křestní vyznání slovy Apoštolského vyznání víry, jež je pojítkem církví všech časů, načež jsou tázáni rodiče a kmotři; poté pronese kazatel slova o nastávajícím zapojení dítěte do církve a nato je položena otázka i starším (je možno užít stručnější i podrobnější verze). Pak je uvedena modlitba, samotný křest, modlitba s úvodem matky s modlitbou Páně a závěrečné požehnání pokřtěnému.

Třetí formulář zohledňuje křest dítěte, jehož rodiče a kmotři jsou aktivními členy společenství, „předchozí příprava se vyznačovala zvláštní soustředěností“.

Začíná se představením rodičů, křtěnce i kmotrů a slovy ustanovení křtu podle Mk 16. Potom se koná křestní promluva. Nato mají věřící povstat a rodiče s kmotry a dítětem přijít ke stolu Páně. Rodičům a kmotrům je položena otázka, další otázka je adresována jen rodičům, následující pouze kmotrům a poslední otázka míří opět na rodiče i na kmotry. Dále je společně pronášeno krédo, které je následováno modlitbou za dítě a jeho pokřtěním. Závěr je tvořen modlitbou s úvodem matky a požehnáním dítěti.

Poslední z předložených pořadů se vztahuje na křest nemluvněte, jehož rodiče neprošli církevním vyučováním.

Na počátku jsou představeni křtěnec i jeho rodiče. Slova ustanovení svátosti jsou vybrána z Mt 28. Následuje krátké slovo, zakončené otázkou na rodiče a kmotry, kteří mají k odpovědi povstat a poté se odebrat dopředu. Kazatel k nim promlouvá a klade jim otázku. Pak následuje společná modlitba a po slovu z evangelia (Mk 10,14b) je vykonán křest, načež je dítěti požehnáno. Závěr je tvořen modlitbou.

Konfirmace a katechumenát

Přímluvné modlitby může doprovázet vzkládání rukou. Modlitby k Duchu svatému jsou součástí konfirmační výuky, slavnosti konfirmace, jakož i celého života církve.

Prvky konfirmace (zahrnující i konfirmační přípravu) jsou zde tyto: vyznání – přiznání ke křtu, církevní výuka pokřtěných, prosba za dary Ducha se vzkládáním rukou, pozvání ke stolu Páně. Při vzkládání rukou jsou

nejdůležitější částí prosby o Ducha svatého, o jeho dary. Podle okolností může být některý z významů konfirmace vyzdvižen, avšak žádný z nich by se neměl vytratit. Konfirmace může být spojena se křtem konfirmanda.

Alespoň po dvě neděle se při bohoslužbách oznamuje zahájení konfirmační přípravy a na to navazuje přímluvná modlitba za budoucí konfirmandy. Ti by měli být účastníky běžných bohoslužeb.

Konfirmační bohoslužby se mají skládat z představení konfirmandů, zkoušky, vyznání, vzkládání rukou s přímluvami, přijetí konfirmandů k večeři Páně a poslání. Vše se může konat najednou či v průběhu několika (dvou nebo tří) neděl. Konfirmandi se mohou aktivně účastnit tohoto dění nejen při zkoušce, ale např. též zpěvem.

Představení konfirmandů je třeba vykonat před zkouškou, např. v oznámeních. Dříve než zkouška před sborem se může vykonat zkouška před presbytery a rodiči. Zkouškou se může nahradit kázání, místo zkoušky při bohoslužbách mohou konfirmandi citovat biblické pasáže. Slavnostní zkouška nemá rozhodující význam, má připomenout zvěst evangelia a slouží i k seznámení sboru s konfirmandy.

Před vzkládáním rukou má duchovní se dvěma staršími vyzvat konfirmandy, aby (jednotlivě nebo po dvou) předstoupili a poklekli. Podle bratrského zvyku se pojí se vzkládáním rukou vyslovením přímluvy. Konfirmandům může být předán např. biblický verš či dar. Podáním ruky kazateli a starším je stvrzeno konfirmandovo přijetí do společenství večeře Páně. To má však být vyjádřeno i slovy duchovního či kurátora po položení otázky starším, zda souhlasí s přijetím konfirmandů. Po podání ruky se konají přímluvy za všechny konfirmandy. Po této modlitbě, ale i před ní může ke konfirmandům promluvit kurátor a lze zde zařadit i poděkování konfirmandů. Přijetí lze položit i před vzkládání rukou.

Slavit večeři Páně lze při konfirmačních bohoslužbách, může ale být také odložena na další bohoslužby s večeří Páně. Je třeba, aby kromě konfirmandů ke stolu Páně přistupovali i ostatní věřící.

Při křtu spojeném s konfirmací se obvykle za konfirmační vyznání zařadí křest se vzkládáním rukou na křtěnce.

Úvodní konfirmační pořádek se váže na tradici podanou ve druhém vydání *Knihy modliteb a služebností*, vysluhuje se večeře Páně, bohoslužby mají ráz dle pořádku A.

Začíná se pozdravem a *introitem* (stejným jako *suspirium* v prvním formuláři *Knihy modliteb a služebností* z r. 1953), pokračuje se písní, modlitbou (na základě *Knihy*, upravena) a čtením, po němž se zpívá. Pak jsou konfirmandi představeni kazatelem, při vyslovení svého jména mají povstat. Dále k nim duchovní krátce promluví (jistá podobnost *Knize*), následuje vykonání zkoušky (místo kázání), po níž má duchovní říci číslo následující písně (je uvedena píseň *Ó Duchu svatý, navštiv nás*). Pak přítomní i konfirmandi povstanou a konfirmandi odpovídají na tři otázky (otázky jsou inspirovány *Knihou*), posléze celé shromáždění s konfirmandy vyznává Apostolikum jakožto víru, na niž byli konfirmandi pokřtěni (v *Knize* pronáší krédo jen zástupce konfirmandů). Dále je kladena otázka presbyterům ohledně jejich souhlasu s přijetím konfirmandů, kteří jsou následně přijati do obecnství Kristova stolu (zde i v *Knize* je přijetí uzavřeno ve jménu Trojice). Poté si mají všichni sednout. Zpívá se píseň *Uvedeným do tvé smlouvy* a opět se vstává. Následuje vyprošování požehnání s prosbou o dary Ducha svatého se vzkládáním rukou, přitom konfirmandi po jednom klečí u stolu Páně. Když vstanou, podávají jim kazatel a starší ruce na znamení společenství. Následně je prostor např. pro promluvu kurátora či presbytera k mládeži, rozdání listů, poděkování. Poté se koná modlitba, v níž se mj. opět prosí o Ducha svatého pro konfirmované (dle *Knihy*, upravena). Dalšími prvky jsou oznámení, běžná přímluvná modlitba, modlitba Páně, píseň, večeře Páně dle formuláře A nebo B, poslání, požehnání, píseň a sbírka.

Znění otázek při konfirmaci

Kniha modliteb a služebností ČCE (1953), Prvý způsob	Agenda ČCE I, Formulář 1
Nyní vás již, milé děti, povzbuzuji,	Nyní vás, milí konfirmandi, zvu,

<p>abyste věrnost a lásku Bohu i církvi vyznaly:</p> <p>a) Věříte-li v Boha Otce, jenž vás k životu povolal a stále miluje, i v Ježíše Krista, Syna jeho, jenž vás osvobozuje od hříchu, a v Ducha svatého, jenž vás vede k životu bohumilému? Věříte-li, odpověz každý sám za sebe: „Věřím.“</p>	<p>abyste vyznali věrnost a lásku k Bohu, zjevenému v Ježíši Kristu a působícímu ve světě Duchem svatým. Tážu se vás:</p> <p>Věříte v Boha Otce, který vás k životu povolal, věříte v Ježíše Krista, jeho Syna, který vás vysvobozuje z moci hříchu, věříte v Ducha svatého, který vás vede k pravému životu? / Věříte-li, odpovězte každý sám za sebe: Věřím.</p>
<p>b) Vyznáváte-li, že jest Vaší povinností žítí podle Božích přikázání a vystříhati se všeho hříchu? Vyznáváte-li, odpověz každý sám za sebe: „Vyznávám.“</p>	<p>Chcete poslouchat Ježíše Krista jako svého Pána a žít podle jeho přikázání? / Jestliže tomu tak je, odpovězte každý sám za sebe: Ano, s pomocí Boží.</p>
<p>c) Jest to vaší upřímnou touhou státi se věrnými členy naší českobratrské církve evangelické, přiznávat se vždy k evangelické pravdě, zúčastňovati se našich shromáždění a skutků lásky a skvíti se vždy bezúhonným chováním? Je-li to Vaší modlitebnou touhou, odpověz každý sám za sebe: „Jest s pomocí Boží.“</p>	<p>Toužíte podílet se na životě sboru, do něhož budete patřit, přiznávat se ve světě k pravdě evangelia, a tak být věrnými členy Kristovy církve? / Jestliže tomu tak je, odpovězte každý sám za sebe: Ano, s pomocí Boží.</p>

Průběh konfirmace

Kniha modliteb a služebností ČCE (1953), Prvý způsob	Agenda ČCE I, Formulář 1
Píseň	Pozdrav
Povzdech	Introit
	Píseň
Modlitba	Modlitba
Čtení	Čtení
Píseň	Píseň
	Představení konfirmandů
Oslovení konfirmandů	Oslovení konfirmandů
Zkouška	Zkouška
Zpěv konfirmandů	Píseň
Otázky	Otázky
Krédo	Krédo
Přijetí konfirmandů	Přijetí konfirmandů
Zpěv pěveckého sboru	Píseň
Podání rukou a požehnání (se vzkládáním rukou) (Poděkování konfirmandů) (Promluva ke konfirmandům)	Přímluva a vzkládání rukou, podání ruky (Promluva ke konfirmandům, předání listů aj, poděkování konfirmandů)
Modlitba	Modlitba
Oznámení	Oznámení
Požehnání	Přímluvná modlitba
Píseň	Modlitba Páně
	Píseň
(Večeře Páně)	Večeře Páně
	Poslání
Požehnání	Požehnání

Píseň	Píseň sbírka
-------	-----------------

Druhý konfirmační pořádek podává nejobvyklejší způsob obřadu. Je částečně předložen ve dvou verzích. První se soustředí na křestní sliby rodičů a na přiznání se konfirmandů k jejich křtu. Druhá varianta se upotřebí, pokud dosud některý konfirmand nebyl pokřtěn. Nekoná se večere Páně, bohoslužby probíhají dle formuláře B.

Úvodní prvky liturgie představují pozdrav, *introit*, píseň a modlitba, jako úvodní čtení je vybrán text o křtu z Mk 16. Pak si všichni sednou.

První varianta vypadá takto: Jsou představeni konfirmandi, kteří mají při zaznění svého jména povstat (jmenování jsou i jejich rodiče). Následuje zkouška a pak všichni povstanou a kazatel se táže nejprve presbyterů (kteří mají povědomí o tom, jak probíhala konfirmační výuka a konfirmandy znají) na to, zda jsou toho názoru, že konfirmandi jsou dosti vyučeni k tomu, aby jejich potvrzení křestní smlouvy bylo uvědomělé, a dále se ptá také konfirmandů. Jedna z otázek se týká přiznání ke křtu a přijetí jeho závazku. Poté všichni recitují krédo jako svoji křestní víru.

Dle druhé varianty se v představení konfirmandů (kteří při vyslovení svého jména vstanou) oznámí, že někteří jsou pokřtěni, ostatní budou pokřtěni nyní. Pak jsou vyzkoušeni. Všichni povstanou a kazatel se opět obrací s otázkou nejprve na starší (jako výše), a poté se táže konfirmandů, jež pobízí k předstoupení před stůl Páně, poslední otázka v tomto bloku je položena nepokřtěným a týká se vůle k přijetí křtu na základě toho, co vyznali. Následuje modlitba před křtem a samotný křest. Ti, kdo byli pokřtěni již dříve, jsou tázáni na přiznání se ke křtu a na přijetí jeho závazku. Dále celé společenství pronáší vyznání víry.

Následuje přijetí konfirmandů (promulgace) jménem staršovstva a modlitba se vzkládáním rukou u stolu Páně. Přitom konfirmandi klečí. Prosby se vztahují i na poskytnutí darů Ducha svatého. Poté, když se postaví, jim kazatel a starší podávají ruku, jako znamená společenství. Dále se mohou uplatnit

prvky jako promluva kurátora či presbytera, poděkování, předání památečních listů či darů. Tato část je zakončena modlitbou za konfirmandy.

Následují další části bohoslužeb: píseň, hlavní čtení, kázání, modlitba, píseň, oznámení, přímluvy (běžné), modlitba Páně, píseň, posláni, požehnání, píseň a sbírka.

Třetí způsob konfirmační bohoslužby se orientuje na již přijatý křest a v něm obsaženou milost. Zkouška se odehrála předešlou neděli, slaví se večere Páně. Zohledňuje se bohoslužebný formulář B.

Nejprve se objevuje *introit*, píseň, adjutorium, píseň, modlitba (kající), čtení (křestní oddíl), píseň, oznámení s představením konfirmandů duchovním, sbírka, přímluvná modlitba, píseň, pozdrav, druhé čtení (konfirmačního charakteru), kázání, modlitba, píseň.

Poté následuje promluva ke konfirmandům, a když tito stojí před stolem Páně a když povstanou i ostatní, odpovídají konfirmandi souhlasem na pronesená slova (vyznání). Nyní následuje modlitba za konfirmované k Duchu sv. a vyprošování požehnání (i o dary Ducha sv.) se vzkládáním rukou a pak je na řadě podání rukou kazateli a starším sboru.

Bohoslužby pokračují písní, vyznáním vin a slovem milosti, krédem, prefací, chvalozpěvem, eucharistickou modlitbou, epiklézí, obětí chvály, modlitbou Páně, slovy ustanovení, modlitbou (*Beránku Boží*), přijímáním, modlitbou, písní, posláním, požehnáním a písní.

Další pořad je vytvořen pro konfirmandy bez tradičního církevního zázemí, zkouška se odehrála před presbytery, večere Páně se bude konat za týden. Bohoslužby se odehrávají na základě formuláře A.

Po *introitu* (Ž 100,1–4), písní (Ž 100), modlitbě i s vyznáním vin rodičů, kmotrů, konfirmandů a členů společenství, po čtení, písní, druhém čtení, kázání, modlitbě, písní, oznámeních s kazatelovým představením konfirmandů se koná zkouška sestávající z pronášení základních částí víry (např. modlitba Páně, Desatero). Dále se pokračuje promluvou ke konfirmandům a vyznáním konfirmandů s křestním motivem v návaznosti na to, nač se jich duchovní tázal. Padne rovněž otázka na presbytery, zda souhlasí s připuštěním konfirmandů do společenství večere Páně. Poté jsou konfirmandi přijati do

sboru, následuje společné krédo (ve stoje), modlitba (opět se prosí i o dary Ducha) se vzkládáním rukou, modlitba za konfirmandy, běžná přímluvná modlitba (ač je přímluvná modlitba v rubrice zmíněna, je uveden jen úvod k modlitbě Páně jako ke spojení ostatních proseb), modlitba Páně a píseň *Věříme srdečně v jediného Boha*. Nato je možné zařadit prvky jako proslov kurátora, podání ruky apod. Pak jsou věřící i konfirmandi pozváni k večeři Páně, která bude slavena příští neděli, následuje posláni, požehnání, píseň a sbírka.

Poslední formulář pro příležitost konfirmace je opět částečně vyhotoven ve dvou verzích. Zkouška se uskutečnila předcházející neděli nebo před presbytery. Ve druhém případě mají však konfirmandi po svém představení farářem ukázat znalost základů víry. Vrcholem slavnosti je večeře Páně. Tentokrát se bohoslužby konají na základě formuláře D.

Pozdrav s odpovědí lidu je následován *introitem* a oslavnou písní a poté modlitbou s vyznáním hříchů rodičů, konfirmandů i všech přítomných. Tón modlitby byl dotvrzen společným *Kyrie* a slovem milosti. Potom lid pronáší *Gloria*, následuje kolekta (podány dvě verze k výběru, obě prosí o Ducha) s odpovědí lidu a čte se biblický oddíl. Dále je na řadě píseň, čtení, kázání, modlitba, píseň, oznámení, píseň a sbírka během přede hry k ní. Pak duchovní seznámí přítomné s konfirmandy.

V první verzi po oslovení konfirmandů všichni povstanou a kazatel se obrátí také ke sboru. Pak je společně recitováno Apostolikum (jako víra křestní a jako univerzální víra vyznávaná i při večeři Páně). Dále jsou konfirmandům kladeny otázky (jedna je formulována dle Tajemství víry) a následuje dovětek kazatele.

Druhá varianta zahrnuje nejprve oslovení konfirmandů, z nichž někteří ještě nejsou pokřtěni, pak všichni povstanou a následuje i stručné oslovení lidu. Dále všichni pronášejí krédo (jako víru všech pokolení a národů), konfirmandům jsou položeny otázky (podle první varianty s upraveným oslovením konfirmandů), po dovětku nepokřtění konfirmandi přicházejí před stůl Páně, jsou pronesena slova ustanovení křtu podle Mk, následuje modlitba za křtěnce a křest. Pak přicházejí ke stolu Páně i ostatní konfirmandi.

Kazatel vykoná přímluvnou modlitbu (o Ducha či dary milosti), poté na hlavy konfirmandů pokládá ruku a pronáší požehnání, dále jim kurátor předá památeční list s tímto veršem. Pak duchovní všem konfirmandům vyprošuje požehnání a přijímá je do církve (lid při přijetí sedí). Následuje promluva kurátora ke konfirmandům, kurátor s kazatelem také podává konfirmovaným ruku a na řadě je poděkování jednoho z konfirmandů. Dále je uvedena modlitba za konfirmandy s přitakáním věřících.

Pak je na pořadu píseň (*Uvedeným do tvé smlouvy*), preface, chvalozpěv (*Sanctus*), slova ustanovení, epikléze, modlitba Páně, pozdravení pokoje, modlitba (*Beránku Boží – Nejssem hoden*), přijímání, modlitba po přijímání a píseň. Pak se konají obecné přímluvy, po nich následuje posláni (nejde o přímou citaci biblického textu, tedy o třetí čtení), požehnání a píseň.

Agenda předkládá rovněž způsob přijetí katechumena, jenž byl pokřtěn jako dítě (pokud ještě nepřijal křest, užívá se formulář pro křest dospělého). Obřad se koná po kázání o svatodušní neděli.

Akt sestává z promluvy ke sboru, vyznání katechumena (otázka), přijetí skrze modlitbu k Duchu svatému se vzkládáním rukou (v modlitbě se neprosí jen za katechumena, ale i za ostatní přítomné ve vztahu k večeři Páně, opět se dostává na Tajemství víry) a písň, po níž se koná večeře Páně (dle formulářů zahrnujících Apostolikum).

Je uveden i způsob vyprošování požehnání pro nepokřtěné dítě (uvedení dítěte do sboru).

Uvedení dítěte se uskuteční po oznámeních, při nichž byli dítě i rodiče představeni a význam tohoto úkonu objasněn. Sbor má povstat. Dále se koná modlitba (i s poděkováním za matku), čtení z Mk 10, promluva k rodičům a shromáždění. Poté rodiče předstupují, dojde k požehnání dítěte, následuje přímluva nejen za dítě, závěrečné oslovení rodičů a píseň. Bohoslužby pokračují běžným způsobem.

Pověření k službě v církvi

Ordinace kazatelů nebo diákonů obvykle zahrnuje výklad o pověření, vyznání a slib pověřovaného, slib věřících, přímluvu se vzkládáním rukou, promulgaci

a posláni. Zásadní prvek ordinace představuje modlitba se vzkládáním rukou. Jedním z těch, kdo na ordinovaného vzkládají ruce, by měl být kurátor či presbyter sboru, do něhož ordinovaný přichází, ale měli by se připojit i další ordinovaní, a to i z ekumeny. Ordinance je zařazena do veřejných bohoslužeb. Presbyteri kazatelova nového společenství a blízcí spolupracovníci jej přijímají do společenství podáním ruky.

Všechny bohoslužby s pověřením do některé církevní služby se zvěsti spojené s tímto aktem svým obsahem přizpůsobí. Takové shromáždění je charakteristické pneumatickým zaměřením.

Při takové příležitosti lze využít koncelebrace. Pozdravy by se měly zařadit do přímluvné části liturgie. Lze je také zčásti ponechat na společné setkání po skončení bohoslužeb.

Ordinance duchovního se koná tak, že po modlitbě a úvodním biblickém čtení je zařazena promluva uvádějící ordinační dění s představením ordinovaného, pak drží ordinující kázání. Poté mají přítomní povstat a ordinovaný odpovídá na pokládané dotazy. Pak jsou na klečícího ordinovaného při modlitbě o Ducha svatého synodním seniorem i jinými vzkládány ruce. Ordinovaný povstane a ordinující mu podávají ruce na stvrzení přijetí do společenství. Na řadě je ještě promulgace. Pak je prosloveno slovo posláni k nově pověřenému duchovnímu a zpívá se vhodná píseň.

Znění otázek při ordinaci kazatele

Kniha modliteb a služebností ČCE (1953)	Agenda ČCE I
Nuže, táži se tě, bratře, před obličejem Boha živého, před těmito spoluslužebníky a před celým shromážděním toto: Zavazuješ se svatě, že budeš úřad českobratrského	(1) Věříš, že když tě církev dnes povolává k službě Slova a svátostí, povolává tě svým Duchem sám Bůh, Otec Ježíše Krista, v jehož jméno jsi byl pokřtěn? Chceš úctu k tomuto

<p>evangelického kazatele a pastýře vždy konati podle příkazu Páně svědomitě a věrně, - zvláště slovo Boží zvěstovati v čistotě a podle vyznání naší církve, svátostmi přisluhovati podle ustanovení Ježíše Krista, usilovati o všeliký dobrý řád v církvi a všecko své učení a všelikou svou činnost ozdobovati příkladným, bohumilým obcováním? Zavazuješ-li se k tomu a slibuješ-li to, tedy odpověz: Ano, s pomocí Boží.</p>	<p>povolání prokazovat tím, že se službě cele oddáš a uvaruješ se všeho, co by ti v ní bránilo, v dobré naději, že ti bude dáno setrvat v ní až do konce? Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.</p>
	<p>(2) Chceš se podřizovat slovu Božímu, dosvědčenému v Písmu svatém, a chceš pozorně dbát na vyznání otců, k nimž se naše církve hlásí? Chceš s prosbami o Ducha svatého v poznání Božího slova růst a čistotu jeho pravdy střežit? Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.</p>
	<p>(3) Přijímáš úkol evangelium Pána Ježíše Krista veřejně kázat a potěšovat a napomínat jím i každou jednotlivou duši? Chceš k jeho poznání vést přicházející pokolení a zvěstovat evangelium i těm, kdo dosud nevěří? Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.</p>
	<p>(4) Přijímáš úkol sloužit bratřím a sestrám svátostmi ve jménu Pána</p>

	<p>Ježíše Krista, aby sbor skrze křest a večeři Páně stále plněji žil z Boží milosti a tato milost byla středem jeho zvěstování? / Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.</p>
	<p>(5) Chceš spolu s presbytery dbát o to, aby sbor, v němž budeš sloužit, byl místem přímluvných modliteb, důvěry, vzájemného povzbuzování, smíření protivníků, útočištěm slabých, ponížených a opuštěných? Jsi hotov zachovávat v tajnosti vše, co ti bude důvěrně svěřeno? / Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.</p>
	<p>(6) Uznáváš, že Kristovy svátosti jsou znamením jednoty jeho lidu? Bereš na sebe závazek pracovat o smíření rozděleného těla Kristova, aby šíření evangelia nemělo překážek? / Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.</p>
	<p>(7) Zavazuješ se svou službou i životem následovat Pána Ježíše Krista, aby evangelium, které budeš zvěstovat, nebylo zneváženo? Jsi hotov přijímat napomenutí bratří a sester a varovat se všeho, co by rozrušovalo bratrství, řád a jednotu</p>

církve? / Jestliže tomu tak je,
odpověz: Ano.²⁰⁶

Ordinaci presbytera opět předchází modlitba a první čtení, pak se koná promluva uvádějící toto dění s vyřčením jména ordinovaného a následuje kázání ordinujícího. Posléze odpovídá ordinovaný na otázky, zatímco shromáždění stojí. Když presbyter poklekne, koná se přímluvná modlitba (opět se prosí i o Ducha) se vzkládáním rukou synodního seniora i dalších. Pak vstane a podává ruce všem ordinujícím na přijetí do společenství, ještě dojde na promulgaci, poslání a zpěv písně příhodné k této příležitosti.

Pověření výpomocného kazatele se znovu zařadí za modlitbu a první biblické čtení. Po úvodním slovu s vyslovením jména pověřovaného káže pověřující (senior), následují otázky na pověřovaného a jeho odpovědi (vyznání), sbor při tom stojí. Po zodpovězení otázek nenásleduje vzkládání rukou, ale modlitba za službu pověřovaného a podání ruky seniora pověřovanému. Pak je na řadě prohlášení výpomocným kazatelem, poslání, píseň a kázání nově pověřeného.

Pověření členů staršovstva se může odehrát před kázáním i po kázání. Po úvodním slovu o presbyterské službě jsou zvolení starší představeni, poté sbor vstane, starším je adresováno několik slov a poté odpovídají na kladené otázky, následuje i otázka na sbor. V následující modlitbě se mj. prosí o udělení darů Ducha svatého presbyterům, dále je na řadě promulgace, výzva ke sboru ohledně vztahu ke starším a přijetí starších do společenství skrze podání ruky kazateli a ostatním presbyterům a vhodná píseň.

Uvedení sborové sestry či bratra do služby lze též umístit před kázání, nebo je možno je vykonat po jeho skončení. Po stručném úvodním slovu je nová sborová sestra představena, sbor vstane a naslouchá otázkám pokládaným pověřované a na jednu otázku také odpovídá, poté následuje modlitba (nejen za sestru), poslání a zpěv korespondující písně.

²⁰⁶ Ze srovnání lze vypozařovat, že ve starší agendě není kazatelský slib příliš rozveden, není v ní zmínka o ekumenické rovině, o společenstevním rozměru sboru či o zvěstování evangelia nevěřícím, není zde rozvedena otázka svátostí.

Pověření učitele bohosloví je vykonáno během zasedání synodu. Po oslovení pověřovaného přicházejí na pořad otázky (vyznání), přijetí za učitele bohosloví a přímlovná modlitba.

Instalace duchovního (diákona) následuje po modlitbě a prvním čtení, kdy má instalovaný kazatel předstoupit a senior pronést nedlouhé kázání. Následuje oslovení shromáždění s pronesením data ordinace a znění ordinačního slibu. Shromáždění pak vstane a instalovaný odpovídá na otázky, na další otázky odpovídají věřící, dále je vyslovena výzva presbyterům, aby podali ruku novému kazateli jako zástupci věřících, následuje promulgace s přijetím kazatele do seniorátu, podání ruky seniorovi, členům seniorátního výboru a farářům ze seniorátu. Dále je na řadě modlitba (i s prosbami o dary Ducha pro nového kazatele, část modlitby směřuje k Duchu svatému), zpěv prosebné písně týkající se díla konaného církví, druhé čtení a kázání instalovaného. Pozdravy se konají v rámci oznámení.

Uvedení seniora do úřadu je v bohoslužbách zařazeno opět po modlitbě a úvodním biblickém čtení. Po krátké úvodní promluvě s představením zvoleného se synodní senior nebo jeho náměstek obrátí na dotyčného slovy založenými na Bibli a poté lid povstane. Dále složí uváděný senior své vyznání prostřednictvím odpovědí na otázky mu pokládané. Pak je položena otázka i shromážděným (věřícím, presbyterům i duchovním), pokračuje se promulgací (uvádějící mluví o podání ruky, avšak pokyn k tomuto gestu uveden není) a modlitbou (také zde se žádá mj. o Ducha sv. pro uvedeného).

Pokud se neustanovují další členové seniorátního výboru, následuje podání ruky uvedeného seniora se členy seniorátního výboru. Jinak se instaluje i seniorátní kurátor a ostatní členové seniorátního výboru, kteří stojí před shromážděním spolu se seniorem. Otázky jsou kladeny jednotlivě, popř. i společně s odlišnými otázkami pro seniora, seniorátního kurátora atd. Pak by byla pronesena i společná promulgace. Instalující poté podá pravici všem uváděným a také instalovaní si podávají ruce, ruce podávají i dříve ustanoveným členům seniorátního výboru. Dále je na řadě píseň a kázání nového seniora. Pozdravy se mají umístit nejlépe do ohlášek.

Při ustanovení seniorátního kurátora se postupuje obdobně jako při instalaci seniora. Po otázkách na nového kurátora a dotazu na přítomné se koná promulgace, modlitba za kurátora, podání rukou a další části podle výše uvedeného postupu. Stejný pořádek se zachovává i při uvedení členů seniorátního výboru do funkce (otázky jsou kladeny v jednotném čísle).

Ustanovení synodního seniora je vykonáno v rámci bohoslužeb během synodu, nejlépe hned po provedení volby, předsedou synodu. Nacházíme zde úvod s představením zvoleného, oslovení synodního seniora na základě Písma, povstání přítomných, otázky na seniora (vyznání), otázku na církev, promulgaci, podání ruky členům předsednictva synodu a modlitbu za nového seniora. Jinak se průběh řídí dle formuláře instalace seniora.

Uvedení synodního kurátora do služby se koná v rámci bohoslužeb při zasedání synodu za vedení předsedy synodu. Postupuje se obdobně jako v předchozím případě, stejně tak je tomu i v případě uvedení členů synodní rady (otázky opět v singuláru).

Svatební shromáždění

Pokud jsou oba snoubenci nepokřtění, je třeba, aby nejprve prošli katechumenátem a přijali křest. Po uzavření manželství na národním výboru lze vykonat kromě zvláštního svatebního shromáždění také požehnání svazku v nedělních bohoslužbách, tehdy se večere Páně koná pouze v případě, že se slaví nezávisle na svatebním obřadu. Kromě novomanželů se jí účastní i ostatní věřící. Požehnání sňatku se vloží do přímluvné části. Zásadním obsahem i takového nedělního shromáždění je ovšem zvěstování Krista, nikoli požehnání manželského svazku.

Kromě modliteb jsou dalšími částmi obřadu slyšení slova, vyznání páru a požehnání. Nejdůležitější částí svatebního shromáždění je přímluvný prvek, nikoli manželský slib. Formuláře jsou určeny pro samostatné svatební bohoslužby.

První formulář je přizpůsoben požehnání sňatku manželů ze sboru, má proto formu obvyklých služeb slova.

Bohoslužby jsou zahájeny pozdravem, následuje *introit*, píseň, modlitba, čtení, píseň, druhé čtení, kázání, modlitba navazující na kázání a píseň. Pak se přechází k oslovení sboru s představením novomanželů, kteří poté přijdou dopředu, a duchovní k nim promlouvá. Manželé poté odpovídají na otázky a otázka na ochotu zajímat se o nově oddaný pár míří i na shromáždění. Nato je pronesena modlitba za tento pár (prosí se mj. o rozmnožení darů Ducha) a jsou vyslovena také slova požehnání páru (kromě výroku „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“ je zde inspirace závěrem Ž 128), k čemuž si podávají ruce a kazatel pokládá ruku na jejich ruce. Shromáždění nato zpívá, koná se přímluvná modlitba (za rodiny aj., nikoli však za nově sezdaný pár), modlitba Páně, na závěr následuje poslání, požehnání a zpěv písně.

Druhý pořádek se hodí pro ty, kdo byli vychováni v evangelické tradici. Zde se setkáváme nejprve s pozdravem, dále je pronesen *introit*, zpívá se píseň *Ó dobrořeč, má duše, Bohu svému*, je zde i modlitba, modlitba Páně, čtení (Gn 2,18–25), píseň *Jezu Kriste, Synu Boží*, kázání, píseň *Jak dobré je žít, Pane, z tvého slova*. Duchovní položí novomanželům krátkou otázku, pro stvrzení tohoto slibu si podávají ruce a kazatel pokládá ruku na jejich ruce a říká: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj!“. Po přímluvné modlitbě za nově sezdaný pár mají novomanželé vyslechnout požehnání (Ž 128, výzva k jeho vyslechnutí se podobá formulaci Heřmana z Tardy v jím přeložené *Agendě*), pak se ještě zpívá píseň *Ó ujmi ruku moji*.

Formulář č. 3 je připraven pro novomanžele neúčastníci se sborového života, přítomni jsou především lidé, kteří nepatří do církve.

Po pozdravu a úvodním slovu kazatele ke shromáždění, v němž představí novomanžele, je místo pro promluvu k novomanželům (v předloženém „námetu“ se objevuje téma stvoření pomoci pro muže i některá slova z Mt 19), jimž jsou dále položeny otázky. Poté si mají podat pravice a kazatel na jejich ruce položí svoji pravou ruku a pronese slova požehnání. Posléze je vyzve, aby se s ním modlili, a k modlitbě za novomanžele jsou následně vyzváni i ostatní. Po modlitbě Páně je vyhlášeno požehnání pro přítomné.

Dále je uveden formulář 4a určený pro novomanžele pocházející z odlišných církví. Opět se začíná pozdravením a několika úvodními slovy s představením

ženicha a nevěsty, následuje modlitba, čtení a kázání (založené na Ef 3,14-19). Po zodpovězení otázek je manželům požehnáno, přičemž si předtím podají ruce a duchovní na spojené ruce položí svoji ruku. Následuje společná modlitba Páně, přímluvná modlitba za novomanžele a požehnání přítomným.

Pořádek označený 4b se vztahuje na požehnání manželství křesťana a nekřesťana. Tentokrát se po pozdravu prosloví modlitba a až po ní úvodní slovo s představením páru, dále následuje promluva k novomanželům (ovšem má jí být osloven i sbor), otázka na každého z manželů zvlášť (toto vyznání se může vynechat či upravit po zvážení předchozího pastýřského rozhovoru), požehnání manželům, kteří si podali ruce, na něž vložil kazatel pravici, přímluvná modlitba (nejen) za sezdaný pár a požehnání přítomným.

Pohřeb

Pohřební pobožnost má za cíl podpořit víru ve vzkříšení a přinést potěšení. Má ale též jistý misijní aspekt. Vzpomínku na zemřelého je nejlépe umístit před kázání, kde se dává běžně prostor i jiným projevům, přednést by ji měl kurátor či starší. Pokud je tato vzpomínka součástí kázání, nelze dopustit, aby upozadila evangelium. Pohřební obřad se má vyznačovat prostotou, souladem s hlásaným evangeliem, má se podobat běžným bohoslužbám. Místo nákladných věcí se má přispět sboru. Podoba pohřbu je záležitostí rozhodnutí starších sboru. Kázání a modlitby se mají řídit zásadou stručnosti. Hlavním prvkem pohřební služebnosti je kázání, jež se má proslovit na místě, kde lze čekat účast všech lidí. V případě, že se obřad odehrává u domu, v kostele a u hrobu, nabízí se tento pořádek: u domu modlitba a čtení, v kostele bohoslužby, u hrobu modlitba Páně a pohřbení těla. Pokud se pohřeb odehrává ve hřbitovní kapli, koná se kázání v ní (je-li tam dost místa) či u hrobu. Pokud se rozloučení odehrává jen u hrobu nebo v krematoriu, koná se čtení, kázání a modlitba; při uložení urny se uplatní modlitba a čtení z Bible. V alternativních modlitbách se počítá i s pohřbem dítěte.

Formulář č. 1 je vyznáním víry ve Vzkříšeného, obřad se odehrává na třech místech. U domu se pronese biblický pozdrav, žalmový *introit*, zpívá se píseň,

poté je proslovena modlitba, následuje čtení, modlitba, píseň *Ó ujmi ruku moji* a pozvání do chrámu.

V kostele se po *introitu* zpívá píseň *Kristus Pán vstal z mrtvých*, modlitba se vztahuje k následujícímu čtení z evangelia, po další písni je na řadě druhé čtení a kázání o vzkříšení, modlitba, píseň, svědectví o zemřelém (kurátor či presbyter),²⁰⁷ modlitba vážící se k zemřelému i s prosbou o potěšení smutných, píseň *Bůh náš všemohoucí*, závěrečné slovo s biblickým veršem a oznámením o cestě na hřbitov.

Na hřbitově se zpívá píseň *Ježíš živ jest i já s ním*, čte se biblický text (např. podle liturgického roku), shromáždění se dále modlí modlitbu Otče náš, pronášejí víru ve vzkříšení slovy kréda, zpívají píseň *Bliž tobě, Bože můj*. Po modlitbě k pochování je rakev spuštěna do hrobu, je vysloveno poděkování účastníkům a požehnání.

Druhý pohřební formulář je vytvořen pro případ, kdy zesnulý byl účastníkem života sboru, členové sboru jsou přítomni. Pohřeb se odehrává jen na jednom místě.

Introit je následován zpěvem části písně *Nakloň, Pane, ucha svého*, modlitbou, čtením (L 20,27–39), kázáním o vzkříšení, modlitbou, vzpomínkou na zemřelého (kurátor, starší či farář), děkovnou modlitbou za život zesnulého, modlitbou Páně, pochováním (tentokrát nikoli formou modlitby, pokyn o spuštění rakve se neuvádí), poděkováním účastníkům jménem pozůstalých, požehnáním přítomným a zpěvem čtyř slok písně *Vstal z mrtvých Kristus Spasitel*.

Třetí způsob pohřebního obřadu má být úvahou nad smyslem života, početní převahu mezi přítomnými mají nekřesťané. Pobožnost se opět odehrává na jednom místě, tento stručný pořádek je vhodný především do krematoria.

Po biblickém pozdravu následuje zamyšlení (promluva s biblickým textem, není použito označení „kázání“), dále modlitba, případně i modlitba Páně, pochování a poděkování přítomným jménem rodiny.

²⁰⁷ Není zde tedy dodrženo doporučení zařadit je před kázání.

Zhodnocení

První díl *Agendy ČCE* nabízí výběr formulářů pro různé situace či tradice. Autoři se snažili zohlednit dobové poměry a předložili formy liturgie vhodné pro lidi z církve i mimo ni.

4.4.2. Agenda ČCE II

Druhý díl *Agendy ČCE* byl vydán v roce 1988.²⁰⁸

Obsah: Předmluva, s. (13) Oddíl I – Písmo svaté v bohoslužbách, Starocírkevní perikopy; (27) Oddíl II – Modlitby v bohoslužbách; (41) Oddíl III - Modlitby a další bohoslužebné části pro jednotlivé neděle, Úvodem (Den Páně v rámci církevního roku); Doba adventní; Služby Boží podle formuláře A a B (čtyři adventní neděle a Štědrý den); Služby Boží podle formuláře C a D; Doba Vánoc a Zjevení Páně; Služby Boží podle formuláře A a B (dva vánoční svátky, neděle po Vánocích, Poslední den v roce, Nový rok, Zjevení Páně, šest neděl po Zjevení Páně); Služby Boží podle formuláře C a D; Doba postní; Služby Boží podle formuláře A a B (neděle Septuagesimae, Sexagesimae, Quinquagesimae, šest postních neděl); Služby Boží podle formuláře C a D; Doba velikonoční – velikonoční týden; Pašijní služby Boží (Zelený čtvrtek) – dle všech čtyř evangelistů; Služby Boží podle formuláře A a B, Velký pátek, Neděle velikonoční, Pondělí velikonoční; Služby Boží podle formuláře C a D; Doba velikonoční – období po Velikonocích; Služby Boží podle formuláře A a B (první až pátá neděle, Nanebevstoupení Páně, šestá neděle, Neděle svatodušní, Pondělí svatodušní); Služby Boží podle formuláře C a D; Doba po svatodušních svátcích (po Trojici); Služby Boží podle formuláře A a B (Neděle trojiční, dvacet sedm nedělí a Neděle díkčinění); Služby Boží podle formuláře C a D; Alternativní modlitby; (301) Oddíl IV - Kolekty pro formuláře C a D₁; (335) Oddíl V - Doplnující části a podněty (Dovětky po I. čtení Písma, Podněty pro přímluvné modlitby, Příprava pořadu malých shromáždění, Příprava sborových ohlášení); (349) Oddíl VI – Z modlitebního pokladu církve (Modlitby z Písma, Modlitby z období církevních otců, Modlitby z období reformace, Modlitby doby nové); (375) Oddíl VII - Zpěv ve shromáždění; Z dějin zpěvu církve; Zpěv a hudba v bohoslužbě sboru, Výběr žalmů a písní; (399) Poznámky, Index biblických míst (včetně alternativní řady perikop)

²⁰⁸ Viz FILIPI, Druhý díl *Agendy*, 167–168.

Na tomto dílu agendy pracoval podle usnesení synodů z let 1969 a 1981 liturgický odbor ve složení Jiří Doležal, Tomáš Holeček, Jarmila Kvízová,²⁰⁹ Ctirad Novák, Jan Široký, Jiří Štorek²¹⁰ a vedený Josefem Smolíkem.²¹¹

Druhý díl *Agendy* podává výklady o částech bohoslužeb a také o jednotlivých úsecích liturgického roku. Nejprve se pojednává o vztahu Bible a bohoslužeb. Na stejnou úroveň jsou postaveny souvislé bohoslužebné čtení Písma a perikopy. Při volném výběru čtení však hrozí subjektivismus. Agenda užívá v tomto dílu pro formuláře A a B starocírkevní evangelijní perikopy a nejstarší žalmové *introity*, užívané především v západním křesťanstvu, převzaté do luterské liturgie. Zpívat by se dle uvedeného doporučení měl introitní žalm. Žalmy lze užít i na jiných místech v bohoslužbě, ovšem i jiné části Písma se v bohoslužbě uplatní. Při večeři Páně se kromě společného zpěvu nebo ticha mohou pronášet biblické výroky. Slova při propouštění účastníků večeře Páně se váží na danou liturgickou dobu (neuvádí se ovšem, čeho se má týkat doba po Zjevení Páně a po Trojici).

Další oddíl se věnuje vztahu mezi bohoslužbami a modlitbami. Bohoslužby jsou tvořeny dvěma ohnisky: kázáním a svátostmi. Agenda má za cíl vyvažovat charismatickou i pevnou formu bohoslužeb slova. Znění modliteb ani ostatních částí nejsou závaznými. Modlitba a oslava Boha mají stejný význam jako kázání. Boží slovo není odkázáno jen na kázání, ale má prostor i ve čtení Písma a ve svátostech. Úvodní modlitba se vztahuje k Božimu jednání, což vede k radostným projevům. Ovšem do této modlitby patří také prosby za Boží

²⁰⁹ Jarmila Kvízová (nar. 1929) působila jako kazatelka v Jimramově, jako seniorátní vikářka Moravskoslezského seniorátu (Prostějov), po studiu teologie ve Francii byla mj. farářkou v Opolanech a Předhradí. BROŽ (vyd.), *Církev v proměnách času*, 363.

²¹⁰ Jiří Petr Štorek (nar. 1941) působil např. v Českém Brodě a Praze-Kobylisích. BROŽ (vyd.), *Církev v proměnách času*, 389. K (nejen) Štorkovu liturgickému úsilí viz příspěvek ŠTOREK, *Jak bolí Bůh*.

²¹¹ Agenda ČCE II, Předmluva, nečísl. strany.

království, vyznání hříchů a příp. prosba o Ducha svatého v hlásání a slyšení (tu lze zahrnout do písně nebo modlitby před čtením textu kázání). Modlitba po kázání nemusí být dílem kazatelovým, ale někoho z účastníků společné přípravy kázání, lze dát prostor i aktuálně proneseným modlitbám přítomných, což je nejvhodnější řešení. Tento blok by měl v nejlepším případě zakončit duchovní. Přímluvné modlitbě se ne vždy dostávalo dostatečného významu, je třeba do budoucna v církvi vrátit její důležitost. Přímluvná modlitba dává výraz kněžské službě křesťanů. Je tedy legitimní, aby se věřící mohli do přímluv zapojit svými prosbami (je vhodné vypracovat přímluvy společně, lze však nechat prostor pro spontánní přímluvy, vždy se však má modlitba formulovat v 1. os. pl.). I když se modlí přímluvnou modlitbu jen duchovní, je většinou vhodné, aby dal krátkou přestávkou v přednášení modlitby přítomným možnost k řečeným slovům se v nitru přiznat. V části věnované podnětům pro přímluvy je uvedeno, že duchovní tvoří přímluvnou modlitbu v souvislosti s celkovým obsahem bohoslužeb. Avšak má se průběžně dostávat ve stejné míře prostoru různým významným tématům přímluv.

Vyznání vin místo *Confiteor* plní ve formuláři C v některých případech antifony z kajících žalmů. Jak se dozvídáme na začátku oddílu „Z modlitebního pokladu církve“, jsou především kolekty, preface a přímluvy pro formuláře C a D v upravené podobě přejaty ze starých sakramentářů (Leoniánský, Gelasiánský, Gregoriánský).²¹²

Ve třetím oddílu agenda uvádí modlitby a jiné prvky bohoslužeb pro nedělní shromáždění v celém liturgickém roce (v následujícím se pouze dotknu některých uvedených formulářů, ač označení „formulář“ není snad úplně přesné, *Agenda* používá výraz „Služby Boží podle formuláře...“). Nejprve se však referuje o neděli ve spojení s liturgickým rokem. Skrze církevní rok lze ve sborech vhodně vyjádřit zásadní důraz Písma o smrti a vzkříšení Páně. Centrem života křesťanského společenství je nedělní bohoslužba, která se koná v den,

²¹² Sakramentář je liturgická kniha západní církve s předsednickými modlitbami a často také se stručným pořadem mše určená pro předsedajícího eucharistii a s eucharistií souvisejících mimořádných úkonů. Sakramentář, in BERGER, Liturgický slovník, 440–442, zde 440.

kdy byl Kristus vzkříšen. Velikonoční důraz má být zásadním způsobem přítomen v každé nedělní bohoslužbě.

Doporučenou vstupní písní pro formuláře A a B je introitový žalm. Nebude-li se zpívat, lze k *introitu* přidat další uvedené verše téhož žalmu. Některé přímluvné modlitby jsou upraveny pro případný přednes dvěma či třemi lektory.

V uvedení do problematiky adventního období je advent spojován jak s kajícností, tak i s nadějí a není tedy vhodné z adventní liturgie vyřadit veškerou doxologii.

Pro první neděli adventní jsou pro formuláře A a B (tyto pořádky tvoří základ celého druhého dílu agendy, ovšem pamatuje se i na formuláře C a D; pro pořádky A a B se uvádí jednotlivé prvky dle formuláře A, ostatní pořady je třeba upravit) uvedeny bohoslužby s večeří Páně, u modlitby před kázáním je uveden odkaz na koptskou Basilovu liturgii, modlitba po přijímání je tvořena některými verši Ž 25. U druhé adventní neděle je uvedena modlitba před kázáním dle Michaelova bratrstva. Oproti předchozímu formuláři je k přímluvné modlitbě připojena i modlitba tichá. Modlitba před kázáním pro třetí neděli v adventu pochází od Martina Luthera. Do adventního období je pojata také bohoslužba štedrodenní, ač ve vysvětlení k době Vánoc a Epifanie se o štedrodenních bohoslužbách mluví v souvislosti s vánoční dobou.

Vánoční dobu je třeba v liturgii vidět spojenou s velikonočními událostmi, k čemuž se hodí zařazení Nicaena do bohoslužeb. K radosti a adoraci této doby se pojí také prosba o smilování. Ač se svátek mučedníka Štěpána do tohoto období příliš nehodí, objevuje se v něm téma mučednictví. Je však možné soustředit se při této bohoslužbě podle římské zvyklosti na mučedníka Štěpána anebo podle Lutherova vzoru slavit druhý svátek vánoční. Také lze obě témata střídát. Agenda obě témata po vzoru Jednoty bratrské kombinuje. Jako perikopy se uvádějí Mt 23,34–39 a L 2,15–20. Také ve formuláři pro tento svátek je zahrnuta večeře Páně. Modlitba po přijímání je tvořena textem L 2,29–32. Bohoslužby na Nový rok je možno pojmout jako vánoční oktáv a soustředit se na text L 2,21, jméno Ježíš souvisí s křížem. Slavení Zjevení Páně lze přeložit na neděli. Bohoslužby na první svátek vánoční pro formuláře A a B

zahrnují večeři Páně, po níž se jako dobrořečení užívá L 1,68–75. Pro bohoslužby na konci roku se uvádí jako modlitba před kázáním ženevská modlitba z 16. století. Večeře Páně se uvádí i při bohoslužbách novoročních, kdy se modlitba před kázáním koná dle Štrasburské agendy z roku 1525.

Postní doba slouží k uvědomění si a vyznání vin, k uvědomění si křestní smlouvy a tím k posílení postavení křtu v životě věřících. V tomto období je vhodné pozvat neofyty a konfirmované ke slavení večeře Páně o Velikonocích. Prospěšným může být návrat ke starocírkevnímu pojetí postního období (zápas s hříchem, ale také vědomí Kristova vzkříšení). Agenda do tohoto období zařazuje i tři předpostní neděle. Pro první neděli v postu je uvedena večeře Páně a modlitba před kázáním odkazující se na agendu 1881. Taktéž pro Květnou neděli je vybrána modlitba před kázáním na základě reformované agendy 1881.

Je nutné jiným způsobem bohoslužebně uchopit vztah mezi Velkým pátkem a Velikonoční nedělí, znovu tomuto vztahu vrátit „vnitřní dynamiku“. Význam Bílé soboty by mohl být pozvednut obnovením katechumenátu, setkání katechumenů v tento den lze využít jako přípravu na Boží hod. Pro pašijní bohoslužby na Zelený čtvrtek uvádí agenda možnost číst pašije podle všech evangelistů.

Formulář pašijí dle Matouše obsahuje tyto části: *introit*, zpěv, pozdrav, modlitba, úvod k četbě pašijí, po sloce písně se čte první oddíl pašijního příběhu, čtení pašijních oddílů doplňuje slovo z epištoly či Sk a zpěv, závěr bohoslužby tvoří modlitba, modlitba Páně, oznámení, požehnání a píseň.

Pašije podle Marka zahrnují *introit*, píseň, vstupní žalm, modlitbu, úvod ke čtení pašijí, pašijní oddíly doplněné částmi žalmů a zpěvem (ten v jednom případě chybí), poté modlitbu, modlitbu Páně, ohlášení, požehnání a zpěv sloky písně.

Bohoslužebný pořádek zahrnující Lukášovy pašije obsahuje pozdrav (trojiční formule), zpěv, *introit*, modlitbu, úvod k pašijím, pašijní texty doplněné čtením z Iz a společným zpěvem, dále oznámení, modlitbu, požehnání a zpěv.

Janovy pašije jsou tvořeny pozdravem, *introitem*, písní, prvním čtením, písní, oddíly pašijního příběhu jsou následovány výzvami k tiché meditaci a

modlitbami s možností aklamacie lidu „Pane, smiluj se“, po pašijích se pronáší krédo, následuje modlitba Páně, píseň, závěrečné čtení, část písně, ohlášení a požehnání.

Pašije dle evangelisty Jana jsou nabídnuty také v odlišné podobě, v běžném bohoslužebném pořádku nahrazují část mezi úvodním čtením a kázáním. Pořádek vypadá takto: pozdrav, *introit*, píseň, modlitba, úvod k četbě pašijí, po každém čtení z pašijí se zpívá sloka jediné písně (jsou uvedeny dvě možnosti, kterou píseň lze zpívat), po posledním čtení následuje výzva duchovního k prosbě *Agnus Dei* (prosba opakuje lid, pouze jednou) a zpěv dvou slok písně, přímluvy, modlitba Páně, (píseň), poslání, požehnání a píseň.

Pro Velký pátek (formuláře A a B) se uvádí slavení večeře Páně s děkovnou modlitbou po vysluhování tvořenou Ž 23. Vstupní modlitbu může lid na počátku a na konci doplnit aklamací „Pane, smiluj se“, a uprostřed „Kriste, smiluj se“, jak to předtím vyslovil duchovní. Večeře Páně je zahrnuta i do formulářů pro Velikonoční neděli a pondělí.

Je vhodné chápat svátky velikonoční doby ve větší jednotě, k tomu napomůže označování nedělí této doby jako nedělí velikonočních (agenda však v záhlaví formulářů tohoto označení neuvádí). Pro svátek nanebevstoupení Páně je připraven pořádek se slavením večeře Páně, obsahující modlitbu před kázáním od Jana Kalvína. Na Svatodušní neděli se opět zařazuje večeře Páně. Je uveden též formulář pro svatodušní pondělí. Texty pro bohoslužby podle formuláře C a D pro neděle po Velikonocích obsahují jako přímluvnou modlitbu tzv. Chrysostomovu ektenii.

Pro Trojiční neděli je opět jako modlitba před kázáním zařazena modlitba podle agendy z roku 1881. Večeře Páně je zařazena na dvacátou neděli po Trojici, ovšem daný způsob lze zařadit do bohoslužeb na jakoukoli neděli po Trojici kromě neděle s poděkováním za úrody, kdy se také vysluhuje tato svátost (má však až na částečnou shodu jiné texty). Mezi texty pro pořádky C a D máme na období po Trojici předloženy jako přímluvné modlitby text z eucharistické modlitby biskupa Serapiona z Egypta a pro neděli díkčinění text z tzv. anafory Marka Evangelisty.

Příprava malých shromáždění se vztahuje např. na bohoslužby v malých kazatelských stanicích či bohoslužby s nemocnými a starými lidmi; ve druhém případě se účastní vedle duchovního presbyter, člen křesťanské služby či jiné skupiny ve sboru. Bohoslužby s nemocnými si žádají větší stručnost, při opakovaných bohoslužbách tohoto druhu je kvůli plnosti bohoslužby dobré obměňovat některé liturgické části, jiné však ponechat nezměněné (těmi jsou pozdrav, Apostolikum a požehnání). V následujícím pořádku je patrná snaha propojit toto shromáždění s bohoslužbami sboru.

Uveden je tento průběh: stručný uvítací rozhovor s případným představením účastníků bohoslužby, pozdrav (trojiční), (píseň, příp. jen část – známá, dle církevního roku), modlitba (krátká, se vztahem ke shromáždění sboru i k celé církvi), čtení (ideálně text nedělních bohoslužeb, jinak obvyklé biblické modlitby a chvály, výjimečně lze číst text podle kazuální příležitosti), kázání (u nemocného o délce tři až pět minut, s případným pastoračním rozhovorem), krédo, (večeře Páně), oznámení (ze sboru, pozdravy aj., rozhovor je nejlépe umístit sem), modlitba s přímlovami a modlitba Páně, poslání, (píseň, známá, nejlépe vztažená ke kázání nebo poslání, někdy lze učít i novou píseň, příp. je možné zařadit více písní dle volby přítomných), požehnání (např. trojiční, lze říci, že bylo užito při dnešním shromáždění sboru), osobní rozloučení.

Agenda nepovažuje oznámení za nevýznamnou součást bohoslužeb, snaží se využít jejich potenciál. Příprava ohlášení má být zaměřena na budování sborového společenství, nemají se však omezovat jen na zprávy ze sboru, ale i z církve a ekumeny a mají vést k určitému jednání. Je vhodné, aby se na přípravě oznámení nebo i na jejich prezentaci podílel kromě duchovního i presbyter nebo jiný člen společenství. Agenda doporučuje střídání těch, kdo oznámení pronášejí. Tím však není vyloučena možnost, aby se na přípravě oznámení podíleli i jiní věřící. Informace do ohlášek se sbírají na sborových setkáních v průběhu týdne. Ojedinele je lze doplnit i během bohoslužeb (při malých shromážděních jsou oznámení pojata jako rozhovor). Je dobré dodržovat jistou strukturu oznámení. Ohlášení však nemají být příliš rozvleklá, některé záležitosti je vhodné zveřejnit formou vyvěšení. Informace je třeba dát do souvislosti s bohoslužbami, přímlovami, kázáním (příp. se svátostí). Mají

být podnětem k přímluvným modlitbám ve sboru i v domácnostech. Do rámce ohlášení je možné zařadit i větší celky jako např. nácvik písně či jednání sborového shromáždění.

Agenda se věnuje také zpěvu a hudbě v bohoslužbách, a to jak v minulosti, tak i s aktuálním zřetelem. Příprava písní má být stejně pečlivá jako v případě modliteb a kázání. Preludium může být nahrazeno tichem. Někdy je možno místo zpěvu zařadit recitaci písně ze zpěvníku. Prominentní postavení mají mít písně a žalmy reformační doby, které nejplněji vyjadřují zvěst Písma. Není na místě zpívat příliš často stejné písně (pokud se nejedná o záměrné opakování písně či sloky při několika bohoslužbách za sebou, vztažené např. na liturgický rok). Při výběru písní je nutné vzít v úvahu celek a obsah bohoslužeb. Na jejich začátku je lepší zařadit delší zpěvy, po kázání již kratší. Je vhodné, aby důvod zařazení nové písně vysvětlil farář v oznámeních. Zpěv pěveckých uskupení starého i nového ražení má být službou pro celý sbor, nejde o kulturní představení. Nejlepší místo pro zpěv skupin je mezi úvodní modlitbou a prvním čtením nebo po něm, pokud je hned nato zařazena společná píseň. Obsah zpěvu, který musí být podřízen autoritě Slova, je třeba probrat s kazatelem.

Zhodnocení

Druhý díl *Agendy ČCE* nabízí svým uživatelům texty modliteb, ale také jinou pomoc pro přípravu bohoslužeb a pro jejich správné pochopení a to nejen na základě dějinného vývoje.

4.5. Zhodnocení liturgických materiálů ČCE

Ač nově vzniklá církev přímo navazovala na do té doby existující církve augsburského a helvetského vyznání je její počátek do značné míry spojen s odkazováním se na českou reformaci. Autoři bohoslužebných materiálů této církve však dokázali pohlédnout i jinam než jen do předbělohorského období. Nedá se hovořit o zavržení světové reformace a církví a. v. a h. v. Tvůrci

liturgických pořádků museli vzít v úvahu liturgicky nepřilíš bohatou úroveň tuzemských evangelických bohoslužeb. Avšak již v obou dílech *Příručky bohoslužebné* se setkáváme se snahou bohoslužby oživit, pozvednout jejich neuspokojivou úroveň, zapojit shromáždění. Už první díl *Příručky* uvádí cenné stanovisko, že bohoslužba má být obecně křesťanskou a že se nemá nadměrně řečnit. Dokonce lze někdy vynechat kázání. Nedělní bohoslužby tvoří zásadní část církevního života. Vidíme, že liturgický rok je pro utváření bohoslužeb důležitý. Dává se prostor i liturgickým částem, které jsou vhodné spíše pro bohoslužby luterské menšiny. Tvůrci se vracejí ke starobylým liturgickým prvkům. Také sbírka je považována za nikoli nepodstatnou část bohoslužeb. Večeře Páně je vnímána jako pro církev zásadní jednání, není jen přívěskem bohoslužeb s kázáním. Účastníci bohoslužeb se před započítím vysluhování nepropouštějí. Avšak to, že se má večeře Páně slavit alespoň pětkrát za rok její důležitost příliš nepodtrhuje. První formulář přijetí do církve v *Příručce I* je upraven pro přijetí několika nových členů, nikoli jednotlivce, dotaz na přistupující obsahuje požadavky aktivního křesťanského života, nejen formálního členství. Presbyteri znají jednání přistupujících, nejde tedy patrně o bezbřehé přijímání neznámých či pochybných lidí. V obou dílech jsou obsaženy svátky, které nemají přísně křesťanský charakter, a dává se v nich prostor nejen roku církevnímu. *Příručka II* pamatuje také na křest dospělého.

Kniha modliteb a služebností z roku 1939 završuje agendární činnost ČCE v prvních dvou desetiletích jejího trvání. Předkládá direktoria, která uvádějí instrukce pro bohoslužby a bohoslužebné úkony. Zatímco reformovaná agenda z roku 1881 požadovala, aby kázání netrvalo obvykle déle než hodinu, *Kniha* stanoví délku kázání obvykle na nejvýše třicet pět minut. Ale máme zde také pořádek pro bohoslužby obsahující pouze stručný „proslov“. Vidíme zde snahu po stanovení pravidel obsahu modliteb při bohoslužbách a také jejich nepřepjaté délky i snahu po společném zpěvu shromáždění, který nemá být jen tak nahrazen zpěvem pěveckého uskupení. V obou bohoslužebných pořádcích nacházíme přímluvnou modlitbu. Oproti *Příručce II* zde není uveden formulář pro křest dospělých. Neznamená to ovšem, že se s ním nepočítalo, neboť ti, kdo se stávali novými členy církve a dosud křtu nedošli, měli být pokřtěni.

Ovšem stačilo provést křest pouze v přítomnosti svědků. Křest měli obdržet i do církve vstupující nekřesťané, čímž možná mohou být míněni (především) konvertité z židovského prostředí. Zde však již není řeč o tom, zda se může jednat o soukromý obřad. Avšak obecné pravidlo pro křest zní, že má být vykonán ve shromáždění. Pouze v případě, že tomu brání vážné důvody, lze učinit výjimku. Je zde také vyjádřena snaha, aby dítě bylo vychovááno křesťansky. Také uvedení matky se má ve křtu věnovat alespoň stručná pozornost, není-li tento obřad konán zvlášť.

Večeře Páně je viděna jako jednání, které má koinonické rysy. Avšak k bohoslužbám se „přivtěluje“ (nekoná-li se v některých případech zvlášť), z tohoto termínu se tedy nezdá, že by, když už se slaví, představovala zásadní část bohoslužeb. A navíc se počítá s propuštěním těch, kdo nebudou přijímat, což bylo již dříve zavrženo. I zde je nutno předsunout před samotné vysluhování přípravu (zde od předcházející neděle) a před samotným vysluhováním ještě promluvu. Kázání se má však kvůli svátosti zkrátit. Návaznost na starobylé a ekumenické vzory představuje dialog duchovního s věřícími, *Sanctus* a *Benedictus*.

Přijímání nových členů církve se má dít ve shromáždění, ale jako u křtu je možno uskutečnit tento akt mimo ně. Zůstává však zachován prvek otázky na starší, pro něž přistupující nejsou neznámými.

První bohoslužebné knihy československých evangelíků prozrazují vliv staršího liturgického hnutí. To vzniklo v závěru 19. století a bylo ovlivněno především ve Štrasburku působícími teology Friedrichem Spittou a Juliem Smendem. Bohoslužby, chápané jako umělecké dílo a slavnost, byly postaveny do širšího kontextu zahrnujícího estetická, psychologická a socio-kulturní pravidla. Nalezneme zde kritický postoj k bohoslužbám spočívajícím na kázání a snahu po přiblížení liturgie soudobému světu. V bohoslužebných knihách tohoto směru se podporují časté změny či modlitby v novější podobě. Toto hnutí mělo blízko k národnímu uvědomění a lidovým zvykům. Jeho konec nastal po První světové válce.²¹³ Tento směr byl spojen s liberální teologií a také s kulturprotestantismem, tedy propojením mezi soudobou kulturou a

²¹³ SCHMIDT-LAUBER, Hans-Christoph, Liturgische Bewegungen, in TRE 21, 401–406, zde 402.

protestantismem.²¹⁴ V seznamu pramenů první *Příručky* je uvedeno také dílo Friedricha Heilera *Hlavní tvary křesťanské bohoslužby*, přeložené jedním z tvůrců našich prvních bohoslužebných knih, G. A. Molnárem. Heiler náleží do mladšího liturgického hnutí, jež však nebylo jednolitým. Sám byl členem vysokocírkevního proudu zaměřeného na ekumenický aspekt církve, úřadu a bohoslužby. Došlo v něm k přijetí liturgických vlivů z doby předreformační, soukromé zpovědi či modlitby breviáře.²¹⁵ Tyto tendence však na naše agendy měly, jak se zdá, pouze omezený dopad.

Ve druhém vydání *Knihy modliteb a služebností* provedl Viktor Hájek úpravy teologické (odklon od liberálních tendencí) i změny vyplývající z poúnorové situace. Práce na *Příručkách* a prvním vydání *Knihy* byla kolektivní záležitostí, zde se jedná o dílo jednoho muže. Kázání se nadále zkracuje (navzdory tendenci k suverenitě Slova). Opět se i formulářem počítá se křtem dospělého. Před večeří Páně se opět nemají propustit ti, kdo nebudou přijímat. Přijetí vstupujících do církve předchází příprava a zkušební lhůta a přijetí se koná jen ve shromáždění. Ač se jedná jen o dílčí změny, měly jistě dodat bohoslužebnému jednání církve vážnosti a nahradit nedostatky *Knihy*.

Agenda ČCE představuje v tom nejlepším smyslu vrchol agendární práce ČCE. Dokáže v sobě snoubit domácí tradici s ekumenickým liturgickým bohatstvím, neuzavírá se však do minulosti či do liturgického ghetta, nýbrž snaží se oslovit současníky. Agenda uvádí kromě pořádků navazujících na převládající domácí bohoslužebné zvyklosti rovněž formuláře pro luterské bohoslužby i formuláře ekumenicky orientované. Dává tak prostor pro liturgickou rozmanitost, předkládá bohatství minulosti, nemá však zájem na liturgickém chaosu. Naopak se snaží vysvětlovat historické souvislosti, klást bohoslužbu pod zodpovědnost celého společenství a dávat v ní prostor také laikům, kteří by měli participovat i na její přípravě. Na společenství celého sboru je pamatováno také ve slavení bohoslužeb v oddělené skupině.

²¹⁴ BIERITZ, Liturgik, 543. Na díle některých německých autorů, kteří měli vliv na redaktory prvních bohoslužebných knih ČCE, je postavena Schillerova liturgie obnovené Jednoty bratrské na našem území, která vznikla na přelomu let 1939 a 1940. NIEBAUER, Liturgie, 191.

²¹⁵ SCHMIDT-LAUBER, Liturgische Bewegungen, 403.

Koinonickou funkci mají také oznámení. Zde se *Agenda* snaží vyšlapat novou cestu. Ohlášení nemají být nutnou, ale nudnou součástí bohoslužeb. Mají budovat sbor, podněcovat k jednání, ale nemá se zůstat jen u zájmu o vlastní společenství. Zde je také prostor pro aktivitu laiků, a to nikoli jen při přednášení oznámení. Podobně také s oznámeními souvisejícím přímluvným modlitbám se *Agenda* snaží navrátit důležitost. Sbíрка nemá být vyloučena ze shromáždění, ale včleněna do něj, avšak toto pravidlo je dodrženo jen v některých formulářích, snad s ohledem na panující zvyklosti. Pečuje se také o to, aby byly způsoby dalších církevních obřadů přizpůsobeny aktuální situaci. *Agenda* věnuje pozornost též novodobému teologickému bádání, které znovuobjevilo mnoho cenného z minulosti.

Večeře Páně se v agendě těší vážnosti a doporučuje se její častější konání, ač je to také otázka situace jednotlivých společenství. Nelze ji však chápat jen jako něco k bohoslužbám přivěšeného. *Agenda* se snaží oprostit ji od spjatosti s vyznáváním hříchů a prohlášením milosti, které mají tvořit spíše část bohoslužeb slova, což je vyjádřeno i ve formulářích. Ukazuje na různé aspekty této svátosti a dává ji radostnější nádech, setkáváme se znovu zřetelně s prvky, které k eucharistické liturgii tradičně náležely. Tradiční sebezkušování ztrácí svoji pozici, avšak to neznamená, že by *Agenda* brala hřích, jeho vyznání a potřebu odpuštění na lehkou váhu.

Křest patří do bohoslužeb. Ač je stanoveno jako základní křestní vyznání Apoštolské vyznání víry, nebrání se užití parafrází, to však se zřetelem pastoračním. Není opomenut křest dospělého, kterým dokonce křestní formuláře začínají. Křest – i křtěnec – se stává záležitostí celého sboru. Úvod matky již definitivně pozbývá své samostatnosti, avšak není zcela opominut, neboť je zahrnut do modlitby.

Konfirmace, ale i celý život církevního společenství jsou spjata s Duchem svatým. Přímluvy za konfirmandy se konají již při ohlášení začátku konfirmačního vyučování. *Agenda* však ví také o katechumenátu, který vrcholí křtem, spojovaným tradičně s Velikonocemi či Letnicemi, ale uvádí i možnost přijetí v dětství pokřtěného katechumena, konaného během svatodušních

bohoslužeb. Zná však také křest při konfirmaci. Další kdysi neobvyklou možností je požehnání dítěte místo křtu.

Pneumatologická dimenze, stejně jako dimenze ekumenická je vyjádřena také v oddílu věnovaném pověření k církevní službě. Je zde však také jakýsi koinonický rozměr, představovaný tím, že student teologie má být předmětem přímluvných modliteb sboru nebo podáním ruky na znamení začlenění do společenství.

Zajímavou možností je začlenění požehnání manželství do nedělních bohoslužeb, v nichž však nemá přehlušit hlásání Krista. Otázky na novomanžele jsou oproti minulosti zajímavě formulovány a jsou přizpůsobeny pro různé situace. V případě sňatku těch, kdo žijí ve sboru, se dokonce objevuje otázka na společenství.

Pohřební shromáždění má stát pod znamením víry ve vzkříšení. Ačkoli vzpomínání na toho, s kým se přítomní loučí, je součástí pohřbu, nemá se stát vzpomínka dominantním prvkem a zatlačit hlásání evangelia do pozadí.

Agenda není jen sbírkou bohoslužebných formulářů a textů, přidává také cenná direktoria a výklady. Je pramenem poučení o liturgii a také hodnotnou teologickou četbou.

5. Celkový obraz

Nyní se ještě pokusme celkově zhodnotit obraz a vývoj liturgie podle uvedených agend, posun od dob osvěcenských až do doby téměř na prahu 21. století a podívat se podrobněji na některé jednotlivosti. Ovšem s vědomím, že se jedná o obraz rekonstruovaný většinou na základě písemných pramenů, podle nichž se měly obřady konat, nikoli na základě dokladů o tom, jak se opravdu konaly. Zvláště u pramenů oficiální povahy, tištěných pro použití v církvi, se dá předpokládat, že nebyly všeobecně akceptovány²¹⁶ nebo že byly používány se změnami,²¹⁷ zvláště když v evangelickém prostředí nemají liturgické knihy závaznou platnost.

Na tomto místě však nejprve podnikneme exkurz do tématu úvodu matky. Jedná se o obřad, který dnes, alespoň v našem evangelickém prostředí, jako samostatný úkon již ztratil na významu a je snad pro mnohé lidi neznámým, což však neznamená, že nemůže být alespoň součástí modlitby při křtu. Jak jsme však viděli, byl v dřívějších dobách dosti hojně do bohoslužebných knih zařazován.²¹⁸ Z našich předbělohorských nekatolických agend jej nalézáme v Závorkově *Pravidle*, nikoli v *Agendě české*, u V. Š. Teplického či u Jednoty bratrské. Narození dítěte, zvláště prvorozeného, představuje velice významný okamžik v životě ženy i rodiny. Zvláště v dřívějších dobách, kdy porod mohl ve větší míře než dnes představovat vážné ohrožení života matky a šestinedělí mělo patrně větší váhu, bylo jistě vhodné matku opět uvést do shromáždění a poděkovat za šťastný porod či ji potěšit v jejím zármutku a vyprosit požehnání

²¹⁶ Srov. výrok Rudolfa Říčana z roku 1933 „Tu i tam bylo několik formulářů z I. dílu příručky použito, celkově však příručka neužívána a užívalo se, buď agend starších, neb se agend neužívalo a celkově oživených Bohoslužeb nebylo.“ Zápis o pastorální konferenci seniorátu brněnského konané 11. dubna 1933, 4; příp. též Deset let českobratrské evangelické církve, 45. Též doloženo slovy Jiřího Doležala z 19. 8. 2016.

²¹⁷ Srov. např. změny provedené vůči předlohám v příslušných agendách uvedených v této práci.

²¹⁸ Pro podrobné informace o tomto úkonu srov. dílo VLČKOVÁ, Význam obřadu žehnání matky, které neopomínají ani evangelické prostředí.

pro ni a příp. pro dítě. Bylo by snad smysluplné zvážit, zda by i v dnešní době neměl být tomuto tématu v bohoslužebném životě evangelických sborů dán významnější prostor.

Výrazným prvkem v celkové podobě tohoto obřadu je modlitba matky, tedy nikoli tolik modlitba za matku. Ve formulářích se setkáváme s různými okolnostmi, za nichž se úkon odehrává. Nacházíme tak úvody po šťastném porodu, avšak také případy, kdy se dítě narodilo mrtvé nebo zemřelo po porodu, pamatuje se také na nemocnou rodičku i na matku, která porodila nemanželského potomka, na dítě zemřelé bez přijetí křtu i po jeho dosažení, objeví se i případy úvodu prvorodičky či matky po porodu více dětí nebo společného úvodu více matek. Uveden je i pořádek pro matku, která trpí velkým smutkem nad ztrátou dítěte. Stejně jako v případě běžného i nouzového křtu tak agendy pamatují na různé okolnosti a různé životní situace, které mohou nastat a na něž je třeba reagovat. V agendě Jana Véggha nacházíme také dovolení matce (matkám) k účasti na shromážděních. Josef Dobiáš zase zařazuje vložení ruky na čelo dítěte s požehnáním. I mezi duchovními reformovaného směru byly pro tento obřad často užívány formuláře vydané luterskou konzistoří. Je však otázkou, zda bylo obvyklé konat úvod matky jako součást bohoslužeb či spíše v navázání na ně, nebo samostatně. V *Příručce ČCE II* je např. uveden úvod navazující na vykonání křtu. V *Knize modliteb a služebnosti* lze konat úvod hned po křtu i jindy.

Stejnou otázku si lze položit také v případě křtu, avšak dá se předpokládat, že tam, kde se nezmiňuje, kdy má být křest vykonán, se počítalo se samostatným, soukromým křestním jednáním. Ač se z hlediska moderní teologie nejedná právě o příliš žádoucí způsob, lze jej omluvit snahou o co nejrychlejší pokřtění dítěte pro případ jeho úmrtí. Křestní úkon je v tomto období i v luterském prostředí ochuzen o mnohé tradiční prvky jako jsou exorcismy (ač se lze setkat s otázkou na odřeknutí se zlého), označení křtěnce křížem či např. předání svíce. Také v případě křtu lze nalézt formuláře pro různé okolnosti narození či křtu (kromě dítěte nemocného se může jednat o nalezence či dítě nemanželské.)

Běžným prvkem sledovaného období v bohoslužebných knihách luterské, reformované i českobratrské evangelické provenience je slavnost konfirmace. Naproti tomu se křtem dospělých se příliš nepočítá. V agendách a. v. se nejprve setkáváme s poznámkou první c. k. agendy o tom, že se křest proselytů nekoná často a není pro něj uveden formulář. Přestože c. k. agenda z r. 1829 uvádí způsob křtu židovského konvertity, v našich pozdějších agendách a. v. jej nenacházíme. V agendách h. v. máme křest dospělého v agendě z r. 1881. Obřad křtu dospělého uvádí *Příručka II, Kniha modliteb a služebností* z r. 1939 nikoli, avšak pamatuje na tuto možnost alespoň v direktoriu. Plně se tak vrací v jejím druhém vydání a v *Agendě ČCE I*, kde je možné také spojit konfirmaci a křest. Setkali jsme se však i s formuláři pro přestup do evangelického sboru.

Je zajímavé, že se v daných agendách příliš často nevyskytují pokyny pro konání běžných bohoslužeb, nešporních bohoslužeb a pohřbů, avšak k těmto příležitostem nacházíme modlitby či jiné texty. Množství pohřebních modliteb a textů není malé a lze si z nich o průběhu posledního rozloučení učinit přinejmenším jistou představu. To platí i o modlitbách pro jiné příležitosti, které mohou být alespoň částečnou indicií k rekonstrukci průběhu bohoslužebného jednání. Když již průběh bohoslužeb uveden je, setkáváme se s liturgií, na níž se lid příliš aktivně neúčastní a je mu umožněno zapojit se písněmi. Také podoba bohoslužeb není z liturgického hlediska příliš propracovaná a bohatou. Takové pojetí liturgie nacházíme i v případě luterského prostředí. Ovšem jistě nemusela být vina za tento stav vždy jen na straně pastorů. Je otázkou, jak tomu bylo v případě kolekt; zda tam, kde se užívaly, začínaly antifonou dokončovanou shromážděním. V agendě D. T. M. se zde místo lidu uplatňuje kůr. Ovšem je možné si položit otázku, zda tak vypadala i praxe.²¹⁹ Štěpán Leška dává po způsobu své předlohy možnost věřícím připojit se k přímlovám a díkům. Pronikání prvků určených pro zapojení kůru sledujeme také v agendě K. E. Lányho, který však ve svém liturgickém díle usiloval o zapojení sboru a obnovu liturgie. Zajímavou ukázkou liturgicky bohatých bohoslužeb máme doloženu v *Agendě české*, snad pocházející od Jana Kašpara, tedy z reformovaných kruhů. Zde se objevují

²¹⁹ Pokud byl původcem této agendy D. B. Molnár, srov. pozn. 44.

některé tradiční bohoslužebné prvky (ač ne vždy v tradičních souvislostech), liturgie má pečlivě vypracovanou strukturu a umožňuje zapojení věřících (pokud se nejedná o pěvecký sbor a nikoli o sbor jako lid). Pokud se jedná o návrat tradičních částí liturgie, máme je doloženy také ve formulářích večeře Páně Jana Veselého (ovšem to neznamená, že některé části resp. jejich názvuky nemohly být včleněny např. do modlitby, jako např. Domine, non sum dignus, lze narazit i na klasická zakončení modliteb). K obohacení bohoslužeb měly přispět bohoslužebné knihy vydávané mladou spojenou českobratrskou církví. Ač v nich není opomenuta ani prostší verze bohoslužebného pořádku, je na nich vidět snaha po liturgii, čerpající z domácí tradice, ale i z novějších a zahraničních pramenů, po liturgii živější a nešedivé, která by živěji nebo i čteněji zapojila věřící. Nakonec zde máme *Agendu ČCE*, kterou zajímá nejen aktivní účast věřících na liturgii, ale také preferuje to, aby ji členové sboru pomáhali připravovat. Vrací důstojnost starobylým liturgickým částem, snaží se však také poukazovat na význam prvků opomíjených či nabídnout novou cestu a předložit odpovědně připravené formuláře pro smysluplné liturgické jednání.

Evangelické bohoslužby, ale i jiné liturgické úkony dle uvedených pramenů tak stojí do značné míry pod dominancí mluveného slova. Je to patrné na počtu promluv, modliteb apod., jež formuláře obsahují a na chudobě jiných prvků. Je zde tedy patrný důraz spíše na rozumové uchopení křesťanské zvěsti, nikoli na pojetí liturgie dotýkající se člověka jako tělesné i duchovní bytosti a na dimenzi tajemství. Až v novější době se ve větší míře ukazuje jiná cesta. Viděli jsme v období od vydání reformované agendy z r. 1881 až po druhé vydání *Knihy modliteb a služebností*, jak se postupně zkracuje doporučená délka kázání. V rané tvorbě ČCE jsme se setkali i s kritikou mnohomluvnosti a s bohoslužbami, z nichž lze vyřadit kázání či do nich zařadit jen krátké slovo. Ale již v *Agendě české*, snad pocházející od Jana Kašpara, se objevuje zmínka o kázání trvajícím nejdéle čtyřicet pět minut. *Agenda ČCE* zase nechápe kázání jako nadřazené všem ostatním částem liturgie.

Zpověď a večeře Páně jsou chápány v těsné věcné i časové spjatosti a ke stolu Páně je třeba se náležitě připravit, nejlépe alespoň po celý týden. Důraz na

sebezkušování a zpovědní otázky v rámci večeře Páně však nebyl specifíkem jen tolerančních a potolerančních českých evangelíků. S otázkami se setkáváme i ve formuláři agendy 1881 vypracovaném podle bratrského vzoru, v němž však nemají místo. Odchytku od tohoto přístupu nacházíme v Kašparově, pro naše prostředí netradiční, agendě. Také *Příručka I* nepočítá pravděpodobně vždy s otázkami, avšak příprava před přijímáním nechybí. *Kniha modliteb a služebností* také v jednom formuláři otázky neuvádí, avšak nechybí přípravná promluva. *Agenda ČCE* přichází s přiřazením zpovědní části k bohoslužbě slova, nikoli však jako s novinkou, ale jako s něčím v minulosti i současnosti běžným. Kromě otázek počítá s možností vyznání vin v modlitbě.

Církev nezapomínala na nemocné a sloužila jim večeří Páně, i když je slavení této svátosti především událostí koinónickou, vždyť i ti, kdo se nemohou společného hodování účastnit, patří do společenství sboru.

Kromě matek jsou další sociologickou skupinou v církvi také ti, kdo zhřešili závažnějším způsobem, mezi něž však mohou patřit i nepočestné matky. Kromě odrazování některých hříšníků od přistupování ke stolu Páně či přizpůsobení slavení večeře Páně pro nemocného, který žil nekřesťansky, máme k dispozici způsoby vylučování a znovupřijímání do společenství, vyskytující se v této době v reformovaném prostředí (ač ani zde není příliš hojně zastoupen). Kromě toho však lze nalézt i přijímání kajících přestupníků pravidel o tělesném styku. Církevní kázeň patrně nepředstavovala v našem prostředí příliš rozšířený jev.

Je zajímavé, že někdy v domácích agendách nacházíme oproti jejich předlohám odkazy na biblická místa. Souvisí to s evangelickou úctou k Písmu? A v této souvislosti lze také zmínit, že ani deuterokanonické knihy nebyly evangelickým kazatelům v Čechách a na Moravě neznámé či nepřijatelné.

Závěr

Stojíme nyní na konci pouti po zkoumání bohoslužebných pořádků z českého a moravského evangelického prostředí od obnovení náboženské svobody císařem Josefem II. až do nedávné minulosti. Nebyla to cesta, jejíž absolvování by přineslo nový a nečekaný pohled na naši liturgickou minulost, přesto jsme se mohli setkat s některými zajímavými agendami. V každém případě je pokračující tvorba agend a bohoslužebných řádů potvrzením skutečnosti, že církve stále koná bohoslužby a potřebuje vědět, jak to má činit.

Rozbory a hodnocení již byly provedeny a tak je na tomto místě možná vhodné ještě obrátit pohled do budoucnosti a nabídnout několik návrhů pro další bádání těm, kdo by se tohoto úkolu chtěli případně ujmout.

Bylo by možné zaměřit se na teologickou analýzu modliteb a promluv, příp. i jiných textů, které agendy obsahují a příp. pečlivě srovnat originální text předlohy s překladem a zjistit, zda a proč došlo ke změnám, třeba i na první pohled méně významným. Další možností rozvíjení námi podniknutého výzkumu je prozkoumání situace přímo ve sborech. Tak by se mohlo zjistit, jaké agendy se v jednotlivých sborech používaly, zda kazatelé užívali převážně agendy sestavené vlastními silami, nebo zda přijímali spíše výsledky cizí práce.

Seznam pramenů a literatury

Prameny kolektivní a anonymní

Agenda, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 64

Agenda, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 8418

Agenda Česká, to jest Spis o Ceremoniích a pořádcích Církevních, kterak se slovem Božím a svátostmi Kristovými, lidu v Království Českém pravdu Evangelium svatého majícímu a milujícímu, posluhovati má, Lipsko 1581

Agenda čili způsoby církevního přisluhování pro reformované sbory v Čechách a na Moravě dle usnešení III. evang. obecného synodu helv. vyzn. z roku 1877, Vídeň 1881

Agenda: a neb Formulář Modliteb i Čtení Svatých, která se ve Jménu Páně užívá při Zjevných Službách Božích v Církvích Českých Bratrských nacházejících se z Milosti Boží v Berlíně, v Husinci i v Táboře na Slezsku. MDCJL., Psáno v Berlíně, Nyní opět znovu přepsáno v Daňkovicích léta Páně 1797. Měsíce Máje, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IK 6844

Agenda Českobratrské církve evangelické. Bohoslužebná kniha, díl první, Praha 1983

Agenda Českobratrské církve evangelické. Bohoslužebná kniha, díl druhý, Praha 1988

Agenda z Černilova, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 11567

Agend-Buch, Oder: Christliche Kirchen-Gebräuche, und Gebätter, Wie die in der Kirchen zu Basel, an Sonn und Werck-Tagen, bey Predigten, Kinderlehren und Bättstunden; in Einsegnung der Eheleuten; Bey dem Kinder-Tauff; Bey der Vorbereitung zu des Herrn Nachtmahl, und Haltung desselben, etc. gehalten und geübet werden, Basel 1752

Agende für die evangelische Kirche in den königlich Preußischen Landen. Mit besonderen Bestimmungen und Zusätzen für die Provinz Westphalen und die Rhein-Provinz, Berlin 1834

Agende für die evangelisch - lutherische Kirche in Bayern, München 1852

- Bibli svatá aneb všecka svatá Písma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613, Praha 1945*
- Entwurf einer Liturgie für die evangelische Kirche im Königreich Württemberg., Stuttgart und Tübingen 1840*
- Evangelický zpěvník, Praha a Karlsruhe 1979*
- Kirchen-Agenda, Das ist: Gebeth, und andere Formulen, Welche bey denen Evangelisch-reformirten Gemeinden, in Sr. Königl. Majestät in Preussen Königreich, und andern Landen gebraucht werden, samt beygefügeten Symbolis, oder Glaubens-Bekännnissen der alten christlichen Kirchen. Mit Sr. Königl. Majestät in Preussen allergnädigsten Privilegio, Berlin [1740]*
- Kirchen-Agende für die evangelische Gemeinden des Oesterreichischen Kaiserstaates. Auf Allerhöchsten Befehl, verbessert und stark vermehrt, herausgegeben von dem kaiserl. königl. Consistorio A. C. in Wien, Wien 1829*
- Kirchenordnung, Wie es mit der Christlichen Lehre, heiligen Sacramenten, unnd Ceremonien, inn des Durchleuchtigsten Hochgebornen Fürsten unnd Herren, Herrn Friderichs Pfaltzgrauen bey Rhein, des heiligen Römischen Reichs Ertzdruchsessen unnd Churfürsten, Hertzogen inn Bayrn etc. Churfürstenthumb bey Rhein, gehalten wirdt, Heidelberg MD LXIII*
- Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické, Praha 1939*
- Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické, 2. vyd., Praha 1953*
- Modlitební kniha, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 39*
- Ordnung der Handlungen und Gebete bei dem öffentlichen Gottesdienste der Kirchen-Gemeinen Augsburgischer Confession, in den Kaiserl. Königl. Erblanden. Auf allerhöchsten Befehl verfaßt und herausgegeben von dem Kaiserl. Königl. Consistorio A. C. in Wien, Wien 1788*
- Pořádek, podle kteréhož se první služby Boží Církvi České Evangelické v Praze léta Páně 1784 dne 9. Máje v jejím vlastním modlitebním domě vykonávaly, Spřídavkem Kterak se v budoucně v též Církvi služby Boží nedělní před poledním vykonávati mají, Praha [1784], spisek je součástí většího svazku,*

použitý exemplář uložený in: Praha, Sbor ČCE v Praze 1 U Salvátora, č. 262. A IV. 23

Příručka bohoslužebná pro Českobratrskou církev evangelickou, Praha 1925

Příručka bohoslužebná pro Českobratrskou církev evangelickou, díl 2., Praha [1932]

Rituale bei dem Uebertritte zur Evangel. Kirche. Herausgegeben von den Evangelischen K. K. Consistorien A. und H. C. Formular zu einer Rede, Wien 1853

Rukopisné přípisy k VÉGH, Jan, *Agenda, to jest: Pořádek křtění, přisluhování Večeři Páně, přisluhování nemocným, uvádění šestinedělek, oddávání, pohřebních a jiných k službám Božím příhodných modliteb, k užívání Církví Českých reformovaných*, Praha 1783, uloženo in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IK 5397

Zpěvník českobratrské církve evangelické, Zpívejte Hospodinu!. Příklad k Zpěvníku českobratrské církve evangelické, Praha 1923 a 1924

Zpěvník českobratrské církve evangelické, 2. vydání notované, Praha 1931

Prameny autorské

BOROTT, Johannes, *Liturgische Correspondenz 3., Liturgisches Journal. Herausgegeben von Heinrich Walth. Wagnitz*, sv. 8, č. 4, Halle 1809, 417-427

DOBIÁŠ, Josef, agenda, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 60

ELSNER, Jan Theophil, *Kancionál To jest Kniha Žalmů i Písní Duchovních, od rozličných Mužů Božích Bratří Českých i jiných k Vzdělání, Probuzení a Potěšení Církvě Kristové v Bázni Boží složených, sebraných, a vydaných. Nyní pak pro Nedostatek potřebných Exemplářů ve Jménu Páně v nově zase vytištěných, a Podle Pravidla samého čistého i celého Slova Božího upřímně spořádaných*, Berlín 1753, starý tisk uložený in: Praha, NK, sign. 54 G 98, Knihopis č. 2235

EBRARD, Aug.[ust], *Reformirtes Kirchenbuch. Vollständige Sammlung der in der reformirten Kirche eingeführten Kirchengebete und Formulare zum praktischen Gebrauche eingerichtet*, Zürich 1846

- GÖTSCHEL, J. C. Fr., *Liturgische Aufsätze von J. C. Fr. Götschel Senior der Gemeinden der Augsburg. Conf. in Böhmen, Pastor zu Prag. Nebst einer Nachricht über die hieländischen liturgischen Einrichtungen*, Prag 1798
- HALAMA, Ota (vyd.), *Coena Dominica Bohemica. Studijní texty UK ETF v Praze* (Acta reformationem Bohemicam illustrantia 6), Praha 2006
- [JANATA, Jan Gustav], *Agenda*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 37
- JAPCHEN, Eduard, *Agenda*, 1872, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 5185
- KAŠPAR, Jan, *Agenda aneb rozliční způsobové vykonávání církevních povinností. Sepsaná od Jana Kašpara duchovního správce církve sv. evang. ref. Lečické. V roku 1836.*, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IK 5243
- [KAŠPAR, Jan], *Agenda česká*, [1859], rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IK 3093
- KEFERSTEIN, Gustav Adolph, *Handagende oder liturgisches Hülfsbuch für evangelische Geistliche, nach älteren und neueren Quellen bearbeitet. Zweite vielfach vermehrte und verbesserte Auflage*, Jena 1846
- KRČÁL, Matěj, *Agenda, aneb Způsob křtění Dítěk, uvádění Šestinedělek, vysluhování Sv. Večeře Páně, oddávání nových Manželů, a rozličné Modlitby při společných službách Božích, a pohřebních příležitostech. Sepsaná Roku 1838. od Matěje Krčála*, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 9723
- [KRMAN, Daniel], *B. C. D. Agenda Ecclesiastica Slavonica, To jest: Práce Církevní, Kterouž Evangeličtí Kněží, Správci a Učitelové Církve Slovenské v Království Uherském při Službách Božích, jak v Nedělních, Svátečních tak i všedních dnech, za starodávna pořádně vykonávali, a až posavad s Pomocí Boží ještě vykonávají. K vzdělání Církve Boží vytlačena*, MDCCXXXIV, starý tisk uložený in: Praha, NK, sign. 54 S 190, Knihopis (Dodatky) č. 4422
- KUBEŠ, Jos.[ef], *agenda, Kšely*, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 10384

- KUBEŠ, Josef (vyd.), *Agenda čili způsob vysluhování křtu svatého, svátosti večeře Páně, konfirmace, oddavků a některých modliteb církevních dle řádu Bratří Českých*, Praha 1869
- LÁNY, Karel Eduard, dopis Janu Kupkovi z 16. 12. 1864, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, AF Pzst. Jan Kupka, karton 1
- [LÁNY, Karel Eduard], dvousvazková agenda, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, karton 3
- LÁNY, Karel Eduard, Vánoční kázání dle Luk. 2,15–20. pro evanj. církev Rybnickou, 25/12 1862, in: Praha, ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, karton 4
- LÁNY, Rudolf Petr, *Korreferát o návrhu agendy českobr. evang. církve přednesený na pastorální konferenci čsbr. evang. seniorátu čáslavského, jež zasedala v Kolíně dne 31. října 1933*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, AF SR ČCE, k. VIIIA Agenda Kniha modliteb a služebností 1939, složka Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Dobrozdání pastorálních seniorátních konferencí k návrhu agendy, 1933, seniorát čáslavský, pastor. konf. k Agendě
- LASITSKÝ, Jan, *Obraz Jednoty Českobratrské čili Jana Lasitského historie o původu a činech Bratří Českých. Kniha osmá, jež jest o obyčejích a řádech, kterýchž mezi sebou užívají, pro potřebu církve Boží obzvláště vydána v Lešně Polském od Jana Amosa Komenského Léta Páně 1649.* (Českobratrská Biblioteka 1), Praha 1869
- LEŠKA, Štěpán, *Nová Kniha Zpěvů Křesťanských, s připojeným Řádem Evangelickým Církvi Augšpurského vyznání v Království Českém, sepsaná a vydaná od Štěpána Lešky, Církvi Evangelických A. V. v Království Českém superintendenta*, Praha 1796, starý tisk uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. 1H 12, Knihopis č. 4793
- LEŠKA, Štěpán, *Nová Kniha Zpěvů Křesťanských, sepsaná a vydaná od Štěpána Lešky, předtím církvi křesťanských A. V. v Království Českém Superintendenta, nyní v Kištereši v Uhřích, Sl. B. Kazatele*, druhé, písněmi a modlitbami rozmnožené vydání, Praha 1818
- LEŠKA, Štěpán, *Štěpána Lešky církevní zpěvník pro evangelické křesťany*, 5. vyd., Praha 1865

- LEŠKA, Štěpán, *Štěpána Lešky církevní zpěvník pro evangelické křesťany*, 8. vyd., Turnov 1889
- LIPENSKÝ, Tobiáš Závorka, *Pravidlo Služebností Církevních. To jest: Shromáždění všeho spolu, Čehož se při Služebnostech Páně v Církví Svaté od starodávna vžívalo a vžívá. Od těch, kteříž v Jazyku Českém Služebnosti Boží konají. Shromážděné, spravené a složené od kněze Tobiáše Závorky Lipenského, Děkana Doubravnického: Léta Páně M.DC.VII*, [Velké Němčice u Židlochovic] 1607, starý tisk uložený in: Praha, NK, sign. 54 A 49, Knihopis č. 17 177
- LÖHE, Wilhelm, *Agende für christliche Gemeiden des lutherischen Bekenntnisses*, Nördlingen 1844
- MALLAT, Martin, *Agenda aneb Pořádek jednání a modliteb při veřejných službách božských v Církvích evan. Aug. Vyz. v c. k. dědičných zemích. Dílem z německého přeložen, dílem z rozličných kněh sebrán od Martina Mallata Sl. B. K. v Černilově. 1826*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 112
- [MOLNÁR, Daniel Bohumil], *Agenda*, Praha 1846, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 10886
- [MOLNÁR, Jan], *Agenda Česká, zpravená podle Pořádku Přisluhování a Modliteb. od cis. král. Konzistoře augšpurgského vyznání při veřejných nábožnostech církvím evangelickým, v cis. králov. dědičných zemích k užívání na nejvyšší rozkaz předepsaného a v německém jazyku ve Vídni 1788. vydaného. Skrze J. M. Sl. Ev. J. K. Na Velké Lhotě roku MDCCXCIII*, rukopis uložený in: Praha, Sbor ČCE v Praze 1 U Salvátora, č. 179, A I – 25
- MOLNÁR, Jan, *Agenda, to jest: Pořádek křtění, prisluhování večeri Páně, prisluhování nemocným, uvádění šestinedělek, oddávání, pohřebních a jiných k službám Božím potřebných modliteb, a to k užívání pro Jána Molnára, Duchovního Pastýře při Církví evangeliko-reformitske hořátevské. Sebraná a sepsaná Léta Páně 1824*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 55
- NAGY, Karel, *Agenda*, Semonice 1865, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 4384

- NAGY, Samuel, *Agenda aneb Pořádek Prací Církevních Kazatelů Slova Božího k užívání. Samuele Nagy Kaz. Sl. Bož. t. č. v Církví Vanovské Roku 1824. dne 7. dubna*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 78
- NEŠPOR, Josef, *Agenda aneb Způsob vysluhování svatých Služebností církevních, podle řádů, ustanovení a obyčejů církve reformirské, sepsaná od Josefa Nešpora, Kazatele Slova Božího v církvi evangel. reformirské v Močovicích, a bývalého Seniora Traktu chrudimského. Léta Páně 1827*, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 3435
- NEŠPOR, Josef, *Agenda Manualia pro functionibus privatim peragendis anno 1833. Josephi Nespor V. D. ministri et Senioris Tractus chrudimensi helv. conf. comparata Motschowitzini*, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IK 6821
- RIEGGER, Joseph von, *Archiv der Geschichte und Statistik, insbesondere von Böhmen*, díl 2., Dresden 1793, starý tisk uložený in: Praha, NK, sign. H 7675/T.2
- SALATNAY, Josef, *Agenda Josefa Salatnay Duch. Past. v Chlebích. psaná v Roce 1824*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 49
- [SZALATNAY, Jan, NAGY, Karel], agenda, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 105
- [SZALATNAY, Jan Pavel], agenda, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 102
- SZALATNAY, Pravoslav Em., *Agenda Pravoslava Em. Szalatnay evang. Vikáře Velimského*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 111
- SMEND, Julius, *Kirchenbuch für evangelische Gemeinden*, sv. 2, Handlungen, 2. völlig umgearbeitete Auflage, Gütersloh 1925
- STARCK, Johann Friedrich, *Tägliches Handbuch in guten und bösen Tagen. Enthaltend: Aufmunterungen, Gebete und Lieder, zum Gebrauch gesunder, betrübter, kranker und sterbender Christen. Welchem beygefügt ist, Ein tägliches Gebetbüchlein für Schwangere, Gebärende und Unfruchtbare. Durchgesehen, verändert und vermehret, von M. Johann Jacob Starck, vormals Prediger an der Haupt-Kirche zu St. Catharinen in Frankfurt am Mayn*, Philadelphia 1829

- STIER, Rudolf, *Privat-Agende, das ist: allerlei Formular und Vorrath für das geistliche Amt*, fünfte, durch einen zweiten A nhang vermehrte Auflage, Berlin 1863
- ŠPANIEL, Pavel, *Agenda aneb Formuláře Modliteb i čtení svatých, které s pomocí Boží sepsal k svému užívání při poctách Božích*, Pavel Španiel. duchovní Pastýř při sboru evang. H. C. Vtelenském. 1840, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 45
- Z TARDY Heřm.[an] (vyd.), *Agenda to jest způsoby posluhování svatými služebnostmi zřízenými v církvi Kristově*, Vídeň, 1869
- Z TARDY, Heřman, *Evangelický církevní pořádník obsahující způsob a pořádek, jakého při jednotlivých církevních služebnostech užívati se má. Sestavil Heřman z Tardy. v Hořátvi 1860*, rukopis uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IIK 10887
- [TEPLICKÝ, Václav Štefan], *Agenda správy a posluhování církevního na Horách Kutných*, a další texty, rukopis uložený in: Praha, NK, sign. XXVI A 19
- TŘANOVSKÝ, Jiří, *Cithara sanctorum, Apoc. 5. v. 8. Písně Duchovní, Staré i nové, kterýchž Církev Křesťanská při Výročních Slavnostech a Památkách, jakož i ve všelikých potřebách svých, nábožně užívá; K obecnému Církeve Boží vzdělání, někdy shromážděné a vydané, od Kněze Jiříka Třanovského, Služebníka Páně při Církvi S. Mikulášské v Liptově. Nové Vydání, 1025 Písní v sobě obsahující, skrze Michala Institoris Mošóty s pilností přehlédnuté a ponapravené.*, Prešpurk 1787, starý tisk uložený in: Praha, NK, sign. 54 J 7256, Knihopis č. 16 321
- TŘANOVSKÝ, Jiří, *Cithara sanctorum, Apoc. 5. v. 8. Písně Duchovní, Staré i nové, kterýchž Církev Křesťanská při Výročních Slavnostech a Památkách, jakžto i ve všelikých potřebách svých, obecných i obzvláštních, s mnohým prospěchem užívá: k obecnému Církeve Boží vzdělání, někdy shromážděné a vydané od Kněze Jiříka Třanovského, Služebníka Páně při Církvi Svato-Mikulášské v Liptově. Nové podle Laubněnského Vydání 998. Písní v sobě obsahujících*, Prešpurk a Pešť 1805, starý tisk uložený in: Vídeň, ÖNB, sign. 461963-B

- VÉGH, Jan, *Agenda, to jest Pořádek křtění, přisluhování Večeři Páně, přisluhování nemocným, uvádění šestinedělek, oddávání, pohřebních a jiných k službám Božím příhodných modliteb, k užívání Církvi Českých reformovaných*, Praha 1783, starý tisk uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. 1P 865 (Knihopis č. 18 036 tento exemplář neuvádí)
- VÉGH, Jan, *Krátká Příprava k svaté Večeři Páně v otázkách a odpovědích Mládeži Církvi Českých obnovených předložená. Jakož také Pořádek Křtu, kterýž od D. C. H. Pana Samuele Salay v kraji za řekou, Tisa řečenou, Království Uherském, Superintendenta, Nejjasnějšímu Císaři Josefovi slavného toho jména druhému podán byl*, Praha 1783, starý tisk uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. IK 7953 (Knihopis č. 16 484 tento exemplář neobsahuje)
- VESELÝ, Jan, *Agenda při večeři Páně dle původních českých formulářů. Sestavil Jan Veselý evang. ref. far. v Klášteře, v 70. roce věku svého*, rukopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, inv. č. 63
- ZOLLIKOFER, G.[eorg] J.[oachim], *Anreden und Gebete, zum Gebrauche bey dem gemeinschaftlichen, und auch dem häuslichen Gottesdienste, von G. J. Zollikofer, Evang. reform. Prediger zu Leipzig. Mit allergnädigstem Kaiserlichen Privilegio*, Leipzig 1777
- ZOLLIKOFER, G.[eorg] J.[oachim], *Pořádek přisluhování Svátosti, Požehnání zdavku, a ustanovení Starších Církvi. Složený od G. J. Zollikofera; Evang. Reform. S. B. Kazatele v Lipsku. Z německého přeložený*, Brno [1783], starý tisk uložený in: Praha, Knihovna ETF UK, sign. 2P 361, Knihopis č. 17 232

Literatura

- BEDNÁŘ, František, *Památník českobratrské církve evangelické: Českobratrská církev evangelická a její senioráty a sbory na stezkách minulosti a na prahu přítomnosti*, Praha 1924
- BIERITZ, Karl-Heinrich, *Liturgik (De Gruyter Lehrbuch)*, Berlin 2004
- BOLOM-KOTARI, Sixtus, *Svoboda svědomí: superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*, Praha 2016
- BALCAR, Lubomír, HÁJEK Viktor, ŠOUREK, Miloš, VALEŠ B.[ohumil] (vyd.), *Církev v proměnách času. Sborník k 50. výročí spojení českobratrské církve evangelické*, Praha 1969
- BERGER, Rupert, *Liturgický slovník*, Praha 2008
- BROŽ, Miroslav (vyd.), *Církev v proměnách času 1969–1999. Sborník Českobratrské církve evangelické*, Praha 2002
- ČÁBELOVÁ, M., *Justus Emanuel Szalatnay: farář ve Velimi 1857–1910*, [Velim], 2004
- ČAPEK, Jan B., *Československá literatura toleranční 1781–1861*, sv. 1., Praha 1933
- Deset let českobratrské evangelické církve 1918–1928*, Praha 1928
- FILIPI, P.[avel], Druhý díl Agendy, *Křesťanská revue* 55 (1988), 167–168
- FILIPI, Pavel, Hledání liturgické tváře, *Teologická reflexe* 16 (2010) č. 2, 117–124
- FILIPI, Pavel, Nová agenda, *Křesťanská revue* 51 (1984), 95–96
- FILIPI, Pavel, *Pozvání k oslavě. Evangelická liturgika*, Praha 2011
- FRANK, Gustav, *Toleranční patent císaře Jozefa II. Dějiny jeho vzniku a následků dle původních pramenů*, Vídeň 1881
- GRAFF Paul, *Geschichte der Auflösung der alten gottesdienstlichen Formen in der evangelischen Kirche Deutschlands*, sv. 2: *Die Zeit der Aufklärung und des Rationalismus*, Göttingen 1939
- HÁJEK, Viktor, *Heřman z Tardy*, Brno 1932
- HORÁK, František, WIŽDÁLKOVÁ, Bedřiška, TOBOLKA, Zdeněk Václav (vyd.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, sv. 2, Praha 1939–1967

- HREJSA, Ferdinand, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*, Praha 1927
- HREJSA, Ferdinand, Jan Véggh. *K 150 letému výročí tolerance*, Praha 1930
- CHALUPSKI, Michal, Liturgické snahy luterských konfesionalistů v Čechách v 2. polovině 19. století, zvláště Karla Eduarda Lányho, *Teologická reflexe* 22 (2016), č. 1, 26–41
- CHALUPSKI, Michal, Práce na bohoslužebných knihách Českobratrské církve evangelické do roku 1939, *Teologická reflexe* 21 (2015), č. 1, 67–79
- JUST, Jiří, NEŠPOR, Zdeněk R., MATĚJKA, Ondřej et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009
- KAŠPAR, L.[udvík] B.[ohumil] (vyd.), *Památník reformované církve Českomoravské obsahující popsání všech sborů evangelických h. v. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících*, Praha 1881
- LANDOVÁ, Tabita, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec 2014
- LÁNY, Karel [Eduard], Liturgie. Výňatek ze zprávy d. p. seniora Karla z Lány, podané devátému shromáždění východního evangelického seniorátu aug. vyzn. v Čechách, zasedávšimu v Luterově ústavu v Hradci Králové dne 10. září 1894, *Evangelický církevník* 25 (1894), č. 9, 234–241 a č. 10, 262–266
- NEUBAUEROVÁ, Martina, *Obligatorní civilní sňatek v návrhu nového občanského zákoníku*, dipl. na PF MU, Brno 2008
- NIEBAUER, Jan, *Liturgie*, Praha 1959
- PAHL, Irmgard (vyd.), *Coena Domini I. Die Abendmahlsliturgie der Reformationskirchen im 16./17. Jahrhundert* (Spicilegium Friburgense 29), Freiburg 1983
- PAHL, Irmgard (vyd.), *Coena Domini II. Die Abendmahlsliturgie der Reformationskirchen vom 18. bis zum frühen 20. Jahrhundert* (Spicilegium Friburgense 43), Fribourg 2005
- PETRÍK, Ján M., *Dejiny slovenských evangelických a. v. služieb Božích*, Liptovský Svätý Mikuláš 1946
- PETRÍK, Ján, *Chrámové agendy slovenskej evangelickej a. v. cirkvi* (Nábožensko-náučná knižnica 4), Liptovský Sv. Mikuláš 1948

- Religion Past & Present*, sv. 12, Leiden a Boston, 2012
- RYCHETSKÝ, Čestmír, *Kazatelé a sbory české národnosti církví a. v. a h. v. v Čechách a na Moravě 1781–1918*, Praha 1983
- ŘÍČAN, Rudolf, *Mladá léta Karla Eduarda Lányho. Několik pohledů do dějin českého evangelictví v minulém století. Životopisu Karla Eduarda Lányho část první*, Praha 1935
- ŘÍČAN, Rudolf, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho. K historii českého luterství devatenáctého století. Životopisu Karla Eduarda Lányho část druhá*, Praha 1938
- SALAJKA, Milan, *Slovník náboženských a teologických výrazů a pojmů (pro školu, pracovní a dům)*, Praha 2000
- SENN, Frank C., *Christian Liturgy: Catholic and Evangelical*, Minneapolis 1997
- SMOLÍK, Josef, *Agenda, Křesťanská revue* 22 (1955), č. 4, 125–126
- SMOLÍK, Josef, Die Arbeit an der neuen Agende in der Evangelischen Kirche der Böhmischen Brüder. Wie eine evangelische Minoritätenkirche in der Tschechoslowakei gegenwärtig ihr gottesdienstlichen Leben neu ordnet, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 16 (1971), 233–236
- SMOLÍK, Josef, Druhý vatikánský koncil a evangelíci u nás, in: Jiří HANUŠ (vyd.), *Ve znamení naděje. Proměny teologie a církve po II. vatikánském koncilu*, Brno 1997, 75–81
- SMOLÍK, Josef, Neue Agende der Evangelischen Kirche der Böhmischen Brüder, *Communio Viatorum* 27 (1984), 171–175
- SMOLÍK, Josef, Tschechoslowakei: Das gottesdienstliche Leben des tschechischen Protestantismus, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 11 (1966), 224–227
- SMOLÍK, Josef, Tschechoslowakei: Um eine neue Agende, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 14 (1969), 228–229
- SMOLÍK, Josef, Vnitřní život toleranční církve, in: Amedeo MOLNÁR, Josef SMOLÍK (vyd.), *Čeští evangelíci a Toleranční patent (Studie a texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty 6)*, Praha 1982, 69–87

- SPRATEK, Daniel, Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku v letech 1709–1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku, díl 2., *Revue církevního práva* 22 (2002), č. 2, 93–126
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, *Pozváni do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*, Praha 2001
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, Zbožnost exulantů z Čech a Moravy v 18. století v německých zemích, in: Ondřej MACEK (vyd.), *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*, Praha 2008, 285–305
- ŠTOREK, Jiří P., Jak bolí Bůh aneb vyprávění o bohoslužebném budování sboru, in: Peter C. A. MORÉE, Martin PRUDKÝ (vyd.), *Jak bolí Bůh (Biblická teologie a liturgie)* (Rozpravy/Samenspraak 1998, Bibliotheca Bohemica Batavica), Heršpice 1998, 43–53
- ŠULC, Jan, Liturgický bohoslužebný život v Jednotě bratrské: Neprobádané pole probouzí zvědavost. Rozhovor s Tabitou Landovou, *Český bratr* 89 (2013), č. 2, 26–28
- Theologische Realenzyklopädie*, sv. 21, Berlin, New York 1991
- TOBOLKA, Zdeněk Václav et al., *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století – dodatky*, sv. 2, Praha 1994–2010
- TOUL, Jan, *Jubilejní kniha Českobratrské evangelické rodiny: k 150letému jubileu Tolerančního patentu 1781–1931*, České Budějovice 1931
- VLČKOVÁ, Michaela, *Význam obřadu žehnání matky po porodu v Čechách a na Moravě v 16.–20. století*, dis. na CMTF UP, Olomouc 2011
- Zápis o pastorální konferenci seniorátu brněnského konané 11. dubna 1933...*, strojopis uložený in: Praha, ÚA ČCE, AF SR karton VIIIA, složka Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Dobrozdání pastorálních seniorátních konferencí k návrhu agendy, 1933

Internetové zdroje

- Bayerische Staatsbibliothek – Opac Plus: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/start.do>
- Centrální katalog Univerzity Karlovy: <https://ckis.cuni.cz>
- Českobratrská církev evangelická ve Velimi: <http://velim.evangnet.cz>
- Evangnet – nezávislý evangelický portál: <http://www.evangnet.cz>
- Göttinger Digitalisierungszentrum: <http://gdz.sub.uni-goettingen.de/gdz>
- Hymnorum Thesaurus Bohemicus: <http://www.clavmon.cz/htb>
- Informační systém Masarykovy univerzity: <https://is.muni.cz>
- JSTOR: <http://www.jstor.org>
- Knihy Google: <https://books.google.cz>
- KPS Knihopis: <http://www.knihopis.cz>
- Kramerius: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcome.do>
- Manuscriptorium: <http://www.manuscriptorium.com/cs>
- Mapy.cz: <https://mapy.cz>
- Obec Hybe – <http://www.hybe.sk>
- Příjmení.cz: <http://www.prijmeni.cz>
- Společnost pro církevní právo: <http://spcp.prf.cuni.cz>
- Staatsbibliothek zu Berlin – Digitalisierte Sammlungen: <http://digital.staatsbibliothek-berlin.de>
- Union Evangelischer Kirchen in der Evangelischen Kirche in Deutschland: <http://www.uek-online.de/uek2012/index.html>
- Universitätsbibliothek Heidelberg – Heidelberger historische Bestände – digital: <http://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/digilit.html>
- Vysokoškolské kvalifikační práce: <http://theses.cz>
- Wikipedia, Die freie Enzyklopädie: <https://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hauptseite>
- Zemianske Podhradie – oficiálne stránky obce: <http://www.zemianske-podhradie.sk>
- 75 let evangelické bohoslovecké fakulty v Praze: <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let>

Rozhovory

Rozhovor s farářem Jiřím Doležalem vedl Michal Chalupski, 19. 8. 2016

Telefonický hovor s farářem Jiřím Doležalem vedl Michal Chalupski, 30. 1. 2018

Seznam zkratek

AF – Archivní fond

A. V. – Augsburgského vyznání

CMTF UP – Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého

ČCE – Českobratrská církev evangelická

H. V. – Helvetského vyznání

ETF UK – Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

NK – Národní knihovna České republiky

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek

PF MU – Právnická fakulta Masarykovy univerzity

SR – Synodní rada Českobratrské církve evangelické

ÚA – Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické

atd./etc. – a tak dále

aj. – a jiné

apod. – a podobně

b. č. – bez čísla

cit. – citováno

c. k. – císařská a královská

č. – číslo

dipl. – diplomová práce

dis. – dizertační práce

f. – femininum/folio

ibid. – ibidem

inv. č. – inventární číslo

m. – maskulinum

mj. – mimo jiné

n/nn – následující
např. – například
nečísł. – nečíslovaný
opr. – opravené
os. – osoba
par. – paralelní oddíly
pl. – plurál
pozn. – poznámka
příp. – případně, případný
R. – responsum
r – recto
r. – rok
resp. – respektive
s. – strana
sg. – singulár
sign. – signatura
srov. – srovnej
sv. – svatý/svazek
tzn. – to znamená
tzv. – takzvaný
v – verso
v., vv. – verš/verše
vyd. – vydavatel(é)

Zkratky biblických knih jsou uváděny dle Českého ekumenického překladu: *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad*, 12. vyd. (3. oprav. vyd.), Praha 2006

Slovníček některých výrazů

- Absoluce** – rozhřešení, zvěstování odpuštění vin; v agendě Jana Véggha též povolení šestinedělce k účasti na bohoslužbách
- Adjutorium** – „povzbuzení“, formule na základě Ž 121,2 (v této práci je pojem adjutorium používán i pro odlišná znění)
- Agenda** – v protestantismu označení knihy obsahující pořádek bohoslužebných jednání
- Ambroziánský** – pocházející (domněle či skutečně) od významného starověkého teologa Ambrože z Milána
- Domine, non sum dignus** – aklamace „Pane nejsem hoden, abys vešel pod mou střechu, ale řekni jen slovo a má duše bude uzdravena“ (nebo podobného znění)
- Ektenie** – druh přímlyvné modlitby se zapojením lidu
- Epikléze** – prosba o příchod Ducha svatého
- Exhortace** – výzva, vybídnutí
- Exorcismus** – vyhánění Satana a zlých sil modlitbou či jinými prostředky
- Gloria Patri** – „Sláva Otci i Synu i Duchu svatému, jako byla na počátku, i nyní i vždycky a na věky věků. Amen.“
- Introit** – vstupní zpěv či text
- Katechizace** – výuka katechismu
- Konzistoř** – církevní správní orgán
- Koinonický** – týkající se společenství církve
- Laudamus** – část chvalozpěvu Gloria
- Neofyt** – nově pokřtěný
- Parénéze** – napomenutí
- Preface** – proměnný úvod k eucharistické modlitbě
- Promulgace** – vyhlášení
- Salutace** – pozdrav
- Susprium** – vzdechnutí, krátká formule
- Votum** – krátký závěrečný biblický text pronesený z kazatelny, např. přání pokoje

Přílohy

Mapa míst, odkud byly významněji ovlivněny sledované domácí agendy²²⁰

Zdroj: Mapy.cz

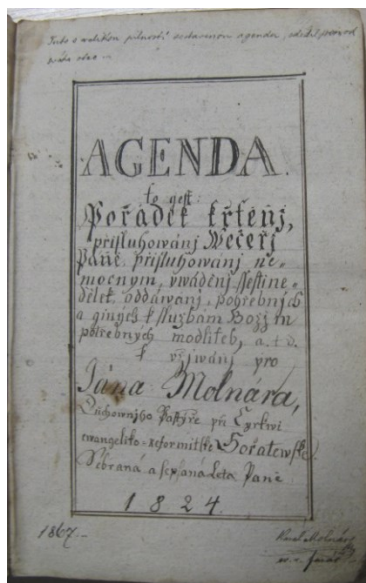
Vysvětlivky k mapě:

- 1 – Vídeňská agenda (Vídeň)
- 2 – Agenda Jana Végha (Libiř)
- 3 – Agenda G. J. Zollikofera (Lipsko)
- 4 – Falcká agenda (Heidelberg)
- 5 – Exulantská agenda (Berlín)
- 6 – Bratrské agendy (Kralice nad Oslavou)

²²⁰ Jedná se o pokus alespoň do jisté míry postihnout a znázornit složitější problém.

Obrazová příloha

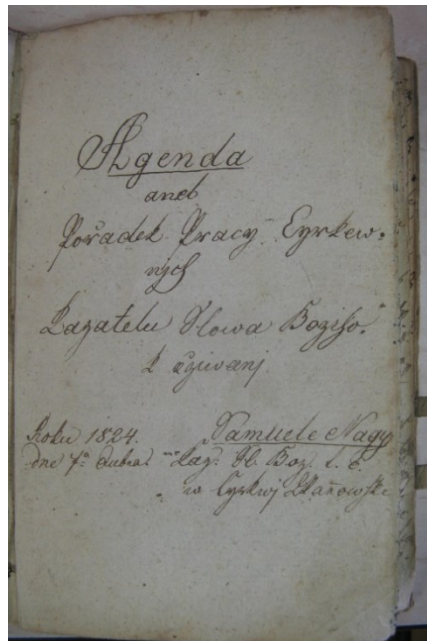
Agenda Jana Molnára, pastora v Hořátvi, ÚA ČCE, inv. č. 55

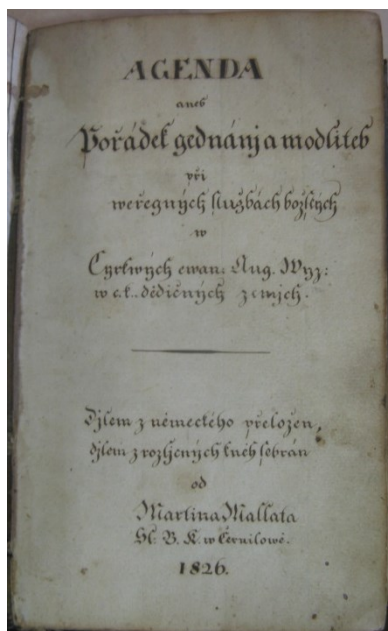
Agenda Josefa Dobiáše, ÚA ČCE, inv. č. 60

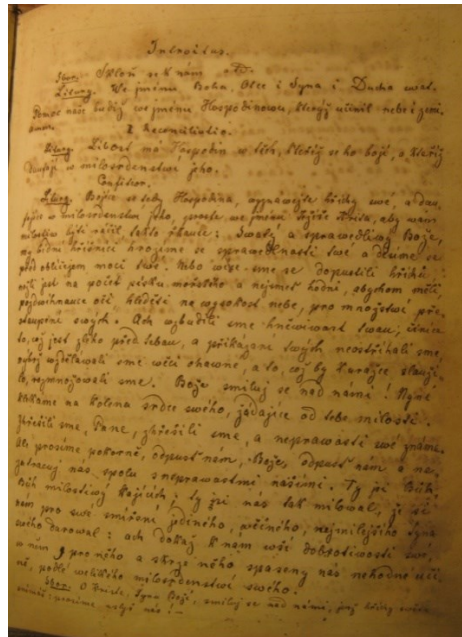
Agenda Samuela Nagye, ÚA ČCE, inv. č. 78

Agenda Martina Mallata, ÚA ČCE, inv. č. 112

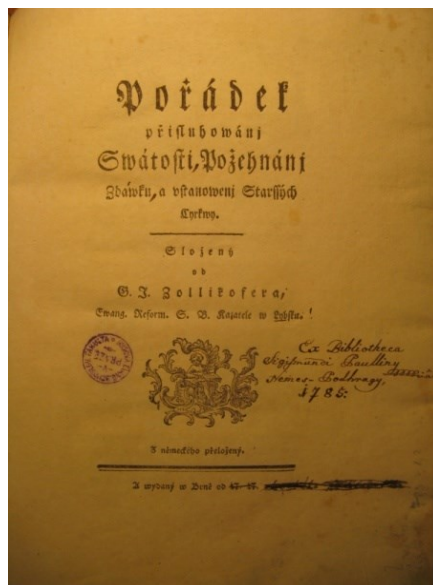
Agenda česká, Knihovna ETF UK, sign. IK 3093, začátek jednoho z formulářů

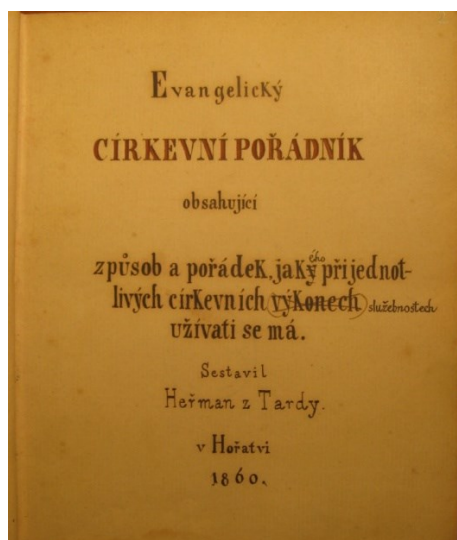
Exulantská agenda, Knihovna ETF UK, sign. IK 6844

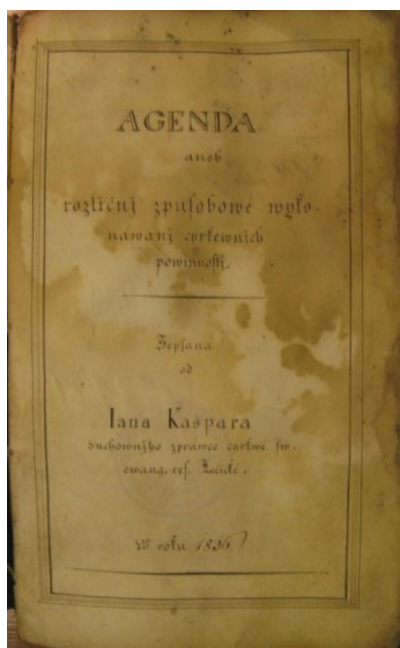
Pořádek přísluhování svátosti, požehnání, zdavku a ustanovení starších
církvi G. J. Zollikofera, Knihovna ETF UK, sign. 2P 361

Evangelický církevní pořádník Heřmana z Tardy, Knihovna ETF UK, sign.
IIK 10887

Agenda aneb rozliční způsobové vykonávání církevních povinností Jana Kašpara, Knihovna ETF UK, sign. IK 5243

Agenda Jana Végha, Knihovna ETF UK, sign. 1P 865

